De West-Indische Gids

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Dr. J. BOEKE, Mr. B. DE GAAY FORTMAN
en W. R. MENKMAN

VIER EN TWINTIGSTE JAARGANG 1942

VIJF EN TWINTIGSTE DEEL

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1942

PRINTED IN THE NETHERLANDS

INHOUD VAN DEN VIER EN TWINTIGSTEN JAARGANG

DE REIZEN NAAR DE WEST VAN CORNELIS CORNELISZ. JOL, ALIAS KAPITEIN HOUTEBEEN. 1626–1640

I

DOOR

J. B. VAN OVEREEM

Ten onrechte heeft het nageslacht aan Cornelis Cornelisz. Jol te weinig aandacht geschonken. Immers hij was een dergenen, aan wier onversaagdheid de West-Indische Compagnie haar, zij het ook tijdelijken, bloei heeft te danken gehad. In verre streken hield hij de Hollandsche vlag hoog en doorkruiste de zee om 's lands vijand zoo veel mogelijk afbreuk te doen. Doch de luister van Piet Heyn overschaduwt de lofwaardige daden van velen van zijn tijdgenooten, tot wie ook Jol behoorde; men kent in Scheveningen, waar hij geboren is, wel de straat, die zijn naam draagt, doch niet den zeevaarder zelf en zijn daden.

Jarenlang heeft Jol of Houtebeen, zooals hij werd genoemd, ,,omdat d'eene been in een scheepsgevecht verloren hebbende, op een houte soo wel gingh, dat men het qualijck konde mercken ende soo rap selver scheep was als andere die haar beyde beenen hebben'' [1]), in dienst van de Compagnie gevaren. Wanneer hij zich voor het eerst bij de Bewindhebbers van de Kamer Amsterdam heeft aangemeld, weten wij echter niet. Ongetwijfeld had hij het zilte nat reeds meerdere malen geroken, toen hij in 1626 voor de eerste maal als commandant van het jacht Otter zijn koers om de West stelde. In een tijdsbestek van 15 jaar is hij negen malen den Oceaan overgestoken om de Spanjaarden in de Caraibische zee te bestrijden. In dezen tijd heeft hij zijn carrière gemaakt. Allengs viel hij, aanvankelijk een weinig belangrijk schipper van een 90 last metend jacht, meer en meer op door zijn dapperheid, durf en betrouwbaarheid, zoodat men hem opdrachten van eenig belang begon toe te vertrouwen en hem tenslotte het recht schonk, de vlag van den grooten top te laten waaien.

[1]) De Laet II, p. 48.

Met een rijken buit beladen viel hij steeds van zijn reizen in Texel binnen en de Spanjaarden op de Antillen en het vasteland van Zuid-Amerika spraken zijn bijnaam „Pie de Palo" in grooten vreeze uit, waarschuwden onmiddellijk alle havens wanneer het gerucht van zijn aanwezigheid in de Caraibische zee de ronde deed en verboden hun schepen om uit te varen.

Wij willen ons hier slechts beperken tot Jol's expedities naar de eilanden in de Caraibische zee, door iederen Nederlander van zijn tijd de West-Indiën genoemd, en zullen dus zijn verrichtingen in den slag bij Duins en zijn inname van het slavendepôt Angola en van het eiland São Thomé in den Bocht van Guinee, waar hij den 31en October 1641 het leven liet, stilzwijgend voorbijgaan.

Jol's rooftochten — want anders kan men zijn expedities niet noemen — werden reeds door zijn tijdgenooten beschreven. In de eerste plaats noemen wij Johannes de Laet, die als bewindhebber der W.I.C. voor de samenstelling van zijn „Jaerlijck Verhael" de beschikking had over zeer veel journalen, brieven en papieren, die intusschen verloren zijn gegaan. In dit werk worden Houtebeen's eerste zeven reizen naar de West beschreven. Over Jol's laatste tochten kunnen wij talrijke bijzonderheden putten uit het werk van Caspar van Baerle, den biograaf van Johan Maurits van Nassau.

De Laet heeft Jol persoonlijk gekend en het is waarschijnlijk dat ook Barlaeus hem wel heeft ontmoet. Beiden immers hadden contact met de Compagnie en woonden terzelfdertijd in Amsterdam. Doch de ruwe, onontwikkelde Scheveninger was niet aantrekkelijk voor den beschaafden, geleerden Latinist, hoewel deze alle recht laat wedervaren aan Jol's goede eigenschappen, zee- en krijgsmansdeugden. Steeds noemt hij met bewondering diens moed en beleid, diens eerlijkheid, doortastendheid en volharding.

De belangrijkste wederwaardigheden omtrent Jol's expedities vinden wij in de archieven der W.I.C. en zeer veel bijzonderheden treffen wij aan in de documenten uit het Archivo General de Indias te Sevilla over de Nederlandsche zeevaarders in de Caraibische zee, door Miss I. A. Wright uitgegeven. Deze documenten verschaffen tal van nieuwe aspecten aan onze kennis van het Nederlandsche optreden in de West, zooals dit door de Spanjaarden werd gezien.

Hier volgt dan het relaas van Jol's reizen. Moge het eenig licht werpen op het bedrijf van den in zijn tijd „fameusen scheepscapiteyn".

Eerste reis naar de West: 1626.

De eerste ons bekende tocht van Jol, naar Brazilië, was een der vele strooptochten, die de W.I.C. ten uitvoer legde naast de groote expedities ter verovering van de Spaansche zilvervloten, waarmee Boudewijn Hendricx in 1626 den rij had geopend.

Den 17en Januari 1626 koos Jol met de Otter uit Texel zee. Het jacht, dat 90 last mat, was met 68 koppen bemand en met 16 stukken bewapend. In admiraalschap met nog drie andere jachten, die hij op de reede van St. Vincent had ontmoet, voer hij van de Kaapverdische eilanden naar de kust van Brazilië, die zij den 19en Maart op steven kregen. Tot den 27en Mei bleven zij voor de kust en wisten enkele prijzen te nemen, die een buit van wel 1000 kisten suiker, minstens 100 kisten tabak en 170 pijpen Madeirawijn opleverden. Ook namen zij een slavenschip uit Angola met 600 „Swarten", doch daar zij niet wisten, wat met deze negers te beginnen, lieten zij het schip na plundering weer varen.

Den 27en Juli 1626 viel de Otter met twee volgeladen prijzen weer behouden in Texel binnen [1]).

Tweede reis naar de West: 1628.

Ten tweeden male zien wij Jol aan boord van de Otter zee kiezen, nu deel uitmakend van een vloot van 12 schepen onder commandeur Dirck Symonsz. van Uytgeest. Den 24en Januari 1628 liepen zij uit Texel en koersten via de Kaapverdische eilanden, waar zij ververschten, naar Brazilië, dat zij den 20en April in zicht kregen, om weer op Spaansche schepen te kruisen. Jol heeft een werkzaam aandeel gehad bij het nemen van de eerste drie karveelen, die 1100 kisten suiker, tabak en verfhout aan boord hadden. Enkele dagen later namen zij een vierde schip, eveneens met suiker, tabak en verfhout geladen.

Men wilde dezen buit overladen op het eiland Fernando Noronha, N.O. van Pernambuco gelegen, doch kon het niet meer bezeilen. De commandeur besloot nu vijf schepen met de veroverde vaartuigen voor wind en stroom naar de Antillen te zenden, waar zij de lading moesten lossen. Met vier andere schepen gaf Jol uitvoering aan dit bevel en zette vervolgens koers naar huis, waar hij den 23en October 1628 binnenviel [2]).

Van Uytgeest stak met zijn overgebleven schepen naar Sierra Leone en vandaar weer naar Brazilië over en heeft op zijn reis nog menige prijs weten te behalen.

[1]) De Laet I, p. 160 en 161.
[2]) De Laet II, p. 48 en 49.

Derde reis naar de West: 1629–1630.

Den 20en October 1629 voer Jol het zeegat weer uit, ook ditmaal onder commandeur van Uytgeest, tot secours van generaal Hendrick Loncq, die reeds met 26 schepen voor St. Vincent lag te wachten om een grootsch plan der Heeren XIX ten uitvoer te gaan brengen.

Enkele malen reeds hadden de Heeren Bewindhebbers getracht vasten voet in Brazilië of op de Antillen te krijgen en in 1624 was hun pogen met succes bekroond: Jacob Willekens en Piet Heyn wisten toen San Salvador aan de Allerheiligenbaai te vermeesteren. Doch de stad was door eigen nonchalance weer te loor gegaan. Tevergeefs hadden Boudewijn Hendricx in 1625, Piet Heyn in 1627 en Adriaen Janssz. Pater in 1629 getracht San Salvador te heroveren. Doch nu door Piet Heyn's zilvervloot en de prijzen van Dirck Symonsz. van Uytgeest, Houtebeen's commandeur, in 1628 „soo veel middelen bekomen hebbende, om haer desseynen op de Landen van den Koningh van Spagnien te vervolgen" [1]) besloot de Compagnie nogmaals tot een expeditie naar Brazilië, ditmaal ter verovering van Pernambuco, de groote uitvoerhaven van suiker en verfhout.

Aan Loncq, Piet Heyn's seconde van 1628, droeg zij de leiding op. Pieter Adriaensz. Ita, die in 1628 de capitana en de almiranta van de Hondurasvloot had veroverd, en Joost Banckert zouden hem als zijn vlagofficieren bijstaan.

Den 27en Juni 1629 lichtte generaal Loncq met een gedeelte van de uit 64 schepen bestaande vloot het anker en zette koers naar de Kaapverdische eilanden, het algemeen rendez-vous. Zoo spoedig mogelijk zou men de overige schepen, wier uitrusting in vollen gang was, met het krijgsvolk laten volgen.

Doch het beleg van 's-Hertogenbosch en de invallen der Spaansche troepen in de Veluwe noodzaakten de Staten-Generaal de voor de West bestemde troepen in Utrecht en elders te legeren en eerst na de overgave van Den Bosch kon men de toerusting der schepen weer voortzetten.

Den 24en November berichtte Jol op de Otter den opperbevelhebber, dat de resteerende schepen nu spoedig zouden komen. In den loop van November en December hebben zij zich bij de hoofdmacht gevoegd.

Intusschen had Loncq twee jachten van zijn vloot, de Otter en de Havik, vooruit gezonden naar Brazilië „om eenighe Schepen

[1]) De Laet II, p. 102.

ende Ghevangenen te bekommen, van dewelcke men sich mochte dienen in den voorghenomen Tocht" [1]). Maar of Jol dit gelukt is, wordt nergens gemeld.

Tengevolge van de vele vertraging kreeg de vloot eerst den 3en Februari 1630 de Braziliaansche kust in zicht.

Een beschrijving van de verovering van Olinda en het Recief valt buiten ons bestek; genoeg zij, dat de Portugeezen de stad den 3en Maart 1630 moesten overgeven.

Welk aandeel Jol aan den strijd heeft gehad, is onbekend. Waarschijnlijk heeft zijn jacht gediend tot het transporteeren van de troepen naar den wal.

Loncq's instructie [2]) gelastte hem, wanneer na de inname der stad orde en rust waren weergekeerd, ter zee op te treden door twee eskaders naar St. Helena en de Allerheiligenbaai te zenden en een derde naar de Antillen te laten vertrekken. Laatstgenoemde schepen waren bestemd tot secours van admiraal Adriaen Janssz. Pater, die in Augustus 1628 was uitgeloopen met een vloot van 17 zeilen „om op de (Spaansche) vloote uyt West-Indiën te passen --- ende den alarm nog meer te doen slaen" [3]). Doch het regelen der bestuurszaken en het inventariseeren der genomen goederen kostten Loncq veel meer tijd dan zijn principalen hadden vermoed, zoodat de verschillende eskaders eerst later in zee konden steken.

In het begin van April hadden de Politieke Raadsleden van Brazilië Loncq verzocht, de leiding van het eskader naar de Antillen op zich te nemen [4]). Doch inplaats van den generaal koos de commandeur Dierick de Ruyter of Ruijters, wiens „Toortse der Zeevaert" in 1623 was verschenen, den 5en Mei 1630 met 6 schepen en 2 jachten zee, op zoek naar Pater. Jol's Otter was een van deze twee. Het was een voorrecht voor Houtebeen om onder dezen man te mogen varen, die met de Caraibische wateren als geen tweede bekend was. Op deze reis zal hij bij zijn chef d'esquadre een zeer goede leerschool hebben doorloopen.

Het eskader had last gekregen allereerst Santiago de Cuba, met of zonder assistentie van Pater, te verrassen [5]).

De rijke kopermijnen van Santiago waren voor de onzen een

[1]) De Laet II, p. 113.

[2]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX, 18 Augustus 1629. Instructie voor Loncq.

[3]) W.I.C.O.C. 8. XIX aan Loncq, 4 Juni 1630. Banckert leidde het eskader naar St. Helena, Van Uytgeest dat naar de Allerheiligenbaai.

[4]) W.I.C.O.C. 49. Pol. Raad aan de XIX, 8 April 1630.

[5]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX. Instructie van 18 Augustus 1629.

zeer gewenscht bezit en bovendien zou de haven een goede vlootbasis in de Caraibische zee kunnen zijn, daar zij, wanneer goed versterkt, welhaast onneembaar zou zijn.

De instructie aan Ruijters gelastte nadrukkelijk de Spanjaarden en Indianen niet te mishandelen en de stad niet te plunderen en vervolgens weer te verlaten, zooals nog aan Pater was opgedragen, doch er een bezetting achter te laten „omt copers wille ende negotie van huyden ende toubacq aldaer te stabilieren". Dit is echter niet gebeurd. Wel heeft een schip van een derde eskader, onder Jan Gijsbertsz. Booneter, den 1en Mei 1630 tot steun van Pater uit het vaderland nagezonden, Santiago aangedaan, in de meening dat de stad reeds door Pater was veroverd, doch het is, haar vergissing bespeurend, naar Kaap Tiburon teruggekeerd. Later hebben de Heeren XIX Booneter opdracht gegeven dat het aanvalsplan voorloopig moest worden uitgesteld en dat hij gezamenlijk met Ruijters en Pater op de zilvergaljoens moest kruisen. [1]) Eerst in 1635 is een Hollandsch schip, onder commando van Jol, de haven van Santiago binnengevaren.

De tweede taak, die de Heeren XIX Ruyters opdroegen, was ter hoogte van Cartagena te kruisen op de zilvervloot uit Puerto Belo. Wanneer de Hollanders haar niet zouden zien, moesten zij, na Puerto Belo verwoest te hebben, tegen den stroom opwerken naar Havana en enkele van de uit Nieuw Spanje verwachte schepen nemen.

Zou ook deze vloot niet opdagen, dan moest de commandeur koers zetten naar het fort S. Juan de Ulúa, de voorhaven van Vera Cruz, en het in bezit nemen. Dan eindelijk mocht de vloot, met buit beladen, huiswaarts keeren.

Ongetwijfeld hebben de Heeren XIX het rapport van Piet Heyn van 10 November 1626 voor oogen gehad, toen zij deze instructie opstelden. Hierin bespreekt Piet Heyn nl. verschillende manieren om de Spanjaarden in de West-Indiën schade toe te brengen, n.l. door de zilvervloot uit Mexico van de reede van S. Juan de Ulúa af te halen en de Hondurasvaarders voor Truxillo of Campêche liggend te nemen. Piet Heyn stelde dus „afhaaltochten" in optima forma voor [2])!

Bij de eilanden Blanquilla, La Vache en bij Kaap Tiburon informeerde Ruijters naar Pater, maar kon niets van hem te weten

---

[1]) W.I.C.O.C. 49. XIX aan Booneter, 2 September 1630.

[2]) S. P. l'Honoré Naber: Piet Heyn en de zilvervloot. Inleiding p. LXXX en p. 20 e.v.

komen [1]). Voor Kaap Tiburon ontmoette hij den 20en Juni het eskader van admiraal Ita, Loncq's vice-admiraal. Deze was met acht van de „kloeckste" schepen eveneens ter assistentie van Pater van het Recief naar het Noorden gezonden, daar men meende dat Pater „Don Frederico [2]) noch in de West Indien in alarm was houdende" [3]).

In angst en vreeze hadden de Politieke Raadsleden Ita en zijn vloot zien vertrekken, beducht als zij waren voor de komst van de Spaansche vloot onder don Frederico de Toledo om Pernambuco te veroveren. Doch het schenen slechts looze geruchten te zijn, waarvoor zij angst gevoelden en het Raadslid Johannes van Walbeek, een van hen die geen geloof hieraan hechtten, was overtuigd dat het juist „seer nut ende dienstich voor de Compagnie" zou zijn „onse macht door het geheele gebiet van den koninck te toonen", in plaats van de schepen ongebruikt in de haven te laten liggen [4]).

Enkele dagen na Ruijters in het begin van Mei ging Ita dan ook onder zeil en ontmoette Ruijters den 20en Juni voor Kaap Tiburon.

Nadat Ita het bevel over de beide vloten op zich had genomen, ging men den 28en Juni weer onder zeil om voor Havana te kruisen op de schepen van Pater, doch vergeefs! Het bleek dat deze reeds den 15en April door de Caicos Passage huiswaarts was geloopen!

Onderweg kwam men bij de Caymans ten anker en hier verdeelde Ita de vloot in zeven eskaders en gaf zijn bevelen om terstond slag te kunnen leveren, wanneer hij de retourvloten van Tierra firme en Nueva España zou ontmoeten [5]).

De Otter bevond zich tezamen met het admiraalsschip in de voorhoede. Jol's moed en zeemanschap vielen dus wel op en werden door zijn superieuren op prijs gesteld.

Wel bestond er kans op een ontmoeting met de Spaansche vloot. Don Frederico de Toledo had, toen hij met de vloot van 1629 den 14en Juni 1630 weer naar Spanje vertrok, negen galjoens onder Tomás de la Raspuru in Cartagena en nog vijf andere voor S. Juan de Ulúa achtergelaten om de retourschepen van 1630 naar Spanje te convoyeeren, die in October of November thuis werden verwacht. Met de eskaders van Ruijters en Booneter nu, die zich

---

1) De Laet II, p. 163–176.

2) Don Frederico de Toledo, de Spaansche vlootvoogd, die den 14en Augustus 1629 met 36 schepen uit Spanje was vertrokken om de vloten van Honduras en Mexico huiswaarts te geleiden.

3) W.I.C.O.C. 49. Pol. Raad aan de XIX, 26 Juli 1630.

4) W.I.C.O.C. 49. Joh. van Walbeek aan de XIX, 25 September 1630.

5) De Laet II, p. 171.

eveneens bij Ita's vloot moest voegen, moest Ita trachten „yets notabels ten dienst van de Compagnie op de voorsz. galjoens" te verrichten [1]).

Den 16en Juli 1630 bevond Ita zich met de vloot voor Havana, van waar uit men op de Hollandsche schepen vuurde.

Hij posteerde zijn schepen in drie eskaders voor de haven om des te meer prijzen te kunnen nemen. Doch deze manoeuvre had geen succes, want geen schepen vertoonden zich in hun buurt.

Na een maand lang zoo voor Havana gekruist te hebben, zeilde de admiraal den 15en Augustus weer naar Kaap Corrientes. Hier voegde commandeur Booneter zich eindelijk bij hem en gezamelijk voeren zij naar Kaap S. Antonio. Ita zond de kleinere vaartuigen her en derwaarts op den uitkijk naar de Spaansche vloot. Ook Jol's welbezeild jacht werd hiervoor gebruikt. Met een prijs, geladen met cacaoboonen, helaas niet met het zoo lang verbeide bericht, keerde Houtebeen weer bij de hoofdmacht terug. Doch „de onse, de waerde van dit ghewas niet wetende, lieten 't Scheepken weder los"! [2])

Toen nu het seizoen was verstreken besloot de krijgsraad weer huiswaarts te keeren, evenwel zonder Booneter, die volgens zijn instructie in de Caraibische zee moest blijven „overwinteren". In November 1630 lag de vloot weer binnengaats, zonder een der Spaansche havens te hebben overvallen. Van de veelomvattende onderneming, in Ruijters' instructie opgesteld, was wel zeer weinig terecht gekomen. Slechts zeven prijzen moesten de uitrustingskosten van de vloot dekken.

Vruchtelooze expedities als deze hebben de kas van de Compagnie dan ook tenslotte uitgeput.

Vierde reis naar de West: 1631–1632.

Den 13en Februari resolveerden de Heeren XIX om commandeur Jonathan de Necker op zijn schip de Domburg, benevens de jachten Otter en Phoenix [3]) „op zeker exploit te imployeren" [4]),

---

[1]) W.I.C.O.C. 49. XIX aan Booneter, 2 September 1630.

[2]) De Laet II, p. 175.

[3]) Domburg, 130 last, 4 bronzen, 18 ijzeren stukken, 60 matrozen en 45 soldaten: commandeur Jonathan de Necker.

Otter, 90 last, 4 bronzen, 12 ijzeren stukken, 60 matrozen: vice-commandeur Cornelis Cornelisz. Jol.

Phoenix, 60 last, 2 bronzen, 10 ijzeren stukken, 50 matrozen: schipper Reynier Pietersz. W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX, 26 Mei 1631.

[4]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX, 13 Februari 1631.

doch welk exploit dit was, wordt niet nader omschreven.

Tegen het einde van Februari heeft het kleine eskader, waarin Jol als vice-commandeur op de Otter voer, de reede van Texel verlaten met den wil naar Brazilië, waar De Necker met de Politieke Raadsleden zou moeten confereeren over hetgeen de Heeren XIX hem hadden opgedragen.

Deze hadden den Raadsleden gelast minstens 25 van de voor het Recief liggende schepen zeeklaar te maken en voor negen maanden te victualieeren [1]). Zonder twijfel waren deze schepen bestemd om te kruisen op de Spaansche galjoens, die tegen half Juni hun havens verlieten met den wil naar Havana, om vandaar huiswaarts te keeren. Doch wegens gebrek aan proviand op het Recief en het eiland Antonio Vaz [2]) konden de schepen voor dien langen tijd niet van vivres worden voorzien; en ook omdat men in Brazilië een Spaansche vloot verwachtte, heeft men het „secrete desseyn vooralsnoch moeten supercedeeren" en slechts het smaldeel van De Necker van Brazilië naar de Caraibische zee kunnen zenden [1]). Dit vertrok den 26en April 1631 van het Recief met het doel, de vijanden zoo veel mogelijk schade toe te brengen.

Hun koers stellende langs St. Vincent, waar zij ververschten, langs Nevis, St. Croix en Portorico kregen de schepen van De Necker den 27en Mei de Zuidkust van Española op steven [3]). Voor het eiland La Vache kwamen zij ten anker om zich weer van versch vleesch en fruit te voorzien en gingen den 14en Juni weer onder zeil naar de vaste kust van Colombia en Venezuela. De Domburg en Phoenix bleven tusschen Cartagena en de Rio Magdalena op en neer houden en de Otter ankerde voor den mond van de rivier om de schepen te kunnen nemen, die naar zee voeren. Doch een storm dreef het jacht af tot bij Jamaica. Via Kaap Tiburon bereikte Jol echter de vaste kust weer en wist een schip met 400 negerslaven uit Guinee te vermeesteren. Hij liet het evenwel varen, niet wetende wat er mee te doen.

Den 8en Juli vond hij de Domburg en de Phoenix weer; enkele dagen later nam hij een welbeladen bark, die de Rio Magdalena afkwam. Toen ook de Phoenix nog een met huiden volgeladen schip van Caracas had vermeesterd, besloot de commandeur huistoe te varen. De Otter zou echter „daer noch wat blijven" [4]);

---

[1]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX, 6 Jan., 10 en 11 Febr. 1631.

[2]) Dwars voor het Recief gelegen. Men maakte hier altijd de schepen schoon. Terstond na de inname van Olinda was het veroverd.

[3]) De Laet III, p. 59 en 60.

[4]) De Laet III, p. 63.

het jacht had nog voor acht maanden vivres aan boord. De Necker en Reynier Pietersz. namen den 3en Augustus afscheid van hem en zetten koers naar het vaderland.

Enkele dagen na hun vertrek kreeg Jol de Spaansche vloot in het zicht. Om niet door deze 18 schepen, die naar Cartagena koersten, gezien te worden, trok hij zich binnen de monding van de Rio Magdalena, vol droogten en riffen, terug, een des te grooter waagstuk, als men bedenkt, dat het „daer overal vol volcks aen landt is" [1]). Zijn manoeuvre heeft echter succes gehad en ongehinderd kon hij zijn kruistocht voort zetten.

Tot medio Decembris bleef Jol voor de kust op en neer houden. Na weer enkele barken genomen te hebben wendde hij den steven met den wil naar La Vache, om zijn jacht daar te kielhalen.

Den 14en Januari 1632 verliet hij met een schoon schip de reede, tezamen met de jachten Zeeridder en Zuidster, die hij aldaar had ontmoet [2]). Zij beperkten hun kruistocht tot de Westkust van Española en onderbraken het eentonig op en neer houden met een plundertocht te land om „cannafistele" te bekomen [3]). Niet met vruchten, doch met 25 geroofde huiden beladen gingen zij echter weer aan boord!

De Otter was langzamerhand zeer vuil geworden en men heeft een week noodig gehad om het jacht weer zeilree te maken.

Tevergeefs had Jol telkens geïnformeerd of De Necker soms eenige victualie voor hem aan den wal had achtergelaten, daar het hem aan vivres begon te ontbreken. De drie schippers besloten nu, toen zij zonder resultaat nog eenigen tijd met variabel weer tusschen Tortuga en Kaap Tiburon op en neer hadden gehouden, naar de vaste kust over te steken, die zij den 25en Februari op steven kregen.

Door een hevigen Noorderstorm moesten zij enkele dagen voor het eiland Zamba blijven liggen en konden eerst toen het kalmer werd hun kruistocht voortzetten [4]).

Den 16en Maart kregen zij een zeil in het zicht. Het bleek een

---

[1]) De Laet III, p. 65.

[2]) Zeeridder, 35 last, 5 bronzen, 9 ijzeren stukken: schipper Mattheus Janssen.

Zuidster, 30 last, 2 bronzen, 14 ijzeren stukken: schipper Corn. Heyndrickxsz. Lucifer.

[3]) W.I.C.O.C. 49. Journaal Zeeridder.

Canna-fistele, caennefistel = Cassia Fistula, de trommelstokkenboom. Vruchten: lange, smalle, zwarte peulen, die zoowel als medicijn als in de kost werden gebruikt.

[4]) De Laet III, p. 127 e.v.

bark te zijn uit Teneriffe, geladen met 100 pijpen wijn, die volgens afspraak [1]) eerlijk over de jachten zou worden verdeeld. Hierop verlieten zij den wal en gingen te zeewaart in met den wil naar Jamaica of het eiland Pinos om den prijs te lossen, daar op Zamba „de brijs gestadich haert waeyt ende alle dage stormt". [2]) Den 30en Maart bereikte zij Pinos en laadden den buit over.

Veertien dagen later maakten zij weer zeil en gingen West ten Noord aan. Na twee dagen zeilens deed zich een schip Z.W. van hen op, dat de Otter dank zij den krachtigen Noordenwind gemakkelijk kon nemen. Op Pinos hebben zij de prijs, die een schip uit Nieuw Spanje bleek te zijn, „ondersocht, ende alle sacken t'onderste boven gesmeten ende tussche de wangen over alle wel doorsien" [3]). Doch de lading bleek voornamelijk meel te bevatten. Het slecht getuigde schip hebben zij aan de Spanjaarden teruggegeven na „daer uut genomen te hebben tgeene de E. Heeren de bewinthebberen dienstich mochte wesen", n.l. anijs, marmelade en enkele balen zijde [4]).

Vervolgens zeilden zij verder rond Kaap Corrientes en Kaap S. Antonio. Ter hoogte van Florida namen zij afscheid van elkaar. Cornelis Lucifer en Mattheus Janssen begaven zich na hun journalen aan Jol overgegeven te hebben naar de golf van Campêche om daar „de Heeren ende Meesters eenich proffeyt te doen" [3]) en Jol voer door het Bahamakanaal huiswaarts. Hij bracht een buit van „1549 stucken Armesijntjes [5]), 348 Damastjens, 42 stucken gheblomde Satijntjens, twee stucken goude Tolet [6]), 366 Huyden, 5250 pondt Campechiehout, 2170 pondt Tabac, 2054 pondt Anijs, een kasken ende dry baeltjens Benjuin [7]), dry balen Peper, twee vaten Nagelen, 12 kassen Marmeladen, 13 marck Goudt, 123 Realen van achten, neffens noch verscheyden kleynigheden" thuis!

V i j f d e r e i s n a a r d e W e s t: 1632–1634.

In het najaar van 1632 vertrok Jol ten vijfden male met zijn

---

[1]) W.I.C.O.C. 49. Jol, Janssen en Lucifer aan de XIX, 16 Februari 1632.

[2]) W.I.C.O.C. 49. Jol, Janssen en Lucifer aan de XIX, 16 Maart 1632.

[3]) W.I.C.O.C. 49. Jol, Janssen en Lucifer aan de XIX, 21 April 1632.

[4]) W.I.C.O.C. 49. Journaal Zuidster.

[5]) Dunne voeringszijde, naar de stad Ormuzd genoemd.

[6]) Toile d'or, licht weefsel met ketting van zijde en inslag van gouddraad.

[7]) Benzoë-hars.

Otter naar Pernambuco, waar hij den 14en December ter reede kwam, een prijs met Madeirawijn meevoerend, die hij bij de Kaap Verdische eilanden had buitgemaakt.

Terstond werd het jacht op een kruistocht bezuiden Pernambuco uitgezonden [1]). Op het einde van het jaar 1632 stak Jol dus weer in zee, passeerde de Allerheiligen baai en Cabo Frío en vorderde tot Rio de Janeiro, waar hij een schip met slaven moest laten varen, daar hij geen kans kreeg de prijs mee te sleepen. Niets bijzonders deed zich op zijn kruistocht voor en den 29en Maart voer hij het Recief weer binnen.

Geen lange rust werd hem gegund. Den 26en April voer hij het zeegat weer uit, nu met bestemming naar de Caraibische zee. Hij voer nu onder de vlag van Jan Jansz. van Hoorn, die de leiding had over een eskader van 4 schepen, 3 jachten en een zeilsloep. Boven het gewone bootsvolk bevonden zich nog 250 soldaten aan boord.

De schepen zouden een lange reis voor den boeg hebben; zij waren dan ook voor 8 à 9 maanden gevictualieerd [2]).

In de instructie van Commandeur van Hoorn hadden de Bewindhebbers weer een veel omvattend plan ontvouwd.

Allereerst moest het eskader het fort Ceará aan de Rio Grande in Noord-Brazilië veroveren en bezetten. Door „eenighe presenten te doen" moest Van Hoorn de Indianen gunstig voor de Hollanders stemmen en „tot haer eyghen diffentie ende ten dienste van de Comp.ie" tegen de Portugeezen gebruiken. Wanneer dit was gebeurd en Van Hoorn via het eiland St. Maarten — in 1632 de eenige post van de W.I.C. in de Caraibische zee — hierover verslag had gezonden aan de heeren XIX, moest hij een begin maken met het hoofddoel van dezen tocht. Hij moest er voor zorgen, tegen het midden van Juli voor Truxillo te zijn om de Hondurasvaarders van de reede te halen en vervolgens voor Campêche hetzelfde uitrichten. Ook hier dus weer de invloed van Piet Heyn's memorie van 10 November 1626! Volgens Piet Heyn was het niet moeilijk de schepen van Truxillo's reede af te halen, mits men zeer voorzichtig te werk ging, want zoodra de Spanjaarden achterdocht krijgen, lossen zij de ingescheepte lading weer en varen niet uit. „Oversulcx moet men hem insonderheyt wachten van ontdeckt te

---

[1]) De Laet III, p. 186 en 187.

[2]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX. Instructie voor Jan Janssz. van Hoorn, 10 November 1632.

worden, opdat al den arbeyt en costen niet tevergeefs gedaen en wart" [1]).

Deze wijze waarschuwing is den zuinigen Bewindhebbers in de ooren blijven klinken. Zij drukten den commandeur dan ook op het hart, ,,in alle manieren sorge (te) dragen soo veel mogelijck hem onbekent te houden, totdat het exploit op de Honduras is verricht."

Den 2en Mei 1633 scheidden de Otter, een tweede jacht en de zeilsloep zich af van de hoofdmacht, doch het fort Ceará hebben zij niet aangevallen. Volgens De Laet hadden de Politieke Raadsleden de opdracht gegeven, de Noordkust van Brazilië af te loopen ,,doch (zij) hadden niets verricht, doordien daer niet genoegh verkent en waren, noch niemant hadden ghesien ofte versproocken [2]). Den laatsten Mei voegden zij zich onverrichterzake bij den commandeur. Deze had zich met zijn overige schepen van Brazilië onmiddellijk naar de Eilanden boven den wind begeven. Langs Portorico, La Vache, Kaap Tiburon en het eiland Navassa richtten zij vervolgens hun koers naar Kaap Honduras, om Truxillo ,,onversiens opt lijff te vallen ende den vyant geen tijt te geven om haer in ordre te stellen" [3]).

Inderdaad is het Van Hoorn gelukt door de Spanjaarden ongezien te blijven, Toen hij den 14en Juli Kaap Honduras rondde, zorgdragende zoo ver mogelijk buiten den wal te blijven, koesterden de Spanjaarden nog steeds geen argwaan. Den volgende morgen zetten Van Hoorn's sloepen en jachten de soldaten aan land, die onder dekking van het geschutvuur der groote schepen de stad naderden. De Spanjaarden weken toen de onzen enkele handgranaten wierpen en de onzen konden ,,dese stercke plaetse met luttel teghenweer nemen" [4]).

Den 21en Juli stak het eskader weer in zee. Van Hoorn had zijn schepen slechts met een kleinen buit kunnen laden, doordat het meerendeel der veroverde goederen verloren was gegaan in een hevigen brand, die de grootendeels uit rijshout, kalk en palmietbladeren gebouwde stad in de asch had gelegd. Bovendien was de handel van de stad eenigszins verloopen geraakt, daar er in geen twee jaren galjoens waren geweest.

[1]) S. P. l'Honoré Naber: Piet Heyn en de zilvervloot. Doc. eerste serie, IX.

[2]) De Laet III, p. 188 e.v.

[3]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. XIX. Instructie voor Van Hoorn, 10 November 1632.

[4]) De Laet III, p. 191. In het Ned. Hist. Scheepvaart Museum te Amsterdam bevindt zich een ovale plaquette, waarop een voorstelling van de verovering van Truxillo is gegraveerd.

De koers werd nu gericht naar S. Francisco de Campêche om ook deze stad, een belangrijke houthaven, volgens den last der Bewindhebbers af te loopen.

In den avond van den 11en Augustus bevond het eskader zich ongeveer 5 mijlen O. ten N. van Campêche. Op deze plaats kwamen de schepen ten anker en het krijgsvolk werd den 13en Augustus weer in de sloepen en jachten aan wal gezet.

Ditmaal boden de Spanjaarden meer tegenstand. Twee vendels ruiterij en voetvolk trachtten den voortgang der troepen tegen te houden, doch vergeefs! Zij „dorsten de Couragie van de Nederlanders niet langer afwachten" [1]) en trokken zich terug, waardoor de onzen meester van de stad werden. „Een van de allerstoutste daden, in langh bij soo weynich volck aengevanghen" [1]) heeft echter weinig tastbaar resultaat gehad. Immers het meerendeel der 22 schepen, die op de reede lagen en door Van Hoorn waren genomen, was leeg. Negen ervan, geladen met hout en cacao, namen zij in bezit; de rest staken zij in brand en verlieten vervolgens de baai weer, daar zij slechts een 400-tal soldaten en matrozen konden stellen tegenover de 350 Spanjaarden, 50 Mulatten en 1000 Indianen, die de bevolking van de stad uitmaakten. Bovendien vreesden zij, dat spoedig hulp uit de omgeving zou komen opdagen. De stad zelve hebben zij geen schade kunnen toebrengen, daar „het meest stercke steenen huyzen zijn" [2]).

Den 24en Augustus wendde de vloot den steven naar de Tortugas om vervolgens voor Havana op en neer te houden. Doch de Oosterstroom, die langs de Noordkust van Cuba loopt, dreef hen te ver af, zoodat zij maar besloten huiswaarts te varen. De Otter evenwel kreeg opdracht met de zeilsloep en een klein jacht in deze wateren te blijven en te doen „tghene den dienst vande Compagnie soude vereyschen" [3]).

Bezuiden Cuba om zette Jol nu koers naar het eiland St. Maarten om, zooals hem was gelast, poolshoogte te nemen van den toestand aldaar [4]), daar Van Hoorn had vernomen, dat de Spanjaarden het hadden veroverd. Onderweg passeerde hij zonder ongelukken een galjoen van de Spaansche vloot, die hij op korten afstand aan lij van zich zag liggen, en beladen met den wijn van een Canarische bark ankerde hij voor Tortuga. Hier kreeg hij de bevestiging van het gerucht van St. Maarten's verovering.

---

[1]) De Laet III, p. 195.
[2]) De Laet III, p. 194.
[3]) De Laet III, p. 196.
[4]) De Laet III, p. 216–218.

Na zijn jacht te hebben schoongemaakt maakte hij den 16en November weer zeil en zette koers naar Kaap S. Antonio om voor Havana te kruisen, het knooppunt van de waterwegen in de Caraibische zee. Medio Decembris lagen de jachten voor Matanzas en zagen 's nachts de Spaansche vloot uit Havana vertrekken. Zij volgden haar om de Oost, doch verloren haar uit het oog, toen Jol een schip met den wil naar Portorico, dat hij te loevert vooruit zag, aan boord legde. Hij moest het schip echter laten varen, daar hem bleek, dat het slechts ballast bevatte.

Op Oudjaarsdag wendde Jol weer om de West en passeerde Kaap Francés viejo, ter Noordkust van Española.

Een schip uit Santiago de Cuba moest zich den 13en Januari 1634 bij Kaap Tiburon aan hem overgeven en zijn lading aan suiker en huiden afstaan. Langs de Zuidkust van Cuba zeilde Jol vervolgens weer naar Havana.

Onderweg nam hij een bark met schildpadden en een fregat met meel en enkele dagen later, bij Pinos, een schip uit Jamaica met cassave. Ter hoogte van Kaap S. Antonio moesten weer enkele schildpadbarken Houtebeen's meerderheid erkennen.

Den laatsten Maart bereikte hij Havana en liep toen door het Bahamakanaal huistoe, waar hij den 6en Juni 1634 behouden binnenviel [1]).

Op deze reis werden door Van Hoorn en Jol 35 Spaansche schepen vermeesterd en vernield.

Zesde reis naar de West: 1635.

Op Kerstdag 1634 ging Houtebeen weer het ruime sop in.

In de West had de toestand zich voor de Nederlanders gewijzigd: den 31en Juli 1634 had Johannes van Walbeek op last der Heeren XIX zijn soldaten op het eiland Curaçao geland en het in bezit genomen. Hiermee was de Compagnie een opslagplaats en een vlootbasis in de Antillen rijk geworden, „een bequame plaetse daer men sout, hout ende anders mocht becomen, ende vande selve plaetse den viant in West-Indië infesteeren" [2]).

Den 22en Februari 1635 [3]) bracht Jol den nadrukkelijken last

---

[1]) De Laet IV, p. 114–116.

[2]) J. H. J. Hamelberg, De Nederlanders op de West-Indische Eilanden, I, p. 21 e.v.

[3]) Volgens De Laet (IV, p. 182). David Pietersz. de Vries zag hem met een tweede schip den 18en Februari uitloopen, „wilden nae de vaste kust toe om een goe prijs" (Kort Historiael, Linsch. Ver. III, p. 212.).

der Bewindhebbers over, het eiland niet te verlaten. De Heeren XIX achtten het bezit van Curaçao van groot belang om „de schepen van de Compagnie aldaar te ververschen" en „den koning van Spanje zijn retouren uit West Indien --- onzeker te maken, wijl --- de schepen uit Nova-Spanje, uit Angola en andere plaatsen daaromtrent moesten passeeren". [1])

Bovendien zou men op Curaçao in alle stilte schepen tegen de Spanjaarden kunnen uitrusten.

Na zijn opdracht te hebben volvoerd, zette Jol den 3en Maart 1635 zijn tocht voort, tezamen met het jacht de Brack, waarop Cornelis Jansz. van Uitgeest het bevel voerde.

De koers was gericht naar Santiago de Cuba om het oude plan, de verovering van deze stad, — reeds ontvouwd in de instructie aan Dierick Ruijters in 1629 — te volvoeren.

Met een Spaansche vlag in top zeilden de twee schepen van 80 en 90 last den 15en Maart op klaarlichten dag de haven binnen. Gemakkelijk konden zij de wacht, „siende dat sij soo stout inliepen", doen gelooven, dat zij Spanjaarden waren, daar de matrozen aan dek gekleed waren in de gewaden van de militaire orden van Christus en San Jago [2]). Ongehinderd kwamen zij op schootsafstand van het fort ten anker en de gouverneur van de stad, geen kwaad vermoedend, zond hen een sloep, bemand met een officier en enkele soldaten, aan boord. Toen deze echter bemerkten, dat het Hollanders waren, wilden zij wegroeien, maar werden door de boot van de Brack onderschept. De Spaansche officier werd hierbij door een geweerschot gedood, de soldaten gevangen genomen.

Jol had zich intusschen als vijand bekend gemaakt, gaf vuur op het fort en onder dekking hiervan roeiden de sloepen naar zeven fregatten, die onder het fort lagen.Deze waren echter zoo goed als leeg; onze booten hielden dan ook spoedig af en kwamen met een kleinen buit aan suikerstroop en tabak weer terug. Santiago's voornaamste uitvoerproduct, het koper, was n.l. reeds door twee schepen van de Nieuw-Spanjevloot weggehaald [3]). Vervolgens hielden „de onsen op met schieten, omdat daer mede geen voordeel konden doen" [4]). Doch de gouverneur van Santiago meende dat Jol

[1]) Van Grol, Grondpolitiek, p. 94 en 95.

[2]) De Laet IV, p. 183, 187–193. Wright II, Doc. 68. Juan de Amezgueta, gouverneur van Cuba, aan de Kroon, 12 Mei 1635.

Zie over de vlag W. R. Menkman: Aanteekeningen op Hamelbergs werken, W. I. Gids, Mei 1941.

[3]) Wright II, Doc. 69. Don Francisco Riaño y Gamboa, gouverneur van Havana, aan de Kroon, 25 Mei 1635.

[4]) De Laet IV, p. 188.

wegvoer en de witte vlag heesch, toen „de genoemde zeeroover zag welk een verlies hem werd toegebracht."! [1])

Houtebeen wilde voorwaarden stellen voor het inlossen der gevangen soldaten en verlangde een afkoopsom voor de leege fregatten. Toen deze eischen evenwel door den gouverneur werden afgeslagen, heeft Jol getracht de fregatten in brand te steken, waarmee hij den gouverneur had gedreigd, maar het hevige musketvuur van den wal heeft zijn poging belet.

Santiago in paniek achterlatende, daar de stad bijna geheel van verdedigingsmiddelen was verstoken, verlieten de jachten 's avonds de haven [2]).

De gouverneur had slechts 14 man tot zijn beschikking gehad om den aanval af te slaan: „de weerbare mannen bevinden zich in dezen tijd van het jaar op het land aan hun werk". In een langen brief legde hij den droevigen toestand aan de kroon bloot en verzocht dringend om versterking, opdat de stad een dergelijk gevaar niet ten tweeden male zou kunnen loopen [1]). Wel zeer had Pie de Palo de Spanjaarden verrast!

Houtebeen vervolgde zijn reis naar Havana. Voordat hij een goeden buit aan zilver, cochenille en zijde zou hebben gemaakt, zou hij de Caraibische zee niet verlaten, zoo zeide hij de Spaansche bemanning van een bark met schildpadden [3]). Zijn stoutmoedige daad had de Spanjaarden in groote onrust en verwarring gebracht en men zond het bericht van zijn aanwezigheid de Antillen door, naar „Mexico en Cartagena in triplo, naar Honduras, Campêche, Portorico, Santo Domingo, Caracas en Maracaibo" [3]).

Langs Kaap S. Antonio voer Jol weer om de Oost naar Jamaica om versch water en limoenen in te slaan en stak vervolgens over naar de vaste kust, waar hij den 15en Juni schipper Pieter Jansz. Domburgh met een schip en een jacht aantrof.

In Cartagena wist men nu dat de Hollanders voor de kust kruisten. Ten overvloede was Jol nog met een prijs vlak onder de stad geloopen als om de Spanjaarden te tarten! De maestre de campo van Cartagena zond dan ook den 15en Juni vier fregatten

---

[1]) Wright II, Doc. 68. Juan de Amezgueta aan de Kroon, 12 Mei 1635.

[2]) Twee dagen later liet Jol de soldaten weer vrij. Deze verklaarden den gouverneur, dat Houtebeen naar Santiago was gevaren om er het koper vandaan te halen. Wright II, Doc. 69. Francisco Riaño y Gamboa aan de Kroon, 25 Mei 1635.

[3]) Wright II. Doc. 69. Francisco Riaño y Gamboa aan de Kroon, 25 Mei 1635.

op de Hollandsche schepen af. Een strijd ontstond den volgenden dag: het Spaansche vice-admiraalsschip werd geënterd en was al spoedig reddeloos geschoten, maar de admiraal had het, toen ook hij de volle laag kreeg, met de beide andere fregatten „ontdonkerd" [1]). De 150 man van het vice admiraalsschip werden door Jol's mannen aan wal gezet; alleen de vice-admiraal werd vastgehouden als gijzelaar voor de Hollandsche gevangenen, die zich in Cartagena bevonden, zooals Jol van de Spanjaarden had vernomen. Het schip staken zij in brand, nadat zij de zes stukken geschuts, waarmee het was bewapend, eruit hadden genomen en vervolgden hun tocht naar de Golf van Darien om „tusschen de Eylanden te snuffelen". [2]).

Bij Zamba liggende zagen zij den 4en Juli de Spaansche vloot van 17 schepen naar Cartagena zeilen, doch konden niets tegen haar beginnen, omdat de Otter zoo slecht vorderde door het vele vuil, dat zich aan de huid van het jacht had vastgehecht. Om het jacht te kielhalen wilden zij naar Curaçao, doch konden het niet bezeilen en zij moesten naar Española oversteken. Op de reede van het eiland La Vache maakten zij de Otter schoon en gingen toen weer onder zeil naar de vaste kust.

Een ontmoeting met een fregat van Maracaibo leverde hun wat zilver en „vellekens" op en enkele dagen later, den 8en Augustus, geraakten zij slaags met een koningsjacht van het eiland Margarita, bewapend met 19 stukken en met 200 koppen bemand, dat een kleiner schip begeleidde. Het jacht wist te ontkomen, maar zij konden het kleine schip dat een rijke lading aan huiden, salsaparilla, [3]) en tabak bevatte, bemachtigen.

Jol, langzamerhand een „ervaren man in de West Indiën" geworden [4]), liep nu weer naar Kaap Tiburon en voorts naar Havana.

Den 19en September tegen het einde van de dagwacht raakte hij ter hoogte van Havana slaags met het admiraalsschip van Cartagena. Eerst tegen 3 uren in den middag gaf de capitana het op, „naerdat tot sinckens toe doornaghelt was" [5]) en moest zijn tabak

[1]) De Laet IV, p. 190 e.v. Wright II, Doc. 70. Francisco Riaño y Gamboa aan de Kroon, 26 September 1635.

[2]) De Laet IV, p. 191.

[3]) Spaansch: zarzaparilla. Wortel van smilax-struiken, een bloedzuiverend middel.

[4]) G. W. Kernkamp, Zweedsche Archivalia, Brieven van Samuel Blommaert, no. 32, 18 November 1637.

[5]) De Laet IV, p. 193.

koper, indigo en 6 à 7000 realen van achten aan Pie de Palo overlaten.

Nu hij zoo'n rijken buit had behaald, mocht Jol huistoe varen, doch in het gezicht van de haven is hij gestrand. Zeven Duinkerkerkapers onder aanvoering van den beruchten Colaert namen den 28en October dit ,,kostelijck Jacht, dat soo vele schade aen de Spaenschen hadde ghedaen" [1]) en op deze reis 11 vijandelijke schepen had genomen, waaronder het admiraalsschip en viceadmiraalsschip van Cartagena. De Otter werd in Duinkerken opgebracht en de bemanning en haar kapitein gevangen gezet in de kerkers van Bourbourg en St. Winoxbergen, hoewel Colaert kwartier had beloofd.

Herhaaldelijk schreef Jol den Bewindbebbers van de Kamer Amsterdam, klagend over ,,sijn drouve gevanckenis, ende dat haer conditien, bij den vijandt belooft, niet gepresteert werden" [2]). Ook de vrouwen van de gevangen manschappen verzochten den Bewindhebbers ,,dat haer mans mogen bij de Comp. gelost worden, ofte anders daerin voorsien, alsoo de sterfte groot is". ,,Opdat sij voor haer allen eenige verversinge mogen copen" wilden de vrouwen naar Duinkerken reizen en vroegen den Heeren Bewindhebbers hun het daartoe benoodigde reisgeld te schenken[2]).

Ruim een half jaar, van November 1635 tot Mei 1636, heeft Jol zijn vrijheid in de ,,geool" moeten missen. De Staten-Generaal wisten eerst bij een algemeene uitwisseling zijn invrijheidsstelling gedaan te krijgen.

(Slot volgt).

---

[1]) Zie noot 5 pag. 18.

[2]) W.I.C.O.C. 14. Not. Kamer Amsterdam, 12, 19, 21 November 1635; 7 Januari, 21 Maart en 26 Mei 1636.

DE GESCHIEDENIS DER LUTHERSCHE GEMEENTE IN BERBICE

I

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN

In Timehri, the journal of the royal agricultural and commercial society of British Guiana van 1918 heeft Fred May een opstel geschreven, ,,The Lutherans of Berbice". De schrijver was ,,colonial treasurer", en in drie en een halve bladzijde bepaalt hij zich nagenoeg geheel tot de geschiedenis der stoffelijke aangelegenheden dezer Luthersche gemeente, waarin hij hier en daar een greep doet. De toenmalige predikant dezer kerk, rev. Ralph J. White, heeft een jaar later in hetzelfde tijdschrift deze gegevens aangevuld met wat hij noemt de geschiedenis zijner gemeente, zooals de Lutheranen zelf die zien. Ook dit opstel is allerminst volledig. Waarschijnlijk zijn hiermee de in de kolonie aanwezige gegevens uitgeput.

De oudere geschiedschrijvers als mr. J. J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana, of de Wilde kust in Zuid-America I*, 1770, en P. M. Netscher, *Geschiedenis van de koloniën Essequebo, Demerary en Berbice van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd*, 1888, die de in Nederland aanwezige archieven geraadpleegd hebben, noemen de Luthersche gemeente in Berbice eenige malen terloops, zooals ook dr. L. Knappert doet in het Nederlandsch archief voor kerkgeschiedenis (Mei 1930), waarin hij ,,Eene bladzijde uit de kerkgeschiedenis van Essequebo, Berbice en Demerary" geschreven heeft.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat met deze gegevens zoowel het kerkelijk archief in Berbice als de openbare archieven ginds en hier zijn uitgeput, en het mag een gelukkige omstandigheid genoemd worden, dat de Evangelisch Luthersche gemeente te Amsterdam in haar archief heeft bewaard niet alleen de notulen van haar consistoriale vergaderingen, waarin heel wat over de ge-

meente in Berbice te vinden is, en de van daar ontvangen brieven maar ook de haar getrouwelijk toegezonden notulen van den kerkeraad in Berbice. De brieven loopen van 1743 tot 1846, dus lang over het tijdstip, waarop Berbice ophield een Nederlandsche kolonie te zijn, heen. Verder zijn er twee banden: de een heeft tot titel „Antekening en Prothocol vervattende de Handelwijse zoo van het Eerwaarde Consistorium der Luthersche gemeente binnen Amsterdam als van derselver gecomitteerdens, D.us Wilhelm August Klepperbein, Predikant, en de Heer Anthony Bonn, ouderling, nopens het opregten van de Lutherse gemeente en hetgene verder int vervolg daaromtrent is voorgevallen in de colonie de Berbice, de Anno 1744 sqq"; de andere band bevat „de Copyen der Notulen, gehouden in de kerkelijke Vergaderingen onser gemeente in de colonie de Berbice, van tijd tot tijd aan ons overgesonden", en loopt van 1752 tot 1822; hierbij bevinden zich eenige losse stukken, op die gemeente betrekking hebbende. De voortzetting van de „Antekening en Prothocol" vindt men in de zoogenaamde resolutieboeken van het consistorie, waarin tot 1824 nog gegevens omtrent de gemeente in Berbice te vinden zijn.

Suriname of Nederlandsch Guyana op de vaste kust van Zuid-Amerika ligt tusschen Fransch Guyana ten Oosten en Engelsch Guyana ten Westen. Dit laatste bestond tot 1814, toen het aan Engeland werd afgestaan, uit drie Nederlandsche koloniën, Berbice, Demerary en Essequebo, zoo genoemd naar de drie rivieren, die van het binnenland naar de Atlantische oceaan stroomen. Men maakt zich van het geheel het best een voorstelling aan de hand van de kaart, die Netscher in 1887 samenstelde en aan zijn boek toevoegde; daar vindt men ook de ligging der plantages en sterkten aangegeven. Niet ver van de uitmonding van de Berbice vereenigt zich met deze de Canje-rivier.

In den tijd, waarin de geschiedenis der Luthersche kerk begint, was de kolonie Berbice in handen van een societeit op aandeelen, die een octrooi van de Staten-generaal had ontvangen en bestuurd werd door een directie in Nederland. In de kolonie was de gouverneur het hoogste gezag; hem stond ter zijde het Hof van politie, tevens uitoefenende de crimineele justitie, en een Raad van civiele justitie, beide colleges tellende zes leden met den gouverneur als voorzitter.

Fort Nassau op den rechter oever van de Midden-Berbice was de zetel van het bestuur [1]). Op de bovenverdieping van het fort

[1]) Plaat bij Hartsinck tegenover blz. 284 en 298.

was de kerk der gereformeerde gemeente. Een andere gereformeerde kerk lag veel zuidelijker, daar, waar de Wironje-kreek de Berbice verlaat. Om het fort heen ontstond een dorp, Nieuw-Amsterdam geheeten. Daar was in 1734 een herberg gebouwd, 's-Lands welvaren, waar reizigers onderdak konden vinden en ook nieuwe kolonisten begonnen hun intrek te nemen; tevens was het koffiehuis.

Sedert omstreeks 1745 bevond zich aan den mond van de Canje-rivier een batterij of redoute, fort St-Andries genoemd naar den gouverneur Johan Andries Lössner (1740–1749) [1]. Nog vóór men, de Berbice opvarende, bij Fort Nassau kwam, had men op den linker oever de plantage der societeit Dageraad.

Lodewijk Abbensets is de man, die de stichter der Luthersche gemeente in Berbice moet genoemd worden. Hij riep in 1743 de Lutherschen in de kolonie bijeen en was, zoolang – en telkens wanneer – er geen predikanten waren, de voorzitter van de kerkeraads- en gemeentevergaderingen, tot zijn dood, in 1767, toe

Waarschijnlijk heeft hij zich in 1735, komende van Suriname, in Berbice gevestigd [2]. Daar had hij twee plantages: Mara tusschen de plantage Dageraad en den mond der rivier gelegen, en Solitude, westelijk van fort Nassau, verscheidene mijlen verder de rivier op, aan den linkeroever.

Abbensets is lid van het Hof van politie geweest. Voor dit lidmaatschap was in deze kolonie dus niet vereischt, dat men tot de gereformeerde kerk behoorde [3].

Buiten zijn verdiensten voor de Luthersche gemeente in Berbice is over Abbensets verschillend geoordeeld. Dit staat in verband met zijn gedraging gedurende en vlak na den grooten slavenopstand in 1763. Toen die in Februari den gouverneur volkomen verraste, beval deze den kapitein Cock, die met zijn slavenschip

---

[1]) Plaat bij Hartsinck tegenover blz. 283.

[2]) De heer F. Oudschans Dentz te 's-Gravenhage vond in het journaal van den gouverneur van Suriname, dat op 14 Juli 1735 een pas verleend is aan Ludewig Abbensets. Volgens De Nederlandsche leeuw, 1935, 214 was hij gehuwd met A. M. Coudrie, maar het blijkt niet, of deze zijn eerste of tweede vrouw was (zie hierna in den tekst).

[3]) Zooals in Curaçao, waar men tot de Luthersche kerk toetrad, om aan dezen lastpost, waarvoor men – ook in Berbice – niet bedanken mocht, te ontkomen, J. H. J. Hamelberg, *De Nederlanders op de West-Indische eilanden* I, 156, en het rapport van Grovestins en Boey in 1791 De West-Indische Gids I, 449.

„Adriana Petronella" juist was aangekomen, de rivier op te varen tot de plantage Peereboom, bezuiden de Wironjekreek, om de daar door de rebellen ingesloten blanken te ontzetten. Cock heeft daaraan niet voldaan, maar is halverwege in de rivier blijven liggen. Abbensets was als lid van het Hof met een ander raadslid den kapitein Cock door den gouverneur nagezonden om diens bevelen te herhalen en een belooning uit te loven, maar verder dan tot Solitude, Abbensets' plantage, heeft Cock niet willen varen, en onder de blanken op Peereboom is een gruwelijke slachting aangericht. In de Nederlandsche jaarboeken van Augustus 1763 is de schuld van Cocks houding aan Abbensets geweten. Netscher [1]), die dit alles meedeelt, voegt daaraan toe, dat hem bij onderzoek gebleken is, dat Abbensets vrijuitgaat. Hij beroept zich daartoe op het oordeel van den gouverneur Van Hoogenheim [2]), die in een brief van 6 April 1763 aan de directie der kolonie Abbensets' gedrag in den eersten tijd van den opstand zeer geprezen heeft [3]).

Later was Van Hoogenheim echter minder over Abbensets te spreken, omdat deze, hoewel regeeringspersoon, behoorde tot de burgers, die op de schepen gevlucht waren. Het ergste maakte Abbensets het, nadat de opstand gedempt was. Als lid van den Raad van crimineele justitie zou hij partijdig zijn geweest: streng en wreed voor de slaven van anderen, buitengewoon toegevend voor zijn eigen slaven, die hij liefst vrijsprak om niet de schade te lijden, dat hij door doodvonnissen eenige van hen zou verliezen.

Als aanmatigend en heerschzuchtig wordt hij afgeschilderd. In April 1765 moest hij voor zijn eigen Raad terechtstaan, omdat hij een vrijen burger had afgeranseld. Hiervoor kreeg hij *f* 250.— boete, maar tevens sprak het Hof met eenparige stemmen uit, dat Abbensets' gedrag van dien aard was geweest, „dat hij van deszelfs regterstoel en ampt als Raad zoowel van het College van 't Hof van Civiele Justitie als van dit College [het Hof van politie en crimin. just.] zal worden verklaart te zijn bedankt en niet meriteerd in eenen dier collegiën als lid te fungeeren".

Hiermee is vele jaren op de feiten vooruit geloopen. Ik meende

[1]) T.a.p. 197, 198, 397 e.v.

[2]) Wolfert Simon van Hoogenheim was van 1760 tot 1764 gouverneur der kolonie Berbice.

[3]) Ds. White deelt mee, dat Abbensets met een handvol menschen zich de slaven van het lijf hield. Hartsinck, 376 spreekt van een gerucht, dat Abbensets, die met eenige burgers en drie soldaten op Solitude post hield, genoodzaakt was de plantage te verlaten. De plantage zelf werd in asch gelegd; Hartsinck, 469.

echter dit beeld, dat de geschiedenis schetst van den man, die nu herhaaldelijk zal worden genoemd in gunstiger licht, niet te moeten achterhouden.

In October 1743 wendden een zestigtal inwoners van Berbice, die „d'onveranderde Augsburgsche confessie" verklaarden te zijn toegedaan, zich tot den gouverneur en zijn raden om voorspraak en medewerking, ten einde van de directie der kolonie te Amsterdam vrijheid van godsdienst te verkrijgen, het recht om een predikant te laten uitkomen en verder een kerk en school te stichten op eigen kosten, als hun geloofsgenooten in Suriname was toegestaan. Als reden voor hun verzoek voerden zij aan, dat zij, hoewel dankbaar voor de „loffelijke en vredelievende Regeringe der overheyd" en de „vriendelijke samenleving met de belijders van de Christelijke Gereformeerde Religie", zonder vrijheid van godsdienstoefening altijd weer zouden verlangen naar de terugreis naar het vaderland, terwijl zij anders zich zeer gaarne in deze kolonie zouden vestigen.

Van de onderteekenaars mogen hier vijf worden genoemd, die met Abbensets als „gecommitteerde Bestierders" bij het consistorie der Luthersche gemeente te Amsterdam zijn opgetreden, nl. Jurriaan Hennings, P. M. Osterlin [1]), Jan Speelman, C. F. Götske en Joseph Dietz Scholt.

Gouverneur en raden hebben zich, naar monderling aan Abbensets is meegedeeld, 24 December 1743 over dit verzoek tot de directie in het moederland gewend. 11 Mei 1744 besloot deze laatste, dat aan de ingezetenen van de Augsburgsche confessie de openbare uitoefening van hun godsdienst zou worden toegestaan, waartoe een „bequaem, zeedigh en vreedelievend predikant", „een gematigt man" aan directeuren ter goedkeuring zou moeten worden voorgedragen. Alleen dit gedeelte uit den desbetreffenden brief is bij wege van uittreksel ter kennis van de „gecommitteerdens" gebracht. Netscher deelt er nog uit mee, dat de directie in het moederland niet zonder zorg dit besluit nam, omdat de Lutherschen zoo weinig verdraagzaam waren.

28 October 1743 hadden de gecommitteerden aan het Amsterdamsche consistorie hun verzoekschrift, tot het bestuur in de kolonie gericht, meegedeeld. In den begeleidenden brief verklaarden zij het consistorie als moederkerk te erkennen en verzochten

[1]) Netscher, 178, noemt een landmeter en ingenieur Osterlin, die in 1712 met den gouverneur Waterham in de kolonie gekomen was; Hartsinck, 361.

zij het de gemeente te Berbice „aan te neemen als een teedere jonge Dogter" en haar met „Moederlijke liefde, zorge en hulpe te assisteeren" door een verzoekschrift aan de directie der kolonie en zoo noodig ook aan de Staten-generaal te richten ter ondersteuning van hun verzoek. Zij deelden mee, dat voor éénduizend gulden ten behoeve van het predikantstraktement was ingeteekend, waarop echter geen staat kon worden gemaakt, omdat niet allen, die geteekend hadden, vaste ingezetenen der kolonie waren. Voor kerk en pastorie waren niet meer dan vijftienhonderd gulden bijeengebracht, en daarom werd voor dat doel een collecte in Amsterdam gevraagd. Een bekwaam voorlezer, voorzanger en schoolmeester zou wel in Berbice te vinden zijn. Met aandrang werd het consistorie verzocht ten spoedigste een „bequaem en moderaat" predikant te beroepen en te doen uitgaan, en tevens te zenden een behoorlijk aantal Nederduitsche Bijbels, de nieuwe gezangboeken van Beudeker, catechismussen en hetgeen noodig is voor de viering van het Heilig Avondmaal „als anders". Voor de jaarlijksche uitgaven werd voorloopig ook een beroep gedaan op de moederkerk.

Het antwoord van het consistorie, 23 Maart 1744 verzonden, moet voor de gemeente in Berbice wel zeer teleurstellend zijn geweest, omdat het een domper zette op haar stoute verwachting van hulp in het moederland te zullen vinden voor de vervulling van haar geestelijke behoeften. Het antwoord kwam hierop neer: hoe groot onze ijver ook is, wij moeten voorzichtig zijn, en met vasten grond onder de voeten beginnen, opdat de zaak ook bestendigd blijve. Vóór wij voor U vrijheid van godsdienstoefening vragen en een predikant beroepen, moet er een vast fonds zijn. Zoo is het in Suriname gegaan, en zoo hebben wij ook van Curaçao verlangd. En zelfs als moeder wenschte men deze dochter niet; dat kon wel eens geldelijke gevolgen hebben. „Onse gemeente alhier, als genoeg te doen hebbende met haar selve en met die van onse Nederlandse Provintie, waaronder veele behoeftige zijn, is niet in staat, vreemde gemeentens tot haar last, zelfs ten deele, aanteneemen".

De directie der kolonie was dus guller dan de kerk. Volgens May en White stelde het Hof van politie nog eenige voorwaarden bij het verleenen der vrijheid van godsdienstoefening. Zoo zouden de Lutherschen niet alleen al de kosten van hun kerk met wat daarbij behoort zelf moeten betalen, maar zij zouden ook moeten blijven doorbetalen voor de gereformeerde kerk. En in de tweede

plaats zouden allen, die vrije kinderen van de kleur ten doop brachten, een verklaring moeten teekenen, dat deze kinderen nooit aanspraak zouden maken op een kerkelijke bediening of openbaar ambt. Is de eerste der zoo juist genoemde schrijvers van oordeel, dat deze bezwarende bepalingen haar oorzaak vonden in de vrees, dat de nieuwe kerk de slaven zou gaan onderwijzen en hen voor opstand rijp maken, de ander weet wel zeker, dat men hier alleen te doen heeft met een uiting van gereformeerde onverdraagzaamheid.

De kerkeraad te Berbice gaf den moed niet op. 8 Januari 1745 zond zij *f* 2267.6 over ter beschikking van het consistorie voor de uitzending van een predikant. Zij schreven verder, dat aan een fonds, waarvan de rente het onderhoud van den predikant zou kunnen bestrijden, in de jonge kolonie niet te denken viel, en het handhaven van dien eisch erop zou neerkomen „ons voor altoos buyten staat te stellen ons heylsaam oogmerk en zugt tot de oefeninge onser heyligen Godsdienst te beryken". De brief van het consistorie had een averechtsche uitwerking gehad. Sommigen wilden nu niet bijdragen, vóór de medewerking van het consistorie was verkregen, of, nog liever, de predikant zou zijn aangekomen. Voor dat laatste geval waren er zelfs toezeggingen van gereformeerden, en van Lutherschen uit Essequebo.

Dat deze laatsten zeer begeerig waren naar een Luthersche godsdienstoefening blijkt uit een brief van 7 Juli 1746 van Joh. P. Schuler aldaar namens „28 mans", waarin de gouverneur Lössner verzocht werd tijdig mededeeling van den dag van den eersten Lutherschen kerkdienst in Berbice te doen, opdat zij daarvoor uit Essequebo zouden kunnen overkomen.

Voor het traktement en de vrije woning van den predikant kon men in Berbice instaan, en ten slotte wees men de heeren in Amsterdam erop, dat zij toch ook bijgedragen hadden voor het fonds in Suriname, en dat wellicht de gemeenten in Denemarken, Zweden, Hamburg, Lubeck en Dantzig mede tot collecteeren bereid zouden zijn. Het kerkeraadslid Götske zou naar Amsterdam gaan en met het consistorie de zaak komen bespreken.

Deze brief is voor het eerst medeonderteekend door het kerkeraadslid Carl Christ. Schirmeister, in Götske's plaats gekozen [1]).

[1]) C. C. Schirmeister was, als Abbensets, lid van het Hof van politie, eigenaar van de plantages Oostermeer en Schermers genoegen. De gouverneur noemt de raadsleden Gillissen en Schirmeister „in de zaak van kapitein Cock even schuldig". Netscher, 197, 398. Hij overleed 20 October 1763.

Het mocht niet baten: in een briefje van zeven regels werd 2 September 1745 in antwoord op het laatste schrijven uit Berbice eenvoudig verwezen naar hetgeen het consistorie het vorige jaar geschreven had.

Nog eenmaal, 23 Juli 1746, werd uit Berbice een dringend beroep op de Amsterdamsche gemeente gedaan, maar het slot van dezen brief komt hierop neer: wilt ge niet, stuurt ons dan ons geld terug, want dat moeten wij, als de zaak geen voortgang heeft, terugbetalen.

Nu vindt het consistorie er iets op: ds. Klepperbein [1]) zal „en privé, dog met communicatie van het E. consistorium" trachten in Duitschland een rechtzinnigen predikant voor Berbice te vinden; er is dan geen officieele band tusschen de Amsterdamsche gemeente en die in de West, welke geldelijke verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid kan meebrengen, maar men helpt de nieuwe gemeente en blijft op de hoogte.

In Berbice was men (brief van 16 Mei 1747) overgelukkig met deze oplossing; men wilde zich nu voor den tijd van zes jaren verbinden om jaarlijks een traktement van *f* 1000.— te betalen. Deze brief was als steeds aan het consistorie gericht, dat daarop nog eens vastlegde: wij kunnen den te beroepen predikant geen consistorialen beroepsbrief geven, „veel minder UEerw. gemeente als eene Filial-kerke van de onse.... erkennen en aan.... nemen" (11 September 1747). Misschien later dan, antwoordden de „bestierders" te Berbice; wij zullen de zaken nu dus verder met ds. Klepperbein afdoen (brief van 7 Maart 1748; bij de onderteekenaars zijn nieuw de namen van Jan Reijnhout Reijmers en Carl Wentzel Krzidlowsky).

(wordt vervolgd).

---

[1]) Wilhelm August Klepperbein, sinds 1738 predikant te Amsterdam; daarvóór was hij eerst vier jaren predikant te Westrum en eenige maanden te Oldorp in Jeverland. 1779 werd hij te Amsterdam emeritus, † 1786. Zie, F. J. Domela Nieuwenhuis, *Geschiedenis der Amsterdamsche Luthersche gemeente*, 151.

ONDERNEMERSRAAD VOOR SURINAME

Hoewel uit den aard der zaak de werkzaamheden van deze organisatie in 1940 tot de eerste maanden van genoemd jaar beperkt zijn moeten blijven, bevat het in de algemeene vergadering van 23 September 1941 uitgebrachte jaarverslag toch enkele mededeelingen welke verdienen in ons tijdschrift overgenomen te worden.

In de eerste plaats deze, dat in Suriname een nieuwe onderneming gesticht is tot het winnen van bauxiet, door de Billiton Maatschappij, welke de ontginning ter hand gaat nemen in het Boven-Para-gebied (Onverwacht-Onverdacht), dus langs den spoorbaan gemeten een twintig K.M. ten Zuiden van Paramaribo. Er is in het verslag sprake van een nieuwen aanlegsteiger voor de booten (zeeschepen?) aan de rivier (de Suriname dus?).

Verder lezen wij dat mede een aanvang gemaakt is met een hernieuwde exploratie van het Lawa-gebied, dus in het verre Z.O. van Suriname.

Zou dan toch voor de toekomstige ontwikkeling van Nederlandsch Guyana meer te verwachten zijn van den mineralen rijkdom dan van de productiviteit op het gebied van den landbouw, welke laatste reeds zoo vele teleurstellingen heeft opgeleverd? De minder gunstige afzetmogelijkheden der Surinaamsche landbouwproducten zijn reeds herhaaldelijk in het licht gesteld; men kan zich zelfs de vraag stellen of niet de tropische landbouw in het algemeen een grooteren omvang heeft behouden, dan door de behoefte aan typisch tropische landbouwproducten der moderne wereld gerechtvaardigd wordt.

Aan de luchtkarteering van Suriname, een eerste vereischte voor de exploratie van het binnenland, blijkt de Ondernemersraad ernstige aandacht besteed te hebben.

Aangaande den stand der cultures, zoomede de arbeidsaangelegenheden, kon begrijpelijkerwijze het jaarverslag van den Ondernemersraad geen recente gegevens publiceeren.

M.

DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

KORT OVERZICHT VAN HAAR DADEN EN STREVEN. EEN OPWEKKING GERICHT TOT ALLE ONTWIKKELDE VADERLANDERS.

De sedert 1909 opnieuw uitgegeven oude Nederlandsche reisverhalen, in blauwen band gebonden, met een onklaar anker op den rug en een antiek scheepje, met de letters L.V. in de vlag, op de voorzijde, mogen zeker bij de groote meerderheid der lezers van ons tijdschrift bekend geacht worden.

Dat thans de L.V., wier streven zich volgens haar statuten richt op „de uitgave in het oorspronkelijke, van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen", zich ook tot deze — onze — lezers wendt met een verzoek om hulp bij de voortzetting van haren zoo bij uitstek nationalen arbeid, is een teeken des tijds. Het ledental is, ten gevolge der onzekere omstandigheden onzer dagen, gedaald — en een ernstige verdere achteruitgang zou gevaar kunnen meebrengen, met betrekking tot den omvang en de regelmaat harer uitgaven.

Hetgeen ten zeerste te betreuren zou zijn, want er is nog veel te doen. De lijst van de werken der L.V. bevat meer dan vijftig deelen, doch een ongeveer even groot aantal oude Nederlandsche scheepsjournalen en andere verhalen van gedenkwaardige Nederlandsche reizen ter zee en te land wachten nog op bewerking en uitgave.

Alles wat wij op dit gebied aan nationale lectuur bezitten, behoort onder het bereik gebracht te worden van het Nederlandsche publiek, op de wijze zooals de L.V. dat tot dusver gedaan heeft, d.w.z. bewerkt en geannoteerd door bevoegde geleerden, zoodat ook de niet deskundige lezer van den tegenwoordigen tijd zal kunnen genieten van de relazen der verrichtingen van ons voorgeslacht in vreemde werelddeelen.

Wie de lijst der reeds door de zorgen der L.V. verschenen werken ter hand neemt, moet tot de conclusie komen dat West Indië een voorname plaats inneemt in de serie, om niet te spreken over

West Afrika en Noord Amerika, waarvan de geschiedenis zoo nauw verbonden is met die onzer vestigingen in de Caraibische Zee en op het Zuid amerikaansche continent.

Het hier besproken boekje is voor alle belangstellenden gratis verkrijgbaar bij den secretaris-penningmeester der Linschoten-Vereeniging, Lange Voorhout 9 's-Gravenhage. Dat velen mogen opgewekt worden den gevraagden steun te verleenen, door toe te treden als leden (contributie thans voor Nederlanders tijdelijk *f* 10.— p.j.), waardoor men zich het bezit verzekert — zonder verdere kosten — der gedurende het lidmaatschap uitgegeven seriewerken. M.

BIBLIOGRAPHIE

A. TIJDSCHRIFTEN EN COURANTEN

Het Vaderland, 4 December 1941, avondblad A. De rijkdom van Suriname aan bauxiet. Vindplaatsen en exploitatie, door Fred. Oudschans Dentz.

Oost en West, Mededeelingen 22 November 1941, no. 39. Willem Frederik van Eeden en Suriname.

De Nederlandsche Leeuw, November 1941, no. 11. Nederlandsche grafzerken in Suriname (vervolg), door Fred. Oudschans Dentz.

De Indische Gids. December 1941, no. 12. De eerste nederzetting op het eiland Tobago in de jaren 1627–1629, door Fred. Oudschans Dentz (Uit de Port of Spain Gazette van 8 April 1934). Met dit nummer eindigt de verschijning van *De Indische Gids*.

Stemmen des Tijds. December 1941. Blanke kolonisatie in Suriname, Hygiënisch beschouwd, door dr. G. A. Lindeboom.

Historia. December 1941, no. 8. De Caraïbische zee, de Noordzee van het Westelijk halfrond, door C. K. Kesler.

B. BOEKEN, GESCHRIFTEN, ENZ.

Plantaardige grondstoffen uit Brazilië en parallelen met Suriname en Nederlandsch-Indië. II De carnaubawaos-palm (Copenica cerife ra Mart.), door C. van de Koppel. Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, no. 164.

Idem. III. De oiticica-boom (Licania rigida Benth.), door C. van de Koppel. Berichten van de Afdeeling Hndelsmuseum van het Koloniaal Instituut, no. 166. *f* 0.60.

Idem. IV. De babassu-palm (Orbignya Martiana Berb. Rodr.) en zijn vethoudend zaad, door C. van de Koppel. Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, no. 168. *f* 0.60.

Idem. V. Het Amazone-gebied als producent van tropische grondstoffen, door C. van de Koppel. (Overdruk uit Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap Juli 1941, no. 4). *f* 0.60.

Stemmen uit Bethesda. XLVII (1940).

Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, no. 170. Surinaamsche sinaasappelen in Nederland, door ir. W. Spoon, (overdruk uit De W.I. Gids Juli/Aug. 1941, no. 7 en 8). *f* 0.40.

Idem, no. 172. Surinaamsche honing als exportproduct, door P. A. Rowaan (overdruk uit de W.I.-Gids October 1941, no. 10). *f* 0.40.

Nederlands Wil en Werk. Wat Nederland presteerde op geestelijk en materieel gebied in de laatste 20 jaren. XLVIII. West-Indië. Wat koopmansgeest bouwde. Van commercieele motieven tot de dure verplichting der voogdij, door W. R. Menkman, Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V. Utrecht.

Jaarboek 1941 van het Onderwijs en de Opvoeding der R.K. Jeugd in Nederland, Suriname en Curaçao.

Anansie, of de avonturen van den heer Spin in Suriname, door S. Franke. Tweede prijs van den Garoedaprijs uitgeschreven door het Koloniaal Instituut voor het beste Indische jeugdboek.

Zes Nederlandsche Antillen, door mr. W. J. van Balen. Een overzicht van ons Gebiedsdeel Curaçao, Uitgeverij W. van Hoeve, Deventer. *f* 1.85.

Kennismaking met Suriname. Proeve ener schets van Nederlands Guyana, door mr. W. J. van Balen. Uitgeverij W. van Hoeve, Deventer. *f* 1.85.

Jaarverslag 1940 van het Museum voor land- en Volkenkunde en Maritiem Museum „Prins Hendrik", Rotterdam. Vermeldt onder Aankoop: „Nieuwe afteekening van het Eyland Curaçao. Vertoonende alle deszelfs geleegentheeden Mitsgaders de haven van St. Anna en 't Fort Amsterdam. Int groot, als ook hoe sig dit Eyland uyt der Zee Vertoont. Tot Amsterdam by Gerard van Keulen aen de Nieuwen Brugh". Waarschijnlijk uit ongeveer 1720. De kaart is met de hand gekleurd.

Landbouwkundig Tijdschrift. December 1941, no. 658. Versieringszaden in Suriname, door Fred. Oudschans Dentz.

O. D.

DE REIZEN NAAR DE WEST VAN CORNELIS CORNELISZ. JOL, ALIAS KAPITEIN HOUTEBEEN. 1626–1640.

II (slot)

DOOR

J. B. VAN OVEREEM

Zevende reis naar de West: 1636–1637.

Reeds den 19en Augustus 1636 gaf Houtebeen zijn monsterrol weer op aan de Kamer Amsterdam [1]) en ging den 30en van dezelfde maand uit Texel scheep [2]). De „manhafte capiteyn", zooals De Laet hem nu dikwijls noemt, genoot groot aanzien bij de Nederlanders in de Caraibische zee. Johannes van Walbeek b.v. had den Heeren XIX in December 1635 verzocht, toestemming te verleenen dat Jol, „geexperimenteert in dese contreyen" in Curaçao „overwinterde", „opdat ick", schrijft hij den Bewindhebbers, „van sijn E. alhier sijnde, twelck ick hooch estimere, met raet ende daet mochte geassisteert worden" [3]).

Dat ook de Bewindhebbers zijn capaciteiten waardeerden, blijkt wel uit het feit, dat hij op deze reis de vlag van den grooten top mocht laten waaien als commandeur van een klein eskader. Zelf voerde hij het bevel over de Swol, een schip van 130 last, met 13 bronzen en 14 ijzeren stukken bewapend en met 103 matrozen bemand. Als seconde voer zijn broer Sibert met hem mee op het jacht de Kat van 90 last en als derde zeilde de Jonge Otter onder zijn vlag [4]). Schipper hierop was Laurens Pietersz.

De Bewindhebbers hadden bij de samenstelling van dit eskader het oordeel van Jol gevraagd. Deze meende dat een smaldeel van

---

1) W.I.C.O.C. 14. Not. Kamer Amsterdam, 21 Augustus 1636.

2) De Laet IV, p. 261–276.

3) W.I.C.O.C. 49. Van Walbeek aan de XIX, 4 December 1635.

4) Kat: 90 last, 4 bronzen, 12 ijzeren stukken en 61 matrozen. Jonge Otter: 10 last, 2 bronzen, 4 ijzeren stukken.

één schip en twee jachten, voor 18 maanden gevictualieerd, in dezen tijd van het jaar voldoende zou wezen om nog op den vijand „eenige goede prinse" te veroveren. Wanneer de Bewindhebbers hem tegen de maand Mei van het volgende jaar nog enkele goed uitgeruste schepen wilden nazenden, dacht hij wel in staat te kunnen zijn gedurende den geheelen zomer van 1637 in de Caraibische zee te opereeren [1]).

Zijn instructie gelastte hem allen buit, ook slavenschepen, naar Curaçao te brengen. — Eerst na 1640 echter werd het eiland belangrijk als slavenmarkt. — Hij moest ter hoogte van Havana kruisen en mocht slechts huiswaarts keeren, wanneer hij enkele rijkgeladen schepen zou hebben bemachtigd [2]).

„Sonder yewers te versuymen" zette Jol koers naar het eiland La Vache, ververschte en ging toen steeds West en West Noord West aan, rondde de beide kapen op de Westkust van Cuba om enkele maanden voor Havana te kruisen. Doch aangezien het „ontrent de Havana in die tijt vant jaer niet te doen en was" [3]), besloot hij den 12en December door het Nieuw Bahamakanaal weer bezuiden Española te komen. „Merckt hier, hoe dat alle gheleghentheden metter tijdt werden uytghevonden", schrijft De Laet vol bewondering, want Jol's goede zeemanschap en grondige kennis van het vaarwater — niet voor niets had hij onder Dierick Ruijters gevaren! — hebben hem in twintig dagen het kanaal uitgebracht, ondanks storm en onweer, „daer te voren 't selve bijnaer ondoenlijck wierdt geoordeelt" [4]). Zelfs Piet Heyn, die dezen vaarweg voor het eerst was gezeild, voer liever regelrecht naar huis om vandaar weer over te steken, dan op deze wijze om de Zuid te geraken!

In La Vache kwam Jol ten anker en nam water en hout in. Hier voegde zich den 22en Januari 1637 kapitein Abraham Michielsz. Roozendael met de Brack bij hem, op instructie van de Heeren XIX [5]), en gezamenlijk zeilden zij verder met den wil naar Havana. Bij Kaap Corrientes troffen zij de Kat en de Jonge Otter weer aan, die vooruit waren geloopen. Een schip met 726 zakken meel, dat de Kat en de Brack wisten te nemen, werd volgens voor-

[1]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. der XIX, 16 Juli 1636.

[2]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. der XIX, Instructie voor Jol, Juli 1636. 16 Juli 1636.

[3]) De Laet IV, p. 263.

[4]) De Laet IV, p. 265.

[5]) W.I.C.O.C. 2. Not. Verg. der XIX, 17 October 1636. Instructie voor Roozendael.

schrift naar Curaçao gezonden. Den 8en Maart verliet de Brack de Swol om een prijs naar Curaçao op te brengen.

Jol en zijn broer liepen nu weer door het Nieuw Bahamakanaal om dezen keer na zeventien dagen de Eilanden boven den wind te bereiken! De Jonge Otter had den normalen weg door het Oud Bahamakanaal gevolgd.

Van Antigua gingen zij West aan en kwamen den 18en April weer ter reede van La Vache. Hier voegden na enkele dagen de Jonge Otter en ook de Brack zich weer bij hen.

Ongeveer een maand bleven zij voor het eiland liggen, den tijd benuttend met het schoonmaken van het schip. Ook gingen zij met succes op jacht: „vonghen wel 168 verckens ende thien koe-Beesten" [1]).

Den 2en Juni gingen zij weer onder zeil om de Zuid naar de vaste kust en zagen den 21en, toen zij voor Cartagena kruisten, de Spaansche vloot, bestaande uit 18 à 20 schepen, uit de haven om de West loopen om het silver van Puerto Belo te gaan halen. Na een maand zagen zij de vloot weer in Cartagena terugkeeren.

In dezen tijd hadden zij enkele schepen met huiden vermeesterd en waren slaags geraakt met een koningsjacht van Margarita, geladen met tabak. Zij zonden de veroverde goederen naar Curaçao, vanwaar zij werden verscheept naar het vaderland.

Den 3en Augustus kwam de Spaansche vloot weer buitengaats, nu om zich naar Havana te begeven en vandaar naar Spanje te retourneeren. Jol en zijn schepen volgden haar, in de hoop een van de hoofdmacht afgeraakten koopvaarder buit te kunnen maken. Zonder eenig voordeel te hebben behaald zagen zij echter de galjoens den 27en Augustus Havana binnenloopen. Hct was Jol bijna gelukt een galjoen met een koopvaardijschip te nemen, die van de vloot waren afgeraakt, ware het niet dat verscheidene particuliere kapers om den buit zwermden, „soo dat niet wisten naer wie te jagen" [2]). Houtebeen was in het geheel niet op deze collega's gesteld! Dikwijls heeft hij bij De Laet over hen geklaagd en gezegd, „dat de Compagnie niet en behoorde eenige particulieren daer te laten kommen, indien daer voordeel wilde doen" [2]).

Ondanks zijn tegenspoed bleef Jol nog op de kust en kreeg den 6en September de vloot van Nieuw Spanje, bestaande uit 16 koopvaarders door slechts vier galjoens geëscorteerd, aan lij van zich op steven. Den volgenden dag deed ook de vloot van Tierra firme,

[1]) De Laet IV, p. 268.
[2]) De Laet IV, p. 274.

33 schepen groot, zich te loevert van hem op en wendde naar de eerste.

Houtebeen geraakte tusschen beide in, maar heeft het toch gewaagd een der koopvaarders van de Tierra firme-vloot aan boord te leggen, daar de convooiers aan lij van hem lagen. Van het gevecht, dat op dit waagstuk volgde, verhaalt De Laet ons niets, evenmin hoe de groote Spaansche vloot hierop reageerde. Wel noemt hij den door Jol behaalden buit, die hem als aandeelhouder waarschijnlijk meer zal hebben geïnteresseerd! Doch gelukkig licht Samuel Blommaert, Bewindhebber der W.I.C., ons nader over dit stoute stukje in. Het genomen schip was een Duinkerker van 14 stukken en 40 man. „Sijn schoonst siende" heeft Jol het „aen boort gesmeten", is het met 90 man opgeënterd en wist het te bemachtigen. Twee galjoens kwamen op hem af en beschoten de Swol, maar hij wierp een kabel achteruit om de prijs, geladen met 60 last gember, 60 kisten suiker, 800 huiden en 5 last campêchehout voort te sleepen, „alsoo hij hem die niet garen weder soude hebben laten ontnemen". Op deze wijze wist hij de vloot te ontkomen; bovendien was het „stillekens ende 't luchtjen Noordelijck" [1]), terwijl de Spaansche vloot om de West zeilde.

Evenmin onthoudt Blommaert hem den lof, dien hij terecht verdiende: „Het is een uutnemende (daad) een schip uut soo een heele vloot te nemen" [2])!

Beladen met den buit van 17 schepen is Jol in November behouden thuisgevaren. Hij verklaarde dat hij, wanneer hij slechts zes goede schepen bij zich zou hebben gehad, de vloot van Nieuw Spanje, die „heel gedevaliseert was", zou kunnen hebben veroverd. Zij was „de weerga van de vloot die den Admiraal Pieter Heyn eens veroverd heeft" en Blommaert verbeet zich dan ook dat men zijn raad niet heeft willen volgen en de thuis varende schepen uit de West onder Houtebeen's vlag in de Caraibische zee laten samenkomen om gezamelijk de retourvloten te veroveren. „Soude soo deen voor ende dander vloot naer vermeestert hebben" [2]).

Achtste reis naar de West: 1638.

Na de verovering van Curaçao had de strijd tegen de Spanjaarden in de Caraibische zee zoo langer hoe meer het karakter ge-

---

[1]) De Laet IV, p. 275.

[2]) G. W. Kernkamp, Zweedsche Archivala, Brieven van Samuel Blommaert, no. 32, 18 November 1637.

kregen van een guerilla ter zee. Immers het was nu mogelijk vanuit de nieuwe vlootbasis den vijand met kleine eskaders en smaldeelen onophoudelijk aan te tasten. Deze methode van strijden bracht veel minder kosten voor de Compagnie met zich mee, want reeds met betrekkelijk geringen buit waren de uitrustingskosten van de kleine bodems goedgemaakt. Het kwam zelden voor, dat een smaldeel op een kruistocht geen buit behaalde, terwijl bij het zenden van een groote vloot ,,om op de Silvervloote te passen" de kans bestond dat de Spaansche galjoens òf reeds waren vertrokken, òf bij het gerucht van de komst van Hollandsche schepen binnengaats bleven. Aan Piet Heyn hadden de Spanjaarden immers leergeld betaald! Toch lieten de Heeren XIX de hoop niet varen nog eens een millioenenbuit te vermeesteren en bleven dus, zoo het eenigszins mogelijk was, eskaders naar de Caraibische zee zenden.

In langen tijd echter was geen vloot meer met dit doel uitgezeild. Het laatst had Jol's commandant, Jan Jansz. van Hoorn, met een flinke vloot in 1633 en 1634 rond de Antillen gekruist, doch zonder de Spaansche galjoens te hebben ontmoet. Het vorige jaar evenwel was Jol weer onder de Spaansche vloot geweest en nu, in 1638, tien jaren na de verovering van Piet Heyn's welhaast legendaire zilvervloot, meenden de Heeren het oogenblik gekomen weer een vloot zee te laten kiezen met den wil naar de West, in de hoop eenzelfde succes te boeken als in 1628 was behaald.

Noch in het Notulenboek der Heeren Bewindhebbers, noch in het Copieboek der uitgaande brieven vinden wij iets wat op ontwerpen van of beraadslagingen over deze onderneming lijkt. Doch weer geven de brieven van Samuel Blommaert ons opheldering [1]). Hierin toch lezen wij dat deze als Bewindhebber der Compagnie met den Prins van Oranje overleg heeft gepleegd en tezamen met hem de instructie voor de vloot heeft vastgesteld. Aan vijf commissarissen, uit iedere kamer één, hebben zij opdracht gegeven, het plan ten uitvoer te brengen.

Reeds in December 1637 hebben de Bewindhebbers in het geheim de Braziliaansche Regeering over deze onderneming gepolst, maar deze brief is haar niet ter hand gekomen [2]). Een tweede brief, van Februari 1638, heeft haar wel bereikt, doch te laat, want reeds was in April een expeditie naar de Allerheiligenbaai vertrokken, ,,door welckers veroveringe den staet vande Cie. hier te

[1]) G. W. Kernkamp, Zweedsche Archivalia, Brieven van Samuel Blommaert, no. 34, 4 September 1638.

[2]) W.I.C.O.C. 53. Van der Dussen aan de XIX, 23 Mei 1638.

lande genouchsaem vast gemaeckt soude sijn" [1]). En hierom gevoelden Gouverneur en Raden weinig lust, ook nog den kostbaren tocht naar de Caraibische zee te financieren. De expeditie te land was bovendien voor Brazilië van oneindig meer belang dan die ter zee, want San Salvador vormde aan de Allerheiligenbaai een voortdurende bedreiging van Pernambuco. Bovendien opperde de Regeering bezwaren van practischen aard, die de uitrusting van een eskader naar de Caraibische zee zouden bemoeilijken: de meeste schepen in Pernambuco waren ,,van den worm opgegeten" en moesten nieuw worden betimmerd; Pernambuco zou ter zee volkomen onbeschermd blijven; de Regeering was niet in staat de verzochte 1000 soldaten en 1900 bootsgezellen te leveren; het victualieeren zou zeer veel moeilijkheden met zich meebrengen, want alleen het brood reeds kon in het Recief slechts in kleine hoeveelheden worden gebakken en maar vier maanden goed blijven; bovendien zou het seizoen wellicht verloopen zijn, wanneer de vloot eindelijk scheep zou gaan [1]). Doch de Heeren XIX hebben zich niet laten ontmoedigen en den 14en April 1638 een vloot van 10 schepen met den wil naar Brazilië het ruime sop laten kiezen [2]).

Wien zouden zij beter het commando over dit smaldeel kunnen opdragen dan Jol, ,,fel gebeten op de Spanjaarden" [3]) en als geen tweede met de Caraibische wateren bekend? En behalve een goed zeeman was Jol ook eerzuchtig. Hij wilde trachten Piet Heyn te evenaren. ,,Een ding ging hem boven alles", schrijft Barlaeus, ,,namelijk door eenige gedenkwaardige daad roem te behalen en zich een onsterfelijken naam te verwerven". Hierbij zou hij kunnen rekenen op zijn matrozen, uit wier midden hij was opgekomen en bij wie hij door zijn eenvoud en moed ,,zoo hoog stond aangeschreven, dat zij met hem en voor hem bereid waren alles te volbrengen" [4]).

Den 8en Juni 1638 kwam Jol voor het Recief ten anker. Na zijn papieren aan Johan Maurits overhandigd en een aanvullende instructie ontvangen te hebben, maakte hij zijn vloot zeeklaar en stak den 22en Juni met 14 schepen en jachten [5]), voor zeven

[1]) Zie noot 2 op de vorige bladzijde.

[2]) Pamflet Knuttel no. 4620. Volgens Blommaert kozen 15 schepen zee (Brief no. 34, 4 September 1638).

[3]) Barlaeus, p. 33.

[4]) Barlaeus, p. 112.

[5]) W.I.C.O.C. 53. Johan Maurits aan de XIX, 29 Juni 1638.
Vlaggeschip Salamander: 300 last, 42 stukken. Een nieuw schip.
Oranje: 250 last, 20 bronzen, 14 ijzeren stukken.
Hoop: 250 last, 20 bronzen, 16 ijzeren, 8 steenstukken.

maanden gevictualieerd en met 600 soldaten en 900 matrozen bemand, weer in zee om de zilvervloot van Don Carlos de Ibarra te ontmoeten.

Om tijd te winnen was het jacht de Brack naar den vice-admiraal van de vloot, Abraham Roozendael, die in de Caraibische zee kruiste, afgezonden met het bericht, dat hij met zijn scheepsvolk alvast zooveel mogelijk brandhout moest kappen. Dan moest hij de Brack vooruitzenden om voor Havana te kruisen en inlichtingen in te winnen omtrent de Spaansche vloot [1]). Eventueele gevangenen moesten aan boord worden gehouden, opdat, gedachtig de waarschuwing van Piet Heyn, geen bericht van den voorgenomen tocht de Spaansche vloot zou alarmeeren en binnengaats houden.

De tocht begon voor Houtebeen onaangenaam. Toen hij zich aan boord van zijn vlaggeschip wilde begeven, reed de sloep door de hevige deinig zoozeer, dat hij zijn dijbeen tusschen het boord en de geschutpoorten klemde. ,,Sommigen seggen, dat de heupe gebroocken soude zijn, maer hij schreef ons --- dat het wel gaen soude", berichtte Johan Maurits den Heeren XIX [2]).

,,Het klotsen van zijn stelt dreunt Aragon in d'ooren gelijck een donderslagh", zoo dichtte Jan Vos [3]). Met groote verwachtingen zag men Houtebeen dan ook zee kiezen. Men twijfelde er niet aan dat hij ,,bereid om te sterven er op los ging" [4]).

Zeer omzichtig en zonder voorbijgaande commissievaarders te praaien, zoodat de Spanjaarden op geenerlei wijze van hun komst op de hoogte zouden komen, zette de vloot koers naar de Tortugas om buiten den wal van Cuba op de zilvervloot te blijven kruisen. Aan alle kapiteins en schippers der schepen was opgedragen zoo

Mercurius: 200 last, 6 bronzen, 18 ijzeren, 2 steenstukken.
Ernestus: 200 last, 6 bronzen, 16 ijzeren, 10 steenstukken.
Goeree: 170 last, 8 bronzen, 16 ijzeren stukken.
Overijsel: 160 last, 8 bronzen, 16 ijzeren stukken.
Wapen van Rotterdam: 130 last, 6 bronzen, 12 ijzeren stukken.
Zwolle: 130 last, 8 bronzen, 16 ijzeren, 4 steenstukken.
Tertholen: 80 last, 12 ijzeren stukken.
De jachten: Postpaard: 60 last, 3 bronzen, 8 ijzeren stukken.
Brack: 90 last, 6 bronzen, 8 ijzeren, 2 steenstukken.
Canarievogel: 15 last, 4 bronzen, 4 ijzeren stukken.
De bark Goyana. (Zie ook W.I.C.O.C. 53, Aanvullende instructie aan Jol. 19 Juni 1638; Barlaeus, p. 112).

[1]) W.I.C.O.C. 53. Johan Maurits aan Roozendael, 10 Juni 1638.
[2]) W.I.C.O.C. 53. Johan Maurits aan de XIX, 29 Juni 1638.
[3]) Scheurleer, Van varen en van vechten I, p. 318.
[4]) Barlaeus, p. 113.

ver mogelijk buiten het gezicht van de uitkijkposten op het eiland Pinos en Kaap Corrientes te blijven en wanneer zij onderweg van de vloot zouden zijn afgeraakt, zich naar de Tortugas te begeven, waar admiraal Jol zich zou bevinden. Aan niemand, zelfs niet aan Hollandsche of Zeeuwsche particuliere kapers mochten zij zichzelf of het doel van den tocht bekend maken [1]).

Jol had de jachten ter verkenning vooruitgezonden, die zich tot onder den wal van Cuba hadden gewaagd [2]). Ter hoogte van het Organosgebergte kregen zij de Spaansche vloot op steven, bestaande uit zeven galjoens en een koningsjacht van Margarita, die zes koopvaarders convoyeerden.

Don Carlos de Ibarra, de generaal van de West-Indische vloot, was den 28en April 1638 met zeven galjoens van Cadix onder zeil gegaan naar Cartagena om de zilverschepen huiswaarts te geleiden [3]). Hoe heimelijk ook Houtebeen's onderneming was opgezet, toch heeft de Spaansche Regeering kennis ervan gekregen en terstond De Ibarra op de hoogte gebracht. Zoo eenigszins mogelijk moest hij den strijd met dezen „seer vaillanten crijchsman" vermijden. Er was te veel aan gelegen dat de schatten, waaraan men in Spanje groote behoefte had, behouden en wel thuis kwamen. Aan zijn „wijsheyt, verstandt ende vromicheyt" werd overgelaten, hoe dit zou geschieden.

Den 12en Juni arriveerde De Ibarra voor Cartagena, vanwaar hij den 21en vertrok om uit Puerto Belo het zilver van de Peruaansche mijnen te halen. Met deze lading ging hij den 15en Juli weer scheep naar Cartagena, dat hij wegens contrariewind eerst den 1en Augustus weer bereikte en waar hem het bericht van Jol's komst wachtte. Een week later ging hij onder zeil naar Havana. Hier zou hij de retourschepen uit Mexico ontmoeten om dan gezamenlijk thuis te varen.

Ter hoogte van Kaap Corrientes ontving hij den 23en Augustus van den gouverneur van Havana het geruststellend bericht, dat op den 11en Augustus was gedateerd, dat geen Hollandsche vloot was te bekennen. Slechts enkele kapers hielden voor de kust op en neer. Doch toen De Ibarra zich in den avond van den 30en Augustus ter hoogte van Cabañas bevond, opwerkend tegen een sterken contrariewind, kreeg hij een vloot van 17 zeilen op steven, die naar de kust voer. Het was Houtebeen's vloot, versterkt door

[1]) W.I.C.O.C. 53. Aanvullende instructie van Johan Maurits aan Jol, 19 Juni 1638.

[2]) Barlaeus, p. 113.

[3]) Pamflet Knuttel no. 4620. Zie ook Wright II, doc. 73 en 74.

enkele commissievaarders, die zich op bevel van den Prins bij hem hadden gevoegd [1]).

In een breeden krijgsraad had Jol zijn kapiteins moed ingesproken en hun de laatste bevelen gegeven. Tezamen met het Wapen van Rotterdam en de Tertholen zou hij den Spaanschen admiraal aanvallen; vice-admiraal Roozendael zou met enkele volgschepen de almiranta en schout-bij-nacht Jan Mast zijn Spaanschen collega voor zijn rekening nemen. De overige schepen moesten ieder een vijandelijk schip uitkiezen en bestrijden. In vaste orde moest ieder zijn tegenstander aanvallen. Waar het gevecht het heetst of de nood het hoogst was, zouden de schepen elkaar terstond bijstand moeten verleenen [2]).

Toen De Ibarra den 31en Augustus Houtebeen op zich af zag komen, heesch hij den koninklijken standaard en loste een schot, het afgesproken sein voor het innemen der plaatsen. In goede orde met slechts marszeil en fok bijgezet, voer hij op Houtebeen af. Deze, Roozendael en Mast, wierpen zich terstond op de afgesproken vlaggeschepen. Jol trachtte zijn schip aan het boord van De Ibarra te leggen, hem onderwijl de volle laag gevende. Het gelukte hem zijn boegspriet door het vijandelijk want te steken en zich vast te klampen. Intusschen beschoten het Wapen van Rotterdam en de Tertholen den Spanjaard langszij en aan den achterkant.

De vijand weerde zich dapper; hij gaf Jol de volle laag terug, waardoor deze groote schade aan tuig en want kreeg, daar zijn schip veel lager lag dan het Spaansche. Zijn marsen reikten ongeveer ter hoogte van het vijandelijk dek.

Hevig werd aan beide zijden gestreden. Tot vijf keer toe staken de onzen den brand in de capitana. Twee uren lang lag Houtebeen aan stuurboord te loevert van den vijand, zonder dat het hem gelukte zijn volk over te brengen, tot hij het bevel gaf vanuit de marsen kogels en granaten te werpen in den Spaanschen bodem. Deze taktiek had succes, de Spanjaarden waren bezig dek en overloop te ontruimen en Houtebeen had reeds een van zijn mannen den grooten top ingejaagd om de Spaansche vlag af te halen, toen

---

[1]) Wright II, doc. 73. Sancho de Urdanivia aan de Kroon, 15 Nov. 1638.

Waarschijnlijk hebben meer zeeroovers zich nog bij Jol gevoegd. De Voorzitter van de Audiencia te Santo Domingo schreef, dat de zee rond Cuba bezaaid was met vijanden. Een ander bericht spreekt van een vloot van 42 schepen. Hoe het ook zij, Houtebeen's vloot overtrof de Spaansche in aantal.

[2]) Barlaeus, p. 113, 114.

de Spaansche vice-admiraal en schout-bij-nacht, die zich uit de enterhaken van Roozendael en Mast hadden weten los te werken, hun bevelhebber wisten te ontzetten. Nog had Jol het onderspit niet behoeven te delven en was de Compagnie misschien een tweede zilvervloot rijk geworden, „hadde naar behooren gesecondeert geweest". [1]) Doch slechts vier van zijn schepen hebben aan den strijd deel genomen, „dandere bleven boven wint liggen, het spel aensiende" [1]).

Ook de drie volgschepen van Roozendael, die den Spaanschen vice-admiraal aan boord kwam, konden hun commandant niet te hulp komen. Zij werden van hem afgesneden door het galjoen de Carmen, dat twee uur lang met hen in strijd is geweest, waarbij haar romp en boegspriet zeer werden beschadigd.

Na een strijd van acht uren moesten de Hollanders afhouden.

Aan weerszijden waren veel dooden en gewonden gevallen [2]). Jol moest het verlies van zijn beide vlagofficieren betreuren [3]).

Van de commissievaarders heeft Houtebeen in het geheel geen steun ondervonden. Bij het begin van den strijd wendden zij naar twee koopvaarders, die op de vlucht waren gegaan en hebben zich van de lading meester gemaakt [4]).

Hetzij uit lafheid, hetzij uit jaloezie, dat Jol met voorbijgaan van ouderen in rang tot admiraal was benoemd, hebben zijn kapiteins zich aan den strijd onttrokken. In een ijlings bijeengeroepen krijgsraad heeft hij hun de huid volgescholden, zelfs den kapitein van het Wapen van Rotterdam met zijn commandostaf afgeranseld toen deze een tegenwerping maakte en hem van zijn commando ontheven [5]). Volgens zijn instructie had hij het recht, „niet alleen in hare maentgelden, maer ooc aenden lijve te straffen, sonder aensien ofte eenige oogluijkinge"

Na ongeveer een uur lang te loevert te hebben afgehouden, zette Houtebeen weer alle zeilen bij om nog eens tot den aanval over te gaan. Doch weer lieten zijn officieren hem in den steek, hoewel de

---

[1]) G. W. Kernkamp, Zweedsche Archivalia, Brieven van Samuel Blommaert, no. 35, 13 November 1638.

[2]) Volgens Barlaeus waren bij de Hollanders 50 dooden en 150 gewonden gevallen. De Spanjaarden hadden 82 dooden en 134 gewonden. (Wright II, doc. 73).

[3]) Wright II, doc. 73. Sancho de Urdanivia aan de Kroon, 15 November 1638.

[4]) Wright II, doc. 73. Sancho de Urdanivia aan de Kroon, 15 Nov. 1638.

[5]) Barlaeus, p. 115.

vloot nog steeds het voordeel van den wind had. Onverrichterzake moest hij ook deze aanvalspoging opgeven [1]).

Den 3en September liet Jol nog eens de pitsjaarsvlag waaien. Nog steeds had hij de loef van de Spaansche vloot, die intusschen tot Mariel was gevorderd. Het zou dus onverantwoordelijk zijn geweest den strijd niet opnieuw te wagen.

Aan de spits van een linie van 13 schepen zeilde Jol op de Spaansche vloot toe, in het voorbijgaan De Ibarra de volle laag gevende. Doch hij geraakte toen aan lij van den vijand, doordat waarschijnlijk de wind om de Noord draaide en liet zich in Oostelijke richting gaan, achtervolgd door De Ibarra [2]).

Ook Jol's overige schepen vielen enkele Spaansche schepen van de voorhoede aan, maar concentreerden vervolgens hun aandacht op de wat achtergebleven Carmen, die het voor de tweede maal zwaar te verantwoorden kreeg. Eerst toen De Ibarra den steven wendde om haar bij te staan, hielden de Hollanders af [3]). Daar de Carmen niet meer zeewaardig bleek te zijn, heeft De Ibarra haar zilverlading in zijn schip overgenomen. Vervolgens werd het galjoen in de Bahía Honda in brand gestoken.

De Spaansche vloot was nu bovenwinds van Houtebeen's schepen geraakt en de kans op overwinnen was voor hem geheel verkeken. Zeer schadeloos is hij zijn achtervolgers ontkomen, doch de zilvervloot is bijna geheel onbeschadigd „in salvo geraekt".

De Ibarra en zijn krijgsraad besloten niet naar Havana op te werken, daar de wind contrarie was, doch met den gunstigen wind naar Nieuw Spanje te gaan, waar men eventueel ook beter zou kunnen „overwinteren". Bovendien voegden zich steeds meer schepen bij Houtebeen, terwijl De Ibarra een galjoen had moeten verliezen. Ook zouden de Spanjaarden geen kogels en kruit genoeg hebben, wanneer Houtebeen nogmaals zou aanvallen. Zij waren ervan overtuigd, dat hij dit zou doen wanneer zij hun reis naar Havana zouden voortzetten. Dus wendden zij den steven [4]).

Toen Houtebeen den 17en September van adviesjachten gerapporteerd kreeg dat de Spaansche vloot zich op haar reis naar Nieuw Spanje nog ter hoogte van het Organosgebergte bevond, wilde hij ten vierden male den strijd wagen. Aanvankelijk weigerde het scheepsvolk onder de laffe en rebellieuze kapiteins te vechten,

---

[1]) Barlaeus, p. 117 en Wright II, doc. 73.

[2]) Barlaeus p. 117 en 118. Wright II, doc. 73. Pamflet Knuttel no. 4620.

[3]) Wright II, doc. 73. Sancho de Urdanivia aan de Kroon, 15 Nov. 1638.

[4]) Pamflet Knuttel no. 4620.

maar toen de admiraal ook de kapiteins van de Zwolle, de Overijsel, de Goeree, de Mercurius en de Ernestus door anderen had vervangen, was het tot den slag bereid [1]). Doch toen Jol ter hoogte van het Organosgebergte de kust naderde, bleek de Spaansche vloot reeds uit het gezicht te zijn. Er schoot niets anders voor hem over dan thuis te varen. De Ibarra had „het silver verseeckert ende den Vijant bespot ende gestraft" [2])!

Thuisgekomen heeft Houtebeen onmiddellijk rapport uitgebracht aan de Heeren XIX, de Staten-Generaal en den Prins en een aanklacht ingediend tegen de zes kapiteins, die zich „als poltrons hebben uyt de weech gehouden" [3]) en door hem waren afgezet. Een krijgsraad van twee gecommitteerden uit ieder college ter admiraliteit, die half Maart 1639 bijeenkwam, deed uitspraak in dit onverkwikkelijk proces. Natuurlijk werden door de aangeklaagden ook beschuldigingen tegen den admiraal ingebracht, maar Houtebeen is, nadat hij met de beklaagden was geconfronteerd en verhoord, geheel vrijuit gegaan, „omdat sich altijt wel had gequeten ende in groote reputatie was" [4]). Hij heeft zelfs van Hunne Hoog Mogenden een gouden keten met medaille ter waarde van 707 gulden ontvangen [5]). De kapiteins evenwel moesten voor de „nalaticheyt, flauherticheyt ende het versuym" [6]), hun straf ondergaan. Johan Maurits' vrees, dat de „eerloose schelmen, dewelcke wij wenschten alhier te hebben om selvigen, anderen ten exempel, te straffen, door 't faveur van den eenen en den anderen nog sullen vrij geraecken", werd dus niet verwezenlijkt [7]).

Negende reis naar de West: 1640.

In den vierdaagschen zeeslag van 12, 13, 14 en 17 Januari 1640 was de groote Spaansche armada van 86 zeilen, die onder Don Fernando de Mascarenhas, graaf da Torre, ongeveer 10 weken na den slag bij Duins naar de West had zee gekozen, door de uit 20 schepen bestaande Braziliaansche vloot onder Willem

---

[1]) Barlaeus, p. 118.
[2]) Pamflet Knuttel no. 4620.
[3]) Arch. St. Gen. no. 3228. Registers op de Res. betr. de W.I.C. 1638–1651, 18 Nov. 1638.
[4]) Aitzema II, p. 539, 589, 591.
[5]) Resolutiën der Staten-Generaal, 24 November en 3 December 1638.
[6]) Arch. St. Gen. no. 3228. Register o.d. Res. betr. de W.I.C. 1638–1651, 29 April 1639.
[7]) W.I.C.O.C. 54. Johan Maurits aan de XIX, 18 Februari 1639.

Cornelisz. Loos volkomen verslagen [1]). De Zuidenwind, die in den strijd de bondgenoot der Hollanders was geweest, had de armada afgedreven, die in de baai van Cabo de S. Roque haar landingstroepen aan wal had gezet. Onder Luis Barbalho trokken deze dwars door Brazilië op naar de Allerheiligenbaai. De Hollandsche kolonie heeft veel te lijden gehad van deze troepen en van de in het Hollandsche gebied binnenrukkende, plunderende Portugeezen, die dit des te gemakkelijker konden doen, omdat bijna alle beschikbare strijdkrachten der Hollanders in Pernambuco waren geconcentreerd.

Johan Maurtis nu meende dat het geen kwaad zou kunnen een strafexpeditie te laten gaan naar de Allerheiligenbaai om het Portugeesche gebied ,,te branden en te ruineeren – – – oock alles doot te slaen – – – behalve de vrouwen kinderen ende negers, – – – hier volgende des vijants eygen ordre" [2]).

Herhaaldelijk had hij de Bewindhebbers reeds voor de komst der armada om hulp gevraagd, doch eerst tegen het einde van 1639 konden deze ertoe overgaan schepen en troepen naar de West te zenden. Een bespreking met Jan Cornelisz. Lichthart, aan wien het opperbevel van deze vloot zou worden opgedragen, overtuigde hen dat zij minstens 27 zeilen zou moeten tellen, met ongeveer 2330 matrozen en 2430 soldaten bemand en voor een jaar gevictualieerd zou moeten zijn. De bewapening van minstens 18 van deze schepen zou 28 tot 36 kanonnen moeten bedragen. Maar nog steeds konden de Heeren XIX het denkbeeld niet opgeven, eens een zilvervloot te attrapeeren! Zij gelastten dan ook dat deze vloot na afloop van haar dienst op de Braziliaansche kust onder de leiding van Jol naar de Antillen zou moeten vertrekken, om ,,de kwijnende zaak tot meerderen bloei te brengen" [3]).

Volgens de Spaansche geruchten bestond deze vloot, wier afvaart in Spanje bekend was geworden, uit 60 schepen [4]), maar het waren er slechts 28, die onder Lichthart en Jol den 17en Januari 1640 onder zeil gingen en den 26en Maart op de reede van Pernambuco ten anker kwamen [5]).

Reikhalzend had Johan Maurits naar hun komst uitgezien.

---

[1]) Zie hierover het artikel van Prof. J. C. M. Warnsinck in de Gids van Februari 1940.

[2]) W.I.C.O.C. 55. Johan Maurits aan de XIX, 9 Mei 1640.

[3]) De Laet IV, Inleiding p. LXXXIV.

[4]) Wright II, doc. 75. Don Alvaro de Luna Sarmiento aan de Kroon, 6 November 1640.

[5]) W.I.C.O.C. 55. Lichthart aan de XIX, 15 April 1640.

„Vreuchde en generale blijtschap heeft dit arrivement bij ons veroorzaakt", verzekerde hij zijn Meesters, „en boven alles is ons aengenaem ende hebben wij U.E. particulierlijck te bedancken voor de gesondene Hooffde van deselve Vloote, den Heer Admirael Lichthart ende den Heer Cornelis Cornelissen Jol, personen, om hare grote gaven altijt bij ons in besonder respect gehouden [1])."

Onmiddellijk zijn de vlootvoogden met hem en den Raad in overleg getreden om uitvoering te geven aan zijn plan, het Portugeesche gebied te brandschatten [1]). Immers om San Salvador te veroveren was deze scheepsmacht te klein; daartoe zouden wel 70 à 80 schepen noodig zijn [2]). Voorloopig moesten de Heeren XIX maar hiervan afzien, meende Johan Maurits, „tensij deselve resolveren de Bahia met goet fatsoen aen te tasten, waertoe ten minsten vereyscht worden 6000 van onse soldaten". De Bahia toch was „een kat, die niet sonder hantschoenen mach aengetast werden" [3]).

Met negen schepen en elf compagnien soldaten was Jol in het begin van April vooruitgezeild om de Hollandsche troepen in Alagoas solaas te brengen tegen de aanvallen van de Portugeezen, doch deze waren reeds zuidwaarts vertrokken. Jol wachtte nu de komst van Lichthart af met de hoofdmacht — den 19en April uit Pernambuco vertrokken — dien hij bij Porto dos Francez trof. Gezamenlijk zetten zij hun tocht om de Zuid voort. Bij deze onderneming speelde de vloot geen actieven rol, daar zij slechts middel tot transport was [4]).

Het gelukte de soldaten zoo ver mogelijk de rivieren op te brengen, die in de Allerheiligenbaai uitmonden. Van hier uit trokken zij het land in en plunderden de bezittingen van de Portugeezen, waarmee zij zich tot het einde van Mei bezig hielden. Zij gingen toen weer aan boord en de vloot laveerde de baai uit om naar Pernambuco terug te keeren. Het werd hoog tijd voor Jol, wilde hij in de Caraibische zee nog met eenig succes kunnen optreden.

Den 14en Juli is de vloot van 20 schepen en 4 jachten, waarvan 3 tot branders waren ingericht [5]), scheep gegaan naar de Antillen.

---

[1]) W.I.C.O.C. 55. Johan Maurits en de Raad aan de XIX, 7 Mei 1640

[2]) H. Wätjen, Das holl. Kolonialreich in Brasiliën, p. 103.

[3]) W.I.C.O.C. 55, Johan Maurits en de Raad aan de XIX, 9 Mei 1640

[4]) W.I.C.O.C. 55. Journaal van Elias Herckmans, een der leden van den Raad, die deze expeditie heeft bijgewoond en omstandig en nauwkeurig heeft beschreven wat op dezen weinig belangrijken tocht is gepasseerd.

[5]) Wright II, doc. 75. Don Alvaro de Luna Sarmiento aan de Kroon, 6 Nov. 1640. In W.I.C.O.C. 55, Johan Maurits aan de XIX, 13 Sept.

Slechts veertien dagen tijds had Jol beschikbaar gehad om zijn schepen uit te rusten en voor 30 weken van vivres te voorzien [1])!

Op dezen tocht stond Lichthart, de kenner der Braziliaansche kuststroomen, hoewel ouder in rang, feitelijk onder Jol, die, „wel geexperimenteert" in de Caraibische wateren, het opperbevel voerde.

Den 10en Augustus bereikte de vloot Española [2]). Bij het eiland La Vache nam men water, brandhout en versch fruit in en zette een week later koers naar Havana dat men, steeds buiten den wal blijvende, den 1en September bereikte.

Hier voegden zich twee jachten uit Curaçao en tien kapers bij de vloot, die daartoe van den Prins van Oranje het bevel hadden gekregen. Zij werden op verkenning gezonden naar Kaap S. Antonio en de Tortugas om de schepen van Cartagena en Nieuw Spanje op te wachten. „Voorts op alles ordre gestelt ende ons tot slaen gereet houdende" [3]) had Houtebeen zijn vloot verdeeld in drie eskaders van zeven schepen en vier jachten onder hemzelf, Lichthart en den vice-admiraal, den Zeeuw Bartel Wouters [4]).

Den 2en September veroverde het schip Alkmaar een kleine bark van Florida met 45 zielen aan boord, die over de schepen werden verdeeld, opdat zij het bericht van de aanwezigheid der Hollanders niet aan de Spanjaarden zouden overbrengen [4]). Doch van den aanvang van het jaar 1640 was men op de Antillen reeds gewaarschuwd voor Houtebeen's komst, hoezeer de Hollanders den tocht ook geheim hadden gehouden. De gouverneur van Havana had het bericht doorgezonden naar Cartagena en Vera Cruz, naar de wachtschepen bij Kaap Corrientes en op het eiland Pinos en de retourschepen bleven dan ook binnen de havens. Ook had de gouverneur Havana in staat van verdediging gebracht, zelfs brandschepen in de haven gelegd en troepen langs de kust opge-

1640, komt een lijst voor met de namen van Jol's schepen, waarvan sommige ook bij Cabañas hebben gestreden:

Salamander (Houtebeen), Aemilia (Lichthart), Middelburg (Bartel Wouters, vice-admiraal), Witte Leeuw, Witte Eenhoorn, Alkmaar, Goeree, Utrecht, Zaaier, Tijger van Amsterdam, Keizerin, Graaf Ernst (of Ernestus), Tholen (of Tertholen), St. Pieter, Nassau, Kampen, Bul van Hoorn, Haas, Maagd van Enkhuizen, Regenboog, Schop, Tijger van Rotterdam, Leiderdorp, Cattenbao (?).

[1]) W.I.C.O.C. 55. Johan Maurits aan de XIX, 13 September 1640.

[2]) W.I.C.O.C. 55. Jol aan de XIX, 6 October 1640. Verklaring van Lucas Gilles, supra-cargo van de Haas.

[3]) W.I.C.O.C. 55. Jol aan de XIX, 6 October 1640.

[4]) W.I.C.O.C. 55. Bartel Wouters aan de XIX, 9 October 1640.

steld, daar hij een landing der Hollanders vreesde [1]). Op alles voorbereid dus wachtten de Spanjaarden Pie de Palo af die, onbewust van deze voorzorgsmaatregelen, op de retourvloten bleef kruisen.

In den nacht van den 11en September stak echter een hevige N.N.O.-storm op. Drie dagen lang hield het vaarweer aan en „de see was seer ontsteldt" [2]). Lichthart wilde zelfs liever een landing wagen dan buiten in den storm te blijven en vroeg aan een der gevangen Spanjaarden: „Pater, als ik de haven van Havana binnenvaar, zullen zij mij dan genadig behandelen en lijfsbehoud schenken?" [1]).

Tegen middernacht van den 13en September nam de wind, die gekrompen was om de N.W. eindelijk af, waardoor de schepen los van den wal konden komen. Jol miste zeven van zijn schepen, waarvan er vier op de kust van Cuba zijn gestrand [3]). De Spanjaarden hebben zich van het geschut, de munitie en het scheepsmateriaal meester gemaakt en de bemanning gevangen genomen. De drie andere schepen zijn het Oud Bahamakanaal uitgedreven. Hun pogingen om op te werken naar de vloot hadden geen succes en omdat een der schepen „soo olijck" bleek te zijn, besloten zij dat dit lekke schip inplaats van naar Pernambuco, zooals Jol's instructie had gelast, naar het vaderland zou zeilen, in de hoop behouden thuis te komen [4]). Met de rest van de vloot kruiste Jol voor Havana.

Den 20en September zond hij een sloep, voorzien van een witte vlag, naar den wal met het eenigszins snoevend gestelde, schriftelijk verzoek de Hollandsche krijgsgevangenen tegen de Spaansche uit te wisselen. Hij dreigde dat „wij zullen trachten vergoeding te krijgen voor de schade, die wij geleden hebben — als daarvan eigenlijk sprake kan zijn" [1])!

De Spaansche hidalgo, die gouverneur van Havana was, heeft dit verzoek in zeer hoofsche, maar ironische termen geweigerd, zijn leedwezen uitsprekend over het lot der gestrande schepen en verzekerde Jol, dat „ik mij erover verheugen zal, als de Spaansche armada U zal vinden, als U alles in overvloed hebt, opdat het succes, dat wij van Gods hand verwachten, des te grooter zijn zal". [1])

[1]) Wright II, doc. 75. Don Alvaro de Luna Sarmiento aan de Kroon, 6 Nov. 1640.

[2]) Zie noot 4 op de vorige bladzijde.

[3]) W.I.C.O.C. 55. Bartel Wouters aan de XIX, 9 October 1640. De gestrande schepen waren de Alkmaar, Bul van Hoorn, Keizerin en Cattenbao.

[4]) W.I.C.O.C. 55. Verklaring van Lucas Gilles, supra-cargo van de Haas.

De gouverneur heeft zijn wensch niet in vervulling zien gaan, want tevergeefs heeft Jol tot den 28en September voor de kust op en neer gehouden. „Siende dat geen apparentie en was, dat de Spaensche vloot van dit jaer souden uytcomen [1])" heeft Houtebeen zijn schepen de baai van Matanzas binnen gevoerd en van water en „handere noodighe sacken" [2]) voorzien. Hiertoe plunderden de schepelingen de Spaansche bezittingen.

Na alle krijgsgevangenen aan land te hebben gezet — evenzoovele monden die anders om niet uit den scheepsvoorraad moesten worden gevoed — zeilde de vloot den 7en October de baai weer uit, door het Oud Bahamakanaal naar Brazilië, zooals Johan Maurits Houtebeen in zijn aanvullende instructie had gelast [3]). Onmiddellijk daarna zonden de Spanjaarden het bericht van Houtebeen's vertrek naar Vera Cruz en Cartagena en de Spaansche vloten zeilden, nu de kust veilig was, uit om hun kostelijke lading in te nemen en verschenen tegen het einde van Januari 1641 voor Havana om gezamenlijk huiswaarts te keeren [4]).

Op de kust van Cuba is deze laatste poging der Heeren XIX om den kostbaren buit der zilverschepen te vermeesteren, volkomen vastgeloopen. Hierna hebben zij nooit weer een vloot met dit doel naar de Caraibische zee gezonden.

Ook Jol heeft op deze reis voor de laatste maal in de Caraibische wateren gevaren. In 1641 hebben de Heeren XIX hem naar de kust van Guinee laten gaan, om, voordat vrede met Portugal werd gesloten, het slavendepôt Angola te bemachtigen. Hij heeft zijn opdracht volvoerd, doch ten koste van zijn leven. In hem verloren de Bewindhebbers een trouw en moedig scheepskapitein, die alom in de West-Indiën schrik had verspreid en menige Spaansche prijs had opgebracht.

Litteratuur:
L. VAN AITZEMA: Saecken van Staet ende Oorlogh II.
C. BARLAEUS: Nederlandsch Brazilië onder het bewind van Johan Maurits van Nassau, 1637–1644.
Bewerkt door S. P. l'Honoré Naber, naar de uitgave van 1647. Den Haag 1933.
I. COMMELIN: Het leven en bedrijf van Frederik Hendrik, 1652.

---

1) W.I.C.O.C. 55. Jol aan de XIX, 6 October 1640.

2) W.I.C.O.C. 55. Bartel Wouters aan de XIX, 9 October 1640.

3) W.I.C.O.C. 55. Instructie van Gouverneur en Raad aan Jol, 10 Juli 1640.

4) Wright II, doc. 75. Don Alvaro de Luna Sarmiento aan de Kroon, 6 November 1640.

G. J. VAN GROL: De grondpolitiek in het West-Indische domein der Generaliteit. 's-Gravenhage 1934.

J. H. J. HAMELBERG: De Nederlanders op de West-Indische Eilanden. Amsterdam 1903.

S. P. L'HONORÉ NABER: Piet Heyn en de zilvervloot. Hist. Gen. Werken 3e serie, no. 53. Utrecht 1928.

G. W. KERNKAMP: Zweedsche Archivalia. Bijdr. en Meded. Hist. Gen. deel XXIX. Utrecht 1908.

JOHANNES DE LAET: Jaerlijck Verhael van de verrichtinghen der geoctroyeerde West-Indische Compagnie in 13 Boucken. 1624–1636. Bewerkt door S. P. l'Honoré Naber en J. C. M. Warnsinck. Werken Linsch. Ver. XXXIV, XXXVI, XXXVII, XL.

Pamflet KNUTTEL no. 4620. Translaet uyt den Spaenschen weghens 't gevecht tusschen des Coninx Silvervloot en den admirael Houtebeen in West-Indien op den 31en Augustus 1638, 12 mijlen van de Havana, mitsgaders De Lijst van de Dooden ende de ghequetste die op des Coninx Armade geweest zijn.
Eerst gedruckt in Spaensch tot Cadis door Fernando Rey, anno 1639, Ende nu t'amstelredam gedruckt voor Francooys Lieshout, Boeck-verkooper op den Dam, in 't Groot-Boeck anno 1639.

W. R. MENKMAN: Aanteekeningen op Hamelbergs werken. West-Indische Gids, Mei 1941.

Dr. D. F. SCHEURLEER: Van Varen en van Vechten, I, 's-Gravenhage, 1914.

DAVID PIETERSZ. DE VRIES: Kort Historiael ende Journaels Aenteyckeninge van verscheyden voyagiens, enz. Bewerkt door Dr. H. T. Colenbrander. Werken Linsch. Ver. III.

Dr. H. WÄTJEN: Das holländische Kolonialreich in Brasiliën. 's-Gravenhage 1921.

Prof. J. C. M. WARNSINCK: Een mislukte aanslag op Nederlandsch Brazilië, 1639–1640. De Gids, Februari 1940.

I. A. WRIGHT: Nederlandsche Zeevaarders in de Caraïbische zee, 1621–1648(9). Documenten uit het Archivo General de Indias te Sevilla. Vertaald door Prof. Dr. C. F. A. van Dam. Hist. Gen. Werken 3e serie no. 63 en 64. Utrecht 1935.

Rijksarchief te 's-Gravenhage

Uit het archief der W.I.C. Oude Compagnie:

No. 2. Vergadering van Negentienen. Notulen 1629–1645.

No. 8. Vergadering van Negentienen. Copieboek der uitgaande brieven, 1629–1642.

No. 14. Kamer Amsterdam. Notulen 1635–1636.

No. 49—55. Kamer Zeeland. Brieven en papieren van Brazilië 1630–1640.

Resolutiën der Staten-Generaal 1638

Archief der Staten-Generaal no. 3228. Register op de Resolutiën betreffende de W.I.C., 1638–1651.

DE GESCHIEDENIS DER LUTHERSCHE GEMEENTE IN BERBICE

II

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN

Het blijkt niet, waardoor het nog vier jaren geduurd heeft, vóór ds. Klepperbein iemand gevonden had. In de consistoriale vergadering van 19 April 1752 eerst deelde hij mee, dat de Hoogduitsche proponent Johan Heinrich Faercken, geboortig uit Eldagsen in het Hannoversche, bereid was naar Berbice te gaan. Deze kwam over, en nadat hij uitdrukkelijk verklaard had te weten, dat hij zou gaan „op zijn eigen risico, zonder eenige praejudice en betrekkinge van dit onse Consistorium in desen", verklaarde men zich bereid hem te examineeren en straks, na goedkeuring van het beroep door directeuren der kolonie, „als een Liefdendienst" in te zegenen. Dit alles verliep naar wensch. Faercken heette verder Faerckenius.

Zondag 15 October 1752 hield de nieuwe predikant, in Berbice aangekomen, op de plantage Solitude zijn eerste vergadering met de „bestierders". Na een „zeer stigtelijk" gebed en leerrede uit Filippenzen II, 12 en 13 (Alzoo, mijne geliefden, gelijk gij altijd gehoorzaam geweest zijt, niet alleen in mijne tegenwoordigheid, maar ook veelmeer nu in mijne afwezigheid, werkt dat gij zalig wordt met vreeze en beven; want God is het, die in u werkt beide het willen en het doen, naar zijn welbehagen) werden de belangen der gemeente besproken. De gouverneur had geweigerd een gebouw beschikbaar te stellen voor het houden der godsdienstoefeningen; de heer Reymers bood daarom voor dit doel zijn huis Rapenburg aan. Besloten werd daar den 22sten October 1752 voor het eerst godsdienstoefening te houden, vier ouderlingen en twee „diaconen "te kiezen. Lodewijk Abbensets zou voorloopig als voorlezer en voorzanger optreden om de kosten, aan de uitoefening van dit ambt anders verbonden, uit te sparen.

Op den genoemden dag hield ds. Faerkenius zijn „zeer stigtelijke en zielroerende" intreepreek over Handelingen X, 42 en 43 (En hij heeft ons geboden te prediken aan het volk, en te getuigen, dat hij door God is verordend tot een rechter van levenden en dooden. Van deze geven alle profeten getuigenis, dat door zijnen naam allen, die in hem gelooven, vergeving der zonden ontvangen zullen). Abbensets, Speelman, Schirmeister en George [1]) werden ouderlingen — de eerste ook scriba — en Krzidlowsky met Johan Andreas Weber ouderlingen. De collecte had 51 gulden en 18 stuivers opgebracht. In de 's middags gehouden kerkeraadsvergadering werd besloten den gouverneur te vragen akte van gunning voor twee erven in de ontworpen stad Nieuw-Amsterdam voor kerk, predikantshuis en school, en af en toe ook in de bovendivisie kerk te houden. De kerkelijke ordonnantie van 18 September 1686 werd aanvaard met dien verstande, dat, daar „oblaten" niet verkrijgbaar waren, „en dit ook een vrij middelding is", men „ordinair spijsbrood" bij het Heilig Avondmaal zou gebruiken.

Dit alles berichtten de broeders in Berbice den 8sten Januari 1753 aan het consistorie te Amsterdam. Zij zonden daarbij de notulen hunner vergaderingen over en zegden toe dit regelmatig te zullen voortzetten. Officieel wordt nu afgezien van het verzoek als een dochterkerk aangenomen te worden, maar wel wordt weer geldelijke steun gevraagd, met name voor de kerk, die men verwacht in twee maanden gereed te zullen hebben op de voor 2000 gulden van Johannes Feer aangekochte erven, genaamd „het canton Bern". Uit een brief van ds. Faerkenius van eenige dagen later blijkt nog, dat er 97 ledematen ingeschreven waren en dat men verwachtte sterker en grooter te zullen worden dan de gereformeerden, met wie men zich voorstelde zich „zoo min in te laten als mogelijk is", zooals de kerkeraad schreef.

Het eenige, dat men bij het Amsterdamsche consistorie bereikte, was, dat de opdracht aan ds. Klepperbein een ruimer strekking van blijvenden aard kreeg, en met hem de ouderling Anthony Bon in commissie benoemd werd om in het algemeen de Berbicezaken te behandelen. Van geldelijken steun kon geen sprake zijn; wel volgde een berisping, dat men met kerkbouw begonnen was, vóór het door Amsterdam gewenschte fonds gevormd was.

De brieven en overgezonden notulen stellen ons in de gelegen-

[1]) George was als Abbensets en Schirmeister lid van het Hof van politie. In de eerste dagen van den slavenopstand leidde hij het verzet der blanken tegen de rebellen op Peereboom, waarbij hij gedood werd. Netscher, 199, 200, 400.

heid het verloop der zaken te volgen. Johan Godfried Molwitz kreeg het opzicht over den bouw der kerk, die 60 voeten lang en 30 voeten diep zou zijn. In afwachting van de voltooiïng bood de gouverneur, toen Reijmers' huis niet meer beschikbaar was, het gouvernementshuis Ruymzigt voor de kerkdiensten aan. Uit Essequebo, waar ds. Faerkenius op uitnoodiging van eenige broeders in het voorjaar van 1753 had vertoefd, werd een bijdrage van *f* 200.— overgemaakt. De bouwkosten hebben in het geheel *f* 2500.— bedragen, waarbij ermee rekening gehouden is, dat een tweetal leden der kerk voor een deel van zijn vordering afzag.

Den 5den Augustus 1753 kon de nieuwe kerk in gebruik worden genomen. Ds. Faerkenius preekte over 1 Petrus II, 5 (en bouwt nu ook gij zelve, als levende steenen, u op tot een geestelijk huis, tot een heilig priesterdom, om te offeren geestelijke offers, die God aangenaam zijn door Jezus Christus). Ruim driehonderd menschen woonden dezen dienst bij. Dat de gouverneur genood is, wordt niet gezegd, wel leest men later van banken in de kerk voor directeur en raden. De collecte bracht dit keer *f* 149.8 op, en de mededeeling van een en ander werkte in Amsterdam zoo goed, dat het consistorie uit de „kerkenbeurs" *f* 600.— gaf. De preek van ds. Faerkenius werd in Nederlandsche vertaling te Amsterdam uitgegeven bij Hendrik Bruyn „op de cingel, op de hoek van de Gasthuysmoolensteeg" en is opgedragen aan kerkeraad en lidmaten zijner gemeente.

Men moet zich van het Nieuw-Amsterdam, waar deze kerk verrees, geen groote voorstelling maken. Hartsinck spreekt van een vlek met bijna twintig huizen, en één van die huizen was dan nog het bij de kerk behoorende predikantshuis.

Ruim een mijl voorbij de Wironjekreek, waar, gelijk gezegd, ook een gereformeerde kerk stond, verrees op den oostelijken oever van de Berbice bij de plantage Agatha een tweede Luthersche kerk, primitief van bouw, opgetrokken met kleien muren en een dak van bladeren. Dit gebouw was grooter dan dat in de stad, nl. 70 bij 40 voet, doch een preekstoel was er niet; de predikant, die om de vier maanden kwam, stond achter een tafel. Aldus deelen Hartsinck (286) en Netscher (183) mee.

Eenige moeilijkheden leverde de diaken Krzidlowsky op. Na de eerste kerkeraadsvergadering was hij er niet meer geweest. 6 Augustus 1753, toen hij weer afwezig was, gingen Schirmeister en Weber hem opzoeken; zij vonden hem bij de vendutie in het fort Amsterdam, waar hij zich verontschuldigde met de mededeeling, dat hij oud was, geen plantage, volk of vaartuig had en van plan

was naar Holland te gaan, al te zamen redenen om ontslag te vragen. Dit laatste waren de anderen niet met hem eens. De zaak bleef sleepende, tot zij werd opgelost in de vergadering van 16 December 1753, toen in overeenstemming met een niet nader bekend advies van ds. Klepperbein besloten werd het diakenschap af te schaffen. Diaken Weber werd daarop tot ouderling gekozen. De feitelijke toestand was ook zoo, dat er geen armen waren en er ook niet voor de diaconie gecollecteerd werd.

Niet buiten verband met deze kwestie staat het eerste geschil, dat omstreeks denzelfden tijd met de gereformeerden rees. Het schijnt, dat een middel tot stijving der kerkelijke kassen in dien tijd was het collecteeren op binnengevallen schepen en het plaatsen van bussen bij herbergiers. Voor het eerste werden telkens ouderlingen aangewezen, die op de schepen met Luthersche gezagvoerders niet onbelangrijke bedragen ophaalden. De Lutherschen hadden ook een kerkbus geplaatst bij twee herbergiers, gemeenteleden. De gereformeerden beklaagden zich daarover bij de plaatselijke overheid, die een voor hen gunstige beschikking gaf, uit kracht waarvan de deurwaarder C. F. Köhler 21 December 1753 den herbergier Christian Nicolaas Stoltenhagen en den anderen, niet genoemden, herbergier aanzegde, „omme de armbusse soo gij van de Luytherse gemeente in uw huys heeft immediaat te restitueeren, met interdictie omme nooyt geene andren armbussen als alleen van de gereformeerde diacony te houwden, op poene dat uw in deesen contrary doed, naer merite sult worden gecorrigeerd". Aldus luidt het exploit, dat men naar Amsterdam overzond met de vraag: Is dat in orde? Het antwoord kwam prompt: houdt U hierin „lijdentlijk", want ge hebt geen armen te verzorgen, daar die, als zij mochten komen, ten laste van de gereformeerde diaconie zijn. Van dit laatste was men zoo zeker niet in Berbice, maar men volgde toch den ontvangen raad.

Tevergeefs werd getracht van de directie der kolonie vrijstelling te krijgen van de lasten voor kerk en slaven.

De scriba Abbensets trad in het eerste jaar na de komst van den predikant af als ouderling. Hem werd, toen kort daarop zijn vrouw overleed, uit erkenning van zijn verdiensten voor de gemeente een tweetal grafsteden „in het doophuisje" der kerk kosteloos afgestaan. Als voorlezer en voorzanger der gemeente werd Abbensets in 1754 opgevolgd door Coenraad Matthias Schreiber, maar een jaar later kreeg als zoodanig een aanstelling Hendrik Jansen Buse [1]).

[1]) Deze Buse, die in de geschiedenis der gemeente steeds meer op den

5 December 1754 reeds overleed ds. Faerkenius. Na afloop van de begrafenis, twee dagen later, werd er kerkeraadsvergadering gehouden, waarin ouderling Speelman mededeeling deed van het korte ziekbed van den predikant. Met pijn en zwelling in de beenen was het eenige dagen tevoren begonnen, en in den nacht van 4 op 5 December had de „huisoppasser" ouderling Molwitz, die chirurgijn was, geroepen. De dokter vond hem „buiten spraak en kennisse, bevangen met een catarrhus suffocativus", deed een aderlating, die eenige verlichting scheen te geven, maar geen uur later was de patiënt overleden.

De oud-ouderling Abbensets, die na zijn aftreden de kerkeraadsvergaderingen was blijven bijwonen, werd tot voorzitter benoemd in afwachting van de komst van den nieuwen predikant.

Aan het Amsterdamsche consistorie werd gevraagd weder te willen zorgen voor een „Godvrugtig, Rechtzinnig en moderaat Leeraar". Het salaris werd gebracht op *f* 1200, daar het gebruik van huisslaven, als ds. Faerkenius had gehad, kwam te vervallen. Gaarne zou men een predikant krijgen, die het Nederlandsch machtig was, maar men was bereid met een van „Hoogduitsche Taale" genoegen te nemen.

In September hadden de gecommitteerden Klepperbein en Bon al iemand gevonden: Achaz Ludolph Gottfried Deyckman, proponent in het Oude Mark-Brandenburgsche, maar deze trok zich terug. Gelukkig was aanstonds een ander bereid te gaan, ds. Johan Friedrich Matthias Gröschner, geboortig van Immekath of Minnekath in de Altmark. Hij werd met goed gevolg van wege het consistorie onderzocht en beroepen onder goedkeuring van de directie der kolonie. Ditmaal werd de beroepene niet alleen 26 November 1755 ingezegend als eene liefdedienst, waarbij hij in de Oude kerk preekte over Mattheus IX, 36–38 (En toen hij het volk zag, jammerde het hem; want zij waren versmacht en verstrooid, gelijk schapen die geen herder hebben. Toen zeide hij tot zijne jongeren: De oogst is wel groot, maar de arbeiders zijn weinigen. Bidt dan den Heer des oogstes, dat hij arbeiders in zijnen oogst zende), maar hij kreeg ook een formeelen beroepsbrief, door de leden van het consistorie te Amsterdam geteekend.

---

voorgrond trad en gaandeweg de plaats van Abbensets innam, kan niet dezelfde zijn als J. H. Buse opzichter-generaal, later lid van het Hof van politie, die tweemaal, 1773–1775 en 1777–1778, met anderen het bestuur der kolonie waarnam bij afwezigheid van den gouverneur, als waar is, wat Netscher meedeelt, dat die Buse omstreeks 1765 in de kolonie kwam (Netscher, 253, 258).

2 Februari 1756 met de „Berbice vriendschap" van Texel vertrokken, kwam de nieuwe predikant 1 Mei 1756 op zijn bestemming, waar hij 16 Mei intree deed, sprekende over 2 Corinthe V, 18–20 (En dit is alles van God, die ons met zich zelven verzoend heeft door Jezus Christus, en ons het ambt heeft gegeven, dat de verzoening predikt; want God was in Christus en verzoende de wereld met zich zelven, en rekende hun hunne zonden niet toe, en heeft onder ons het woord der verzoening opgericht. Zoo zijn wij nu boden in Christus' plaats, want God vermaant door ons; zoo bidden wij nu in Christus' plaats: Laat u met God verzoenen); des namiddags preekte hij over Hebreeën XIII, 17 (Zijt uwen leeraren gehoorzaam en onderdanig; want zij waken voor uwe zielen, als die rekenschap daarvan zullen geven; opdat zij het met vreugde doen en niet met zuchten, want dat is u niet goed).

In den loop van dit jaar deed zich een principieele kwestie voor. Oud-ouderling Abbensets zou gaan hertrouwen, en vroeg nu, of hij eerst voor den magistraat en het gerecht en daarna in de Luthersche kerk zou trouwen, dan wel alleen in de gereformeerde kerk. Men koos het eerste als „een Loffelijk voorbeeld.... nadien denkelijk zulk een exempel door de gemeente in het vervolg zal werden gevolgd en daardoor milde giften en ondersteuning van onze kerk en Godsdienst werden verkreegen". Ds. Gröschner huwde in het jaar van zijn komst de weduwe van den ouderling Mollwitz. Met groote ijver was hij zijn werk begonnen. Er waren nu 114 lidmaten en een school was noodig. Hij schreef daarover naar Amsterdam, en meende, dat de gelden daarvoor – en voor de ook door hem weer bepleite fondsvorming – zou kunnen verkregen worden door aanleg of aankoop van een plantage, waarvoor hij geld ter leen vroeg. Het consistorie vond het plan best, maar het verstrekken van de gelden, eenige duizenden guldens, lag „geheel buyten [zijn] departement".

Onverwachts overleed ds. Gröschner 12 Maart 1760 na nog geen vier jaren dienst op 31-jarigen leeftijd.

Alle kerkeraadsleden en oud-leden kwamen 8 April 1760 bijeen om te beraadslagen. Abbensets kreeg weer het praesidium der vergaderingen. Tot nieuwe kerkeraadsleden waren eenige maanden tevoren gekozen Johan Hendrik Linde, die scriba werd, Christoph Jan Ernst Mellin en Jan Müller, die kort daarop overleden was, terwijl nog zitting hadden George, Beudiker, Weber, Balk en Schirmeister. Besloten werd, dat gedurende de vacature de oud-ouderlingen met de ouderlingen de kerk zouden besturen, en de godsdienstoefeningen voortgang zouden hebben met preek-

lezen. Denzelfden dag ging een brief uit naar het consistorie in Amsterdam met verzoek opnieuw te willen zorgen voor een „bequaem en moderaet Predikant". In dezen brief wordt ook meegedeeld, dat de gemeente „vrij verswakt is door ziektens en veelvuldige sterfgevallen".

Het was midden in dat achttal jaren 1757–1765, waarin een zware epidemie de kolonie teisterde en vooral onder de Europeanen haar slachtoffers maakte. Netscher (bladz. 189) deelt mee, dat de gouverneur in zijn brieven deze ziekte koorts of roodeloop genoemd heeft, maar haar verschijnselen niet worden opgegeven (blz. 189).

Het aantal afwezigen in de kerkeraadsvergaderingen wegens ziekten van henzelf, familieleden of.... slaven was telkens zeer groot. De vergadering van 25 Augustus 1760 moet uiteengaan, omdat „de ouderlingen E. Mellin en Abbensets worden.... aangedaan van koortsen". Op de volgende vergadering was het nog erger. 8 December 1760 kwam Abbensets in de kerk te Nieuw-Amsterdam, maar niemand verscheen om met hem kerkeraad te houden. Trouwens, alleen de ouderlingen Linde en Mellin vielen in de termen om aanwezig te zijn. Schirmeister en George waren ziek. Beudiker had pas vrouw en kind verloren, en niet minder dan vier ouderlingen, Weber, Johansen, Balk en Gillot (die ƒ 500– aan de gemeente vermaakte) waren sedert de laatste vergadering overleden. Bij navraag aan de herbergen bleken Linde en Mellin daar niet aangekomen, waarop Abbensets besloot maar te vergaderen met den voorzanger Buse, die tot de komst van den nieuwen predikant zitting zou blijven houden. 24 Maart 1761, als weer alleen Abbensets en Buse aanwezig zijn, wordt gezegd: „zijnde beyde tegenwoordig, Godt Lof! gezond en wel".

Uit de notulen der vergadering van 8 December 1761 blijkt de ontvangst van een brief van ds. Klepperbein, waarin erover geschreven is, dat ds. Gröschner „gedurende zijne korte levenstijd in Berbice met veel chagrijn had moeten worstelen" en niet zoo geliefd scheen als ds. Faerkenius. Het antwoord, daarop gegeven, doet blijken, dat het huwelijk van den tweeden predikant niet gelukkig is geweest [1]), en dat hij door middel van een slaaf het

[1]) De weduwe Gröschner, eerder weduwe Mollwitz, hertrouwde vrij spoedig met den luitenant Jan Willem Pronk, die in 1760 met den gouverneur Van Hoogenheim in de kolonie was gekomen. In de geschiedenis van den slavenopstand wordt hij meermalen met eere genoemd (Netscher, 190, 203/4, 227). Met zijn vrouw maakte hij het den kerkeraad wel lastig om meer geld, dan haar toekwam, als weduwe Gröschner te vorderen.

kleermakersbedrijf uitoefende, wat „eenige ontmoeting van minachting" tengevolge had. De kerkeraad sprak daarom den wensch uit, dat de nieuwe predikant met een deugdzame vrouw zou uitkomen.

In het voorjaar van 1761 slaagden ds. Klepperbein en ouderling Bon erin een predikant voor Berbice te vinden in Salomon Fredrik Muller, geboren te Berlijn, rector op de Latijnsche school te Ahrensburg bij Hamburg, 40 jaar oud. Hij kreeg ook weer een beroepsbrief van het consistorie te Amsterdam. Daaruit blijkt, dat hij gebonden was aan „de rijne leere des Goddelijken Woords, gegrond in de canonike boeken der heilige Schrift, soo des ouden als nieuwen Testaments en begreepen in de drie-hoofdsymbolis, te weten het apostolische, Nicanische en athanasianische, in d'onveranderde 1530 aan Keijser Carel de vijfden te Augsburg overgegeevene Confessie, en derzelver apologie in de Smalkaldische artikelen, bij de Catechismus van Luterus en de formula concordiae". Als een liefde dienst werd hij ingezegend, gelijk zijn voorgangers. 5 October 1761, dus nadat de gemeente anderhalf jaar vacant was geweest, zette ds. Muller in Berbice voet aan wal. Hij was ongetrouwd, en beloofde, dat hij over een voorgenomen huwelijk het oordeel van den kerkeraad zou inwinnen. Dertien dagen later deed hij zijn intree, waarbij hij preekte over Lucas XXIV, 47 (en in zijnen naam boete en vergeving der zonden laten prediken, onder alle volken, te beginnen bij Jeruzalem).

Een van de eerste vragen, die de nieuwe predikant stelde, was: hoe staat het met het school houden. Het schijnt, dat de voorzanger Buse daaraan wel gedaan heeft, maar ermee had opgehouden; toen hij de burgerlijke betrekking van pakhuismeester kreeg, deed hij afstand van zijn bezoldigde kerkelijke ambten. Naar Amsterdam werd om een nieuwen voorlezer geschreven. Driehonderd gulden zou hij jaarlijks krijgen met vrij wonen en het schoolgeld. Als nieuwe ouderlingen waren inmiddels gekozen Hendrik Urban Liberti, Buse, Johan Christoph Eckardt en Christian Frederiksissen.

Hans Christian Dibbern van Friedrichshall in Noorwegen, stadsschoolmeester te Deventer, verklaarde zich bereid als schoolmeester naar Berbice te gaan. 5 October 1762 vertrok hij van Amsterdam naar Texel om met de „Standvastigheid", kapitein Roelof Lourens, twee maanden later aan te komen.

In Berbice was inmiddels de groote slavenopstand uitgebroken. De belangwekkende beschrijving, die Netscher daarvan geeft, gevolgd op de kaart, aan het werk toegevoegd, laat toe het geheele

verloop van 23 Februari 1762 tot ruim een jaar later te volgen. Het vermoorden der blanken op de plantage Peereboom, het oprukken der slaven langs de rivier, de bedreiging van fort Nassau, dat door directeur en raden om de onwil bij burgers en militairen om daar stand te houden moest worden prijsgegeven, de vlucht naar de schepen met hun lafhartige kapiteins en bemanning, tot eindelijk op fort St. Andries na de geheele kolonie nagenoeg in handen der opstandelingen was — het is alles een groot drama van angst en dood, waarin de moed van den gouverneur bijna alleen stond tegenover de blooheid der anderen.

Dibbern, heeft tot groot genoegen van de gemeente zich aan het werk gezet had, maar die werkzaamheid heeft niet lang kunnen duren.

De slavenopstand belette ook uitvoering te geven aan eenige voorgenomen herstellingen aan de kerk. Ds. Muller had al eerder ook klachten over den toestand, waarin zijn pastorie, met name zijn studeerkamer, verkeerde, maar deze klachten werden in den kerkeraad weinig vriendelijk ontvangen. Men ging eens kijken en vond, dat er „veele menschen, ja zelfs van de Regering, zijn, die zulke goede woningen niet hebben".

Dit schijnt het begin van meer moeilijkheden te zijn geweest. 3 Januari 1763 was er kerkeraad, en vroeg ds. Muller een vrijwillige bijdrage, daar alles zoo duur was geworden, en tevens beklaagde hij zich erover, dat Abbensets bij een afrekening hem *ƒ* 100.— te veel afgehouden had. In plaats van antwoord kreeg hij het verzoek het lidmatenboek en het doopboek af te geven. Daarop liep hij de vergadering uit en weigerde aan twee hem nagezonden ouderlingen de boeken af te geven, vóór hij antwoord op zijn vragen zou hebben gekregen. De vergadering herinnerde zich daarop, dat bij een voorgaande gelegenheid was gebleken, dat niet één nieuw lidmaat aangeteekend was en met name had men gemist den ouderling Eckardt en dr. Bas [1]). Er werd besloten den predikant „op 't aldervriendelijkste te versoeken dat zijn WelEerw. zig dog in 't toekoomende het waare welzijn van deze gemeente gelieft ter herten te laaten gaan, en ouderlingen niet verder doen treuren en sugten over aanstootelijke en onstigtelijke naareedenen en gespreeken in gezelschappen, maar dat Zijn WelEerw. zig alomme voorzigtig gelieft te gedraagen, opdat de gemeente zoowel met zijn WelEerw. goede wandel als met de suyvere leere des

---

[1]) Netscher, 199 deelt mee, dat dr. Jan Jacob Bass, chirurgijn-majoor, in den slavenopstand levend werd gevild en daarna doodgeslagen.

Goddelijken Woords mag gestigt worden; dat zijn WelEerw. ook zijn werk gelieft te maaken, om de nieuw aankoomende geloofsgenooten over de gronden van hun Christelijke belijdenisse te ondervraagen, de attestatien, die zij vertoonen, te ondersoeken en daaromtrent te doen zooals zijn Eerw. in conscientie bevinden zal te behooren, ten ijnde dat dezelve als ledemaaten dezer gemeente in het kerkboek bij zijn WelEerw. ingeschreven en ook aan de ouderlingen bekend moogen worden, om ze mede tot contribueeren te kunnen aanmaanen, gelijk zulks door wijlen d'WelEerw. Heeren Predikanten Faerkenius en Gröschner is geschied, en het voorbeeld in het kerkboek gevonden word, alsook zijn WelEerw. d'Heer Muller naa zijn komst in de colonie van alles vriendelijk onderrigt gegeven is".

Hierna volgt de mededeeling, dat de kerkeraad de verzoeken van ds. Muller met algemeene stemmen had afgewezen.

Daarop kwam de predikant weer ter vergadering en werden de notulen gelezen, maar hij weigerde die te teekenen, zooals alle aanwezige ouderlingen, Abbensets, Schirmeister, George, Buse, Eckardt, Hendrik en Schweitzer deden, en verliet, al protesteerende, de vergadering weer „zonder God te danken".

Netscher (blz. 202 e.v.) heeft het lafhartig gedrag van burgers en schepelingen, door mij reeds genoemd, vrij uitvoerig geschetst. Gouverneur Van Hoogenheim had met behulp van de naar fort Nassau te hoop geloopen vluchtelingen daar willen standhouden maar hun eenige begeerte was in de schepen te gaan en naar de monding der rivier af te zakken. Eenmaal op de schepen, was het eenig streven van passagiers en bemanning, onder welke genoemd worden de kapiteins Cock, Rameloo en Pijnappel, om naar het vaderland te vertrekken, waartoe de gouverneur echter geen toestemming wilde geven. Onder hen, die hun heil op de schepen zochten komen, eenige namen voor, reeds genoemd of in het vervolg nog te noemen als behoorende tot de Luthersche gemeente, als Hans Christiaan Dibbern, W. van Lentzing, H. J. Buse, luitenant, en J. C. Eckardt, vaandrig der burgerij, Pieter Zweitser, (Hartsinck I, 384, 386). Slechts 12 burgers verklaarden zich bereid tegen de opstandelingen tot het uiterste stand te houden. Ten slotte heeft toen de gouverneur het vertrek der bloohartigen gelast, omdat hun langer blijven slechts zonder nut de levensmiddelenvoorraad zou doen slinken. Dat de last om te vertrekken alleen gegeven werd om de gebleken onwil tot hulpverleening tegen de opstandelingen en geenszins behoorde tot des gouverneurs verdedigingsplan van de kolonie, blijkt duidelijk. Den gerefor-

meerden predikant ds. Van Petersom Ramring heeft de gouverneur zelfs uitdrukkelijk verzocht te blijven bij het overschot zijner gemeente, dat in zijn droeven staat zijn stichting en vertroosting wel bijzonder noodig had. Ook dit verzoek was tevergeefsch.

Het is noodig deze gang van zaken hier vast te leggen, omdat meer dan één dezer vluchtelingen, en onder hen ook ds. Muller, het heeft doen voorkomen, alsof hij door te vertrekken niet anders gedaan heeft dan opvolgen het bevel van den gouverneur.

10 April 1763 was de Luthersche predikant aan boord van het schip „Berbice welvaaren", van kapitein Rameloo waar hij van den president-ouderling Schirmeister zijn traktement over de laatst verschenen drie maanden in ontvangst nam. Een afschrift der desbetreffende verklaring ligt in het Luthersche archief met het afschrift van een brief, door ds. Muller drie dagen later tot den gouverneur gericht. Uit dien brief blijkt, dat hij met „capt. Koch" ging vertrekken, en daar zijn kerkeraad hem „zonder aangetoonte redenen" een attestatie weigerde, vroeg hij den gouverneur aan ds. Klepperbein op te zenden een verklaring, „dat Sal. Fridr. Muller als toonder deezes $1^1/_2$ jaar lang in de Hollandsche Colonie de Berbice Evangelische Lutherse Predikant geweezen en van wegens de rebellie der Negers wegvluchten moeten".

Gelet op zijn houding tegenover ds. Van Petersom Ramring is het aan geen twijfel onderhevig, dat de gouverneur niet aan dit verzoek heeft voldaan. Er was voor ds. Muller te minder reden om te vluchten en zijn gemeente in den steek te laten, omdat de negers hem en zijn kerk opzettelijk gespaard hadden. Ds. Van Petersom Ramring was bij de overmeestering van Peereboom wel gevangen genomen, maar door het hoofd der opstandelingen als boodschapper naar den gouverneur gezonden. De beide kerken aan de Wironjekreek waren verbrand en ook de gereformeerde kerk was met fort Nassau in vlammen opgegaan, maar de daarbuiten in Nieuw-Amsterdam gelegen Luthersche kerk was met de pastorie ontzien, naar men wil, omdat de negers zeiden, dat de blanken daar met God spraken (Hartsinck I, 286 en 467).

21 April 1763 berichtten Abbensets, Schirmeister en Buse als „de overgeblevene ouderlingen, thans uyt makende den kerkeraad" het gebeurde aan het Amsterdamsche consistorie. Met Dibbern, den schoolmeester, die met dezelfde gelegenheid als ds. Muller vertrokken was, had men medelijden, maar deze laatste had zijn gemeente verlaten en was zonder afscheid vertrokken, hoewel ondanks haar zeer droevige omstandigheden de gemeente

niet had opgehouden te bestaan. Uit de bijgevoegde notulen van denzelfden dag als deze brief blijkt, dat er toen kerkeraadsvergadering gehouden is op Dageraad, de gouvernementsplantage, en daarin is vastgesteld, dat ds. Muller met de „Adriana Petronella", gevoerd door Christoffel Cock, naar het vaderland vertrokken is, zijn gemeente dus verlaten heeft en het predikambt derhalve is vacant geworden. De ouderlingen George, Sitte en Hendrik waren door de negers vermoord. Met den predikant hadden de ouderlingen Eckardt en Pieter Schweitzer hun „gereede Effecten" geborgen; laatstgenoemden waren met het schip van kapitein Pijnappel vertrokken. Ouderling Beudiker was uitgeweken naar Demerary.

21 December 1763 werd een kleine *f* 1100.— naar Amsterdam overgemaakt met verzoek dit geld te bewaren voor de gemeente, tot beter tijden voor de kolonie zouden zijn aangebroken. Intusschen was ds. Muller 17 Augustus 1763 in de vergadering van het Amsterdamsche consistorie gekomen en had hij om betaling van zijn traktement, zijn reiskosten en vergoeding van andere schaden gevraagd. Men had hem daar naar ds. Klepperbein en ouderling Bon en naar zijn eigen kerkeraad en gemeente in Berbice verwezen. Toen de genoemde gecommitteerden de zaak weer in de vergadering brachten, bleek, dat ds. Muller het consistorie als gemachtigde van den kerkeraad in Berbice had doen dagvaarden voor Commissarissen van de kleine zaken te Amsterdam om *f* 600.— als een half jaar traktement uitbetaald te krijgen. Het bleek nu, dat het maar goed was, dat men de band met de gemeente ginds formeel zoo slap gehouden had. 8 November 1763 werd aan ds. Muller zijn eisch ontzegd.

(*wordt vervolgd*).

BOEKBESPREKING

De nieuwste publicatie betreffende kolonisatie van blanken in Suriname.

In den twee en twintigsten jaargang van ons tijdschrift (bl. 65/82) is een opstel verschenen van de hand van Prof. Dr. N. H. Swellengrebel over de vraag of een proefneming tot vestiging van politieke uitgewekenen in Suriname hygiënisch te verantwoorden is. Thans bevat het Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap (tweede reeks Dl. LVIII, No. 5) beschouwingen van Dr. G. J. Vink over de mogelijkheid van kolonisatie van blanken in Suriname. De twee genoemde Heeren vormden, te zamen met den Heer S. Dijk, de commissie welke in 1939 in Suriname voor een internationale kolonisatievereeniging een onderzoek instelden naar de mogelijkheid om in Nederlandsch Guyana op groote schaal joodsche emigranten onder te brengen.

De hygiënist Swellengrebel heeft zich, uit den aard der zaak, heel weinig met het specifiek joodsche aspect van het kolonisatie-vraagstuk bezig gehouden, Dr. Vink, die in zijn artikel tevens de aanteekeningen van zijn collega Dyk verwerkt heeft, zegt over dit bijzondere element in het probleem geen oordeel te hebben. Beide specialisten hebben derhalve hun conclusies gegeven ten aanzien van de kolonisatie van blanken in het algemeen, de eene uit hygiënisch, de andere uit landbouwkundig en economisch oogpunt. De vraag welke waarde een (geslaagde) kolonisatie van blanken zou kunnen hebben voor de toekomstige ontwikkeling van Suriname zal men, begrijpelijkerwijze, ook in het opstel van Dr. Vink niet beantwoord vinden; de commissie had een onderzoek in te stellen naar de kansen van emigranten in een gegeven gebied, niet naar het belang dat dit gebied bij hun immigratie zou kunnen hebben.

Dr. Vink heeft uitsluitend aan een agrarische kolonisatie gedacht; hij meent dat een eerste poging slechts op betrekkelijk kleine schaal zou mogen worden gewaagd en dat een nader onderzoek naar de economische waarde van des blanken arbeidskracht in de tropen in ieder geval noodig zou zijn, doch is, wat dit laatste betreft, geneigd te gelooven dat bruikbare resultaten niet al te lang op zich zouden behoeven te laten wachten.

De schrijver heeft zich los gemaakt van het denkbeeld dat landbouwkolonisatie van blanken op de productie van een exportgewas gebaseerd zou behooren te zijn; de voedselproductie zou in het bedrijfsplan de hoofdzaak moeten zijn.

Hoewel Dr. Vink een blijvende vestiging slechts mogelijk acht indien de blanke kolonist alle werk dat noodig is in zijn bedrijf zelf kan

verrichten, wil hij hem toch kleurlingen als arbeiders doen toevoegen. Een proef-kolonisatie van honderd landbouwersgezinnen, te zamen met ongeveer dertien gezinnen van (gekleurde) ,,nevenkolonisten", zou de schrijver verantwoord achten. De kosten eener zoodanige proefneming werden becijferd op één en een kwart millioen gulden, waarin o.a. begrepen maandelijks te verleenen voorschotten aan den blanken kolonist gedurende de eerste drie jaren.

Met betrekking tot het einddoel — kolonisatie op groote schaal van blanken in Suriname — laat het artikel van Dr. V. vragen van groot gewicht onbeantwoord — en iets anders was ook niet te verwachten.

Commentaar te leveren op zijn conclusies lijkt onder de huidige omstandigheden van geen nut. De commissie Swellengrebel–Vink–Dyk heeft het hare toegevoegd aan het reeds beschikbare materiaal betreffende een vraagstuk dat — van Surinaamsch standpunt bezien — bij tusschenpoozen de gedachten heeft bezig gehouden, bijna zoolang als wij met Suriname te maken gehad hebben.

December 1941. M.

Mr. W. J. van Balen, *Zes Nederlandse Antillen. Een overzicht van ons Gebiedsdeel Curaçao.* W. van Hoeve, Deventer, 96 bladz., geïll.

Naast het meer uitvoerige boek dat de schrijver in 1938 over ,,Ons Gebiedsdeel Curaçao" heeft samengesteld, zou een hernieuwde bewerking van dezelfde stof toch nog wel eenigen zin hebben, indien mèt de beperking ook een diepere bezinning op het geschrevene ware samengegaan. ,,Er kon uitsluitend worden gestreefd naar het schetsen van een verklarende samenvatting der hoofdzaken", maar voor een ondeskundige behandeling van de bijzaken mag dit toch stellig geen verontschuldiging zijn. Het geven van voorlichting aan een groot publiek brengt nu eenmaal zekere verplichtingen met zich mede, en deze zijn des te grooter, naarmate de schrijver zich in een grootere bekendheid als publicist verheugt en uit dien hoofde door velen wordt beschouwd als een man van algemeen gezag.

Nemen we als voorbeeld schrijvers' weinige opmerkingen op bodemkundig gebied. Deze getuigen van een onwetendheid, welke, na de algemeen begrijpelijke samenvattingen, die Rutten, Westerman en anderen hebben gegeven (vgl. W. I. Gids 1932; Natuur en Mensch 1934· Realino, De Nederlandse Antillen) niet zoo gemakkelijk is goed te praten. Is het nog noodig te zeggen, dat uit de handvormige baaien allerminst het gebroken karakter van Curaçao's bodem blijkt (p. 12 en 13), dat lava op de Benedenwindsche Eilanden nergens voorkomt (p. 61), dat de rotsblokken op Aruba niet zijn gladgeslepen maar door verweeringsprocessen zijn afgerond (p. 73), dat de Hooiberg met een vulkaan heelemaal niets te maken heeft (p. 75) en dat The Bottom ook niet in een voormalige krater ligt (p. 91)?

Het boekje ziet er aantrekkelijk uit, het is zéér vlot geschreven en zal zijn weg dus zeker wel vinden, al is de keuze van woorden en beelden niet altijd even gelukkig (hierop werd reeds door Menkman gewezen in zijn bespreking van „Ons gebiedsdeel Curaçao", dit tijdschrift, jg. 22, blz. 20–24).

P. WAGENAAR HUMMELINCK.

DE GESCHIEDENIS DER LUTERSCHE GEMEENTE IN BERBICE

III (*slot*)

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN

Eerst 15 Februari 1764, dus tien maanden na de vorige, was er weer kerkeraadsvergadering in Berbice. Schirmeister was overleden; Abbensets en Buse waren alleen. De opstand was zoo goed als gedempt. Kolonel De Salve, die 1 Januari met 6 transportschepen en 600 man troepen uit Holland was aangekomen, had het Luthersche predikantshuis als woning gekozen, terwijl de kerk tot hospitaal was ingericht. Er waren in het geheel een 800 soldaten in de kolonie, voor het grootste deel Lutherschen, en al zou de landmilitie op den duur vertrekken, er was toch alle reden om aan de toekomst der gemeente niet te twijfelen. Dit werd naar Amsterdam bericht met verzoek een „bequaam en moderaat" leeraar voor de gemeente in Berbice te beroepen.

Tot dit laatste was het consistorie niet bereid, omdat ds. Muller verklaard had genegen te zijn weer als predikant naar Berbice terug te keeren. Maar anderzijds was men ook niet ingegaan op het verzoek van den predikant om zijn belangen voor te staan bij directeuren der kolonie, die verklaard hadden het verzoek van ds. Muller om vergunning tot vertrek naar Berbice te zullen overwegen, indien twee afgevaardigden van het consistorie hun dat verzoek kwamen doen. Naar Berbice schreef de directie echter 9 Juli 1764, dat zij „loueerende de attentie van dezen kerkenraad" gaarne een nieuw beroep zouden goedkeuren.

Ds. Muller beijverde zich den indruk te vestigen, dat hij niet vrijwillig de kolonie verlaten had, maar op last van den gouverneur had moeten vertrekken. Hierdoor heeft het jaren en jaren geduurd, vóór Berbice weer een predikant had. De gemeente daar stelde zich op het standpunt, dat zij vacant was, terwijl het con-

sistorie na lange aarzeling er meer en meer toe neigde den band tusschen ds. Muller en de gemeente niet voor doorgesneden te houden. Nu waren de stukken, die de predikant overlegde, ook wel geschikt om niet-ingewijden aannemelijk te maken, dat hij gedwongen was geweest de kolonie te verlaten. Maar alle desbetreffende verklaringen waren afkomstig van personen, van wie de gouverneur zich in arren moede had ontdaan na hun volstrekte weigering om tot verdediging der kolonie mee te werken. Zoo hadden op 20 September 1764 voor notaris Willem Decker te Amsterdam het kerkeraadslid Eckardt en de gemeenteleden Christiaan Friderich Köhler, deurwaarder, en Jan Adam Schneyder, plantagedirecteur, verklaard „voor de oprechte waarheit", dat ds. Muller zijn leeraarsambt in Berbice „getrouwelijk heeft waargenomen en met alle vlijt en vigilantie heeft behertigd, ten genoege van het grootste gedeelte van de gemeente" en gelijk het een leeraar betaamt had geleefd en de liefde en achting van de gemeente tot zich getrokken had. Verder: „dat den requirant niet uit eigen beweeging of motive, direct noch indirect, uit de gemelde Colonie is gegaan, maar in teegendeel, dat den Requirant ter oorzaake van de alomme bekende rupture in gedachte colonie is heen gegaan op expresse ordre door den Heere Gouverneur en Raaden van gemelde Colonie aan Capitijn Rameloo, die met zijn schip daar lag, gegeeven, aan wiens scheepsboord den requirant zich met de 3de getuige en andere bevond, gelijk ook zij, getuigen, en veele andere, zo van hunne Gemeente als anderen, met een allgemeen paspoort alle zijn heengegaan of hebben moeten heengaan om te obedieeren aan de ordre van welgemelde Heer Gouverneur en Raaden, zijnde hun, getuigen, gemeente gints en herwaarts verspreid, eenige hier en andere naar Curaçao, Isequebo en andere plaatsen, zodat er maar zeer wijnige personen van hunne gemeente in gemelde Colonie zijn gebleeven; hebbende zij getuigen niet zonder groote aandoening gehoort, dat er nogthans werd voorgegeeven, dat den requirant uit eigen motive uit gemelde colonie was weggegaan of weggeloopen, 't welk is een verregaand lasterlijk voorgeeven, ten eenenaal verzonnen en strijdig met de waarheid".

Deze verklaring is denzelfden dag voor „burgemeesteren en regeerders der stadt Amsterdam" beeëdigd.

Een tweede verklaring, die ds. Muller kon overleggen, was 25 Mei 1763 op Curaçao geteekend door ds. Van Petersom Ramring, W. van Lentzing [1]), ouderling Schweitzer, Albert Tjärkt Öhlrichs,

[1]) De officier der burgermacht W. van Lentzing, directeur der plan-

gezworen landmeter, den voorzanger Dibbern, den chirurgijn Cornelis Koevoets, en het bovengenoemde drietal, waarin eveneens goed getuigenis van ds. Muller gegeven werd en op het gedwongen vertrek gewezen werd.

De derde verklaring was van ds. Ramring, geteekend te Doesburg 3 Mei 1764. Daarin wordt nog gezegd, dat ds. Muller „ziek en doodelijk zwak" was, toen hij eerst op 't schip van kapitein Laurentze gebracht werd, en „eenigszins bij krachten gekomen zijnde" aan boord van de „Berbice Welvaaren" overging, welk schip hij op order van het Hof van politie had moeten verlaten om te repatrieeren.

Michiel Rameloo verklaarde 7 Juli 1764, dat de burgers moesten repatrieeren „van weegens gebrek aan provisie" [1]), en ten slotte was er een verklaring van Eckardt, Köhler, Schneyder, J, H. Bahr, plantagedirecteur, J. R. D. Molwitz en Catharina Pronk-Van Weeningen van 6 Augustus 1764, bevestigende, dat ds. Muller op order van den gouverneur was vertrokken.

Het mag voor het minst groote verwondering baren, dat onder hen, die zoo goed getuigenis gaven van leven en arbeid van ds. Muller, ook voorkomen de ouderlingen Eckardt en Schweitzer, die door hun onderteekening van de notulen der kerkeraadsvergadering van 3 Januari 1763 gansch anders daaromtrent verklaard hadden.

Het Amsterdamsche consistorie had meer redenen dan de onzekerheid omtrent ds. Mullers gedrag om weinig voortvarend te zijn in de uitvoering der nieuwe opdracht. Ten slotte waren het toch maar twee personen, Abbensets en Buse, die de opdracht verstrekt hadden, en bovendien was het niet waarschijnlijk, dat in de tegenwoordige omstandigheden spoedig zich iemand zou beschikbaar stellen. 17 October 1764 schreef het consistorie dit alles naar Berbice.

tage Antonia, wordt bij Netscher eenige malen (blz. 196, 198, 202, 211, 401) genoemd als een bijzonder gehaat slavenhouder en een lafhartig soldaat.

[1]) Het bevel, dat de gezworen klerk Jan de Vrij Jacobszoon aan kapitein Rameloo overbracht, luidde:

„Eerzaeme Capitijn!

Bij den Hove van Politie deeser Colonie is goed gevonden en gearresteerd, dat UE. met Uw schip Berbice Welvaaren zult blijven leggen in deese colonie voor de mond der rivier Canje, om dezelve te dekken tot nadre ordre, mits UE. zich kan en moet ontlasten van alle burgers en persoonen, die zich binnen Uw scheepsboord bevinden, om te repatrieeren, dezelve laatende overgaan op de scheepen van de capitijns Kok [Cock?] en Pijnappel".

Ook ds. Muller schreef daarheen, 30 October 1764. Hij richtte zijn brief „aan de heeren ouderlingen, en alle perzoonen van de Evangelisch-Luthersche gemeente in Berbice", dus niet aan den kerkeraad. Zooals hij in Amsterdam gebeten was op ds. Klepperbein, was hij dat op „de(n) valsche(n) Abbensets" en Buse, die met dezen één lijn trok, in de kolonie. Eerst zegt hij in den brief, dat hij zal terugkomen, tenzij de gemeente eenparig mocht besluiten een anderen predikant te beroepen, want opdringen wil hij zich niet, als hem dan maar zijn salaris tot zijn ontslag wordt betaald, en aan het slot dreigt hij met een proces, wanneer men hem niet bij een eenparig besluit terugroept.

Meer dan een jaar na de vorige vond 16 April 1765 weer een kerkeraadsvergadering in de kolonie plaats. Met Abbensets en Buse was ouderling Schweitzer weer aanwezig. De vergadering werd bij afwezigheid van ouderling Beudiker uitgesteld, maar ook de volgende, van 23 April, kwam om dezelfde reden niet tot besluiten. Alleen zou den gouverneur verzocht worden om teruggave van het kerkgebouw, dat eerst als hospitaal en vervolgens „tot meerdere dingen" was gebruikt. Ofschoon men zich voornam over 4 à 6 weken weer te vergaderen, heeft de volgende vergadering eerst 29 Maart 1767 plaats gehad.

Gebeurde er dus al dien tijd niets bijzonders in de kolonie, het Amsterdamsche consistorie bleef het druk hebben met de zaak van ds. Muller. 18 September 1765 was hij ter vergadering en deelde hij mee naar Berbice te zullen gaan, als men hem *f* 1500.—, de helft van zijn achterstallig salaris, betaalde en voor het overige borg bleef, en anders vroeg hij ontslag, omdat hij in Duitschland een beroep kon krijgen. Het consistorie weigerde in deze zaak te treden.

Te Silbitz in Pruisen werd ds. Muller beroepen, maar hij wilde blijkbaar dit beroep niet aannemen, vóór hij formeel in Berbice ontslagen zou zijn. Hij maakte de zaak aanhangig bij den koning van Pruisen, wiens gezant bij de Staten-generaal Thulemeyer 4 October 1765 ds. Klepperbein bezocht en tegenover dezen herhaalde ds. Mullers eisch: ontslag als predikant in Berbice en ten minste *f* 1500.— achterstallig salaris. Verder bemoeide zich met de zaak Elberfeldt, de resident van den Pruisischen koning in Amsterdam, en zelfs liet de voorzittend burgemeester dier stad Klepperbein en Bon bij zich komen, en hij deelde hun mee, dat Thulemeyer zich tot de Staten-generaal had gewend. Het aan den burgermeester daarop gezonden bericht bevat een uitvoerige uiteenzetting van hetgeen de Amsterdamsche Luthersche gemeente

voor die te Berbice had gedaan met de slotsom, dat geldelijke aansprakelijkheid daaruit niet afgeleid kon worden. Ook de directie der kolonie vroeg bericht van het gebeurde.

Verder hoort men niet van dit ingrijpen, en toen ds. Muller 4 December 1765 alweer in het consistorie kwam met de mededeeling, dat hij naar Berbice zou gaan en hulp verzocht om zijn uitrusting en schulden te betalen, kreeg hij ten antwoord, dat het eerste zijn zaak was en hij voor het andere bij de ouderlingen moest zijn.

Een jaar later was het anders. 17 September 1766 was de predikant weer ter vergadering. Hij vroeg verontschuldiging voor wat hij ten nadeele van het consistorie had gezegd en geschreven. Deze werd hem verleend, maar geld om uitrusting en schulden te betalen werd hem geweigerd. Wel verklaarde het consistorie zich bereid zijn verzoek om een paspoort naar Berbice bij directeuren der kolonie te ondersteunen. Eenige malen zijn ds. Klepperbein en ouderling Bon daarvoor ter directie geweest en telkens werden zij met een kluitje in 't riet gestuurd, tot hun ten slotte duidelijk te verstaan gegeven werd, dat men niet begreep, dat het consistorie na zooveel jaren zich ineens de zaak van ds. Muller zoo ging aantrekken. Directeuren verweten ds. Muller, dat hij zijn gemeente verlaten had, niettegenstaande zij zijn hulp en vertroosting juist noodig had, en dat hij, als hij geld van het consistorie zou hebben gekregen, om Berbice zich niet zou hebben bekommerd en het beroep naar Silbitz zou hebben aangenomen. Directeuren voegden hieraan toe, dat zij weinig zin hadden de kolonie opnieuw aan verwarring en oneenigheid prijs te geven en aan de Luthersche gemeente daar tegen wil en dank een predikant op te dringen.

Het antwoord van ds. Klepperbein en Bon was, dat het consistorie handelde uit medelijden met ds. Mullers armoedige omstandigheden, en door de overgelegde stukken overtuigd was, dat de predikant op last der regeering in Berbice vertrokken was.

Een maand later deelden directeuren mee, dat zij over de zaak van ds. Muller naar gouverneur en raden geschreven hadden en hun antwoord wilden afwachten, alvorens te beslissen. Middelerwijl machtigde het consistorie ds. Klepperbein om ds. Muller ƒ 300.— te betalen als traktement over het laatste kwartaal van 1763.

Wèl was het consistorie radicaal van standpunt veranderd. Er ging 3 December 1766 een booze brief naar Berbice, waarin werd gezegd, dat nog niet was uitgemaakt wie de schuldige in deze zaak was, – dat men elkaar de misslagen moest vergeven,

en ds. Muller zich toch niet aan onrechtzinnigheid of openbare zonden en lastering had schuldig gemaakt. Ontslag had men hem niet gegeven, maar evenmin had men hem laten terugkomen. Ten slotte gaf het consistorie den kerkeraad in overweging ds. Muller, „thans nog zijnden Leeraar uwer gemeente" te laten overkomen, hem uitrustingsgeld te betalen en althans een gedeelte van zijn achterstallig salaris.

In de gemeente te Berbice hadden eenige veranderingen plaats gegrepen. 20 April 1767 was Abbensets overleden, terwijl als gemeenteleden om met de nog overige kerkeraadsleden de gemeente te besturen waren gekozen N. N. Cederkreutz [1]), Nelis Andersen en M. H. Lesten. In de gemeentevergadering van 17 Mei 1767 werd andermaal vastgesteld — en Pieter Schweitzer teekende de notulen mee — dat ds. Muller door zijn „willekeurig vertrek" zijn gemeente had verlaten en haar predikant niet meer was. „Het voorgeven", zoo wordt gezegd, „dat Sijn welEerwaarde doet dat Sijn welEerw. op ordre van de hooge overigheyd uit de colonie heeft moeten vertrekken is seer abusieff, kunnende zulks nooit beweesen worden, en is ook geenszints de intentie van het Hoff van Politie soo geweest, daar is alleenlijk onder anderen ook aan den Captn. Ramelo uit ordre van welgem.[de] Heeren geschreven, dat hij Captn. (vermits hij met sijn schip tot dekking van de Rivier Canjen voor desselfs mond moest blijven liggen) zig van alle Burgers en Perzoonen konde en moeste ontlasten welke om te repatrieeren binnen Sijn scheepsboord waaren; hieronder hadden Heere Muller zig geenzints behoefden te reekenen, soo Sijn welEerwaarde maar genegenthijd had gehad in de Colonie te willen blijven".

De vergadering verklaarde zich echter „met een grooten christelijk medelijden te zijn aangedaan om den deplorabelen staat" van ds. Muller, en zeide bereid te zijn alles te vergeten en te vergeven. Onverplicht wilde men hem ƒ 744.11.– geven. En nu er weer een predikant noodig was – zij het voor een veel zwakkere en minder vermogende gemeente – wilde men ds. Muller, als nieuw door het consistorie te beroepen predikant laten komen, maar het zou zuinig moeten gaan en wel eens kunnen gebeuren, dat het traktement niet op tijd bijeen was. Verder was de pastorie

[1]) Netscher (253, 255) noemt Christiaan Frederik Theodosius Cederkreutz, die in 1765 ongeveer gelijktijdig met den opvolger van Van Hoogenheim gouverneur J. Heijliger Joh. zn. (1764–1767) in de kolonie zou zijn gekomen. In de notulen wordt later van C. F. T. Cederkreutz gesproken.

nog bij het gouvernement in gebruik – de gouverneur was zelf erin gaan wonen – en zou de te verwachten gereformeerde predikant voorloopig in de Luthersche kerk, die dus blijkbaar vrij gegeven was, moeten preeken. Dit alles werd naar het consistorie in Amsterdam geschreven en ook naar de directie der kolonie aldaar in antwoord op de door haar door middel van gouverneur en raden ingewonnen inlichtingen.

Toen de brief, 19 Juni 1767 geschreven, het consistorie bereikte, was ds. Muller 6 October 1767 overleden.

Nog vier jaren daarna bleef de Luthersche gemeente in Berbice slapende. De notulen der vergadering van 21 Maart 1771 sluiten aan bij die van 17 Mei 1767. Ouderling Buse, inmiddels „eerste raad van regeeringe der beyde hoge geregtshooven" geworden, had de leiding. Het blijkt, dat ouderling Beudiker overleden was in 1768, Schweitzer in 1769, Eckardt in 1770; van de bijzittende gemeenteleden was Andersen overleden en was Lesten in 1769 naar Demerary vertrokken. Als nieuwe assessoren werden nu aangewezen Hendrik Zastrow, de chirurgijn – majoor I. Rieber, Andries van den Bergh en de boekhouder van de soldij J. R. D. Molwitz, terwijl als zoodanig zitting bleven houden C. F. T. Cederkreutz, de weesmeester J. J. Adami en J. G. Maske, eigenaar van Mara en Germania, een schoonzoon van Abbensets Het bleek in deze vergadering, dat de gemeente de beschikking had over ƒ 2600.— à ƒ 2800.—. Men besloot zich tot het consistorie te wenden om een „bequaam en vredelievend" predikant, maar ditmaal zou het beslist een „Nederduytsch" predikant moeten zijn. Men zou den gouverneur verzoeken de pastorie te ontruimen en anders van gouvernementswege voor een goed logies ten dienste van den predikant te zorgen. Van de gereformeerden werd nogal steun verwacht. Men stelde zich voor, dat er samenwerking zou bestaan en de beide predikanten beurtelings drie weken achtereen in de Luthersche kerk in het fort en in de gereformeerde kerk „boven in de rivier" zouden dienst doen. Men besloot ook 12 slaven aan te koopen, o.a. opdat de predikant niet meer nu van den eenen en en dan van den anderen ouderling een slaaf zou behoeven te gebruiken maar een vasten oppasser zou hebben.

Dit alles werd aan het consistorie meegedeeld, maar dit weigerde nu zijn medewerking, omdat er nog altijd geen fonds was, als in 1744 al werd wenschelijk geacht; men zou echter genoegen nemen met een borgstelling van eenige leden tot een bedrag van ƒ 1200.— gedurende zes jaren. Als dat in orde zou zijn, het predi-

kantshuis ontruimd en het aantal lidmaten der gemeente werd opgegeven, zou het consistorie „delibereeren, of het zal kunnen goed gevonden werden, te besluyten eenen predikant voor UEerw. gemeente te beroepen".

Vager kon het wel niet, maar toch viel deze brief in Berbice in goede aarde, en het volgend jaar werd *f* 3700.— naar het consistorie overgemaakt.

Van de 12 slaven, waarvoor de gemeente op een der eerstkomende ladingen „ingeteekend" had, werden er bij loting 6 toegewezen, 4 mannen en 2 vrouwen, die *f* 420.— „pr. Pièce" kostten, zoodat daarmee *f* 2520.— van het gereede geld gemoeid was. In een brief van 4 Maart 1773, waarin dit naar Amsterdam bericht werd, werd de verwachting uitgesproken, dat de gewenschte leeraar spoedig zou komen, maar over het fonds en de pastorie werd niet gerept. Prompt antwoordde het consistorie: hoe staat het met fonds, predikantshuis en aantal lidmaten?

Al eerder, in 1769, had men 500 acres plantage-grond van de directie der kolonie willen toegewezen hebben, maar dit was afgestuit op den eisch van *f* 5000.— heffing op de overdracht, ineens te betalen. In de vergadering van den kerkeraad van 28 October 1774 bleek, dat men die som ook in tien jaarlijksche termijnen zou kunnen betalen, en toen werd besloten daarop in te gaan, ook om langs dien weg tot fondsvorming te komen. Aldus werd de grondslag gelegd voor de plantage Augsburg. Elke aanwijzing, waar deze gelegen heeft, ontbreekt. May noemt deze plantage ook De kleine Maripaan, en Hartsinck spreekt van twee banken in de Berbice-rivier tusschen fort St. Andries en de redoute Samson, genaamd de groote en kleine Marepaan. Het is mogelijk, dat op die hoogte Augsburg gelegen heeft. In een veel lateren brief (1841) wordt gezegd, dat Augsburg ligt aan de andere zijde der rivier op drie kwartier afstand van de pastorie. In de laatstgenoemde kerkeraadsvergadering werd ook verklaard, waarom men zich in het bijeenkomen zoo beperken moest: de leden woonden te ver uit elkaar, en buiten de vergadering bestond evenmin gelegenheid tot overleg, omdat men elkaar niet zag. De assessor Cederkreutz vroeg en verkreeg ontslag, omdat hij, met tijdelijke goederen niet gezegend, niets kon bijdragen voor de kerk. Het predikantshuis bleek nu eindelijk ledig te zijn. May zegt, dat het gouvernement, dat elf jaren lang de pastorie gebruikte, daarvoor, evenmin als voor het hospitaal, eenige vergoeding aan de gemeente betaalde.

Een half jaar later, 18 Februari 1775, wilde de kerkeraad spij-

kers met koppen slaan. Buse was nog steeds de eenige ouderling; C. P. Jauch, eigenaar van Agatha, en J. C. Sander, administrateur van Anna Leonora, waren nieuwe assessoren. Op een inteekenlijst was voor *f* 5065.5 geteekend, te betalen bij de komst van den nieuwen predikant. Met een afschrift van deze lijst werd maar vast een volmacht om een predikant te beroepen naar Amsterdam gezonden. Zes kerkeraadsleden verbonden zich voor de richtige betaling van het traktement. Meegedeeld werd, dat er 180 lidmaten waren, van welke 87, uit Duitschland afkomstige, militairen. Het consistorie nam met deze mededeelingen genoegen. Ds. Klepperbein en ouderling Bon waren op hun verzoek reeds eenige jaren geleden als gecommitteerden ontslagen. De predikanten Klepperbein een Alberti [1]) namen op zich een Nederduitschen predikant voor Berbice te zoeken, met den president-ouderling Van Lankeren, maar in de vergadering van 4 October 1775 moesten zij berichten niet geslaagd te zijn onder de predikanten der kleine buitengemeenten. Een jaar later was echter bereid gevonden de 44jarige ds. Anthony Glintkamp van Purmerend [2]). Directeuren der kolonie keurden het beroep goed. Volgens den beroepsbrief kreeg de predikant *f* 1200.— traktement, vrije woning, de noodige huisslaven en een jacht met vier riemen. Voor 6 jaren verbond hij zich. Maar in afwijking van het in Berbice ontworpene had het consistorie hem voor zijn weduwe – hij ging met vrouw en twee dochters – *f* 400.— in plaats van *f* 300.— pensioen moeten toezeggen, en niet alleen voor den tijd van haar verblijf in Berbice [3]) maar ook bij vertrek van daar. Het uitrustingsgeld, *f* 800.—, was *f* 200.— meer, dan de kerkeraad had beschikbaar gesteld.

Het vertrek van ds. Glintkamp heeft heel wat voeten in de

---

[1]) Ericus Fredericus Alberti (1724–1788) was van 1768 tot zijn overlijden predikant te Amsterdam.

[2]) Volgens mr. J. Loosjes, *Naamlijst van predikanten, hoogleeraren en proponenten der Luthersche kerk in Nederland*, was hij geboren te Amsterdam, studeerde te Rostock, 1757 predikant te Harlingen, 1759 te Purmerend. Hij schreef *Vijf predikatien over het eerste hoofdstuk van den Brief aan de Hebreën, tot het 12e vers ingesloten* (1773/5). De Bie en Loosjes, *Biographisch woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland*, III, 269 zegt van dit boek: indien „al geschikt... om kerkelijke regtzinnigheid te onderhouden en te vermeerderen, het mist... de opwekking van den regten zin, om door handel en wandel de Christus en zijnen Vader te verheerlijken".

[3]) Zooals bij de vorige predikanten. Weduwe-pensioen was in dien tijd nog niet algemeen. Zie Knappert, Ned. archief voor kerkgeschiedenis Mei 1930, 35.

aarde gehad. Den 29sten September 1776 preekte hij afscheid te Purmerend met de bedoeling den 1sten October scheep te gaan, maar directeuren der kolonie wilden om niet opgegeven redenen, dat hij met een volgende gelegenheid zou gaan. Dit schip had echter door een zware storm schade gekregen, moest hersteld worden, zoodat het niet op den gedachten tijd vertrekken kon. Nu zou de reis gedaan worden met,,De jonge Jan" van kapitein Jan de Groot. Dat zou kort na 27 December moeten geweest zijn, want tot dien datum, van 22 Augustus (sic!) af, werden aan de gemeente te Berbice ruim *f* 600.— aan logementskosten in rekening gebracht. ,,De jonge Jan" werd op de reede van Texel overzeild; van 1 Januari tot 13 Maart 1777 was dit schip in herstelling en vertoefde ds. Glintkamp in een logement in Den Helder, wat weer ruim *f* 400.— kostte, zoodat al met al de uitzending van dezen predikant de gemeente op *f* 2600.— kwam te staan.

Daar ginds wachtte men vele maanden tevergeefs. 20 Februari 1777 schreef de kerkeraad, dat het predikantshuis gereed was ,,met een moestuyn zoo goed, als men in dese colonie nae het saisoen kan wenschen".

Ook de reis van ds. Glintkamp was niet voorspoedig, vooral op het laatst. 30 April viel de groote mast over boord en brak de tweede mast; eenige dagen later liep het schip op een zandbank, ,,zodat de kiel van het schip sprong en hier en daar in de zee dreef". Ten slotte liep het schip op een modderbank even buiten de Berbicerivier, vanwaar de passagiers werden afgehaald [1]).

Begin Mei zette ds. Glintkamp in Berbice voet aan wal en 18 Mei, zooals hij zelf opgaf, of den 25sten, gelijk de kerkeraad meldde, deed hij zijn intree met een preek over Colossensen I, 9 (Daarom ook wij, van dien dag af, dat wij het gehoord hebben, houden niet op voor u te bidden en te begeeren, dat gij moogt vervuld worden met de kennis van zijnen wil, in alle wijsheid en geestelijk inzicht).

Er is een brief van 30 Juni 1777 van Buse aan ds. Klepperbein, die wel van particulieren aard is, maar voldoende eigenaardigs bevat over het geestelijk leven in de kolonie om dat hier te vermelden. Waarschijnlijk hebben zij elkander gekend in Jeverland, althans daar gemeenschappelijke kennissen gehad, want Buse bedankte den predikant voor de ,,Nouvelles van Jever" en vroeg om het vervolg. Hij vertelt iets van zijn drie kinderen, van welke

---

[1]) Hartsinck, 281 noemt een zandbank om Krabbeneiland, voornamelijk aan de westzijde en ten noorden.

Lodewijk juist uit Holland was teruggekomen om hem te helpen in zijn „comptoirsaaken", die zich gelukkig uitbreidden, want het viel zwaar uit de inkomsten der plantages de kinderen op te voeden. Ds. Klepperbein had klaarblijkelijk Lodewijk ontmoet, en aanleiding gevonden den vader te schrijven over de onderwijzing van zijn zoon in de Luthersche leer. In zijn antwoord daarop stelt Buse op den voorgrond, dat hij „een getrouw en bestendig voorstander" dezer religie is, maar niet had kunnen beletten, dat zijn zoon meest met gereformeerden had omgegaan en geneigd is dien godsdienst aan te nemen. De vader vond dat uit godsdienstig oogpunt niet erg en, maatschappelijk gezien, wel praktisch: „in substantie" is er in de twee religiën geen verschil en de gereformeerde is de „praedomineerende". Daarbij kwam, dat de Luthersche kerk telkens vacant was, en de gereformeerde bestendig een leeraar had; „soo soude mij in dit land, voornamentlijk indien men het tijdelijk welsijn van sijn kroost, hetsij in huwelijk off anders wil betragten, het best schijnen, en onder correctief er in te berusten, soo de tijd en geleegentheyd het voordroeg; ten opsigt van het eeuwig welsijn agte ik onnoodig UWelEerw. hier over te onderhouden, terwijl UWelEerw. sulks voordraagd, wel bewust zal zijn, *dat daar de Eeuwigheyd verschijnt, 't verschil verdwijnt.*

Verder scheef Buse over zekeren Uhlman, die tot koster en voorzanger was aangesteld en aan de goede gedachten van ds. Klepperbein over hem beantwoordde.

Ook ds. Glintkamp heeft het niet lang gemaakt in Berbice. De juiste redenen van zijn vertrek blijken niet uit de stukken. Tusschen 18 Februari 1775 en 10 Januari 1784 zijn geen notulen opgezonden. De notulen van het consistorie in „Antekening en Prothocol" eindigen in 1781. Er zijn dus leemten in de gegevens, die een recht oordeel moeilijk maken. Zeker is, dat de klachten, die ds. Glintkamp aanhief, buitengewoon heftig waren, en niet gedragen werden door de feiten, die hij zelf daarvoor aanvoerde.

2 Februari 1778, dus na negen maanden verblijf in de kolonie, schreef hij aan het consistorie voornemens te zijn „aanstaande voorjaar "terug te gaan. Hij hoopte het consistorie dan mondeling in te lichten over hetgeen er gebeurd was, en mocht hij komen te sterven, dan zou hij zorgen, dat zijn uiteenzetting het consistorie bereikte, om te voorkomen, dat er ooit weer een predikant naar Berbice zou gezonden worden, ten minste op zulke voorwaarden, als hij gegaan was, „wijl die zijn geheele Familie heeft gedeclineerd en waardig is door een verschrikkelijke straf ge-

pijnigt, ter doodt gebragt te worden, het nog gelukkiger heeft, als om voor Luterse Predicant te worden zo na de Berbice gesonden te worden als ik geweest ben".

Omtrent zijn verblijf en werkzaamheden schreef hij het volgende. In de eerste kerkeraadsvergadering had hij zijn papieren overgelegd en de ordonnantie onderteekend. Bij zijn intree had hij drie „voorstanders" ingezegend, door Buse als leden aangenomen, en den volgenden zondag weer een. In December 1777 was op de tweede kerkeraadsvergadering een voordracht voor 3 plaatsen opgemaakt, maar niemand was afgetreden. Buse stelde in deze vergadering voor, dat alle aan- en afwezige leden de notulen, die een scriba in het klad en een klerk van Buse in het protocolboek zou inschrijven, zouden onderteekenen. Ds. Glintkamp achtte dat in strijd met de kerkelijke ordinantie, hem door het consistorie meegegeven en overal behalve in Berbice gebruikelijk. Wat Buse beval, namen de anderen aan, en zoo moesten de door ds. Glintkamp ingeschreven notulen worden uitgescheurd. Het was meer een vloekende dan een kerkelijke vergadering geweest.

Wat de predikant over de derde kerkeraadsvergadering, van 2 Januari 1778, schreef, is niet heel duidelijk, maar komt hierop neer, dat hij meedeelde over een jaar naar het vaderland te willen vertrekken na behoorlijk afscheid genomen en zijn testimonia ontvangen te hebben. Hij vertelde ook, dat de gemeente murmureerde over het gedrag der ouderlinge en rekening en verantwoording van de ingezamelde gelden wilde hebben. Hij betreurde het overlijden van den gouverneur Isaäc Kaecks (1775—1777), die hem een trouwe vriend en raadsman was.

Verderop werden als grieven nog genoemd, dat men wilde, dat de predikant zeven negers zou onderhouden, wat hem *f* 300.— zou kosten, en dat hem nog geen traktement was betaald, omdat hij *f* 800.— in Holland zou hebben opgenomen. 25 Maart 1779 was ds. Glintkamp nog in Berbice maar niet meer als de predikant der Luthersche gemeente. Ziekten van zijn vrouw en hemzelf hadden hem belet terug te gaan. De kerkeraad had hem echter aan zijn woord gehouden, en zoo had hij 31 Januari 1779 afscheid gepreekt en een behoorlijk testimonium en actum dimissum gekregen. In den brief, waarin hij dit schrijft, deelde hij mee, dat de kerkeraad van het begin af had geweigerd zijn beroepsbrief te teekenen. Zou dit de reden zijn, dat men wederzijds zich blijkbaar vrij voelde van de zes jaren, waarvoor de verbintenis oorspronkelijk gedacht was?

In het vaderland terug schreef ds. Glintkamp 23 Augustus 1779

aan het consistorie. Hierin herhaalde hij de oude klachten en kwam hij met nieuwe voor den dag. Zijn huis lekte, zoodat hij het had moeten verlaten. Iedere veertien dagen moest hij de rivier op om in de bovenkerk te preeken, wat niet in zijn beroepsbrief stond, *f* 30.— moest hij betalen voor „Paruyke opmaken", *f* 100.— aan „scheeren en hospitaalgelden .... voor medicijnen", zoodat hij niet meer dan *f* 700.— voor levensonderhoud overhield, terwijl het leven eens zoo duur was als in het vaderland. Vrouw en kinderen had hij in Berbice achtergelaten. Hij legde een „getuigschrift en recommandatie" over van den gouverneur mr. P. H. Koppiers (1778–1781 en 1784–1789) en riep de medewerking van het consistorie in voor een beroep naar Batavia of Kaap de goede hoop.

De gecommitteerden van het consistorie, die eerst 13 December 1779 over dezen brief vergaderden, waren van oordeel, dat de inhoud was „van zoodanige natuur.... dat wij daarover ons niet kunnen inlaaten". Ds. Klepperbein had toen ook al een brief van Buse. Deze draagt geen dagteekening, maar was verzonden met het schip, waarmee ds. Glintkamp naar Holland gegaan was. Buse schreef, dat hij eigenlijk niet wist, waarom ds. Glintkamp vertrokken was. Wel wist hij, dat deze al in de eerste kerkeraadsvergadering *f* 2000.— traktement gevraagd had, zelf scriba had willen zijn, maar het niet noodig gevonden had afschriften der notulen aan het consistorie te zenden. Veiligheidshalve werd hieraan toegevoegd, dat ds. Glintkamp al het hem toekomende had gehad en dus geen vordering op de gemeente had. „Ondertusschen is het allersmertelijkst", besloot Buse, „voor onse Gemeente, naar zoo veel moeite en middelen aangewend te hebben, zoo een wonderlijk humeur van een leeraar aan te treffen, die de gemeente zoo schielijk wederom herderloos laat blijven sitten".

Ds. Glintkamp besloot na de afwijzende houding van het consistorie naar Berbice terug te keeren en vroeg om een kleine gift (19 Januari 1780). Het consistorie schijnt hieraan voldaan te hebben, want in de vergadering van 4 October 1780 was een brief van ds. Glintkamp ingekomen uit Berbice, waarin het consistorie voor de „liefdegaaf" werd bedankt, en de schrijver meedeelde aan de „voorstanders" gevraagd te hebben, of zij hem weer als predikant op de voorwaarden van den beroepsbrief wilden hebben, anders zou hij trachten elders in de West te slagen. Klaarblijkelijk is hierop geen gunstig antwoord ontvangen, want bij brief van 23 Augustus 1780 beval ds. Glintkamp zich en de zijnen in hun be-

hoeftige omstandigheden in de gunst van het consistorie aan. Van het verdere levenslot van dezen predikant is mij niets gebleken. Alleen is er een brief van zijn weduwe van April 1791 met bericht van zijn overlijden als „adsistent predicant der Luthersche gemeente te Amsterdam", met een verzoek om ondersteuning.

Ds. Klepperbein, die na zijn ontslag en dat van ouderling Bon de Berbice – zaken was blijven behandelen met ds. Alberti en den president-ouderling Van Lankeren, kreeg bij zijn emeritaat in 1779 andermaal op zijn verzoek ontslag als gecommitteerde.

Van de kerkeraadsvergadering van 10 Januari 1784 in Berbice zijn er, gelijk gezegd, voor het eerst weer notulen. Buse was voorzitter en Molwitz, Adami, Jauch en H. Bötjer waren als ouderlingen met hem aanwezig. Laatstgenoemde was de beheerder van de plantage Augsburg. Er was blijkbaar geldgebrek, want J. A. Pool & Co. en J. van Nooten te Amsterdam schoten gelden op hypotheek. Een achttal slaven werd nog aangekocht. Er wordt gesproken van een vordering op het gouvernement wegens het gebruik van pastorie en kerkerf van 1764 tot 1782.

Het blijkt verder, dat de godsdienstoefeningen stil stonden. De kerkboeken, die gevaar liepen door kakkerlakken en andere insecten bedorven te worden, werden verdeeld onder de kerkeraadsleden om bij gunstige gelegenheid verkocht te worden. Alle kracht besloot men aan te wenden om straks uit de baten der plantage de gemeente weer op te bouwen.

In den deze notulen begeleidenden bri f werd gezegd, dat na het verlaten der gemeente door ds. Glintkamp velen zich hebben onttrokken aan het geven van bijdragen, waardoor is moeten worden afgezien van het weder beroepen van een predikant.

Bij de stukken ligt voorts nog een algemeene volmacht van 21 April 1778 van de ouderlingen Buse, Molwitz, Jauch, Bötjer en Jean Carel Willem Herlin [1]), Lodewijk Christoffel Abbensetz [2]) en Frederik Hoedecke op Sebastiaan van Nooten Jansz., schepen van Amsterdam en bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

Ook is er een afrekening, door dezen opgenomen, van het be-

---

[1]) Volgens Netscher, 259 en 411, ingenieur in 's landsdienst. 28 Mrt. 1780 kwam hij in de kolonie, vervaardigde plans voor forten en stedenbouw, later plantage-eigenaar en lid van het Hof van politie.

[2]) Volgens De Nederlandsche leeuw 1935, 134 was deze Abbensets, in 1766 in de kolonie gekomen, een neef van den oprichter der Luthersche gemeente in Berbice, en is hij 20 Febr. 1827 in Nickerie overleden.

heer van het consistorie voor de gemeente in Berbice van 20 Maart 1765 tot 16 September 1789, sluitende met een batig saldo voor die gemeente van *f* 910.1. Over het bedrag is nog verschil geweest. De ouderlingenvergadering had aanvankelijk *f* 835.16 genoemd, de kerkeraad in Berbice meende, dat het *f* 1267.50 moest zijn. Tenslotte werden de *f* 910.1 en 3 obligatiën van *f* 1.000. aan den gemachtigde uitgekeerd.

Ouderling P. W. van Lankeren kreeg in de consistorievergadering van 21 April 1788 ontslag als medecommissaris voor de Berbice-zaken.

Van 1781 tot 1814 was de kolonie afwisselend in Engelsche (1781–1782), Fransche (1782–1784), Nederlandsche (1784–1796), Engelsche (1796–1802), Nederlandsche (1802–1803) en Engelsche handen. Het is bij den vrede van Parijs door Engeland behouden. Nederland zelf maakte zijn Franschen tijd door. De stukken zwijgen al die jaren. May deelt mee, dat er in 1813 twist ontstond onder de leden der gemeente en aan het Hof gevraagd werd een onderzoek in te stellen naar het beheer der gelden. Omtrent den uitslag van dat verzoek wordt echter niets meegedeeld.

In het najaar van 1815 blijkt in Amsterdam te zijn J. A. Hicken als gemachtigde van L. C. Abbensets, J. M. C. Bens, H. Cn. Hintzen, J. A. Frauendorff en J. C. Guhleke namens den Lutherschen kerkeraad in Berbice. Het consistorie benoemde een commissie om met Hicken te spreken over de beroeping van een predikant. Deze commissie bestond uit di. Ebersbach en Lagers, C. Swarth en Mercker en bracht 1 November 1815 verslag uit [1]). Men was het eens geworden over de volgende voorwaarden: *f* 4000.— jaarlijksch traktement, zes slaven van de kerk zouden ten dienste van den predikant worden gesteld, *f* 1000.— reiskosten en een gelijk bedrag voor de terugreis, een verbintenis voor zes jaren met verklaring zes maanden vóór het laatste jaar omtrent haar voortzetting, eenmaal dienst des Zondags, beurtelings in het Duitsch en Nederlandsch, de predikant zou zich niet mogen bemoeien met de geldelijke aangelegenheden der gemeente, borgstelling van Hicken. Omdat deze daartoe geen volmacht had, zou de regeling van weduwe- en kinderpensioen worden overgelaten aan het overleg tusschen predikant en gemeente.

Het trekt de aandacht, dat het traktement viermaal zoo hoog

[1]) Ds. Chr. H. Ebersbach (1763–1858) was van 1796–1839 Luthersch predikant te Amsterdam; ds. G. H. Lagers (1760–1833) van 1807 af.

werd gesteld, als het tevoren was. En het zou nog veel hooger worden. De kolonie maakte dan ook een gouden tijd door. Met suiker, koffie en katoen werden schatten verdiend, dank zij den ruimen aanvoer van werkkrachten, zegt Netscher (blz. 301/2).

Het kostte niet veel moeite een predikant voor Berbice te krijgen. Ds. Rudolph Scheffer van Beverwijk verklaarde zich bereid om te gaan. Het consistorie kreeg blijkbaar weer schik in het geval en besloot de behartiging van de kerkelijke belangen van Berbice blijvend op te dragen aan de bestaande commissie voor Suriname, die voortaan heeten zou commissie tot de kerkelijke zaken in de West-Indiën, waarin di. Lagers en Sartorius [1]) en de ouderlingen Swarth en Mercker zouden zitting hebben.

Ds. Scheffer kwam 6 Juni 1816 na een voorspoedige reis in Berbice aan. 22 October van dit jaar schreef hij uitvoerig aan de permanente commissie van het consistorie. Zijn huis was nog niet gereed geweest, maar de scriba had hem drie maanden op zijn plantage geherbergd. Na driemaal ziek geweest te zijn, hoopte hij nu geacclimatiseerd te zijn. Hij schreef zeer opgewekt: het gehoor nam wekelijks toe; het weduwe-pensioen was op *f* 500.— bepaald en zijn eigen traktement zou waarschijnlijk op *f* 5.000.— gebracht worden.

Dat het goed ging, blijkt ook uit ds Scheffers brief van 18 Februari 1817, waarin gevraagd wordt om H. C. Hintzen, die den brief zal overhandigen, als gemachtigde van den kerkeraad bij te staan bij het zoeken van een koster-voorzanger-organist, die een school zal kunnen houden, en bij den aankoop van het noodige zilverwerk voor doop en avondmaal, eenige schilderijen voor de pastorie en 40 bijbels in gr. octavo met psalmen en gezangen. Hintzen en Hicken werden geroemd als de steunpilaren der gemeente. Ds. Scheffers gezondheid was redelijk; „het opkomen der Gemeente blijft alle verwagting overtreffen".

30 Januari 1818 schreven J. A. Frauendorff en A. G. Burmester namens den kerkeraad in Berbice, dat de gemeente nu over de middelen beschikte om een fonds te vormen voor het weduwenpensioen. In een volgenden brief werd daartoe £ 500 overgezonden, en blijkbaar had de gemeente toen een belangrijk te goed bij den bankier S.A. Westerlo, want het consistorie werd gemachtigd, daar zooveel op te nemen, als noodig mocht zijn om een kapitaal te koopen, dat jaarlijks *f* 500.— rente zou opleveren. Zoo raakte de gemeente in het bezit van *f* 20.100.— $2^1/_2$% Ned. Werkelijke

[1]) Georg Frederik Sartorius (1773–1845) stond van 1814 te Amsterdam.

schuld. Meegedeeld wordt, dat het met de kerk zeer wel gaat, en de leeraar de instemming heeft van alle hoorders.

Een paar jaar later schreef de scriba E. F. Häntze weer, dat van den staat der gemeente gunstige berichten te geven waren, zoowel wat betreft den bloeienden stand der geldmiddelen als over het getrouw opkomen van de gemeente in de openbare godsdienstoefeningen. De predikant, wiens diensttijd over anderhalf jaar zou verstrijken, had zich opnieuw aan de gemeente verbonden. Zijn traktement was op ƒ 7000.— gesteld.

De volledige kerkeraad was als volgt samen gesteld: ds. R. Scheffer, assessoren: L. C. Abbensets, A. G. Burmester, Hs. Sneepel, G. Prass, J. H. P. Broeker, J. C. Wolff, lidmaten der gemeente: J. H. H. Sander, J. L. Barnstedt, C. J. Grade, J. J. C. L. Franzen en J. F. Schwartz.

Het kapitaal bij de firma S. A. Westerlo & Co. was zeer toegenomen en de kerkeraad, die blijkbaar den firmant S. A. Westerlo niet voor het hoofd wilde stooten, verzocht het consistorie bij diens overlijden als medebestuurder van die fondsen met de genoemde firma op te treden. Dat was niet naar den zin der anderen firmanten J. P. Jannette Walen en Ch. H. Roden. Juist had de firma 1 Mei 1822 voor de Evangelisch-Luthersche gemeente te Berbice van mr. C. W. Wyborgh aangekocht de Heerlijkheid Zeyst „met al de Regten en Geregtigdheden, prerogativen en preëminentiën, mitsgaders het Regt der Jagt en Visscherij en de Gebouwen, Bosschen, Lanen en verdere ap- en dependentiën, daarbij behoorende". Daarvan althans wilde de firma de administratie alleen voeren, en de contante gelden dan telkens afdragen aan het consistorie.

Het is de plantage Augsburg geweest, die zoo zeer bijgedragen had tot den stoffelijken bloei der gemeente. Het kapitaal was aangegroeid tot ƒ 116.000.— Het denkbeeld om daarvoor een landgoed of boerderijen aan te koopen met de bedoeling uit de opbrengst daarvan voortaan het traktement van predikant en koster en het onderhoud der kerk te bestrijden was uitgegaan van den kerkeraad te Berbice.

Het is niet bekend, hoeveel het bezit der heerlijkheid jaarlijks aan de gemeente heeft opgebracht; evenmin wat de reden geweest is, dat 30 Januari 1830 de heerlijkheid weer is verkocht [1]).

[1]) Zie jhr. mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland, *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden*, 471. De koopacte kon ik niet raadplegen; de verkoop in 1830 geschiedde voor een bedrag van ƒ 58.200.—.

Het groot-consistorie te Amsterdam, waarheen het consistorie de zaak verwezen had, verklaarde zich tegenover den kerkeraad te Berbice niet bereid de administratie der heerlijkheid mede op zich te nemen.

18 Augustus 1822 overleed ds. Scheffer tot groote droefheid van kerkeraad en gemeente. Hij was ontegenzeggelijk de beste predikant, die de Luthersche gemeente in Berbice had gehad. De waardeëring voor zijn persoon en werk blijkt ook hieruit, dat de kerkeraad zich onverplicht verbond voor zijn drie kinderen tot hun 18de jaar jaarlijks ƒ 275.— te betalen.

Men verzocht het consistorie voor een nieuwen predikant te zorgen, een gehuwd man. Als ds. Scheffer zou hij krijgen ƒ 7000.— traktement, vrije woning, genees- en heelkundige hulp voor zich en zijn gezin, ƒ 1000.— voor de heen- en ƒ 1200.— voor de terugreis, maar een eventueel weduwepensioen zou eerst ingaan, wanneer mevrouw Scheffer was overleden of hertrouwd.

In afwachting van zijn komst zou de koster des zondags een stichtelijke verklaring van het evangelie lezen,

Men herinnert zich de bepaling, dat bij den doop van gekleurden verklaard moest worden, dat zij geen aanspraak zouden maken op een kerkelijke bediening, in 1744 van overheidswege gesteld. Echter leest men voor het eerst onder ds. Scheffer van het toetreden van negers en kleurlingen tot de gemeente. Reeds bij het leven van dezen predikant was in de gemeente de vraag gesteld, of deze leden stemrecht konden krijgen en tot lid van den kerkeraad gekozen worden. Een gemeentevergadering van 12 Februari 1821 had ontkennend geantwoord, maar op voorstel van den predikant goedgevonden nog het gevoelen te vragen van de zustergemeenten te Demerary, Suriname en Curaçao. De zaak kon minder zuiver gesteld worden, omdat inBerbice de bepaling gold, dat een neger of kleurling niet een plantage kon besturen, en volgens het reglement van de gemeente Augsburg altijd door twee leden van den kerkeraad bestuurd werden.

Het antwoord uit Demerary, in het Duitsch gesteld, door ds. J. [?] H. W. Kolb hield geen raad in.

Uit Suriname schreef de „diacon en scriba" D. S. von Königslöw, dat men daar aan „onechten" geen stemrecht wilde toekennen en aan echten „niet buiten de grootste noodzakelijkheid" tot in den derden graad — castice —, niettegenstaande men er zeer geschikte kleurlingen had, op wier gedrag niets viel aan te merken en die uitmuntten in hun godsdienstige gedragingen boven vele

blanken. Verder werd geraden met het oog op Augsburg volstrekt geen negers tot lid van den kerkeraad te benoemen en buiten noodzaak ook geen kleurlingen.

Het uitvoerigst was het antwoord van ds. J. Muller J.A.zn, uit Curaçao. Eerst verweet het den kerkeraad in Berbice, dat hij het stemrecht niet aan zichzelf voorbehouden had. Tegen het toekennen van stemrecht aan kleurlingen en negers had ds. Muller geen bezwaar: dat zij van een andere kleur zijn, mocht geen reden zijn hun een recht, dat allen leden toekomt, te onthouden. Anders stond het naar zijn meening met de verkiesbaarheid. Immers had niet elk lid aanspraak op het assessorschap van den kerkeraad. Van een recht om benoemd te worden kon geen sprake zijn, en dus moest gevraagd worden of het oorbaar en voegzaam was kleurlingen en negers te benoemen, of dit tot luister en aanzien der gemeente zou strekken. Om die reden placht men de aanzienlijken tot leden van den kerkeraad te kiezen. Lieden van de kleur en negers in den kerkeraad te hebben zou, gelet op het algemeen gevoelen over hen, aan het kerkgenootschap weinig luister bijzetten. Daarom moesten zij zooveel mogelijk worden geweerd, en de bepaling over plantagebeheer verhinderde negers en kleurlingen op gelijken voet met de andere kerkeraadsleden aan de werkzaamheden van het college te doen deelnemen.

Al deze brieven werden naar het consistorie te Amsterdam gezonden met verzoek de zaak op een synode te brengen. Deze kon zich echter niet uitspreken, omdat het haar verboden was briefwisseling te houden met gemeenten buiten het koninkrijk. Daarom gaf het consistorie zijn eigen meening te kennen, die hierop neerkwam, dat elk lid stemrecht had, zonder dat kleur en afkomst daarbij in aanmerking konden komen; het christendom kent geen scheidsmuren tusschen christenen en christenen, die allen één zijn in Jezus Christus. Ook bij de keuze van „voorstanders" zouden als eenige vereischten mogen gelden „kunde en braafheid". En derhalve mochten negers en kleurlingen uit den kerkeraad niet geweerd worden, tenzij plaatselijk omstandigheden dit zouden eischen.

Vóór het bericht van het consistorie kwam, had men in Berbice al besloten de stemgerechtigdheid toe te staan aan negers en kleurlingen, ongeacht echte of onechte geboorte, en over het geheel voelde men het meest voor den uit Curaçao ontvangen raad. Welke invloed die uit Amsterdam op de eindelijke beslissing gehad heeft, is niet bekend.

In den brief van het consistorie werd de kerkeraad in Berbice

bedankt voor een gift van ƒ 6000.— ten behoeve van den bouw van een nieuwe kerk. Uitzicht op beroeping van een predikant voor Berbice kon niet gegeven worden, daar er veel vacatures in Nederland waren. Wel was, zoowel voor Suriname als voor Berbice ds. G. Eckhard te Groningen gepolst, maar, althans voor Suriname, had deze niet aannemelijke voorwaarden gesteld [1]). Het consistorie gaf in overweging ds. D. van Kanngieser [2]), die als Luthersch predikant naar Suriname vertrokken was, af en toe te laten komen preeken.

Waarschijnlijk is dit niet gebeurd, want Berbice werd ongedacht geholpen, en wel op een tot nu toe ongebruikelijke wijze. Er is hierover niet anders dan een brief van 18 October 1824 van de firma S. A. Westerlo aan het consistorie met de mededeeling, dat de proponent Johannis Vos het beroep naar Berbice heeft aangenomen, „en als zodanig zich aan ons pr. contract.... verbonden". Volgens de notulen van 4 November 1824 was hij ter vergadering van het consistorie en bedankte hij voor de ondersteuning, bij zijn studiën verleend. De *Naamlijst* van mr. Loosjes vermeldt ook Johannis Vos, geboren te De Rijp, die studeerde te Leiden en aan het seminarie te Amsterdam, 1 December 1824 te Amsterdam werd ingezegend en 20 Februari 1825 te Berbice intree deed. Hij zou in 1830 overleden zijn. Zijn opvolger werd echter reeds 22 November 1829 te Amsterdam gewijd tot den dienst te Berbice.

Van ds. Vos heb ik verder niets gevonden.

Hoe ds. H. W. P. Junius, geboren 30 April 1803 te Amsterdam, in Berbice gekomen is, is mij niet gebleken. Van hem als voorzitter en J. F. Schwartz als scriba van den kerkeraad is een brief van 4 Februari 1832 aan het consistorie, waarin gevraagd werd om een rekening en verantwoording van het weduwefonds, daar de gemeente is vergaderd geweest en den kerkeraad rekenschap gevraagd heeft. Ruim een jaar later, 10 Juli 1833, werd dat verzoek herhaald door G. Prass en C, von der Marck, ouderlingen en administrateuren van Augsburg, in laatstgenoemde hoedanigheid belast met de briefwisseling over de fondsen. Eindelijk, October 1833, was de rekening ontvangen. Het bleek, dat het kapitaal ƒ 24.400.— cert. N.W.S. bedroeg, en dat de weduwe van ds. Scheffer nog steeds pensioen trekkende was.

---

[1]) West-Indië, Bijdragen tot de bevordering van de kennis der Nederlandsche West-Indische koloniën II (1858), C. M. Moes, „Geschiedenis der Evangelisch-Luthersche gemeente in Suriname", 244.

[2]) Hij was in 1806 predikant te 's-Hertogenbosch en van 1824 tot 1826, toen hij overleed, te Paramaribo.

Maar het consistorie bleef nalatig in het zenden van wekelijksche verantwoordingen, terwijl S. A. Westerlo & Co. daaraan regelmatig voldeed. In Februari 1840 was na de in 1832 gezonden verantwoording niets meer ontvangen, en de gemeente bleef een jaarlijksche verantwoording eischen. Nu had zij besloten, dat de fondsen moesten worden verkocht, en de gelden opnieuw belegd in aandeelen van de onder privilege van het Engelsche gouvernement opgerichte bank te Georgetown, die 4% rente gaf. Verzocht werd het geld over te maken. Ook deze brief aan het consistorie was van de administrateuren van Augsburg J. W. Obermüller en A. G. Burmester.

Ondanks de afschaffing der slavernij bleef het goed gaan met de middelen der gemeente. Voor den herbouw der verbrande Luthersche kerk in Paramaribo werd £ 100.— overgemaakt, en aan het slot van laatstgenoemden brief werd gezegd: „Wij behoeven UWelEerw. zeker wel niet te onderrigten van de politieke gesteldheid dezer kolonie, betrekkelijk de menschlievende en regtvaardige afschaffing der slavernij, doch hebben door Gods zegen de satisfactie UWelEerw. te kunnen mededeelen, dat wij onze plantaadje Augsburg nog steeds aanhouden, dat dezelve floreert, en dat wij steeds voortgaan onze voormalige slaven, maar nu vrije arbeiders, te civiliseren en in den Christelijken Godsdienst te doen onderwijzen en opbrengen". Tot goed verstand van dit laatste moet men weten, dat de vrijgemaakte slaven verplicht waren een zeker aantal jaren op de plantages, waarop zij slaaf geweest waren, te blijven werken.

Het volgend jaar wordt een heel ander geluid vernomen. Ds. Junius is dan na elf jaren dienst vertrokken. Hoe en waarom werd in den brief van 31 Juli 1841 van den president-ouderling Obermüller en den scriba Schwartz niet gezegd. Wel, dat alles op christelijke wijze geregeld is, en aan den predikant een pensioen is toegezegd voor een zeker aantal jaren om desverkiezende naar een andere plaats uit te zien.

In deze omstandigheden deed de kerkeraad weer een beroep op het consistorie om een nieuwen predikant te verkrijgen. Herinnerd werd aan de oude vriendschap sedert 1743. U moet nu niet zeggen, heet het, dat ge uw werkzaamheden niet tot vreemde kerkgenootschappen kunt uitstrekken, want in de gemeente van Christus is niets vreemds, en allen, die Zijn gezegenden naam belijden, zijn en blijven broeders en dienen hulp en dienstbetooning te bewijzen, als het vereischt wordt.

De toestand van de gemeente was niet zoo gunstig meer. Zij

werd dagelijks minder door den verkoop van de meeste Hollandsche plantages, en nieuwe Hollanders en Duitschers kwamen er niet, nu de kolonie Engelsch geworden was. Nog slechts 28 mannen en 30 vrouwen waren lidmaat. Maar geld was er nog genoeg en daarom wilde men blijven voortarbeiden. Daarvoor was het gebruik van de Engelsche taal noodig. De nieuwe predikant zou beurtelings in het Hollandsch en Engelsch moeten preeken en zich van laatstgenoemde taal ook bedienen bij het catechetisch onderwijs naar de behoeften der leerlingen. Op Augsburg was een onderwijzer werkzaam, die het werkvolk onderwees en ook in het Engelsch, omdat de kerkeraad de Creoolsche taal, „als zijnde een ellendig *patois*" wenschte te onderdrukken.

Den nieuwen predikant konden dezelfde geldelijke voorwaarden worden aangeboden, als zijn voorgangers genoten hadden, maar men had bepaalde eischen: de nieuwe predikant zou geen proponent moeten zijn, maar reeds een standplaats hebben, getrouwd en aan een stil, huiselijk leven gewend, het Engelsch volkomen machtig en bereid ook onderwijs in den godsdienst te geven aan bejaarden op „publieke Katechizatiën", ten einde zooveel mogelijk het ledental te vermeerderen. Uitdrukkelijk wordt gezegd, dat de predikant geen bemoeienis mag hebben met de geldelijke zaken der gemeente, en dat de zittingen van den kerkeraad gewoonlijk zullen worden voorgezeten door den oudsten ouderling in dienst.

Het is aan het consistorie blijkbaar niet gelukt een predikant te vinden, die aan de gestelde voorwaarden voldeed. Wel verklaarde zich bereid om te gaan W. F. Barbiers (1815–1896), die al eenige jaren geleden proponent geworden was, maar nog geen vaste standplaats had; als hulpprediker was hij werkzaam te Kuilenburg. Ook had hij eenige andere voorwaarden, die men in Berbice niet wilde inwilligen. Zoo had hij van de gemeente dienstboden willen hebben, nu er geen slaven meer waren.

Obermüller en Schwartz schreven 4 Maart 1842 aan de commissie voor de West-Indische zaken van het consistorie (ds. J. C. Loman, den president-ouderling C. Smitt en den vice-president-ouderling mr. C. H. Kühn), dat men zich op een andere wijze had geholpen. Er was al vele jaren als presbyteriaansch leeraar in de kolonie een ds. Alexander Riach, die voor zijn parochie Acatherine had bedankt, omdat hij die wegens haar groote uitgestrektheid niet kon stichten naar de begeerte van zijn hart, en wilde zich aan de Luthersche gemeente verbinden. Deze had hem een jaar verlof verleend om naar Amsterdam te gaan, daar als

Luthersch leeraar bevestigd te worden en de Nederlandsche taal te leeren.

Helaas heeft ds. Riach het aantal predikanten, waarin de gemeente teleurgesteld is, vermeerderd. Van Januari 1844 tot 9 Februari 1846 heeft hij de Luthersche kerk in Berbice gediend. Geregeld had hij gepreekt en de sacramenten bediend, maar geen ijver aan den dag gelegd om de gemeente uit te breiden. Hij had andere plannen en wilde predikant der Metropolitaansche gemeente van de Schotsche kerk te Georgetown, de hoofdstad van Britsch Guyana (de samenvoeging van de koloniën Essequebo, Berbice en Demerary) worden, wat hem gelukt was. Ds. Riach poogde aan zijn heengaan een schijn van recht te geven. In een gemeentevergadering betoogde hij, dat de fondsen niet toelieten het groote salaris van hem als predikant door te betalen zonder het kapitaal aan te spreken. Zelf wilde hij niet met een kleiner salaris genoegen nemen, en daarom stelde hij voor den band met de gemeente te verbreken, mits deze zekere verliezen, die hij met een „wereldlijke speculatie" geleden had, voor haar rekening wilde nemen. Dit had de gemeente geweigerd. Zij had er ook geen bezwaar tegen de fondsen tot den laatsten penning aan te spreken voor de openbare godsdienstoefening, waarvoor zij bestemd waren.

Zoo werd het alles 16 April 1846 door de ouderlingen W. Hart en J. F. Schwartz aan het consistorie te Amsterdam bericht. Een eeuw lang had de wederzijdsche band bestaan, en nog eenmaal werd een beroep op de Amsterdamsche gemeente gedaan om een predikant te zoeken voor de kerk in Berbice. Maar de middelen waren door de rampen en wederwaardigheden, die sinds jaren de West-Indiën hevig gedrukt hadden, achteruitgegaan en men kon nog slechts ƒ 4.000.— traktement aanbieden; de nieuwe predikant zou een bedaard man moeten zijn, gehuwd of ongehuwd, en liefst de Engelsche taal machtig.

Deze brief is het laatste stuk in het Luthersche archief. De notulen van het consistorie hebben dan al vele jaren over Berbice gezwegen.

De in het begin van dit opstel genoemde artikelen van May en White en twee knipsels uit onbekende kranten, mij door den heer F. Oudschans Dentz te 's Gravenhage ter inzage verstrekt, stellen mij in staat nog iets te vertellen van den verderen gang van zaken met deze gemeente. Deze mededeelingen zijn echter onder voorbehoud te aanvaarden, want die uit vroeger jaren zijn niet alle feitelijk

juist. Zoo wordt van ds. Junius verteld, dat hij bijna 800 personen doopte. Maar de jaren na zijn vertrek, zegt ds. White, waren een tijd van achteruitgang. De gemeente stierf bijna uit, daar vele leden zich bij andere kerken voegden; 11 leden bleven over. De Wesleyanen kregen vrij gebruik van kerk en pastorie. De gelden der kerk werden gebruikt voor particuliere doeleinden, en in 1875 werd £ 5000 onder de weinige overgebleven leden verdeeld. Eenigen – May noemt den naam van Joseph Hicken – beklaagden zich daarover bij het gouvernement, dat een commissie van onderzoek benoemde, die bepaalde, dat de kerkdiensten hervat moesten worden, en de gelden besteed voor de doeleinden, waarvoor zij bestemd waren.

De kerkeraad riep toen de hulp in van den Lutherschen predikant in Suriname, ds. Sander [1]), die overkwam, preekte, nieuwe leden bevestigde, en aanried voor de kerkdiensten eenige geestelijken ter plaatse uit te noodigen. Zoo preekte drie jaar lang ds. Mittelholzer [2]), die in 1878 als Luthersch predikant werd bevestigd, na te voren in Suriname in de Luthersche kerk te zijn opgenomen.

May spreekt van een ingrijpen der overheid in het beheer der fondsen, waartoe o.a. leden van het Hof van politie zouden zijn aangewezen.

10 September 1890 traden kerk en predikant toe tot de Oost-Pennsylvanië synode van de Algemeene synode der Evangelisch Luthersche kerk in de Vereenigde staten van Noord-Amerika. De erkenning door deze synode was van groote beteekenis voor de Lutherschen in Berbice. Zij bevrijdde kerk en gemeente van het gevoel altijd alleen te staan. Ds. Mittelholzer schreef ervan: De Heer zegene de synode, die ongezocht en nog tijdig kwam om deze afgelegen maar niet onbeteekenende gemeente te redden.

Tot Augustus 1913, toen hij stierf, bleef ds. Mittelholzer de kerk dienen. De 11 leden van 1875 waren tot een bloeiende gemeente geworden, die drie zendingsposten had. De genoemde predikant stichtte de Christian Endeavour Society voor Britsch Guyana en de Geneva Academy.

Na het overlijden van ds. Mittelholzer zond de synode ds. M. H. Stine. Echter was de gemeente zeer achteruitgegaan door de ziekte van ds. Mittelholzer, en waren de leden verspreid. Ds. Stine

[1]) Ds. J. C. Sander Az. (1825–1915), van 1863 tot 1883 te Paramaribo.

[2]) Hartsinck I, 375, 406 noemt reeds een plantage-eigenaar van dien naam.

was te oud om de zaken te herstellen, hij ging reeds na drie maanden terug, en ried aan de kerk op te nemen onder de Board of Foreign Missions, wat de synode in 1916 deed.

De kerk deelde in de opleving, die in alle kerken de laatste $2^1/_2$ jaar te zien was, schreef ds. White in 1919; dag- en Zondagscholen werden geopend, de pastorie werd herbouwd, de kerk hersteld, en ook de buitengemeenten bloeiden; er zijn nu vier kerken met 300 leden. Het werk is voor een predikant te veel; de tweede staat in Amerika gereed te komen.

In 1923, toen de kerk 180 jaar bestond, werd opgegeven, dat zij 5 à 600 doopleden en 350 belijdende leden telde.

Luthersche predikanten in Berbice.

Johan Hendrik Faerkenius 1752–1754.
Johan Fredik Mathias Gröschner 1755–1760.
Salomon Frederik Muller 1761–1763.
Anthony Glintkamp 1777–1779.
Rudolph Scheffer 1816–1822.
Johannis Vos 1825–1830?
Hendrik Willem Pieter Junius 1830–1841.
Alexander Riach 1844–1846.
J. R. Mittelholzer 1878 (1875)–1913.
M. H. Stine (Stein) 1914.
Ralph J. White 1916–?

PHILIP FERMIN M. D.

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Philip Fermin, geneesheer, natuuronderzoeker en schrijver, werd 5 Mei 1730 te Berlijn geboren als zoon van den in Orange geboren Barthélemy en diens echtgenoote Catharine, geb. La Fond, die in Berlijn geboren was. De echtelieden waren 22 Juli 1726 te Berlijn getrouwd. Hij was een zoon van een Fransch uitgewekene en genoot voorbereidend onderwijs op een Fransch gymnasium te Berlijn, dat door vele kinderen van uitgewekenen bezocht werd.

Na beëindiging van zijn studie als geneesheer vestigde hij zich in 1754 als zoodanig te Paramaribo, waar hij acht jaren verbleef.

In Paramaribo huwde Fermin in 1758 met Marie Magdelaine Morrin, die 19 November 1709 te Maastricht geboren was. Zij was eveneens uit Fransche uitgewekenen geboren en wel uit Thimothée en diens echtgenoote Jeanne Jassé, geboren te Clerac in Frankrijk. Hun testament passeerden zij op 29 Juni 1756 „des avonds de klocken omtrent half seeven uuren voor Frederik Jacob Veltkamp eersten gesworen clerck der colonie Suriname" ter secretarie te Paramaribo.

Op 25 Mei 1762 vertrok hij met zijn echtgenoote als passagier met kapitein Teunis Kragt naar Amsterdam.

Spoedig na zijn terugkeer uit Suriname, 20 September 1762, vestigde Fermin zich in Maastricht, de geboortestad van zijn echtgenoote, waar hij 21 Mei 1764 tot burger in het kramersambacht werd aangenomen. In Maastricht is hij begonnen met de uitgave van zijn boeken. Bijna een kwart eeuw is Fermin Brabantsch schepen of Brabantsche gezworen Raad, onderscheidelijk van het Hooggerecht en het Lagegerecht, en lid van den Raad van Maastricht geweest, n.l. van 21 Augustus 1771 tot 31 December 1795.

Zijn echtgenoote ontviel hem te Maastricht op 15 Januari 1769. Hij bleef tot zijn dood bij de rechterlijke macht als vrederechter.

In een nieuw, op 1 September 1812 gedagteekend, eigenhandig geschreven testament liet hij eenige hectaren landerijen en zijn roerende goederen na aan een zoon en dochter van zijn overleden zuster Rachel Fermin, n.l. Barthelemy G. Preyser, kasjmir- of lakenfabrikant te Borcette (Burtscheid), en aan Philippine C. Preyser, echtgenoote van den predikant J. P. I. W. Schlikem (of Schlukon) te Randerath bij Heinsberg. Genoemde Rachel was een paar jaar na haar broer in Suriname aangekomen. Zij huwde met Johan Christoffel Preyser, te Berlijn geboren en te Gulpen woonachtig, later hertrouwde zij met den predikant van Gulpen H. J. Essers, uit Maastricht afkomstig. Uit zijn overlijdensakte van 7 Januari 1813 blijkt, dat Fermin, „ancien juge au tribunal civil", woonde in de rue des Trois Frères no. 688. De aangifte geschiedde door Bernard Jean Ulrich, instituteur, en Jean Conrad Keph, gardemalade.

Nog kan worden vermeld, dat de Universiteit van Aberdeen in Schotland hem in 1758 een doctoraat honoris causa verleende en hij bij die promotie werd voorgesteld door de doctoren Houttuyn en Vanwiert van Paramaribo.

Van zijn hand verschenen over Suriname: 1. *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam, suivi d'une dissertation sur le fameux crapaud de Surinam, nommé pipa, et sur sa génération en particulier*, Maestricht J. Lekens 1764 en Amsterdam 1765, vertaald in het Duitsch als D. Philipp Fermins *Abhandlungen von der Surinamischen Krote oder Pipa und deren völlig entdeckten Geheimnis ihrer Erzeugung, übersetzt und mit der Beschreibung eines Exemplars in Braunschweig und einer kurzer Geschichte der Pipa begleitet*, von J. A. E. Goeze Braunschweig, 1776.

2. *Développement parfait du mystère de la génération du fameux crapaud de Surinam, nommé pipa*, Maestricht, J. Lekens 1765.

3. *Histoire Naturelle de la Hollande Equinoxiale ou description des Animaux, Plantes, Fruits et autres Curiosités Naturelles, qui se trouvent dans la colonie de Surinam avec leurs Noms différents tant François que Latins, Hollandois, Indien et Négre-Anglois*. Amsterdam M. Magérus 1765.

4. *Description générale, historique, géographique et physique de la Colonie de Surinam enrichie de Figures, et d'une carte Topographique du Pais*. Amsterdam E. van Harrevelt, 1769. 2 dln. Dit werk is een verbeterde en vermeerderde uitgave van *Histoire naturelle*. De Duitsche vertaling heet: *D. Philipp Fermins ausführliche historischphysikalische Beschreibung der Kolonie Surinam* (door F. H. W. Martini), Berlin J. Pauli, 1775, 2 dln. De Neder-

landsche vertaling heet: *Nieuwe algemeen beschrijving van de Colonie van Suriname. behelzende al het merkwaardige van dezelve, met betrekking tot de historie, aardrijks- en natuurkunde.* Harlingen V. van der Plaats Jr. 1770, 2 dln.

5. *Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam et des causes de sa décadence.* Maestricht J. E. Dufour en Ph. Roux, 1778. Dit is een aanvulling van *Description générale.* De Duitsche vertaling heet: *Historisch-Politische Uebersicht des gegenwärtigen und ehemaligen Zustandes der Colonie Surinam in Süd America.* Aus dem Englischen von F. G. Gantzler, Göttingen, Vandenhoeck, 1788. De Engelsche tekst heet: *An Historical and political view of the present and ancient state of the Colony of Surinam in South America, with the settlements of Demerary and Essequebo,* by a person who lived there ten years. London, 1781.

BOEKBESPREKING

Onze Amerikaansche Gebiedsdeelen door Julio Tamanco (Mr. W. J. van Balen), uitg. Utrechtsche Boek-, Courant- en Handelsdrukkerij v.h. Joh. de Liefde N.V. — Drift 23 — Utrecht.

Dit boekje, met gekleurden omslag en verlucht met ruim veertig foto-reproducties, vier kaartjes en een portret (van Ioannes de Laet), danken wij aan de Economische Stichting West-Indië-Nederland, die Van Balen's artikelenreeks in het Utrechtsch Nieuwsblad in brochurevorm heeft mogen uitgeven en thans des schrijvers pennevrucht aan haar leden — en aan andere vrienden van Suriname en Curaçao — aanbiedt.

In zijn voorwoord en aanbeveling waarschuwt de voorzitter der E.S.W.I.N. den lezer, dat Mr. van B. niet de pretensie heeft wetenschappelijk werk te hebben geleverd, er bij voegend evenwel, dat desniettemin veel wetenswaardigs op het gebied der geschiedenis, der land- en volkenkunde en der economie door den schrijver ten beste gegeven wordt.

Ook goede journalistiek heeft haar nut, met betrekking tot de voorlichting van het moederlandsche publiek, ten aanzien van de overzeesche gewesten. En Mr. van Balen's journalistiek voldoet aan de eischen, al zouden ook bij hem, zoo hier en daar, wel aanmerkingen gemaakt kunnen worden op stijl en woordenkeus. „Onze Amerikaansche Gebiedsdeelen" geeft den oningewijde een algemeen beeld van Suriname en Curaçao; de illustraties zijn goed, hoewel niet alle foto's van den allerlaatsten tijd zijn.

Uitsluitend een interessant reisverhaal echter — des Heeren Mr. Dr. Decker's inleiding zegt het reeds — geeft de schrijver niet; er kan wel degelijk ook gesproken worden van een verhandeling. Hoewel het vaak gebleken en overbekend is, dat deze combinatie eigenaardige moeilijkheden en bezwaren met zich brengt, wordt zij desniettemin telkens weder tot stand gebracht, met het gewone onbevredigende resultaat.

Ook de opmerkingen en uitspraken van Mr. van B. kunnen niet altoos met voldoening gelezen en met instemming aanvaard worden; er zouden nogal eens vraagteekens geplaatst kunnen worden

bij passages welke betrekking hebben op de geschiedenis — de oude en de nieuwere —, de plaatsbeschrijving en de eigenaardigheden van bevolking en bevolkingsgroepen. Dat er op een aantal plaatsen iets medegedeeld wordt over de diri diri (divi divi) en eenmaal iets over het Papamentoe (Papiamentoe) zal wel moeten worden toegeschreven aan den zetter. Overigens lijkt het niet heelemaal juist ,van de „boontjes" der divi divi te spreken; het zijn immers de rijpe peulen welke de looistof leveren.

Walter Raleigh — om even het terrein der historie te betreden — heeft den voornaam gekregen van zijn tijdgenoot Francis Drake, wat wel niet op een zetfout zal berusten.

Minder prettig doet het aan Julio Tamanco te hooren spreken over de primitieve samenlevingen in de buurt van Curaçao, over de parmantige gedragingen van tropische operette-republiekjes, over losse staatjes zooals Cuba, Haïti en Santo Domingo (República Dominicana), over brutale handelsreizigers uit de U.S.A. en de prikkelbaarheid van slordige Franschen; ook de toespeling op smokkelhandel tusschen onze Benedenwindsche Eilanden en de Venezolaansche kust ware beter achterwege gebleven. Krantenlezers vinden dit alles wellicht aardig, maar toch lijkt het wijzer wat gereserveerd te zijn, wanneer men een vreemde wereld beschrijft, met welke men slechts vluchtig heeft kunnen kennis maken.

Erger is het dat Mr. van B. geen waardeering toont voor den pioniersarbeid welken de eerste Westindische stoomvaartonderneming onder Nederlandsche vlag gedurende een dertigjarige periode verricht heeft; zij heeft zich, op het gebied van het Caraïbische verkeerswezen, niet beperkt tot hetgeen de schrijver wel op bl. 60 tot haar eer wil vermelden. Om er thans maar niet meer van te zeggen.

Op het terrein der ethnologie valt er, gelijk bekend is, van de Surinaamsche bevolking meer interessants te vertellen dan van die der Nederlandsche Antillen. Van Balen bezocht een boschnegerdorp aan de Saramacca en vertelt dat ook touristen daar wel eens heenreizen en dan voor geld een danspartijtje kunnen laten houden; het is te hopen dat onze fiere woudbewoners niet aan touristenindustrie zullen gaan doen. Het Negerengelsch noemt de schrijver, als alle vreemden, takki-takki.

Van de Surinaamsche Indianen zegt hij dat zij zich „naar de d i e p s t e binnenlanden" teruggetrokken hebben, maar dat er wel eens een Indiaan „in de stad boodschappen komt doen". De lezer die uit de officieele Surinaamsche Verslagen geleerd heeft dat deze oorspronkelijke bewoners van het land in zeer groote meerderheid R.-K. gedoopt zijn, zal dit misschien eenigszins vreemd vinden.

De meeste aandacht intusschen, vooral in verband met doel en streven der E.S.W.I.N., verdienen de beschouwingen van Mr. van B. over de economische problemen van Onze Amerikaansche Gebiedsdeelen. De schrijver ziet in, dat de tegenwoordige welvaart van Curaçao en Aruba gebaseerd is op een bedrijf dat uit zijn aard van onzekeren levensduur is; de vraag echter of Curaçao, zonder olie-industrie", weer zal moeten gaan leven van de oranjeschillen", dan wel opnieuw geheel aangewezen zal zijn op het vergaren van aloë en divi divi, stelt toch de inderdaad zeer beperkte mogelijkheden op agrarisch gebied wel wat te veel op den voorgrond. Laten wij bedenken, dat de inheemsche arbeidersklasse onder de tegenwoordige omstandigheden toch in ieder geval een scholing verkrijgt op het terrein der nijverheid en van de scheepvaart, welke haar bij een ongunstige economische wending stellig goed te stade zou komen.

Wat de Bovenwindsche Eilanden betreft, Mr. van B. beschouwt deze met Bonaire, terecht als een soort economisch complement voor Curaçao en Aruba, onder de tegenwoordige omstandigheden. Inderdaad, de eerstgenoemde zijn iets minder onvruchtbaar en hun weinig talrijke bevolking (een goede 10.000 zielen) schijnt er op aangewezen te zijn de twee centra van industrie en scheepvaart, met hun in totaal bijna 85.000 inwoners, te voorzien niet alleen van werkkrachten, maar ook van zekere levensbehoeften.

Ook het Surinaamsche welvaartsprobleem wordt door den schrijver onder de oogen gezien. Is het echter wel nuttig, de stelling te helpen propageeren, dat in Suriname (vanwege den „vetten bodem") de landbouw wel altijd hoofdmiddel van bestaan zal blijven? De meer dan tien jaar geleden aangevangen wereldcrisis zou ons o.a. wel eens geleerd kunnen hebben een definitieve inkrimping van den tropischen landbouw in zijn geheel als een onafwendbare noodzakelijkheid te aanvaarden.

Amsterdam Januari 1942. W. R. MENKMAN

Bruin's Kaarten, *Onze Koloniën*. Nederlandsch Oost- en West-Indië, 2e druk, vervaardigd door S. C. Bruins. Uitgave N.V. Drukkerij en Uitgeverij v. d. Erven J. J. Tijl, Zwolle, z.j. (1940). (formaat 86 × 67 cm, prijs *f* 2.60).

Van deze kaart is één vijfde deel aan ons gebiedsdeel in Amierka gewijd:

Ned. West-Indië en Suriname; 1 : 12.000.000.
Suriname; 1 : 3.000.000.
Benedenwindsche Eilanden; 1 : 500.000.
Willemstad op Curaçao; 1 : 60.000.
Bovenwindsche Eilanden; 1 : 600.000.

„De West" is er weer slecht afgekomen; niet wat betreft de plaatsruimte, maar wat de zorg aangaat, welke aan de topografie is besteed. Zijn den ontwerper geen betere bronnen bekend dan die, waarop Curaçao, Aruba en Bonaire op een dergelijke wanstaltige wijze staan afgebeeld, en waarop Klein Curaçao van het hoofdeiland is gescheiden door een kanaal zoo breed als de St. Anna Baai? Het spreekt vanzelf dat men zich ook bij de spelling der namen een zéér groote vrijheid heeft veroorloofd; de naam Buffel Baai, voor Bullen Baai, is hiervan wel het meest opvallende voorbeeld.

P. WAGENAAR HUMMELINK

C. O. van Regteren Altena, *Old Tertiary Mollusca from Curaçao*. Proc. Nederl. Akad. Wetensch. XLIV, 1941, p. 1234–1238, fig., tab.

De fossiele schelpdieren, welke in dit stukje worden behandeld, zijn door referent dezes verzameld op de noordhelling van den Seroe Mainchi (S. Mainsjie), ten Zuid-Oosten van de St. Joris Baai. Zij rechtvaardigen het vermoeden, dat de mergelige kalksteen, waaruit deze heuvel is opgebouwd, werd afgezet in een periode, welke in de geologische tijdrekening Onder-Eoceen wordt genoemd. Het weinige materiaal (slechts drie soorten konden nauwkeurig worden gedetermineerd!) staat niet toe den ouderdom met méér zekerheid vast te stellen.

Tot nu toe was de Seroe di Cueba-kalksteen van Noord-West Curaçao het eenige gesteente van dit eiland, dat met zekerheid tot de Tertiaire formatie mocht worden gerekend; zij behoort tot het Boven-Eoceen en is dus jonger dan de afzetting van den Seroe Mainchi.

W.H.

DE BRITSCH-INDIËRS IN SURINAME

door

C. DE KLERK C.SS.R.

In het voorwoord van het zeer verdienstelijke werk: „De Britsch-Indiërs in Suriname" door den Herrnhutter zendeling Rudolf Karsten noemt de oud-kantonrechter uit Paramaribo Mr F. G. Schalkwijk Suriname, „dat Zuid-Amerikaansche stukje Nederlandsch gebied, waarvan de bekoring hem, die er eenmaal was, nimmer loslaat".

Ik geloof, dat degenen van mijn lezers, die in Suriname eenige jaren hebben gearbeid, of het voor een korteren tijd hebben bezocht, met dat woord van harte zullen instemmen. Inderdaad, gelijk de geboren Surinamer, die zich elders in de wereld heeft gevestigd, steeds met heimwee naar zijn geboortegrond heeft te kampen, zoo heeft ook ieder West-Indischman, die uit Suriname naar het Moederland is teruggekeerd, daarginds een stukje van zijn hart achtergelaten. Dat is mijn ervaring, niet alleen in eigen kring van oud-missionarissen uit Suriname, maar bij oud-ambtenaren van het gouvernement, militairen, employé's van handels- of scheepvaartondernemingen, die ik hier te lande mocht ontmoeten.

Het toevallig samentreffen van twee „oud-Kolonialen", zal ik ze maar noemen, geeft daarom vaak aanleiding tot de warmste ontboezemingen. Zoo stapte ik onlangs te Roozendaal een volle treincoupé binnen. Met moeite trachtte ik mijn handvalies in het net te werken, toen ik opeens in het gedrang werd aangeklampt door iemand met de vraag: „Eerwaarde, komt U uit Suriname? Ik zie daar op uw valies een label van de Suriname-lijn". Mijn bevestiging hierop bood den vrager een welkome gelegenheid om zijn hart eens te luchten door allerlei aardige herinneringen aan Suriname op te halen. Toch was het een man, die als scheepskapper van de „Stuyvesant" telkens met tusschenpoozen slechts enkele dagen in Paramaribo had doorgebracht.

Het is mij daarom een groot genoegen, dat ik van de redactie van „De West-Indische Gids" de vereerende uitnoodiging mocht ontvangen, over ons West-Indisch gebiedsdeel, dat ook mij lief is, en welks lot elk Groot-Nederlander, vooral in deze bewogen dagen, ten zeerste ter harte gaat, een artikel te willen schrijven.

In verband met mijn arbeid in 't verleden heb ik als onderwerp voor mijn artikel gekozen: *de Britsch-Indiërs in Suriname*, een bevolkingsgroep, die, zooals de bekende sanscritist en archaeoloog *Prof. Vogel* van Leiden in het reeds genoemde voorwoord opmerkt, „een bijzondere aanspraak maakt op onze belangstelling, niet alleen omdat de Br.-Indiërs een factor van *economische beteekenis* vormen in de Kolonie, maar ook omdat zij *vertegenwoordigers zijn van een overoude en hoogst merkwaardige cultuur* en sprekers van een taal, die, zij het ook in de verte, verwant is aan de onze".

Ik stel mij voor in mijn artikel vijf punten kort te behandelen:

I. de geschiedenis van de immigratie der Br.-Indiërs;
II. hun economische beteekenis voor Suriname;
III. hun verhouding tot de andere bevolkingsgroepen;
IV. hun verhouding tot het gouvernement;
V. hun verhouding tot het Christendom.

I. *Geschiedenis van de immigratie* [1]).

Onder de vele rassen, die in Suriname vertegenwoordigd zijn, geeft geen bevolkingsgroep daaraan zulk een schilderachtig cachet als die der Br.-Indiërs. Iedere nieuw aangekomene, die in Paramaribo aan wal stapt, wordt aanstonds getroffen, door de opvallende plaats, die zij in het straatbeeld van de stad innemen. Overal komt hij ze tegen, meestal in kleine groepjes, met hun scherpe, vaak fijngevormde, Arische trekken, de vrouwen met sluiers en in kleurige kleedij, overvloedig met sieraden getooid, de mannen in hun eenvoudige witte dhóti en chaddar, elkander groetend met den heilwensch, die ons Europeanen in 't begin vooral weldadig aandoet: Salām! salām! Vrede! vrede!

De vraag rijst dan vanzelf: Hoe komen die menschen in Suriname?

Het antwoord hierop kan men kort samenvatten: tengevolge van de *vrijmaking der negerslaven*.

In 1834 en 1848 was de slavernij achtereenvolgens in de *Britsche* en de *Fransche bezittingen* afgeschaft. Men begreep toen

---

[1]) De gegevens voor deze geschiedenis heb ik gedeeltelijk ontleend aan Karsten: „De Britsch-Indiërs in Suriname", uitgegeven in 1930 bij M. Nijhoff te 's-Gravenhage.

in Suriname, dat ook hier de emancipatie niet ver meer af zou zijn; en, gezien het feit, dat in de andere koloniën de vrijgelaten slaven niet meer vrijwillig op de plantages wilden werken, begon men in Suriname ook uit te zien naar nieuwe arbeidskrachten. Men probeerde het eerst in 1853–54 met *Chineezen* en *Portugeezen van Madeira*. Maar deze immigratieproeven mislukten. De Chineezen en Madeireezen voldeden wel als arbeiders, maar zoodra hun contract was afgeloopen, gingen zij zich als winkeliers in de kolonie vestigen. Het gevolg hiervan is geweest, dat de kleinhandel in Suriname voor een groot deel thans nog in hun handen is: bijna alle winkels, waar kruidenierswaren en comestibles verkocht worden, behooren aan Chineezen, terwijl de Madeireezen bij voorkeur manufacturenwinkels zijn gaan houden. Dit laatste bedrijf deelen de *Madeireezen* met de *Syriërs*, die uit den Libanon afkomstig zijn en overal in West-Indië worden aangetroffen.

Met ingang van 1 Juli 1863 werd eindelijk ook *in Suriname* door Koning Willem III *de slavernij afgeschaft*, een datum, die elk jaar nog door de zwarte Creoolsche bevolking feestelijk wordt herdacht. 45000 [1]) slaven kregen op dat tijdstip de vrijheid, hetgeen natuurlijk een heele maatschappelijke ommekeer teweegbracht. Wel lieten die gevolgen zich niet aanstonds zoo sterk gevoelen, daar de vrijgelaten slaven de eerste 10 jaar nog onder toezicht van de regeering werden gesteld, opdat niet allen tegelijk de plantages zouden verlaten, maar meer geleidelijk in de burgermaatschappij zouden worden opgenomen.

Intusschen hield het vraagstuk van de aanwerving van nieuwe arbeidskrachten voor de plantages de regeering bij voortduring bezig. Na lange onderhandelingen werd ten slotte in 1872 tusschen *Nederland* en *Engeland* een overeenkomst aangegaan, waarbij Nederland toestemming kreeg, arbeiders in Suriname te doen immigreeren uit het dichtbevolkte *Britsch-Indië*.

De werfagenten zijn toen aanstonds aan 't werk gegaan, voornamelijk in de Noordelijke helft van Britsch-Indië, om overal menschen te werven, die zich in de hoop op een betere toekomst voor emigratie zouden laten vinden. Het schijnt dat deze agenten niet altijd even kieskeurig waren bij het aanwenden van de middelen om hun doel te bereiken. Ik heb persoonlijk een

[1]) Het is niet duidelijk, hoe dit, door Karstens genoemde, aantal in overeenstemming te brengen is met de mededeeling in het Koloniaal Verslag over 1862, die de niet-vrije bevolking van Suriname op 31 Dec. 1862 op 36484 stelt.

oude Britsch-Indiër gekend, Ori geheeten, die mij graag vertelde, hoe hij uit zijn ouderlijk huis was weggelokt. Als jongen van 16 jaar was hij in de buurt van Benares, dat hij 't liefst met den ouden naam van Kāsi noemde, een paar armelijke koetjes van zijn ouders aan 't hoeden, toen hij met zulk een werfagent in aanraking kwam. Deze wees hem op de armoede van zijn vader, en schilderde hem Suriname af als een land van melk en honing. Bovendien stelde hij hem een hoog handgeld in 't verschiet, dat hij te Calcutta zou ontvangen. Ori bezweek voor de bekoring en, zonder naar het ouderlijk huis terug te keeren, liet hij zijn kudde in den steek en begaf zich te voet naar Benares, waar hij andere emigranten zou aantreffen. Alleen moest hij zeggen, dat hij niet 16 maar 18 jaar was, de leeftijdsgrens voor zelfstandige emigranten. Van Benares heeft hij den heelen langen afstand tot Calcutta weer te voet afgelegd. In Suriname is deze man Christen geworden en hij betreurde het steeds, dat hij zonder verlof en afscheid van zijn ouders was heengegaan. Voor zoover hij het kon, maakte hij zijn fout goed, door van zijn zuur verdiend geld een gedeelte naar zijn behoeftige ouders in Indië te zenden. In later jaren leefde hij afgezonderd van zijn stamgenooten in een klein hutje op de missiestatie Tamarin aan de Cottica als een Christen-asceet, toch nog echt Indisch, alleen met zijn koe, waardoor hij de Zusters en de kinderen van het internaat aldaar van melk kon voorzien. Bovenal echter was hij dankbaar, dat Gods Voorzienigheid zijn dwaalweg gebruikt had, om hem tot het Christendom te brengen.

Op 4 Juni 1873, enkele weken voordat het toezicht op de vrijgelaten slaven werd opgeheven, kwam *het eerste schip* met Britsch-Indische emigranten in Suriname aan. Het was een zeilschip, dat de bevallige naam droeg van Lāla Rookh, d.i. Tulpenwangige.

In den loop der jaren hebben 84 transportschepen ruim 34000 Britsch-Indiërs als contractanten aangevoerd, terwijl er bovendien vrije Britsch-Indische emigranten in de kolonie zijn binnengekomen.

Hierbij kan opgemerkt worden, dat ook in de *Engelsche koloniën* zelf Britsch-Indiërs zijn ingevoerd, zooals op de Fidzjieilanden, in Zuid-Afrika, in Britsch-Guyana, en op sommige West-Indische eilanden. Zoo bestaat b.v. de bevolking van Trinidad, St. Lucia en Jamaica voor een groot deel uit Britsch-Indiërs.

Toen echter de *nationalistische beweging in Indië*, die de werving van emigranten als een vernedering deed zien, sterker werd,

heeft Engeland in 1916 de emigratie gestaakt en in 1918 het tractaat van 1872 daaromtrent opgezegd. De Britsch-Indiërs in Suriname zelf hebben die opzegging trachten te voorkomen, daar zij meenden, dat zij zich hechter met hun geboorteland zouden verbonden blijven gevoelen, wanneer nog steeds nieuwe landgenooten zich bij hen zouden voegen.

Daar de Nederlandsche regeering al van te voren met een mogelijke beëindiging der immigratie uit Britsch-Indië rekening had gehouden, is men in 1890 begonnen ook arbeiders *uit Java* aan te voeren, waarmee men steeds is voortgegaan.

De Britsch-Indiërs in Suriname zijn voor verreweg het grootste deel afkomstig uit het eigenlijk *Hindoestan*, de Gangesvlakte, waar het *Arische* element veel duidelijker aan den dag treedt dan in het Zuiden, waar het *Dravidisch* element overheerscht. Zij behooren tot de meest verschillende kasten, ofschoon uit den aard der zaak de lagere kasten het sterkst vertegenwoordigd zijn.

Zij worden in Suriname door de andere bevolkingsgroepen veelal *Koelies* genoemd, omdat zij als arbeiders voor de plantages zijn uitgekomen, en zoo hebben zij den in Ned.-Indië daarvoor gebruikelijken naam gekregen, die echter op hen als een soort volksnaam is toegepast. Zij zelf beschouwen dien naam tegenwoordig als een beleediging en noemen zich bij voorkeur *Hindoestanilog*: d.i. Hindoestanen.

Het lijkt me niet misplaatst hier even den oorsprong van het woord *Indië* en *Hindoe* na te gaan, daar toch ook de naam van ons Oost- en West-*Indië* en zelfs van het tijdschrift waarin dit artikel verschijnt — De West-*Indische* Gids — er mee gemoeid is! De beteekenis van „Indië" is „rivierland", afgeleid van Indus = Sindhu = rivier, zooals Rijnland is gevormd van Rijn, dat eigenlijk ook „rivier" beteekent [1]). Toen n.m. ongeveer 2000 jaar vóór Christus een gedeelte der Arische stammen zich van hun stamgenooten op de Iraansche hoogvlakte afscheidden, trokken deze door de Oxus-, Kaiber- en Bolanpassen en vestigden zich in het gebied van een groote rivier. Nu beteekent rivier in het oude Indo Arisch (en in 't latere Sanscrit) sindhu. Vandaar noemden de daar immigreerende Ariërs die rivier, die voor hen de rivier bij uitstek was, de Sindhu, zooals zij nog heet in 't Sanscrit, een naam, die ook overgebleven is voor een landstreek aan den benedenloop dier rivier: de landstreek Sindh.

De stamverwante Ariërs, die in het tegenwoordige Iran (dat

[1]) Zie Max Müller, *Lectures on the Science of Language*, 9th edition I blz. 264—265 en 431.

afgeleid is van Ariër) waren achtergebleven, spraken echter de begin „s" als „h" uit (zooals uit vele voorbeelden blijkt, b.v. soma-haoma) [1]. Zij noemden dus die rivier de Hindhu en de stammen, die zich aan haar oevers gevestigd hadden, de Hindoe's of rivierbewoners.

De Grieken, die met die streken kennis maakten, lieten de aspiratie, de „h", weg en noemden de rivier: de Indus, en de omwoners: de Indoi. Van de Iraansche uitspraak van het Sanscritische woord sindhu = rivier is dus de naam Hindoe en Hindoestan en Hindoestanen voortgekomen: (stan = sthān = verblijfplaats). Van den Iraanschen vorm is via den Griekschen de naam India en Indiërs afgeleid.

Eerst sedert de Mohamedaansche overheersching van de Moghul-keizers, toen zij zich tegenover andere volken pas goed van hun eigen aard rekenschap gaven, zijn de Indiërs zelf de benaming Hindoe en de daarvan afgeleide vormen gaan gebruiken. In de Veda's noemen zij zich steeds Aryas (Ariërs) en hun land Aryāvarta (toen het land tusschen Himālaya en Vindhyabergen). In de latere Sanscrit-litteratuur heeten de Indiërs Bhāratas d.i. de afstammelingen van Bharata, [2] en het land Bhārata [3] of Bhāratavarsha, d.i. het land der Bhāratas.

In het tegenwoordig spraakgebruik duidt: *Hindoestanen* den landsnaam der bewoners aan; *Hindoe's* een bepaalde godsdienstige overtuiging; *Hindi*, de taal van een gedeelte der Hindoestanen.

Ofschoon vele Britsch-Indiërs naar hun land zijn teruggekeerd na afloop van hun contracttijd of nog later, is hun getal in Suriname door geboorte aangegroeid tot ± 45000. De huwelijken zijn onder hen zeer vruchtbaar en hun toename zou daarom nog grooter zijn, wanneer er niet zooveel babys stierven door slechte

[1]) Vergelijk voor de wisseling van s en h in verwante Arische talen het Grieksche ἕρπω = kruipen met het Latijnsche serpens, slang; sanscrit = sarpa.

[2]) Bharata, de zoon van Sakuntala, was een legendarische stamvader der Indiërs. Tusschen twee families van zijn nakomelingen, de Kauravas en de Pāndavas, werd de groote oorlog gevoerd, waarvan het epos de Mahā-bhārata verhaalt. Mahā-bhārata is een afkorting van Mahā-bhārata-ākhyāna, d.i. het groote verhaal over de afstammelingen van Bharata.

[3]) Ook thans nog gebruiken de Br. Indiërs graag dezen naam voor Indië, maar dan met een nieuwe gevoelswaarde van meer ideëele en cultureele beteekenis. Zoo heet b.v. de voornaamste vereeniging der Br.-Indiërs in Suriname Bhārat Oeday, de opkomst van Bhārat (Indië).

verzorging en wegens de kinderhuwelijken, die vaak zwakke moeders opleveren. Want ook dit gebruik komt nog veel voor. Wel worden huwelijken van kinderen tusschen 6 en 10 jaar zeldzaam, maar regel is nog, dat meisjes op 11 à 13 jarigen leeftijd trouwen.

Ik had een groote lagere school in de rijstpolders van Nickerie, waar 600 Br.-Indische en 200 Javaansche kinderen onder leiding van de Soeurs Franciscanessen van Roosendaal onderricht ontvangen. Maar wanneer ik in de hoogere klassen enkele dagen achtereen een open plaats zag aan den meisjeskant en ik vroeg: „waar is Isardee?" of Soendari of Phoelbasi of hoe ze heette, dan kon ik er op rekenen, dat het antwoord was: zij „moet" trouwen. Een heele enkeling van de meisjes haalde de 6de klas vóór dien tijd.

Ik zeg met opzet „moet" trouwen, want van vrije keuze is geen sprake; alles wordt door de ouders in elkaar gezet, zonder den jongen, en zeker het meisje niet, er in te hooren. Menigmaal heeft het meisje, den jongen bijna nooit gezien en van te voren nooit gesproken. Op den trouwdag moet het dan maar een soort liefde worden op 't eerste gezicht! Ik denk, dat onze Hollandsche jongelui op dit punt niet zoo handelbaar zouden zijn!

II. *Hun economische beteekenis.*

Hebben de Britsch-Indiërs in Suriname nu beantwoord aan de verwachtingen, die men van hen had? Over het geheel genomen, kan men bevestigend antwoorden.

Karsten vat in zijn reeds genoemd werk zijn oordeel aldus samen: „De Britsch-Indiërs vormen op den duur in Suriname een bevolking, toegerust met de eigenschappen, welke een land vooruitbrengen" (blz. 5). „Uit economisch oogpunt zijn deze immigranten een zegen geworden voor de Kolonie" (blz. 6). Zooals we reeds vermeld hebben, waren zij op de eerste plaats bestemd om den arbeid der vrijgelaten slaven bij den z.g. grooten landbouw op de plantages te vervangen, en daarin hebben zij zich geschikte werkkrachten betoond. Wel is het waar, dat hun immigratie het verdere verval der plantages niet heeft kunnen tegenhouden, maar dat lag niet hoofdzakelijk aan de qualiteit der werkkrachten, doch aan andere, van hen onafhankelijke, factoren, zooals het uitbreken van ziekten onder de gewassen en de steeds toenemende concurrentie van andere landen, zooals Birma, Java, Brazilië, Cuba, die gunstiger zijn gelegen, op de wereldmarkt.

Terwijl nu de groote cultures, van suiker, koffie, cacao, op

weinige ondernemingen na, bijna verdwenen zijn, opent zich voor Suriname toch het *vooruitzicht op een betere toekomst* door een steeds toenemende ontwikkeling van den kleinen landbouw, als producent van rijst, citrusvruchten en bacoven — en door het opkomen van een economisch sterkeren middenstand. En van deze ontwikkeling komt een niet gering deel op *rekening der Br.-Indiërs.* Ofschoon men de Oostersche volken, als meer statisch, graag stelt tegenover de Westersche, als meer dynamisch, moet men van de Br.-Indiërs in Suriname zeggen, dat zij zeer actief en werkzaam zijn. Daarbij zijn zij uiterst spaarzaam.

De meesten van hen hebben zich na hun contracttijd in den kleinen landbouw gevestigd en vinden hun bestaan in rijstbouw, groenten- en veeteelt. Zij zijn het, die Paramaribo tegenwoordig zeer goedkoop van melk en groenten voorzien.

Maar de hoofdzaak blijft *de rijstbouw.* In den wereldoorlog van 1914–18 eerst is men in Suriname op groote schaal met de rijstcultuur begonnen. Sindsdien is rijst ook het hoofdvoedsel geworden van de inlandsche bevolking. En terwijl de veel kleinere hoeveelheid, die vóór dien tijd voor de consumptie in Suriname noodig was, nog gedeeltelijk moest ingevoerd worden, bestaat er de laatste decennia, bij een veel grooter inlandsch gebruik, reeds een aanzienlijk uitvoeroverschot, dat nog ieder jaar grooter wordt en vooral naar de Fransche West-Indische eilanden wordt verscheept.

Die groei van de rijstcultuur heeft den laatsten tijd een waren honger naar land doen ontstaan onder de Br.-Indiërs, en het is een verblijdend feit, dat het gouvernement, met name de gouverneur *Kielstra* en de districtscommissarissen *De Rooy* en *Van Assenderp*, allerwege door het aanleggen van *nieuwe polders* dien honger hebben trachten te stillen. Gelukkig, dat Suriname nog een onuitputtelijke reserve aan domeingrond bezit!

Doch niet alleen wil men tegenwoordig de quantiteit van den rijstoogst verhoogen, maar ook de *qualiteit*, zoodat het product een gezocht artikel kan worden op de buitenlandsche markt en de rijstbouw, die tot nog toe al te veel een paupersculuur was, tot een middenstandsbedrijf kan opgeheven worden.

Bijzondere verdiensten hiervoor heeft het rijstbedrijf van den heer *Van Dijk en zijn zonen* te Nickerie, dat met steun van de Ned. regeering is gesticht. Met een weergalooze werkkracht, die ik jaren lang van nabij heb bewonderd, en een onverwoestbaar optimisme, hebben zij hun talenten gesteld in dienst van den kleinen landbouw, en zij hebben zich als Europeanen niet ontzien zelf mede den zwaarsten veldarbeid te verrichten.

Een ander gedeelte der Br.-Indiërs heeft een levensonderhoud gevonden in verschillende *ambachten*, zooals kleermaker, goudsmid, autoverhuurder, of *in den handel*.

Ook daarin hebben zij *succes* gehad. Langzamerhand verschijnen er hoe langer hoe meer winkels van Br.-Indiërs in Suriname. Hiervoor hebben zij meer capaciteiten dan de zwarte en gekleurde Creoolsche bevolking, die zij over het hoofd groeien.

De Surinamers van Afrikaansche bloedmenging zijn wel geschikt voor de intellectueele beroepen — men vindt heel wat ambtenaren, medici, practizijns en onderwijzers onder hen —, maar omdat zij minder goed geld kunnen beheeren, houden ondernemingen, waarvoor *bedrijfskapitaal* noodig is, bij hen geen stand. De Br.-Indiërs daarentegen zijn in geldzaken uiterst bedachtzaam en bekwaam, en zoo komt het, dat er onder hen steeds meer kapitaalkrachtigen voorkomen. Dit manifesteert zich heel duidelijk bij publieke of onderhandsche verkoopingen van huizen of bedrijven, waarbij Br.-Indiërs steeds tot de gegadigden behooren. Reeds een aanmerkelijk gedeelte van de vaste eigendommen, groote huizen en winkels, te Paramaribo zijn in hun bezit. Gewoonlijk gaan zij zelf niet in die groote perceelen wonen, maar verhuren ze en blijven zich zelf met hun primitiever woningen tevreden stellen. Ten slotte toonen de Br.-Indiërs geen mindere bekwaamheid voor de meer *intellectueele beroepen*. Reeds betrekkelijk velen hebben zich opgewerkt tot onderwijzer, catechist, ambtenaar, ja er zijn ook al enkele geneesheeren en advocaten onder hen.

Een schaduwzijde van de economische opkomst der Br.-Indiërs is, dat zij op verschillend gebied een uiterst *zware concurrentie* aan andere bevolkingsgroepen hebben aangedaan; zoo b.v. hebben hun melk en groentenleveranties de welvaart van de kleine *kolonie der Hollandsche boeren*, die zich omstreeks het midden der vorige eeuw nabij Paramaribo gevestigd hebben, aanmerkelijk doen dalen. Ook zijn door hun mededinging sommige handwerken voor de minder kapitaalkrachtige en meer behoeften hebbende Creoolsche bevolkingsgroep tot niet meer loonende geworden, b.v. het kleermakersambacht. Maar, alles bij elkaar genomen, kan men toch het woord van Karsten onderschrijven, als hij zegt, „dat Suriname zich gelukkig mag rekenen, dat het deze arbeidzame menschen onder zijn bewoners telt" (ibid. p. 6).

III. *Hun verhouding tot de andere bevolkingsgroepen.*

We kunnen hier de vraag stellen, of de bevolking van Suriname

zelf ook zoo enthousiast is over de bevolkingsaanwinst in kwestie; m.a.w. hoe is de verhouding van de Br.-Indiërs tot de andere bevolkingsgroepen in de kolonie?

Hier komen vooral ter sprake *de zwarte en gekleurde Creoolsche bevolking* en de *Europeanen.*

Met de Boschnegers en de Indianen, die in de binnenlanden wonen, komen de Britsch-Indiërs weinig in aanraking, daar zij in de kuststreken zijn gevestigd.

Ook met de Javanen onderhouden zij geen nauwe betrekkingen, ofschoon zij vaak dezelfde polders bebouwen; maar ieder bepaalt zich tot zijn eigen gedeelte en woont met zijn landgenooten bijeen; elk der beide volken gaat zonder vijandschap en zonder vriendschap zijns weegs. Daarbij komt, dat de Javanen zich in de samenleving in Suriname geheel op den achtergrond houden.

Wat betreft hun verhouding tot de *Creoolsche bevolking* is de toestand wat ingewikkelder. De Creolen en de Br.-Indiërs zijn in de Surinaamsche inlandsche samenleving de twee drijvende krachten; vandaar, dat zij veel met elkaar in contact komen. In het algemeen kan men wel zeggen, dat de verhouding goed is, in zooverre dat er geen botsingen voorkomen, zooals men dat wel hoort van andere streken met gemengde bevolking (b.v. V.S. en Z.-Afrika). Maar toch blijkt bij nader kennismaking, dat de verhouding niet hartelijk is, ja eer stroef, met een zekere wederzijdsche *afkeerigheid.*

Wat zijn hiervan de oorzaken?

Vooreerst een *algemeene,* het groote *taalverschil,* om van de godsdienstige klove nu nog niet eens te spreken. De Br.-Indiërs hebben in Suriname, in tegenstelling met hun landgenooten in de Engelsche koloniën van West-Indië, sterk vastgehouden aan hun eigen taal: het Hindi. Afgezien van de ontwikkelden onder hen, die goed Nederlandsch spreken, gebruiken zij in het dagelijksche verkeer met de overige bevolking een gebrekkig Neger-Engelsch, maar dat blijft meer een markt- en winkeltaaltje. De taal, waarin zij zich kunnen uitspreken, is en blijft nog het Hindi.

St. Augustinus geeft ergens in een kernachtige spreuk een zeer rake psychologische karakteristiek van een situatie, zooals hierdoor tusschen Br.-Indiërs en Creolen ontstaat: „Alienitas linguae alienat hominem ab homine, ita ut libentius ei sit cum cane suo, quam cum homine alieno", „verschil van taal vervreemdt den eenen mensch van den ander, zoodat hij zich beter op zijn gemak gevoelt met zijn eigen hond, dan met een mensch, die een vreemde

taal spreekt". Dan zijn er verder *bijzondere* oorzaken voor de latente spanning in de verhouding aan te geven.

Van den kant der *Creoolsche bevolking*:

1e. De *naijver* der Creoolsche bevolking. De Creolen zien met leede oogen aan, dat de Br.-Indiërs hen economisch overvleugelen. Daarbij komt, dat de Creolen van de immigratie van de Javanen, die alles wat zij verdienen onmiddellijk weer uitgeven, hebben geprofiteerd, terwijl zij aan de Br.-Indiërs, die in hun behoeften door eigen winkels voorzien, weinig verdienen.

2e. Een *zekere psychologische* oorzaak. Vele Creolen, die van Neger-afkomst zijn, hebben een soort minderwaardigheidscomplex: door hun kleur en haar meenen zij bij andere rassen uiterlijk ten achter te staan. Tegenover Europeanen, die de leidende functies in de kolonie innemen, leggen zij zich daarbij neer. Maar tegenover een volk van een ander ras, dat de door hen benijde raseigenschappen ook vertoont, maar als vervangers van den slavenstand naar Suriname is gekomen, komt dat gevoel onbewust tot een reactie, en die reactie toont zich door zich boven die z.g. ingevoerde „koelies" te willen verheffen.

Van den kant der *Br.-Indiërs zelf* zijn er eveneens oorzaken, waardoor zij niet populair zijn. Bij Europeanen, die nooit met Br.-Indiërs in aanraking zijn geweest, en enkel hun kennis hebben opgedaan uit boeken over het „Indische wonderland", uit redevoeringen van Gandhi of uit de poëzie van dichters als Tagore, is de sympathie, ja zelfs geestdrift, voor hen overwegend. Heel dikwijls is dat enthousiasme toe te schrijven aan een zekeren hang naar het exotische, somtijds ook aan modezucht of interessantdoenerij. Doch ook bij meer bezadigde naturen, bij wie men zulke drijfveeren niet mag veronderstellen, heerscht vaak het gebrek, dat zij alle Br.-Indiërs beoordeelen naar een geestelijke élite onder hen.

Europeanen, die zelf in Br.-Indië hebben gewoond, vallen soms in een ander uiterste, met name Engelsche ambtenaren, die alle Br.-Indiërs verachtend als „natives" samenvatten. Zij kunnen geen goed meer in hen zien; voor hen geldt Indië als „the country of regret", het land van spijt, van ontgoocheling.

De waarheid ligt, dunkt me, ook hier in 't midden.

De *Br.-Indiër* in het algemeen heeft vele goede eigenschappen, zooals wij er boven reeds verschillende hebben vermeld. Daar zou men nog bij kunnen voegen zijn liefde voor ouders en kinderen, zijn gastvrijheid en aangeboren wellevendheid en, speciaal wat de *vrouwen* betreft, haar groote gereserveerdheid en zedig-

heid in 't openbaar en haar bewonderenswaardige toewijding aan haar huisgezin, waarin zij zonder eenige ontspanning of afleiding geheel en al opgaan, van den tijd, dat zij kind-vrouwtje zijn af, tot haar hoogen ouderdom toe [1]).

Maar ook bezit de Br.-Indiër verschillende minder goede hoedanigheden, die vooral in den omgang met andere rassen sterk op den voorgrond treden.

1e. Vooreerst kenmerken de Br.-Indiërs in Suriname zich door een *gebrek aan socialen zin*. Dat lijkt wel vreemd bij menschen, die juist uit het land van het kastensysteem afkomstig zijn, maar misschien is het kastensysteem er wel de schuld van. In bepaalde gebruiken, door de traditie gesanctionneerd, heerscht bij hen een ware kuddegeest, zoodat zij uit menschenvrees daarvan niet durven afwijken, b.v. groote feesten geven bij huwelijken, ook al ruïneert hen dat. Maar in zaken, waar de traditie hen vrijlaat, zijn ze dan ook besliste individualisten, met wie het moeilijk is samen te zitten in vereenigingen van socialen, economischen, of welken aard ook.

2e. Een tweede eigenschap der Br.-Indiërs, die de hartelijke verhouding met de Creolen in den weg staat, is hun aangeboren *hooghartigheid* en een zekere *raswaan*, waartoe een overigens rechtmatige trots op een rijk cultuurbezit zich bij hen heeft ontwikkeld. Bij hen bespeurt men dezelfde neiging, als we reeds in de oude Veda's vinden, die n.m. om de tegenstelling tusschen de „Ariërs" en de z.g. „zwarte huid" (waarmee in de Veda's de Dravidas worden aangeduid) te accentueeren. Ofschoon vele Surinaamsche Br.-Indiërs al heel weinig Arisch bloed bezitten, zien zij toch met geringschatting neer op de zwarte Creolen en zij noemen hen „Kāferi", een woord dat aan het Arabisch is ontleend en in 't algemeen „ongeloovige" en dan verder „Neger" beduidt.

Het gevolg van de onderlinge verhouding tusschen Br.-Indiërs en Creolen is, dat huwelijken tusschen hen zeldzaam zijn, (wat op zichzelf geen nadeel is), en zij niet aan elkanders familiefeesten

---

[1]) Een gezaghebbend man als *Dubois* mag terecht schrijven:
Whatever may be said to the contrary, Hindu women are naturally chaste. I would even go so far as to say that Hindu women are more virtuous than the women of many other more civilised countries. Their temperament is outwardly calm and equable, and though a passionate fire may smoulder underneath, without the igniting spark it will remain quiescent. Dubois — Beauchamp: „Hindu Manners, Customs and Ceremonies", bladz. 313–314.

deelnemen. Waar zij door elkaar wonen, leven zij wel naast, maar niet met elkaar.

Voor *ons Europeanen* in Suriname hebben zij hoogachting, maar zij blijven op een afstand. Zij hebben graag, dat men hun zegt, dat zij oorspronkelijk van hetzelfde ras zijn als wij. En juist omdat zij bij de inlandsche bevolking niet bemind zijn en zich van die impopulariteit ook bewust zijn, toonen zij een groote aanhankelijkheid voor ons, wanneer wij hun onze sympathie geven. Zoo werd b.v. mijn voorganger bij het werk onder de Britsch-Indiërs, Pater Franssen, door hen op de handen gedragen. Wanneer ik soms bij hen koel ontvangen werd, dan vroeg ik maar: tum Pater Frans jante ho? Kent U Pater Frans? En dan was het ijs spoedig gebroken.

Ik herinner me, dat ik eens aan een oud verschrompeld Hindoevrouwtje, dat zich al heel weinig toeschietelijk toonde, die vraag stelde. Aanstonds begonnen die doffe oogen te schitteren: „ji hān sahib, Pater Frans Hindustanilog chahé hé! Ja, Sahib, Pater Franssen heeft de Hindoestanen lief!

Wederliefde is hier, zooals altijd, ook het loon van liefde!

IV. *Hun verhouding tot het gouvernement.*

Van den kant van het gouvernement hebben de Br.-Indiërs, vooral in de eerste decennia der immigratie, een bijzondere bescherming genoten. Een speciale hooge ambtenaar was tot voor enkele jaren uitsluitend met de zorg voor hun aangelegenheden belast, n.l. de agent-generaal voor de Immigratie, als hoedanig een Cateau van Roseveldt en een Van Drimmelen, Koelipapa bijgenaamd, een groote populariteit onder hen verworven hebben. Thans is aan den gouvernements-secretaris de zorg voor hun belangen opgedragen.

Het gevolg was, dat de Br.-Indiërs na hun contracttijd in Suriname bleven en zich aan hun nieuwe vaderland hebben gehecht. Zij zijn zeer *Nederlandsch gezind* geworden, en zij leven mee met het wel en wee van Groot-Nederland. Op nationale feestdagen doen zij voor niemand onder in betuigingen van trouw en aanhankelijkheid aan het Bestuur. Een ander gevolg hiervan is geweest, dat zij een beetje *verwend* zijn. Voor het districtsbestuur zijn ze soms lastige luitjes. Met alle mogelijke questies komen zij naar den districtscommissaris ter oplossing en beslechting.

Een bekend redacteur der N.R. Courant heeft eens zoo'n audiëntie-morgen bijgewoond op 't districtskantoor van de Combé, en hij verklaarde toen later in zijn reisverhaal, dat een dis-

trictscommissaris werkelijk een Salomo's wijsheid moet bezitten, om al die klagende menschen tevreden naar huis te kunnen sturen.

Het gouvernement heeft er ook naar gestreefd de koloniale wetgeving aan hun *nationale en godsdienstige gebruiken* aan te passen. Zoo werd vroeger op die gouvernementsscholen, welke door Br.-Indische kinderen werden bezocht, ook les gegeven in hun eigen taal: het Hindi voor de Hindoes, en het Urdu voor de Mohamedanen onder hen. Doch dit is later afgeschaft; thans wordt uitsluitend in 't Nederlandsch onderwijs gegeven. Alleen op de scholen van de Missie en de Zending worden buiten de officieele lesuren eenige lessen in de eigen taal gegeven.

Dan werd de *leeftijdsgrens* voor het huwelijk van meisjes verlaagd tot 13 jaar.

In de verdere herziening van de *huwelijkswetgeving* ten opzichte der Br.-Indiërs is het Bestuur niet gelukkig geweest. Vele Br.-Indiërs sluiten n.l. hun huwelijk alleen voor hun eigen priesters (panditen geheeten bij de Hindoes, en Maulwis [1]) bij de Mahomedanen) en niet tevens voor den burgerlijken stand. Zulk een huwelijk wordt natuurlijk dan niet door het gouvernement erkend; maar het is ook niet verboden, zooals wel ten opzichte van de christelijke gezindten. Juist echter omdat die huwelijken geen rechtskracht bezitten en toch veelvuldig voorkomen, verkeert de Br.-Indische vrouw in een zeer ongunstige positie. In de meeste gevallen van verlating, scheiding en derg. heeft zij geen gehoor bij de rechterlijke macht. Met de loffelijke bedoeling deze positie te verbeteren en de wettelijke huwelijken te bevorderen, heeft het Bestuur nu een concept van huwelijkswetgeving ontworpen, waarin het Br.-Indische huwelijk, dat voor de priesters wordt gesloten, ook vanzelf rechtskracht krijgt. Het Gouvernement ging uit van de veronderstelling, dat de Br.-Indiërs van het burgerlijk huwelijk werden afgeschrikt uit godsdienstige motieven. Het merkwaardige echter is, dat, toen dit ontwerp, niet lang voor den oorlog, in de Koloniale Staten kwam, het niet alleen werd verworpen door de vertegenwoordigers der andere bevolkingsgroepen, die er een onbillijkheid in zagen tegenover de christelijke gezindten, maar ook door de drie Br.-Indiërs, die zitting hebben in de Staten. Zij willen liever niet onder een uitzonderingswet leven, daar zij dat een vernedering vinden. Dat zij tot nu toe weinig gebruik maken van het burgerlijk huwelijk, komt hoofdzakelijk hieruit voort, dat het hun toch geoorloofd is,

[1]) Eigenlijk geen priesters, maar voorgangers, daar de Islām geen priesterschap kent.

godsdienstig te trouwen zonder voorafgaand burgerlijk huwelijk, en vooral, omdat het sluiten van een burgerlijk huwelijk hen in aanraking brengt, met den Surinaamschen *Burgerlijken Stand*, hetgeen voor hen gewoonlijk niet verkwikkelijk is.

De heele bureaucratische machine n.l., die in een normaal ontwikkeld Europeesch land haar nut kan hebben, wordt ook in werking gebracht tegenover de immigranten. Daar er echter bij het opmaken van geboorte- en overlijdensakten in hun vreemde namen zoo gemakkelijk fouten insluipen, komen er de president van het Hof van Justitie, de procureur-generaal, advocaten, rechters, beëedigde getuigen en wie al niet meer bij te pas, om die weer in orde te maken. En daar deze heeren ook niet allen pro Deo werken, komen er op de meeste burgerlijke huwelijken van Br.-Indiërs extra-hooge kosten.

Om slechts even te illustreeren, hoe gemakkelijk officieële acten, waarin Br.-Indische namen voorkomen, foutief kunnen zijn, behoef ik er maar aan te herinneren, dat de volwassen Br.-Indiër gewoonlijk een anderen naam draagt, dan hij bij zijn geboorte heeft gekregen (oorzaak van onzekerheid aangaande de persoon) en vervolgens, dat er geen vaste methode bestaat voor het spellen van Br.-Indische namen.

Er worden n.l. afwisselend drie verschillende methoden gevolgd: de Br.-Indische, de Engelsche of de Hollandsche. Een naam b.v. als Siuraji krijgt een heel ander uiterlijk, naar gelang hij op zijn Indisch, Engelsch of Hollandsch wordt gespeld en geschreven. En zoo komt men van de eene verbastering tot de andere. Voor insiders is het werkelijk vermakelijk in de rubriek „Burgerlijke Stand" in Surinaamsche kranten na te gaan, hoe daar de mooie, zinrijke Br.-Indische namen tot allerlei puzzles worden verhaspeld.

Daarbij komt nog, dat de meeste oudere Br.-Indiërs de officieele akten, die alle in het Nederlandsch zijn gesteld, niet kunnen lezen en daarom op den duur niet meer weten, welke papieren zij moeten bewaren, welke niet. Het is mij al menigmaal overkomen, dat, wanneer ik om het geboortebewijs van een kind vroeg, zij mij een quitantie van de gasfabriek, een dwangbevel van de belasting, of een deurwaarders-exploit of iets dergelijks overreikten! Sommigen zijn zoo verstandig om alle mogelijke papieren, die binnen komen, in een kistje te bewaren, waarin je dan zelf maar moet uitzoeken. Ik maak dan gewoonlijk van de gelegenheid gebruik al het waardelooze op te ruimen.

Een *vereenvoudiging* derhalve van de *formaliteiten* voor den

Burgerlijken Stand zou ongetwijfeld de frequentie van het burgerlijk huwelijk onder de Br.-Indiërs verhoogen en tevens een uitzonderingswetgeving op dit gebied overbodig maken.

Hier raken we aan een teer punt in de koloniale politiek, n.l. de moeilijkheid, om van zulke *heterogeene* elementen, als waaruit de Surinaamsche bevolking bestaat, een min of meer *homogeen* geheel te maken.

De imperialist onder de Engelsche dichters: Rudyard Kipling heeft in zijn Ballade van Oost en West [1]), het bekende vers de wereld ingezonden:

Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet,

waarop de minder bekende regel volgt:

Till Earth and Sky stand presently at God's great Judgment Seat. Men hoort 't: Kipling is niet erg optimistisch aangaande het tijdstip, waarop Oost en West elkaar zullen ontmoeten; hij verwacht het niet dichter bij, dan het einde der tijden, at God's Judgment Seat!

Toch schijnt het me, dat we speciaal voor Suriname, waar zoo verschillende rassen reeds in een staatkundige eenheid van een Nederl. gebiedsdeel te zamen zijn gebracht, niet zoo pessimistisch behoeven te zijn.

En dan denk ik hier als punt van ontmoeting op de eerste plaats aan het Christendom, dat in zich de kracht heeft, de meest verschillende rassen in een hoogere geestelijke eenheid van gelooven, denken en voelen te vereenigen.

Gelijk het Christendom in de 1ste eeuw de scheidsmuur tusschen Joden en Heidenen heeft neergehaald, zooals onder Clovis in de 6de eeuw het aannemen van het Christendom de snelle assimilatie van velerlei Europeesche stammen, tot een sterk homogeen Frankisch rijk heeft bewerkt, zoo zou ook in Suriname (als we het kleine met het groote mogen vergelijken) het Christendom tusschen de verschillende bevolkingsgroepen een eenheid in de hoogste levenssfeer tot stand kunnen brengen. En daarom zou ik ook bescheidenlijk de vraag durven stellen, of zelfs van het louter menschelijk standpunt van *koloniaal beleid* bezien, de uitbreiding van het Christendom onder de niet-christelijke bevolkingsgroepen in Suriname niet een intensievere belangstelling van het bestuur mocht hebben, dan tot nu toe het geval is?

En zoo zijn we van zelf bij ons laatste punt aanbeland.

---

[1]) In zijn boek „Barrack Room Ballads", blz. 75—83.

V. *Hun verhouding tot het Christendom.*

Driekwart van de Surinaamsche Br.-Indiërs behoren van huis uit tot het *Hindoeisme*. Zij zijn dus Hindoes, terwijl ¼ gedeelte den *Islam* belijdt. De eersten spreken het *Hindi*, een nieuw-Indische taal, die 't meest op 't Sanscrit gelijkt, met de Sanscrit-letter wordt geschreven en zich tot het Sanscrit verhoudt ongeveer als het Italiaansch tot het Latijn. De 2de categorie spreekt het *Urdu* of Hindustāni [1]), dat een soort Hindi is, maar rijkelijk met Perzische en Arabische woorden doorspekt, met Arabische letters geschreven, en ontstaan in de legers van de Moghul-keizers, zooals Baber en Akbar; vandaar ook de naam Urdu = leger: een afkorting van Zabān-i- Urdu = d.i. taal van het leger [2]). Maar omdat de Hindoes in Suriname de overhand hebben, is hun taal, het Hindi, daar de algemeen gangbare geworden, ook onder de Mohamedanen.

Op het *Hindoeisme* in 't algemeen kan ik hier niet nader ingaan. Daarvoor zou een afzonderlijk artikel nog niet voldoende zijn.

Er is geen godsdienst, die zoo moeilijk te definieeren valt, juist omdat, zooals de groote Fransche Indoloog Auguste Barth zoo karakteristiek heeft gezegd: „La diversité en est l'essence même", De verscheidenheid, ja de tegenspraak is er het wezen zelf van [3]). Historisch zou men het heel vagelijk kunnen bepalen als de godsdienst van het overgroote meerendeel der tegenwoordige Indiërs, zooals die zich van 1000 j. vóór Christus uit de Veda's, de groote Epen en de Purānas ontwikkeld heeft, tot op onze dagen. Zoo goed als alle religieuse verschijningsvormen, animisme, polytheisme, atheïsme, theisme, pantheisme, en theopanisme, vinden in het Hindoeisme een eigen plaats. Gelijk Indië zelf is het een „Tummelplatz unvermittelter Gegensätze" [4]).

Het *Surinaamsche Hindoeisme* zwenkt tusschen polytheisme en

---

[1]) Zie het interessante artikel van Prof. J. Ph. Vogel: „De eerste grammatica van het Hindoestansch". Uitgegeven in „Mededeelingen der Nederlandsche Academie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde; Nieuwe reeks, deel 4, No. 15. Uitgave van de N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam 1941. Hieruit blijkt, dat de eerste grammatica van het Urdu is geschreven in 't Nederlandsch, door een ambtenaar van de Oost-Indisch Compagnie, Ketelaar genaamd, ± 1700.

[2]) Ons woord „horde", legerbende is hetzelfde woord als urdu.

[3]) In de Engelsche vertaling van zijn werk onder den titel: „The religions of India" op bladz. 153.

[4]) Zie Prof. R. Schmidt, „Das alte und moderne Indien", bladz. 2.

monotheisme. In de praktijk worden allerlei goden vereerd, vooral Vishnu en zijn incarnaties Rama en Krishna, dan Ganesha, de god met olifantskop, Hanumān, de apengod, en Siva. Maar mijn persoonlijke ervaring is, dat de Surinaamsche Hindoes in hun hart theoretisch één persoonlijken God aannemen. Als ik hun vaak vraag: Hoeveel goden zijn er nu eigenlijk? dan is hun antwoord bijna altijd: ekhi Parmeswar; één God, die zij dan noemen: Iswar (Heer) of Parmeswar (hoogste Heer) of Bhagwān (i.h. sanscrit bhagavat = gelukkig, heerlijk) of Mālik (van het Arabisch en Hebr. heer, bezitter, koning) of Paramātmā (hoogste Geest).

De meeste Surinaamsche Hindoes behooren tot een of anderen vorm van het orthodoxe Hindoeïsme, dat zij zelf de *Sanatana Dharm*; „de eeuwige godsdienst", noemen.

In de laatste jaren hebben ook velen, vooral onder de meer ontwikkelden, zich aangesloten bij een in 1875 door Swami Dayananda Sarasvati in Indië gestichte sekte: de Arya Samāj (de Arische gemeente, een soort hervormd, rationalistisch Hindoeisme, dat zich van veel uitwassen van het orthodoxe wil ontdoen. Hun leuze is: Terug naar de Veda's! Alle latere heilige geschriften erkennen zij niet. In Br.-Indië zijn zij zeer nationalistisch; in Suriname, waar nationalisme voor hen geen beteekenis heeft, is het niet zoo zeer een godsdienstige secte geworden als wel een vereeniging van bewonderaars der Oud-Indische cultuur. Feitelijk hebben zij al heel weinig geloof. Een kenmerk van de Arya Samāj, zoowel in Br.-Indië als in Suriname, is, dat zij zeer agressief en anti-christelijk is, gelijk ook zijn stichter was. Den Surinaamsche Hindoes noemen het: „jhanjhat ka dharm", „de godsdienst, die altijd ruzie zoekt".

De Mohamedanen onder de Sur. Br.-Indiërs behooren meestal tot den orthodoxen Islām, dus tot de Sunnieten en wel tot de richting der Hanafieten (naar den schriftgeleerde Aboe Hanifa) in tegenstelling met de Javanen, die de Sjafiitische richting volgen. Met hun fanatiek geloof aan Allah alleen, zien zij geringschattend neer op de Hindoes, die zij als onwetende afgodaanbidders beschouwen. Tusschen beide groepen Br.-Indiërs komen somtijds wrijvingen en botsingen voor; zoo b.v. toen enkele jaren geleden de Mohamedanen in den Corantijnpolder te Nickerie het gewaagd hadden een koe, het heilige dier der Hindoes, te slachten. Sinsdien is het slachten van koeien op de vestigingsplaatsen der Br.-Indiërs verboden.

Hoe staat het nu met de *Evangelieprediking* onder hen?

Het spreekt van zelf, dat de zendeling en de missionaris zich

daarbij niet door utiliteitsmotieven laat leiden, zooals dat bij koloniale regeeringen kan gebeuren. Hun beginsel is de opdracht van Christus: „*Gaat heel de wereld door en predikt het Evangelie aan ieder schepsel*" (Marcus. 16,15) en de leer, die opgesloten ligt in de oude Sanscritspreuk der Indiërs: „*satyān nāsti paro dharmah*" d.i. „Er is geen hooger plicht dan de waarheid". Derhalve, indien de waarheid de hoogste plicht is voor den mensch, dan kan men zijn medemensch ook geen grooter dienst bewijzen, dan hem de waarheid te leeren. Waar nu de christelijke geloofsverkondiger overtuigd is, in het bezit te zijn van dat hoogste aller goederen, wil hij dien rijkdom ook aan anderen mededeelen.

Behalve de algemeene moeilijkheden zijn er bij het Hindoeisme *twee bijzondere hinderpalen*, die den overgang tot het Christendom in den weg staan.

1e. De doordringing van heel het maatschappelijk en familieleven door den Hindoe-godsdienst. Verlaat iemand dus zijn Hindoe-geloof, dan verliest hij ook zijn plaats in de Br.-Indische samenleving, ofschoon dit in Suriname, waar ook het kastensysteem afslijt, niet meer zoo ten volle waar is.

2e. De „all-comprehensiveness" van het Hindoeisme, d.i. het vermogen om allerlei leerstukken van andere religies op te nemen, zonder de kracht te bezitten daarmee tegenstrijdige elementen af te stooten. Daaruit ontstaat bij den Hindoe een heel eigenaardige geesteshouding. Wanneer wij een godsdienst aannemen, dan verwerpen wij de tegenovergestelde. Zoo is het niet bij den Hindoe; hij is vaak wel geneigd de leeringen van het Christendom te aanvaarden, maar terzelfder tijd wil hij vasthouden aan begrippen uit zijn vroeger geloof, die daarmee lijnrecht in strijd zijn.

Toch is het werk van *zending en missie* onder hen in Suriname niet zonder succes geweest.

In 1901 begon de *Evangelische Broedergemeente* onder de Br.-Indiërs een geregelde zending, toen een speciaal voor hen gevormde leeraar, de Eerw. Heer Wenzel, in Suriname aankwam. Sindsdien is het werk gestadig toegenomen, zoodat thans op verscheidene plaatsen kleine gemeenten zijn gevormd.

De *R.K. Missie* is in 1904 systematisch met het bekeeringswerk begonnen, toen de Eerw. Pater Luykx zich geheel aan deze taak ging geven. Hij had in 't begin 't geluk een zeer kinderrijke Brahmanenfamilie voor 't Christendom te winnen. Verscheidene van deze kinderen werden in verloop van tijd invloedrijke medehelpers van de Missie, daar ook in Suriname de Brahmanen nog steeds een sterk geestelijk overwicht over hun andere landge-

nooten hebben. In 1913 werd aan de Mahonylaan te Paramaribo een internaat gesticht met een afdeeling voor jongens en (in 1915) een voor meisjes, Rajpur genaamd: d.i. Koningenplaats, zoo genoemd naar de Koningen of Wijzen uit het Oosten, die als eerstelingen uit het heidendom het pasgeboren Christuskind hun hulde kwamen bieden. Daar worden door de Zusters van Liefde uit Tilburg kinderen van Br.-Indiërs, die daarvoor door hun ouders worden afgestaan, en ook wel weezen, opgevoed in den Christelijken godsdienst, maar met behoud van die eigen gebruiken, die met het Christendom zijn overeen te brengen.

Onder de populaire „Koeli-pater" Pater Franssen is deze inrichting tot grooten bloei gekomen. Al menig Katholiek Br.-Indisch echtpaartje heeft deze stichting, waar de meisjes tot haar huwelijk blijven, opgeleverd, en de ondervinding heeft geleerd, dat deze bekeerlingen zich van hun landgenooten het best aanpassen aan de andere Surinaamsche bevolking, terwijl zij toch de goede eigenschappen en gebruiken van hun eigen ras niet hebben verloren.

Ook het *Gouvernement* heeft de beteekenis hiervan voor Suriname begrepen en daarom aan dit huis een welkome en dankbaar aanvaarde subsidie toegekend.

Op een 26 K.M. van Paramaribo, langs de spoorbaan, is ook een Kath. Br.-Indische landbouwkolonie gesticht, waar de getrouwde paren en de grootere jongens zich desgewenscht kunnen vestigen. Op het oogenblik werken 3 à 4 Paters uitsluitend onder de Br.-Indiërs. Het aantal Br.-Indiërs, die Kath. gedoopt zijn en tevens min of meer de Christelijke levenspraktijk hebben aangenomen, kan men op ± 2000 schatten.

Verder bezoeken nog ruim *2000 niet gedoopte* Br.-Indische kinderen de scholen der Missie. In Nickerie alleen had ik er 700 onder mijn gehoor op de catechismus. Ook hiervan is *de beteekenis voor Suriname* niet te onderschatten. Want het is een feit, dat het Hindoeisme langzaam aan zijn vat op de jongeren in Suriname verliest. Maar wanneer zij nu op school geen principieele christelijke beginselen daarvoor in de plaats krijgen, groeit de opkomende jeugd gemakkelijk op tot stuurlooze menschen, zonder eenige vaste godsdienstige overtuiging, een mentaliteit, die voor een goed geordend staatsbestel en een bloeiend gemeenschapsleven zeker niet de gunstigste voedingsbodem biedt.

Tot slot nog een enkel woord over *de nieuwe methode*, die de laatste jaren bij de bekeering, speciaal der Hindoes, wordt toegepast. Deze nieuwe methode is van Protestantsche zijde in

zwang gebracht door mannen als Sadhoe Soendar Singh. en den beroemden Amerikaanschen zendeling Stanley Jones; van Katholieke zijde door den Kath. Brahmaan Upadhyaya Bramabandhav en de Jezuiëten Wallace, Johanns en Dandoy. Deze methode gaat uit van Christus' woord „Ik ben niet gekomen om af te breken, maar om te vervolmaken". (Matth. 5, 17).

Het Hindoeisme bergt ontegenzeggelijk in zich een schat van religieuse ideeën van de hoogste waarde, maar zij zijn overwoekerd, gelijk de kunst van hun tempels, door allerlei uitwassen.

De taak van den Christen-missionaris is het nu aan te toonen, dat de Hindoe, wanneer hij Christen wordt, niet ten volle breekt met zijn eigen religieus cultuurbezit, maar dat hij wat schoon en goed was in zijn eigen opvattingen, veredeld en verrijkt terugvindt in 't Christendom. „Christus alleen kan, de erfenis van Indië voor hen zelf en voor ons redden", heeft Stanley Jones [1]) zoo schoon gezegd.

Christus zal aldus de *Consummator, de Voltooier,* zijn van den Sanātana Dharma, den eeuwigen godsdienst der Indiërs! [2]) Om dit te helpen verwezelijken hoop ook ik, na een spoedige terugkeer naar Suriname, mijn zwakke krachten te mogen besteden, geinspireerd daarbij, niet door het woord van Kipling: „Oh East is East and West is West, and never the twain shall meet", maar door het woord van Paulus aan de Galaten, dat eens voor goed afrekent met alle onderscheid van ras, stand en sexe: „Thans is er geen Jood meer of Heiden, geen slaaf en vrije, geen man en geen vrouw, want allen zijt gij één in Christus Jezus" (ad. Gal. 3, 28).

Noordwijkerhout 21 Dec. 1941.

---

[1]) Vergelijk ook Stanley Jones „Christus en de Tafelronde", blz. 91.

[2]) Zie P. Johanns, S.J., „Vers le Christ par le Vedanta", Leuven 1933. In dit verband wil ik er nog aan herinneren, dat bij de promotie van Pater P. J. Zoetmulder S.J. tot doctor in de Indonesische taal en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden in 1935, zich onder de te verdedigen stellingen ook de volgende thesis bevond: „De Thomistische philosophie is vooral door haar leer over de creatio, een goede basis niet alleen voor de bestudeering, maar ook voor verderen uitbouw der Vedānta-philosophie. Daarom verdienen de studies van P. Johanns een ruimere verspreiding".

PIETER MARINUS NETSCHER

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Pieter Marinus Netscher werd op 4 Juni 1824 te Rotterdam geboren als zoon van Franciscus Marinus en Elisabeth van der Gon. Hij overleed te 's-Gravenhage op den 12den Januari 1903.

Zijn eerste huwelijk sloot hij 21 April 1858 in Suriname met Anna Maria Thurkow, geboren 22 Maart 1834, die te Soden op 31 Augustus 1860 overleed. Den 25sten September 1867 trad hij voor de tweede maal in het huwelijk, met Jacoba Gerarda Wilhelmina Scheurleer, den 9den December 1830 geboren als dochter van den bekenden bankier te 's-Gravenhage.

Netscher ving zijn militairen loopbaan in 1838 aan, toen hij in Juli als cadet der infanterie werd aangesteld. Hij werd 2de luitenant in 1842, 1ste luitenant bij de Grenadiers en Jagers in 1852. Den 19den Februari 1857 werd hij aangewezen voor detacheering naar West-Indië en tot adjudant van den toenmaligen gouverneur Schimpf, later ook van gouverneur Van Lansberge, benoemd, welke functie hij tot 1860 bekleedde. Verschillende malen bezocht hij Britsch-Guyana en toonde groote belangstelling voor de geschiedenis der Nederlanders in Zuid-Amerika en in Suriname. Na in 1859 tot kapitein te zijn bevorderd, keerde hij het volgend jaar naar Nederland terug en was gedurende een jaar op non-activiteit.

Daarna volgde zijn detacheering in Nederlandsch-Indië, toen hij 16 Juli 1862 tot adjudant van den commandant daar werd benoemd. Drie jaren vertoefde hij in Ned.-Indië en in 1865 keerde hij naar het vaderland terug. Hij werd majoor op 20 Maart 1868, luitenant-kolonel op 14 April 1873 en kolonel bij den Staf en hoofd van de afdeeling militaire zaken van het departement van Oorlog op 26 Juli 1873. Vijf jaar later, 20 Maart 1878, werd hij tot inspecteur van het Militair onderwijs aangewezen en den 4den October 1874 tot generaal-majoor bevorderd. Hij nam zijn pensioen op 15

Februari 1885. Op den verjaardag van Hare Majesteit de Koningin werd hem in 1897 den rang van luitenant-generaal verleend.

Het werk, waardoor Netscher groote bekendheid heeft verkregen was de *Geschiedenis van de koloniën Essequebo, Demerary en Berbice, van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd.* Het werd met den gouden eereprijs door het Proviciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen op 28 Juni 1887 bekroond. Hij had deze prijsvraag beantwoord onder het motto: „De Waarheid bovenal". Het werk is bij Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage uitgegeven, bevattende 2 kaarten, 127 noten en Lijst der Commandeurs en Gouverneurs van de voormalige Nederlandsche koloniën Essequebo, Demerary en Berbice tot 1814. Het werk is zeer gezocht door belangstellenden in de geschiedenis dezer koloniën op de Noordkust van Zuid-Amerika. Te betreuren is het, dat er geen naamregister aan is toegevoegd.

Netscher, die blijkens de voorrede van zijn werk op jeugdigen leeftijd eenige jaren in Britsch-Guyana en in Suriname doorbracht, had reeds in 1853 een ander werk over de Nederlanders in Brazilië geschreven: *Les Hollandais au Bresil au XVII siècle.* Van zijn hand verscheen in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde,* Nieuwe Reeks VIII, 1875: „Een woord naar aanleiding van een nieuw werk over den strijd der Nederlanders in Brazilië in de 17de eeuw".

Als „Nadere Bijlage tot de geschiedenis van de koloniën Essequebo, Demerary en Berbice" enz, verscheen nog: „Laatste levensjaren en liquidatie der Societeit van Berbice als particuliere handelsvennootschap 1815–1848".

Netscher heeft in 1859 de Catalogus der Surinaamsche koloniale bibliotheek samengesteld, welke bij M. Nijhoff te 's-Gravenhage verscheen. Een tweede druk daarvan — verbeterd en vermeerderd — met een voorwoord van C. Landré verscheen in 1862.

Dat de naam Netscher in Britsch-Guyana een bekende klank had, blijkt ook daaruit, dat zijn oudere broeder A. D. van der Gon Netscher, oud-zeeofficier, die in 1897 te 's-Gravenhage overleed, in 1848 uit den marinedienst trad en zich daarna als koffie- en suikerplanter naar Demerary begaf en de plantage „Klein Poederoyen" op de westbank van Demerary beheerde. Hij was eenige jaren lid van het Hof van Politie (Wetgevend lichaam) tot 1857, toen hij naar Nederland terugkeerde en als ambteloos burger in Delft, later in 's-Gravenhage woonde. Uit diens huwelijk met

Cornelia Gijsberta Swaen van Poederoyen, waren in Demerary 4 kinderen geboren. Zij zelve en een dochter overleden beiden in Demerary.

Netscher was ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw en van de Roos van Brazilië, alsmede officier in de orde van de Eikenkroon.

Ten gevolge op mijn stuk over Philip Fermin in de Maart-aflevering 1942 blz. 90 kan ik thans nog eenige gegevens meedeelen, mij verschaft door de familie Fermin in Amsterdam.

Philips grootvader was pruikemaker in Orange (perruquier, nat. d'Orange). Diens vader, Paul, was geneesheer; hij vluchtte na de herroeping van het edict van Nantes met zijn kinderen; zijn vrouw reisde daarheen over Genève.

Philip was de eenige in leven gebleven zoon van een gezin van tien kinderen, onder welke een tweeling was. Hij heeft geen nakomelingen nagelaten.

De volgende werken van hem kunnen na de reeds genoemde nog vermeld worden:

6. *Dissertation sur la question s'il est permis d'avoir en sa possession des esclaves et de s'en servir comme tels, dans les colonies de l'Amérique.* Maestricht J. Lekens 1770.

7. *Instructions importantes au peuple sur l'oeconomie animale, servant de suite à l'Avis au peuple sur sa santé, par Mr. Tissot.* La Haye R. van Laak 1767, 2 dln.

8. *Instructions importantes au peuple sur les maladies chroniques, pour servir de suite à l'Avis au qeuple de M. Tissot sur les maladies aiguës.* Paris Desaint 1768, 2 dln.

BOEKBESPREKING

Hans Hass, *Unter Korallen und Haien. Abenteuer in der Caribischen See.* Deutscher Verlag, Berlin, 190 bladz., 3 kaartjes, 77 foto's (RM 6,—), 1941.

Toen de schrijver van dit boek zeventien jaar was, zag hij aan de Middellandsche Zee-kust een man, die bezig was onder water, met een speer, de visschen na te jagen. Dit was het begin. Hij zag hierin een nieuwe mogelijkheid om de onderzeesche wereld te benaderen: Als een visch onder de visschen moest men leven!

Hoe het hem, in nauwelijks twee jaar tijds, gelukte dit denkbeeld in zooverre te verwezenlijken dat de eerste verkenningen in het rijk van de koralen en de haaien konden worden voorbereid, heeft hij ons in een ander boek beschreven (*Jagd unter Wasser*, Deutscher Verlag, 1939; RM 3,80).

Een waterdichte bril maakte een scherp zien onder water mogelijk; met rubber-vinnen, als sandalen aan de voeten bevestigd, was men in staat met de voeten alléén snel te zwemmen en te duiken, zoodat de handen vrij bleven voor harpoen en camera. Zoo geruischloos mogelijk, moest men met gelijkmatige, harmonische bewegingen door het water glijden, om het ,,wild'' niet te verstoren en geen kracht te doen verloren gaan.

Zoo rijpte het plan deze jacht-onder-water in een veel rijker, tropisch gebied ,,Tusschen Haaien en Koralen'' te ondernemen en hierbij de schoonheid van de visschen en hun onderzeesche wereld met camera en filmtoestel vast te leggen.

In de maand Juli van het jaar 1939 begeven zich een drietal Weensche studenten, aan boord van de ,,Caribia'', naar Curaçao. Het zijn: Hans Hass, de leider van de kleine expeditie, bijna een-en-twintig jaren oud, Jörg Boehler, zijn metgezel op vele jachten-onder-zee in Dalmatië, en Alfred von Wurzian, de jongste van hen, die nog nooit met bril en harpoen onder water is geweest. — Waarom gaan zij juist naar Curaçao? De jachtvelden moesten niet al te ver van huis zijn en met een Duitsche boot te bereiken; er moest een rotsachtige kust zijn met helder water en véél koralen; het klimaat moest gunstig wezen en.... in Weenen had de Nederlandsche consul hen een verblijfsvergunning voor Curaçao verschaft.

Voor den ingang van het Spaansche Water maken zij kennis met de riffen van de Caraïbische Zee. Vol intense spanning zwemmen zij naar buiten, halen diep adem en glijden dan weg in een sprookjesland van koraal en vreemde, bontgekleurde visschen.

Op prettige, boeiende wijze worden we door dit wonderland gevoerd. Telkens weer, en zonder dat ons dit ook maar één oogenblik verveelt, duiken we mèt den schrijver onder, verlustigen ons in het onderzeesche landschap, bestudeeren het gedrag van zijn merkwaardige bewoners en beleven soms bijna ongeloofelijke, avonturen bij onze ontmoetingen met „tribon" den haai, „chuchoo" den stekelrog „colebra di awa" de muraene, den „barracuda" en den „Judenfisch" Vier, soms zelfs vijf of zes uur per dag ligt ons drietal in het water, duikend en jagend, en dit houden zij weken lang vol! Op het land leven zij dikwijls in een tent, eten veel gebakken visch en trachten met zoo weinig mogelijk geld rond te komen.

Na hun bezoek aan de riffen bij het Spaansche Water kampeeren zij eenigen tijd op Klein Bonaire, dan huren zij een boot en maken den ingang van het Lac en vervolgens het rif bij Punt Vierkant tot hun jachtterrein. Hier bereikt hen het bericht van den Duitschen inval in Polen en de oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk. Dit brengt hun plannen grondig in de war. Het liefst zouden zij nu spoedig naar hun vaderland terugkeeren. Ze moeten echter eerst nog eenigen tijd op Bonaire blijven; dan gaan zij terug naar Curaçao, waar een schip van de „Hapag", dat in het Schottegat, later in de Caracas Baai en in de St. Michiel Baai voor anker ligt, hun als verblijfplaats wordt aangewezen. Van nu af heeft de jacht met harpoen, camera en filmtoestel het doel hun de terugreis over de Vereenigde Staten en Japan mogelijk te maken. Daartoe worden ook koralen verzameld en in de stad aan touristen verkocht. In dezen tijd wordt de kust van Curaçao door hen uitvoerig geëxploreerd, van het Spaansche Water tot het Schottegat, van de Bullen Baai tot de Daaibooi Baai, van St. Kruis tot Westpunt en van de St. Joris Baai tot Boca Tabla. Hoe ongelooflijk het ook klinkt, zelfs aan de steile Noordkust zien zij kans hun bedrijf uit te oefenen, zonder door de golven tegen de koraalrots te worden verpletterd.

Acht maanden na hun aankomst in Curaçao aanvaarden zij de terugreis. Er zijn weer nieuwe, grootere plannen! Curaçao heeft bewezen welke onafzienbare mogelijkheden de jacht-onder-water in zich bergt.

Hun reis was opwindend tot den laatsten dag. Alfred kreeg de caisson-ziekte toen hij te snel naar boven kwam na een mislukte filmopname bij Punt Vierkant en Jörg scheurde zijn trommelvlies door te diep duiken bij Westpunt. In het begin weigerde het filmtoestel en eens liep de camera vol water. Het lange wachten aan boord van de „Vancouver" en de onzekerheid omtrent de thuisreis heeft hen echter het meest op de proef gesteld. Gelukkig werden zij van vele kanten geholpen. De figuur, welke hierbij het meest op den voorgrond treedt, is wel de Nederlandsche dierenarts J. W. M. Diemont, die hen op vele tochten vergezelde. Over de Nederlandsche autoriteiten zijn ze daarentegen minder goed te spreken. Met het geven van een verblijfsvergunning was de consul in Weenen ver buiten zijn bevoegdheden gegaan en de achterdocht, waarmede zij worden ontvangen, is hun een bron van voortdurende ergernis. Het is jammer dat de schrijver zich niet heeft kunnen weerhouden aan zijn gekrenkte gevoelens den vrijen loop te laten; deze stukken vormen niet het gelukkigste deel van zijn verhaal.

De talrijke afbeeldingen zijn, op een enkele uitzondering na, buitengewoon mooi; ze geven een goed beeld van de wereld der visschen in het ondiepe kustwater en van de wijze waarop deze wordt benaderd. Het boek is verder goed verzorgd; de bandteekening alleen is minder geslaagd.

De schrijver heeft zich kennelijk niet erg op de hoogte gesteld van het gebied dat hij ging bezoeken. Dit moge misschien een zekere bekoring geven aan het geheel, omdat de lezer zich voelt medegenomen op een soort ontdekkingsreis, tot een neerschrijven van onjuistheden en slordigheden had dit niet mogen leiden. — Curaçao en Bonaire zijn niet van vulkanischen oorsprong in den gangbaren zin des woords (bladz. 66) en het zuidoostelijk deel van Curaçao mag, volgens zijn wijze van ontstaan, zeker niet met een atol worden vergeleken (bladz. 29). Of de fosfaatrijkdom van den Tafelberg te danken is aan de guano-afzettingen van een grijze pelikaansoort is ten eenenmale onbekend (bladz. 38). Het is ook niet juist dat er op Curaçao geen bronnen zijn (bladz. 37), er zijn er zelfs véél meer dan één (bladz. 146). Wilde geiten en ezels komen op de eilanden niet voor, wèl verwilderde (bladz. 39 en 65). Het is niet erg waarschijnlijk dat het geringe dorstgevoel dat de onderwater-jagers bespeuren, kan worden verklaard door de omstandigheid dat de huid voortdurend vocht opneemt en dat door den mond ongemerkt zeewater naar binnen dringt (bladz. 174). Volgens den schrijver was Curaçao in vroeger tijden een vruchtbaar, bloeiend eiland, met een weelderig plantendek; door den invloed van den mensch, sedert het begin van de zestiende eeuw, is het in het kale, troostelooze eiland van thans herschapen. Het zou van belang zijn te weten op welke feiten deze meening berust. Zeker was de komst van den Europeaan in zeker opzicht voor de Benedenwindsche Eilanden noodlottig, maar tot het aannemen van een zóó sterke verandering in historischen tijd, bestaat toch zeker weinig aanleiding (bladz. 152).

Natuurlijk hooren wij, als verklaring voor den naam Curaçao, het verhaal van den gebraden priester (bladz. 43) en lezen we over Urbina (bladz. 177).

Met de plaatsnamen wordt soms raar gegoocheld. Zoo staat er bijvoorbeeld steeds Puerto Capellio voor Puerto Cabello (bladz. 19 e.v.), lezen we Los Roches voor Los Roques en Les Aves voor Las Aves (bladz. 60); en waarom moet er steeds van Little Bonaire worden gesproken als men Klein Bonaire bedoelt (bladz. 63 e.v.)? — Met de persoonsnamen is hetzelfde het geval. De dierenarts Diemont heet overal Dr. Diemond (bladz. 59 e.v.) en de naam van Jèt en Di Hellmund wordt steeds tot Hellmuht verbasterd (bladz. 60 e.v.).

Maar dergelijke kleine onvolkomenheden nemen wij op den koop toe bij dit aantrekkelijke boek vol avontuur, dat blaakt van levenslust en dollen overmoed en dat onze aandacht gevangen houdt tot de laatste bladzijde.

Dit is een boek om te worden vertaald, of, beter nog, om met aanbrengen van enkele kleine wijzigingen te worden bewerkt, — opdat zooveel mogelijk Nederlanders de bewoners van de sprookjeswereld onder water van onze eigen West-Indische Eilanden leeren kennen, en zich in hun schoonheid mogen verheugen.

P. Wagenaar Hummelinck.

Studies on the Fauna of Curaçao, Aruba, Bonaire and the Venezuelan Islands edited by DR. P. WAGENAAR HUMMELINCK. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1940.

DEEL I. viii + 130 bladz., 22 tekst-fig., 16 platen. (*f* 7,—)
1. General Information; bladz. 1–58, fig. 1–19, tab. I–VIII.
2. A Survey of the Mammals, Lizards and Mollusks; bladz. 59–108, fig. 20, tab. IX–XVI.
3. Zoogeographical Remarks; bladz. 109–130, fig. 21–22.
DEEL II. viii + 150 bladz., 23 tekst-fig., 12 platen. (*f* 8,—)
4. Descriptions of the Localities; bladz. 1–42, fig. 1–7, tab. I–IV.
5. Mollusks of the Genera Cerion and Tudora; bladz. 43–82, fig. 8–10, tab. V.
6. Mammals of the Genera Odocoileus and Sylvilagus; bladz. 83–108, fig. 11–14, tab. VI–IX.
7. Freshwater Fishes from the Leeward Group, Venezuela and eastern Colombia (door L. F. de Beaufort); bladz. 109–114, tab. X.
8. Snakes from the Leeward Group, Venezuela and eastern Colombia (door L. D. Brongersma); bladz. 115–137, fig. 15, tab. XI–XIIa.
9. Scorpions; bladz. 138–146, fig. 16–20, tab. XIIb.
10. A new freshwater Isopod from Curaçao, door A. H. Stork); bladz. 147–150, fig. 21–23.

Met dit serie-werk, waarvan thans de eerste twee deelen zijn verschenen, heeft Hummelinck zich ten doel gesteld om, in samenwerking met verschillende specialisten, onze zéér onvolledige kennis van de dierenwereld der Benedenwindsche Eilanden aan te vullen en samen te vatten in een reeks artikelen, welke dan tevens als uitgangspunt zouden kunnen dienen voor verdere onderzoekingen op zoölogisch gebied. Aanleiding hiertoe was de bewerking van het rijke materiaal aan land- en zoetwaterdieren dat door hem in 1936'–37 op Curaçao, Aruba, Bonaire en de Venezolaansche Eilanden is verzameld.

Een dergelijke uitgave, de „Zoologische Ergebnisse einer Reise nach Bonaire, Curaçao und Aruba, im Jahre 1930" was door hem reeds vroeger begonnen om de resultaten van een vorige studiereis naar De West, in minder streng verband, te vereenigen. Deze serie, welke, in tegenstelling met de „Studies" voornamelijk aan zeedieren is gewijd, omvat nu reeds 28 publicaties, welke in de „Zoologische Jahrbücher, Abteilung für Systematik, Ökologie und Geographie der Tiere" van 1933 (No. 1–12) en 1936 (No. 14–22), de „Capita Zoologica" van 1936 (No. 23), 1937 (No. 24) en 1939 (No. 25–27), de „Mémoires du Musée Royal d'Histoire Naturelle de Belgique" van 1935 (No. 13) en de „Ar-

chives Néerlandaises de Zoologie" van 1941 (No. 28) zijn verschenen.

Het eerste deel van de „Studies" echter, dat geheel door Hummelinck is geschreven, zag reeds op 29 Juni 1940 het licht, als proefschrift van de Rijks-Universiteit te Utrecht; het werd daarna, onder een anderen omslag en met een ander voorwerk, in December 1940 door Nijhoff in den handel gebracht. Aan dit proefschrift heeft Dr. J. P. de Gaay Fortman, in dit tijdschrift, jg. 22, 1940, bladz. 350–352, reeds een uitvoerige bespreking gewijd.

In het tweede deel, dat op 30 December 1940 door Nijhoff werd uitgegeven, worden allereerst de plaatsen, waar verzameld werd, in het kort beschreven, met opgave van ligging, grootte, samenstelling van het water, geologische gesteldheid van den bodem, plantengroei, enz.

Dan bespreekt de samensteller zeer uitvoerig de schelpen van de geslachten *Cerion* en *Tudora*, kleine landslakken, die in een groot aantal variëteiten de West-Indische eilanden bevolken, en laat daarbij uitkomen hoe deze variëteiten overeenkomstig hun verschillende woonplaatsen ook in vorm verschillen. Uitvoerig zijn ook de gegevens, welke Hummelinck ons verschaft over West-Indische herten (*Odocoileus*), geïllustreerd met foto's naar de dieren, die hij zelf langeren tijd in gevangenschap hield, en even nauwkeurig beschrijft hij de „konijnen" (*Sylvilagus*) dezer eilanden. — Een overzicht van de tien (of elf) soorten „zoetwatervisschen", die de Benedenwindsche Eilanden bevolken, zoomede een beschrijving van enkele soorten, waarbij twee tot nu toe onbekende, van Venezuela en Oost-Colombia, is van de hand van Prof. Dr. L. F. de Beaufort, terwijl Dr. L. D. Brongersma de door Hummelinck verzamelde slangen bespreekt. Zelf geeft de samensteller dan weer een overzicht van de schorpioenen, die hij in die streken vond, en dit deel eindigt met een beschrijving, door Dr. A. H. Stork, van een zoetwaterpissebed van Curaçao, welke nog onbekend was voor de wetenschap, die door Hummelinck echter in verschillende bronnen langs de Noordkust werd verzameld.

Een ieder, die studie maakt van de dierenwereld van onze West en haar wil vergelijken met die van de omliggende gebieden, zal met deze belangrijke bijdragen van den Heer Wagenaar Hummelinck moeten rekening houden en zal met verlangen uitzien naar verdere zoölogische bijdragen uit het rijke materiaal door hem in die streken verzameld.

H. Engel.

BIBLIOGRAPHIE

A. TIJDSCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.

Landbouwkundig Tijdschrift, Februari 1942. Balata, door Fred. Oudschans Dentz.

Wij, Weekblad van en voor werkend Nederland, 12 December 1941. Suriname [met 6 afbeeldingen].

Ons Suriname. December 1941, nrs. 11/12. De Creolenkerk in Suriname [het maandblad, dat aanvankelijk was opgehouden, verschijnt weer].

Fotonieuws, Kerstnummer. Suriname of Ned. Guyana, door H. C. Nye. [met 7 afbeeldingen].

Marineblad. 56ste Jrg., 1941. Een eskaderreis van Nieuwediep naar Curaçao in het jaar 1875 (met routekaart), door J. H. Coolhaas.

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 27 Januari 1942, Ochtendblad. Botanisten in Suriname. Eerste onderzoekingen in de achttiende eeuw, door Fred. Oudschans Dentz.

Idem. 6 Februari 1942, Ochtendblad. De ontdekking van de Balata in Suriname, door Fred. Oudschans Dentz.

Idem. 13 Maart 1941, Ochtendblad. Botanisten in Suriname. Onderzoekingen in de twintigste eeuw. [Zie N.R.C. van 27 Januari 1942. Ochtendblad], door Fred. Oudschans Dentz.

Succulenta, Jrg. 22, (1940) nos. 11 en 12. Over Opuntia curassavica, O. Wentiana, O. elatior en Mammillaria simplex, door P. Wagenaar Hummelinck. [blz. 121–129; 137–143].

Idem. 23ste Jrg. (1941), no. 11. Lijst voor het vinden van de Soortsnamen van de op de Benedenwindsche Eilanden voorkomende Cactussen, door P. Wagenaar Hummelinck. [blz. 121–128].

Zoologische Anzeiger, Band 130 (1940). Zwei neue Porohalacaridae (Acari) aus Südamerika. (Reise des Herrn P. Wagenaar Hummelinck 1936–37 nach den „Benedenwindsche Eilanden"), door Karl Viets. [blz. 191–201].

Idem. Band 131 (1940). Neue Hydrachnellae (Acari) aus Südamerika door Karl Viets. [blz. 90–101].

Idem. Band 136 (1941). Die Ausbeute an Pupiparen einer Reise von Dr. P. Wagenaar Hummelinck nach den Inseln Unter den Wind (Westindien), door J. H. Schuurmans Stekhoven. [blz. 79–80].

B. BOEKEN, GESCHRIFTEN, ENZ.

Onze Amerikaansche Gebiedsdeelen, door Julio Tamanco (mr. J. W. van Balen). Uitgegeven door de Economische Stichting West-Indië-Nederland, Joh. de Liefde, Utrecht, *f* 0.50.

Honderd jaar Curaçao, 1842—12 Januari 1942, Uitgave zusters Franciscanessen Moederhuis ,,Mariadal" Roosendaal [gedenkboek bij gelegenheid van het honderdjarig Missiewerk van de Roosendaalsche Zusters- Franciscanessen op Curaçao].

Bruins' Kaarten, Onze Kolonien. Nederlandsch Oost- en West-Indië, 2e druk, vervaardigd door S. C. Bruins, Uitgave N.V. Drukkerij en Uitgeverij v.d. Erven J. J. Tijl, Zwolle [1940] *f* 2,60.

Acta Leidensia. (Mededelingen uit het Instituut voor tropische geneeskunde. Leiden, Rapenburg 33). Vol XV–XVI (1941). Verdere waarnemingen over de „patatta-luis" uit Suriname met aanteekeningen omtrent de reactie van de huid op den mensch op de aanwezigheid dier mytlarven, door dr. P. H. van Thiel en H. van Ommeren [naar aanleiding van een demonstratie in de vergadering der Ned. vereeniging voor Tropische geneeskunde te Leiden, 18 December 1936].

Over een klerkenfamilie uit de 18de eeuw, door mr. C. F. Gülcher. Jaarboek van de de Vereeniging ,,Die Haghe", 1941 [waarin de levensgeschiedenis van Philip Frederik Tinne jr, koopman op de West].

Proceedings Nederl. Akad. van Wetenschappen, Vol. XLIV (1941) Old Tertiary Mollusca from Curaçao, door C. O. van Regteren Altena [p. 1234–1238].

Handelingen van het 28ste Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Utrecht, 1941. De aardbevings-epicentra van West-Indië en omgeving, door B. van Raadshooven.

Verhandelingen Nederl. Akademie van Wetenschappen, Afd. Natuurk. 2de sectie, Vol. XXXIX, no. 4. On earthquake epicentres and earthquake shocks between 1913 and 1938 in the region between 0° and 30° N and 56° and 120° W, door L. Rutten en B. van Raadshooven [44 blz.].

Notulae Naturae Acad. Nat. Sciences Philadelphia no. 62. (1940). Land and Freshwater Mollusks from Margarita Island, Venezuela, door Horace G. Richards and P. Wagenaar Hummelinck.

Archives Néerl. Zoologie, Vol IV. (1940). Concerning a Mazama nemorivaga cita, door P. Wagenaar Hummelinck. [blz. 133–138].

Idem. Vol. IV. (1940). Land and Freshwater Mollusks from the smaller Venezuelan Islands, door P. Wagenaar Hummelinck [blz. 352–354].

Idem. Vol. VI. (1941). Gorgonaria von Venezuela (Inseln Blanquilla und Los Frailes), door G. Stiasny. [blz. 101–116].

Recueil Travaux botaniques néerl. Vol XXXVI, (1939). Some notes on a collection of aquatic Phanerogams from the Netherlands West Indian Islands, and from Venezuela and Colombia, door S. J. van Ooststroom. [blz. 705–708].

Proceedings Koninkl. Nederl. Akademie van Wetenschappen, Vol XLIII, (1940), no. 3 [blz. 340–349], no. 4 [blz. 474–483] en no. 4 [blz. 484–493] Remarks on the geology of Colombia and Venezuela, door L. Rutten.

Idem. Vol. XLIII, no. 7. (1940). On the Geology of Margarita, Cubagua and Coche (Venezuela). [blz. 828–841], door L. Rutten.

O.D.

Aanvulling.

In de Bibliographie van Januari onder A. Oost en West no. 39. Willem Frederik van Eeden en Suriname opnemen: door Fred. Oudschans Dentz.

MOEILIJKHEDEN MET BETREKKING TOT EEDSAFLEGGING EN HET DRAGEN DER WAPENEN IN BERBICE IN DE 18DE EEUW

DOOR

C. K. KESLER

Gewetensbezwaren van geloovigen tegen het afleggen van een, door de wereldlijke overheid gevorderden eed, tegen het dragen der wapenen en tegen het verrichten van verderen militairen dienst hebben herhaaldelijk op verschillende plaatsen tot conflicten aanleiding gegeven. Een couranten-artikel [1]) bracht verleden jaar in herinnering, hoe duizenden Doopsgezinden van oorspronkelijk Nederlandsche afkomst, wier voorvaderen tijdens de regeering van Katharina II van het gebied bij Danzig naar de Oekraine geëmigreerd waren, in de jaren 1874–1890 naar Canada uitweken. De bloeiende koloniën, die in het laatst der 18e eeuw in Zuid-Rusland ontstaan waren, gingen door die emigratie te gronde en de laatste overblijfselen ervan verdwenen gedurende den vorigen oorlog van 1914–1918. Hier, gelijk dat elders voor en na het geval geweest was, werd het conflict tusschen de kolonisten en de overheid veroorzaakt door gewetensbezwaren der Doopsgezinden. Van het afleggen van den eed waren zij weliswaar vrijgesteld, maar de invoering van den algemeenen dienstplicht in Rusland in 1874 deed hen vreezen, dat voortaan met hun bezwaren tegen het voeren der wapenen, waarvan zij vroeger eveneens vrijgesteld waren, geen rekening zou gehouden worden. Daarom verlieten zij de streek, waar zij en hun voorvaderen meer dan een eeuw rustig gewoond en gewerkt hadden.

Een gelijksoortig conflict dreigde in het midden der 18e eeuw in Berbice de vestiging der Moravische Broedergemeente, die juist de moeilijkheden van de eerste jaren eenigszins te boven was gekomen, geheel te doen mislukken.

Reeds bij de eerste onderhandelingen over de vestiging der broe-

[1]) Telegraaf, 27 April 1941.

ders in Suriname waren deze beide punten, de verplichting tot het afleggen van een eed van trouw aan de overheid en het dienst doen in de burgerwacht, ook ter sprake gekomen. Die onderhandelingen waren gevoerd door August Gottlieb Spangenberg in opdracht van graaf Zinzendorf met het bestuur der Geoctroyeerde Societeit, Spangenberg was destijds belast met de voorbereiding van de vestiging van zendingsstations in Amerika en wel in Georgië. In November 1734 vertrok hij daarheen en hield zich toen eenigen tijd in Amsterdam op. Hier had hij besprekingen met Philip Hack [1]), een der Directeuren van de Geoctroyeerde Societeit, met den Hoogduitschen predikant H. Alstein, den Doopsgezinden predikant J. Deknatel [2]) en ten slotte met een commissie, benoemd door het bestuur der Societeit, waarvan o.a. Hack en de Secretaris Van Meel [3]) deel uitmaakten.

Reeds bij de eerste besprekingen kwam de kwestie der eedsaflegging en van den dienst in de burgerwacht op het tapijt. Spangenberg had aanvankelijk eenige vraagpunten op schrift gesteld, in het Duitsch natuurlijk, maar liet deze op raad van Hack in het Nederlandsch vertalen, daar de meesten der Directeuren van de Societeit niet voldoende met Duitsch bekend wa-

---

[1]) Philip Hack, een der directeuren van de Societeit was een Duitsch koopman, afkomstig uit Keulen, die sedert jaren in Amsterdam gevestigd was. Hij had herhaaldelijk zitting in commissies betreffende Surinaamsche zaken. Met zijn broeder Wilhelm richtte hij in 1740 de Geoctroyeerde Mineraal Maatschappij op, om onderzoek te doen naar het voorkomen van goud en andere metalen bij den Blauwen berg aan de Suriname-rivier.

[2]) Ds. J. Deknatel was uit Oost-Friesland afkomstig. Hij stelde veel belang in den zendingsarbeid der Broeder-gemeente, hielp de eerst uitgezonden zendelingen tijdens hun verblijf in Amsterdam voort (Sept. 1735) en nam later ook financieel aandeel in ondernemingen der gemeente in Amerika, o.a. door geld te verschaffen voor aankoop van een plantage op St. Kruis in 1738 en door in 1743 deel te nemen in de uitrusting van een schip, dat voor de gemeente naar Amerika voer.

[3]) Mr. Joan Hubert van Meel (1699–1769) was in 1726 Secretaris der Geoctroyeerde Societeit van Suriname, in welke functie hij zijn vader Jan Huybert van Meel was opgevolgd. Hij was een welgesteld man; zijn vermogen werd geschat op 120.800 gld. Hij bewoonde een heerenhuis op de Heerengracht bij de Reguliersgracht en bezat een buitenplaats, de hofstede Westrust onder 's-Gravenland. Deze werd na zijn overlijden gekocht door Henry Clifford, lid der voorname firma George Clifford & Zoonen. Zijn broeder was raad-fiscaal in Suriname. Geheel tegenovergesteld aan zijn broeder, den secretaris, toonde deze zich een beslist tegenstander der Moravische broeders. Hij overleed plotseling op zijn plantage op 7 November 1740.

ren. Deze vertaling en die van andere stukken werd verzorgd door Isaäc Lelong, een Duitscher uit Frankfort afkomstig, die reeds 40 jaren in Amsterdam gevestigd was.

Punt 6 van de vragenlijst betrof de kwestie der gewetensvrijheid. Spangenberg had daarin gevraagd: „Wie weit sich überhaupt ihre Freyheit in Relegions- und Gewissenssachen erstrecke und was darin das Octroy mit sich bringe?" Het antwoord daarop was aanvankelijk zeer bevredigend voor den vrager en luidde: „In godsdienstzaken is het in Suriname zooals in Holland; ieder mag gelooven, wat hij wil, maar socianistische, atheistische en oproerige principen worden niet geduld". Bij de verdere onderhandelingen op 4 December in het West-Indische Huis werden toen eenige punten nader gepreciseerd en kwamen ook de kwesties van den eed en het dragen der wapenen ter sprake.

Over het eerste punt was men het vrij spoedig eens. Nadat Spangenberg verklaard had, dat de broeders niet principieel tegen het afleggen van een eed waren en dat het al of niet zweren van de formule afhing, die daarbij gebruikelijk was, verklaarden de Directeuren zich ten slotte bereid, met een z.g. Mennonisteneed genoegen te nemen.

Meer moeilijkheden gaf echter het tweede punt. Toen aan Spangenberg gevraagd werd, of de Herrnhutters zich ook wilden verdedigen, of zij dus soldaat wilden worden, antwoordde hij, dat zij in geval van oorlog bereid waren, mede te helpen door geld te geven, schansen te maken, branden te blusschen en wacht te houden. Maar, op eenigerlei wijze menschen te dooden, streed tegen hun overtuiging; daartoe waren zij niet bereid. Na vrij uitvoerige discussies over dit punt stemden de Directeuren er ten slotte in toe, de broeders vrij te stellen van den actieven krijgsdienst, wat trouwens practisch van weinig gewicht was, daar aanvankelijk toch niet meer dan hoogstens 7 à 8 gezinnen zouden emigreeren.

Na afloop der besprekingen verzocht Spangenberg het overeengekomene schriftelijk bevestigd te krijgen, wat ook geschiedde. In Augustus 1740 werd omtrent den krijgsdienst nog de volgende bepaling vastgesteld: „Bij vijandelijke of andere aanvallen zullen zij (de Moravische broeders) op dezelfde wijze als de Mennonieten hier te lande behandeld worden." Behoudens eenige strubbelingen bij het begin der vestiging in Suriname heeft men zich daar aan deze bepaling gehouden en hebben geschillen over den eed en de verplichting tot het dragen der wapenen zich later niet voorgedaan.

Anders ging het in Berbice; hier werd juist door die geschillen het zendingswerk der gemeente ernstig in gevaar gebracht en werden zelfs een paar der zendelingen genoodzaakt de kolonie te verlaten.

Met Berbice was de Broedergemeente omstreeks denzelfden tijd van de eerste vestiging in Suriname ook in betrekking gekomen en wel in het voorjaar van 1736.

Na den rooftocht van Cassart in 1712/'13, waarbij Berbice door diens onderbevelhebber, den baron de Mouans, voor een bedrag van *f* 300.000 gebrandschat werd, was de positie van deze kolonie geheel veranderd. De gewezen eigenaar Van Pere weigerde den, op hem getrokken, wissel van *f* 181.976 te voldoen, waarna Berbice ten slotte na lange onderhandelingen overging aan een consortium van, hoofdzakelijk Amsterdamsche, kooplieden, van welke de gebroeders Nicolaas en Hendrik van Hoorn en Pieter Schuurman de voornaamste belanghebbenden waren, de Societeit van Berbice [1]). Na wederom langdurige onderhandelingen met de West-Indische Compagnie en met de Staten-Generaal, waarbij Burgemeesteren van Amsterdam hun tusschenkomst verleenden, verkreeg de Societeit op 6 December 1732 een octrooi, waardoor zij, behoudens eenige bijzondere bepalingen, vrijwel onafhankelijk werd van de West-Indische Compagnie.

In Berbice bezat de Societeit in 1733 12 plantages en behalve deze waren er omstreeks 1740 verschillende particuliere ondernemingen aan de Berbice-rivier, de Wironje-kreek en de Canje, te zamen ten getale van 113. Drie dezer particuliere plantages, nl. Groot en Klein Poelgeest en Overmeer, gelegen aan de Berbicerivier boven de Gouvernements-plantage Savonette, behoorden aan Amsterdamsche kooplieden, de gebroeders Van Eys [2]). Met

[1]) Haar kantoor, archief en magazijn werden gevestigd in een huis op het Singel tegenover de oude Luthersche kerk.

[2]) In geen der geraadpleegde werken worden deze plantage-eigenaars nader aangeduid. Het zullen zeer waarschijnlijk wel geweest zijn de Amsterdamsche kooplieden Isaäc en Jan Nicolaas van Eys, oudste en derde zoon van Gillis van Eys. Deze laatste was afkomstig uit Aken en had zich in Amsterdam gevestigd, waar hij in 1734 overleed.

Zijn beide bovengenoemde zoons werden voorname Amsterdamsche kooplieden; de middelste zoon Daniël vestigde zich in 1709 te Leiden. Isaäc van Eys (1682–1742) werd in de zaken van zijn vader opgenomen, die onder de firma Gillis van Eys & Soon hoofdzakelijk in Spaansche wol handelde en gevestigd was in de Nieuwe Doelenstraat in een huis genaamd „In 't Potasvat". Zijn inkomen werd geschat op 12 à 14.000 gld.

Jan Nicolaas van Eys (1691–1758) woonde op de Heerengracht tus-

hen kwam Graaf Zinzendorf in aanraking tijdens zijn bezoek aan Amsterdam in het voorjaar van 1736. Zij verzochten hem, evenals dat in Suriname geschied was, een paar zendelingen naar Berbice te doen gaan, om aan hun negerslaven het evangelie te verkondigen en hun eenig onderwijs te geven. Zinzendorf was hiertoe gaarne bereid, maar verschillende gebeurtenissen, o.a. zijn verbanning uit Saksen hielden de uitvoering ervan gedurende geruimen tijd tegen en eerst in het voorjaar van 1738 kon men ertoe overgaan, twee broeders uit te zenden.

Dit waren Johann Güttner [1]) en Ludwig Christoph Dehne [2]). Over Amsterdam, waar zij de gebroeders Van Eys en ook Lelong bezochten, reisden zij naar Berbice, waar zij op 12 September aankwamen. Twee dagen daarna bereikten zij het fort Nassau en werden op den 16en, toen de Raad vergaderde, opgeroepen

---

schen de Vijzel- en N. Spiegelstraat. Hij was Directeur van den Levantschen handel; zijn inkomen werd geschat op 20 à 22.000 gld.

De firma Isaäc van Eys & Soonen, zooals sedert 1739 de naam luidde, bestond voort tot in de 19e eeuw; in 1816 werd een kleinzoon van Isaäc van Eys bij K.B. van 20 Februari in den adelstand verheven met het predikaat jonkheer.

(Elias, De Vroedschap van Amsterdam).

[1]) Johann Güttner was afkomstig uit Friedensdorf bij Jägerndorf in Silezië. Hij was timmerman en kwam met zijn ouders naar Herrnhut. Na een kort verblijf in Berbice ging hij naar Suriname, waar hij te Paramaribo op 23 Augustus 1742 overleed.

[2]) Ludwig Christoph Dehne (ook wel gespeld Dähne) 1713–1769, was geboren te Wernigerode en kwam na eenige omzwervingen, gedurende welke hij in Jena met Spangenberg in aanraking kwam, in 1735 in Herrnhut. Hier sloot hij zich bij de gemeente aan, oefende zijn beroep van kleermaker uit en werd tevens opzichter in het weeshuis. In 1738 werd hij naar Berbice gezonden, waar hij tot 1747 bleef. Na een bezoek aan Europa ging hij in 1750 nogmaals naar Berbice, maar werd toen wegens het weigeren van den eed met hetzelfde schip, waarmede hij gekomen was, naar Europa terug gezonden. Na een verblijf te Zeist werd hij in 1751 naar Suriname gezonden, waar hij geruimen tijd op de zendingspost Ephrem aan de Corantijn doorbracht, aanvankelijk met eenige Indianen bij zich, later, toen deze weggetrokken waren, gedurende bijna twee jaren geheel alleen. Hij woonde daar in een hut in de wildernis, waar hij van tijd tot tijd bezoek van slangen, jaguars en andere dieren des wouds kreeg. Van hier werd hij wegens ziekte naar de post Saron gezonden, die op 25 Januari 1761 door Boschnegers overvallen en geheel verwoest werd. Drie jaren daarna ging hij tot herstel van zijn gezondheid naar Europa en kwam in 1765 ten derden male in Suriname, waar hij gedurende twee jaren werkzaam bleef. In Europa terug gekeerd, werd hij te Zeist zwaar ziek en overleed daar aan een hevige keel- en longontsteking op den leeftijd van 55 jaar in Februari 1769.

om hun paspoorten en aanbevelingsbrieven over te leggen. Toen begonnen de moeilijkheden reeds, die later een scherper vorm zouden aannemen.

De Gouverneur Waterham [1]) liet hun het formulier van den eed voorlezen en wenschte, dat zij de vingers opstaken en den eed aflegden. Dit weigerden zij, verklarende, dat het tegen hun overtuiging streed, een eed te zweren, maar, dat hun ja „ja" en hun neen „neen" was. Een der leden van den Raad, de opzichter-generaal over de Gouvernements-plantages, Johannes Andries Lössner, die tijdens een reis in Europa Zinzendorf in Parijs ontmoet had, adviseerde na eenige besprekingen, met deze verzekering genoegen te nemen, bij welk advies de Gouverneur, die niet zeer doortastend was, zich neerlegde.

De zendelingen kregen nu vergunning, naar hun bestemming door te reizen; zij meldden zich bij de plantage-directeuren, doch werden ook door dezen alles behalve met open armen ontvangen, in weerwil van de aanbevelingsbrieven, die zij van de eigenaars hadden medegebracht.

Voorloopig was dus het gevaar voor hen en voor eenigen, die na hen kwamen, afgewend, bij weigering van den eed onmiddellijk terug gezonden te worden, iets, waartoe de Raad aanvankelijk geneigd scheen te zijn. Nadat zij versterking uit Europa gekregen hadden door aankomst van eenige broeders, besloten zij in 1740 hun werk op de plantages, dat tot dusver weinig vruchten gedragen had, op te geven en een eigen nederzetting te stichten, waar zij beter met de Indianen in aanraking konden komen. Deze zendingspost werd gevestigd aan de Wironje-kreek, een linkerzijrivier van de Berbice-rivier, die eenige mijlen beneden de plantages Groot- en Klein Poelgeest in de hoofdrivier uitloopt. Deze nederzetting kreeg den naam Pilgerhut.

Hier konden de broeders eenige jaren vrij rustig hun werk verrichten in weerwil van tegenwerking van verschillende zijden, welke tegenwerking echter niet zoo bijzonder voelbaar was, zoolang Lössner Gouverneur van Berbice was.

De Gouverneur Waterham nl. had zich door gebrek aan tact en energie vrijwel onmogelijk gemaakt, waartoe minder gepaste gedragingen van zijn schoone vrouw het hare hadden bijgedragen,

---

[1]) Bij de reorganisatie van het bestuur van Berbice werd besloten, den toenmaligen Commandeur Anthony Thierens wegens zijn vele „misuses en exactiën" te ontslaan. In zijn plaats werd 24 Maart 1733 tot Gouverneur benoemd Bernhard Waterham, vaandrig in het regiment van den Graaf van Lippe.

waarom hij op 6 April 1740 door Directeuren werd ontslagen. In zijn plaats werd Lössner benoemd, die gedurende 9 jaren het bewind voerde, doch ook al weinig voldoening aan de Directie gaf. Na herhaalde oneenigheden met den toenmaligen opzichter-generaal over de Gouvernements-plantages, Hendrik Blankenberg, werd Lössner, nadat Blankenberg zijn zaak in Holland bepleit had, in het ongelijk gesteld en op 2 Mei 1749 ontslagen.

Zijn opvolger was Jan Frederik Colier, geboren te Neuchatel, die gedurende vijf jaren in Suriname gediend had en daarna een betrekking gehad had bij het „Comptoir des vivres" van het Engelsche leger. Colier werd op 9 Mei 1749 te Amsterdam benoemd en kwam 28 September d.a.v. in Berbice aan met verschillende scherpe opdrachten der Directeuren, o.a. om van Lössner strikte rekening en verantwoording te eischen en hem daarna naar Holland op te zenden. Om te voorkomen, dat hij de vlucht nam, was hij gemachtigd, hem desnoods in arrest te stellen [1]). Verder bleek al spoedig, dat hij bepaalde opdrachten had ontvangen, om de zaak der eedsaflegging en het dienen in de burgerwacht, wat den Moravischen broeders betrof, definitief te regelen.

Dit straffere optreden tegen de Herrnhutters zal wel beïnvloed geworden zijn door een waarschuwing tegen hen van de zijde van Amsterdamsche predikanten, die in 1739 onder den titel „Herderlijke en Vaderlijke Brief van den Kerke-Raad te Amsterdam" verschenen was. Daarbij kwam, dat ook uit Berbice aanklachten tegen de Herrnhutters bij de Directie waren ingekomen, o.a. van de zijde van den predikant Johannes Christiaan Frauendorff. Deze was afkomstig uit Saksen, was gedurende eenige jaren predikant te Namen geweest en in 1735 in Berbice aangesteld. Hij was allerminst iemand, die geschikt was, om de zoo noodige eensgezindheid onder de blanke bevolking te bevorderen. Netscher vermeldt van hem, dat hij intolerant, inhalig en twistziek van aard was, dat hij al spoedig in onmin leefde met nagenoeg alle kolonisten en dat tallooze brieven van hem aan de Directie en copieën van missives van Directeuren aan hem op het Rijksarchief berusten. Hij wordt in die brieven herhaaldelijk berispt wegens zijn onverdraagzaamheid en weinig Christelijke opvattingen.

Vóór hij naar Berbice kwam, was er gedurende vele jaren geen predikant in de kolonie geweest en had de Protestantsche kerk, die omstreeks 1730 aan de Berbice-rivier tegenover de uitmonding

[1]) Daartoe schijnt het echter niet gekomen te zijn; Lössner gaf regelmatig het bewind over en vertrok op 29 Mei 1750 uit Berbice.

van de Wironje-kreek gebouwd was, ongebruikt gestaan. Ds. Frauenhoff nam aanvankelijk met zijn gezin zijn intrek in het fort Nassau, waar op de eerste verdieping boven de pakhuizen der Compagnie en de kazerne, de woningen van den Gouverneur, den Secretaris en de officieren, benevens een vergaderzaal voor de Raden van Politie en een vrij ruim kerklokaal zich bevonden. Al spoedig maakte de predikant het allen door zijn veeleischendheid zoo lastig, dat de Gouverneur zich haastte, bij de kerk aan de Wironje-kreek een woning voor hem te laten bouwen, waardoor hij gelegenheid kreeg, hem uit het fort te verwijderen.

De bezwaren van den predikant waren hoofdzakelijk gericht tegen de prediking der zendelingen, die volgens hem van de geloofsbelijdenis der Gereformeerde kerk in verschillende opzichten afweek. De klachten van het Bestuur en van vele planters tegen hen waren van anderen aard. Het Bestuur had bezwaar tegen hun bemoeiingen met de Indianen, die door den invloed der zendelingen zouden worden afgehouden van hun gewone bezigheden, de jacht en vooral de visscherij ten dienste der Compagnie. Niet alleen het bestuur van Berbice maakte hun daar een verwijt van; ook uit de naburige kolonie Essequebo, die aan de West-Indische Compagnie toebehoorde, werden soortgelijke klachten vernomen. De rondzwervende Indianen uit Demerary, dat sedert 1746 als onderhoorigheid van Essequebo geëxploiteerd werd, schijnen in vrij grooten getale, waarschijnlijk aangetrokken door het voor hen vreemde van onbaatzuchtige, welwillende blanken, die daar woonden, naar Pilgerhut getrokken te zijn en daar in den omtrek tijdelijk verblijf te hebben gehouden. Dit was allerminst naar den zin van den wd. Commandeur van Essequebo, Adriaan Spoors [1]). In het begin van het jaar 1751 beklaagde deze zich schriftelijk bij den gouverneur van Berbice over dit wegtrekken der Indianen uit Demerary en dreigde, dat, als hij de zendelingen, aan wier invloed hij dit toeschreef, in zijn macht mocht krijgen, hij hen zonder vorm van proces onmiddellijk zou laten ophangen. De zendelingen achtten het dan ook ongeraden in te gaan op een aanbod, dat hun van particuliere zijde juist in dien tijd gedaan werd, nl., een plantage van 2000 akkers aan de Demerary-rivier aan hen te verkoopen. Zij begrepen volkomen, dat voor deze transactie zeer zeker niet de goedkeuring van het bestuur van Essequebo te verkrijgen zou zijn.

En, wat van meer belang was, de Directeuren in Amsterdam

[1]) Hij was Secretaris en nam tijdens het verlof van den Commandeur L. Storm van 's-Gravensande diens functiën waar.

waren ook al allerminst tevreden over den gang van zaken in hun kolonie, waar nog niet veel verbetering te zien was, in weerwil van de scherpe opdrachten, die zij den nieuwen gouverneur hadden medegegeven. Er werden wel vele brieven geschreven, maar twisten en oneenigheden bleven in Berbice aan de orde van den dag en niet zelden leidden deze tot handtastelijkheden, die dan weer allerlei processen ten gevolge hadden. Wel hadden de Directeuren ten laatste de gouverveurs aangemaand, het hunne te doen, om het aantal daarvan wat te verminderen, o.a. door persoonlijk tusschen beide te komen, maar veel gaven deze vermaningen niet. Netscher oordeelt dan ook: „Wij gelooven niet, dat eene kolonie op minder oordeelkundige wijze is bestuurd geworden, dan Berbice van 1720 tot 1760, zoowel van uit het Vaderland als in de kolonie zelve".

Om nu althans te trachten, hierin eenige verbetering te brengen, besloten Directeuren in 1750 een hunner als gemachtigde naar de kolonie te zenden, hopende, dat door zijn optreden verschillende geschillen beslecht en niet afgedane zaken tot een goed einde gebracht zouden worden.

Deze commissaris, Boulée, kwam in September in Berbice aan. Eenige der onderdeelen van zijn opdracht waren de regeling van de kwestie der eedsaflegging en van het dienst doen in de burgerwacht door de Moravische broeders en verder het onderzoeken van de klachten, die tegen hen van verschillende zijden waren ingebracht.

Deze missie had echter al even weinig uitwerking, als de vele brieven en aanschrijvingen, die uit Amsterdam naar Berbice gingen. Boulée kon trouwens slechts zeer weinig of niets in de kolonie uitrichten, daar hij spoedig na zijn aankomst aldaar en wel op 19 November plotseling overleed. Het weinige, dat hij tijdens zijn kortstondig verblijf daar had kunnen doen, was met den gouverneur te zamen een voorloopig onderzoek instellen, om gewenschte gegevens te verzamelen. Wat den Herrnhutters betreft, had er een onderhoud plaats met twee hunner, Schumann [1]), een zeer energiek en bekwaam man, die voortaan in hoofdzaak de onderhandelingen met het bestuur voerde, en Klarup. Dit onderhoud

---

[1]) Zie W. I. G. XXII No. 9 blz. 269.

Het is eigenaardig op te merken, hoe op Schumann, die toch een talenkenner was, zijn Hollandsche omgeving inwerkte. In zijn brieven en dagboeken, die in het Duitsch gesteld zijn, gebruikt hij behalve nu en dan Latijnsche en Grieksche woorden en uitdrukkingen, ook herhaaldelijk Hollandsche woorden, waar men Duitsche zou verwachten.

was door de zendelingen zelf uitgelokt ,die vernomen hadden, dat van verschillende zijden klachten tegen hen waren ingebracht en dat er overwogen werd, hen uit de kolonie te verwijderen en het daarom beter achtten, geen oproeping ter verantwoording af te wachten, maar zoo spoedig mogelijk voor de verdediging hunner belangen zelf te zorgen.

Dit onderhoud had op 12 November op het fort plaats. Aanvankelijk wilde de gouverneur de beide broeders niet ontvangen, maar, toen Schumann aanhield, werden zij toch ten laatste toegelaten. Boulée woonde het grootste gedeelte van het gesprek bij.

De broeders vernamen toen, dat de klachten drieërlei waren en wel:

1. de vrees, dat de Indianen door de prediking opstandig zouden worden;

2. de weigering wapenen te dragen en

3. het bezwaar tegen de eedsaflegging, waardoor tevens onmogelijk werd, zendelingen in eenig ambt te benoemen [1]).

Het resultaat van dit onderhoud was, dat den zendelingen 6 à 8 maanden tijd gelaten werd om hun verdere houding te bepalen. Inmiddels konden zij zich schriftelijk tot de Directie te Amsterdam wenden. De gouverneur gaf zelfs in overweging, dat een paar der zendelingen naar Amsterdam zouden gaan, om de zaken met de Directie persoonlijk te bespreken. Toen Schumann hierop antwoordde, dat op dit oogenblik bezwaarlijk broeders gemist konden worden, maar, dat hij binnen kort nieuw uitgezondenen verwachtte, riep Colier uit: ,,Ja, daarop zal ik wel passen, dat er geen meer hier komen!"

De nieuw aangekomenen, die 10 Maart 1750 in Berbice arriveerden, waren Dehne en het echtpaar Beutel. Aanvankelijk wilde de gouverneur hun niet veroorloven naar Pilgerhut, door te reizen, maar na eenig over en weer praten verkregen zij toch vergunning daartoe en kwamen twee dagen later op de zendingspost aan.

Het bleek nu weldra, dat de gouverneur niet van zins was, de zaken nog langer slepende te laten. Beide punten van geschil, de

---

[1]) Er bestonden destijds in Berbice verschillende strenge bepalingen en op overtreding ervan waren zware straffen gesteld. Zoo was ieder verplicht, een onbezoldigd ambt, waarin hij van bestuurswege benoemd werd, te aanvaarden, op straffe bij weigering uit de kolonie verwijderd te worden.

Mankeeren bij de oefeningen van de burgerwacht werd twee keer met geldboete bestraft en den derden keer eveneens met uitwijzing.

eedsaflegging en het dienen in de burgerwacht, pakte hij ongeveer tegelijkertijd aan, terwijl hij ook een poging deed, om de verhouding van de Indianen tot het bestuur en de zending eenigszins geregeld te krijgen.

Beutel en Dehne werden opgeroepen op 6 April op het fort te verschijnen om den eed van trouw af te leggen. Tevens ontvingen de broeders het bevel maandelijks vier hunner Indianen naar het fort te zenden om daar voor het bestuur te werken.

In de raadsvergadering weigerden de twee opgeroepenen, evenals Dehne dat reeds in 1738 tegenover den gouverneur Waterham gedaan had, den eed af te leggen, waarop beiden op 17 April schriftelijk aanzegging kregen, per eerstkomende gelegenheid de kolonie te verlaten.

Wat het exerceeren betreft, was reeds in een raadsvergadering op 11 Augustus 1750 uitgemaakt, dat ook de zendelingen daartoe verplicht waren, maar het duurde nog tot Januari van het volgende jaar, eer er een poging gedaan werd dat besluit ten uitvoer te brengen. Dat werd niet zoozeer veroorzaakt door lankmoedigheid van het bestuur, als wel door het vrijwel volkomen ontbreken van discipline in Berbice. Dit gemis bleek wel sterk toen het raadsbesluit den broeders officieel bekend gemaakt zou worden. Hiermede werd een commissie, bestaande uit den gouvernementssecretaris en twee luitenants van het garnizoen belast. De secretaris vertrok het eerst, maar kort nadat deze zich op reis begeven had, kreeg een der luitenants een hevigen twist met den gouverneur, zoodat deze het toen beter achtte, voorloopig maar van het uitzenden der commissie af te zien. De secretaris werd door middel van een hem achterna gezonden bode ijlings terug geroepen en zoo bleef ook deze zaak weder hangende.

Ook de uitwijzing van Dehne en Beutel kon vooreerst niet ten uitvoer gelegd worden. Wel was hun aangezegd per eerste gelegenheid de kolonie te verlaten, maar het duurde nog geruimen tijd, eer die eerste gelegenheid zich voordeed. De verbinding toch van het moederland met Amerika was in het midden der 18e eeuw op verre na niet zoo regelmatig, als zij in de rustige jaren van de 19e en van deze eeuw zou worden. Van onmiddellijk weer vertrekken was dus geen sprake en tijdens het wachten op reisgelegenheid werd de echtgenoote van Beutel zoo ziek, dat zij bezwaarlijk de zeereis op nieuw zou kunnen aanvaarden. Dit werd in een attest door den chirurgijn van het fort, die haar eenige malen bezocht, vastgesteld. Het was inmiddels Juli geworden en op den 2en dezer maand begaf Beutel zich naar het

fort, om den gouverneur te verzoeken, hem en zijn vrouw uitstel van hun vertrek te verleenen, tot de laatste voldoende hersteld zou zijn. Tevens bezorgde hij een rekest aan den Raad van Politie, waarin de verschillende punten van geschil nogmaals behandeld werden. In een bijlage bij dit rekest werd het mondeling door Beutel gedane verzoek om uitstel herhaald en Dehne sloot zich hierbij aan. Tevens werd het attest van den chirurgijn overgelegd.

In de eerstvolgende vergadering van den raad werd dit rekest met bijlagen behandeld. Op het verzoek om uitstel van het echtpaar Beutel werd gunstig beschikt; de uitwijzing van Dehne werd gehandhaafd en deze zag zich dus genoodzaakt, daar inmiddels een schip zou vertrekken, op 31 Augustus de reis te aanvaarden. Wat verder den overigen zendelingen betreft, omtrent hen zou beslist worden, zoodra de gouverneur en de raad de noodige nadere instructies van de Directeuren uit Amsterdam zouden ontvangen hebben.

Deze instructies lieten echter weder geruimen tijd op zich wachten en inmiddels wijzigde zich de gezindheid van den gouverneur, die tot dusver beslist vijandig geweest was, belangrijk ten gunste der zendelingen. Dit werd veroorzaakt door een bezoek, dat hij met den secretaris op 14 September aan Pilgerhut bracht. Een nauwkeurige inspectie overtuigde hem ervan, dat hij in verschillende opzichten onjuiste rapporten had ontvangen. O.a. was gerapporteerd, dat de Indianen, die bij de nederzetting woonden, opdracht gekregen hadden, zich bij nadering van blanken in het bosch te verschuilen, zoodat hun aantal niet juist zou kunnen worden vastgesteld. Het bleek, dat dit volkomen onwaar was; de Indianen, die aanwezig waren, bleven rustig aan hun werkzaamheden. Van de aanplantingen en de behuizing van blanken en Indianen kreeg de gouverneur verder een gunstigen indruk, zoodat hij bij het afscheid betuigde ,dat zijn meening omtrent den arbeid der zendelingen belangrijk gewijzigd was. De kwestie was daarmede echter nog niet van de baan.

Op 6 October werd een buitengewone vergadering van den raad gehouden, waarin kennis genomen werd van de instructies van de Directie, die inmiddels eindelijk uit Amsterdam ontvangen waren. Deze bevalen, onveranderlijk vast te houden aan den eisch van het afleggen van den eed van trouw en van het dienen in de burgerwacht, terwijl verder voor iederen gedoopten Indiaan hoofdgeld betaald moest worden. De gunstige gezindheid van den gouverneur, die door eenige leden van den raad gedeeld werd, maakte, dat den broeders ten slotte nogmaals drie maanden uit-

stel gegeven werd en wel tot de volgende raadsvergadering, welke op 4 Januari 1751 zou plaats hebben.

Inmiddels werd ook in het moederland gewerkt om een gunstiger stemming bij de Directie ten opzichte der zending te verkrijgen. Hiermede belastte zich een der voornaamste leden der gemeente in Holland, nl. Abraham von Gersdorf. Zijn relaties in de hoogste kringen der republiek zouden hem waarschijnlijk wel in staat stellen, invloed ten goede te oefenen. In Mei 1751 schreef hij een in het Fransch gestelden brief met uitvoerige toelichting over de zaken in Berbice aan den Erfstadhouder. Aan het stadhouderlijke hof was men persoonlijk met Zinzendorf bekend, o.a. door een bezoek, dat hij, nog als student, daar te Leeuwarden in 1719 en later nogmaals, toen vergezeld door zijn gemalin en zijn dochter in 1736 gebracht had.

Ongetwijfeld zullen de bemoeiïngen van Von Gersdorf en van anderen niet zonder invloed op de houding der Directie ten opzichte der zending gebleven zijn, vooral daar de Erfstadhouder sedert zijn benoeming tot Directeur-Generaal der beide Compagnieën in 1747 belangrijken invloed op koloniale zaken verkregen had.

Maar de doorslag werd toch gegeven in Berbice zelf door een veranderde houding der gemeente, nadat de zendeling Wilhelm Zander [2]) daar was aangekomen.

Hij was uit Europa uitgezonden om verschillende zendings-

---

[1]) Abraham von Gersdorf (1704–1784) was o.a. „Geheimer Kriegsrat" in Dresden. In 1740 trad hij tot de Broedergemeente toe en bekleedde in haar dienst verschillende functies in Holland, Pruisen, Engeland en elders.

[2]) Wilhelm Zander (1716–1781) was geboren te Quedlinburg. Hij kwam in 1734 te Jena met Zinzendorf in aanraking en trad in 1738 tot de gemeente toe. Gedurende eenigen tijd werden hem werkzaamheden in Stralsund toevertrouwd en in 1741 werd hij naar Amerika gezonden. Van hier terug gekeerd werd hem twee jaar later de visitatie der zendingsposten in Suriname opgedragen. Vóór zijn vertrek daarheen huwde hij op 4 Juni met Johanna Magaretha Müller. Op 23 October kwam het echtpaar te Paramaribo aan, begaf zich na een verblijf in Suriname naar Berbice en in 1749 naar Bethlehem in Amerika. Op die reis overleed zijn echtgenoote op zee op de hoogte van St. Thomas. Na in Europa teruggekeerd te zijn, werd hij in 1751 opnieuw naar Berbice gezonden met opdracht, den eed af te leggen (zijn bereidheid daartoe stond op zijn pas vermeld) en de overige zendelingen te bewegen, hetzelfde te doen. In 1756 ging hij voor de tweede maal naar Suriname en huwde daar met de weduwe Gräbenstein. Bij den aanval der Boschnegers op de zendingspost Saron in 1761 werd hij gewond en keerde toen naar Zeist terug. Zijn laatste levensjaren bracht hij als predikant te Blokzijl in Overijsel door, waar hij in 1781 overleed.

posten in Amerika te visiteeren en had voor zijn vertrek een onderhoud met Zinzendorf gehad over de kwestie der eedsaflegging. Deze had als zijn meening te kennen gegeven, dat daartegen geen bezwaar bestond. In Mei 1739 had hij reeds verklaard: „Es ist ganz kein Lehrsatz bei uns, dass men nicht schwören dürfe. Es wird davon niemals geredet...." Of een lid der gemeente al of niet een eed wilde afleggen, moest hij met zijn eigen overtuiging uitmaken. En eischte de overheid een eed van trouw en werd door weigering daarvan de zaak der zending in gevaar gebracht, dan was het beter zich niet te verzetten, maar zich te onderwerpen, of het land te verlaten, indien men die onderwerping niet met zijn geweten overeen kon brengen.

Wat nu Berbice betreft, kreeg Zander de opdracht, den eed af te leggen — op zijn pas werd vermeld, dat hij daartoe bereid was — en de overige zendelingen op te wekken, zijn voorbeeld te volgen. Aldus handelde hij dan ook: op 4 Januari legde Zander den eed af en zijn voorbeeld werd door anderen gevolgd. Twee gehuwde en een ongehuwde zendeling bleven bij hun bezwaren volharden en verlieten Berbice. Een gezin ging naar Pennsylvanië, de anderen gingen naar Europa. Het laatst onderwierp Schumann zich. Hij werd op 4 April beëedigd, nadat hij nog te voren op 28 Maart in een onderhoud met den gouverneur Colier verklaard had, dat hij bereid was, zich te onderwerpen, doch alleen, daar hij vreesde door voortgezette weigering de geheele zaak der zending in Berbice in gevaar te zullen brengen.

Met de onderwerping der gemeente in zake de eedsaflegging namen het Bestuur in Berbice en de Directie te Amsterdam genoegen; omtrent het dienen in de burgerwacht, het betalen van hoofdgeld voor gedoopte Indianen en andere geschilpunten werden de zendelingen verder niet lastig gevallen. Trouwens een en andermaal had de gouverneur reeds verklaard, dat dit ondergeschikte zaken waren; het kardinale punt, waarom het bij de Directie ging, was de zaak van het afleggen van den eed. Toen deze naar haar genoegen geregeld was, konden de Moravische broeders nog gedurende eenige jaren vrij rustig hun werk voortzetten. Niet lang echter; in Februari 1763 brak de groote slavenopstand uit, die Berbice aan den rand van den afgrond bracht. In Maart ging de nederzetting Pilgerhut in vlammen op en namen de zendelingen, die er toen waren, de vlucht naar Demerary. Daardoor kwam een einde aan den zendingsarbeid in Berbice. Schumann beleefde deze catastrophe niet; hij was op 10 October 1760 te Pilgerhut overleden.

HERINNERINGEN AAN HET OERWOUD

VISCHVANGST IN SURINAME

DOOR

L. JUNKER

Evenals de jacht vervult de vischvangst een voorname rol bij de voedselvoorziening in Suriname. Ofschoon het in mijn bedoeling ligt, in de eerste plaats deze voedselvoorziening bij de primitieve bewoners van het land te bespreken en daarbij rekening te houden met de bewoners der buitendistricten, zal een korte beschouwing van de visscherij in het algemeen en van de voorziening van visch der stadsbewoners wel op haar plaats zijn.

In het algemeen geeft de bevolking van Suriname voorkeur aan de uit de Vereenigde Staten ingevoerde gezouten visch, waarvan verschillende soorten onder den verzamelnaam bakkeljouw bekend zijn. Het verbruik hiervan is niet slechts een kwestie van smaak, doch heeft in de eerste plaats een economischen achtergrond. Voor een paar luttele centen kan de vrouw uit het volk bij den Chinees voor het middagmaal terecht en deze visch wordt genuttigd als toespijs bij het frugale ontbijt of bij het avondeten van den gewonen arbeider. De bakkeljouw wordt dan ook in groote hoeveelheden ingevoerd. Dit neemt niet weg, dat er door beroepsvisschers nog groote hoeveelheden versche, gedroogde en ook gezouten visch aan de markt gebracht wordt. Alleen gedroogde visch kan bewaard worden; anders bederft de visch, zelfs goed doorgebakken, spoedig. De visscherij wordt zoowel op de rivieren als ook in de moerassen uitgeoefend. Terwijl de beroepsvisschers op de rivieren gedurende het geheele jaar hun netten op de groote modderbanken uitzetten wordt in zwampen slechts gedurende den drogen tijd, wanneer deze nagenoeg uitdrogen, gevischt. In het jaar 1909 werd een onderneming opgericht, die zich ten doel stelde zeevisch te Paramaribo aan de markt te brengen. De kotter, die naar den Atlantischen Oceaan ter vischvangst toog, nam groote hoeveelheden ijs mede, waarin

de gevangen visch bewaard werd. Na terugkeer werd de vangst te Paramaribo in de koelkamers der ijsfabriek opgeslagen. De aldus bewaarde visch viel echter niet in den smaak van het publiek en in 1913 werd de onderneming gestaakt.

Met het oog op den grooten vischrijkdom der Surinaamsche rivieren en kreken, doch vooral van de zee langs de kust, werd het denkbeeld geopperd hiervan voor den economischen opbouw van Suriname partij te trekken. Men meende, dat de bereiding van vischmeel, dat als krachtvoeder voor vee in Nederland afzet zou kunnen vinden, op geen onoverkomelijke bezwaren zou stuiten. Zoowel de monding van de Surinamerivier met de verlaten suikerplantage Resolutie, als ook Nickerie, zijn zoowel voor de productie als voor de verscheping zeer gunstig gelegen. Met het produceeren van vischmeel kan het winnen van vischlijm gepaard gaan. Deze wordt vooral door de veel in de Surinaamsche wateren voorkomende visschen van de familie der Siluridae, waarvan de Geelbagger (Sciadeichtys Parkeri) de grootste vertegenwoordiger is, geleverd. Deze visch wordt tot anderhalve meter lang en meer dan honderd pond zwaar. Ofschoon zijn vleesch zeer smakelijk is, en de visch zoo goed als geen graten bezit, wordt hij, behalve door de Indianen en Boschnegers, door de inwoners niet gegeten, evenmin als de overige gladvisschen, zooals men in Suriname de Siluridae noemt. Het volksgeloof wil, dat deze visch treef voor den mensch is, d.w.z., dat het eten van die visschen melaatschheid veroorzaakt.

Zooals de jacht is ook het visschen in Suriname aan geen wetten gebonden. Slechts de beroepsvisschers zijn gehouden een kostelooze vergunning aan te vragen. Buitendien bestaat er een verbodsbepaling tegen het vangen van visch door middel van vischvergiften. Deze bepaling wordt echter in het binnenland niet nageleefd. In zekere streken is het ponsen, de uitdrukking voor visschen met vischvergiften, zelfs noodzakelijk. De hoofdbron van inkomsten der bewoners van het Surinaamsche binnenland is de houtkap. Het gekapte hout wordt naar de kreken gesleept en aldaar tot vlotten vereenigd. In deze waterwegen wemelt het dikwijls van gevaarlijke visschen. Vooral de sipari (potamotrygon reticulatus) wordt vaak in de kreken aangetroffen. Aan het einde van zijn zweepachtigen staart draagt deze visch een tot tien centimeter langen doorn, waarmee hij den mensch verwondingen toebrengt, welke tot gevaarlijke ontstekingen kunnen leiden, die zeer moeielijk te genezen zijn. Evenals tegen slangenbeten bezitten de inboorlingen wel een voorbehoedmiddel, een kotti, dat is

een inenting, doch te oordeelen naar de vele wonden, welke ik gedurende mijn zwerftochten behandeld heb, helpt het middel niet veel. Het beste voorbehoedmiddel blijft daarom het bij voorbaat onschadelijk maken van den aanvaller door een kreek, waarin gewerkt moet worden, te ponsen. Van dezen gevaarlijken visch dient vermeld te worden, dat hij tot één der Surinaamsche rivieren, den Granrio, geen toegang heeft weten te verkrijgen. Deze rivier, welke samen met den Pikienrio de Surinamerivier vormt, wordt bij de samenvloeiïng door een tien meter hoogen rotsdam, welke gedurende den regentijd in een indrukwekkende waterval verandert, afgesloten. Den sipari is het nooit gelukt over den dam heen naar den Granrio te komen. Daarentegen is een andere gevaarlijke visch, de piring, de gevaarlijkste roofvisch van alle Zuidamerikaansche rivieren, daar wel te vinden. Op dezen roover zullen wij later herhaaldelijk terug komen.

Alvorens wij nader de methoden van de vischvangst der primitieve en half primitieve bewoners van Suriname bespreken, zullen wij ons wat bij de beroepsvisschers ophouden. Deze zoeken hun arbeidsveld in zee langs de kust, in de groote rivieren of in de moeraskreken. In de beide eerste gevallen wordt steeds op een modderbank gevischt. Heeft men een geschikte bank aangetroffen, dan worden naar gelang van de lengte van het net — deze kan 150–200 m zijn — in een grooten boog, die van oever tot oever loopt, lange stokken in de modder gedreven. Aan deze stokken wordt het net bevestigd en opgerold. Komt nu de vloed op, dan stroomt het water onder het opgerolde net door en daarmede komen ook de visschen binnen, die op de modderbanken naar hun voedsel zoeken. Wanneer het water hoog genoeg is en over het opgerolde net heen stroomt, wordt dit los gemaakt. De onderkant daarvan is voorzien van looden kogels, welke in de modder dringen en zóó het net spannen. Hierdoor wordt den visschen, die met de eb weder naar de zee willen terugkeeren, de terugtocht afgesneden en blijven deze op de modderbank liggen. De buit is soms zeer groot en van groote verscheidenheid. In het bijzonder wordt vaak aldus de gweriman, (Mugil brasiliensis) in groote hoeveelheden gevangen. Deze, een van de smakelijkste zeevisschen, die veel overeenkomst met den zalm heeft, wordt tot een halve meter lang en wel tien ponden zwaar. Hij komt in groote scholen op de modderbanken voor, waarop hij door opslurpen van de modder op kreeften en weekdieren jacht maakt. Ofschoon de gweriman in grooten getale over het net heen springt, worden altijd nog veel laatkomers gevangen. Maar ook

kleine haaien en vooral de zaagvisch behooren tot de regelmatige bezoekers der Surinaamsche kust. Het water is tot nagenoeg drie mijlen van de kust troebel en modderig. De groote menschenhaai komt niet naar dit water; hij houdt zich in het diepe en heldere zeewater op. Rondom de voor de kust van Fransch Guyana gelegen Iles du Salut, welke als verbanningsoorden voor Fransche misdadigers berucht zijn, komt de menschenhaai in grooten getale voor. Hij speelt aldaar de rol van wachter, en loert tevens op de lijken van de verbannenen, die volgens Kappler op de eilanden niet begraven maar in zee geworpen worden. Ook de zaagvisch (Pristis antiquorum Lath.) kan niet als een gewenschte gast op de Surinaamsche kust beschouwd worden. Dit blijkt hieruit, dat, toen ruim twintig jaren geleden eenig personeel van de zendingsfirma een uitstapje naar het strand nabij de uitmonding van de Surinamerivier maakte, gedurende het baden bij opkomenden vloed een van hen door een zaagvisch werd aangevallen en hem een been letterlijk werd afgesneden. De ongelukkige, een van de chefs der firma, was niet meer te redden en bloedde dood. In de netten der visschers worden zaagvisschen van zes meters lengte gevangen; in den regel bedraagt de lengte van de zaag ongeveer een derde der geheele lengte van den visch. Meestal zijn de zaagvisschen van kleinere afmetingen en hun zagen worden als Surinaamsche curiositeiten te Paramaribo te koop aangeboden.

Op hooge plekken van het strand richten de visschers de barbacot op. Deze bestaat uit een stellage van stevige stokken, waarop bij wijze van een rooster eveneens stokken worden gelegd. Onder het rooster wordt een open vuur onderhouden; de visschen worden dus niet gerookt maar geroosterd. Wanneer de visschen zoo droog als beschuit zijn, worden zij verpakt en te Paramaribo verhandeld. Dikwijls wordt een gedeelte van de gevangen visch slechts half gedroogd, en dit product als „warme visch", waram fisi in het negerengelsch, te koop aangeboden. Deze visch blijft dan echter ten hoogste een of twee dagen goed, terwijl de geroosterde visch gedurende weken bewaard kan worden.

De beroepsvisschers, die op de Surinaamsche rivieren visschen, doen dit met de zoogenaamde sleep. Dit is een net, dat aan den bovenkant van een groot aantal stukken licht hout, die het net drijvende houden, voorzien is. In het midden van den onderkant loopt het net in een lange zak uit. Met hoog water wordt het net op een modderbank in een grooten boog uitgezet, waarbij beide

uiteinden aan den wal vastgemaakt worden. Zoodra veronderstelde wordt, dat achter het net voldoende visch aanwezig is, wordt dit naar de wal toe getrokken, de vluchtende visch komt dan in den zak van het net terecht en kan zoodoende gemakkelijk bemachtigd worden. De visschers brengen hun buit zoo spoedig mogelijk naar Paramaribo, waar deze versch te koop aangeboden wordt.

Onder de visschen, die in de rivieren gevangen worden, neemt de Koebi (cynoscion acoupa) een voorname plaats in. In het bijzonder tegen het begin van den drogen tijd verlaat deze visch de zee, waarin hij thuis behoort, en komt in groote scholen de rivieren binnenvallen. Gedurende Juli en Augustus heb ik de koebi dikwijls ter hoogte van de Jodensavanna gevangen. Dit is een van de smakelijkste visschen, wordt meer dan een halve meter lang en kan wel acht pond zwaar worden. Verder is er nog de snoek, die wel twintig pond zwaar kan worden, en de boven reeds genoemde gweriman.

Eenige schollensoorten en een haringachtige visch, dien men in Suriname sardine noemt, behooren eveneens tot de betere vischsoorten. Soms maakt ook de Granmorgo, de grootste schubbenvisch, die de Surinaamsche wateren bezoekt, het den visschers lastig. Deze, de Hypoplectrus, kan tot twee meters lang en een meter hoog worden. Er werden visschen van deze soort gevangen, die nagenoeg 300 pond zwaar waren. Behalve nog meer kleinere schubbenvisschen, waarvan de namen mij onbekend zijn, worden in de rivieren nog een aantal soorten visschen gevangen, welke tot de familie der Siluridae behooren.

De visscherij der beroepsvisschers in de bosch- en moeraskreken beperkt zich tot den drogen tijd, wanneer de waterstand laag is en de werking der getijden een handje mee helpt. Bij hoog water worden de mondingen der kreken met het net afgesloten en de naar de grootere kreken of rivieren terugkeerende visch wordt in den zak van het net gevangen. Ofschoon talrijke soorten gevangen worden, komen voor deze vangst slechts de Warappa (Hoplerythricus) en de Batakka (Macrodon trahira Spix) in aanmerking. Gene is een overal in de moerasstreken voorkomende visch, welke ongeveer 30 cm lang wordt, weinig graten heeft, zeer vet wordt en de smakelijkste moerasvisch is. Terwijl men de warappa ook levend naar Paramaribo vervoert, wordt het meerendeel van de gevangen visch ter plaatse gezouten en in vaten verpakt. De batakka wordt op de barbacot geroosterd en als drefisi, gedroogde vsich, aan de markt gebracht. Deze visch wordt veel grooter dan de warappa en heeft veel graten, maar

wordt voor de bereiding van de blafoe, de Surinaamsche soep. zeer gezocht. In dit verband kunnen wij ook den kwikwi (Callichthys) noemen. Van deze visch, waarvan het geheele lichaam met hoornen platen bedekt is, en waarvan de vinnen hoornen doornen zijn, leven in de moerassen verscheidene soorten. Hij wordt ten hoogste 15 cm lang en kan uren buiten het water in leven blijven. Wanneer ondiepe moerassen uitdrogen, kruipt de kwikwi over diepe plekken der zwamp, of boort zich in den vochtigen grond en houdt aldaar een aardewinterslaap. Door de bewoners van Paramaribo is het hengelen van kwikwi gedurende den drogen tijd een geliefde sport.

Na deze beschrijving van een gedeelte van de voedselvoorziening der stadsbewoners, komen wij op ons eigenlijk onderwerp, de wijze, waarop de primitieve en andere bewoners van het binnenland door visschen in hun voeding voorzien, te spreken. Zij bezitten geen netten; in plaats daarvan treffen wij echter bij hen de Indiaansche para aan. Uit de bladsteelen der Maripapalm snijdt men dunne, maar dan twee meters lange, latjes. Deze worden door middel van een bosch touw, verkregen van een liaan, aan elkander geregen, zoodat hierdoor een opengewerkte 8 à 10 meters lange en ongeveer twee en een halve meter hooge mat ontstaat. Zoowel de mondingen van kleine kreken, alsook zand- en modderbanken in de rivieren, worden door deze para, waarvan er soms twee à drie noodig zijn, afgezet. Wanneer de banken of de mondingen der kreken droog liggen, worden lange stokken in den grond gedreven, waaraan de para bevestigd wordt. Daar, waar de trek van het water het grootst is, laat men een eenige meters breede opening in het scherm. Met den opkomenden vloed trekken de visschen daar door heen, en zoodra het water zijn hoogsten stand bereikt heeft, wordt het gat in de para gesloten. Men wacht dan, totdat het water weer laag is, om de visschen van den drogen grond op te rapen. Omdat de kreken over dag door geheel andere visschen bezocht worden dan des nachts, worden, naarmate men des nachts of over dag vischt, geheel andere visschen gevangen. Op deze wijze worden des nachts op de zandbanken der rivieren soms vele honderden visschen in één vangst bemachtigd. In het bijzonder bezoekt de Makkavisch gedurende den nacht de zandbanken, en deze trekt op het einde van den regentijd in groote scholen naar de bovenrivieren. Deze, de Curimatus spilurus Gunth. wordt hoogstens een half pond zwaar, doch de moeite wordt beloond, doordat soms vele honderden achter de para blijven liggen.

Ook op een andere wijze wordt visch in groote hoeveelheden gevangen, met de Massoea n.l. Dit instrument is een walsvormige, uit palmbladen gevlochten korf, waarvan beide uiteinden zóó worden afgesloten, dat de visch door de buigzame afsluiting wel in den korf kan komen, maar dezen niet meer verlaten kan. De Massoe wordt voornamelijk in kreken geplaatst en een of twee malen per week leeg gehaald. Ook bewaren de Indianen, wanneer zij bij de vangst bijzonder gelukkig zijn geweest, het surplus daarvan in soms eenige meters lange Massoeas.

Gedurende den regentijd loopen groote oppervlakten bosch onder en vullen zich talrijke beken, die later weer droog loopen. De visschen, in het bijzonder de warappa en de batakka, komen dan in groote scholen deze overstroomde streken binnentrekken. Voordat deze weder naar het diepe water terugkeeren, zetten de inboorlingen de beken met gevlochten palmbladeren af en plaatsen achter de hindernis een groote boot (corjaal). De terugkeerende visschen vinden de hindernis in hun weg en springen er overheen, waardoor zij in den corjaal terechtkomen en aldaar blijven liggen.

Een zeer vernuftig uitgedacht toestel van den primitieven visscher is de kamina, een op het grondbeginsel van den terugveerenden gebogen stok berustende springfuik. Deze stok wordt in de nauwe opening van een van palmhoutlatten en lianen gevlochten suikerbroodvormigen korf bevestigd. De open onderkant daarvan wordt door een eveneens stevig gevlochten deksel afgesloten, dat met het uiteinde van den stok door een boschtouw verbonden is. Aan dit touw wordt de val bevestigd, waaraan, zooals bij een eenvoudige muizenval, het lokaas vastgemaakt wordt. Wanneer dit geschied is, wordt de stok gebogen, waardoor het touw slap en het deksel geopend wordt. Rukt de visch aan het lokaas, dan springt de kuip van de val uit haar rustpunt, waardoor het touw vrij komt en de stok terugveert. Het touw wordt gespannen en sluit het deksel, de visch kan vóór noch achteruit, hij zit gevangen.

Met behulp van deze springfuiken vangen de Indianen in de boschkreken soms honderden visschen per dag, meestal warappen en batakken. Eens marcheerde ik met mijn arbeiders aan de Boven-Saramacca en kruisten wij den bovenloop van een der kreken dezer rivier. Juist bij den overgang der kreek was een springfuik aan een klein boompje bevestigd en in de fuik zat een visch. Wij zetten onze vrachten neer en gingen op nader onderzoek uit. Toen er nog een twintig fuiken met inhoud gevonden

waren, werd besloten ter plaatse te rusten en van den gevangen visch het middagmaal te bereiden. Een van de arbeiders zette de vallen weer, met versch lokaas op, zoodat de Indiaan, die deze geplaatst had, geen schade heeft ondervonden.

Een bijzonder stevige en groote kamina wordt voor de Anjoemara gevlochten. Deze, de Macrodon aimara Spix. is een van de beste zoetwatervisschen van Suriname. Hij wordt tot een meter lang en kan vijf en twintig pond zwaar worden. Naast de piring is de anjoemara de gevaarlijkste roover onder de visschen der rivieren en kreken van het binnenland. De beet van dezen visch is daarom bijzonder gevaarlijk, omdat de veroorzaakte wonden zeer slecht genezen en allerlei complicaties met zich brengen. Dit heb ik eens, op een reis naar de Tapanahony, aan de Tossokreek ondervonden. Een arbeider, die heel voorzichtig op een rots in de kreek een bad nam, werd aan zijn hiel door een anjoemara gebeten. Hoewel de wond antiseptisch behandeld werd, veretterde zij met den dag meer en ten slotte veroorzaakte dit klierontstekingen, zoodat ik den arbeider naar Paramaribo moest opzenden. Ook bij de Boschnegers kreeg ik herhaaldelijk door visschen veroorzaakte wonden, die niet genezen wilden, te behandelen.

Dikwijls, in het bijzonder wanneer het vleesch van het eene of andere wild als lokaas wordt gebruikt, komt ook de pirin (Pygocentrus piraya) in de fuiken terecht. Deze roover, die gemakkelijk door zijn roode oogen van de andere visschen te onderscheiden is, wordt wanneer er bloed in het water te ruiken is zeer brutaal, en komt dan, soms in heele scholen, tot dicht aan de landingsplaatsen, waar wild schoon gemaakt wordt. Menige Boschnegervrouw heeft haar onvoorzichtigheid met het verlies van een vinger moeten betalen. De pirin bijt met zijn vlijmscherp, zaagachtig gebit beenderen van vingerdikte met gemak af. Schildpadden en watervogels zijn dikwijls de slachtoffers van deze roofvisch. Bij Brokolanko, aan de Boven Saramacca, zag ik eens hoe een hond in eenige minuten door de pirins afgemaakt werd. Hij zwom zijn meester, die met de boot de rivier overgestoken was, achterna en werd in het midden van den stroom door een pirin aangevallen. Het uit de wonden van den hond vloeiende bloed lokte tal van pirins aan, die het arme, van pijn gillende dier letterlijk in stukken scheurden. Als men zwemmende in beweging blijft, valt de pirin niet aan; ik heb ten minste nooit gehoord, dat de visch in open en schoon water een mensch aangevallen heeft.

Terwijl, behalve door de stadsbewoners, die gedurende den drogen tijd naar de moerassen trekken om kwikwi te vangen, weinig aan hengelen gedaan wordt, vangen de bewoners van het binnenland toch visschen met den haak. Meestal wordt van de zoogenaamde djompohoekoe, den springhengel, gebruik gemaakt. Deze berust op het beginsel van den terugspringenden gebogen staf. De haak wordt aan een buigzamen stok door middel van een gevlochten touw bevestigd en van lokaas voorzien. Daarna wordt de stok gebogen en, op de wijze welke wij bij de springfuik hebben leeren kennen, in zijn stand gehouden. Daarbij komt de haak met het aas in het water te liggen. Bijt de visch, dan rukt hij de houten kuip waarmede de stok in zijn gebogen stand vastgehouden wordt los, de stok komt vrij, springt terug en de visch komt boven den waterspiegel aan den zelfwerkenden hengel te hangen. Met dezen springhengel worden de grootste visschen zooals anjoemaras en gladvisschen gevangen. Zijn deze te groot, waardoor een gedeelte van het lichaam in het water blijft hangen, dan maakt de pirin van de gelegenheid gebruik om goedkoop aan een maal te komen. Dikwijls heb ik de Indianen met minder dan een halve visch terug zien keeren.

Een paar andere wijzen, waarop de inboorlingen trachten zich van visch te voorzien, zijn het tijdelijk gedurende de eb afdammen van kreken en het visschen des nachts met behulp van licht. De eerste wijze heeft alleen plaats in de streken, waar de getijden hun invloed uitoefenen. Hieronder valt het Savannagebied, dat voornamelijk door de benedenlandsche Indianen bewoond wordt. Een daartoe uitgekozen plek in de benedenloop van een kleine kreek wordt met hout en palmbladeren te voren zoodanig versperd, dat in het laatste stadium van de eb een aarden wal met gemak tegen de versperring gebouwd kan worden. Daarna begeven zich eenige inboorlingen naar den bovenloop der kreek en jagen de aldaar zich ophoudende visschen naar het diepere water, dat zich achter de versperring verzameld heeft. Is er nog tijd genoeg, voordat de opkomende vloed de versperring vernielt, of er over heen spoelt, dan wordt het water uit den plas gehoosd en de visschen met de hand gevangen. Komt het water echter aanstroomen, of is er te veel water achter den dam blijven staan, dan nemen de inboorlingen hun toevlucht tot het een of ander vischvergift.

Het vangen der visschen met licht heeft meestal op de groote rivieren plaats. De Indianen vervaardigen flambouwen van gedroogde bladstelen der maripapalm. Dikwijls wordt in de flam-

bouwen ook het hars van den lokusboom of van een protiumsoort, de zoogenaamde tingimonni, verwerkt. In donkere nachten varen de Indianen in hun corjalen over de modder- en zandbanken, plekken, welke door de visschen, op jacht naar voedsel, gaarne bezocht worden, en het verblindende licht der flambouwen doet de visschen verschrikt een heenkomen zoeken. Daarbij springen zij tegen het licht in boven water en komen veelal in de boot terecht, waar zij òf met de handen gegrepen, òf met het kapmes afgemaakt worden.

Een eigenaardige vischvangst, waarbij de maan voor belichting zorgde, beleefde ik eens diep in het oerwoud ten westen van den Granrio. Wij hadden kamp gemaakt aan een groote kreek, waarin even stroomopwaarts machtige rotsblokken een in den regentijd geduchten waterval vormden. Thans stroomde het water slechts zachtjes door twee geulen over het rotsgevaarte heen, juist diep genoeg om de anjoemara tot doorvaart te dienen. Sotia, een boschneger, die tusschen de rivier en de overige kampen als „maillooper" de verbinding onderhield, kwam op een avond met twee van die groote visschen van een uitstapje in den manenschijn terug. Hij vertelde, dat hij deze visschen op de Mooipan, zooals de soela of waterval genoemd werd, gekapt had. Wij spraken af, dat ik hem den volgenden avond zou vergezellen en dat wij dan samen anjoemaras zouden vangen. Zoo gebeurde het ook; wij trokken er in den avond op uit, en Sotia wees me de plaats bij een van de geulen, waarlangs de visch zijn weg naar de rivier moest nemen. Met beide voeten op een rotsplaat in het water staande, tuurde ik naar den zilveren flits, die in het donkere water moest oplichten om op hetzelfde oogenblik met het kapmes toe te slaan. De flitsen kwamen, ik sloeg toe, doch sloeg slechts schaarden in het vlijmscherpe kapmes. Sotia, die aan de andere geul stond was gelukkiger; tot tweemalen toe hoorde ik den plons van een door hem geraakten visch op de rots naast mij. Na bijna een uur tevergeefs op werkelijke en vermeende schitteringen in het water toegeslagen te hebben, gaf ik het op en begaf mij naar den fortuinlijken Boschneger. Hij had inderdaad wederom twee anjoemaras geraakt, waaronder een groote, die wel vijftien pond mocht wegen. Wij bleven nog wat vertoeven, eenige malen sloeg ook Sotia tevergeefs toe, en toen het scheen, dat er geen visschen meer zouden opdagen, keerden wij naar ons kamp terug.

Even goede oogen als voor deze wijze van vischvangst zijn ook voor het schieten van visch met pijl en boog noodig. Hierbij

komt het er niet alleen op aan de visch in het water te ontdekken, doch het voornaamste is diens werkelijke plaats juist op te nemen. Dit is met het oog op het breken der lichtstralen moeielijker, naarmate de visch dieper in het water waargenomen wordt.

De Indianen bedienen zich voor de jacht op visschen van drie verschillende pijlen, welke slechts in de afwerking der pijlpunten van elkander verschillen. De pijlen zijn gemiddeld anderhalven meter lang en bestaan uit de van pijlriet gemaakte schacht en de daarop bevestigde punt. Deze laatste bestaat uit een eenvoudige ijzeren weerhaak, die nog door een kleineren haak ondersteund wordt, of de punt wordt uit drie weerhaken samengesteld. Deze twee soorten vischpijlen, waarvan de punten stevig met touw en hars aan de schacht verbonden zijn, worden voornamelijk op de oeverbanken en in het algemeen in ondiep water gebruikt. Gedurende den grooten regentijd loopen de oeverbanken en soms groote gedeelten laag land onder en gedurende denzelfden tijd rijpen ook tal van vruchten van boomen en heesters, die aan de rivierkanten groeien. Een groot aantal visschen, die tot de zalmachtigen behooren en zich uitsluitend met plantaardig voedsel voeden, bezoeken dan deze ondiepe plekken. Geruischloos, zonder het water in beweging te brengen, stuurt de Indiaan den corjaal tusschen de rechtopstaande stammen van de mokkomokko (Montrichardia), zachtjes wordt de paddel weggelegd, dan neemt hij pijl en boog ter hand en staat op. Met het ondereinde van den pijl op het koord staat hij bewegingsloos, slechts de oogen draaien in hun kassen. Daar wordt de rechterarm achteruit gebracht en bijna onmerkbaar de boog gespannen. Even daarna snort de pijl op zijn doel af en nagenoeg in hetzelfde oogenblik draait deze met schokken in het water rond. De Indiaan grijpt den pijl, trekt hem uit het water en daarmede den nog spartelenden visch. Waar gevaar bestaat, dat een geraakte visch onderduiken en met den pijl in diep water de wijk zal nemen, gebruikt de Indiaan een pijl met een losse punt. Een kleine harpoen wordt aan een dun touw vastgemaakt. Dit touw, soms vijf à zes meters lang, is aan de schacht bevestigd en ligt vóór het afschieten opgerold, om een in de schacht gedreven dunnen stok. Wordt de visch nu geraakt, dan ontrolt zich het touw en fungeert de soms wild ronddrijvende en telkens onderduikende schacht als een boei.

Nu zullen wij nog het vangen van visch met behulp van vergift, het zoogenaamde ponsen, bespreken. De primitieve bewoners van Suriname, de Indianen, gebruiken vier vischvergiften,

alle vier planten, waarvan slechts één, de Nekoe, wild in het bosch groeit, terwijl de overige als cultuurgewassen aangemerkt moeten worden. De Nekoe, (Lonchocarpus spec.) een Leguminosae, is een liaan, die in het oerwoud, soms over groote oppervlakten verspreid groeit. In de nabijheid van de Indiaansche en Boschnegervestigingen is deze plant zoo goed als uitgeroeid. Het giftig bestanddeel heeft veel overeenkomst met derrid en is een mengsel van giftige kristallen en harsen, dat echter geen stikstof bevat. Doordat het voornaamste bestanddeel, het nekoeïd, slechts 1 : 100.000 oplosbaar is, levert het water, waarin het opgelost wordt, voor menschen geen gevaar op en er kan ook niet van vergiftigde visschen gesproken worden. Deze laatsten zijn echter zeer gevoelig voor nekoe en naarmate groote of geringe hoeveelheden gebruikt worden, zijn ook de opbrengsten aan visch grooter of kleiner. Het spreekt van zelf, dat hierbij de uitgestrektheden water, die geponst worden, den doorslag geven. In kleine kreken en besloten plassen kan met geringe hoeveelheden nekoe volstaan worden. Hierdoor wordt dan alle visch gedood, en zelfs kreeften en schildpadden, die zich op het droge redden, sterven daarna. Wil men zich in de groote rivieren een goede vangst verzekeren, dan moeten enorme hoeveelheden der liaan gebruikt worden.

Met Kerstmis van 1927 was ik getuige van een ponsoe op zeer groote schaal. Het grootopperhoofd der Saramaccanen, de Bosch negers, die aan de Surinamerivier wonen, was door het Bestuur opgeroepen om voor een vergadering der hoofden, onder leiding van een ambtenaar, naar het dorp Baaikoetoe, gelegen stroomafwaarts van de groote vallenreeks, te komen. Hem zouden talrijke hoofden uit de bovenrivier vergezellen. Na mijn aankomst te Baaikoetoe trok een groot aantal van de bewoners der omliggende dorpen het bosch in, om nekoe te halen. Twee bootladingen dezer liaan werden naar eenige rotsplaten bij den ingang gebracht van de Baaikoetoepratti, een meer dan honderd meters breed kanaal der rivier, dat door haar rechteroever en een meer dan een kilometer lang eiland wordt gevormd. Den geheelen eersten Kerstdag was een groot aantal mannen bezig met de veelal armsdikke stammen in kleine stukken te kappen en daarna met knuppels tot vezels te slaan. Groote hoopen vezels lagen tegen den avond op de rotsplaten opgestapeld. Men had vooral zorg gedragen, dat geen afval in de rivier terecht kwam, waardoor de voorbij trekkende visschen voortijdig gewaarschuwd zouden hebben kunnen worden. De regens waren nog niet in-

gevallen, daarom was de waterstand in de rivier zeer laag en waren de vooruitzichten op een rijke vangst zeer gunstig.

Des ochtends van den tweeden Kerstdag begaven zich de vrouwen en meisjes naar de rotsplaten, waarop de groote voorraden nekoe bijeengebracht waren en begonnen de vezels in het water uit te wasschen. Intusschen waren door de mannen alle vaartuigen mobiel gemaakt, meer dan vijftig bemande corjalen hadden hun posities op verschillende plaatsen in de pratti en in de stroomversnellingen stroomafwaarts ingenomen. Ook ik had mij op het water begeven, teneinde dit buitengewone schouwspel gade te kunnen slaan en ook om wat visch te kunnen bemachtigen. Op de rivier heerschte een groote drukte; van heinde en ver kwamen corjalen opdagen om wat kwamba, dat is toespijs bij de rijst en de cassave, op te doen. De toch reeds luidruchtige Boschnegers geraakten opgewonden, toen de eerste groote visschen boven den waterspiegel uit hoog in de lucht sprongen. Tal van kleine vischjes dreven reeds met den buik naar boven voorbij, krabben en kreeften liepen als dronkemannen op de zandbanken en rotsen heen en weer en ook grootere visschen spartelden half bedwelmd in ondiep water. Heen en weer vlogen de corjalen; met pijl en boog schoten de oudere negers op groote visschen, terwijl de jongens met schepnetten den buit binnenhaalden. Tegen den middag was alles afgeloopen; de vangst was buitengewoon groot geweest. Behalve veel sipari, welker giftige zweepstaarten de neger onmiddellijk afhakten, waren ook veel pirins gevangen. De buit was bijzonder groot aan koemaroes, een van de smakelijkste zoetwatervisschen, die het gebied der watervallen nooit verlaten en alleen van vruchten leven. Den volgenden dag was op de rivier niets meer van de ponsoe te bespeuren; de stroom had blijkbaar alle doode visschen weggevoerd.

Een geheel andere ondervinding had ik jaren tevoren in het Savannagebied en wel aan de Surnankreek opgedaan. Toen wij op marsch zijnde, deze kreek naderden, konden wij door den doordringenden stank van rottende visch nauwelijks ademhalen. Indianen hadden eenige dagen tevoren de kreek geponst en een nagenoeg afgesloten moerasgedeelte daarvan was vol doode, reeds sterk in ontbinding verkeerende, visschen.

Vischvangsten met behulp van nekoe op groote schaal, zooals wij hierboven beschreven hebben, worden zelden gehouden. Vooral heeft dit zijn oorzaak in het steeds schaarser worden van de liaan. Voor een eenigszins groote ponsoe moet het noodige vergift op ver afgelegen plaatsen gezocht en vandaar aangevoerd

worden. Dat kost veel tijd en deze is niet altijd beschikbaar. Vooral echter zijn voor het vervoer een groot aantal dragers noodig; de Boschnegers zijn echter niet spoedig voor onderlinge samenwerking te vinden. Dit komt in het bijzonder uit bij den houtkap, waarbij zij op elkander aangewezen zijn. Men redeneert, dat een enkeling niet meer dan zes à tien houtblokken behoeft te kappen om in zijn behoeften aan kleeren, zout, kruit enz. te voorzien. Met het oog daarop weigert men, wanneer een Boschneger een grooter aantal heeft gekapt, dezen te helpen uitsleepen. Zou een gemeenschap, die buiten het familieverband staat, eischen nekoe te vervoeren, dat slechts aan één dorpsgemeenschap ten goede komt, dan zou men op een besliste weigering stuiten. Ik heb dit in 1917 beleefd. Op meer dan vijftig kilometers west der samenvloeiïng van Gran- en Pikienrio was door een van mijn ploegen, die een lijn naar de Saramacca kapte, een groote hoeveelheid nekoe ontdekt. Na mijn terugkomst aan de rivier deelde ik dit aan het grootopperhoofd mede. Deze had al zijn invloed noodig om een aantal stamleden te bewegen de nekoe te kappen, en eerst nadat men overeengekomen was, dat alles onder een aantal dorpen verdeeld zou worden, toog men aan den arbeid.

De Indianen, die de benedenrivieren bewonen, behelpen zich voor het ponsen der kreken met gewassen, die zij op hun kostgronden verbouwen. Hier komen in de eerste plaats twee eenjarige planten uit de familie der Leguminosae in aanmerking, de Wanapoe en de Koenami, resp. Tephrosia radicaria en Clibadium Surinamense. Van beide planten worden zoowel de stengels en bladeren als ook de wortels gebruikt. De wijze van toepassing is nagenoeg dezelfde als bij nekoe. De gedroogde planten worden fijn gestampt en daarna in het water, waarin men voornemens is te visschen, uitgewasschen, Het gevolg blijft hetzelfde; de visschen raken, vooral in stilstaand water, spoedig bedwelmd, en worden daarna met de hand of met een schepnet gevangen. Verder moeten wij nog een heester, de koenapari (Euphorbia cotinoides), vermelden. Deze plant bevat in al haar deelen een scherp melksap, dat op de huid onmiddellijk blaren geeft en bij spatten in de oogen blindheid veroorzaakt. Men is dan ook uiterst voorzichtig bij het gebruik van Koenapari. De bladeren en twijgjes, die voor het ponsen gebruikt worden, brengt men in een uit den bast van warimbo dicht gevlochten zak en stampt die daarna. Vervolgens wordt de zak met inhoud in het water gelegd, waarna de visschen spoedig aan de oppervlakte komen en sneller sterven dan na gebruik der overige vischvergiften.

Ik wil ook nog een visscherij van heel bijzonderen aard, waarmede ik aan de Boven Marowijne kennis heb gemaakt, vermelden. De aldaar aan den Franschen oever wonende gouddelvers hebben de vrije beschikking over dynamiet. Zij nemen met deze springstof geladen patronen, steken de lont in brand en werpen ze daarna fluks in het diepe water der rivier. Hoewel men soms in het geheel geen uitwerking waarneemt, is deze dikwijls verbazingwekkend. Na een kortstondige beroering in het water komen visschen in grooten getale en in alle grootten met den buik naar boven aan de oppervlakte en drijven dood met den stroom mede.

Het behoeft geen betoog, dat de hierboven beschreven wijze van visschen, waarbij de jonge visschen door vergift allen om het leven komen en vermoedelijk ook de kuit geheel en al vernietigd wordt, den vischstand in de door de inboorlingen bewoonde streken van het binnenland aantast. Dit merkt men onmiddellijk op, wanneer men dieper het binnenland intrekt en hier een vischrijkdom te aanschouwen krijgt, die aan het ongeloofelijke grenst. Zoo bereikte ik eens de Grankreek, een zijrivier van de Marowijne in haar bovenloop en zag, dat bij den lagen waterstand in de smalle geul honderden anjoemaras, blijkbaar naar lucht happend, aan de oppervlakte kwamen. Ook in de Kabalebo, een zijrivier der Corantijn, aanschouwde ik eens een dergelijke opeenhooping van visch gedurende den drogen tijd. In het verslag van de Suriname-expeditie van 1910 wordt vermeld, dat de arbeiders met verbandwatten als aas aan den hengel, honderden anjoemara uit de Lucierivier opgehaald hebben.

En nu nog eenige mededeelingen omtrent een eigenaardigen visch waarvan wel de meeste lezers eens iets gehoord hebben. Het betreft den sidderaal (Gymnotus electricus L.). Deze merkwaardige visch, die overal in zoetwater voorkomt, waar geen sterke stroom loopt, kan tot andere halven meter lang worden. Hiervan neemt de staart, die voortdurend, ook wanneer de visch stil ligt, in beweging is, wel drie kwart in beslag. Met dezen staart, waarlangs van onderen een vin loopt kan de aal een zeer geduchten slag toebrengen. De eerste slag is altijd de hevigste; alle verdere slagen verliezen in kracht. De Indianen weten dit, daarom laten zij een sidderaal, wanneer zij dezen bemerkt hebben, zijn slagen tegen een stok uitvoeren en nemen den visch tenslotte met de hand uit het water. Bij het visschen in een groote holte, waarin zich de warappen gedurende den drogen tijd terug getrokken hadden, wilde ik met het kapmes de diepte van het schijnbaar

ondiepe water peilen. Mijn voornemen echter kwam niet tot uitvoer, want een vreeselijke slag deed mij voorover tuimelen, en wanneer een der aanwezige Indianen mij niet gegrepen had, zou ik in het vischgat gevallen zijn. Mijn geheele rechterzijde was als verlamd en een doffe pijn hield wel twee dagen aan. Den rechterarm kon ik den geheelen dag niet meer gebruiken en eerst gedurende den nacht verdween het eigenaardige gevoel en de stijfheid. Een groote sidderaal had tegen het kapmes, dat uit mijn hand werd gerukt, met volle kracht geslagen en mijn arm had de volle lading opgevangen.

Indianen vertelden mij, dat zij door den amansi, zooals de sidderaal in het Caraïbisch genoemd wordt, bijna het leven verloren hadden. De sidderalen hadden hen bij het zwemmen geraakt, waardoor beide beenen verlamden. Slechts doordat zij in de gelegenheid waren zich aan boomwortels vast te klampen, konden zij het leven er af brengen.

De Indianen roosteren den praké of sidderaal en hij wordt gaarne gegeten. De overige, niet electrische alen in Suriname, snekifisi, d.i. slangenvisch, genoemd, zijn treef, dat wil zeggen onrein; de inboorlingen eten geen paling.

JAN JACOB HARTSINCK

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Mr. Jan Jacob Hartsinck werd 14 October 1716 te Amsterdam geboren, waar hij den 28sten October 1779 overleed. Hij was de zoon van Jan Caspar en Johanna Cornelia Pels. Op zijn 8ste jaar werd hij klerk ter secretarie van het college ter admiraliteit van Amsterdam, in 1743 heemraad van Watergraafsmeer, in 1762 charter- en requestmeester van de admiraliteit, president van de hoofdparticipanten der West-Indische compagnie en lid van het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen te Vlissingen. Hij werd in 1774 directeur van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem, lid van de commissie van regenten van het oudemannenhuis te Amsterdam en tevens van de schouwburg aldaar.

Hartsinck was eerst gehuwd met Geertruida Constantia Sweedenrijck, die evenals hij vele dichterlijke gaven bezat en den 23 sten Februari 1742 overleed. Daarna trad hij in het huwelijk met Anna Adriana Hasselaar.

In zijn betrekking tot de West-Indische compagnie — zijn vader was gedurende 23 jaren directeur van de Societeit van Suriname — verzamelde hij de bouwstoffen voor de samenstelling van zijn klassiek werk: *Beschrijving van Guiana, of de Wilde Kust in Zuid-America*, zooals het kortelijks wordt aangehaald, maar waar van de rest van de wijdloopige titel luidt: Betreffende de Aardrijkskunde en Historie des Lands, de Zeeden en Gewoontes der Inwooners, de Dieren, Vogels, Visschen, Boomen en Gewassen, als mede de eerste Ontdekking dier Kust, de Bezittingen der Spanjaarden, Franschen en Portugeezen en voornaamelijk de Volkplantingen der Nederlanderen, als Essequebo, Demerary, Berbice, Suriname, En derzelver Rivieren, met de noodige Kaarten en Afbeeldingen der Forten. Waarbij komt eene Verhandeling over den Aart en de Gewoontes der Neger-Slaaven".

Het werk verscheen in 1770 te Amsterdam bij Gerrit Tielenburg in twee deelen met doorloopende pagineering en was opgedragen aan Willem den vijfden, prins van Oranje en Nassau, erf-stadhouder, capitein en admiraal generaal, benevens opperbewindhebber der Oost- en West-Indische maatschappijen der Vereenigde Nederlanden enz. enz. enz.

In het eerste deel behandelt Hartsinck de kolonies Poumeron, Essequebo, Demerary en Berbice van blz. 257 tot 521. In deel II behandelt hij Suriname van blz. 521 tot 898, waarna van blz. 898 tot blz. 922 een beschrijving der slaven volgt en een Bijvoegsel, van blz. 923 tot 962, dat behoort bij het gedeelte van deel I: Ontdekkingen en Bezittingen der Nederlanders, voorkomende op blz. 206 (Hartsinck verwijst bij vergissing naar blz. 111). De beide deelen bevatten 5 kaarten en 10 afbeeldingen. Voorts vindt men in deel I een naamlijst van „directeuren van de Geoctoyeerde Colonie de Berbice beginnende met den Jaare 1720" en een naamlijst van gouverneurs van die kolonie. In deel II komt voor de giftbrief van 2 Juni 1650 van Karel II aan lord Willoughby in het Engelsch en het Nederlandsch, het Octrooi van 23 September 1682, de condities van den verkoop van de kolonie Suriname door de West-Indische Compagnie aan de stad Amsterdam en Cornelis van Aerssen van Sommelsdyck, een naamlijst van de directeuren van de Sociteit van Suriname van 1683 tot 1769, een naamlijst van gouverneurs, commandeurs, raden-fiscaal en secretarissen van Suriname.

Hartsinck was een zeer kundig man met een helder verstand. Ook als letterkundige en blijspeldichter maakte hij naam. Zijn gedichten werden niet uitgegeven. Zij waren geestig en luimig. Van de vier tooneelstukken, welke hij schreef, werden er drie in het Fransch vertaald. Het vierde werd na zijn overlijden in 1780 opgevoerd.

EENIGE BLADZIJDEN UIT HET LEVEN DER COMMANDEURS VAN SURINAME IN DE JAREN 1680 TOT 1804

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

De positie van commandeur van de militie is, sedert de kolonie in 1667 in Zeeuwsche handen viel, steeds belangrijk geweest. Na Crijnssens verovering op 27 Februari van genoemd jaar zien wij enkele commandeurs genoemd, als Pieter Versterre [1]), Tobias Adriaenszen [2]) en Everard van Hemert [3]), die bij vertrek van gouverneurs het bestuur over het gewest hebben uitgeoefend als naaste in rang, ofschoon de raden van politie meermalen bij ontstentenis van een gouverneur zich het gezag hebben aangematigd.

Wanneer wij een en ander uit het leven van opvolgende commandeurs van Suriname willen mededeelen, vangen wij de reeks aan bij den commandeur, die Cornelis van Aerssen van Sommelsdyck bij zijn aankomst in 1683 in de kolonie aantrof, nl. Laurens Verboom [4]).

Deze kapitein, — als oudste kapitein was hij commandeur —

[1]) Pieter Versterre, opvolger van gouverneur Lichtenberg of Lichtenbergh. Zijn weduwe huwde met Herman van Hagen, in April 1689 raad van politie, in 1693 tot raad van civiele justitie benoemd.

[2]) Tobias Adriaenssen, kapitein van een vendel voetknechten, legt den eed als kapitein-commandeur op 22 December 1677 af. Vertrok 15 Maart 1678 uit Suriname, waar hij in 1685 terugkwam.

[3]) Everard van Hemert, tot commandeur in 1678 aangesteld, was kapitein van een vendel voetknechten. Zijn naam wordt het laatst in de notulen van den raad van politie in 1680 genoemd. Hij overleed in September van dat jaar.

[4]) Zoon van Reynbrand Verboom Laurens Rembrantsz, raad van Zierikzee, en Anna Brandyn Hubrechtsd. De weduwe Verboom huwde op 26 December 1690 met haar neef Joan Muenicx, geboren 2 Maart 1665, en is in Suriname op 1 September 1724 overleden. Hij was ouderling, weesmeester, raadsheer in het Hof van civiele justitie, burgerkapitein, raadsheer in het Hof van politie en crimineele Justitie, provisioneel raad-fiscaal en eigenaar van de plantage Clarenbeek. Mevrouw Muenicx-Muenicx overleed op 23 Februari 1696.

wiens naam voor het eerst op 11 September 1680 [1]) genoemd wordt (met Van Hemert, en na diens dood alleen, bestuurde Verboom in werkelijkheid de kolonie, toen Heinsius in 1680 overleed), was met Anna Elizabeth Muenicx [2]), dochter van den raad-fiscaal mr. Pieter Muenicx [3]), gehuwd, eigenaar van een suikerplantage aan de Commewijne [4]). Van Aerssen van Sommelsdijck schatte hem zeer hoog en droeg hem dan ook ingevolge artikel 4 van zijn instructie met 7 anderen aan de directeuren der Societeit voor tot een benoeming als lid van den door hem in te stellen raad van politie en crimineele justitie. De gouverneur beschrijft [5]) Verboom als een eerlijk man en een braaf soldaat, over wien de kolonie zeer tevreden was, „en ick twyffel oock niet" — voegt hij eraantoe: „ofte sal groote dienst door syne neerstigheydt, bequaemheydt en soldaetschap de Colonie toebrengen."

Ofschoon Verboom bij aankomst van Van Sommelsdijck het plan had de kolonie te verlaten, haalde de gouverneur hem, met moeite, over te blijven. De gouverneur bevestigde hem daarop in zijn rang, en stelde den directeuren in patria voor zijn traktement van 800 op 1200 gulden te brengen. Twee jaren later — 1685 — vertrok Verboom naar Nederland om na een kort verblijf zijn functie in Suriname te hervatten. Zulks blijkt uit een brief van Van Sommelsdijck van 4 October 1685 aan de directeuren, waarin

---

[1]) Volgens het Naamregister der Regeering van Suriname sedert 1683, opgesteld in 1743, aanwezig in het Algemeen Rijksarchief in het archief van den Raad van politie, enz. no. 235, kwam Verboom in Suriname in 1684, hetgeen blijkbaar niet juist is.

[2]) Geboren in 1668 (een Vlaamsch-Zeeuwsch geslacht), overleed in Suriname op 23 Februari 1696. Zie noot 4 op de vorige bladzijde.

[3]) De raad-fiscaal Pieter Muenicx (niet G. Muenicx, zooals Wolbers zegt op blz. 82), in 1628 geboren, was burgemeester van Veere en werd 1 September 1683 raad-fiscaal in Suriname, waar hij 3 December 1691 overleed. Hij was met Maria Dirckens gehuwd.

[4]) De plantages hadden aan het einde der 17de eeuw nog geen naam. Deze komt voor onder no. 90 op de kaart van 1686, behoorende bij het hs. in de koloniale boekerij in Paramaribo aanwezig onder C 100, geheeten: Reize in de kolonie Suriname tot onderzoek der gronden aan de Commewyne, etc. van 20 Mei tot 11 Juni 1686 (door eenige Labadisten). Zie het artikel van prof. dr. L. Knappert, D.W.I.G. 8ste jaargang (1926/7) blz. 193. „De Labadisten in Suriname". Zie ook de kaart van J. Ottens uit de 1ste helft der 18de eeuw (1940). De plantage lag tegenover de Carrewassekreek, tusschen de plantages van Greenwood (Groenewoud) en Philebrecht·

[5]) *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck*, door Fred. Oudschans Dentz, blz. 60.

hij o.m. schrijft [1]): „hopende dat ondertusschen commandeur Verboom sal zyn gearriveert, met welckers komste wy verhopen te verstaen, dat men in het Vaderlandt, soo in 't generael als particulier, beter sal zyn geinformeert van onsen handel en wandel; als mede dat Haar Hoog Mog: haar wat meer sullen gelegen laten, om haar te versien van goede, trouwe, ende waaragtige Advysgevers, sullende haar tot meerder eere ende reputatie strecken, alsmede tot nut ende interest van dese Colonie".

Verboom, een streng militair, die straffe tucht onderhield onder de ruwe soldaten, kwam droevig aan zijn einde. Bij den moordaanslag op den gouverneur op 19 Juli 1688 werd hij getroffen door een schot in den buik en levensgevaarlijk gewond. Negen dagen later gaf hij den geest. Tevoren had hij, na pardon aan de muiters te hebben verleend, op zijn sterfbed de raden van politie in overweging gegeven, de schuldigen in Nederland te doen straffen en hun den geest der wijsheid toegebeden. Ook maakte hij dienzelfden dag, den 25sten Juli, eenige beschikkingen over zijn plantage en beval hij aan, den naasten officier van rang in de militie, indien de raden hem daarvoor bekwaam oordeelden, het commando toe te vertrouwen. In een stroomenden regen werd Verboom den 28sten Juli met militaire eer ter aarde besteld.

De naaste in rang bij de militie was kapitein Abraham van Vredenburg [2]), die gedurende de muiterij der soldaten en den moordaanslag op den gouverneur en den commandeur een groote rol gespeeld heeft in de ontknooping van het drama. Hij was de zoon van Willem, raad van de stad Rotterdam en diens tweede vrouw Clara van Wouw. In 1682 was hij, evenals van Sommelsdijck, alleen in Suriname aangekomen met achterlating van zijn echtgenoote Jacoba Pieterson, dochter van Anthony, raad en rentmeester van Z. H. Hendrik Casimir II, graaf van Nassau, stadhouder van Friesland.

Eigenlijk had Van Vredenburg den vermoorden gouverneur moeten opvolgen, maar de raden van politie namen op aandrang van den fiscaal Gerrit Muenicx het gezag in handen, opdat Van Vredenburg daartoe niet zou kunnen overgaan. Deze liet het echter niet daarbij, maar diende 13 September een protest bij den raad in, die hem 14 September een plaats in hun college naast den president aanbood, ofschoon dit strijdig was met het octrooi. Om echter de bestaande verwarring niet meer te vergrooten, nam de waarnemende commandeur het voorstel aan, zoodat alle partijen

[1]) Alsvoren, blz. 154.

[2]) Deze naam wordt ook met een h aan het einde geschreven.

tezamen de zaken konden afhandelen, maar Van Vredenburg behield zich het recht voor de notulen te teekenen „ongepraejudicieerd zynen rang". De buitengewone toestand, waarin het land verkeerde, hadden de raden tot dezen buitengewonen maatregel genoopt, maar zij verklaarden plechtig, dat een dergelijke benoeming dan ook nimmer meer zou geschieden.

Aan den bewindhebbers der Compagnie schreef Van Vredenburg [1]:

> door het ongeval het *provisioneel commando* op my zynde gekomen, tot nader order van UEd. Groot Achtb., heb ik aan de Heeren van den Raad het regt daartoe volgens oude kostuijmen gerepresenteert, maar bemerkende dat onze rede by haar geen plaats vondt en geresolveerd waren alleen de meester te blyven, quocumque modo, heb ik de gemeene rust niet willen turberen, en maar aan my behouden het *commando over de militaire affaires*, tot verder dispositie van UEd. Groot Achtb. Ik bekenne dat die tot nog toe gecontinueerde successie in 't commando, waaraan geannexeerd was het Presidentschap in den Raad, somwylen zeer nadeelig is geweest en in het toekomende nog zoude kunnen zyn, alzoo dat meermalen zoude kunnen vallen op onwaardige of inhabile personen, als op diegenen, wiens eenige glorie is het welzyn deser colonie. Ik hope dat UEd. Groot Achtb. geen mishagen zullen vinden in myn doen; latende aan de Heeren Raden van Politie en Justitie in alles haar vrye dispositie, zal ik, onder Gods zegen, alle vlyt aanwenden om de resteerende militie, monterende omtrent tot negentig mannen, alle onze posten hierin begrepen, te brengen onder eene geregelde discipline, en niets verzuimen wat ten beste der colonie zal dienen.

Tusschen de raden van politie en den heer Van Vredenburg ontspon zich een uitgebreide briefwisseling over de bestuursaangelegenheden. De eerstgenoemden hebben den kapitein Van Vreedenburg als „opperhoofd van de militie" aanbevolen in een brief van 29 Juli 1688. Bij de benoeming van Johan van Scharphuisen (Scherpenhuizen, heemraad van Thorarica en eigenaar van plantage Waterland) op 20 December 1688, waarvan de directeuren op 3 Januari 1689 aan den raad van politie kennis gaven, schreven zij [2]:

> en opdat voor het toekomende in cas van afsterven van den Gouverneur aldaar onderling geene differenten mogen voorvallen, zoo zal by ons daaromtrent in tyds de noodige voorziening worden gedaan gelyk wy dan middelerwylen goedgevonden hebben den Capitein Abraham van Vredenburgh, in consideratie van de goede

[1]) W e s t-I n d i ë dl. 1, blz. 205.

[2]) Alsvoren, blz. 210.

getuigenisse door UEd. Achtb. in zyn reguarde gedaan, en op de verdere favorabele rapporten wegens zyne dapperheid en voorzigtige conduite ons te voren [1]) gekomen, aan te stellen tot Commandeur over de militie, in plaats van wylen Laurens Verboom onder het oppergezag van den genoemden, onzen gouverneur, wien U.E.A. zal kunnen rapporteren wat rang denzelven in die qualiteit zal competeren, waaraan wy ons in deze gedragen.

Bovendien schreven de directeuren aan Van Vredenburg op 4 Januari 1689 [2]):

> Wy lauderen ten hoogste Uwe dapperheid en goede conduite in zoo onverwachten toeval betoond, en laten ons welgevallen, dat tot voorkoming van verdere confusie en tweedragt, het gouvernement en de directie van de kolonie provisionelyk gelaten hebt aan de Politique Raden aldaar, tot dat deswege by ons nader zouden wezen gedisponeerd.... En nademaal door het afsterven van den Commandeur Verboom het commandement over de militie daar te lande is komen te vaceren, hebben wy in consideratie van den jongst gegeven preuve van uwe dapperheid en voorzigtige conduite goedgevonden UEd. aan te stellen tot commandeur over de voorzittende militie en onderhoorige forteressen op een tractement van *f* 1500 's jaars, in de verwachting dat UEd. voor het toekomende in alle voorvallen zal gedragen, als een vaillant en kloekmoedig soldaat en commandant toestaat, waarvan de noodige instructie en commissie door den genoemden onzen Gouverneur op zyne aanlandinge zal worden overhandigd; nadat alvorens den behoorlyken eed van getrouwheid in den genoemden qualiteit door u aldaar zal wezen afgelegd, met welke charge UEd. by deze zyn feliciterende.

Bij resolutie van 31 December 1688 kenden H.H.M. aan Van Vredenburg voorrang toe vóór de raden van politie, zoodat de commandeur niet alleen in den grooten krijgsraad, maar eveneens in den Politieken raad zitting had onmiddellijk naast den gouverneur en van dezen de aangewezen opvolger was.

Wij hebben bij deze aangelegenheid eenigszins uitvoerig stilgestaan, om de belangrijkheid van deze eerste commandeursbenoeming in het licht te stellen.

Na vijftien jaren dienst verzocht Van Vredenburg per brief van 19 November 1697 aan de directeuren verlof naar Nederland te mogen vertrekken, waarop 14 April 1698 toestemming werd verleend.

---

[1]) Zou hier niet moeten staan: ter oore?

[2]) West-Indië, blz. 210.

Voor den commandeur was deze eed voorgeschreven: [1])

> Ik beloove en sweere dat ik de Heeren Staaten Generaal der Geunieerde provintiën als mijne hoogen en wettigen souveraine overigheijd, mitsgaders de Directeuren van de Societeit deeser Lande, gelijk ook den Heer gouverneur gehouw en getrouw sal sijn, dat ik de Instructiën en de ordres die mij albereijds als Commandant der fortresse en militie door de voorgemelde Directeurs sijn gegeeven, ende int toekomende van tijd tot tijd selfs, of door welgemelde Heer Gouverneur in haaren naame als andersints, sullen werden gegeeven, punctueelijk ende getrouwelijk naar mijn uijterste vermogen sal naarkomen, ende onderhouden, ende dat geene mijn soo te water ofte te Landen toevertrouwt is ofte sal werden toevertrouwt naar mijn uijterste vermogen beschermen ende beweeren ende voorts in al mijn doen mijn sodanig te gedragen als een goed getrouw braaf en vigilant commandant der fortressen en militie schuldig is en betaamdt te doen sonder om eeniger hande oorsaake daar van te blijven in gebreken. Soo waarlijk moet mij God almagtig helpen.

In de raadsvergadering van 2 Juli 1698 nu ontsloeg gouverneur Van der Veen Van Vredenburg van zijn eed als kapitein en commandeur en keerde deze naar patria terug. Zijn naam is nog verbonden aan de Vredenburger- of Oranjekreek en de in de Para gelegen plantage Vredenburg, waarvan de gronden hem bij warrant [2]) van 4 September 1689 door gouverneur Van Scharphuisen waren toegewezen.

In de vergadering van directeuren van 3 April 1698, waarbij Van Vredenburg als commandeur en kapitein in dienst van de societeit ontslag werd verleend, werd bepaald „in deszelfs plaatse als commandant over de militie in Suriname aan te stellen den kapitein Francisco Antonio de Raineval [3]), zonder uithoofde van dien eenig meerder tractement te mogen pretendeeren, als denzelven in qualité als kapitein competeert".

François Anthony graaf de Raineval, zooals hij elders genoemd wordt, was reeds in Suriname als luitenant aanwezig tijdens den moordaanslag op Van Sommelsdijck, en heeft, evenals Van Vredenburg, goede diensten bewezen bij het bedwingen van het oproer en de gevangenneming der muiters. Hij trad op 15 Juni 1702

[1]) Register van instructiën, ambtseeden, aanstellingen enz., 1691–1770. Alg. Rijksarchief, archief Raad van Politie en Justitie en Hof van Politie en Crimineele Justitie in Suriname, no. 230, blz. 91.

[2]) Warrant is het Engelsche woord voor grondbrief. Zie Oudschans Dentz, *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck*, blz. 17. Onder gouverneur Van Scharphuisen kwam er verandering in dezen tekst.

[3]) Hij teekent zoowel De Raineval als De Rayneval.

in het huwelijk met Anna Elizabeth Glimmer, dochter van Cornelis, raad-fiscaal van Suriname van 1693–1703 en Anna Elisabeth Broen, dochter van den secretaris der kolonie [1]). Hij was eigenaar van de plantages Ponthieu en Picardie [2]) en overleed op 29 December 1726 te Paramaribo. Onafgebroken is De Raineval 27 jaren commandeur geweest, totdat hij op 3 October 1725 uit den dienst ontslag nam; dit is de langste tijd, die een commandeur in de 17de, 18de en 19de eeuw in Suriname heeft gediend [3]).

Vijfmalen heeft hij het bestuur der kolonie waargenomen, de eerste maal $2^1/_2$ jaar, na het overlijden van gouverneur De Gruyter op 27 Sept. 1707; de tweede maal, een half jaar na het overlijden op 28 Juli 1715 van gouverneur De Goyer; daarna vijf maanden na het overlijden van gouverneur De Mahony op 4 October 1717, de vierde maal een half jaar, toen gouverneur Coutier op 2 September 1721 was overleden en de vijfde maal na het overlijden op 17 September 1727 van gouverneur Temminck, toen slechts gedurende slechts 22 dagen. Hij kon dus wel op een goeden staat van dienst bogen!

Na zijn ontslag op 3 October 1725 nam Johannes Bley het commandement over. Deze nam ontslag op 16 September 1728 [4]). Hij overleed te Paramaribo op 8 Maart 1731.

Was het recht van opvolging bij ontstentenis van den gouverneur bij de resolutie van 31 December 1688 aan den commandeur toegekend, blijkbaar was zulks persoonlijk aan Van Vredenburg verleend, zoodat het niet als een algemeene bepaling voor de toekomst kon gelden. Dientengevolge werd op 4 October 1709 in het

[1]) Een dochter, Ester Cornelia de Raineval, geboren 22 Maart 1712, huwde met Jean David Cellier, raad van politie en crimineele justitie, geboren te Saint Hypolite in Languedoc. Zijn tweede huwelijk met Constantia Maria Pichot, weduwe van den fiscaal mr. W. G. van Meel, dat op grond van eenige verzuimde formaliteiten door gouverneur Mauricius was uitgesteld, werd clandestien door den Waalschen predikant Duvoisin voltrokken, ten gevolge waarvan een proces ontstond. Zie *Recueil van egte stukken* door Salomon du Plessis, bijlagen, IVde dl., blz. 72 e.v.

[2]) Op 1 Mei 1730 werd hem, volgens het journaal van den gouverneur, een vergunning voor zes maanden verleend voor schildpaddenvangst door zijn slaven in Schildpadbaai.

[3]) De Raineval was aangesteld tot commandeur volgens de Encyclopaedie van Ned. W.I., blz. 322 en volgens Hartsinck, blz. 895 op 3 November 1703. Het Naamregister vermeldt zijn aankomst op 2 Juli 1698.

[4]) Bley (West-Indië I, blz. 28) als commandeur aangesteld 21 Januari 1726 diende tot 16 September 1728 volgens Hartsinck; tot November volgens West-Indië dl. II, blz. 28 en tot 4 December 1730 volgens het Naamregister.

reglement van de societeit vastgesteld, „dat het Gouvernement ad interim zou worden waargenomen door den kommandeur en twee raden van Politie". Doch ook deze regeling bracht moeilijkheden met zich mede, toen de raden te kennen gaven, dat hun dit te lastig was. De directeuren besloten derhalve bij resolutie van 23 Februari 1733 daarin verandering te brengen en bepaalden: „dat het Gouvernement zou worden waargenomen door den kommandeur en bij diens afsterven door den oudsten hoofdofficier van het garnizoen tot luitenant toe; bij diens overlijden zoude de raadfiscaal en daarna de wederzijdsche ontvangers moeten optreden". Voorts moest „aan den kommandeur gedurende het interim alle eer, eenen Gouverneur verschuldigd worden bewezen".

Na kapitein J. Bley zien wij als commandeur Johan François Cornelis de Vries, op 12 April 1730 aangesteld [1]), tot zijn overlijden op 4 Maart 1735.

Van De Vries is weinig meer bekend, dan dat hij tweemalen het bestuur ad interim voerde met 2 raden van politie en wel na het overlijden van gouverneur C. E. H. de Cheusses op 26 Januari 1734 tot 11 December, en na het overlijden van diens broeder gouverneur J. A. H. de Cheusses op 26 Januari 1735. De Vries was gehuwd met Henrietta Sophie van Nauta, die 10 December 1745 te Paramaribo overleed.

De oudste kapitein was na het overlijden van den commandeur, wd. gouverneur De Vries, kapitein Pieter Bley, die derhalve als waarnemend bevelhebber optrad in afwachting van een uit Nederland te verwachten functionaris. Bley meende, toen 2 raden van politie na het overlijden van den waarnemend gouverneur De Vries op 4 Maart 1735 het bestuur zonder hem daarin te kennen in handen namen, daartegen te moeten protesteeren. Hij zond 10 Maart een krachtig vertoog aan de leden van het Hof, zich op de resolutie van 23 Februari 1733 beroepende, welk protest den volgenden dag werd behandeld maar afgewezen met de mededeeling, dat aan directeuren hierover zou worden geschreven. Bley heeft zich daarbij neergelegd. Zijn protest leidde echter tot de resolutie van H.H.M. van 2 Augustus 1735, de directeuren der societeit machtigende, om bij voorkomende gelegenheden de regeling der opvolging naar hun goedvinden te bepalen. Bley werd na aankomst van den nieuwen commandeur Van de Schep-

[1]) De Vries was tot commandeur benoemd volgens de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, blz. 323 op 12 Augustus 1730; volgens Hartsinck, blz. 895 op 12 April en volgens het Naamregister op 4 December 1730.

per tot sergeant-majoor der militie benoemd, als hoedanig hij in de zitting van het Hof op 1 Juni 1737 den eed aflegde. Hij overleed te Paramaribo op 4 Februari 1738.

Als bezitters van plantages komen talrijke leden der familie Bley in Suriname voor, vermaagschapt aan invloedrijke personen in de kolonie, als Godefroy, Mauricius (zoon van den gouverneur) enz. Hun naam is aan vele plantages verbonden als Bleyendaal (Pauluskreek), Bleyenhoop (Pad van Wanica), Bleyenhoop en Bleyenrust (Cottica).

De op 6 Juli 1735 in Nederland benoemde commandeur Gerard van de Schepper kwam 5 Maart 1736 [1]) in Suriname aan. Slechts 2 jaar, tot 11 September 1737, bekleedde hij zijn post, toen hij na het overlijden op 11 Augustus van gouverneur mr. Joan Raye, eerst provisioneel, nl. 4 November, en effectief 1 April 1738 tot gouverneur werd benoemd. Hij was de eerste, die den titel gouverneur-generaal droeg.

Van de Schepper was eveneens aan tal van families in Suriname verwant. Zijn beide dochters waren met twee broers Gerrit en Cornelis Pater gehuwd, zoons van den rijksten ingezetene der kolonie Gerrit Pater, die tal van plantages bezat (la Jalouzie, Beekhuizen, Zorg-en-Rust, enz.). De jongste dochter van Van de Schepper, met Cornelis Pater gehuwd, overleed 5 November 1743 te Paramaribo tengevolge van het toedienen van vergif in een kop koffie door een negerin. De gouverneur-generaal Van de Schepper, ontslagen op ingekomen klachten wegens misbruik van macht, vertrok 2 April 1743 met zijn echtgenoote uit Suriname op het schip Hofwijk. Zijn zoon Herman Nicolaas, die als provisioneel vaandrig met zijn vader in Suriname was meegekomen, werd later adjudant van gouverneur Raye en vendumeester, uit welke betrekkingen hij in 1743 ontslag verzocht. Hij was gehuwd met Appolonia Jacoba van der Meulen, eenige dochter van Balthazar (eigenaar van verscheidene plantages, o.a. Meulwijk) en Clasina van Egmont [2]), van wie hij scheidde. Op 13 Juli 1751 verliet Herman Nicolaas van de Schepper de kolonie.

Thans zijn wij gekomen tot den opvolger van commandeur Van de Schepper, Marcelus Brouwer, 4 December 1737 aangesteld, 27 Mei 1738 aangekomen en 13 December 1742 overleden.

---

[1]) Volgens het Naamregister 8 Maart 1736.

[2]) Clasina van Egmont was weduwe van Erasmus Bedloo.

Van dezen commandeur is ons weinig bekend [1]), zoodat wij mogen aannemen, dat er zich geen moeilijkheden hebben voorgedaan, die des te meer onder zijn opvolgers zouden voorkomen.

De directeuren stelden 30 Mei 1742 tot commandeur aan den luitenant-kolonel der militie Philippe Chambrier, kapitein bij de Zwitsers, die slechts enkele dagen na Mauricius in Suriname aankwam op 31 October 1742 met het schip Abraham Jacobs en den 1sten November den eed als eerste raad van politie aflegde. Met dezen commandeur heeft Mauricius veel moeilijkheden gehad. De Nederlandsche taal verstond en sprak hij niet. Al zijn brieven waren in het Fransch en daarbij — volgens den gouverneur — in zeer slechts Fransch en vol fouten geschreven. Hij voerde met tal van hooggeplaatste personen, met wie hij in Nederland bekend was, briefwisseling, zooals met baron Piek van Soelen, die met een dochter van admiraal François van Aerssen, dus met een kleindochter van den vermoorden Cornelis Van Aerssen van Sommelsdijck, was gehuwd en mede-erfgenaam was van een derde van den eigendom der kolonie. Eveneens correspondeerde hij met zijn zwager François Cornelis van Aerssen, directeur van de Societeit van Suriname, in welke brieven hij Mauricius in een verkeerd daglicht stelde. De kwestie liep voornamelijk over den bouw van het fort Nieuw Amsterdam, dat aangelegd was naar de plannen van ir. P. D. Des Marets. De brieven van Chambrier aan Piek over den opbouw en onderhoud van het fort stelden de directeuren in handen van den gouverneur, die zich daarover niet malsch uitliet. Mauricius schreef daarover 4 December 1747 het volgende oordeel aan de directeuren: „Maar *pour la rareté du fait*, provoceer ik deesen goeden Heer om die plans, zoo hy durft, aan kundigen te vertoonen, en men zal dan vinden, dat het plans geweest zijn als dat van een Harlequyn, *om de Haarlemmermeer droog te Kooken*: 't is geen kunst magnifique teekeningen te fabriceeren, zonder op 't bereik der kasse te letten". Mauricius achtte Chambrier totaal onbekwaam voor zijn ambt en toen deze Fransche commandant op 31 Mei 1743 met de rijke weduwe van

---

[1]) Ten onrechte schrijft Van Sypesteyn in zijn boek *Jan Jacob Mauricius*, 1858, blz. 99, dat de weduwe van commandeur Brouwer, 13 December 1742 overleden, toegetreden was tot de Cabale en ter viering van dit feit op 3 October 1750 een bal gaf in het huis hoek Gravenstraat en Gouvernementsplein. Bedoeld is de burgerkapitein E. Brouwer, raad van civiele justitie. Zie mijn artikel: De fortuinlijke loopbaan in Suriname van den Zweed C. G. Dahlberg. W.I. Gids Sept. 1941, blz. 269. Bij Wolbers is het goed vermeld op blz. 215.

den raad van civiele justitie Pierre Dupeyrou in het huwelijk trad, waardoor hij eigenaar werd van hare plantages Perou, Libanon en La Nouvelle Esperance, verminderde zijn dienstijver sterk en moest de gouverneur hem herhaaldelijk tot meer plichtsbetrachting aanmanen. Chambrier deed zich als een slachtoffer van Mauricius voor, vroeg zijn ontslag op 4 Februari 1744 en werd met zijn echtgenoote een der hevigste tegenstanders van den gouverneur. Hij verliet na op 30 December van het jaar daarvoor zijn ontslag te hebben verkregen de kolonie op 14 April 1747 met het schip Concordia en heeft in Nederland Mauricius nog veel moeilijkheden berokkend.

Tot opvolger was 22 October 1746 Jean Louis Larcher van Kenenburg benoemd, sedert 1743 ritmeester der Cavalerie in het regiment Van Ginkel. Zijn acte van benoeming troffen wij aan in het Algemeen Rijksarchief [1]) en vindt hieronder een plaats.

De Directeuren van de Geoctroyeerde Societeit van Suriname in de Vereenigde Nederlanden,

Allen den geenen, die deesen jegenswoordigen zullen sien offte hooren leesen, saluut, doen te weeten, dat wy van Nooden hebbende een bequaam en ervaaren Persoon tot Commandeur over onse Militie in Suriname voorsz. omme deselve onder 't gesagh, ende authoriteit van onsen Gouverneur Mr. Joan Jacob Mauricius, Aldaar soo te waater als te Lande te commandeeren, achtervolgens het geene Hem by syne Instructie is geordonneert, ent ons daar toe weesende voorgedraagen den Persoon van Jan Louis Larcher van Kenenburg, wy ons syner bequaanheit, dapperheit, en goed beleyd volkomentlyk betrouwende den voorn. Jan Larcher van Kenenburg aangenoomen, gecommitteert ende gesteldt hebben, aanneemen en committeeren ende stellen Gem. mits deesen tot Commandeur over alle onse Militie in Suriname voorsz. omme deselve in alle krygsoeffeningen, ende actien op alle togten, wagten, besettingen ende Exploicten ten meesten dienste van de Societeit, ende hoogste affbreeck van derselver vyanden te bestieren, geleiden ende in de voorsz. qualiteit te commandeeren alle saacken Exploicten en Expeditien, die Gem. by onsen voorn. Gouverneur gelast sullen werden met de meeste voorsigtigheyt, en manhafftigheit getrouwelyck uyttevoeren, deselve Militaire Troupen in goede ordre, discipline en eenigheit te helpen houden, alle seditie, oproer en Muyterye, die hy verneemen mogte onsen voorn. Gouverneur aan te geeven en helpen weeren, ende voorts alles te

---

[1]) Verslagen van 's Rijks oude archieven, tweede serie, XII, aanwinsten der 1ste afdeeling, 1939/1940. De naam wordt op verschillende wijzen geschreven, zoowel Kenenburg, Keenenburg, Larcher en L'Archer.

doen ende gem. in allen soo vroom en getrouwelyk te quyten als een goed en getrouw Commandeur schuldig is & behoort te doen, ordonneeren, lasten en beveelen daaromme allen een jgelyck, die hetselve zoude mogen aangaan den voorn. Jan Larcher van Kenenburg in de voorz. synde functie als Commandeur te erkennen, respecteeren, ende gehoorsamen, aangesien wy sulx ten dienste van de Societeit bevonden hebben Also te behooren.

Aldus gedaan, Binnen Amsterdam den 22 October 1746.

W. VAN DE POLL. vt

Ter ordonnantie van opgemelte Heeren Directeuren

J. VAN H. VAN MEEL.

Op Huyden den 7 September 1746 heeft Joan Larcher van Keneburg aan handen van den Heeren Praesideerende ter vergaderinge van de Societeit van Suriname als Commandeur gepresteert den Eedt daartoe staande.

My present.

J. VAN H. VAN MEEL.

Hij vertrok van Texel en kwam 29 December 1746 met het schip Beekvliet in Suriname aan. Reeds binnen twee jaren overleed hij te Paramaribo aan de tering. Ook van dezen commandeur heeft Mauricius weinig genoegen beleefd. Veelal ziekelijk, beweerde hij zelfs om gezondheidsredenen niet op het nieuwe fort (Nieuw Amsterdam) te kunnen overnachten.

L'Archer was gehuwd met Louisa Magdalena de Rivecour, die haar echtgenoot bewogen had zich in de rij der tegenstanders van den gouverneur te scharen; hij hoopte bij een eventueele terugroeping van Mauricius tot gouverneur te worden benoemd, waarop natuurlijk niet de minste kans was. Zijn zwakke gezondheidstoestand bleek al vrij spoedig, want na een half jaar moest hij voor de geneeskundige commissie verschijnen, die op 14 Juli het volgende verklaarde [1]):

Attestatie der Doctoren Aharon Ledesma, N. Herbert de Singen, Franc. Tiberius Bouvoust, en den Chirurgyn Major Fred. Bekker, 12 July 1747.

Wy ondergeteekenden Doctoren en Practisyns in de Medicynen, beneevens den Chirurgyn Major van het Ed. Societeits Hospitaal in Suriname, certificeeren en getuigen mits deesen, dat naar genomen rype en naukeurige overlegging en consultatie aangaande de ziekte van den Wel Edelen Achtbaren Heer Jan Louis L'Archer van Keenenburg, Eerste Raad, en Commandeur over de Fortressen, en Luitenant Colonel over de Militie deezer Colonie, & & dewelke wy bevonden hebben te bestaan in een drooge hoest,

---

[1]) *Recueil van egte stukken* door Salomon du Plessis, dl. II, blz. 540, idem dl. III, Stukken en Munimenten, blz. 16.

verzelt met een Febris Lenta gezwollen voeten, en veele andere symptomata, zynde deselve onses bedunkens naar alle waarschynlykheid oorspronkelyk uit eene verzuimde Febris Catharalis wy eenpariglyk oordeelen, dat zyn Ed. Achtb. ter oorsaake van gemelde Bortskwaal geheelyk buiten staat gesteld word, om de beesigheden van het swaarwigtig Ampt, waar in zyn Ed. Achtb. ter deezer plaatse gesteld is, waar te neemen, sonder merkelyk nadeel aan zyn Ed. Achtb. reeds zeer verzwakte lichaam toe te brengen.

Actum Paramaribo, den 14 July 1747.

(w.g.) AHARON LEDESMA, Med. Doctor,
,, H. VAN HERBERT DE SINGEN, Med. Doctor.
,, FRANCISCUS TIBERIUS BOUVOUST, Doctor van het Ed. Societeits Hospitaal.
,, FREDERIK BEKKER, Chirurgyn Major.

Lang heeft L'Archer het dan ook niet meer gemaakt. Reeds den 10den Mei 1748 kwam hij te overlijden. Zijn weduwe diende aan H.H.M. een klacht tegen gouverneur Mauricius in, welke 4 Augustus 1749 in hun vergadering ter tafel kwam. De klachten van de ,,Douarière'' Larcher van Keenenburg handelden over de onvriendelijke ontvangst bij hun aankomst in de kolonie, terwijl zij n.b. door den adjudant van den gouverneur Lefebure en door de officieren W. M. van Hanekroth, De Boisguyon, A. C. Kulenkamp, E. J. Hentschel en J. F. Meyer verwelkomd waren en de nieuwe commandeur naar het gouvernementshuis werd geleid, waar hij den maaltijd gebruikte, terwijl het echtpaar met hun beide blanke bedienden 7 weken lang bij den adjudant Lefebure hebben gelogeerd en iederen dag in de koets, welke gouverneur Mauricius daarvoor zond, uit rijden gingen. De weduwe klaagde over mishandeling van haar man, wiens dood veroorzaakt werd door verdriet van de ondervonden hoon en smaad.

Mauricius heeft op die klachten 30 November 1748 geantwoord. Zooals gewoonlijk in Suriname placht te geschieden ging de weduwe al spoedig een tweede huwelijk aan en wel met Tobias Feldner, eigenaar van de plantages Louissenburg en Killenstein Nova aan de Commewijne, een groot tegenstander van den gouverneur.

Toen de gouverneur Larcher had opgedragen met 2 raden van politie den kapitein Van Geel van 's lands oorlogschip ,,Leyerdorp'' bij aankomst 12 November 1747 te verwelkomen [1]), wei-

[1]) Volgens de resolutie van H.H.M. van 15 September 1740 was het gebruikelijk, dat de gouverneur bij aankomst van een oorlogschip, 4 gecommitteerden, waaronder de 2de persoon in de kolonie naar boord zond om den kapitein van het schip te verwelkomen. Zulks geschiedde op Curaçao en hetzelfde gold voor Suriname.

gerde L'Archer, zeggende „dat wil ik niet doen, ik ben hier Commandeur en Lieutenant Colonel en mijn caracter is hooger als dat van een Capitein van een Oorlogschip, ik weet niet van wat Caracter de tweede persoon op Curaçao is, of men moet mij eerst toonen wat Caracter een Capt. ter Zee heeft en wanneer den Heer Gouverneur vermeend reden te hebben, kan hij over mijn klaagen". De gouverneur gaf Larcher daarop huisarrest op 16 November en stelde het Hof van politie daarvan in kennis. Tevens bracht hij de zaak voor den krijgsraad.

Zoo waren er meer punten van wrijving tusschen de beide hooggeplaatsten. Mauricius kon wel schrijven dat „hij plomptelijk 't masker aflegt en geen schaduw van respect meer observeerd".

In de aanspraak welke Mauricius persoonlijk den 1sten September in de vergadering van de societeit over deze tegen hem uitgebrachte klachten hield, welke aanspraak de secretaris Van Meel, op verzoek der directeuren, op schrift stelde [1]), komt o.a. deze zin voor:

> Na desselfs vertrek [van Chambrier] heb ik een Commandeur gehad, die in 't begin my embarasseerde met zyne al te groote heftigheid in myn voordeel; doch (gelyk vuurtjes van stroo haast in rook verdwijnen) ook zeer haast zig in 't concept liet brengen, dat hy om zyn eigen interest my moest helpen trappen, en dat men werken zou om hem in myn plaats te brengen. 't Is UEd. Groot Agtb. bekend, hoe plomp hy my sedert gecontramineert heeft, en met wat godlooze ondankbaarheid hy en zyn Vrouw de ongemeene beleefdheden, die ik haar beweezen had, beantwoord hebben; en 't is UEd. Groot Agtb. buiten dien bekend, dat hy met de teering in 't Land gekomen zynde, gants buiten staat is geweest om, al had hy gewilt, my van eenige dienst te weezen.

Wij willen den korten, maar veelbewogen levensloop in Suriname van L'Archer besluiten met aan te halen hetgeen Mauricius nog over hem aan de H.H.M. schreef op 15 September 1749 in zijn Particuliere Remarques [2]), luidende:

> De weduwe van wylen den Heer van Keenenburg zal mogelyk thans ook in den Hage, de dood haars Mans op myn rekening zetten. Egter weet al de waereld, dat die Heer, eer hy uit Texel ging, de dood reeds op de lippen had, en ik hem hier als een Broeder met allerlei beleefdheden overladen heb. In den beginne beantwoordde hy zulks met veel hartelykheid, en was tegens de Muiters heviger dan ik garen zag. Doch zoo ras men hem deed

[1]) *Recueil* dl. IV, blz. 436/7, no. 107.
[2]) *Recueil* dl. III, Stukken en Munimenten, blz. 26, no. 3.

verstaan, dat de Cabale in den Hage werkte om my te doen opontbieden, en hem als eerste Commissaris in myn plaats, en zelfs tot Inquisiteur op myn gedrag, te verheffen, begreep die Heer aanstonds dat zyn intrest was mede een hand te leenen om my te helpen storten, en zyn grootheid te bouwen op myn ondergang. Hier op tourneerde hy de Casaque, zoo als men zegt, plat en plomp en alle insubordinatie breekende, lagte hy met myn orders en zelfs met de orders, proflueerende uit Resolutien van Uw Hoog Mogende. Nogtans weet de gansche Colonie, met wat zagtheid ik dit alles, uit consideratie voor zyn ziekte, behandeld heb, my contenteerende, dat hem alleen ter voldoening van 't exterieure POINT D'HONNEUR van den dienst, door den Krygsraad arrest wierd geordonneert, doch zoo ras dit geschied was, heb ik hem volkomen vryheid gegeeven om te mogen uit en zelfs van 't Fort gaan, waar van hy ook dagelyks gejouisseert heeft.

Het was voor gouverneur Mauricius een opluchting, dat na de beide commandeurs Chambrier en Larcher een functionaris in de kolonie kwam, die in den tijd van zijn verblijf als commandeur getoond heeft een steunpilaar voor hem te zijn tijdens zijn gouverneurschap en daarna als gouverneur blijken heeft gegeven van degelijkheid, nl. Wigbold Crommelin.

Wigbold Crommelin was 13 September 1712 te Haarlem geboren uit een Hugenotengeslacht. Zijn vader was luitenant-generaal en commandeur. Zijn moeder heette Catharina Elisabeth Slicher. Toen hij 9 October 1748 tot commandeur in Suriname werd benoemd, was hij kapitein in het regiment van den luitenant-generaal van Leijden. Te 's-Gravenhage was hij op 21 Januari 1738 gehuwd met Johanna Barta Orrock [1]), dochter van generaal Jeremias en Margaretha van Heurn, die in 1773 overleed. De directeuren schreven op 9 November 1748 aan de Raden van Politie [2]):

Edel Achtbare Heeren!

Met het schip Daniel Benedictus gaat met zyne famille over de Heer Wigbold Crommelin, welke wy, in plaats van den overledenen Heer Jan Louis l'Archer tot Commandeur en Luitenant-Colonel over onze forteresse en militie hebben aangesteld. H.H.M. de Heeren Staaten-Generaal hebbende goedheid gehad hem ook te munieeren met haar resolutie nopens een sessie in den politiquen raad en groote krygsraad *alomme voor de raden van politie*. Wy wenschen in syn persoon te hebben aangetroffen alle qualiteyten, die in een braaff Commandeur en eerste raad werden vereist ten

---

[1]) Een afstammelinge van een Schotsch geslacht in Nederland. Ned. Leeuw, jrg. LV, 300 en 1938, no. 6.

[2]) West-Indië, I, blz. 37.

eynde waardiglyk de post, waarmede wy hem hebben bekleed waar te nemen; en gelyk wy niet twyfelden off hy sal van syn kant alles contribueeren wat tot een volmaakte overeenstemming in den Raad ten beste van de Colonie ende goede ingezetenen van dien noodig is, soo verwagten wy ook dat UEd. Achtb. van haar kant gaarne daartoe sullen meede wercken.

Het was jammer, dat Crommelin eerst in de kolonie aankwam, toen de tweedracht tusschen gouverneur en de Cabale reeds in zulk een stadium verkeerde, dat van verzoening geen sprake meer kon zijn; de vijandelijkheden waren openlijk uitgebroken. Met raad en daad stond hij op loyale wijze Mauricius ter zijde en deze getuigt van hem: „De Heer Crommelin, van wien anders alle reden heb om content te weezen, en wiens ijver en gedienstigheid ik met reden prijzen moet, is te laat gekomen om mij veel te kunnen helpen, dewijl bij zijn aankomst alles reeds in de war was."

Crommelins tractement bedroeg ƒ 4320 's jaars benevens 4 rantsoenen, ieder op ƒ 100 's jaars geschat. Als persoonlijke toelage ontving hij in 1754 ƒ 1600 per jaar daarboven als belooning voor zijn gedrag.

Over de huisvesting van den Commandeur lezen wij in het hs. van 1770 van gouverneur Jan Nepveu, Beschrijvinge van de Volk-Plantinge Suriname [1]) op blz. 60: „Myn is niet bekend, dat de Commandant Oud-tyds een expres daartoe geschikt huys heeft gehad, maar wel dat hem zeeker huys-huur is goed gedaan, dog Ao 1754 de Huysinge van de West Ind. Comp, naast 't Gouvernement daar haar eerste Commies in logeerde, toen zij de slaavenhandel aldaar voerde, verkogt zynde, heeft de Societeit hetzelve gekogt tot een woning voor den Heer Commandeur die daar ook 't gebruik van heeft".

Ofschoon het de bedoeling in Nederland was geweest Crommelin t.z.t. het bestuur over de kolonie op te dragen, kwamen er na het bezoek van drie commissarissen, die een onderzoek over de klachten tegen gouverneur Mauricius instelden, groote moeilijkheden, toen generaal baron Von Spörcke [2]), die het bestuur had overgenomen, overleden was en kolonel Otto Christiaan baron

---

[1]) Dit hs. is in mijn bezit.

[2]) Hendrik Ernst baron Von Spörcke, Heer van Netzendorp, Zischendorp en Wendewisch, Erf- en Leenheer van Langelingen en Delitz, Generaal-majoor der Infanterie, kolonel over een regiment voetknechten. Overleden te Paramaribo 7 September 1752.

Van Verschuer [1]), de bevelhebber der troepen zich onwettig het bestuur had aangematigd. Wij stappen over de bijzonderheden daaromtrent heen en vermelden alleen, dat Crommelin in het gelijk gesteld werd en 2 Februari 1753 het bestuur overnam, en behield tot 22 October 1754, toen hij het aan den nieuwe benoemden gouverneur Van der Meer overgaf. Hij vroeg en verkreeg daarna verlof om naar Nederland te vertrekken. Den 20sten Maart 1756 verliet hij Suriname met het schip Geertruyda, en kwam in December van dat jaar terug. Onze commandeur werd 21 Januari 1757 ad interim en 26 September d.a.v. effectief gouverneur, welke post hij tot 22 November 1768 heeft bekleed om nogmaals met verlof te vertrekken. Het jaar na dien vroeg en verkreeg hij 27 October 1769 eervol ontslag met een pensioen van *f* 1500.

Crommelin was eigenaar van plantage Rust en Werk in de Commewyne, in het Negerengelsch Granmangron geheeten (gouverneursgrond). Daar werden zijn beide dochters begraven, Johanna Catharina, met kapitein Godfried van Borries gehuwd (overleden 8 Maart 1768), en de oudste dochter Catharina Elisabeth (overleden 29 Januari 1752).

Ook ligt op die plantage de broeder van zijn vrouw begraven, Andries Orrock, keurmeester der suiker, die 29 Juli 1768 overleed. Op een groot houten wapenbord, dat vele jaren op die plantage gehangen heeft, was het wapenschild van de Crommelins gebeeldhoud en in kleuren geschilderd. Er stond aan de achterzijde het vers:

> Mits men hier landwaerts rust
> En egter vordert 't werk
> Dat het gemeen vereyst
> So noemt men 't Rust en Werk. An-1760-no.

In de plantage Berlijn van zijn schoonzoon Godlieff van Borries was hij voor *f* 30.000 betrokken, welk bedrag hij bij den verkoop op 9 April 1778 kwijt raakte. Van zijn pogingen om nog eenmaal naar Suriname terug te keeren, waarvoor hij 10 April 1779 de medewerking van zijn neven Mr. Anthony Slicher [2]) en

[1]) Otto Christiaan baron Van Verschuer, vrijheer des Heiligen Roomschen Rijks, Erf- en gerichtsheer tot Soltz, enz., kolonel der infanterie. Overleden te Paramaribo 17 Mei 1753.

[2]) Mr. Anthony Slicher, burgemeester van Haarlem, raad ter admiraliteit te Amsterdam en bewindhebber der O.I. Comp.

Testart [1]) inriep, is niets gekomen. In 1775 hertrouwde Crommelin met Sybrandina Cornelia Johanna Storm van 's Gravesande. Hij overleed in Grave 5 Maart 1789 in den ouderdom van 76 jaar.

Als commandeur was Crommelin opgevolgd door majoor Charles Egon de Langes de Beauvesen, die 4 Mei 1757 werd aangesteld en 1 April 1771 overleed Van hem is weinig bekend, alleen, dat hij eigenaar was van den houtgrond Oranje in de Para. Na hem kwam op 3 Juni 1771 de kapitein Arend de Jager als commandeur in de kolonie terug, die daar reeds, evenals de Beauvesen, bij de staatsche troepen had gediend; beiden waren in 1754 naar Nederland teruggekeerd. Ook De Jager overleed in Suriname en wel kort na zijn aankomst op 30 Januari 1772.

Bernard Texier was de daarop volgende commandeur, 6 Mei 1772 aangesteld. Op 27 Februari 1779, na het overlijden van Jan Nepveu, nam hij ad interim het bestuur als gouverneur over, om 3 Februari van het volgend jaar effectief als zoodanig te worden benoemd. Texier had zich bij den slavenopstand in Berbice in 1763 zeer gunstig onderscheiden als kapitein-commandant der Surinaamsche hulptroepen [2]). Toen hij 7 Augustus 1764 tot 2de raad-fiscaal werd aangesteld, had hij gehoopt de lucratieve betrekking van 1sten raad-fiscaal te kunnen verkrijgen, maar werd hierin teleurgesteld. Zijn benoeming door directeuren tot commandeur was een schadeloosstelling, waardoor hij het tot gouverneur bracht. Hij was een wijs en voorzichtig bestuurder en overleed te Paramaribo op 23 September 1783 [3]). Hij heeft de voldoening genoten Suriname voor Nederland te hebben behouden door krachtige maatregelen op het gebied der verdediging, toen de naburige koloniën Berbice, Essequebo en Demerary door de Engelschen werden veroverd. Behalve de militaire eigenschappen die Texier bezat, bevorderde hij zoo veel mogelijk cultureele zaken en steunde hij den arbeid van de zending der Moravische broeders (Herrnhutters).

---

[1]) Elbert Testart, schepen, raad en burgemeester van Haarlem, raad ter admiraliteit te Amsterdam, bewindhebber der O.I. Comp. wiens moeder, Geertruid Slicher, een zuster was van Crommelins moeder. Zijn dochter was gehuwd met graaf van Heemskerk. Zie mijn artikel: „De familie van Heemskerk in Suriname", D.W.I.G. jrg. 20 (1938), blz. 327 e.v.

[2]) In 1763 brak in Berbice een ernstige slavenopstand uit, welke een grooten omvang nam. De gouverneur Van Hogenheim vroeg militaire hulp aan den gouverneur van Suriname, die 100 soldaten stuurde onder bevel van Texier.

[3]) Volgens het Naamregister overleden op 25 September 1783.

Als commandeur was Texier opgevolgd door den niet minder bekenden Jurriaan François de Friderici [1]), die 17 Mei 1790 als kolonel-commandeur werd aangesteld. Hij was 7 December 1751 in de Kaapkolonie geboren als zoon van Joachim, die, in dienst van de O.I. Compagnie van de Kaap naar Suriname vertrokken, na een kort verblijf met zijn echtgenoote Geertruyd van den Heever aldaar overleed, drie minderjarige kinderen nalatende. Jurriaan François kwam bij den gouverneur-generaal Crommelin in huis. Van vaandrig klom hij op tot de hoogste militaire waardigheid. Aan het hoofd van het corps vrijnegers en zwarte jagers heeft hij de kolonie onschatbare diensten bewezen. De bij de bevolking zeer beminden commandeur nam 15 Juni 1790 bij het vertrek van gouverneur Wichers het bestuur ad interim over, dat hij niet onder dien titel aanvaardde, maar als „Commandeur die verder door de Edele Groot Achtbare Heeren Directeuren en Regeerders der opgemelde colonie geauthoriseerd was, omme het Gouvernement, geduurende het verloff van den Gouverneur-Generaal Wichers waar te nemen". Op 24 Augustus 1792 werd hij effectief in zijn ambt bevestigd en op den verjaardag van den erfprins van Oranje (den lateren koning Willem I) plechtig geïnstalleerd met den rang van generaal-majoor. Hij was een groot plantagebezitter en gaf werk aan vele personen. In het Sarammacca district legde hij plantages aan (La Prevoyance en Catharina Sophie, naar zijn echtgenoote genoemd) [2]), en hij ontgon het eerst het district Nickerie. Bij de inbezitneming van de kolonie door de Engelschen op 17 Augustus 1799 werd hij door den koning van Engeland in zijn waardigheid gehandhaafd, maar 4 December 1802 geschorst, toen na den vrede van Amiens, kapitein ter zee W. O. Blois van Treslong met zijn eskader Suriname van de Engelschen overnam. Het staatsbewind der Bataafsche republiek had zijn schorsing bij besluit van 5 Juli 1802 bevolen. Als ambteloos burger bleef De Friderici in Suriname wonen, zich wijdende aan zijn plantages, een vriend en vader der armen en hulpbehoevenden. Toen hij 11 October 1812 kwam te overlijden, liet de Engelsche gouverneur Pinson Bonham hem met alle eerbewijzen aan zijn vroegeren rang verbonden ter aarde bestellen. Het lijk was des avond op een praalbed ten toon gesteld. Van al de commandeurs is hij de eenige wiens (marmeren) grafzerk op de begraafplaats „de nieuwe Oranjetuin" aanwezig is met die van vele andere van zijn familieleden.

[1]) Zie D.W.I.G., 2de jrg., blz. 122 en 10de jrg., blz. 214.
[2]) Catharina Sophia Bake.

Verscheidene ingezetenen brachten later een aanzienlijke som bijeen waarvan een fraai gedenkteeken werd vervaardigd, dat in de Hervormde kerk werd opgericht, voorstellende een doodkist, waarbij een grenadier staat te weenen. Daarboven prijkt zijn standbeeld. Het werd helaas bij den brand van 1822 met de kerk verwoest [1]). Als laatste commandeur in de behandelde reeks tot de tweede overgave der kolonie aan de Engelschen in 1804, maakt De Friderici, die bijna zijn geheele leven in Suriname doorbracht een goed figuur.

Negen van de 16 commandeurs vonden hun graf in Suriname.

In het Naamregister (zie noot 1, blz. 2 van dit artikel) der regeering van Suriname wordt in de lijst van commandeurs nog Blois van Treslong genoemd, die 4 December 1804 het bestuur overnam en 9 December 1803 vertrok. Onder zijn opvolger als gouverneur, Pierre Berranger, gaf de kolonel der troepen Batenburg de kolonie aan de Engelschen over.

---

[1]) Van mej. E. de Friderici te Wilp bij Deventer, de laatste afstammeling van den gouverneur, ontving ik een foto van deze graftombe, genomen naar een model in het klein, staande in een houten kistje met glas, hetwelk zij eenige jaren geleden door tusschenkomst van den consul te Lugano, baron van Wassenaar ontving, die het bij een antiquar daar ter plaatse vond. Het is een raadsel hoe het daar verzeild is geraakt.

DE ONTWIKKELING VAN HET NEDERLANDSCHE CIVIELE LUCHTVERKEER IN WEST-INDIË

DOOR

H. M. C. DUYMAER VAN TWIST

Op 22 December 1934 landde de Snip, een driemotorig Fokker F. 18 vliegtuig van de K.L.M. op Curaçao en had daarmede in 7 dagen een welgeslaagde oceaanvlucht van Amsterdam via de Kaap Verdische Eilanden en Paramaribo naar dit eiland volbracht. Van toen af nam het Nederlandsch luchtverkeer in de West een aanvang en het heeft zich in de loop der jaren in een verheugend snel tempo kunnen ontwikkelen.

Men zou allereerst de vraag kunnen stellen, wat heeft de Nederlandsche luchtvaart bewogen haar arbeidsveld ook tot de West uit te breiden? Immers de taak van de luchtvaart beperkt zich nog, naar den aard van het vervoermiddel, tot het snelvervoer van passagiers, post en hoogwaardige goederen. Daartegenover is het bekend, dat de verkeerscentra in de West Indische Archipel en op den Noordkust van Zuid-Amerika van beperkten omvang zijn, zoodat de verkeersdichtheid tusschen deze centra niet groot is, doch daarentegen de afstanden veelal wel groot zijn. Bovendien zijn over het algemeen de handelsbelangen dezer centra weinig onderling gericht, doch hoofdzakelijk op de Vereenigde Staten en Europa ingesteld. Men zou dus ten aanzien van een onderling verkeer tusschen de verschillende West Indische gebieden voor de luchtvaart geen hoog gespannen verwachtingen kunnen koesteren.

Het antwoord op deze vraag ligt, wanneer men de ontwikkelingsgeschiedenis van het Nederlandsche vervoerswezen kent, voor de hand. Nederland is groot geworden met en door zijn wereldscheepvaart. De luchtvaart is een nieuwe phase in de ontwikkeling van het vervoerswezen en ook daarin denkt en ontwerpt men plannen in termen van wereldvervoer.

Wanneer men de ontwikkeling van het luchtverkeer in en naar

Ned. Oost Indië nagaat, dan ziet men dat in 1928 de K.N.I.L.M. werd opgericht, welke maatschappij in den loop der jaren een belangrijk luchtnet ontwikkelde tusschen de hoofdplaatsen op Java, Sumatra, Borneo, Celebes en andere eilanden en voorts naar Singapore, Siam, de Philippijnen en Australië. In 1928 en 1929 vonden ook de proefvluchten der K.L.M. plaats op haar Amsterdam—Batavia Lijn. op 25 September 1930 werd op deze lijn een regelmatige 14-daagsche dienst ingesteld, die geleidelijk werd uitgebreid tot een dienst 3 × per week.

Ten aanzien van West Indië beoogde de Nederlandsche luchtvaart een overeenkomstigen vorm van ontwikkeling. Het West Indische luchtnet was in eerste instantie bedoeld als een voedingsnet voor een luchtverbinding tusschen Nederland en de West Indische gebiedsdeelen. Waar echter de grootte en belangrijkheid van het Oost Indische gebied van een geheel andere orde is dan het West Indische, ligt het voor de hand, dat voor voeding van het verkeer op den oceaanlijn naar de West ook zooveel mogelijk lijnen van het West Indische net naar andere landen en eilanden in en om de Caraibische zee moesten leiden, teneinde een zoo groot mogelijk gebied binnen den invloedsfeer van den oceaanlijn te trekken. Daarnaast was voor het West Indische luchtnet de op zichzelf reeds belangrijke taak weggelegd lokaal luchtverkeer te scheppen tusschen de Nederlandsche Antillen en Suriname onderling en de omliggende landen en eilanden.

De ontwikkelingsgang der plannen is hier echter niet dezelfde geweest als in de Oost. Daar werden in het jaar der oprichting van de K.N.I.L.M. reeds proefvluchten gedaan op de Amsterdam—Batavia lijn. Afgezien van de Snipvlucht, die meer het karakter van een verkennings- en goodwillvlucht droeg, konden op de Amsterdam—Paramaribo lijn tot Mei 1940 toe nog geen proefvluchten gehouden worden. De oorzaak hiervoor laat zich gemakkelijk raden. De lijn naar de West voert over den Zuid Atlantischen Oceaan en wel over een afstand van ruim 3600 km. zonder mogelijkheden tot tusschen-landing. In 1935, het beginjaar van het West Indische bedrijf der K.L.M., bestonden de zoogenaamde lange afstand vliegtuigen, d.w.z. vliegtuigen die met een groote hoeveelheid benzine noodig voor een langen afstand toch nog een behoorlijk rendabel gewicht voor het vervoer aan passagiers en post beschikbaar hadden, in de vliegtuigindustrie nog slechts op papier en het zou nog verscheidene jaren duren, alvorens deze vliegtuigen op de markt verschenen.

Intusschen was het niet geraden met den aanvang van het

West Indische luchtverkeer nog langer te wachten en de kans te loopen, dat een ander de belangrijke verkeersverbindingen van onze gebiedsdeelen met andere landen zou bezetten. Ware de oorlog niet tusschenbeide gekomen, dan zouden de eerste proefvluchten op de Amsterdam—Paramaribo lijn in Augustus of September 1940 een aanvang genomen hebben. Mocht men dus op deze intercontinentale lijn van eenige vertraging spreken, de ontwikkeling van het West Indische luchtnet vertoonde een geheel ander beeld en alhoewel ook daar in den aanvang eenige vertraging ontstond in verband met de onderhandelingen betreffende het openen van luchtlijnen tusschen Curaçao, Aruba en eenige plaatsen in Venezuela, kon men daar toch van een voorspoedigen groei van het luchtverkeer spreken. Eenige cijfers ter illustratie hiervan zijn als volgt:

Jaren	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Aantal passagiers	2645	3518	6293	9822	14578	15460
Post in kg	307	735	3229	6845	9000	—
Gevlogen km	65460	100334	342793	461690	872869	957891

Omtrent de cijfers over 1940 zijn slechts enkele gegevens, aan tijdschriften ontleend, bekend geworden. Tengevolge van een inkrimping van het verkeer is de snelle stijging in dat jaar belemmerd, doch onder normale omstandigheden zou het aantal passagiers waarschijnlijk de 20.000 hebben gehaald.

De lengte van het luchtnet bedroeg eind 1935 slechts 125 km (Curaçao—Aruba) en eind 1939 reeds 4181 km.

De uitbreiding van het verkeer volgt uit de volgende gegevens:

	Opening van den dienst
Januari 1935.	Curaçao—Aruba
Juli 1936	Curaçao—Aruba—Maracaibo (Venez.)
Januari 1937.	Curaçao—La Guaira (Venezuela)
Maart 1938	Curaçao—Coro (Venezuela)
Mei 1938.	Curaçao—Aruba—Maracaibo—Barranquilla (Colombia)
September 1938 . . .	Curaçao—Bonaire
Februari 1939	Curaçao—Trinidad—Barbados
September 1939 . . .	Cur.—Trinidad—Paramaribo
Januari 1940.	Trinidad—Ciudad Bolivar (Venezuela)

De dienst Curaçao—Trinidad werd in den loop van 1940 via de Venezolaansche kustplaats Barcelona geleid.

De frequentie op bovengenoemde diensten werd geleidelijk opgevoerd. Eind 1939 waren er bv. drie diensten per dag in beide richtingen tusschen Curaçao en Aruba en dagelijksche diensten op Maracaibo en La Guaira. Deze frequentie hing ten nauwste samen met de verkeersdichtheid. Ook in de West echter is evenals elders duidelijk gebleken, dat de luchtvaart nieuw verkeer schept. Een sprekend voorbeeld daarvan is het luchtverkeer tusschen Curaçao en Aruba. Reeds in het eerste jaar (1935) bedroeg het aantal passagiers van scheepvaart en luchtvaart tezamen 2700 tegenover een vervoer van 1500 in 1934 door de scheepvaart alleen. In 1939 vervoerde de luchtvaart alléén reeds 6000 passagiers op dit traject. Dit bewijst wel duidelijk hoe het bedrijfsleven deze voor onze eilanden nieuwen vorm van snelvervoer heeft weten te benutten.

De Gouvernementen van Curaçao en Suriname hebben duidelijk getoond, het groote belang van deze verkeersontwikkeling in te zien. Vooral het Gouvernement van Curaçao, dat uiteraard over ruimere geldmiddelen kon beschikken, heeft met groote voortvarendheid een doelmatige grondorganisatie en andere middelen ter beveiliging van het luchtverkeer weten te bevorderen, zoodat gezegd kan worden, dat zoowel Curaçao als Aruba in de jaren 1939/40 over uitstekend uitgeruste vliegvelden met alle benoodigde accomodatie beschikten.

Ook Bonaire kreeg een behoorlijk secundair vliegveld, zoodat dit eiland uit zijn betrekkelijk isolement verlost kon worden en zich den laatsten tijd zelfs in een weekend touristenbezoek mocht gaan verheugen.

Niet slechts het onderlinge eilandenverkeer, maar ook de verbindingen met andere landen en wel in de eerste plaats met Venezuela mochten zich in een steeds grootere belangstelling verheugen. Reizigers langs de Noordkust van Zuid-Amerika kozen nu dikwijls de route over Curaçao; in 1939 bv. passeerden 1160 transito-reizigers het vliegveld Hato op Curaçao. De luchtvaart schiep voor de Venezolanen gelegenheid om in 24 uur tijds naar Curaçao en terug te reizen en in Willemstad, de vrijhaven, de zoo begeerde inkoopen in kleeding, toiletartikelen, parfums, enz. te doen.

De verbinding met Maracaibo bleek bovendien van groot belang voor de olieindustrie te zijn.

Van de verbinding met Barranquilla (Colombia) werd een uit-

breiding der handelsrelaties verwacht. De beschikbare gegevens loopen echter over een te korte periode om eenig oordeel over de resultaten te geven.

De verbinding Curaçao—Trinidad was uit een touristisch oogpunt van waarde en mocht in dien zin dan ook reeds vrij spoedig een gunstigen groei beleven.

De eilanden verbinding Trinidad—Barbados, beide Engelsche bezittingen, was direct populair. De K.L.M. had daar in korten tijd den zeer goeden naam, die de Nederlandsche scheepvaart in deze contreiën reeds bezat nogmaals bevestigd door een stipten en correcten dienst, die tenslotte 4 maal per week gevlogen werd.

Ciudad Bolivar, een steeds belangrijker wordend mijnbouwcentrum in Oost-Venezuela was zeer gebaat bij een snelle luchtverbinding met Trinidad. Op deze lijn ontwikkelde zich eenig goudvervoer, dat vanaf Trinidad per Pan American Airways door ging naar de Vereenigde Staten.

Wat tenslotte de belangrijke verbindingslijn der beide Rijksgebieden, de lijn Curaçao—Paramaribo betreft, had het Gouvernement van Suriname op de savannah de Zanderij een voor dit verkeer geschikt vliegveld aangelegd, terwijl in 1939 begonnen werd dit vliegveld uit te breiden, teneinde het geheel volgens de laatste eischen aan een vliegveld voor oceaanverkeer gesteld, in te richten. Daartoe werden ook belangrijke bestellingen voor radio-ontvang- en zendinstallaties, benevens peilstations gedaan. Een complete moderne nachtverlichtingsinstallatie stond eveneens op het programma. Vanzelfsprekend zouden ook lange startbanen met een aanzienlijk draagvermogen aangelegd worden. Wat hiervan gereed gekomen is, is momenteel niet bekend.

De zg. Surinamelijn had aanvankelijk weinig succes, hetgeen overigens niet onverwacht was, aangezien de onderling zoo afwijkende economische structuur van Suriname en Curaçao, weinig aanleiding tot onderling handelsverheer gaf. Getracht werd door aanlokkelijke tarieven voor gouvernementsambtenaren, scholieren, studeerende en vacantiegangers het verkeer te stimuleeren en zoodoende de belangstelling voor deze gebieden over en weer op te wekken. Alhoewel verscheidene hoogere ambtenaren van deze snelle reisgelegenheid voor studiebezoeken gebruik maakten, hadden deze maatregelen over het algemeen ook nog niet het gewenschte succes. Toch stelden de beide Gouvernementen zeer veel prijs op de handhaving van deze zuiver Nederlandsche luchtverbinding en het zal ongetwijfeld later blijken, dat dit standpunt er een van wijs beleid is geweest. Het lijdt namelijk

geen twijfel, dat onder de huidige omstandigheden, deze snelle verbinding der beide gebiedsdeelen van vitaal belang is.

Volgens berichten uit tijdschriften, werd in den loop van 1940 de K.L.M. lijn van Trinidad naar Barbados opgeheven, terwijl ongeveer midden 1941 een nieuwe lijn van Curaçao naar Kingston (Jamaica) geopend werd.

Thans nog een en ander over materieel en personeel. Het West-Indisch luchtvaartbedrijf der K.L.M. begon zijn verkeerswerkzaamheden met twee Fokker F 18 vliegtuigen; in 1938 werden daaraan toegevoegd 4 snelle (320 km/h) Lockheed Super Electra vliegtuigen met 10 zitplaatsen. In 1940 werd deze vloot nogmaals versterkt met twee Douglas DC 5 machines, ingericht voor het vervoer van 20 passagiers. De Fokkervliegtuigen werden toen nog alleen voor lokaal vervoer (Curaçao—Aruba) en Curaçao—Bonaire), voor extra-vluchten en voor karteeringswerkzaamheden gebruikt. Op het vliegveld Hato beschikte het luchtvaartbedrijf over goed uitgeruste werkplaatsen waar alle herstellings- en onderhoudswerkzaamheden aan vliegtuigen, motoren en schroeven konden worden uitgevoerd, zoodat het bedrijf in dat opzicht geheel onafhankelijk werken kon. Deze werkplaatsen waren net in Mei 1940 compleet ingericht gereed gekomen.

Het personeel, zoowel vliegend, technisch als administratief is in den loop der jaren vertienvoudigd en omvatte in 1940 plus minus 150 man. De vliegtuigbestuurders, de radiotelegrafisten, het grootste deel der werktuigkundigen en de stafleden van het administratieve personeel waren successievelijk uit Nederland uitgezonden, de rest werd ter plaatse aangenomen en opgeleid. Het is vermeldenswaardig, dat de aanwezigheid van dit luchtvaartpersoneel voor de inwoners van Curaçao de gelegenheid opende zich op het sportvliegen te gaan toeleggen. Reeds in 1936 werd een Aeroclub opgericht, die zich in toenemende belangstelling mocht verheugen.

Op zichzelf beschouwd is de aanwezigheid van het luchtvaartbedrijf voor de betrekkelijk kleine neringdoende gemeenschap van Willemstad reeds een gunstige factor. Wanneer men daarnaast nog in aanmerking neemt de vele werkzaamheden, verbonden aan den aanleg van vliegvelden, startbanen, gebouwen en hangars, welke het gouvernement liet uitvoeren, dan heeft de luchtvaart dus ook langs andere wegen de welvaart en ontwikkeling van de eilanden weten te bevorderen.

Tenslotte is er nog een tak van het bedrijf, waaraan niet zonder

meer voorbij mag worden gegaan en wel de karteeringswerkzaamheden, resp. de luchtfotografie. In dat opzicht heeft de K.L.M. ook in de West haar sporen verdiend. Op Curaçao en Aruba werden voor Gouvernements rekening foto opdrachten uitgevoerd o.a. voor het kadaster. Verder werd vrijwel het geheele eiland Trinidad luchtfotografisch in kaart gebracht. Voorts werd in opdracht van het Venezolaansche Gouvernement een belangrijk opnamewerk in West Venezuela uitgevoerd. Het Gouvernement van Suriname liet fotoverkenningsopnamen doen ten behoeve van waterbouwkundige werken en ter verkenning van landingsmogelijkheden voor vliegtuigen bij de Zuidgrens.

Ook de Billiton Maatschappij liet een belangrijke verkenningsopname voor mijnbouwkundige doeleinden uitvoeren. De schat van ervaring, welke het luchtvaartbedrijf bij de uitvoering van deze opdrachten heeft opgedaan en de vele perspectieven, welke het Zuid Amerikaansche vasteland op het gebied van dit zeer gespecialiseerde werk nog bieden kan, geven goede hoop voor de toekomst.

Samenvattende kan men zeggen, dat het Nederlandsche luchtvaartnet in West Indië zich, niettegenstaande verschillende moeilijke omstandigheden, waaronder matige verkeersdichtheid en dikwijls groote afstanden, voorspoedig heeft kunnen ontwikkelen en dus blijkbaar in een bestaande behoefte heeft kunnen voorzien. Niet vergeten mag worden, dat deze ontwikkeling kon plaatsvinden, niettegenstaande een zeer machtig nabuurschap van de Amerikaansche luchtvaart, de Pan American Airways, een maatschappij met een reusachtig luchtnet, dat geheel West Indië Centraal- en Zuid Amerika omvat. Deze maatschappij heeft van den aanvang van den oorlog in 1939 af haar luchtverbindingen in genoemde gebieden op een omvangrijke wijze verbeterd en uitgebreid, doch daarnaast heeft de kleine afdeeling der Nederlandsche luchtvaart zich tot nu toe nog steeds staande kunnen houden en geleidelijk zich weten uit te breiden.

Het heeft weinig zin thans een beschouwing te houden over de expansiemogelijkheden voor de Nederlandsche luchtvaart in het Amerikaansche werelddeel na afloop van den oorlog. Volstaan kan worden met op te merken, hoe te verwachten is, dat Zuid Amerika een groote ontwikkelingsperiode tegemoet gaat en dat de aanwezigheid van Nederlandsche gebiedsdeelen in dit werelddeel een gegronde hoop geeft op een verdere ontwikkeling der Nederlandsche belangen aldaar, waaraan dan ook de luchtvaart wel haar deel zal hebben.

BOEKBESPREKING

L. Rutten and B. van Raadshooven. *On earthquake epicentres and earthquake shocks between 1913 and 1938 in the region between 0° and 30° N and 56° and 120° W.* Verh. Nederl. Akad. Wet. (2e Sectie) XXXIX No. 4, 1940, p. 1–44, tab. I–III.

West-Indië, Venezuela, Colombia en, méér nog, Midden-Amerika en Zuid-Mexico zijn sterk seismisch. Rutten's geologische bibliografie van West-Indië vermeldt al reeds 280 publicaties over aardbevingen.

Uit een door de schrijvers ontworpen kaart van West-Indië en omgeving, waarop de epicentra (dit zijn de plaatsen aan de oppervlakte waar de verschillende aardschokken het sterkst worden gevoeld) staan aangegeven, blijkt, dat het overgroote deel van deze epicentra onder zee ligt, en dat slechts in de helft der gevallen een samenhang met den bouw of de vorm van het aardoppervlak aanwezig is. De epicentra van de schokken in Noordoost-Venezuela, waarvan die van 17 Januari 1929 Cumaná verwoestte, houden duidelijk verband met het plooiingsgebied dat de schiereilanden Araya en Pária van de rest van het Venezolaansche vasteland scheidt.

Over het geheel zijn Venezuela en Colombia minder seismisch dan West-Indië. Dit is merkwaardig, omdat de jongste geologische geschiedenis van deze beide landen stellig bewogener was dan die van de Antillen.

Terwijl in West-Indië 45 van de 95 schokken tot een min of meer vernietigende aardbeving aanleiding gaven, was dit in Venezuela en Colombia slechts met 9 van de 29 het geval. De enkele schok welke op 23 November 1936 in Willemstad werd gevoeld, was van nature weinig krachtig en had dus geringe uitwerking, hoewel haar epicentrum van alle bevingen het dichtst bij Curaçao, in het noordwestelijk deel van Paraguaná, was gelegen.

Sommige sterke aardbevingen zijn minder catastrofaal dan

zwakkere. Dit is meestal te verklaren doordat de epicentra ver van land, of in een weinig bevolkt gebied zijn gelegen.

Op statistische wijze kon worden aangetoond dat het zéér onwaarschijnlijk is dat schokken in verschillende deelen van het gebied met elkaar op eenigerlei wijze samenhangen.

In West-Indië bestaat geen verband tusschen de groote aardbevingen en het vulkanisme. Vulkanische bevingen komen veel voor op de Kleine Antillen en in Midden-Amerika; zij hebben een vrij sterke, maar zeer plaatselijke werking. In het algemeen zal echter, wáár er verband kan worden gelegd tusschen een aardschok en een vulkanische uitbarsting, de laatste als een reactie op de aardbeving moeten worden beschouwd. Van Venezuela is geen enkele vulkaan bekend, de Venezolaansche bevingen kunnen dus ook niet van vulkanischen oorsprong zijn. Het zijn alle tektonische aardbevingen, veroorzaakt door het plotseling opheffen van schuifspanningen in den ondergrond. (Zie ook: B. van Raadshooven. De aardbevings-epicentra van West-Indië en omgeving. Handelingen 28ste Nederl. Natuur- en Geneesk. Congres 1941, p. 254–255.) P. WAGENAAR HUMMELINCK

F. A. Vening Meinesz. *Het zwaartekrachtsveld in Oost- en West-Indië; desiderata voor verder zwaartekrachtsonderzoek in die gebieden.* Handelingen 28ste Nederl. Natuur- en Geneesk. Congres 1941, p. 255–257.

Bijzonderheden betreffende de zwaartekrachtsvelden van O. en W.-Indië laten zich goed verklaren door de sterk vereenvoudigde aanname van een, op een plastischen ondergrond drijvende, starre aardkorst van enkele tientallen kilometers dikte, die aan samendrukkende krachten is onderworpen. De strooken met negatieve anomalieën (met een sterk „tekort aan zwaartekracht") worden dan begrijpelijk, door aan te nemen dat de korst daar ter plaatse naar onder wordt gedrukt. In West-Indië is het anomalieënveld nog niet voldoende bekend om zich over een eventueele krachtrichting reeds een oordeel te vormen.

De desiderata voor W.-Indië betreffen het gebied tusschen Curaçao en Trinidad, een onderzoek over Centraal-Amerika met aangrenzende zeegebieden en een onderzoek in Colombia en het aangrenzende gebied van den Stillen Oceaan om het verloop van de strook van negatieve anomalieën ten Z. W. van Aruba te vervolgen. P.W.H.

L. Rutten. *New data on the smaller islands North of Venezuela.* Proceedings Nederl. Akad. Wetensch. XLIII, 1940, p. 820–827, 1 fig.

L. Rutten. *On the Geology of Margarita, Cubagua and Coche* (*Venezuela*). idem, p. 828–841, 1 fig.

Nadat Professor Rutten de hoop had moeten opgeven om tijdens de „Utrechtsche Antillen Excursie 1930" (zie dit tijdschrift jrg. XIII, p. 289–309) ook de kleinere Venezolaansche Eilanden te bezoeken, heeft hij, aan de hand van de literatuur, in 1931 een overzicht gegeven van onze geologische kennis van dit gebied (Proc. Kon. Ak. Wet. XXXIV, p. 1101–1110), aangevuld met de resultaten van een onderzoek van een vijf-en-twintigtal gesteentemonsters welke door R. Ludwig op Los Roques en door P. R. Lowe op Blanquilla, Los Hermanos en Los Testigos waren verzameld. Hij kwam hierbij tot de slotsom, dat de eilandenrij van Aruba tot Los Testigos, die topografisch een eenheid schijnen te vormen, dit ook zijn vanuit geologisch standpunt bezien.

In aansluiting op dit onderzoek heeft recensent dezes, in 1936, den geologischen bouw van de Venezolaansche Eilanden bestudeerd (zie de „Studies on the Fauna of Curaçao, Aruba, Bonaire and the Venezuelan Islands" 1, 1, 1940) en daarbij een groot aantal gesteentemonsters verzameld welke aan Prof. Rutten ter bewerking werden afgestaan. Dit nieuwe materiaal bevestigt het algemeene beeld dat Rutten zich in 1931 had gevormd. De belangrijkste aanvullingen hebben betrekking op Los Frailes, waarvan tevoren niets bekend was, Los Testigos en Centinela. Intusschen waren reeds door M. Rost (Zeitschr. D. geol. Ges. XC, 1938) en door S. E. Aguerrevere & V. M. López (Bol. Soc. Venez. Cienc. nat. V, 1939) nieuwere onderzoekingen over Los Roques, Orchila en Las Aves gepubliceerd.

Het op Margarita verzamelde materiaal stelde Rutten in staat P. I. Aguerrevere's geologische aanteekeningen over dit eiland (Bol. Soc. Venez. Cienc. nat. III, 1936) aan te vullen en op belangrijke punten te herzien. Nieuw licht werd hierbij geworpen op den bouw van de gneissen, basische schisten en peridotieten, de ligging van den kristallijnen kalksteen en de samenstelling van de afzettingen uit het Eoceen in Z. O. Margarita. De regionale verspreiding van dit Eoceen is echter in figuur 8 van het eerste

deel der „Studies" nauwkeuriger weergegeven, dan op de kaart in Rutten's artikel.

De geologische bouw van Margarita doet in vele opzichten denken aan dien van het Venezolaansche vasteland. Dit blijkt ook uit de aanwezigheid van oliehoudende lagen in den ondergrond van Z. W. Margarita en W. Cubagua (misschien ook in de zee beoosten Tortuga), welke hoogstwaarschijnlijk samenhangen met de belangrijke oliehoudende afzettingen in Lara en Falcón, die op de overige Benedenwindsche Eilanden ontbreken.

P. W. H.

L. M. R. Rutten. *Bibliography of West Indian Geology*. Geogr. Geol. Meded. Utrecht Physiogr. Geol. Reeks XVI. N.V. A. Oosthoek's Uitg. Mij. Utrecht, 1938, vii + 103 pp. (*f* 3.50).

Als gevolg van zijn studies over West-Indië, waarmede de schrijver omstreeks 1921 aanving, en in verband met de colleges over de Antillen welke door hem in de jaren 1930 en '31 aan de Rijksuniversiteit te Utrecht werden gegeven, heeft Rutten gedurende meer dan 15 jaren materiaal verzameld voor deze geologische bibliografie, waarin de titels van een 2500-tal publicaties op overzichtelijke wijze zijn vereenigd. De volgorde is alfabetisch, volgens de namen der schrijvers; de index draagt in de eerste plaats een geografisch karakter. Bij de trefwoorden Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, St. Eustatius en St. Martin worden we achtereenvolgens verwezen naar 44, 34, 72, 17, 11 en 14 publicaties. — Het is goed dat op dit nuttige werk nog eens de aandacht wordt gevestigd, daar het buiten de vakkringen nog veel te weinig bekendheid geniet.

P. W. H.

BIBLIOGRAPHIE

A. TIJDSCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.

Pharmaceutisch Weekblad. 31 Januari 1942 no. 5. De pharmaceutische grondstoffen van Overzeesch Nederland, door dr. P. A. Rowaan [behandeld wordt Aloë, Cassave en Kwassiehout]. Het artikel is overgenomen in de Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut no. 179.

Hervormd Nederland. 23 April 1942, no. 143. Hervormde kerken overzee, VII. Curaçao, door Fred. Oudschans Dentz.

De Nederlandsche Leeuw, April 1942, no. 3/4. Nederlandsche Grafzerken in Suriname, VI, door Fred. Oudschans Dentz.

Landbouwkundig Tijdschrift. Mei 1942, no. 663. De bananencultuur; haar oorsprong, groei en beteekenis, door J. Sibinga Mulder.

Nederlandsch Maandblad voor Philatelie. April 1942, no. 4. De nieuwe luchtpostzegels [in Suriname].

Het Vaderland, 10 Mei 1942. Om het goud van Aruba, door Fred. Oudschans Dentz.

Neerlandia. April 1942. De eerste Transatlantische Stoomvaart, door Fred. Oudschans Dentz. [met de „Curaço" naar Suriname en Curaçao].

B. BOEKEN, GESCHRIFTEN, ENZ.

Mededeelingen no. LVII. Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, no. 23. Inlichtingen en onderzoekingen van de Afdeeling Handelsmuseum in 1941 [behandeld wordt: Surinaamsch hout].

Mededeelingen der Afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut. Extra serie no. 5. Aanwinsten op ethnografisch en anthropologisch gebied van de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut over 1940 en 1941. [van Suriname serie 1362, 1400, 1403, 1432; van Curaçao serie no. 1443].

Unter Korallen und Haien. Abenteuer in der Caribischen See, door Hans Hass. Deutscher Verlag, Berlin 1941. 6 R.M.

O. D.

DE EERSTE HANDELSBETREKKINGEN VAN SURINAME MET DE AMERIKAANSCHE REPUBLIEK

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Op 4 Juli 1776 maakte de onafhankelijkheidsverklaring van de Vereenigde Staten van Amerika een einde aan den vrijheidsoorlog van de Engelsche koloniën, welke met den vrede van Versailles van September 1783 bevestigd werd. De Vereenigde Staten van Amerika werden toen een zelfstandige republiek, welke voorbestemd was in de wereldgeschiedenis een zeer belangrijke rol te spelen, zooals nu na anderhalve eeuw wel is gebleken.

Van dezen vrijheidsoorlog had ook Suriname den weerslag te ondervinden gehad, doch daarna kwam er nieuwe levendigheid in de kolonie; vooral bezochten vele Amerikaansche schepen Suriname, waarmede een vrij sterke handel werd gedreven. Behalve de provisiën, door hen aangebracht, werd ook in het gebrek aan muilezels voorzien, dat in den Engelschen oorlog was ontstaan. Deze dieren waren van groot nut, voornamelijk voor die werkzaamheden, waarbij het vervoeren van zware lasten noodig was. Vele slaven konden hierdoor worden uitgespaard, daar men berekende, dat met twee karren, ieder bespannen met twee muilezels, waarbij twee à drie slaven als voerlieden dienden, men meer specie vervoeren kon dan met twaalf of veertien slaven, die dien last op hunne hoofden droegen. Vijf à zes honderd gulden werden doorgaans voor een muilezel betaald en dit was niet te duur [1]).

Om den handel met de Vereenigde Staten te bevorderen, deed een zekere Gosewinus Erkelens in Noord-Amerika aan de Directeuren der Societeit van Suriname eenige voorstellen voor wederkeerigen handel. Hij wenschte een monopolie te verkrijgen voor het zenden van provisiën naar Suriname, waarvoor hij op gelijke

[1]) Notulen van Gouverneur en Raden van 14 October 1783, Journaal van Gouverneur Beeldsnijder Matroos van 8 November 1783.

wijze, als retourvracht, de in de kolonie te maken melassestroop wilde opkoopen.

Deze brief luidde als volgt:

Chatham on Connecticut
in the State of Connecticut
New-England. 16 Mey 1783.

WelEdel Gestrenge Heer,

Geduurende den langduurige oorlog hebbe ik U WelEd. G. niet lastig gevallen met eenige mijner brieven, uithoofde ik geen reden had de WeldEd. Gestr. Resp. West-Indische Societeit tot eenige onderneming van belang te animeeren.

Dog wijl nu de zegen van een Algemeene Vrede heeft plaats genomen zo kan ik niet nalaten mijn dienst aan de WelEdele Gestr. Heer Bewindhebbers van de West-Ind. Comp. aan te bieden, en wijl ik met de handel en producten van dit Land bekend ben, en dit quartier principaal zulke producten voortbrengt als in de Coloniën benoodigd zijn: Zo twijffele niet of zoude in staat zijn de resp. Compagnie tot groot voordeel te zijn en gebruike de vrijheid dieswegens een propositie te maken alzo de prijsen in Suriname & door schaarsheid van Provisiën ditmaal tot een al te hooge prijs reijsen, tot groot nadeel van de resp. Planter en te groot een voordeel voor monopolisten: zo zoude het onder verbetering mijns bedunkens een goed Plan zijn dat er een publiek Magazijn van Provisiën voor handen was tot verhindering van bovengen. Inconvenientie. Dit kan de resp. Compagnie doen, zonder eenige uitleg van Gelden, met aan mijn adres van Suriname een scheepslading Molassies Stroop van een goede qualiteit zonder water vermengd aan mij te consigneeren dezelve verkoopt nu hier à 4 schellingen Lawfull geld, dog al verkogt dezelve a 2 schellingen dat het allerlaagste is, dat ooit verkogt is, dan zou een Lading van 600 oxhoofden yder inhoudende 100 gallonnen hier rendeeren 48000 guldens en het zoude niet de helft van dat bedrag nemen om alhier in het zelve schip te laaden:

600 vaten Tarwe en Meel ijder wegende 250 lbs.
200 dito spek en
200 dito vleesch
40 paarden en groote menigte van alle soorten van Houtwaaren als planken, Deelen, Stave, Duigen, Hoepels & zulke soorten van Provisiën als goedgevonden zoude worden mij te ordonnere. De andere helft zoude ik kunnen in wissels, Rijst, Tabak & remitteeren. Ik kan schepen alhier bedienen met de uitterste

expeditie: mijn woning en werff legt maar 20 mijlen op van de mond van de Rivier Conecticut egter de schepen moeten eerst inkomen van New-Londen een schoone Haven van 20 mijlen beoosten deze Rivier: alwaar hetzelve moet geligt worden alzo een Bank gelijk Pampus aan de Rivier legt.

Mijn caracter en conduite in dit Land kunt Uw E. G. na informeeren aan het huis van de Heeren Jan de Neufville en zoon a Amsterdam die ik weet, dat informatie wegens mijn persoon ontvangen heeft door zijn Excell. Gov. Trumbull van deze staat, als mede zijn Excell. Johan Laurens Ambasadeur van dit Land aan het Hoff van London.

Niets zal mij aangenamer zijn dan mijn Vaderland tot dienst te zijn. De conditie waarop ik de resp. Societeit zou willen bedienen zoude zijn 5 p. ct voor verkoop en 8 p. ct voor Inkoop en geen charge maaken voor Pakhuishuur.

Na nedrige dienst offerte hebbe de eer mij in u Edele Vriendschap aanbevolen te hebben met alle agting te verblijven WelEdel Gestrenge Heer

Uw WelEdel. Gestr. Ond. en Dw. Dienaar
(w.g.) Gosewinus Erkelens.

1 Pond Lawfull is 20 Shillings is 8 guldens.
1 Shilling Lawfull is 8 Stuiver.

Mijn adres is:
G. Erkelens at Chatham
on Conecticut River
New-England, North Amerika.

De Directeuren zonden dezen brief in Maart 1784 aan den gouverneur van Suriname met uitnoodiging het oordeel van den Raad van Politie en Crimineele Justitie in te winnen en daarvan bericht te zenden.

Hierover lezen wij in de notulen: [1])

„Ordinaire Notulen gehouden bij sijn WelEdele Gestrenge Heer Den Heere Mr. Beeldsnijder Matroos, Gouverneur-Generaal ad Intrim over de Colonie Surinamen Rivieren en Districten van dien, mitsgaders Colonel over de gesamentlijke Militie deeser Lande & & &.

[1]) Politieke Notulen. Alg. Rijksarchief, Register No. 123.

D'Edele Achtbare Heeren Raaden van Politie en Crimineele Justitie der Voorsz. Colonie & & &

Present sijn WelEdele Gestrenge Heer de Heere Mr. W. J: Beeldsnijder Matroos, Gouverneur Generaal ad Intrim, Den Heer Raad Fiscaal Mr. C. Karseboom, De Raaden P. Ferrand, D. van der Mey, Mr. G. Reysiger, A. Lemmers F. Gomarus, G. P. Benelle, A. H. Bormeester, Secretaris: Gootenaar.

Maandag 10 May 1784.

Den Gouverneur Generaal ad Intrim den Hove ordinair hebbende geconvoceert soo sijn in het klad geresummeerd de Extra ordinaire Notulen van den 4e, 10e, 15e, & 20 Maart 19 en 24 April deeses jaars.

Vervolgens was den Gouverneur overleggende Twee Missives van Haar Edele Groot Achtbare de Heeren Directeuren en Regeerders deeser Colonie geadresseert aan deesen Hove, en gedateerd in Amsterdam den Eerste October en 17 December 1783.

Behelsende de Eerste Haar Edele Groot Agtbaare begeerte omme te hebbe Bericht van deese Hove over de daarbij gevoegde copie Missive geschreeve door Gosewinus Erkelens, woonende te Chatham on Connecticut River Bevattende eene propositie noopens het Entameeren eener Commercie voor en uit deese Colonie en gem. Erkelens.

En andere, enz.

Zoo is daarover gedelibereert zijnde goed gevonden geresolveert dat omtrent Eerst welgem Missive den Hove zig is conformeerende met voorsz. remarques zoodanig als deselve bij het eynde deeses staan geinsereerd, en dat mitsdien copie van dien aan Haar Edele Groot Achtbaare zal worden gesonden omme te strekken tot Eerbiedige voldoeninge aan Hoogstderselver beveelen, met Last op de Secretaris die bij de te Depecheeren Generaale missive te voegen.

Het verzoek van den Heer Erkelens viel evenwel niet in goede aarde, want Gouverneur en Raden oordeelden, dat een dergelijk monopolie eer na- dan voordeelen voor de kolonie zou beteekenen en dat mededinging de voorkeur verdiende.

In dien zin werd dan ook aan H. H. Directeuren te Amsterdam geantwoord in de volgende negen punten:

Het plan van den Heer Erkelens moet, soo ik mij niet bedriege, alleen strekken tot soulaas van den Planter welke langs deeze weg sijne Engelsche waaren goedkooper en ten alle tijde zal kun-

nen bekoomen. Dit nu zal nimmer bereijkt worden, en komt het geprojecteerde plan tot effect; zal er veel eer schaarsheijd van die waaren, en stremming in het debiet van de malasse en seer denkelijk groote schade voor den Lande uit voorkomen.

1e.

Hooge en drukkende prijsen van de Engelsche waaren hebben nimmer plaats dan in oorlogstijden; in vreedens tijd sijn alle deese laag en wel soo laag, dat dezelve dikwijls beneede de inkoop prijzen verkogt werden, zulks is een natuurlijk gevolg van de concurrentie der barken, welke om schielijke expeditie te verkrijgen hunne carga opslaan meestentijds sonder merkelijk voordeel.

2e.

Monopolisten kenne ik geene, alleen staat mij voor dat in 1776 & 1777 iets van dien aart in de blom door veel vermogende luyden gepractiseert wierd, en de ondervinding heeft geleert hoe slegt sij daar bij hunne reekening gemaakt hebben. Ook is geene monopolie te vreezen in bederfelijke waaren, welke den koopman hoe eerder hoe beeter moet afzetten, wil hij zig aan geene swaare en dikwijls onherstelbaare schaden bloodstellen.

3e.

De concurrentie van Barken doet de malasse rijzen, en houd dezelve in vreedenstijd van 5 tot 6, 7 en somtijds meer stuijvers.

4e.

Stelt de Hr. Erkelens abuzivelijk dat de malasse in Noord-Amerika op 4 schel-lawf mon. kan gereekent werden, seekerlijk is deselve in oorlogtijd op die prijs geweest ja selfs op 9 a 10 s. Lawful dog thans is dezelve niet hoger dan $1^1/_2$ schel. Lawf of 12 st. Hol. en men bedriegt zig als men op hoger dan 13 a 14 sch. Hollds calculeert. Hoe nu zal de Reekening uitkoomen als dezelve teegens 6 st. moet ingekogt werden. Sal dan het vaatwerk, de vragt, assurantie, pontevragt, en lekkagie behalve de commissie gelden, soo in conecticut als alhier met het resteerende zijn goed te maken? immers neen.

5e.

Thans koomen de barken van alle de plaatsen van Noord America als Boston, New London, Salem, Newyork, Rhode Island, Philadelphia, Virginie, Maryland enz. hetgeen den eene niet kan

aanbrengen brengt den anderen aan, dus zijn er altoos Engelsche waaren, en altoos debiet voor den Planter zijne malasse.

Zal nu het nieuwe plan doorgaan, soo moet men of de Vaart aan alle de bovenstaande verboden werden, of men moet hun beletten met andere dan met het Publicque magazijn te handelen. Belet men hun de vaart, so is het immers klaar dat zulks eerder gebrek dan overvloed zal te weegbrengen; en wil men hun dwingen aan het Publicque magazijn te verkoopen, zullen zij van selfs weg blijven dan daar geen concurrentie van kooplieden is, en kan geene negotie met succes gedreeven werden.

6e.

Veele oude Capiteijns of schippers welke de Colonie kennen, bij hunne aankomst overvloed van Engelsche waaren vindende, kunnen bij den Engelschen koopman, de waarde hunner carga niet bekoomen en sijn dus genoodsaakt zelfs een pakhuys open te slaan uit hetwelk sij de reeds in laage prijse sijnde Engelsche waaren, tot nog laager prijs verkoopen, wel is waar tot schade van den Engelsche koopman, dog tot voordeel van de ingezeetenen.

Ook gebeurt het dikwijls dat sodanige capiteyns hunne malassi niet kunnende bekomen ten minsten niet schielijk genoeg, de prijs van dezelve doen rijsen tot merkelijk voordeel van den Suykerplanter. Dit alles nu soude afgesneede werden door het nieuwe plan.

7e.

Geen of tenminste wijnige Suykerplanters kunnen meer dan 30 a 40 vaten malassi in hunne bakken bergen; de continueele vaart van meenigvuldige klijne vaartuigen ontlast hun telkens van dezelve, dog hoe zal het zijn wanneer geen ander debouche voor hun zijn zal als de leverantie aan het magazijn, wat zullen zij doen als het magazijn geen scheepen alhier in lading heeft? Misschien zal men willen dat het magazijn malassi opslaat teegens een bepaalde prijze dog dan vreeze ik dat het saldo der reekening slegt zijn sal.

8e.

Moet de Hr. Erkelens seeker sijn van eene seer geëxtendeerde correspondentie en wel met alle onder art. 5 gementioneerde plaatsen, of het is onmogelijk de Colonie van het noodige te voorzien, dan ofschoon de plaats waar hij zich bevind seer veel oplevert, soo is de blom [1]) welke men daar vandaan krijgt gering van qua-

[1]) Meel (Eng. flour).

liteijt, zeer wijnig tabacq werd aldaar gecultiveert, ja selfs niet 1/4 van 't geen alhier nodig is dus zal hij het ontbrekende van andere plaatsen moeten bekoomen, dan koomen die waaren alhier door de derde hand en zijn dus werkelijk bezwaard.

9e.

Waar zullen de scheepen vandaan koomen? om een magazijn op te rigten moest het land 25 barken, niet van de groote soo als de Hr. Erkelens dezelve opgeeft, maar welke van 100–150 vaten malassi konden laden tot zijne dienst hebben omme op alle de hiervoor gemelde plaatsen na tijds omstandigheden door middel van een aldaar zijnde correspondent te kunnen negotieeren en onnodig oordeel ik het de swaerigheeden van sodanige entreprise aan te toonen.

Over het algemeen zie ik in het opgegeeven plan niets dan schade voor den ondernemer ('t land), ongemak en schade voor den Suykerplanter, en voordeel voor de Hr. Erkelens, voege hier nog bij dat gesteld de vaart schaadel. wierd met Societijts vaartuigen alleen geëxerceert, so vraage

1e of sulks geen swarigheijd bij de americanen soude ontmoeten

2e of het inkomen der uitgaande & inkomende regten niet merkelijk diminueeren soude?

Was men in Suriname niet voor een monopolie, wel wenschte men den handel van vele knellende banden te bevrijden en de vaart tusschen Suriname en Noord-Amerika gemakkelijker te maken.

De smokkelhandel bloeide in die dagen welig. Vooral werd deze gedreven met Amerikaansche schepen, waaromtrent de Directeuren zich bij het Hof van Politie beklaagden. Er werden, tegen wet en overeenkomsten in, meermalen suiker en andere verboden goederen met die vaartuigen vervoerd. Gouverneur en Raden beloofden echter tegen dien sluikhandel te zullen waken, doch verzochten dringend den geoorloofden handel geen hinderpalen in den weg te leggen.

In art. XII van het Octrooi van 23 September 1682 was reeds bepaald dat:

,,Handel ende Vaert op ende van de voorsz. Colonie alleen sal ,,mogen geschieden directelick uyt en na dese Landen, ende dat ,,oock vervolgens alle de Vruchten, Waren, en Gewassen, nergens ,,heen als directelick op deze Landen sullen mogen werden ghe- ,,sonden midtsgaders oock alle Behoeften voor de voorsz. Colonie

„gherequireert, uyt dese Landen, ende nergens anders van daen „derwaerts werden gebracht".

Hier dus een monopolie. Daar echter niet alles wat de kolonisten noodig hadden uit Nederland kon komen en niet alle producten daar een markt konden vinden, had er oogluikend scheepvaart plaats met Noord-Amerika en werd op herhaalden aandrang der kolonisten en van Gouverneur en Raden bij Placaat van 25 April 1704 door Directeuren der Societeit de vrijheid toegestaan, „van een kleine buitenlandsche Vaart".

De beperkende bepalingen van het Octrooi van 1682 bleven nog lang van kracht. Ze werden bij resolutie van de Algemeene Staten van 20 Februari 1767 gehandhaafd, doch zelfs in 1815, toen het „Reglement op het beleid van de Regeering, het Justitiewezen, den Landbouw en de Scheepvaart in Suriname" werd vastgesteld, bleven de bindende bepalingen van 1682 van kracht. Enkele uitzonderingen werden tijdelijk toegestaan en volgens het Regeeringsreglement van 1832 zou de handel en vaart op en van Suriname „in den regel" alleen geschieden uit en van het Moederland!

Eerst in 1848 werd Paramaribo een vrijhaven!

Met ingang van 1 Mei 1848 werden handel en scheepvaart op Suriname opengesteld voor alle volken, waarmede het Koninkrijk der Nederlanden in vriendschap leefde. Het monopolie van 1682 was geëindigd, na ruim $1^1/_2$ eeuw! Doch eerst in 1850 en 1851 werd volkomen internationale gelijkheid geschonken aan alle volken en van nu af begint de ontwikkeling van een handel, die te lang geleden had van de knellende banden van een handelspolitiek, waarbij slechts angstig werd gewaakt voor de belangen van Nederlandsche handelslichamen en handelshuizen.

Na het uitbreken van den wereldoorlog in 1914 werd de verbinding van Suriname met Nederland steeds moeilijker, zoodat meer en meer Noord-Amerika de Kolonie Suriname voorzag van alle levensbehoeften, ja uitsluitend Noord-Amerikaansche artikelen hun weg in Suriname vonden. De bordjes waren verhangen en wat in 1682 niet werd toegestaan, had een en een derde eeuw later toch door bijzondere tijdsomstandigheden plaats en zal thans, na anderhalve eeuw, ongetwijfeld op gelijke wijze zijn geschied.

BARBADOS

Eenige aanteekeningen omtrent de geschiedenis van het eiland

DOOR

C. K. KESLER

Toen de toenmalige Prins van Wales in 1920 met het oorlogschip *Renown* op reis was naar Australië, was het eiland Barbados de eerste Britsche kolonie, waar hij aan wal ging. In een der redevoeringen, die de vorstelijke bezoeker bij die gelegenheid hield, zeide hij o.a.: „Since its first occupation this beautiful island has flown no flag but the British flag and under many trials both in peace and in war, it has never wavered in its staunch allegiance to the British Crown".

Twee opmerkelijke feiten werden in dezen enkelen zin in herinnering gebracht; vooreerst, dat dit, zoo ver in den Atlantischen Oceaan vooruitgeschoven liggende eiland sedert zijn eerste, vreedzame bezetting steeds Britsch geweest is en verder, dat het onder afwisselende omstandigheden steeds opmerkelijk trouw aan de Britsche kroon is gebleven. Vooral door het eerste feit onderscheidt de geschiedenis van Barbados zich van die der meeste Caraibische eilanden. Het werd niet door verovering in bezit genomen, z.a. Jamaica, wisselde ook niet herhaaldelijk van overheerscher, zooals zoovele der kleinere eilanden, maar het werd zonder strijd bezet en in cultuur gebracht en bleef sedert steeds sterk Britsch. Het eiland is dan ook vol herinneringen aan zijn geschiedenis als Britsche kolonie gedurende bijna 3½ eeuw, eenige postzegels vertoonen de heerschende Brittania met schild en speer en de bewoners stellen prijs op den bijnaam „*Little Britain*", die hun eiland met voorliefde draagt. Onlusten heeft het genoeg gekend, maar die werden hoofdzakelijk veroorzaakt door binnenlandsche verdeeldheid en geen buitenlandsche vijand, zelfs onze De Ruyter niet, in den tijd van de groote worsteling tusschen onze Republiek en het wordende Britsche wereldrijk,

is erin geslaagd Barbados onder andere dan de oorspronkelijke heerschappij te brengen.

Bijna drieëneenhalve eeuw duurt deze thans reeds, nl. sedert 1605, toen de bemanning van een Engelsch schip, de *Olive Blossom*, uitgerust door een Londenschen koopman, Sir Oliph Leigh, en op weg naar Guiana, er landde en er bezit van nam in naam van koning Jacobus I [1]). Zij richtte er een kruis op en kerfde in een boom in de nabijheid het opschrift: „James K. of E. and this island". Te voren was het eiland, naar het schijnt, reeds voorbijgaand door Portugeezen bezocht, die er den naam Los Barbados aan gegeven zouden hebben [2]), maar er geen blijvende bezetting achterlieten.

De berichten, die door de eerste Engelsche bezoekers omtrent het eiland naar het moederland kwamen, vestigden de aandacht van Londensche kooplieden erop, in het bijzonder die van Sir William Curteen [3]).

---

[1]) Op 30 Mei 1905 werd door den toenmaligen gouverneur, Sir Gilbert F. Carter in Hole Town (a.d. Westkust i.h. district St. James, 7 mijlen van de hoofdplaats Bridgetown) een monument onthuld ter gedachtenis aan deze gebeurtenis. Dit gedenkteeken staat op de plaats, waar vermoedelijk in 1605 de eerste Engelschen landden en waar in 1626 de eerste kolonisten van Sir William Curteen ook voet aan wal zetten.

[2]) De naam Barbados zou ontleend zijn aan de groote menigte woekerplanten en lianen, waarmede de vijgeboomen (Ficus barbadiensis), die er aangetroffen werden, begroeid waren en die de Portugeezen aan baarden deden denken. Deze naamgeving is echter al even twijfelachtig, als die aan andere eilanden. Op 17-eeuwsche kaarten toch komt de naam voor als St. Bernardo, Bernados, Barbudoso, Barnodos en Barnodo.

[3]) Sir William Curteen (oorspr. Courten geheeten) was de kleinzoon van een kleermaker te Meenen in West-Vlaanderen. Diens zoon Willem Courten vluchtte in 1568 met zijn vrouw en hun dochter Margaretha wegens de geloofsvervolgingen uit Vlaanderen naar Londen. Hier werden hun nog twee zoons, William (1572) en Peter (1581) geboren. De beide zoons kwamen na verloop van tijd tot grooten welstand en behoorden gedurende geruimen tijd tot de rijkste kooplieden uit de City. Als erkentelijkheid voor belangrijken financieelen steun aan den koning werden zij resp. in 1622 en 1623 tot Knight verheven. De dochter huwde met den Middelburgschen koopman Michael Boudaen en na diens overlijden met den Londenschen koopman John Money. Van de gebroeders Courten ging de oudste, William, aanvankelijk als agent voor zijns vaders zaken naar Haarlem, waar hij huwde met de (doofstomme) dochter van den burgemeester Peter Crommelin, die een bruidschat van £ 60.000 medebracht. Omstreeks 1600 keerde hij naar Londen terug en werd toen als agent voor Holland en Zeeland vervangen door zijn broeder Peter, die aanvankelijk een gelijke functie

Een zijner schepen, op weg naar Brazilië, was wegens ongunstig weder genoodzaakt, in een der baaien van het, destijds onbewoonde, eiland binnen te loopen en bij terugkomst in Londen gaf de bemanning zulk een aantrekkelijk verslag daaromtrent, dat de reeder besloot, er een expeditie heen te zenden en te beproeven, er een kolonie te stichten. Daartoe zond hij een schip uit, de *William and John* met ongeveer 40 emigranten, dat in 1626 Barbados bereikte en het anker liet vallen ongeveer bij de plaats, waar 21 jaar vroeger de eerste Engelschen eveneens aan wal gegaan waren. Hier werd een stadje gesticht, dat ter eere van den koning den naam van Jamestown ontving en dat thans Hole Town of The Hole heet.

Deze onderneming, die door Curteen werd gefinancierd, stond in verband met een concessie, die aan den 3rd. Earl of Marl-

---

in Keulen bekleed had. In 1606 associëerden de beide broeders zich met hun zwager Money onder den firmanaam Curteen & Money. In 1631 werd het kapitaal dezer firma geschat op £ 150.000; zij legde zich toe op scheepsbouw en overzeeschen handel, o.a. op Guinea, Spanje, Portugal en West-Indië en bezat daartoe een vloot van 20 schepen met ± 5.000 man.

De relaties met de firma Boudaen in Holland bleven niet steeds vriendschappelijk. John Money overleed in 1632, waarna Sir William en zijn neef Boudaen tot executeurs werden aangewezen. Boudaen weigerde echter deze functie op zich te nemen, waarna een langdurig proces volgde. Tijdens deze procedure liet Boudaen zelfs beslag leggen op de bezittingen der Curteens in Holland. Het proces duurde voort tot na het overlijden van Sir William, die in Mei of Juni 1636 stierf. Behalve dit proces waren er nog bij den dood van Sir William twee andere zaken aanhangig, nl. een (te zamen met een confrater Sir Paul Pindar) tegen de Kroon en een tegen Lord Carlisle betreffende aanspraken o.a. op Barbados. Als gevolg van deze processen en van later geleden verliezen in den overzeeschen handel smolt het vermogen der familie Curteen betrekkelijk spoedig weg. Een zoon van Sir William, eveneens William geheeten waagde al zijn resteerende middelen in de uitrusting van twee schepen naar Indië. Hierop werd echter door de O.I.C. beslag gelegd, terwijl een eisch tot schadevergoeding ten bedrage van £ 151.612 geen succes had.

Het proces tegen Lord Carlisle betreffende de aanspraken op Barbados werd in Augustus 1660 ten behoeve van den kleinzoon van Sir William door den „privy conncil" behandeld; de bewijzen voor de aanspraken der Curteens werden echter onvoldoende geacht en de eisch der firma afgewezen. Inmiddels waren de zaken reeds in zoodanigen toestand geraakt, dat zij in 1643 na het overlijden van William Curteen Jr. failliet verklaard werden. Daar de kleinzoon William Curteen zich uit de zaken terug trok en zich met wetenschappelijken arbeid bezig hield, (hij was o.a. zeer bevriend met Hans Sloane) verdween de firma Curteen & Money uit de Londensche handelswereld.

borough door de kroon was verleend voor het koloniseeren van eilanden in de Caraibische Zee, in welke concessie Barbados was ingesloten.

Deze eerste vestiging was echter geen succes, want weldra kwamen concurrenten opdagen en wel andere Engelschen, uitgezonden door Sir Thomas Warner [1]), den kolonisator van St.-Kitts. Deze handelde in opdracht van den Earl of Carlisle [2]), die in 1627 van Karel I een concessie verkreeg voor zoo goed als alle Caraibische eilanden, nl. St. Lucia, St. Vincent, Barbados, Nevis en Dominica. Dit lokte verzet uit van Marlborough, doch aanvankelijk werd de zaak bijgelegd doordat de laatste erin toestemde, van zijn aanspraken af te zien, toen Lord Carlisle zich verbond, aan hem en zijn eventueele erfgenamen £ 300.— 's jaars uit te keeren.

Curteen liet zich echter niet zoo gemakkelijk uitschakelen. Hij stelde veel belang in de kolonisatie der onbewoonde en onbekende eilanden en had reeds in 1625 een verzoekschrift ingediend, om vergunning te verkrijgen, koloniën te stichten in alle, nog onbekende landen van het Zuidelijk gedeelte der aarde, het z.g. Terra Australis Incognita. Terwijl nu Carlisle met een opdracht van den koning uit Engeland afwezig was, wist hij den Earl of Pembroke [3]) ertoe te brengen, aanspraken te laten gelden op

[1]) Sir Thomas Warner (± 1649) was de zoon van een land-edelman en werd kapitein in de garde van Jacobus I. In 1628 vergezelde hij kapitein North op een expeditie naar Suriname, die echter niet tot de stichting van een kolonie daar leidde. Deze kapitein North, metgezel van Raleigh op diens laatste, mislukte, expeditie naar El Dorado, werd door dezen belast met het uitbrengen van het verslag der mislukking aan den koning. Warner's ondernemingen in de West werden gefinancierd door verschillende Londensche kooplieden. Hij vestigde o.a. nederzettingen in Virginia, op Barados en op St.-Kitts (28 Jan. 1623). Zijn zoon Edward stichtte in 1632 een kolonie op Antigua.

[2]) James Hay, lst. Earl of Carlisle was een der gunstelingen van Jacobus I en van Karel I. Door den eersten monarch werd hij met de waardigheid van Earl of Carlisle begiftigd op 30 September 1622. Hij overleed in 1630.

Bij den dood van zijn zoon James in 1660 stierf deze tak der Carlisles uit.

[3]) Er waren destijds twee Earls of Pembroke, broeders, die beiden veel belang in de eerste Engelsche kolonisatie-pogingen in Amerika stelden. De oudste, William Herbert, 3rd Earl of Pembroke was een gunsteling van Jacobus I en had zitting in of bevorderde de stichting van verschillende lichamen op koloniaal gebied. Hij was o.a. lid van den Koninklijken Raad voor de Virginia Company of Lords. Zijn broeder Philip, die hem als 4th Earl opvolgde, was genoemd naar zijn oom van moederszijde, Sir Philip Sydney, die met Leicester in de

Barbados. Deze wist te bewerken, dat hem op 2 Februari 1628 een concessie verleend werd, waardoor, nadat hij de uitvoering der projecten aan Sir William Curteen had toevertrouwd, de kolonisatie op wettigen grondslag kwam te rusten. Deze concessie omvatte „certain islands between 8 and 13 degrees of north latitude called Trinidado, Tobago, Barbados and Fonseca with all the islets within ten leagues of their shores". Eén der condities, waaronder deze concessie verleend werd, stipuleerde, dat, als de koning deze eilanden bezocht, hem een pond goud moest worden aangeboden.

Met deze concessies of „grants" werd door de Engelsche koningen op vrij willekeurige wijze omgesprongen. Een vroeger aan den 3rd Earl of Pembroke verleende concessie, waarin ook Barbados was ingesloten, werd kort daarna, wegens oudere aanspraken van Carlisle weer ingetrokken. Niettemin begunstigde Karel I er in 1628 den 4th Earl opnieuw mede, waarna Curteen gemachtigd werd twee schepen uit te zenden om bezit van Barbados te nemen.

De aankomst dezer expeditie veroorzaakte de eerste binnenlandsche troebelen op het eiland, die later nog door vele andere gevolgd werden. De reeds gevestigde kolonisten toch verzetten zich tegen de invasie van nieuwelingen, die, daar zij aan de W.-zijde geland waren, den naam van „Leeward-men" kregen. Daartegenover noemden de oudere kolonisten zich „Windward-men". De nieuwelingen, die vrij talrijk waren en wel ten getale van ongeveer 1850 zielen wisten zich echter te handhaven. Zij stonden onder leiding van een zekeren kapitein Henry Powel [1]),

Nederlanden kwam en o.a. Gouverneur van Vlissingen was. In 1586 werd Sydney in een gevecht bij Zutfen met de Spanjaarden op 22 September ernstig in de knie door een musketkogel gewond en overleed kort daarna te Arnhem, waarheen hij vervoerd was. Van dezen ridderlijken hoveling, krijgsman-dichter (hij was de schrijver van „The Countess of Pembroke's Arcadia", dat in 1588 voor het eerst werd uitgegeven) wordt vermeld, dat, toen hij zwaar gewond op het slagveld lag en men hem een dronk water bracht, hij dezen weigerde en hem afstond aan een stervenden soldaat, die dicht bij hem lag en met begeerige oogen naar de lafenis gekeken had, met de woorden: „Thy necessity is yet greater than mine".

Philip, 4th Earl of Pembroke was evenals zijn oudere broeder een gunsteling van Jacobus I en op diens aanbeveling ook van Karel I. Hij was het, die door zijn invloed aan het hof de kolonisatie-pogingen van Curteen steunde.

[1]) Deze captain Powel (zijn naam wordt ook wel gespeld Powell) was herhaaldelijk in de West en ook reeds op Barbados geweest. Hok was o.a. bevriend met den commandeur van Essequebo Groenewegen.

die door Lord Pembroke en Curteen waren uitgezonden. Powel was aangewezen om het ambt van gouverneur der nieuwe kolonie op zich te nemen.

Op grond echter van concessies, door hem verkregen volgens documenten van 3 Juli 1627 en van 7 April 1628 protesteerde de Earl of Carlisle tegen deze nederzetting en hield staande, eigenaar te zijn van alle, daarin genoemde eilanden. Hij zond tevens twee schepen uit onder bevel van kolonel Roydon en kapitein Hawley. Dezen namen Powel gevangen en na eenige schermutselingen bleven de laatst aangekomenen ten slotte meester van het eiland, dat tot 1646 in het bezit van Carlisle en zijn erfgenamen bleef. In het genoemde jaar werd het door de laatsten overgedaan aan Francis, lord Willoughby, Earl of Parham [1]).

Tot deze transactie was de zoon en opvolger van Carlisle te vinden, daar zijn vader na zijn dood vele schulden had achtergelaten. In de overeenkomst tusschen Carlisle en Willoughby kwamen o.a. de volgende bepalingen voor: De laatste pachtte Barbados voor den tijd van 21 jaar. De helft van de baten, die het eiland opleverde, kwamen ter beschikking van Carlisle ter betaling der schulden; de andere helft kwam ten voordeele van Willoughby. Carlisle nam tevens de verplichting op zich, zijn invloed aan te wenden, om van den koning te verkrijgen, dat Willoughby tot gouverneur benoemd werd. Deze benoeming

[1]) Francis, 5th Baron Willoughby of Pärham was de tweede zoon van William, 3rd Baron of Parham en Francis Manners of Rutland. Zijn vader overleed op 28 Augustus 1617, waardoor de titel overging op het oudste zoontje Harry, dat echter op 5-jarigen leeftijd stierf. Hierdoor kwam Francis, de tweede zoon, in het bezit van de familiegoederen en van den titel.

Op volwassen leeftijd gekomen, stond hij aanvankelijk in den strijd tusschen het parlement en den koning aan de zijde van het eerste en werd benoemd tot Lord-Lieutenant van het district Lindsay in Licolnshire. Toen echter de Independenten in het Parlement de overhand verkregen, ging hij tot de tegenpartij over en werd door den hertog van York in Mei 1648 benoemd tot vice-admiraal van de vloot in The Downs, die zich tegen het parlement verzette. Met deze vloot, waarmede de Prins van Wales (later Karel II) naar onze republiek vluchtte, maakte hij jacht op schepen van het parlement, doch werd door Warwick en ook door slecht weer uit The Downs verdreven.

Na zijn overgang tot de royalisten werd door het parlement beslag op zijn goederen gelegd en werd zijn achterstallig tractement, ten bedrage van £ 2000 bij besluit van 25 December 1649 ingehouden. Hij besloot toen, ziende, dat in Engeland voorloopig geen toekomst meer was, het land te verlaten en naar de koloniën te gaan en verklaarde: „Since all is gone at home, it is time to provide elsewhere for a being".

geschiedde dan ook op 5 Mei 1650, nadat Willoughby reeds naar Barbados vertrokken was, waar hij op 29 April was aangekomen.

De nieuwe gouverneur en eigenaar vond op het eiland een toestand van groote verdeeldheid, die krachtige maatregelen tot herstel van de rust noodzakelijk maakten. Deze troebelen waren een weerslag van de gebeurtenissen in het moederland, den strijd tusschen de royalisten en de partij van het parlement en werden sterk beïnvloed door de aanwezigheid en de activiteit der gebroeders Humphrey en Edward Walrond, beiden aanhangers der Stuarts, doch in het moederland niet in groot aanzien bij de partij des konings. Humphrey Walrond had daar o.a. moeilijkheden ondervonden, daar het voorgekomen was, dat hij aanhangers van het parlement beschermd had tegen royalistische soldaten. Na hierdoor in Engeland in moeilijkheden geraakt te zijn, was hij naar Barbados uitgeweken, waar hij het jaar te voren ook reeds geweest was (1649).

Op dat eiland was tot dien tijd de invloed van de partijschappen en van den daarop gevolgden burgeroorlog in het moederland betrekkelijk weinig gevoeld. Volgens getuigenis van Edward Hyde, Earl of Clarendon, Lord Chancellor onder de regeering van Karel I werd Barbados bewoond door „men who had resor-, ted thither only to be quiet and to be free from the noise and oppressions in England". Dit veranderde echter na de aankomst der Walronds. Vooral de oudste der gebroeders trad op als een sterk aanhanger des konings en trachtte het eiland te maken tot een asyl voor uitgeweken royalisten, toen dezen in het moederland het onderspit gedolven hadden. Van den gouverneur Philip Bell eischte Walrond, dat hij iederen ingezetene een eed van trouw aan den koning zou doen afleggen, dat het eiland zich beslist voor den koning zou verklaren en dat het bestuur gevoerd zou worden door royalistische ambtenaren. Door zijn invloed werd o.a. met het beheer der financiën toen belast Major Byam, die later onder Willoughby tijdelijk het bewind over Suriname zou voeren, en werden meer dergelijke maatregelen genomen. Toen de gouverneur niet geneigd bleek, onmiddellijk tot zulke ingrijpende handelingen over te gaan, traden de Walronds gewapenderhand op en marcheerden met hun partijgangers op The Bridge [1]) aan, om deze hoofdplaats te bezetten.

[1]) The Bridge (thans Bridgetown), de hoofdplaats van Barbados, was in 1628 gesticht, toen de eerste gouverneur, Charles Wolferstone zich met 64 landverhuizers aan de Carlisle baai vestigde.

Zij waren echter niet sterk genoeg om hun doel te bereiken en Humphrey Walrond werd bij die gelegenheid gevangen genomen, maar kort daarna weder ontslagen.

In middels was op 29 April 1650 Lord Willoughby, de nieuwe gouvereur en eigenaar, op Barbados aangekomen. Door de rustige bewoners werd zijn komst met instemming begroet en werd hij beschouwd als „a blessing sent from God".

Walrond echter trachtte stemming tegen hem te maken door het gerucht te verspreiden, dat de nieuwe gouverneur een „roundhead" was. Voorloopig had deze nog geen gelegenheid, zich bepaaldelijk met de zaken van Barbados bezig te houden. Eerst ging hij op reis om zijn belangen op andere eilanden te behartigen en zond tevens een expeditie van 40 man onder leiding van een zijner onderhoorigen, Anthony Rowse, naar de kust van Guiana met opdracht, de mogelijkheid van het stichten van een kolonie daar te onderzoeken. Het resultaat hiervan was de stichting van het tegenwoordige Suriname en de vestiging van het thans geheel verdwenen plaatsje Thorarica.

Na zijn terugkomst kwam het echter al spoedig tot een botsing tusschen hem en de Walronds, in het bijzonder met Humphrey. Deze, die commandant van een regiment soldaten en van de forten was, werd toen als zoodanig afgezet, tot welke maatregel Willoughby te eer kon overgaan, daar Walrond ook zijnen partijgenooten, den royalisten, op Barbados te heftig was.

Nu zette Willoughby zich ertoe, de belangen van het eiland, die trouwens ook de zijne waren, zooveel mogelijk te bevorderen. Door een vredelievende politiek trachtte hij de onrust op het eiland te beteugelen en verzette zich tegen maatregelen, die, in het moederland genomen, de belangen ervan schaadden. Zoo was hij een tegenstander van de Acte van Navigatie, waardoor de handel van Barbados nadeel ondervond en verklaarde op 18 Februari 1651 o.a., dat een lichaam, het Parlement, waarin de bewoners van het eiland niet vertegenwoordigd waren, niet het recht had, wetten voor hen te maken, of hun handel te benadeelen. Hij had echter niet den tijd om zijn werk te voltooien. Na de overwinning op het koningschap in 1651 zond het Parlement een vloot uit onder beval van Sir George Ayscue [1]), met

[1]) Ofschoon niet een der meest op den voorgrond tredende marine bevelhebbers uit de Engelsche oorlogen, is Sir Geoge Ayscue in onze geschiedenis tot een zekere bekendheid geraakt o.a. door zijn krijgsgevangenschap in de Republiek gedurende de jaren 1666 en 1667. Hij was een afstammeling uit een oude Lincolnshire familie; het tijdstip

opdracht, ook in de koloniën de royalisten ten onder te brengen. Verontwaardigd schreef toen Willoughby aan zijn vrouw, die in Engeland was achter gebleven en daar zijn belangen behartigde: „Let nie entreat thee to leave off persuasion to submit to those who so unjustly, so wickedly have ruined me and mine".

De troepen van Ayscue landden in December 1651 op het eiland en reeds vermoedende, dat hij het toch ten slotte niet zou kunnen behouden, had Willoughby te voren de boven vermelde expeditie naar Guiana uitgezonden, waardoor hij toen over een plaats beschikte, waarheen hij kon uitwijken. Na de komst van Ayscue werd hij genoodzaakt op 11 Januari 1651 Barbados over te geven. In art. VII van de acte van capitulatie werd hem de teruggave van zijn goederen in Engeland en het behoud van zijn particuliere bezittingen op Barbados, Antigua en in Suriname toegezegd. Vrij aannemelijke voorwaarden dus voor iemand, als Willoughby, die tot de onderliggende partij behoorde en die bovendien ook thans het onderspit had moeten delven. De „assembly", de vertegenwoordiging der kolonisten, achtte het — plus royaliste que le roi — wenschelijk, aan de overgave nog eenige, voor Willoughby onaangename, gevolgen te verbinden. Zij verbande hem nl. van het eiland met last het binnen acht dagen te verlaten en er niet weder te keeren. Willoughby begaf

van zijn geboorte en dat van zijn overlijden zijn onbekend. Wel is het bekend, dat zijn diensttijd bij de Britsche marine valt tusschen de jaren 1646 en 1671. Tot 1648 diende hij als kapitein op verschillende schepen en werd in dat jaar tot admiraal in de Iersche Zee bevorderd. Deze snelle promotie had hij te danken aan het feit, dat hij door zijn invloed het grootste gedeelte van de vloot, waarop na de gevangenneming van den koning muiterij was uitgebroken, voor het Parlement wist te behouden. Terwijl de muiters naar Holland voeren, wist Ayscue het overige, grootste gedeelte van de vloot in The Downs bijeen te houden.

In April 1651 diende hij onder Blake bij de Scilly-eilanden en werd daarna naar de West gezonden, waar hij behalve Barbados ook Antigua, Nevis, St.-Kitts en de vestigingen op de kust van Virginia voor het Parlement innam. Na in den 1sten en den 2en Engelschen oorlog aan verschillende andere krijgsbedrijven deelgenomen te hebben, raakte hij tijdens den vierdaagschen zeeslag met zijn schip „The Royal Prince" vast op den Galloper, een bank aan de kust van Essex. Het schip werd daarna in brand geschoten en Ayscue geraakte in krijgsgevangenschap. Hij moest tot na het sluiten van den vrede in Holland blijven. Na zijn terugkeer in Engeland werd hij wel met welwillendheid door den koning ontvangen, maar er schijnt hem geen belangrijk commando te zijn toevertrouwd. Vermoedelijk is hij omstreeks 1671 of 1672 overleden. (Zijn naam wordt ook wel gespeld Ayscough of Askew).

zich toen naar Engeland, waar, overeenkomstig het bepaalde bij de overgave van Barbados, het beslag op zijn bezittingen werd opgeheven; zijn achterstallig tractement van £ 2000 werd echter niet uitbetaald. In Engeland werd hij al spoedig in de binnenlandsche troebelen verwikkeld. In 1654 bereikte hem een dringend verzoek van den koning, den lateren Karel II, om bijstand en in het volgende jaar nam hij deel aan een algemeenen royalistischen opstand, die echter mislukte en nog niet tot het herstel der Stuarts leidde. Willoughby werd toen in Juni van dat jaar gevangen genomen, kort daarna vrijgelaten, maar in Maart van het volgende jaar opnieuw gearresteerd.

Inmiddels voltrokken zich belangrijke veranderingen in Engeland. Cromwell overleed op 3 September 1658 en na een kort bestuur van enkele maanden als protector, legde zijn zoon Richard in Mei van het volgende jaar deze waardigheid neder. George Monk wist toen te bewerken, dat Karel II als koning werd terug geroepen en op 25 Mei 1660 deed deze zijn intocht in Londen.

Deze restauratie der Stuarts had voor Barbados belangrijke gevolgen. Karel II, die, zooals bekend is, in regeeringszaken van het moederland slechts in zooverre belang stelde, als zij bevorderlijk zouden kunnen zijn aan zijn particuliere genoegens, bekommerde zich uit den aard der zaak nog minder om de zaken der, nog zoo betrekkelijk kort geleden gevestigde koloniën. Zij vormden echter een geschikt object, om, als daartoe aanleiding was, gunstelingen ermede te begiftigen, of trouwe aanhangers der koningsfailie voor, tijdens de ballingschap der Stuarts aan dezen bewezen, diensten te beloonen.

Die weinige belangstelling van Karel voor de West-Indische koloniën blijkt wel uit het geringe aandeel, dat de regeering in het moederland in het bestuur dezer koloniën aan zich voorbehield. Om althans eenigermate van den gang van zaken daar op de hoogte te komen, zond zij aanvankelijk nu en dan speciale commissies uit, die omtrent een of ander punt een onderzoek hadden in te stellen en t.z.t. daaromtrent in het moederland verslag hadden uit te brengen. Onder Karel II, toen de koloniale belangen van Engeland langzamerhand van meer gewicht werden werd in plaats van deze tijdelijke commissies een permanente „Council of Trade and Plantations" ingesteld, die in 1675 vervangen werd door een „Committee of the Privy Council". Deze laatste commissie werkte aanvankelijk niet onbevredigend; weldra echter moest haar activiteit wel, noodgedwongen, ver-

minderen wegens de geringe of geheel afwezige belangstelling des konings voor haar arbeid [1]).

Hoezeer de koning door zijn lakschheid en onverschilligheid in strijd handelde met de landsbelangen, blijkt wel hieruit, dat reeds in zijn tijd, dus resp. ongeveer tien en vijfendertig jaar na de bezetting Jamaica werd gekarakteriseerd als „one of the most hopeful of all the Plantations in the West Indies" en Barbados zelfs als „that rare pearl in the Kings Crown". Wat Jamaica betreft, is deze waardeering in den loop der jaren, in weerwil van moeilijkheden en tegenslagen, die men ook daar gehad heeft, geheel juist gebleken. Barbados, al is het in het laatste vierde deel der 19e eeuw door de uitbreiding der stoomvaart — ook voor ons, als aanloophaven der K.N.S.M. — van meer belang geworden, dan het geruimen tijd te voren was, kan thans toch niet meer met een zeldzamen parel in de kroon des konings vergeleken worden.

Na de restauratie der Stuarts ontving Lord Willoughby zijn belooning voor de, door hem aan het tijdelijk verdreven koningshuis bewezen, diensten: hij werd hersteld in zijn waardigheid van gouverneur van Barbados en werd tevens belast met het bestuur over de eilanden St.-Kitts, Nevis, Montserrat en Antigua. Wat Barbados betreft, werd zijn inkomen bepaald op de helft van de opbrengst van het eiland, terwijl de andere helft aan de kroon zou komen. Te zamen met een anderen aanhanger der Stuarts, Lawrence Hyde[2]), ontving hij bovendien bij giftbrief van 2 Juni 1663 in vollen eigendom Suriname onder den naam van Willoughby's land met uitzondering van 30.000 acres, die voor den koning gereserveerd werden.

Willoughby kwam op 10 Augustus 1663 op Barbados aan,

---

[1]) Onder Jacobus II, die wèl belang stelde in koloniale zaken en er ook verstand van had, werd dit tijdelijk beter. Onder Willem III werd dit comité vervangen door een „Board of Trade".

[2]) Lawrence Hyde, Earl of Rochester, was de tweede zoon van Edward Hyde, 1st Earl of Clarendon, Lord Chancellor onder de regeering van Karel I (1609-1674). Edward Hyde was een trouw aanhanger der Stuarts. Van zijn kinderen huwde een dochter, Anna, tegen den zin haars vaders op 3 September 1666 met den Hertog van York, den lateren Jacobus II. Uit dit huwelijk werden twee dochters geboren, Mary (gehuwd met Willem III) en Anna (gehuwd met George van Denemarken), de laatste regeerende afstammelinge der Stuarts.

Evenals zijn vader was Lawrence Hyde een trouw aanhanger der Stuarts; hij was de oom der beide koninginnen Mary en Anna. Verscheidene malen had hij zitting in het Parlement en was o.a. bijzondere gezant bij de onderhandelingen over den vrede te Nijmegen.

waar hij ditmaal alles behalve met open armen werd ontvangen. Reeds waren er verschillende verbannen of gevluchte royalisten achtereenvolgens terug gekeerd o.a. ook Humphrey Walrond, die destijds door Ayscue verbannen was en die na de restaurate, weldra een der meest op den voorgrond tredende persoonlijkheden op Barbados werd. Noch hem, noch enkelen anderen voornamen royalisten, noch ook den leden der „assembly" was de terugkomst van den gouverneur en eigenaar aangenaam. Ieder had daarvoor zijn afzonderlijke redenen.

Wat de „assembly" betreft, deze werd na langdurige strubbelingen door Willoughby ontbonden en de „speaker", Samuel Farmer, werd gearresteerd en naar Engeland opgezonden. Willoughby verklaarde omtrent hem, dat hij „a great Magna Charta-man" was.

Met anderen, o.a. met Walrond en met Sir Robert Harley, den zegelbewaarder, kwam het eveneens weldra tot moeilijkheden. De eerste had, tijdens de afwezigheid van Willoughby gedurende bijna 3 jaren (1660–1663) als plaatsvervangend gouverneur het eiland bestuurd, waarbij hij blijken gaf, voor krachtige maatregelen niet terug te deinzen, maar ook tevens van willekeur niet afkeerig te zijn. Dit laatste veroorzaakte ook tegen hem herhaaldelijk verzet van de zijde der „assembly". Na Willoughby's terugkeer kwam het ook met dezen spoedig tot een uitbarsting. O.a. beschuldigd van heulen met de Spanjaarden, werd Walrond van zijn waardigheid, als plv. gouverneur ontheven, terwijl kort daarna zware schulden zijn verder verblijf op Barbados en weldra ook in Engeland onwenschelijk maakten. Hij schijnt toen naar Spaansch gebied te zijn uitgeweken, waar hij vermoedelijk kort daarna is overleden. Na diens vertrek had Willoughby inmiddels op Barbados zijn intrek in het vroegere huis van Walrond genomen. Bij al deze en andere maatregelen kon Willoughby rekenen op den steun van Karel II en, wat meer waard was, gedurende diens leven, ook van Lord Clarendon [1]). Bij zijn werk als gouverneur had hij dien inderdaad ten zeerste noodig, want, wat Barbados betreft, dat vrijwel geheel van uitvoer zijner producten afhankelijk was, waren er, behalve de

---

[1]) Deze steun aan Willoughby werd en wordt ook thans nog niet, steeds gunstig beoordeeld. In de Dictionary of National Biography vindt men in het artikel Clarendos o.a. dezen zin: „The worst side of his policy is shown in his support of the highhanded conduct of Lord Willoughby in Barbados, which was made the basis of the fifteenth article of his impeachment in 1667".

Acte van Navigatie nog verschillende andere moeilijkheden uit den weg te ruimen, o.a. een kwestie betreffende uitvoerrechten, die zeer moeilijk te regelen was.

Ook tegen buitenlandsche vijanden had Willoughby het eiland te verdedigen, o.a. tegen een aanval van De Ruyter in Januari 1665. Deze was, na Gorée op de Westkust van Afrika bemachtigd te hebben, naar Amerika overgestoken en trachtte Engelsche koloniën daar eveneens in bezit te nemen. Wat Barbados betreft, mislukte hem dit; de aanval werd door Willoughby afgeslagen en de Hollandsche vloot begaf zich daarna naar meer noordelijk gelegen koloniën. (April 1665).

Willoughby heeft niet den tijd gehad, om zijn aangevangen werk op Barbados en elders voltooid te zien. Nadat hij tijdelijk St. Lucia en Tobago bezet had, ging St. Kitts in April 1666 aan de Franschen verloren. Op bevel des konings rustte Willoughby een eskader uit, om troepen over te brengen, die zouden trachten, het eiland te hernemen. Dit eskader schijnt in een orkaan geraakt te zijn en het oorlogschip *Hope*, aan boord waarvan Willoughby zich bevond, ging daarin ten onder. De gouverneur kwam bij deze ramp om het leven. (23 Juli 1666). Hij werd als gouverneur van Barbados opgevolgd door zijn broeder William, tijdens wiens bestuur Suriname in Februari 1667 voor de familie verloren ging door de verovering door Abraham Krijnsen.

Niet lang daarna, nl. in 1671 werden de verschillende Britsche koloniën op de eilanden verdeeld in twee groepen, de Leeward en de Windward islands, ieder met een door de moederlandsche regeering benoemden gouverneur. De verhouding dezer gouverneurs tot de regeering in Engeland was niet altijd van welwillenden aard; zoo werd in 1680 de gouverneur Atkins wegens meenings-verschillen met de regeering terug geroepen. Aan het stelsel der proprietor's colonies, te vergelijken met de bij ons destijds bestaande patroons-kolonies, kwam door deze wijziging intusschen een einde.

L i t e r a t u u r: Omtrent Barnados bestaat een uitgebreide literatuur. Eenige titels van werken zijn te vinden in de Encyclopaedie van Ned. West Indië, o.a. bij het artikel over Willoughby.

AANVULLING VAN DE ENCYCLOPAEDIE VAN NEDERLANDSCH WEST-INDIË

BESTUURSREGELING VAN CURAÇAO

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN

Het regeeringsreglement voor Curaçao, waarop mr. H. W. C. Bordewijk zijn overzicht van de *Tegenwoordige bestuursregeling* in de West-Indische encyclopaedie heeft opgebouwd, is na de daar als laatst meegedeelde wijziging van 1908 allereerst nog gewijzigd bij de wetten van 26 Februari 1920 Stsbl. no. 90 Pb. 1920 no. 44, van 26 Maart 1920 Stbsl. no. 131 Pb. 1920 no. 35, en van 10 Juni 1927 Stsbl. no. 175 Pb. no. 43.

Eerstgenoemde wijziging bedoelde buiten twijfel te stellen, dat meer dan éen eiland buiten Curaçao, het hoofdeiland, onder éen gezaghebber zou kunnen worden gesteld, en benoeming, schorsing en ontslag der gezaghebbers aan den gouverneur over te laten. De wijziging omvat de artt. 107–112, 116 en 117, waarvan de artt. 108–112 en 116 vervallen. 31 Juli 1920 trad zij in werking. Als gevolg daarvan werd bij Kon. besluit van 26 April 1920 Pb. 1920 no. 45 ingetrokken de bij Kon. besluit van 20 Januari 1870 Pb. 1870 no. 2 voor de gezaghebbers vastgestelde instructies. De gouverneur stelde daarop bij beschikking van 3 Augustus 1920 Pb. 1920 no. 47 een nieuwe instructie vast. Sinds zijn de drie bovenwindsche eilanden onder éen gezaghebber gebracht. Hoewel men den nieuwen maatregel moet zien in het kader van de plannen van den toenmaligen gouverneur Helfrich tot economische verheffing der bovenwindsche eilanden, is zij onbedoeld tevens een stap in de richting van uitbreiding van koloniale autonomie geweest, in den zin van verlegging van macht naar de autoriteiten in Curaçao.

De wijziging van 26 Maart 1920 Stsbl. no. 131 betreft gelijkelijk Suriname en Curaçao. Zij is een uitvloeisel van de in het moederland tot stand gekomen onderwijsbevrediging. De zorg der

overheid, dat het lager onderwijs de verkrijging der allereerste kundigheden onder het bereik brenge ook der onvermogenden, zou volgens het tweede lid van het desbetreffend artikel 180 (Cur., 159 Sur.) geschieden door ondersteuning van bijzondere of oprichting van openbare scholen. Dit laatste nu werd voortaan aldus gelezen, dat de overheid de haar in het eerste lid opgedragen taak zou verrichten door bekostiging op den voet van gelijkheid van het bijzonder en het openbaar onderwijs. De uitvoering dezer nieuwe bepaling gaf tot velerlei maatregelen aanleiding, die onder *Onderwijs* ter sprake zal gebracht worden.

De wijziging bij de wet van 10 Juni 1927 Stsbl. no. 175 was noodig door de uitbreiding van de toepasselijkheid van de wet van 10 Februari 1910 Stsbl. no. 55 op het Nederlandsch onderdaanschap tot de bevolking van Suriname en Curaçao. Daarbij is lid 1 van art. 7 van het regeeringsreglement aldus gewijzigd: „Tot openbare bedieningen, door den Koning op te dragen, zijn benoembaar Nederlanders, volgens de wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap, en zij, die uit anderen hoofde Nederlandsche onderdanen zijn".

Bij de herziening van 1922 is in artikel 1 der grondwet de volgens de toelichting der regeering de tot verwarring leidende uitdrukking „bezittingen" vervallen en in de grondwet zelf een opsomming en daarmee territoriale omschrijving gegeven van de gebiedsdeelen.

De wijziging der andere artikelen kan men aan de hand van een opstel van den oud-gouverneur G. J. Staal in *De West-Indische Gids* 3de jg., 1921/2, blz. 545 e.v. aldus samenvatten:

Art. 60 handhaaft 's Konings opperbestuur; blijkens de memorie van toelichting wordt daaronder niet meer de wetgeving begrepen. Voor zooveel niet bij de grondwet of de wet bepaalde bevoegdheden aan den Koning zijn voorbehouden, wordt de uitoefening, in naam des Konings, van het algemeen bestuur van Curaçao opgedragen aan den gouverneur, op de wijze door de wet te regelen.

De uitdrukkelijke vermelding, dat de wet het muntstelsel en de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen regelt, vervalt; het nieuwe art. 61 behoudt slechts het voorschrift, dat de staatsinrichting — dus het onderwerp van het regeeringsreglement — wordt vastgesteld door den Nederlandschen wetgever, wiens bevoegdheden overigens worden samengevat in de algemeene bevoegdheid tot regeling, zoodra ten aanzien van eenig onderwerp de behoefte aan voorziening bij de wet blijkt te bestaan. Waar de wet niet regelend optreedt, zal de gou-

verneur in samenwerking met het vertegenwoordigend lichaam de inwendige aangelegenheden van Curaçao regelen, op de wijze bij de wet (d.i. de wet op de staatsinrichting) vast te stellen, tenzij bij de wet de bevoegdheid tot regeling voor bepaalde onderwerpen of bepaalde gevallen aan den Koning is voorbehouden.

Volgens art. 63 kan vernietiging van verordeningen van Curaçao wegens strijd met de grondwet, de wet of het algemeen belang niet meer bij koninklijk besluit doch alleen bij de wet plaats hebben; de Koning kan slechts schorsen.

De politieke belangstelling is in Curaçao nooit heel groot geweest. Plaatselijk kwam dit tot uiting in de gewoonlijk uiterst geringe deelneming aan de verkiezingen voor de landraden, en op het eiland Curaçao, waar de uit benoemde leden samengestelde Koloniale raad ook plaatselijke belangen had te verzorgen, liepen af en toe slechts enkelen warm voor een vraagstuk van de eerste orde als dat van het kiesrecht. Vereenigingen met een politiek doel wisten haar bestaan nimmer lang te rekken, en de pers, die haar kracht zocht in de staatkundige bewustmaking en opvoeding der bevolking, kon in den regel niet langer dan een beperkt aantal jaren blijven bestaan.

De nieuwe grondwettelijke bepalingen maken geen onderscheid tusschen Oost- en West-Indië, en zoo was er alle reden om ook voor Curaçao en Suriname van belang te achten het gedeelte der memorie van toelichting bij het ontwerp-grondwetsherziening, waarin de regeering de wenschelijkheid heeft bepleit, dat de grondwet voortaan waarborgen geve, dat inderdaad in de richting van autonomie zal worden gestuurd, nadat zij te voren — zij het dan in verband met Nederlandsch-Indië — als haar oordeel heeft uitgesproken, dat zoowel wetgeving als bestuur ten aanzien van de inwendige aangelegenheden zooveel mogelijk moeten worden gelegd in handen van de ginds zetelende lichamen en overheden, en dat aan de aldaar gevestigde bevolking een zoo groot mogelijke invloed op en aandeel in de samenstelling dier lichamen moet worden toegekend.

De weinige aandacht, die bij deze grondwetsherziening — in voorbereiding en totstandkoming — aan de West-Indische gebiedsdeelen geschonken is, en de weinige rekenschap, die men zich gegeven heeft van de eischen en mogelijkheden der samenleving in de West, is waarschijnlijk de reden, dat de uitvoering der grondwettelijke bepalingen voor de West een vijftiental jaren op zich heeft laten wachten. Dat was voor Curaçao te lang om de wel

even gewekte belangstelling gaande te houden, en zoo moest men feitelijk, toen in 1936 de nieuwe wet op de staatsinrichting van Curaçao was afgekondigd, met de politieke scholing nog — en weer — beginnen

Er was zelfs al vóór de grondwetsherziening moeite gedaan om belangstelling te wekken. De gouverneur Helfrich heeft in 1919 een commissie benoemd, die tot taak had „middelen aan de hand te doen om de koloniale kas te stijven en de financieele lasten van het Moederland ten opzichte van de kolonie eenigszins te verlichten". Toen na twee jaren het verslag dezer commissie verscheen, was de gouverneur, die de commissie ingesteld had, reeds heengegaan. Het verslag heeft weinig of geen practisch politiek gevolg gehad, al beweegt het zich ook op dat terrein, als het opmerkt — en daaraan gevolgtrekkingen vastknoopt — dat de autonomie, in het regeeringsreglement neergelegd, gebleken is een wassen neus te zijn door de bepaling, dat de — in dien tijd nog steeds — niet sluitende begrootingen slechts voorloopig in de kolonie en definitief in het moederland worden vastgesteld, gepaard gaande met een doorloopend toezicht van het Plein te 's Gravenhage op het gouvernement te Willemstad, dat meer dan in een streven naar bezuiniging zou tot uiting komen in een oplegging van belangrijke uitgaven, omtrent welker nuttigheid voor de economische opheffing der kolonie daar en hier meermalen lijnrecht tegenover elkaar staande verwachtingen gekoesterd werden.

Rechtstreeks bij den Kolonialen raad zocht dezelfde gouverneur politieke belangstelling te wekken door bij brief van 1 Juni 1920 dit college uit te noodigen hem zijn zienswijze mee te deelen over de vraagstukken van decentralisatie en het stelsel van verkiezing voor den Kolonialen raad. Anderhalf jaar later, 23 November 1921, is de raad met zijn antwoord voor den dag gekomen. Het omvat nauwelijks acht halve bladzijden van de notulen en biedt, vooral wat het laatstgenoemde onderwerp betreft, weinig zekerheid omtrent het gevoelen van het college, daar het niet veel anders doet dan weergeven de gevoelens pro en contra der leden omtrent niet minder dan vier uiteenloopende stelsels.

Al deze vraagstukken werden door de grondwetsherziening opnieuw en in grooter omvang en verband aan de orde gesteld. De minister van Koloniën benoemde bij beschikking van 27 April 1922 een commissie met opdracht advies uit te brengen A. omtrent de wijzigingen, welke met inachtneming van de wederzijdsche belangen van moederland en koloniën in de regeeringsregle-

menten van Suriname en Curaçao zouden moeten worden aangebracht: 1° in verband met de artt. 61, 62 en 62*bis* van de grondwet, zooals die luiden in de wet tot het in overweging nemen van een voorstel tot verandering van het IIde hoofdstuk der grondwet; 2° in verband met de instelling van plaatselijke besturen in bevolkingscentra, welke er zich toe leenen om ter voorziening in locale behoeften geheel of ten deele op eigen kracht te steunen; B. omtrent de mogelijkheid van verwezenlijking van het denkbeeld, om door tijdelijke overbrenging, geheel of ten deele, naar de staatsbegrooting van bepaalde uitgaven, dan wel op uit een practisch oogpunt aannemelijke andere wijze, voor Suriname en voor Curaçao sluitende koloniale begrootingen te verkrijgen en te behouden.

Deze commissie, naar haar voorzitter, den oud-gouverneur van Suriname G. J. Staal, de commissie-Staal genoemd, bracht 29 Maart 1923 haar verslag uit. De adviezen der gouverneurs lieten tot 1928 op zich wachten. In 1930 ontwierp de heer Staal nieuwe ontwerpen, waarover weer de gouverneurs en nu ook de „vertegenwoordigende" lichamen in de West gehoord werden. 19 November 1934 eindelijk werden de ontwerpen tot herziening der West-Indische regeeringsreglementen bij de Tweede kamer der Staten-generaal ingediend (Handelingen 1934/5 no. 198). Het Voorloopig verslag der commissie van voorbereiding verscheen 21 Juni 1935; de Memorie van antwoord werd met het verslag van het daarop tusschen de commissie en den minister gevolgd mondeling overleg 15 Januari 1936 (Handelingen 1935/6 no. 53) aan de Kamer meegedeeld. De openbare beraadslaging in de Tweede kamer liep in één dag, die in de Eerste kamer in één uur af. 23 April 1936 verscheen de wet in het Staatsblad (no. 903) en in Publicatieblad 1936 no. 105 is opgenomen het Koninklijk besluit van 15 Augustus 1936 (Stsbl. no. 910) met den tekst der *Wet op de Staatsinrichting van Curaçao* en de bepaling, dat deze op 1 April 1937 zou inwerkingtreden.

Volgens het laatste artikel, 167, is de officieele benaming van de nieuwe wet „Curaçaosche Staatsregeling". Uit het reeds meegedeelde blijkt, dat zij een wijziging is van het regeeringsreglement van 1865. Hier mogen de belangrijkste wijzigingen vermeld worden, waarbij de door Bordewijk gekozen volgorde bijna geheel gevolgd is.

Het woord „kolonie" is in de Curaçaosche staatsregeling vermeden. De termen „regering" en „overheid" zijn vervangen door „gouverneur" daar, waar de bestuurder van het gewest er mee bedoeld wordt.

De aanduiding der „wettelijke regelingen" is in overeenstemming met de terminologie der grondwet gebracht (art. 3). Aan de „verdragen" zijn de „andere overeenkomsten met vreemde Mogendheden" toegevoegd. In plaats van „koloniale verordeningen" zijn „landsverordeningen" gekomen, waarbij aanstonds verwezen wordt naar de bevoegdheid van den gouverneur om, na den raad van Bestuur te hebben gehoord, landsverordeningen vast te stellen, indien de Staten in gebreke blijven binnen den door den gouverneur gestelden termijn mee te deelen, of zij al dan niet het ontwerp, hun toegezonden, goedkeuren, of indien dringende redenen een onverwijlde voorziening vorderen.

Het vraagstuk der rechtspersoonlijkheid onzer „koloniën", door Bordewijk hierbij terloops ter sprake gebracht, is bij vonnis van 31 December 1929 door de rechtbank te 's Gravenhage aldus beslist: „Curaçao, als zijnde eene kolonie en hebbende ingevolge art. 1 der Grondwet een eigen grondgebied en volgens art. 61 dier wet eene eigene regeering, is een zedelijk lichaam op openbaar gezag als zoodanig ingesteld en heeft mitsdien krachtens art. 1690 B.W. eigen rechtspersoonlijkheid "(*Nederlandsche Jurisprudentie* 1930, blz. 457).

Wat de *grondrechten* betreft, is ten aanzien van de toelating (vestiging) en uitzetting in Curaçao (art. 6) de regeling voor een deel aan de plaatselijke wetgeving onttrokken, daar zij internationale verhoudingen raakt. Men heeft daarvoor de redactie gekozen, dat de desbetreffende regelen, „voor zooveel noodig, bij algemeenen maatregel van bestuur, en overigens bij landsverordening" worden vastgesteld (Men zie hiervoor Handelingen Staten van Curaçao 1938/9 no. 27; *De West-Indische Gids* 21ste jg. blz. 338/9, 22ste jg. blz. 22, 313).

In het artikel, dat de vrijheid van drukpers regelt, is vervallen, dat bepalingen, waardoor de toelating in Curaçao van in Nederland gedrukte stukken belemmerd wordt, bekrachtiging bij de wet noodig hebben. Dit werd „overbodig" geacht in verband met art. 62 der grondwet, dat vernietiging van verordeningen van overzeesche organen voorbehoudt aan den Nederlandschen wetgever (Over dit onderwerp zie men, in aansluiting aan Bordewijks mededeelingen, *De West-Indische Gids* 15de jg. blz. 240 en 241 over nieuwe bepalingen in Curaçao en Suriname omtrent de toelating van in Nederland gedrukte stukken).

In de bepalingen „*van den godsdienst*" (nu artt. 143–147) is geen verandering aangebracht. Er staat dus nòg, dat gelijke bescherming wordt verleend aan alle „erkende" kerkgenootschap-

pen. Tevergeefs is op wijziging aangedrongen. Alleen heeft de regeering getracht zich los te maken van de uitspraak van minister Fransen van de Putte, dat „erkend" zou beteekenen „van staatswege geldelijk ondersteund".

In de eerste afdeeling van het tweede hoofdstuk „*van den gouverneur*" is naar Oost-Indisch voorbeeld art. 18 gewijzigd. Deze bepaling, die des gouverneurs integriteit ten opzichte van Curaçaosche handelsondernemingen moet. waarborgen is uitgebreid tot den gewezen gouverneur gedurende vijf jaren na zijn aftreden.

De verantwoordelijkheid van den gouverneur is overgebracht naar de tweede afdeeling, die tevoren alleen over zijn macht sprak. De „stipte inachtneming van 's Konings bevelen" is vervallen, en in overeenstemming met een bij amendement in de Nederlandsch-Indische staatsregeling gebrachte wijziging zijn in afwijking van het voorstel der commissie-Staal „'s Konings aanwijzingen" opgenomen als, naast de voorschriften der Curaçaosche staatsregeling, door den gouverneur bij de uitoefening van zijn bestuur in acht te nemen.

Vervallen is art. 31 oud, dat een koloniale gewapende macht veronderstelt, waarvan de gouverneur de bevelhebbers, officieren en onderofficieren benoemt, schorst en ontslaat. In aansluiting daarop zij vermeld, dat in het 9de hoofdstuk de plicht van alle weerbare *ingezetenen* om in geval van bedreiging door een buitenlandschen vijand mede te werken tot verdediging en rustbewaring is uitgebreid tot alle weerbare inwoners van Curaçao. De facultatiefstelling der schutterijen is gehandhaafd. Intusschen zijn de door Bordewijk genoemde verordeningen van 8 Mei 1876 Pb. no. 13 en van 29 Maart 1882 Pb. no. 29 voor de schutterij op Curaçao en daarbuiten bij verordening van 5 Februari 1924 Pb. no. 18 ingetrokken, en daarmee zijn de schutterijen in dit gebiedsdeel opgeheven.

Bij landsverordening kunnen regelen gesteld worden nopens de erkenning van weerbaarheidskorpsen van vrijwilligers en de gevolgen daarvan. Ook Curaçao heeft reeds eerder zulke korpsen gekend.

Art. 176 oud is vervallen, niet om de mogelijkheid van oprichting eener gewapende politie uit te sluiten, maar omdat deze een inwendige aangelegenheid is, waaromtrent in de staatsregeling niets behoeft te worden gezegd.

De indienstneming van vrijwilligers en vreemde hulptroepen in geval van dringenden nood is den gouverneur voorbehouden gebleven.

Des gouverneurs *noodrecht*, „in dringende omstandigheden"

(artt. 32bis oud, 32 nieuw), is in verband met de grondwetsherziening anders vastgesteld moeten worden. Tot regeling van onderwerpen, aan wet, algemeenen maatregel van bestuur of landsverordening voorbehouden, is de gouverneur alsdan bevoegd onder nadere bekrachtiging en met onverwijlde kennisgeving aan den Koning. Blijft deze bekrachtiging achterwege, dan blijven de noodregelingen van kracht ,totdat zij zijn ingetrokken (Over de toepassing, door den gouverneur van dit art. 32 van September 1939 af zie men *De West-Indische Gids* 22ste jg. blz. 303 e.v.).

De bepaling van art. 34 oud, die den gouverneur bevoegd maakte bij dringende redenen voorloopige overeenkomsten met vreemde machten aan te gaan, waaromtrent Bordewijk opmerkt, dat zij in strijd is met art. 59 (58) der grondwet en dat er nimmer gebruik van schijnt te zijn gemaakt, is zoo om de eene als om de andere reden ingetrokken.

Art. 34 nieuw. Zijn bevoegdheid tot benoeming, schorsing en ontslag van landsdienaren kan de gouverneur aan anderen overdragen. Aan den Koning is niet meer voorbehouden de benoeming van den administrateur van financiën en van den procureur-generaal bij het hof van justitie. Het voorschrift omtrent het verleenen van verloven aan ambtenaren en officieren (art. 36 oud) is vervallen. Opgenomen is, dat de regeling daarvan met die van de verlofsbezoldigingen, wachtgelden en pensioenen bij landsverordening geschiedt (art. 36 nieuw).

Wat het *budgetrecht* betreft is behoud van art. 37 lid 2 oud naast art. 110 nieuw, dat rekening houdt met de eigen geldmiddelen van plaatselijke gemeenschappen — waarover straks — niet noodig geacht.

De door Bordewijk genoemde strijdvraag ten aanzien van *dispensatie* van besluiten, houdende algemeene maatregelen, door den gouverneur, den raad van Bestuur gehoord, uitgevaardigd, en van keuren en reglementen is blijven bestaan (art. 38 nieuw).

De uitvaardiging van een regeling op het stuk van *zeebrieven* is, als zijnde niet van zuiver inwendigen aard, aan een algemeenen maatregel van bestuur voorbehouden (art. 39 nieuw).

Van de algemeene bevoegdheid van den gouverneur om de hem bevolen *afkondiging* of *uitvoering* van wettelijke regelingen om gewichtige redenen *op te schorten*, is uitgezonderd de afkondiging en uitvoering van wetten tot goedkeuring van verdragen en andere overeenkomsten met vreemde mogendheden (art. 41 nieuw).

Het *oude stelsel van art. 48*, dat behoudens enkele aangeduide uitzonderingen elk onderwerp, waarin bij koloniale verordening

is of kan worden voorzien, kan worden geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur — in menig geval geweest een steen des aanstoots voor den Kolonialen raad, als het gebruikt werd om verschillen met den gouverneur in diens geest op te lossen — was niet te handhaven onder art. 61 der grondwet. Daarvoor is aan de Oost-Indische conflictenregeling het volgende ontleend: indien de tusschen gouverneur en Staten gevorderde overeenstemming ontbreekt, zal de gouverneur binnen zes maanden het ontwerp-verordening ten tweeden male aan de Staten ter goedkeuring kunnen aanbieden, en indien ook dan geen overeenstemming wordt verkregen, zal regeling bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen plaats vinden. Deze regeling zal dan voortaan bij landsverordening kunnen worden gewijzigd, aangevuld, ingetrokken of vervangen (art. 100 nieuw).

In de tweede plaats — en daarop werd reeds gewezen — is aan den gouverneur de bevoegdheid gegeven om zonder medewerking van de Staten, den raad van Bestuur gehoord, verordeningen vast te stellen, indien eerstgenoemd college nalaat binnen een door den gouverneur bepaalden tijd zijn gevoelen kenbaar te maken, of wel geen overeenstemming verkregen is, terwijl in 't laatste geval, dringende omstandigheden voorziening eischen; de nadere regeling kan dan, als de Staten dit verlangen, bij algemeenen maatregel van bestuur plaats vinden.

Ook de regeling van het recht van *vernietiging en schorsing van verordeningen* naar art. 62 der grondwet is op Oost-Indische leest geschoeid. De gouverneur zendt elke landsverordening, door hem vastgesteld, onverwijld aan den Koning. Op grond van strijd met de grondwet, wet of algemeen belang geschiedt schorsing, geheel of gedeeltelijk, door den Koning bij een met redenen omkleed, in het Publicatieblad te plaatsen, koninklijk besluit; zij vervalt, als dit besluit niet binnen éen jaar gevolgd is door een wetsvoorstel tot vernietiging, of als dit voorstel wordt verworpen. De gouverneur bepaalt bij vernietiging wegens strijd met het algemeen belang welke gevolgen der vernietigde bepalingen, daarmee niet strijdig, in stand blijven, en zorgt zoo noodig voor een nieuwe voorziening in het onderwerp der vernietigde bepalingen (art. 48 nieuw).

Nieuw, als uitvloeisel van art. 61 lid 1 der grondwet is de regeling van de raadpleging der Staten over wetsvoorstellen en ook over ontwerpen van algemeene maatregelen van bestuur, uitsluitend of in belangrijke mate Curaçao betreffende. De gouverneur kan hiervoor een termijn stellen (artt. 49, 50 nieuw).

Omtrent de *besluiten van den gouverneur*, den raad van Bestuur gehoord, is thans bepaald, dat bepalingen, door straffen te handhaven, slechts krachtens algemeene verordening daarin kunnen worden opgenomen (art. 54 nieuw). De bepaling, dat, den raad van State gehoord, deze besluiten geheel of gedeeltelijk kunnen worden vernietigd, is gekomen in plaats van 's Konings bevel tot intrekking of wijziging (art. 57).

In den *raad van Bestuur* kunnen buitengewone leden benoemd worden, die als plaatsvervangers optreden (art. 59 nieuw).

De verplichting van den gouverneur om dezen raad te hooren is uitgebreid tot ontwerpen van wetten en algemeene maatregelen van bestuur, waaromtrent de Staten gehoord worden, van landsverordeningen, begrootingen, geldleeningen en vaststelling van het slot van rekening, terwijl vervallen is, dat de Kroon den gouverneur kan bevelen den raad te hooren (art. 63 nieuw).

Bij de invoering der Curaçaosche staatsregeling heeft Curaçao zijn *vertegenwoordigend lichaam* gekregen, echter niet, zooals de commissie-Staal wilde, geheel uit gekozen leden samengesteld, maar met 5, van de 15, door den gouverneur benoemde leden.

Behalve een passief vrouwenkiesrecht, dat bij amendement aangenomen is, zijn de eischen van passief en actief kiesrecht dezelfde. De staatsregeling heeft als nieuwe eischen: Nederlandsch onderdaanschap, een bekwaamheidskiesrecht en voor de benedenwindsche eilanden een belastingkiesrecht naar een inkomen, niet boven *f* 1500.— als minste bedrag te stellen, waarvoor op de andere eilanden, waar de directe belastingen zijn afgeschaft, komt een kiesrecht voor bezitters van onroerend goed, ter waarde van ten minste *f* 300.— (op St. Maarten *f* 500.—) Het desbetreffend kiesreglement, den eersten keer vastgesteld bij koninklijk besluit, van 11 Maart 1937, is opgenomen in Publicatieblad 1937 no. 41. Het heeft dienst gedaan bij de eerste verkiezing, in 1937, waarvan de uitslag was, dat gekozen werden 6 Roomsch Katholieken en 4 niet-Roomsch Katholieken: de gouverneur benoemde 2 Roomsch Katholieken en 3 niet-Roomsch Katholieken. De kiezerslijst bevatte 2754 namen. Blijkbaar heeft dit reglement zoo weinig voldaan (de minister heeft in de Staten-generaal genoemd de wanverhouding in de aantallen „Nederlandsche" en „Curaçaosche" kiezers), dat het volgend jaar reeds een belangrijke wijziging heeft plaats gevonden (Publicatieblad 1938 no. 115) met belangrijk lagere eischen aan bekwaamheden en inkomen. De aanvankelijk gestelde eisch van verstandelijke ontwikkeling, overeenkomende met het 7de leerjaar, werd verminderd

tot die van het 6de leerjaar. De inkomengrens werd van *f* 1200.— op *f* 900.— gebracht; die van het grondbezit bleef onveranderd.

Uitgesloten zijn van het kiesrecht, actief en passief, en van de benoembaarheid overeenkomstige groepen als in Nederland,

De zittingsduur is voor *alle* leden op 4 jaar gesteld.

Ofschoon de bepaling, dat de leden geen schadeloosstelling, slechts vergoeding van reis- en verblijfkosten, kunnen krijgen, onveranderd is gebleven, is bij landsverordening van 21 November 1939 Publicatieblad 1939 no. 125 een presentiegeld van *f* 5.— toegekend. De vergoeding voor reis- en verblijfkosten is geregeld bij een in Publicatieblad 1939 no. 17 opgenomen landsverordening van 1 April 1939.

De jaarlijksche opening der *zitting* is naar den eersten dinsdag in April verplaatst.

De voorzitter en ondervoorzitter worden door den gouverneur benoemd. De Staten benoemen zelf hun griffier.

De beslissende stem van den voorzitter bij staking van stemmen in tweede of voltallige vergadering heeft plaats gemaakt voor de bepaling, dat in een dergelijk geval een voorstel wordt geacht niet te zijn aangenomen.

De bepaling der parlementaire onschendbaarheid is in art. 88 naar Nederlandsch en Nederlandsch-Indisch voorbeeld aldus geregeld: De leden der Staten zijn, ter zake van hetgeen zij in de vergadering gezegd of schriftelijk overgelegd hebben, niet gerechtelijk vervolgbaar, tenzij zij daarmede openbaar maken wat in besloten vergadering of onder geheimhouding is gezegd of overgelegd. Zij is uitgebreid tot de gemachtigden van den gouverneur, de zoogenaamde bestuursgemachtigden.

Het nieuwe reglement van orde voor de Statenvergaderingen is vastgesteld in de vergadering van 3 Mei 1938. Het is verdeeld in 9 hoofdstukken. Het eerste bevat het, in het reglement van orde van den Kolonialen raad niet voorgekomen, onderzoek der geloofsbrieven. De formulieren voor de briefwisseling met den gouverneur zijn thans in de staatsregeling opgenomen. In Hoofdstuk II Van den Voorzitter, den Griffier en de Commissiën, is in hoofdzaak ongewijzigd gebleven de bepaling, waaraan niet allen zich steeds hielden, dat de voorzitter over een onderwerp, dat in behandeling is, slechts het woord mag voeren na overdracht van het voorzitterschap. Er is een commissie van oppertoezicht over de boekerij, een commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden. Hoofdstuk III bespreekt de Afdeelingen, die gehandhaafd zijn, ofschoon vroeger vereenigd vergaderen regel was. Daarover

is nieuw art. 20. „Indien gewenscht kunnen de beide afdeelingen in één vergadering voor afdeelingsonderzoek bijeenkomen. De Staten worden geacht ook dan „in de afdeelingen" te zijn". De algemeene rapporteur, een ambtenaar, van vroeger is komen te vervallen. De griffier houdt aanteekening van de beraadslaging in de afdeelingen. Nieuw is ook de bepaling, dat de gedachtenwisseling in de afdeelingen als vertrouwelijk is te beschouwen. Verder behandelen Hoofdstuk IV de openbare vergaderingen, hoofdstuk V de vergaderingen met gesloten deuren, hoofdstuk VI benoemingen, verzoekschriften en adressen, hoofdstuk VII het drukken der stukken, hoofdstuk VIII het ontslag der leden en de gevolgen der sluiting eener zitting, hoofdstuk IX slotbepalingen.

Wat het *budgetrecht* van de Staten betreft zij verwezen naar C. R. Weytingh, „De begrootingen van Suriname en Curaçao" in dit tijdschrift, jg. 1940 blz. 245–249.

In het vijfde hoofdstuk der staatsregeling, dat behandelt „de bestuursindeeling en de plaatselijke gemeenschappen" zijn eenige belangrijke wijzigingen gekomen. De 30 artikelen van het regeeringsreglement zijn in de staatsregeling tot een tweetal beperkt, dat de regeling van het geheele onderwerp overbrengt naar den verordeningswetgever, daarbij uitgaande van de mogelijkheid van inrichting van autonome gemeenschappen. Het eerste artikel heeft alleen betrekking op de administratieve bestuursindeeling. De benamingen der bestuursressorten en van de bestuurders, over één of meer gesteld, die in naam en overeenkomstig de bevelen van den gouverneur, die de instructie vaststelt, het bestuur uitoefenen, zijn in het midden gelaten. Het andere artikel bevat de grondbeginselen, in acht te nemen bij de instelling van zelfstandige besturen in de bestuursressorten of andere gemeenschappen, als daartoe bij landsverordening wordt overgegaan. Ook hier is gewerkt naar Oost-Indisch model. De landsverordening wijst de onderwerpen aan, waarover de huishouding zich alsdan uitstrekt, verder de samenstelling, inrichting, taak, bevoegdheden en verplichtingen der gemeenschappen, en wat noodig is om de ordelijke werking van het bestuur te verzekeren. Selfgovernment kan worden opgedragen. De verordening kan bepalen hoe bij grove verwaarloozing van de regeling en het beheer van de huishouding in het bestuur wordt voorzien. Voor eigen belastingen en leeningen is de mogelijkheid geschapen, ook voor keuren en reglementen, waarvoor alsdan overeenkomstige bepalingen gelden als voor de landsverordeningen, wat betreft strafbepalingen, beperking binnen zekere grenzen, schorsing en vernietiging.

Voor zoover bekend is, is aan deze bepalingen nog geen uitvoering gegeven.

In de tweede afdeeling van het zesde hoofdstuk der staatsregeling, die over de samenstelling van de *rechterlijke macht* spreekt, is nieuw het voorschrift, dat de bezoldiging van de leden van het Hof van justitie door de Kroon wordt vastgesteld.

Ook Nederlandsch-Indië en Suriname zullen zich voortaan in rechten door den procureur-generaal bij het hof kunnen doen vertegenwoordigen.

Tenuitvoerlegging van in Curaçao gewezen vonnissen en uitgevaardigde bevelen en grossen van authentieke akten zal voortaan behalve in Nederland ook in Nederlandsch-Indië en Suriname kunnen geschieden.

In de samenstelling van de rechterlijke macht zijn, sinds Bordewijk zijn artikel schreef, veel veranderingen gekomen. De raden van justitie op de bovenwindsche eilanden zijn afgeschaft. Het hof van justitie is in burgerlijke zaken rechter in hooger beroep van vonnissen en beschikkingen van de kantongerechten, in strafzaken eveneens. Er zijn twee kantongerechten, een voor de benedenwindsche eilanden met zittingsplaatsen op Curaçao, Bonaire en Aruba, en een voor de bovenwindsche eilanden met zittingsplaatsen op St. Maarten, St. Eustatius en Saba. Strafzaken, die in eersten aanleg voor het hof van justitie komen (misdrijven, waarop de doodstraf is gesteld) worden op de bovenwindsche eilanden berecht door den kantonrechter en twee plaatsvervangende kantonrechters als bijzittende leden. Eerlang zal hierover uitvoeriger gesproken woorden in een aanvulling van het artikel *rechtswezen* in de West-Indische encyclopedie.

In het achtste hoofdstuk, *Van de financiën*, is vervallen art. 167 dat het beleid der geldmiddelen aan den administrateur van financiën opdroeg. Dit toch is de taak van den gouverneur.

Geldleeningen kunnen behalve bij de wet ook worden aangegaan bij beschikkingen van den gouverneur, genomen in overeenstemming met de Staten, goedgekeurd bij de wet.

Vervallen is in het elfde hoofdstuk, *Van de volksvlijt*, dat de gouverneur voordrachten tot aanmoediging daarvan aan den Koning en aan den Kolonialen raad doet; de staatsregeling behoort daarover te zwijgen, daar deze maatregelen liggen op het terrein der inwendige aangelegenheden.

Een Kamer van koophandel bestaat sinds 1930 ook op Aruba.

Amsterdam 9 Mei 1942.

EENIGE AANVULLINGEN OP DE ENCYCLOPAEDIE VAN NEDERLANDSCH WEST-INDIE

HET ONDERWIJS IN SURINAME

DOOR

C. R. WEYTINGH

A. Lager Onderwijs

Bij Res. van 25 Maart 1914 werd bepaald dat het schooljaar van de hoogste klasse der Hendrikschool (M.U.L.O.) loopt van 1 November tot 31 Juli; deze regeling werd getroffen om de leerlingen, die de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer zullen bezoeken, in de gelegenheid te stellen bij den aanvang van den leergang in Nederland te zijn.

Bij Verordening van 12 Maart 1919 (G. B. No. 48) werd de Onderwijsverordening van 1876 nader gewijzigd en aangevuld. Deze wijziging en aanvulling had ten doel de in Nederland geldende akten van bevoegdheid ook in Suriname geldig te verklaren en gelijkstelling in rang te verleenen aan de in Nederland, Nederlandsch-Indië en Curaçao geexamineerden met hen, die een overeenkomstigen rang in Suriname verkregen hadden.

De Surinaamsche akte van den *derden* onderwijzersrang werd bij Koninkl. Besluit van 7 Augustus 1916 (St. bl. No. 373) gelijkgesteld aan de Nederlandsche onderwijzersakte. Stappen bij den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gedaan om ook tot gelijkstelling te geraken van den *eersten* rang aan de Nederlandsche hoofdakte en van de bijakten in Suriname en in Nederland verkregen, stuitten op het bezwaar dat de exameneischen en de regeling der examens niet gelijk waren.

Ten einde in de toekomst met kans van slagen op deze gelijkstelling te kunnen terugkomen werden bij de Verordening van 30 December 1931 (G.B. 1932 No. 47) in de Onderwijs verordening de noodige wijzigingen en aanvullingen aangebracht, waarbij tevens aan den Gouverneur de bevoegdheid werd gegeven de

exameneischen, de wijze van afnemen der examens, alsmede hetgeen daarop betrekking heeft bij Besluit vast te stellen waardoor zonder wijziging van de Verordening de Surinaamsche voorschriften met de in Nederland geldende gelijk zouden kunnen worden gehouden.

De nieuwe regelen betreffende onderwijzersexamens werden vastgesteld bij Besluit van 16 Augustus 1932 (G.B. No. 80), terwijl bij Res. van 16 Augustus 1932 No. 2664 (G.B. No. 81) nieuwe programma's voor de examens werden vastgesteld.

Na verkregen gelijkstelling van de Surinaamsche onderwijzersakte van den *derden* en *hoogeren* rang met de onderwijsakten in Nederland, werd ook het behalen van de hoofdonderwijzersakten voor de Surinaamsche onderwijzers vergemakkelijkt door de bepaling dat zij niet eerst de onderwijzersakte in Nederland moeten behalen en daarna twee jaren practisch als onderwijzer aan eene moederlandsche school werkzaam moeten zijn.

Bij beschikking van 25 October 1917 No. 3514 werd eene wijziging gebracht in het stelsel van sparen door de kinderen op de scholen door invoering van het spaarzegelstelsel. In verband hiermede hadden nà October 1917 geen stortingen van spaarpenningen der scholieren bij den Inspecteur voor het Onderwijs meer plaats.

Van de invoering der schoolspaarbank in Mei 1882 tot 31 December 1917 stortten de onderwijzers ten kantore van den Inspecteur voor het Onderwijs een totaal bedrag van *f* 165357.—

Door de wijziging van art. 159 van het Regeeringsreglement bij de Wet van 26 Maart 1920 St. bl. No. 130 (G.B. No. 36) kwam de gelijkstelling van het bijzonder en het openbaar onderwijs tot stand.

Bij Publicatie van 7 December 1925 (G.B. No. 93) werd afgekondigd het Kon. Besl. van 4 December 1925 No. 23 „in zake uit„keeringen uit 's Lands kas aan besturen van bijzondere scholen „voor lageronderwijs in Suriname en nopens inkomsten der on„derwijzers bij het openbaar lager onderwijs in dat gewest".

Dit Kon. Besluit, hetwelk de ondersteuning regelde, werd gewijzigd en aangevuld bij de Verordening van 5 Juni 1929 (G.B. No. 39), waarmede de volledige gelijkstelling van het bijzonder en het openbaar onderwijs werd bereikt.

De geldende tekst van de regeling is opgenomen in het Gouvernementsblad van 1939 onder No. 11.

Bij de Resolutie van 4 Januari 1926 No. 26 (G.B. No. 2) werd de „Onderwijzerssalaris regeling 1925" vastgesteld.

De uitgaven voor het lager onderwijs waren in het tijdvak van 1901—1931 buitengewoon opgeloopen; bedroegen deze in 1901 rond ƒ 189000.—, in 1911, 1921 en 1931 waren zij gestegen onderscheidenlijk tot rond ƒ 355.000.—, ƒ 644.000.— en ƒ 1.285.000.—; het aantal leerlingen dat in 1901 7277 bedroeg groeide in voormelde tijdvakken aan tot onderscheidenlijk 10899, 12609 en 19706.

In verband met den ongunstigen finantieelen toestand van het gewest zag het Bestuur zich genoodzaakt de buitengewoon groote kosten voor het onderwijs, welke gestadig toenamen, te beperken.

Dit geschiedde bij de Verordening van 5 Juni 1929 (G.B. No. 40), waarbij de Onderwijsverordening van 1876 werd gewijzigd in dier voege dat het voortaan mogelijk zou zijn in de districten ook scholen voor z.g. „beperkt lager onderwijs" op te richten. Voor deze scholen, welke hoofdzakelijk door kinderen van de landbouwers en der veld- en fabriekarbeiders worden bezocht, werd later een eenvoudiger leerplan vastgesteld dan voor het gewoon lager onderwijs, terwijl lager bezoldigde leerkrachten aan deze scholen werden verbonden.

Ook werd bepaald dat voor de betrekking van hoofd eener districtsschool niet meer de *derde* maar evenals voorheen de *vierde* rang werd vereischt, terwijl tot onderwijzer van bijstand ook ongegradueerden konden worden benoemd.

Verder werd, in overeenstemming met het bepaalde bij art. 159 van het Regeerings reglement „voor zoover de middelen het „ge„doogen" de mogelijkheid om ondersteuning voor een nieuw op te richten school te bekomen meer dan voorheen afhankelijk gesteld van den stand der landsmiddelen.

Bij de Verordening van 5 Juni 1929 (G.B. No. 39) bevattende voorschriften voor de volledige toepassing der „gelijkbekostiging" werden nieuwe eischen gesteld waaraan de scholen van het bijzonder onderwijs zouden moeten voldoen om de besturen van die inrichtingen in aanmerking te doen komen voor ondersteuning.

Deze eischen beoogden vooral zooveel mogelijk overeenstemming te brengen tusschen het bijzonder en het openbaar onderwijs.

Verder werd de volledige afdracht aan 's Lands kas van het door de schoolbesturen geheven schoolgeld voorgeschreven.

Voor de oprichting van eene ondersteunde school te Paramaribo werd het aantal leerlingen vastgesteld op 90 (volgens de regeling 1915, 120); voor een in de districten op 30 (volgens de regeling 1925: 40).

De ondersteuning werd verdeeld, als volgt:

a. de salarissen van de onderwijzers, gesteld op het bedrag van de jaarwedden, vermeerderd met het bedrag van de vergoedingen voor het gemis van vrije woning of met dat voor tegemoetkoming in de huishuur, waarop zij aanspraak zouden hebben gehad, indien zij in dezelfde hoedanigheid aan een overeenkomstige openbare school werkzaam waren geweest;

b. de kosten van voorziening in de behoefte aan schoollokalen;

c. de bijdrage aan scholen voor gewoon lager onderwijs te Paramaribo en enkele met name genoemde districtsscholen, aan welke een fröbelklasse verbonden is, ter bestrijding van de kosten van het bewaarschoolonderwijs, mits aan bepaalde voorwaarden werd voldaan.

d. de kosten van schoonmaken der lokalen van de school;

e. de kosten van het aanschaffen van schoolbehoeften en leermiddelen;

f. de administratiekosten;

g. de kosten van de plaatsing en de verplaatsing binnenslands van de onderwijzers aan de bijzondere scholen verbonden;

h. de kosten van uitzending uit Nederland en van binnen- en buitenlandsche verloven wegens ziekte en wegens langdurigen, onafgebroken dienst, de kosten van uitzending en van buitenlandsche verloven wegens langdurigen dienst, echter alleen voor de hoofden van de scholen voor uitgebreid lager onderwijs en de hoofden en twee andere leerkrachten van de scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs.

De omvang van deze posten werd in de Verordening gefixeerd naar bepaalde maatstaven in verband met het aantal leerlingen van de scholen, welke voor ondersteuning in aanmerking kwamen.

Het betalen van schoolgeld was voor het uitgebreid lager en voor het meer uitgebreid lager *openbaar* onderwijs verplichtend. Op *bijzondere* scholen, welke van Landswege ondersteuning genoten, werd vóór 1 Januari 1920 geen schoolgeld geheven.

Bij de subsidieregeling krachtens het Kon. Besluit van 4 December 1925 werd bepaald dat op de ondersteunde bijzondere scholen, ,,tenminste een zoodanig schoolgeld wordt geheven, dat ,,daaruit in 's Lands kas kan en zal worden gestort een bedrag, ge- ,,lijkstaande aan de helft van hetgeen voor de betrokken leerlin- ,,gen op overeenkomstige openbare scholen verschuldigd zou zijn".

Dit voorschrift trad in werking op 1 October 1925, terwijl bij Besluit van 7 Mei 1926 (G.B. No. 46) regelen voor die storting werden gesteld.

Over het hooge schoolgeld op deze inrichtingen werd zeer ge-

klaagd, hetgeen tot gevolg had dat eene progressieve heffing van schoolgeld werd ingevoerd, berustende op den aanslag van belanghebbenden in de Inkomsten belasting (Besluit van 16 October 1929 G.B. No. 77, gewijzigd bij Besluit van 11 November d.a.v. G.B. No. 85).

Daar de gelijkstelling ten aanzien van de bekostiging van het bijzonder met het openbaar onderwijs nog niet ten volle toepassing had kunnen vinden, werd van de zijde van het bijzonder onderwijs bezwaar gemaakt tegen de afdracht van zelfs de helft van de ingekomen schoolgelden. De verplichting tot afdracht werd daarom bij de Verordening van 5 Juni 1929 (G.B. No. 39) te rekenen van 1 Januari 1928 vervallen verklaard.

Van af 1 Januari 1930 echter werd krachtens laatstgemelde Verordening, waarbij de *volledige* gelijkbekostiging in toepassing kwam, de volledige afdracht van het schoolgeld voorgeschreven.

Ten einde de schoolgeldheffing te kunnen uitbreiden tot de scholen voor gewoon lager onderwijs werd bij de Verordening van 23 December 1930 (G.B. No. 96) de Onderwijsverordening van 1876 gewijzigd en de gelegenheid om „zoover de middelen het „gedoogden" van Gouvernementswege kosteloos onderwijs te verkrijgen beperkt tot de kinderen wier ouders, voogden of verzorgers niet in de Inkomsten belasting waren aangeslagen.

Daar de besturen van de bijzondere scholen zich ten deze hadden te gedragen naar het voorschrift van het openbaar onderwijs, was nu de gelegenheid geopend om een grooter deel van de bevolking dan voorheen te doen bijdragen in de kosten van het geheele onderwijs. De uitvoering van die heffing kwam echter eerst in het jaar 1932 tot stand. en werd geregeld bij Besluit van 15 Februari 1932 (G.B. No. 17).

Reeds in hetzelfde jaar en wel bij de Verordening van 7 December 1932 (G.B. No. 114) moest de heffing over de jaren 1933 en 1934 worden opgeschort. De opbrengst der schoolgelden toch was verre beneden de gestelde verwachtingen gebleven en stond in geen verhouding tot den daarvoor te verrichten administratieven arbeid, eendeels door de vastkoppeling van de schoolgeldheffing aan de inkomstenbelasting, anderdeels door de slechte tijdsomstandigheden.

De heffing bleef ook voor de jaren 1935 t/m 1938 opgeschort.

Wat het aantal onderwijzers in verhouding tot dat van de leerlingen aangaat, werden bij Besluit van 27 April 1926 (G.B. No. 40) ter uitvoering van het Kon. Besluit van 4 December 1925 (artt. 1 en 5) voor het openbaar onderwijs regelen gesteld naar

welke het bijzonder onderwijs, dat voor ondersteuning in aanmerking komt, zich heeft te richten. Dit Besluit werd in 1929 vervangen door dat van 8 Juni 1929 (G.B. No. 41). Bij dit Besluit werd bepaald dat het aantal onderwijzers zou worden vastgesteld naar het aantal leerlingen op 15 Januari — waarbij leerlingen die gedurende de voorafgegane twee maanden in totaal minder dan tien dagen de school daadwerkelijk hadden bezocht, niet werden meegerekend — en zou bedragen:

a. aan een school voor gewoon lager onderwijs te Paramaribo één op elk vijftigtal leerlingen of een gedeelte van een vijftigtal en in de districten één op elk zestigtal leerlingen of een gedeelte van een zestigtal (voor het beperkt lager onderwijs is dezelfde maatstof aangelegd).

b. aan een school voor uitgebreid lager onderwijs één op elk veertigtal leerlingen of een gedeelte van een veertigtal;

c. aan een school voor meer uitgebreid lager onderwijs één op elk twee en dertigtal leerlingen of een gedeelte van een twee en dertigtal.

In het binnenland, waar een geregelde samenleving niet bestond, maar voornamelijk boschnegers en indianen woonden, hadden de Evang. Broeder- en de Roomsch-Katholieke Missies eenvoudige scholen opgericht, de zoogenaamde „Boschlandscholen"; aan het hoofd dezer scholen behoeven geen gegradueerde onderwijzers te staan, doch kunnen met de leiding ervan belast worden personen die hiervoor door den Inspecteur voor het Onderwijs geschikt worden bevonden.

Deze inrichtingen van onderwijs worden ook van gouvernements wege geldelijk ondersteund.

In 1932 werden nadere wijzigingen in de Onderwijsverordening aangebracht, waarvan de voornaamste was dat op de lagere scholen, zoowel te Paramaribo als in de districten, *kweekelingen* mochten worden aangesteld. Met het systeem van *ongegradueerde onderwijzers* werd toen gebroken.

De regelen betreffende het aantal leerkrachten en kweekelingen, de schooluren, de vakken waarin onderwijs moest worden gegeven, de bevoegdheden der onderwijzers, het aantal leerjaren en de toelating en overplaatsing van leerlingen, alsmede die ter zake van het ondersteunde bijzonder onderwijs, werden vastgesteld bij Besluit van 14 September 1932 (G.B. No. 90)

Het aantal onderwijzers werd dientengevolge naar het aantal leerlingen op 1 Januari van elk kalenderjaar vastgesteld als volgt:

a. aan eene school voor „beperkt lager onderwijs" buiten het

Boschland of voor „gewoon lager onderwijs te Paramaribo" één op elk negentigtal leerlingen of gedeelte van een negentigtal, met bepaling dat de tweede leerkracht reeds bij 61 leerlingen mocht worden aangesteld. Bovendien mochten kweekelingen worden aangesteld, met dien verstande, dat het aantal onderwijzers en kweekelingen te zamen niet meer mag bedragen dan: voor Paramaribo één op elk vijftigtal leerlingen of gedeelte daarvan en voor de districten niet meer dan één op elk zestigtal leerlingen of gedeelte daarvan;

b. aan eene school voor uitgebreid lager onderwijs één op elk veertigtal leerlingen of gedeelte daarvan;

c. aan eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs één op elk tweeendertigtal leerlingen of gedeelte daarvan.

Op 1 Januari 1932 waren alle districtsscholen omgezet in scholen voor „beperkt lager onderwijs", met uitzondering van de openbare scholen te Nieuw-Nickerie, te Totness (Coronie), te Groningen (Saramacca), te Moengo en Albina (beide in het district Marowijne) en de bijzondere scholen van de Roomsch-Katholieke Gemeente te Nieuw-Nickerie (2 scholen), te Mary'shope in Coronie (2 scholen), te Groningen (Saramacca), te Albina (Marowijne) en Meerzorg (district Suriname).

Ten einde te geraken tot grooter beperking van de uitgaven voor het Onderwijs werd bij Res. van 20 Maart 1934 No. 881 (G.B. No. 25) de „Onderwijzerssalarisregeling 1925" (geldende tekst G.B. 1932 No. 108) o.m. in dien zin gewijzigd dat voortaan voor het bezit van bijakten alleen dan een bezoldigingsverhooging zal worden toegekend, wanneer door den bezitter daarvan in het betrokken vak onderwijs wordt gegeven. De verhooging voor een middelbare akte werd verlaagd van *f* 1500.— tot *f* 1000.— aan een M.U.L.O. school en tot *f* 500.— aan een U.L.O. school teruggebracht.

Werd vroeger aan alle bezitters der akten Fransch, Engelsch, Duitsch of Wiskunde aan scholen voor gewoon lager-, uitgebreid lager — en meer uitgebreid lager onderwijs een bezoldigings verhooging toegekend, bij vorenvermelde Resolutie werd deze verhooging beperkt tot de U.L.O. en M.U.L.O. school in dier voege dat aan een U.L.O. en een M.U.L.O. school aan slechts 3 bezitters der akten Fransch en aan slechts 2 van elk der akten Engelsch, Duitsch en Wiskunde de verhooging zal worden toegekend met dien verstande echter dat wanneer aan een M.U.L.O. school het aantal klassen waarin Fransch wordt onderwezen 10 of meer bedraagt de verhooging aan 4 bezitters van die akte zal mogen worden toegekend.

In verband met den toestand van 's Lands geldmiddelen, welke er toe dwong om nog meer te bezuinigen en elke vermeerdering van uitgaven, waar dit mogelijk was, te voorkomen werd bij de Verordening van 18 Mei 1935 (G.B. No. 98) voor het jaar 1936 met betrekking tot de ondersteuning in de kosten van voorziening in de behoeften aan schoollokalen en voor administratiekosten afgeweken van de Verordening van 18 Mei 1935 (G.B. No. 98). Later en wel bij Verordening van 16 Mei 1936 (G.B. No. 2) zijn deze verminderde ondersteuningen tijdelijk tot de in deze Verordening genoemde bedragen vastgesteld.

Bij Kon. Besluit van 19 September 1935 No. 40 (G.B. 1935 No. 103) werd het K. B. van 4 December 1925 No. 23 (G.B. No. 93) gewijzigd in dier voege dat de ondersteuning voor het onderwijs in handwerken voor meisjes kwam te vervallen en de ondersteuning voor het fröbelonderwijs, voor schoolbehoeften en leermiddelen en voor de Boschlandscholen werden verminderd. Bij het openbaar onderwijs werden gelijke bezuinigingen ingevoerd.

Het was de bedoeling om ter verkrijging van meer bezuinigingen het onderwijs in handwerken voortaan te doen geven door de klasse-onderwijzeressen, omdat het onderwijs in nuttige handwerken voor meisjes voor de scholen voldoende werd geacht. In verband hiermede werd de akte handwerken voor meisjes gesplitst in een akte voor de fraaie en eene akte voor de nuttige handwerken. Deze splitsing kwam tot stand bij de Verordening van 4 Juli 1936 (G.B. No. 97), terwijl bij Res. van 6 Augustus 1936 No. 2601 (G.B. No. 114) het programma van het examen ter verkrijging eener akte in de handwerken voor meisjes, dienovereenkomstig werd gewijzigd.

Ook voor het bewaarschool onderwijs moest voor 1937 eene verdere bezuiniging worden toegepast; mitsdien werd, voor zooveel betreft het ondersteund bijzonder onderwijs bij de Verordening van 16 Mei 1936 (G. B. No. 122) voor dat jaar afgeweken van de vastgestelde ondersteuning, terwijl voor zooveel betreft de openbare fröbelonderwijzeressen bij Res. van 12 October 1936 No. 3358 (G.B. No. 144) wijziging werd gebracht in de Onderwijzerssalarisregeling 1925 .

Het volgende staatje geeft een vergelijkend overzicht van den toestand van het gewoon lager- (L.O.), het uitgebreid lager- (U. L.O.), het meer uitgebreid lager- (M.U.L.O.) en het beperkt lager onderwijs (B.L.O.) en tevens dat van de z.g. ,,Boschland scholen op ulto December 1923, 1928, 1933 en 1938.

	Aantal Scholen				Aantal geëxamineerde onderwijzers				Aantal leerlingen								Aanteekeningen
	1923	1928	1933	1938	1923	1928	1933	1938	1923		1928		1933		1938		
									J	M	J	M	J	M	J	M	
A. Openbaar Onderwijs																	De eerste omzetting van scholen voor *gewoon lager onderwijs* in die voor *beperkt* lager onderwijs had in 1930 plaats.
PARAMARIBO																	
1. Gewoon lager onderwijs	5	4	5	5	} 88	59	65	59	889	979	688	658	854	731	658	578	
2. Uitgebr. lager onderwijs	2	1	1	1					496	463	239	251	238	263	296	273	
3. Meer uitgebr. l. onderw.	—	1	1	1					—	—	199	157	183	138	225	167	
DISTRICTEN																	
1. Gewoon lager onderwijs	28	35	4	3	} 58	88	90	74	}1822	647	2614	1512	3268	2326	2808	1908	
2. Beperkt lager onderwijs	—	—	32	33													
3. Boschland	—	—	—	—													
	35	41	43	43	146	147	155	133	3207	2089	3740	2578	4543	3458	3987	2926	
B. Bijzonder Onderwijs																	
PARAMARIBO																	
1. Gewoon lager onderwijs	17	17	19	19					3230	3250	2129	2450	2720	3062	3327	3511	
2. Uitgebr. lager onderw.	6	4	3	3	}204	173	218	230	264	—	699	607	497	441	477	385	
3. Meer uitgebr. l. onderw.	—	3	3	3					—	—	361	304	356	298	328	251	
DISTRICTEN																	
1. Gewoon lager onderwijs	31	40	11	9					}1659	962	1837	1431	2953	2199	3142	2510	
2. Beperkt lager onderwijs	—	—	38	40	} 66	84	104	110									
3. Boschland	15	28	32	31					—	—	—	—	566	532	612	484	
	69	92	106	105	270	257	322	340	5153	4212	5026	4792	7092	6532	7886	7141	

Het percentage van het gemiddelde schoolbezoek bedroeg voor jongens 85 en voor meisjes 87.

Van de 117 scholen waren 101 gemengd, 8 alleen voor jongens en 8 alleen voor meisjes bestemd.

5 van deze scholen zijn scholen voor Uitgebreid- en 4 scholen voor Meer Uitgebreid Lager Onderwijs.

De raming der uitgaven voor het onderwijs op de voorloopig vastgestelde begrooting voor 1940 was als volgt:

a. Bezoldigingen en toelagen van den Inspecteur voor het onderwijs en van de ambtenaren van zijn kantoor, enz..	*f*	22727.—
b. Meubelen, kantoorbehoeften, drukkosten, enz.	-	3200.—
c. Uitgaven voor het Openbaar onderwijs:		
1. Bezoldigingen en toelagen van het onderwijzend personeel enz.	-	331.819.—
2. Uitgaven voor het naar en van school vervoeren van onderwijzers aan districtsscholen en van schoolkinderen in de districten	-	2.500.—
3. Huur van gebouwen of lokalen, vergoeding voor huishuur, uitgaven ten behoeve van schooltuinen, schoolmeubelen, schoolbehoeften, enz..	-	19.370.—
d. Uitkeeringen ten behoeve van het bijzonder onderwijs	-	701.723.—
e. Toelagen aan onderwijzers in het bezit der akte landbouwkunde	-	700.—
f. Andere uitgaven in verband met onderwijs en opvoeding:		
1. Uitkeeringen aan bijzondere inrichtingen en instellingen	-	8.660.—
2. Kosten van vervoer en studie van jongelieden, die buiten Suriname eene opleiding ontvangen	-	1.200.—
3. Uitkeeringen aan opvoedings gestichten, enz.	-	18.873.—
4. Bezoldigingen van den bewaarder en den bediende der landsboekerij	-	2.100.—
5. Kosten der landsboekerij	-	950.—
Totaal	*f*	1.113.822.—

De inkomsten werden geraamd als volgt:

Opbrengst van de Hendrikschool	*f* 29000.—
Opbrengst v/d van Sypesteynschool	- 21000.—
Storting in 's Landskas v/d op de bijzondere scholen geheven schoolgelden	- 80000.—
Opbrengst van de Landsscholen voor gewoon lager onderwijs	Memorie

De Vereeniging tot bevordering van het Onderwijs telde op 1 Januari 1938 42 leden.

Aan onvermogende leerlingen van de scholen voor gewoon lager onderwijs werden kleedingstukken, schoenen en hoeden verstrekt.

Het Schoolmuseum werd na eenigen tijd gesloten te zijn geweest, aan het einde van het jaar 1929 geliquideerd.

In verband met de omstandigheid dat het wenschelijk moet worden geacht om na te gaan of het onderwijs-stelsel in Suriname aan eene herziening kan worden onderworpen, waardoor dit beter aan de sociaal economische behoeften van dit gewest zou aansluiten, is bij Res. van 22 Juli 1937 No. 2388 eene commissie benoemd met de opdracht: 1° te adviseeren over de vraag of er aanleiding bestaat tot grondige herziening wat opzet, inhoud en strekking betreft van het onderwijs stelsel in Suriname, waaronder zoowel het algemeen vormend onderwijs als de vakopleiding zijn te begrijpen, waardoor een ontwikkeling en vorming van de jeugd zouden kunnen worden bereikt, welke beter dan de uitkomsten van de bestaande voorzieningen en regelingen aan de sociaaleconomische behoeften van de Surinaamsche samenleving zouden aansluiten; 2° in het geval de sub 1° gestelde vraag bevestigend wordt beantwoord, ontwerpen in te dienen voor tot een dergelijke herziening strekkende regelingen en voorschriften.

Aan de meeste districtsscholen wordt aan de leerlingen der hoogste twee klassen eenig eenvoudig landbouwonderwijs gegeven aan de hand der vanwege het Landbouw proefstation uitgegeven lessen.

B. *Bewaarschoolonderwijs.*

Over dit onderwijs zwijgt de Onderwijsverordening van 1876 geheel; eischen werden daaraan dus niet gesteld.

In 1913 werd van Overheidswege een aanvang gemaakt met de reorganisatie van dit onderwijs dat op bepaalde particuliere scholen werd gegeven. Een cursus voor slöjd werd opgericht, toegankelijk voor onderwijzers en onderwijzeressen, die de Normaalschool niet bezochten. Bij het einde van den cursus werd van haar

die den cursus tot het einde hadden bijgewoond, een examen afgenomen.

Aan haar, die dit examen met goed gevolg hadden afgelegd, werd een getuigschrift uitgereikt. Dit getuigschrift geeft het recht om zonder examen tot het vierde leerjaar van een later op te richten opleidingsschool voor bewaarschoolonderwijzeressen te worden toegelaten.

Op 1 Juni 1922 werd opgericht eene vormschool tot opleiding van leerkrachten bij het bewaarschool onderwijs te Paramaribo.

Het onderwijs aan deze school werd verdeeld over 6 jaren. Het 1e, 2e, 3e en 4e leerjaar (Afd. A) leidt op voor de akte van onderwijzer bij het bewaarschool onderwijs en het 5e en 6e leerjaar (Afd. B) voor die van hoofdonderwijzeres.

Het bewaarschoolonderwijs heeft zich sedert krachtig ontwikkeld en heeft thans meer het karakter van eene inrichting voor Fröbelonderwijs.

Bij de Verordening van 5 Juni 1929 (G.B. No. 39) werd de mogelijkheid geopend voor ondersteuning aan de bijzondere schoolbesturen voor het doen geven van dezen vorm van onderwijs. Deze werd echter beperkt tot de scholen te Paramaribo en enkele scholen in de districten Niekerie en Coronie waarbij als maatstaf voor de ondersteuning werd aangenomen de grootte van de school zelve, waaraan deze klassen verbonden waren.

Het aantal aan dit onderwijs verbonden leerkrachten bedroeg op 31 December 1937 *80* met eene akte en *45* zonder akte, verdeeld als volgt:

Paramaribo	Met akte	Zonder akte
Scholen van particulieren.	2	8
Landsscholen	12	—
Scholen der Ev. Broeder Gemeente	20	6
Scholen der Roomsch Kath. Gem..	28	5
School van de Gemeente van gedoopte Christenen.	4	—
Scholen van de African Methodist Episcopal Church.	4	—
Districten		
Landsscholen.	3	—
Scholen der Ev. Broeder Gemeente	3	9
Scholen der Roomsch Kath. Gem.	4	17
	80	45

Het aantal leerlingen der bewaarscholen bedroeg op 31 December 1937 te zamen rond 3200 en wel:

	J	M
te Paramaribo	1300	1400
in de districten	250	250
	1550	1650

C. Inrichtingen voor opleiding tot verschillende beroepen.

Het onderwijs in Suriname heeft zich in de eerste jaren na de inwerkingtreding van de „Onderwijsverordening 1876" bepaald tot de verschillende vormen van lager onderwijs; van onderwijs aan de schoolvrije jeugd was weinig sprake. Slechts door de zorg van enkele neutrale en godsdienstige lichamen werd eenig vakonderwijs gegeven

In verband met de behoefte aan geneeskundige hulp voor de plantagebevolking werd in het jaar 1882 door het Gouvernement eene geneeskundige school met 5 jarigen cursus opgericht tot opleiding van districtsgeneesheeren.

Deze school is steeds goed bezet geweest. Vele harer oudleerlingen hebben aan eene Nederlandsche universiteit het artsexamen afgelegd.

In het Militair Hospitaal te Paramaribo (thans 's Lands Hospitaal) werd een cursus opgericht voor het verkrijgen van het diploma van ziekenverpleging. De verpleegsters, die aan dezen cursus een diploma behaald hebben, mogen in Nederland den titel van „verpleegster" voeren.

Ook werd in hetzelfde hospitaal een cursus voor vroedvrouwen geopend.

In Juli 1934 werd een cursus in gezondheidsleer geopend, speciaal voor onderwijzers. Deze cursus werd door 165 onderwijzers en onderwijzeressen, die in of in de nabijheid van Paramaribo woonden, bezocht.

De lessen werden door een specialist op het gebied der hygiène gegeven in de gehoorzaal aan 's-Lands Hospitaal.

Deze cursus is in 1935 geeindigd. Voor de onderwijzers werkzaam aan de scholen in het Boschland, werd in 1935 een korte cursus gedurende de maanden September en October gegeven.

Sedert 1897 wordt van Overheidswege een cursus gegeven tot opleiding voor het examen van machinistleerling. Verschillende leerlingen hebben na het verkrijgen van het diploma van deze

school, de machinistenexamens in Nederland met goed gevolg afgelegd.

Door een particulier werd eene zeevaartschool opgericht tot opleiding voor het examen van stuurmans-leerling, deze inrichting welke Landssteun genoot, werd na eenige jaren te hebben bestaan, opgeheven.

In 1905 werd een particuliere ambachtsschool geopend; zij werd door het Gouvernement gesubsidieerd en trok hare verdere inkomsten uit schoolgeld en van door de leerlingen voor derden verrichte werkzaamheden. Deze school heeft getoond in eene behoefte te voorzien en heeft in den loop der jaren een aantal goede ambachtslieden opgeleverd.

Op 31 December 1937 bedroeg het aantal leerlingen 32 en dat der toehoorders 49.

In navolging van Curaçao werd in 1912 in Suriname door het hoofd der Roomsch-Katholieke Gemeente een hoeden vlecht industrie in het leven geroepen. Een daarvoor aan het Meisjespatronaatgeopendecursus heeft zich tot eene hoedenvlechtschoolontwikkeld en draagt meer een sociaal dan een economisch karakter.

Deze school, welke op 31 December 1937 72 vlechtsters telde, geniet subsidie van het Gouvernement.

Ook van de zijde der Evangelische Broeder Gemeente werd een hoedenvlechtschool opgericht, doch deze moest wegens finantieele moeilijkheden reeds spoedig na hare oprichting worden gesloten.

Nadat een deskundige uit Nederland was overgekomen om het Bestuur voor te lichten omtrent de regeling van het landbouwonderwijs in Suriname, werd in 1914 de Directeur van den Landbouw met de regeling daarvan belast; aan een Nederlandschen hoofdonderwijzer, die in het bezit was van beide akten Land- en Tuinbouwkunde L.O. werd het geven van dit onderwijs opgedragen. Deze begon reeds spoedig na aankomst in dit gewest met de opleiding van Surinaamsche onderwijzers voor de akte landbouwkunde.

Bij de Verordening van 26 Mei 1917 (G.B. No. 36) werd bepaald dat éêns per jaar de gelegenheid zou worden opengesteld tot het afleggen van een examen ter verkrijging van de akte landbouwkunde. De bezitters van deze akte zouden eene toelage boven hun salaris ontvangen en zouden zij cursussen voor jonge landbouwers kunnen houden onder leiding van genoemden hoofdonderwijzer aan wien de titel van Hoofd van het landbouwonderwijs werd verleend.

Deze poging om de landbouw wetenschap populair te maken is om verschillende redenen mislukt en moest na eenige jaren worden opgegeven. Een der voornaamste redenen was dat de onderwijzers over het algemeen weinig voelden voor het landbouwvak zelf en zich bepaalden tot het opdoen van de noodige theoretische kennis om het examen met goed gevolg te kunnen afleggen en de aan de akte verbonden toelage te ontvangen; ook bleven de onderwijzers niet in het district bij hun leerlingen wonen, doch werden verplaatst naar de stad, waardoor zij het contact met hen verloren.

Daarna is een proef genomen met eene aan het Landbouwdepartement verbonden hoeve, in aansluiting aan eene daartoe geschikte opleiding, te exploiteeren met behulp van een aantal machines. Wegens gebrek aan belangstelling van hen, voor wie deze maatregel bedoeld was en wegens noodgedwongen bezuiniging moest ook deze inrichting na enkele jaren worden opgeheven.

Het mislukken van de pogingen om het landbouwonderwijs te doen slagen moet grootendeels ook worden geweten aan de omstandigheid dat in het Surinaamsch plantagebedrijf plegen te worden gebezigd in de praktijk gevormde opzichters met wier landbouwkundige kennis genoegen wordt genomen, zoodat de jongelieden het niet noodig achten eerst een vakschool af te loopen.

In 1929 werd nog een poging gedaan om populair landbouwonderricht te verspreiden door het opstellen van een Serie van 14 landbouwlessen ten gebruike van de onderwijzers in het district bij hun onderwijs op school.

In 1933 werd op 38 districtsscholen aan 800 leerlingen landbouwonderwijs gegeven. Bij het onderwijs werden hoofdzakelijk behandeld de gewassen, welke door de ouders der kinderen geteeld worden. De resultaten van het onderwijs hebben aan de verwachtingen beantwoord; bij de bezoeken van den landbouwleeraar konden de kinderen op de meeste vragen juiste antwoorden geven, waaruit bleek dat de opgegeven onderwerpen door de onderwijzers met de kinderen behoorlijk waren behandeld.

Ook door middel van schooltuinen is getracht belangstelling te wekken voor nieuwe gewassen of betere behandeling aan te moedigen; bijna alle moesten na verloop van eenigen tijd weer worden opgeheven; slechts enkele daarvan kwamen tot redelijken bloei.

Door de Vereeniging voor Handelsonderwijs werd in 1917 een handelscursus opgericht. Deze cursus telde op 31 December 1937

15 leerlingen (7 mannelijke en 8 vrouwelijke). Aan dezen cursus wordt onderricht gegeven in boekhouden, handelsrekenen, handelscorrespondentie Fransch, Engelsch en Duitsch, machineschrijven en stenografie.

In December 1920 werd voor de opleiding van meergevorderde leerlingen in het boekhouden voor het examen van de „Vereeniging van Leeraren in het boekhouden" te Amsterdam een éénjarige leergang geopend.

Met ingang van 1 November 1928 werd de leergang tot opleiding van surnumerairs voor den bureaudienst omgezet in een Gouvernements cursus ter theoretische opleiding van jonge lieden die voor eene aanstelling tot surnumerair bij den bureaudienst in aanmerking wenschen te komen. Deze cursus werd onder de leiding van den Gouvernements Secretaris, den Administrateur van Finantien en den Inspecteur voor het Onderwijs gesteld.

In November 1917 werd een bijzondere leergang voor opleiding voor de verschillende onderwijzerszangen geopend, die op 31 December 1917 63 leerlingen telde. Deze inrichting telde 3 klassen, waarvan de eerste twee, die voor den *vierden* zang opleidden, 55 deelnemers bevatten en de derde, waarmede opleiding voor den *derden* rang werd beoogd, door 8 leerlingen werd bezocht.

Deze cursus werd 30 September 1936 opgeheven.

Bij beschikking van den Gouverneur van 30 September 1916 No. 3694 werd besloten een proef te nemen met de instelling van een tweejarigen 2e rangsleergang. De cursus begon met 15 leerlingen voor het eerste en 15 voor het tweede leerjaar.

In November 1917 werd besloten een proef te nemen met de instelling van een éénjarigen 1sten rangs leergang. Het aantal deelnemers bedroeg op 31 December 1917 7.

Deze leergang werd in 1929 opgeheven.

Bij Res. van 18 Mei 1922 werd eene vormschool tot opleiding van leerkrachten bij het bewaarschoolonderwijs te Paramaribo opgericht, deze school kwam te staan onder de leiding van het hoofd van het bewaarschoolonderwijs.

Het onderwijs werd verdeeld over 6 jaren. Het 1ste, 2e 3e en 4e leerjaar (Afd. A) leidde op voor de akte van onderwijzeres bij het bewaarschoolonderwijs en het 5e en 6e leerjaar (Afd. B) voor die van hoofdonderwijzeres.

Afdeeling A begon met 59 leerlingen.

Bij Res. van 27 Mei 1927 No. 1507 werd de betrekking van hoofd van het bewaarschoolonderwijs opgeheven. Bij de na 1927 gehouden examens ter verkrijging van de akte A voor bewaar-

school onderwijs traden als gedelegeerden op de Inspecteur voor het Onderwijs en een fröbelonderwijzeres.

Bij Res. van 13 Augustus 1928 No. 2228 werd het derde leerjaar en bij Res. van 11 September 1929 No. 3377 het vierde of laatste leerjaar van de Normaalschool opgeheven.

Deze school werd wegens bezuiniging in het jaar 1929 opgeheven; na de opheffing werden enkele particuliere cursussen ter opleiding voor onderwijzersexamens ingesteld.

Na eenigen tijd gesloten te zijn geweest, werd het Schoolmuseum aan het einde van het jaar 1929 geliquideerd.

Bij Kon. Besluit van 10 Juli 1919 St. bl. No. 499 (G.B. 1920 No. 65) werden regelen vastgesteld omtrent de beschikbaarstelling enz. van koloniale studiebeurzen ten behoeve van jongelieden uit Suriname afkomstig, voor hun opleiding of voortgezette opleiding in Nederland.

Voorschriften ter verzekering van de goede werking van dit Besluit stelde de Gouverneur vast bij Besluit van 28 Juni 1921 (G.B. No. 55).

D. De Opvoedingsgestichten.

De beide zendingsinstellingen hebben eenige opleidingsgestichten opgericht, bestemd om jeugdige kinderen op te nemen en op te voeden tot den tijd dat ze als volwassenen de maatschappij behooren in te gaan om hun brood te verdienen.

Op 31 December 1937 bestonden de navolgende gestichten, t.w.:

a. Van de Evangelische Broeder Gemeente.

1. *Het Kinderhuis te Saron,* (voor Creoolsche kinderen) dat in 1910 werd opgericht, staat onder leiding van een Europeesch echtpaar en eenige Inlandsche Zusters: Het aantal kinderen bedroeg op 31 December 1937 90 (60 jongens en 30 meisjes) voor wie Landssteun werd verleend.

2. *Het Opvoedingsgesticht Alkmaar,* (district Commewijne) voor Britsch-Indische kinderen van ten hoogste 16 jaren, staat onder leiding van een Europeesch echtpaar en telde op 31 December 1937 50 kinderen (25 jongens en 25 meisjes). Het gesticht geniet Landssteun.

3. *Het Opvoedingsgesticht Leliendaal* (district Commewijne) voor Nederlandsch-Indische kinderen, onder leiding van een Europeesch echtpaar, telde op 31 December 1937 41 kinderen,

van wie 35 voor subsidie van het Gouvernement in aanmerking kwamen.

4. *De Stadszending* heeft 3 cursussen, twee voor nuttige en fraaie handwerken (Afd. A en B en een avondcursus ,op welke fraaie handwerken niet worden onderwezen.

Het doel van de cursussen der nuttige en fraaie handwerken is om de meisjes zooveel mogelijk op te leiden voor de practische behoeften in de huishouding om in eigen familiekring zooveel mogelijk zich zelf te kunnen helpen. Afd. A welke op 31 December 1937 27 leerlingen (leeftijd 13–17 jaren) telde heeft dagelijks van 8–12 uur v.m. les in knippen, naaien en verstellen.

Afd. B werd op 31 December 1937 door 33 leerlingen (tusschen 13- en 17 jaren) bezocht; zij ontvangen les in knippen, naaien en verstellen en ook in fraaie handwerken.

Voor deze cursussen wordt geen Landssteun ontvangen; het lesgeld bedraagt voor Afd. A *f* 2.50 en voor Afd. B *f* 1.— per maand.

Op den avond-naaicursus, welke op 31 December 1937 21 leerlingen telde, wordt les gegeven in knippen, naaien en verstellen.

Het lesgeld bedraagt voor de leerlingen, die eens per week les ontvangen *f* 1.— per maand en voor haar die twee maal per week les ontvangen *f* 2.— per maand.

b. Van de Roomsch-Katholieke Gemeente.

1. *Het Opvoedingsgesticht „Rajpur"* voor kinderen van Britsch-Indische immigranten, staat onder leiding van een priester en een 10 tal Zusters van Tilburg. Op 31 December 1937 werden verzorgd 134 kinderen (64 jongens en 70 meisjes) van wie 100 kinderen voor Landssteun in aanmerking kwamen.

2. *Het Opvoedingsgesticht „Tamarin"* (district Marowijne) voor kinderen van boschnegers. De jongens staan onder leiding van een priester en de meisjes onder die van eenige Zusters van Roosendaal. Op 31 December 1937 bedroeg het aantal jongens 37 en dat der meisjes 28.

3. *Het Opvoedingsgesticht te Albina* (district Marowijne) voor indiaansche kinderen telde op 31 December 1937 88 kinderen (44 jongens en 44 meisjes).

De leerplichtige kinderen bezoeken de lagere school, de kleinere de fröbelschool.

De jongens werken na schooltijd in den tuin; de meisjes worden bezig gehouden met naaien en handwerken.

Het gesticht staat onder leiding van de Zusters Franciscanessen van Roosendaal.

4. *Het Opvoedingsgesticht „Copieweg"* (district Suriname) onder leiding van de Zusters Franciscanessen van Oudenbosch telde op 31 December 1937 17 kinderen. Deze gaan ter plaatse op school; na schooltijd doen zij aan handwerken en huishoudelijke bezigheden.

5. *Het Internaat voor boschnegerskinderen op Lisieux* (district Marowijne) onder leiding van het hoofd der school, telde op 31 December 1937 24 jongens. Deze moeten na schooltijd hun eigen kostgrond leeren bewerken.

6. *De Modevakschool der Roomsch-Katholieke Zusters* telde op 31 December 1937 43, de naaischool 43 en de handwerkcursus 11 leerlingen.

7. *Het Maria-Patronaat* aan de Gravenstraat, onder leiding van een priester en een zuster werd in Februari 1910 opgericht en (telde op 31 December 1937 112 leden. Er wordt les gegeven in handwerken, teekenen, zang, algemeene ontwikkeling en huishoudkunde.

Op 10 November 1937 werd aan het Patronaat een huishoudschool verbonden, welke met 6 leerlingen begon.

8. *Het Maria Patronaat* aan de Verlengde Keizerstraat telde op 31 December 1937 102 leden.

Er wordt les gegeven in algemeene ontwikkeling, handwerken en zang.

9. *Het Jongelingen-Patronaat. „St. Aloysius"* heeft ten doel de leden te vormen tot maatschappelijke en godsdienstige goede burgers. Aan het Patronaat wordt les gegeven in enkelvoudig boekhouden, Engelsch, gymnastiek, teekenen, zang en sport.

Het aantal leden bedroeg op 31 December 1937 193.

c. Van de Britsch-Indische Vereeniging „Arya Dewaker".

1. *Het Opvoedingsgesticht „Swami Dayand"* van bovengenoemde Vereeniging voor verwaarloosde Britsch Indische kinderen (voornamelijk weezen) telde op 31 December 1937 28 kinderen.

In 1912 werd door de firma C. Kersten & Co opgericht een *Internaat tot opleiding van jonge lieden tot verschillende beroepen.*

Deze instelling moest in 1930 opgeheven worden daar de aan de voortzetting daarvan verbonden kosten te hoog werden en de Landssteun niet meer kon worden verleend.

Bronnen:

Verslagen van Bestuur en Staat van 1912 t/m 1937.
Begrooting voor 1940.
Gouvernements-Bladen.
W. I. Gids. Afd. October 1941.

BANANEN EN BACOVEN

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Een der bekendste vruchten in de tropen is de pisang. Met recht noemde Alexander van Humboldt haar „de steun des levens in de tropen". De Musa- soort, sedert onheugelijke tijden in alle tropische deelen der wereld bekend als een der nuttigste voedingsgewassen, zij moge banaan, bacove, plantain of pisang worden genoemd, is voor millioenen menschen wat rijst is voor Chineezen en Hindoes, tarwe voor de Europeanen, aardappelen voor de Ieren en mais of mielies voor de bewoners van Afrika en Amerika.

Linnaeus veronderstelde, dat de Bihai Heliconinia humulis L., inheemsch in Venezuela, de moederplant van de banaan zou zijn, en hij noemde de plant Musa Paradisidiaca, meenende, dat de bladeren (en niet het vijgenblad) de eerste dekking onzer stamouders in het paradijs zouden zijn geweest, en deze vrucht de verboden vrucht, welke moeder Eva had misleid. In zijn werk *De Natuur der Tropen* zegt Alfred Russel Wallace: „Met recht mag de plantain de roem der tropen worden genoemd en Linnaeus deed wel om aan deze soort den naam van Musa Paradisidiaca te geven".

Waar de bakermat van deze plant is, is niet uitgemaakt. Volgens sommige schrijvers was de banaan in Amerika al bekend vóór de ontdekking van dat werelddeel door Columbus, en enkele andere reizigers beweren, dat de plant daar inheemsch was. Nog anderen zeggen, dat de plant in Zuid-Amerika inheemsch is, terwijl weer anderen meenen, dat de plant uit Afrika, van de kust van Guinea, naar de Canarische eilanden en van daar door de Spanjaarden naar West-Indië werd overgebracht.

De Musa's zijn door haar lichtgroene bladeren, haar sappigen stam en haar prachtige vrucht- en bloesemtrossen, die zich uit haar kroon ontwikkelen, de gewassen, die het meest de aandacht trekken van hen, die in de tropen komen. Het aantal variëteiten

is zeer groot. De twee hoofdsoorten, welke wij hier behandelen, zijn de banaan, in het Engelsch plantain, in het Spaansch plátano, in het Negerengelsch baäna, in het Papiamentoe banana, in het Arrowaksch prattana genoemd, een vrucht, die niet rauw gegeten wordt, maar gekookt, geroosterd of gebakken, en de bacove.

De bananen, die niet naar Europa uitgevoerd worden vormden in Suriname het hoofdvoedsel der slaven en zijn nog steeds het volksvoedsel bij uitnemendheid. Gekookt (als boomrijpe groene vruchten) worden zij met bakkeljouw (gezouten visch) genuttigd. Geroosterd zijn zij een smakelijk voedsel met kaas, ham of boter. Rijpe bananen worden, in de lengte doorgesneden, in schijven en in boter gebakken. Zij doen denken aan beignets, en bijna ieder zonder uitzondering is daarop verzot. Tom Tom wordt bereid door de bananen niet geheel gaar te koken en tot een stijf deeg te stampen. Dit deeg wordt in de soep gebruikt. In de lengte gesneden bananen worden ook in de zon gedroogd, gestampt en gezeefd. Dit meel heet gongotee, en wordt als hoofdvoedsel aan kinderen verstrekt.

Het woord banana wordt bij de oudste schrijvers teruggevonden, zooals bij De Marees *Beschrijvinge ende historische verhael vant Gout Koninckryck van Gunea*, 1602, blz. 83 en in *Begin ende Voortgangk*, 1646, behelzende de journalen der eerste Nederlandsche scheepvaarders op de Indiën, verzameld door I. Commelin, waar bij de eerste schipvaerdt op blz. 34 gesproken wordt van „Bananas oft Indiaensche Vygheboom", en op blz. 2 bij de tweede schipvaerdt gezegd wordt „de Bananas is een fruyt van fatsoen als een beulingh ende van smaeck als Bargamotten oft mantjens peeren in ons landt". Ook Dapper maakt in zijn *Gedenkwaardig bedryf der Ned. Oost-Indische Maetschappye, op de kuste en in het Keizerryk van Taising of Sina*, 1670 op blz. 221, en Herlein in zijn *Beschryving van de volk- plantinge Zuriname*, 1718, op blz. 224 melding van de „bananas- boom".

In de tweede plaats noemen we de bacove, in het Engelsch genoemd banana, in het Negerengelsch bakoeba, in het Papiementsch bacoba, in het Maleisch pisang. Deze in Nederland bekende tafelvrucht, welke in ons land, evenals elders, groote populariteit heeft verworven, wordt rauw gebruikt, in tegenstelling met de banana.

Men onderscheidt in Suriname vijf voorname soorten van de bacove: de dwergbacove, waarschijnlijk in de 2de helft der 19de eeuw ingevoerd (Musa Cavendishii), de Indiaansche bacove met wijnroode vruchten, de banana-bacove, veel gelijkende op de

„Gros Michel" of Jamaica bacoven, waarmede de aanplant voor uitvoer uit Suriname was begonnen, welke toen de Panamaziekte deze soort had verwoest, door de Congo bacove werd vervangen, de appelbacove, die iets frisscher van smaak en zuurder is, en de „ladies finger (Pikien Misi vinga).

Van bacoven werden ook bacovenvijgen gemaakt. De vrucht werd gedroogd en had groote voedingswaarde door de suiker en bevatte niet de pitten van de vijgen. Van bacoven werd in ons land bacovenmeel vervaardigd. Voor de bereiding van alcohol kunnen zoowel rijpe als de onrijpe vruchten worden gebruikt. Het sap van de vrucht en het blad kan als kleurstof dienen, en de stam, zoowel van bananen als van bacoven, voor de bereiding van garen en papier uit de vezelstoffen. De waarde van de vezel wordt op $^{1}/_{3}$ der manillahennip geschat. Een stam van 37 kg. (zonder bladeren) kan 0,44 kg. vezel opleveren. Tot nu toe is met een dergelijke nijverheid geen aanvang gemaakt en duizenden stammen worden jaarlijks als waardeloos weggeworpen.

De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid loofde in 1853 haar gouden medaille uit voor de best geslaagde proeven om wit- en pakpapier uit deze stof te vervaardigen en bovendien gedurende drie jaren een belooning van honderd gulden voor wie bewijzen kon leveren van voortdurend debiet dezer nieuwe tak van nijverheid. Na het verstrijken van dezen termijn herhaalde zij haar prijsvraag. Hierop vestigde jhr. C. A. van Sypesteyn, de latere gouverneur van Suriname, in 1855 in deel I van het niet meer bestaande tijdschrift *West-Indië* nog de aandacht. Een ondernemend Surinamer, Jacques Nassy, heeft meer dan een kwart eeuw geleden plannen voor deze nijverheid gemaakt, maar hij moest uit gebrek aan middelen zijn pogingen staken.

Wat de naam bacove aangaat, kan het volgende worden medegedeeld. Het woord bacove wordt thans alleen in Suriname gebruikt. In verschillende woordenboeken, welke over de Nederlandsche taal der 16de en 17de eeuw handelen, zal men tevergeefs naar dit woord bacove zoeken ofschoon toch verschillende schrijvers er melding van hebben gemaakt. Zoo treffen wij het woord bacove aan in het reeds genoemde werk van P. D(e) M(arees), waarin deze op blz 94 schrijft „Deze Bachovens (onder ons Nederlanders alsoo genaemt) is bij naer het fatsoen als de Banana". In de *Itinerario* van Jan Huygen van Linschoten, 1595, teekent Paludanus op blz. 78 aan: „Indiaensche Vyghen [waarmede bananen worden bedoeld] worden van de Brasilianen

Pacona ende den boom Paquover gheheeten". Piso noemt in *De Indiae utriusque re naturali et medica Libri quatuordecim*, 1658, op blz. 154 de namen pacobete en pacobuco. De laatstgenoemde is de naam van de soort, die de botanici Musa sapientum noemen, en pacobete de naam van de Musa paradisidiaca, die in Suriname baccove (elders baccovo, pacoba) wordt geheeten.

In het te voren genoemde werk van Herlein wordt op blz. 224 melding gemaakt van den „Bananas-boom", maar in de Annotatie op dit werk, door gouverneur Nepveu geschreven in 1769, wordt op blz. 242 en 244 gewag gemaakt van de „bananasboom" en de „bakkove boom", van welke laatste hij zegt: „Wordende by de Franschen Passie vygen genaamt omdat als men die over dwars snyd telkens zig een figuur in 't hart vertoont als een kruys met kleine swarte Nagels" enz.

Bellin zegt in zijn *Description géographique de la Guyane*, 1765 op blz. 139: „La Baccove, espèce de Banane". Fermin schrijft op blz. 151 in *Histoire naturelle de Hollande équinoxiale*, 1765: „Bacove, Bacoba, est une sorte de Bananas".

In de *Beschrijving van Guiana*, van Hartsinck, 1770, komt op blz. 55 het volgende voor: „De Bakovens of Vygeboom is een zeer aangename en gezonde Vrucht, groeiende aan een Heester gelyk de Bananes". Vervolgens lezen wij in Blom: *Verhandeling over den landbouw in de colonie Suriname*, 1786, blz. 408 „Bacove is de kleine Pisang, Banannen is de groote Pisang.

Ten slotte moge hier gewezen worden naar de notulen van den Raad van Politie van 6 Maart 1694, waarin te lezen staat: „Tot verval van de nodige lasten van predikanten, schoolmeesters etc. zullen de coloniers 25 stuivers van 't duysent over de consumptie van Cassave, patates, jammen, tayers, pees, coren, bannanes en backovens moeten betalen".

Ofschoon eenigszins verbasterd is het woord bacove, dat alleen in Suriname burgerrecht heeft verkregen, via de Portugeezen uit Brazilië tot ons gekomen, zooals blijkt uit het in 1912 verschenen werk der Linschoten Vereeniging: *Beschryvinge ende historisch verhael*, hiervoren genoemd, gelijk de heeren S. P. l'Honoré Naber en G. P. Rouffaer in een tweetal noten op blz. 169 en 171 aantoonen. In het Spaansch is de benaming bacova (voor de vrucht) en bacovo (voor de plant). De Encyclopaedie van Ned. West-Indië meent, dat zulks waarschijnlijk heeft plaats gehad door de groote Indiaansche volkstam, oorspronkelijk in Braziliaansch en Fransch Guyana tehuis, welke zich vóór 1500 sterk naar het zuiden had uitgebreid.

In Nederland is het woord niet doorgedrongen, zelfs niet toen het Surinaamsche gouvernement op 21 Mei 1906 met de Amerikaansch „United Fruit Company" een overeenkomst gesloten had om deze vruchten op groote schaal uit te voeren en de eerste bacovenverscheping op 12 Juli 1906 naar Nederland plaats had met bacovenbooten. Deze bacoventragedie, waarin eenige millioenen verdwenen zijn, eindigde met de likwidatie in 1912.

Litteratuur, voorzoover niet genoemd in het artikel zelf: Overzicht van de Cultuurgewassen en Boschproducten van Suriname, door C. J. Hering, 1903; Kol. Weekblad 1912, nos 8 en 1913 No. 10; Geschiedkundige aanteekeningen van Suriname en Paramaribo, door Fred. Oudschans Dentz, 1912.

GESCHIEDKUNDIGE SPROKKELINGEN

I

DE INDIANEN OP BONAIRE

Een van de eerste daden van den gouverneur Changuion, die 10 September 1804 het bestuur over Curaçao en onderhoorige eilanden Bonaire en Aruba aanvaard had, was de benoeming in den raad van politie van een commissie, bestaande uit de raadsleden Van Eck, Cancrijn en Beutner, om den staat van Bonaire te onderzoeken en na te gaan „in hoe verre hetzelve voor verbeetering der cultuur van levensmiddelen en producten en bevordering van landbouw, veeteelt als anderzints vatbaar zoude zijn".

Waarschijnlijk als gevolg van de voorstellen dezer commissie kondigde de nieuwe vice-commandeur Johannes Palm Hzn. bij zijn komst op het eiland een verbod af voor vrije lieden om paarden en ezels te hebben en meer dan 25 cabrieten. Deze maatregel werd kennelijk genomen in het belang der gouvernements-veeteelt. Hij ontmoette echter verzet bij de „gesaamentlijke Indiaansche Inwooners des Eilands Bonaire", die in een verzoekschrift aan den gouverneur beweerden, dat het verbod niet voor hen mocht gelden, omdat zij niet „vrijlieden" in den zin van vrijgelatenen zouden zijn.

Hun betoog is aldus: „De Indiaanen, eene vrije Natie uitmaakende, bleeven na de overheering der Spanjaarden hunne vasallen, hebbende hunne verplichtingen als ook hunne Privilegien. Na de overgaave van dit Eiland aan de hollandsche republiek en het vertrek der Spanjaarden van daar, waren ook hun, Suppliant, voorouderen, gereed met hun te vertrekken en het Eiland te verlaaten, maar op het verzoek van den hollandsche bevelhebber en onder plechtige belofte, dat de Indiaanen dezelfde vrijheden zouden blijven behouden, die zij onder de Spanjaarden altoos genoten hadden, besloten zij te blijven.

Dus wierden aan de alhier wonende Indiaanen vasallen van de Hollandsche Republiek, en waaren uit dien hoofde verplicht tot

Landsdiensten, als om te helpen bij het vergaaren van zout, om de Ezels uit de Boschen op te jaagen, dezelve te vangen, dezelve te helpen inscheepen, alsook het zout aan strand te brengen, alsook als 't verkogt was en ingescheept moeste worden.

Daarenteegen wierd hun van hunne Leen Heeren alle de voorrechten geaccordeerd, die sy onder de Spanjaarden genoten hadden, te weeten eene vrije en onbepaalde teelt van Ezels, Paarden, Cabrieten en klijn vee, het beplanten van Tuynen. Alle nieuwjaar ontvingen zij eenen genoegzaame quantiteit Osnabrugs Linnen tot een pak kleeren tot vergoeding van die, die sij in 's Landsdienst vooral bij het opjaagen van Ezels moesten verslijten. In 's Lands werk zijnde, ontvingen zij daaglijks eene kanne Mais met eene behoorlijke randsoen vleesch en drank. Op St. Jans en Nieuwjaarsdagen ontving zij een kelder drank en een os.

Een langen tijd bleeven de supplianten en hunne voorouders in het bezit van deese hunne Privilegien, en wierd dit ook door de West Indische compagnie seer stipt voldaan en het was eerst na het eindigen van de huur jaaren van deese compagnie dat hun supp.ten het osnabrug linnen ingehouden wierd, het geene haast daarop door de vermindering van drank op de twee genoemde feestdagen gevolgd wierd, in plaats van een kelder, slegts eenige vlessen aan hun gegeeven, en de os kort geheel ingehouden; kort daarop verviel ook de randsoen van vleesch bij het werken aan de zoutpan, moetende zij Indiaanen teegenswoordig, indien zij geen droog brood willen Eeten, met hunne eigene Netten, Lijnen en hoeken vis voor hunne kost vangen, waardoor 's Lands werk niet alleen vertraagd en sy supplianten van hun Tuijn werk afgehouden wierden, maar zij supplianten moesten ook gaaren koopen voor Netten en Lynen en dikwijls cabrieten naar Curaçao afsenden om hoeken te laten koopen; door het trapswijze besnoeijen van hunne voorregten waren hun supplianten geene Privilegien meer overgebleeven dan de veefokkerij en planten van Tuynen verminderden supp.ten diensten hierdoor niet, maar wierden door 't schoonmaken der Putten vermeerderd, waartoe sij veeltijds twee of drie weeken successiv besteeden, de eertijds geweesene slaven die door geld of andersins vrij geworden zijn en daar woonen, hebben hun 't zelfde regt van veefokkerij aangematigd en deeze zo wel als 's Lands slaaven, bezitten Coraalen vrij talrijker als die der Indiaanen, en het grootste gedeelte der Cabrieten die seedert eeniger tijd naar Curaçao vervoerd zijn geworden, behoorden aan de slaaven, die door Excellentie van hier ontbood waaren en die hunne beesten verplicht waren te verkopen.

In 1799 was gelijk verbod van aantelen van paarden en ezels afgekomen maar gouverneur Lauffer had hen „bij Provisie het genot van hun aloude Privilegie gelaten, met belofte te hunnen gunste aan de hooge regeering der Bataafsche republiek te schrijven".

Tot zoover de woordelijke inhoud van het verzoekschrift, dat eindigt met een verzoek aan den gouverneur Changuion om hen in hun privilege te handhaven.

Wie waren deze verzoekers? Het stuk draagt slechts één naamteekening, van Jacobus Gomes, en verder staan er 57 kruisjes onder. D e 58 supplianten beweren te zijn afstammelingen van de Indianen, die onder de Spanjaarden, dus vóór 1634 reeds, op Bonaire leefden en bij de komst der Hollanders gebleven waren. Dit nu is uitgesloten. Het request is gedagteekend 4 Januari 1806. Als tien jaar later de kolonie aan Nederland is terug gegeven, rapporteert de commissie, door den gouverneur-generaal Kikkert aangewezen om Bonaire over te nemen en het eiland op te nemen, dat zich onder de „vrije lieden" slechts „gecouleurde" en „zwarte" bevinden, en vermeldt zij daarbij uitdrukkelijk: geen „echte Indianen". (Men zie het rapport bij De Hullu in *De West-Indische Gids* 1922/3, blz. 505 e.v.). Het is niet waarschijnlijk, dat alle requestranten met hun afkomelingen in die tien jaren zijn overleden.

Maar goed: deze Indianen wilden dan ook geen „vrije lieden" = vrijgelatenen zijn. Uit anderen hoofde komen zij echter ook niet voor op den staat van 1816. En Hamelberg ontleent aan een brief van den gouverneur Rodier in 1774, dat er op Bonaire „eenige wijnige Indianen" zijn (blz. 195 van zijn *De Nederlanders op de West-Indische eilanden*).

Eenige jaren geleden heeft de heer G. J. van Grol in de oudste archieven der West-Indische compagnie nieuwe onderzoekingen gedaan, veel dieper gaand dan die van Hamelberg, waarvan de eerste vrucht is neergelegd in de „Algemeen historische inleiding" van zijn uitgave *De grondpolitiek in het West-Indische domein der generaliteit*. Daarin leest men op de bladzijden 109 en 110: „Zoowel de geringe Spaansche nederzetting op Aruba, als de wat talrijker op Bonaire van Spanjaarden en Indianen, verliepen spoedig na de bemachtiging van Curaçao. Begin 1636 waen op Bonaire maar 6 Indianen meer, die hun best deden, blijkbaar in opdracht, er den veestapel op te ruimen en zoo spoedig mogelijk naar de Vaste Kust te eclipseeren. Aruba was toen reeds geheel van bewoners ontbloot.

In 't kort, het reeds geringe Indianen-element van Spaansche lijfeigenen op de Curaçaosche eilanden verdween, practisch gesproken van 1634–'36 geheel, tengevolge van de Spaansche tactiek om de Indianen tegen den Nederlandschen overwinnaar uit te spelen. Tot de vestiging van het volgende Indiaansche element droegen niet onwaarschijnlijk bij de naturellen ten W. van Maracaïbo, die in 1636 nog met de Spanjaarden in strijd waren".

Hiermee ontvalt aan het betoog den geschiedkundigen grondslag, waarop het is gebouwd.

Van Grol spreekt nog verder van de Indianen, als hij vertelt, dat de Indiaan, inboorling of naturel, vrij man was, niet tot slaaf mocht worden gemaakt, en onderworpen was aan dezelfde wetten als de blanke kolonist (blz. 110). Sprekende van het oude element op Curaçao, verhaalt hij — en dat is merkwaardig in verband met wat in het verzoekschrift wordt gezegd — dat onder hen, die als jachtpersoneel dienst deden, 19 December 1635 „een goede partij kleeren, hemden en schoenen... ter vervanging van hun „afgesloofde" of versleten kleedingstukken" verdeeld werd. „Bovendien werd last gegeven om hun, als vleeschverzorgers van goeden wille, het volle rantsoen van brood en brandewijn te verstrekken (blz. 131 en 132). En later, uit den tijd van 1636 tot 1639, spreekt deze schrijver, ook van Bonaire, van de monsterrol van hen, aan wie dagelijks een hoeveelheid voedsel van compagnie's wege verstrekt werd, die ook namen van Indianen bevatte. Voor Bonaire wordt hierbij het jaar 1639 genoemd (blz. 139). Van dezen Indiaan wordt gezegd, dat hij op één lijn stond met een contractarbeider, in rechtstreekschen dienst van de Compagnie, en „als zoodanig geen „vrij man" of coloniër was" (blz. 141).

Tot zoover Van Grol. Het is jammer, dat het vervolg zijner studie, dat wellicht over het onderwerp, dat ons hier bezig houdt, meer licht zou kunnen verschaffen, al zeven jaar op zich wachten laat.

Keeren wij nu tot het verzoekschrift terug.

Changuion stelde het in handen van den boekhouder-generaal C. A. van Eck om bericht, consideratien en advies.

Een paar dagen later 9 Januari 1806 kwam het antwoord.

Van Eck was zelf op Bonaire geweest, en zou ook wel kunnen weten wat er in 1799, waarop de verzoekers een beroep deden, gebeurd was. Hij volstond met te zeggen, dat hij zich daarvan niets herinnerde, en dat hij het onwaarschijnlijk achtte, dat Lauffer in den gemelden geest zou hebben beslist. Voorts wist hij

zeker, dat onder de onderteekenaars geen 20 zuivere Indianen waren, maar veel bastaarden door de vermenging met negers, mulatten en mestiezen enz. De vader van den eersten onderteekenaar Gomes was een mesties van „dit" eiland (van Curaçao?) Het verzoekschrift zou wel zijn opgesteld door een schoolmeester „alhier" (Curaçao?), genaamd Buskop, die een mesties Indianin van Bonaire tot bijzit had (Buskop heeft dit later bekend). De boekhouder-generaal had ook nooit gehoord van die privileges. Wel wist hij, dat, als zij voor 't land werkten, zij een kan mais of eenig cabrietenvleesch kregen. Bij de inzameling van zout kregen zij drank, rundvleesch en mais. Door de slapheid der regeering, aldus besluit hij, is dit volk lui, disobedient en brutaal geworden. Zijn advies luidde om het verbod te handhaven.

Changuion stelde daarop de zaak in handen van den vice-commandeur van Bonaire om naar de onderteekenaars een onderzoek in te stellen en bewijs van de privileges te vragen. Hij, Changuion, zou dan over de zaak naar Holland schrijven, maar in afwachting van het antwoord van daar werd het verbod gehandhaafd.

Toen een maand later nader bericht van Bonaire kwam, bleek, dat twee der zoogenaamde onderteekenaars beweerden niet geteekend te hebben, één niet te vinden was en zeven beneden de 18 jaar waren. Gomes had gezegd geen bewijs van de privileges te hebben.

Merkwaardig is, dat de gouverneur 29 Maart ineens mededeeling doet van een ontvangen opgave omtrent de bevolking van Bonaire; daar zouden zijn 284 Indianen, 225 vrijlieden, 12 blanken en 92 slaven, ongerekend de vice-commandeur en diens huisgezin. Deze cijfers wijken ook wel zeer af van die in den staat van 1816: geen Indianen, 568 vrije lieden, 137 blanken en 124 slaven, te zamen 829 personen tegen 613 in 1806.

5 Juni 1806 ontving de gouverneur bericht, dat de Indianen op Bonaire weigerden te werken tot er bericht uit Holland zou zijn over de vrije teelt. Toen zij voet bij stuk hielden, vond Changuion dan goed, dat de cabrietenteelt oogluikend zou worden toegelaten, maar ried den vice-commandeur Palm den pastoor Pirovano in den arm te nemen om de Indianen tot rede te brengen. Dat deed deze, en een maand later kon hij berichten, dat met Pirovano's hulp de moeilijkheden waren opgelost.Hij schreef ook den kapitein der Indianen Jan de Groot ervan te verdenken de Indianen tot verzet aangespoord te hebben.

Het laatste wat het journaal van den gouverneur over deze zaak vermeldt, is op 9 September 1806 de ontvangst van een brief van Pirovano, waarin deze meedeelt, dat de Indianen nooit recht op teelt van ezels, paarden en koeien gehad hebben. Dus blijkbaar wel en alleen van geiten.

Drie maanden later waren de Engelschen baas op Bonaire. Zij verhuurden het eiland aan pachters. Toen in 1816 het Nederlandsch gezag hersteld was, werd het eiland een gouvernementsplantage, en Cantz'laar, die er in 1821 een bezoek bracht, wilde er niet van weten meer vrijheid op het gebied van landbouw en veeteelt aan de ingezetenen toe te staan. De Indianenkwestie is blijkbaar van de baan.

De gegevens, in deze bijdrage verwerkt, zijn, voor zoover niet anders uit den tekst duidelijk is, ontleend aan het gouvernementsjournaal 1804, 1805, 1806, Archief van den Raad der Amerikaansche koloniën nrs. 180–182. Algemeen Rijksarchief 's Gravenhage. Zie ook Menkman, *D.W.I.G.* 1941, blz. 172.

B. D. G. F.

SCHALEN VAN SURINAAMSCHE PALM- EN ANDERE BOOMZADEN VOOR DE BEREIDING VAN GAS-ADSORPTIEKOOL [1]

DOOR

IR. W. SPOON

Van de k l a p p e r- of cocosnoot, de vrucht van de cocospalm, *Cocos nucifera* LINN., is bekend, dat zij een steenschaal bevat, die een goede grondstof is voor de bereiding van gas-adsorptiekool. De doppen of schalen zijn bijproduct van de copra-winning, zij dienen, ter besparing op de vracht, ter plaatse te worden verkoold, waarna in Europa de activeering van de kool en afwerking op bepaalde korrelgrootte plaats vindt. Met die korrels worden o.a. de filterbussen van gasmaskers gevuld.

Sinds omstreeks 1930 zijn de klappercentra Ceylon, Celebes en Java in Oost-Indië en Jamaica in West-Indië in toenemende mate verkoolde klapperdoppen naar Europa gaan uitvoeren [2]. Dat was mogelijk, doordat de cocospalm in zoovele gebieden door de bevolking in cultuur is genomen en dus de vruchten en daarmede de doppen regelmatig ter beschikking komen. Hetzelfde zien wij ook bij de oliepalm *Elaeis guineensis* JACQ., die in het bijzonder op Sumatra en Malakka intensief in cultuur is gebracht. De steenschalen uit de vruchten van deze palm zijn een der afvalproducten van de oliepalm-onderneming, die ten deele als brandstof dienen, doch waarvan enkele jaren geleden op instigatie van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut aan-

---

[1]) Tevens Bericht van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut No. 186.

[2]) Verg. W. SPOON „Verkoolde plantaardige materialen uit Nederlandsch-Indië en de bereiding van actieve kool", Ber. Afd. Handelsmuseum *107*, ook verschenen in Ind. Mercuur *59*, 475 (1936) en Bergcultures *10* (II), 1027 (1936), voorts „Inlichtingen en Onderzoekingen v/d Afd. Handelsmuseum in 1936", blz. 92 en idem 1939 blz. 76 (Meded. Afd. Handelsmuseum *17* en *21*).

getoond kon worden, dat zij evenals de klapperdop een uitstekende grondstof voor actieve kool vormen [1]).

De in de Zuid- en Midden-Amerika voorkomende palmsoorten zijn daar vrijwel niet in cultuur genomen, zoodat men voor het verkrijgen van de vruchten op inzameling in het bosch is aangewezen. Locaal gebruikt de bevolking wel het vet aanwezig in de kernen en/of het vruchtvleesch, maar op een enkele uitzondering na is het nergens tot een export van eenige beteekenis dier kernen gekomen. Zij dienen daarenboven nog gekraakt te worden, want niet de steenschaal, maar de vethoudende kern vormt het doel van een export. In tegenstelling met de cocosnoot en de oliepalmvrucht is dan ook van het meerendeel der Zuid-Amerikaansche palmvruchten nog niet nagegaan, of de daarin aanwezige steenschaal voor de vervaardiging van actieve kool (d.w.z. voor gasbinding, want voor ontkleuringsdoeleinden is naar de inzichten van de betrokken industrie een schalenkool in het algemeen ongeschikt) waarde heeft. Toch kan het bij de winning van kernen om geldelijke redenen van beteekenis zijn te weten, of het afvalproduct steenschaal toepassing zou kunnen vinden. Wij hebben daarom een onderzoek in die richting verricht.

Bij de keuze van het materiaal hebben wij in het bijzonder gelet op Suriname, waar vertegenwoordigers van een aantal vethoudende palmengeslachten inheemsch zijn. Wij hebben dan ook getracht in de eerste plaats daarvan materiaal te verkrijgen. J. SACK noemt in zijn boek „Plantaardige voortbrengselen van Suriname" [2]) de daar voorkomende palmsoorten, waarvan de voornaamste zijn de a w a r r a, *Astrocaryum segregatum* DRUDE, en de m a r i p a, *Maximiliana Maripa* (MART.) DRUDE (verg. fig. 1). Gedroogde vruchten of noten waren in de verzamelingen van het Koloniaal Instituut in voor het onderzoek voldoende hoeveelheid aanwezig. Ook van de door SACK beschreven p a r a m a k k a, *Astrocaryum Paramaca* MART. waren noten beschikbaar, echter niet van de k a u m a k k a, *Acrocomia sclerocarpa* MART.; in de plaats daarvan beschikten wij over een monster, dat er vermoedelijk zeer nabij kwam en dat wij destijds onder den naam „Patagonia nuts uit Zuid-Amerika" hadden ontvangen. Hij noemt verder de cocospalm en de oliepalm, doch die zijn in Suriname

---

[1]) W. SPOON „Palmkerndoppen", Ber. Afd. Handelsmuseum *142*, ook verschenen in Ind. Mercuur *63*, 11 (1940) en Bergcultures *13* (II), 1764 (1939).

[2]) Bull. Depart. Landbouw Suriname *23* (1910).

niet inheemsch maar ingevoerd, terwijl daarenboven van de steenschaal van de vruchten dier palmen de waarde als grondstof voor actieve kool reeds bekend is. Dat speciaal de cocospalm in het district Coronie geregeld aangeplant wordt, kan in dit verband voor Suriname van beteekenis zijn.

Van buiten Suriname hadden wij in de verzamelingen b a - b a s s u-noten van de palm *Orbignya Martiana* BARB. RODR. (syn. *Attalea funifera* MART.) uit Brazilië. De noten worden in het bosch verzameld en de steenschalen ter plaatse verwijderd, waarna de vethoudende kernen of pitten in hoofdzaak naar Noord-Amerika worden uitgevoerd [1]). De grootste moeilijkheid vormt het kraken van de zeer harde schalen.

Jammer genoeg beschikten wij niet over voldoende vruchten van de c o h u n e, *Attalea cohune* MART. syn. *Orbignya cohune* (MART.) DAHLGREN [2]) en de c o y o l, *Acrocomia vinifera* OERST., omdat van die vruchten in de literatuur gebruik van de steenschaal voor koolbereiding wordt beschreven.

De cohune-palm komt voor in Centraal-Amerika en daarvan in het bijzonder in Britsch-Honduras [3]). Tijdens den oorlog van 1914–'18 is komen vast te staan, dat uit de steenschaal van de vruchten van deze palm een goede gas-adsorptiekool vervaardigd kan worden [4]). Voordien was reeds bekend, dat de kernen een uitstekend spijsvet bevatten. De Vereenigde Staten van Amerika hebben in de zooeven genoemde jaren de inzameling van zaden georganiseerd, waarbij zij in de eerste plaats afnemers van de steenschaal zijn geweest. Het bijeenbrengen der zaden is echter niet eenvoudig, terwijl het kraken van de harde schalen zonder de vethoudende kernen te beschadigen al evenmin medevalt, zoodat na 1918 de belangstelling voor de cohune-noten sterk verminderd is.

De coyol- of cayolpalm komt eveneens in Centraal-Amerika voor, in het bijzonder in de staat Veracruz van de Mexicaansche republiek. Reeds in de tweede druk van zijn leerboek over warenkennis en technologie (1927) deelt J. F. VAN OSS op blz. 736 mede, dat uit de steenschalen van de coyolvruchten (en die van de cohune-vruchten) een·

[1]) C. V. D. KOPPEL „De babassu-palm en zijn vethoudend zaad", Ber. Afd. Handelsmuseum *168* (1941).

[2]) P. C. STANDLEY „The Cohune palm an Orbignya, not an Attalea", Trop. Woods *30*, 1 (1932).

[3]) Zie b.v. de beschrijving van J. SIBINGA MULDER in Tijdschr. Econ. Geografie *6*, 249 (1915) en van N. S. STEVENSON in Trop. Woods *30*, 3 (1932).

[4]) J. TEMMINCK GROLL „Vetleverende palmen uit de geslachten Attalea en Maximiliana", Ber. Afd. Handelsmuseum *2*, ook verschenen in Ind. Mercuur *43*, 175, 193 en 207 (1920); verg. verder J. H. BURKILL „A Dictionary of the economic products of the Malay Peninsula", 267 (1935).

prima actieve kool is te bereiden. Volgens recente berichten [1]) is in Amerika een maatschappij opgericht om in Veracruz de vruchten te verzamelen en te verwerken op olie uit het vruchtvleesch, de kernen op vet en perskoek; als bijzonderheid wordt er aan toegevoegd, dat uit de steenschalen actieve kool verkregen kan worden.

Aangezien Suriname naast vethoudende palmzaden ook vethoudende zaden van andere boomen kent, met name in de eerste plaats de s a w a r i e-noot van *Caryocar nuciferum* LINN. [2]) (verg. fig. 2) en de p a r a-noot van *Bertholletia excelsa* H.B.K. [3]), verder de k r a p p a - pit van *Carapa guyanensis* AUBL., hebben wij de schalen daarvan tevens in het onderzoek betrokken. Eerstgenoemde worden met het oog op hun gebruik als tafelnoten in toenemende mate gepeld uitgevoerd, hetgeen reeds in Brazilië voor de para-noot tot een gecentraliseerde bewerking (vooral te Belém) heeft geleid. Tenslotte hebben wij nog de schaal van k a n a r i-zaden (van den boom *Canarium commune* LINN.) van Java in het onderzoek opgenomen, waarvan de vethoudende kern eveneens als versnapering wordt gegeten [4]).

In tabel I zijn enkele bijzonderheden van de onderzochte zaden bijeengebracht.

In het bijzonder bij de palmzaden blijkt de schaal wat gewicht aangaat verre in de meerderheid tegenover de vethoudende kern.

Een punt, dat verder speciaal de aandacht vraagt, is de dikte van de schaal. De verkoolde schalen moeten — zooals in den aanvang reeds vermeld — na activeering worden afgewerkt tot korrels. Indien bestemd voor gasmaskers, zijn die korrels in verband met de ademweerstand aan de minimum diameter van $1^3/_4$ à 2 mm gebonden; reeds bij de onderzoekingen met klapperdoppen was dan ook door de industrie als minimum dikte der verkoolde schalen 2 à $2^1/_2$ mm voorgeschreven. Zooals wij straks nog nader zullen zien, krimpen bij de verkoling de schalen iets.

[1]) Chem. Ind. N. *64*, 657 (1941).

[2]) G. STAHEL „De sawarie-noot en enkele andere in Suriname in het wild groeiende noten", Serie overdrukken Landbouwproefstation *7*, ook verschenen in Ind. Mercuur *58*, 689 (1935).

W. SPOON „Sawarie-noten uit Suriname", Ber. Afd. Handelsmuseum *109*, ook verschenen in Ind. Mercuur *60*, 1 (1937).

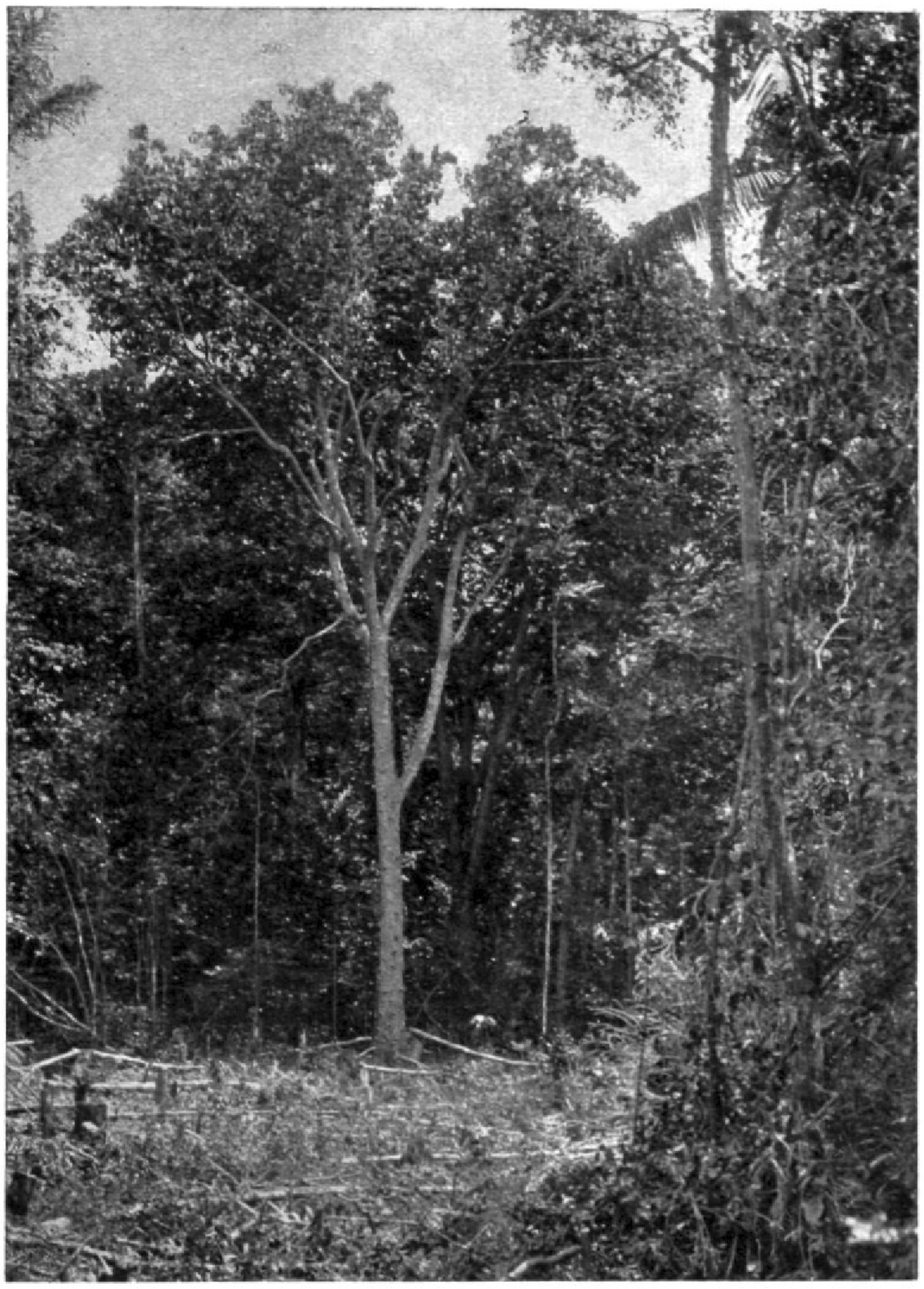
[3]) C. v. D. KOPPEL „Para-noten, sapucaia- en piquia-noten uit het Amazone-gebied", Ber. Afd. Handelsmuseum *180*, ook verschenen in Oliën, Vetten, Oliezaden *26*, 339, 355 en 373 (1941/42).

[4]) Verg. b.v. K. HEYNE „De nuttige planten van Nederlandsch-Indië", deel II 1927, 875.

Coll. Kol. Inst., opn. J. W. Gonggrijp.

Fig. 1. Links awarra-palmen, rechts maripa-palmen bij een Indianendorp aan de Wajambo, Suriname.

Coll. Kol. Inst., opn. G. Stahel
(cliché bruikleen J. H. de Bussy).

Fig. 2. Sawarie-boom in het bosch aan de Kaboerie-kreek (Corantijn), Suriname.

TABEL I.

IN HET ONDERZOEK BETROKKEN ZADEN

Monster No.	locale naam en herkomst	botanische naam	gew. zaad	gew. kern	gew. schaal	dikte schaal
244	awarra, Suriname	*Astrocaryum segregatum* DRUDE	10 g	3 g	7 g	± 3 mm
K.M. 3423–7	maripa, Suriname	*Maximiliana Maripa* (MART.) DRUDE	± 12 g	< 2 g	> 10 g	3.5–4.5 mm
59–2	paramakka, Suriname	*Astrocaryum Paramaca* MART.	± 4 g	1.5 g	> 2 g	1.5–1.7 mm
640	Patagonia nut, Zuid-Amerika	*Acrocomia* spec. verm. *A. sclerocarpa* MART.	± 8 g	< 2 g	> 6 g	3–4 mm
1625	babassu, Brazilië	*Orbignya Martiana* BARB. RODR.	± 57 g	6 g	51 g	6–9 mm
1899	idem	idem		verkoold	ontvangen	
3104	sawarie, Suriname	*Caryocar nuciferum* LINN.	60 g	± 12 g	± 48 g	6–10 mm
3784	para-noot, Brazilië	*Bertholletia excelsa* H.B.K.	7 g	3.5 g	3.5 g	1.5–2 mm, ribben 4–5
K.M. 1350–8	krappa, Suriname	*Carapa guyanensis* AUBL.	8–9 g	6 g	2.5 g	1.2 mm
K.M. 3550	kanari, Java	*Canarium commune* LINN.	7.5 g	1.– g	6.5 g	3.4 mm

Daarmede rekening houdende, zien wij uit tabel I, dat bij de vrucht van de paramakka en bij de krappa-pit de schaal te dun, bij de para-noot ten deele beneden, ten deele boven de grens is (hiervan is namelijk de vorm driekantig met dunne vlakken maar dikke ribben). De schalen van de paramakka en de krappa zijn daarom niet verder onderzocht, die van de para-noot wel.

Wij hebben de diverse schalen verkoold in een klein-model plaatijzeren retort, waarvan de verhitting ongeveer een uur tot circa 450° C werd voortgezet. Hoe de schalen er vervolgens uitzagen, leert ons tabel II.

Uit tabel II blijkt, dat de opbrengst aan kool ongeveer een derde deel van het gewicht der schalen bedraagt, hetgeen met de ervaring bij klapperdoppen en oliepalmschalen overeenkomt. Inderdaad zijn verder de schalen bij de verkoling iets gekrompen. Het karakter van de verkregen kool is echter verschillend; er zijn verkoolde schalen, die hard aanvoelen, niet bros zijn en waarmede dan ook op papier slechts een flauwe streep is te verkrijgen, tegenover zachte en broze schalen, die op papier een breede streep achterlaten. Met de herkomst uit palm- of andere boomzaden houdt dit verschil geen verband. Dergelijke na verkoling zachte en broze schalen zullen gemakkelijk vergruizen en dus moeilijk te vervoeren zijn, terwijl nog te bezien staat in hoeverre er goede korrels uit zijn te verkrijgen; een en ander geldt in het bijzonder voor de kool van de Patagonia-nut en die van de sawarie-noot.

Het beste, wat de hardheid aangaat, is de kool van maripa en babassu. Trouwens, in Brazilië is reeds eerder de verkoling van de babassu-schalen beproefd en afzet voor de kool gezocht [1]). Zoo ontving de Afdeeling Handelsmuseum in 1931 een dergelijke zending (No. 1899) uit Maranhao; het gelukte toen echter niet afzet voor de kool te vinden.

Ook Suriname zou t.z.t. de schalen van zijn palm- en verdere boomzaden zelf moeten verkolen. Moeilijk is die bewerking niet, doch wel dienen er enkele regels bij in acht te worden genomen, opgemaakt aan de hand van de ervaring bij de verkoling van klapperdoppen opgedaan. Zij komen neer op een zoo volledig mogelijke verkoling, terwijl de kool niet nat mag zijn, vrij moet zijn van zand en aarde en zoo min mogelijk vergruisd. Fabrikanten wenschen namelijk in verband met de beschreven korreling, de kool zooveel mogelijk als stukken (schaalfragmenten), waarbij

[1]) Ber. Afd. Handelsmuseum *168*, 8.

TABEL II.

RESULTAAT VAN DE VERKOLING

Monster No.	locale naam	rendement	dikte schaal		aard v/d kool	teekening op papier	samenstelling v/d kool		
			vóór verkoling	na verkoling			vocht %	asch %	vluchtig %
244	awarra	32 %	± 3 mm	2.5 mm	hard, tamelijk bros	tamelijk dun	2.0	3.0	16.0
K.M. 3423–7	maripa	31 %	3.5–4.5 mm	3.7 mm	hard, niet bros	zeer dun	1.1	3.7	16.1
640	Patagonia nut	30 %	3–4 mm	4.2 mm	zacht, zeer bros	dik	3.2	7.2	14.6
1625	babassu	30 %	6–9 mm	—	—	—	2.8	4.6	20.7
1899	,,	—	—	4.7 mm	hard, niet bros	zeer dun	5.7	5.3	7.7
3104	sawarie	36 %	6–10 mm	16.4 mm	zacht, zeer bros	dik	1.8	0.8	21.8
3784	para-noot	38 %	1.5–2, ribben 4–5 mm	1,4 , ribben 3–7 mm	hard, tamelijk bros	dun	3.3	2.3	19.7
K.M. 3550	kanari	33 %	3.4 mm	3.0 mm	hard, tamelijk bros	dun	2.7	4.1	16.4

gruis geen waarde heeft. Tenslotte verlangen de scheepvaartmaatschappijen, wegens het gevaar van doorstuiven en daarmede verontreiniging van andere lading, bij gebruik van jute-emballage verpakking van de verkoolde schalen in dubbele zakken. Hier zou wellicht gebruik van de meerwandige papieren zak (fabrikaat Bates) een oplossing voor die moeilijkheid kunnen vormen.

Geheel nieuw zou dat niet zijn, want reeds in 1933 heeft op Java het Boschwezen voor de verzending van verkoold djati- en wildhout (in de eerste plaats kesambi-houtskool) naar de gebruikscentra papieren zakken gebezigd [1]). Zoo'n zak kon 20 kg houtskool bevatten; de constructie was verder zoo eenvoudig mogelijk gehouden, namelijk 3-wandig, van het kruisbodemmodel, de naden waren geplakt. Aanvankelijk werden de zakken kant en klaar uit Europa betrokken, doch nadien in gevangenisarbeid vervaardigd uit geïmporteerd kraftpapier.

Voor export zouden de zakken steviger moeten zijn, b.v. 5-wandig, en niet geplakt doch genaaid. Suriname zou ze vermoedelijk het eenvoudigst rechtstreeks van een der fabrieken in Amerika kunnen betrekken.

Verontreiniging van de kool met zand, aarde e.d. kan uit het aschgehalte blijken. Het eigen aschgehalte van de schalen loopt echter, gezien de desbetreffende cijfers in tabel II, uiteen, zoodat een voor alle schaalsoorten bindend maximumgehalte aan aschbestanddeelen moeilijk te geven is. Wel voor elke soort afzonderlijk, zooals het b.v. tusschen Indië en Nederland voor verkoolde klapperdoppen al eenige jaren geleden vastgesteld is kunnen worden op 2.5 % in de luchtdroge stof. De bij dat overleg vastgestelde grens voor het vochtgehalte van ten hoogste 10 %, zal vermoedelijk zonder bezwaar voor alle schaalsoorten in verkoolden vorm overgenomen kunnen worden.

Voor de beoordeeling van het adsorbeerend vermogen zijn twee wegen gevolgd, namelijk de binding van jodium en die van aetherdamp. In beide gevallen is de kool op dezelfde manier voorbehandeld; eerst gepoederd en gezeefd op B 20 (d.i. een zeef met een draadafstand of maasopening van 0.3 mm), waarna een deel zoo is onderzocht, de rest na activeering met zinkchloride [2]). Ter vergelijking zijn eenige monsters klapperdoppenkool en palmkerndoppenkool mede onderzocht.

De adsorptie van jodium is als volgt gedaan: 0.5 g kool wordt 5 uur geschud in een thermostaat bij 25° C met 50 cm^3 0.05 nJ-oplossing,

[1]) Tectona *26*, 990 (1933) en *32*, 686 (1939).

[2]) Methode v/h Rijks-Instituut voor Brandstoffen-Economie 's-Gravenhage, waarbij de met een 5 % opl. van $ZnCl_2$ gedrenkte kool 4 uur wordt gegloeid op 600° C, vervolgens uitgewasschen en gedroogd.

na snel filtreeren wordt het filtraat teruggetitreerd met 0.05 n natriumthiosulfaat; de uitkomst wordt berekend als mg-aequivalenten jodium vastgelegd per één gram kool.

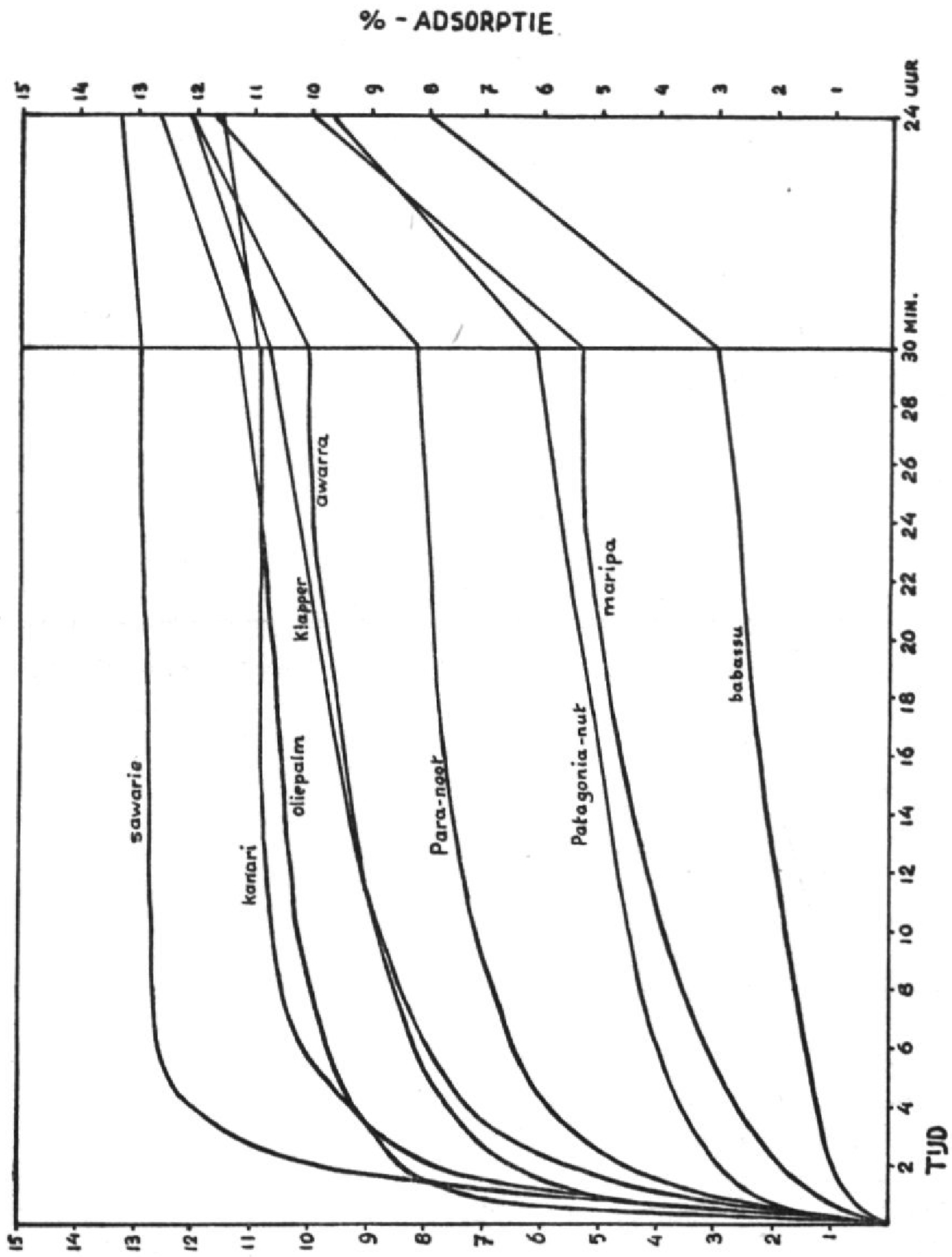
De adsorptie van aetherdamp is verricht volgens de methode die A. J. VAN DUUREN, chem. drs., in ons laboratorium heeft uitgewerkt voor bleekaarde [1]). Het adsorptie-vermogen van de te onderzoeken stof wordt daarbij volumetrisch bepaald, hetgeen tevens mogelijk maakt het beloop van de adsorptie met den tijd te vervolgen. Voor de beoordeeling van een koolsoort, die bestemd is voor de binding van gassen, is dat zeer belangrijk. Naast de in tabel III bijeengebrachte eindcijfers van de adsorptie van jodium en aetherdamp, hebben wij daarom in een grafiek (z.o.z.) het beloop van de adsorptie van aetherdamp aan de diverse koolsoorten weergegeven, ons daarbij beperkt tot de kool in geactiveerden toestand, omdat die vorm de praktijk het meest nabij komt.

TABEL III.

ADSORPTIE-METINGEN.

Monster No.	verkoolde dop van	jodium (mg aeq./g kool)		aetherdamp (in %)	
		oorspronkelijk	geactiveerd	oorspronkelijk	geactiveerd
244	awarra	2.23	3.36	—	11.7
K.M. 3423–7	maripa	1.52	2.16	6.2	10.0
640	Patagonia nut	1.86	2.76	—	9.7
1899	babassu	1.10	2.94	—	8.0
3104	sawarie	1.80	4.28	9.6^5	13.3
3784	para-noot	1.42	3.16	—	11.8
K.M. 3550	kanari	2.31	3.66	10.0	11.5
2689	klapper	1.72	4.10	—	13.0
3408–2	,,	1.33	3.14	7.5	10.8
4270	,,	1.25	3.83	—	12.6
4151	oliepalm	0.41	3.43	3.6	12.2
4457	,,	0.60	3.51	—	13.1

[1]) Proefschrift in bewerking.

Beloop van de adsorptie van aetherdamp aan de verkoolde schalen (bij 22° C., evenwichtspanning 15 cm kwik).

Uit tabel III blijkt, dat beide metingen parallel loopende uitkomsten geven; een kool, die na activeering behoorlijk jodium bindt, doet zulks ook voor aetherdamp. Het effect van de activeering kan daarbij soms verrassend groot wezen, zie b.v. de monsters palmkerndoppenkool.

Nemen wij de uitkomsten van de kool van klapperdop en palmkerndop in geactiveerden toestand als uitgangspunt, dan zien wij, dat van de overige palmzaden slechts die van de awarra daar dichtbij komen, bij de andere boomzaden maakt vooral sawarie een goede indruk. Een tegenvaller vormt de kool van babassuschalen; dat wij voor die kool destijds — d.w.z. in 1931 — geen belangstelling konden vinden, behoeft dus nu niet meer te verwonderen.

Wij hebben vervolgens over de laboratoriumresultaten nog overleg gepleegd met de industrie van gas-adsorptie- en andere koolpreparaten. Daarbij werd de schaal van de para-noot als geheel genomen toch te dun bevonden; wij hebben er trouwens al op gewezen, dat van deze schalen slechts de ribben aan de vereischte minimummaat zouden voldoen. Ook van de kanari-pit werd de schaal wat dikte betreft als op de grens zijnde beschouwd, wat gezien het resultaat der adsorptiemetingen jammer is. De sawarie-dop maakte een gunstigen indruk, al blijft de eigenaardige brosheid na verkoling nog een punt, dat misschien door de praktijk nader bezien zal moeten worden.

Hoe staat het nu met de mogelijkheden voor exploitatie van vethoudende palm- en boomzaden in Suriname? Besproken worden die o.a. in het rapport van het Suriname Studie-Syndicaat, dat door J. S. C. Kasteleyn, B. J. Kluvers en E. Snellen uitgebracht is over hun in 1919 ondernomen studiereis [1]) (blz. 151 onder het hoofd „Andere boschproducten").

Maripa en awarra worden in de eerste plaats door hen genoemd, omdat die reeds verreweg de belangrijkste vetproducenten zijn voor de in het binnenland gevestigde boschnegers en indianen, zoodat het den rapporteurs mogelijk voorkomt, dat de zaden in een of anderen vorm een uitvoerartikel zullen worden. Vervolgens noemen zij de krappa-pitten, die misschien ook beteekenis voor de toekomst kunnen krijgen.

In aansluiting op die opmerkingen heeft ook Tj. Pyttersen [2]) nog eens de aandacht op maripa en awarra gevestigd, met moge-

[1]) Samenvatting in West-Ind. Gids *1*, 287 (1919/20).
[2]) West-Ind. Gids *2*, 509 (1920/21).

lijkheid van uitvoer der kernen. Naderhand zijn van Fransche zijde beide palmen uitvoerig beschreven [1]), omdat men er ook in Cayenne economische beteekenis in zag.

In 1926 scheen een en ander voor Suriname tot resultaten te zullen leiden; opgericht werd namelijk door Amerikaansche belanghebbenden de Dutch Guiana Oil Extraction Company (N.V. Nederlandsch-Guyana Oliewinning Maatschappij) gevestigd te Paramaribo, waaraan gerekend van 1 Januari 1927, voor den tijd van 5 jaren, concessie werd verleend om ter bereiding van olie, zaden van krappa-boomen, van de verschillende palmsoorten en van andere boomen en planten te verzamelen op een perceel land, groot ongeveer 61.000 ha, oostelijk van den Corantijn [2]).

Na een begin van uitvoering der werkzaamheden, in den vorm van een exploratie van het terrein en het zoeken naar de geschiktste vet-extractiemethode, is niets meer van deze maatschappij vernomen. Dus ook eenigerlei gegevens over de schalen dier zaden zijn uitgebleven.

Die zijn tenslotte wel tot op zekere hoogte verkregen bij de sawarie-noot, toen daarvan in 1936 tot pelling in Paramaribo werd overgegaan, zoodat slechts de kernen werden uitgevoerd, in navolging van hetgeen in Brazilië met de para-noot geschiedde (verg. litt. blz. 260). Voor de schalen is toen in Nederland belangstelling geweest als grondstof voor knoopenfabricage; zij bleken daartoe echter niet geschikt, doordat zij als gevolg van de manipulaties verbonden aan het winnen der kernen — drogen en kraken — te veel scheurtjes bevatten en te ongelijke stukken opleverden. Verkolingsproeven zijn destijds niet genomen; slechts weten wij dus, dat de schalen centraal beschikbaar zouden zijn.

Afgerond is het vraagstuk van de mogelijkheid van bijeenbrenging der schalen van awarra en sawarie dus nog geenszins, doch voor het oogenblik zullen andere tijden afgewacht moeten worden, alvorens over meer gegevens te kunnen beschikken.

Amsterdam, Juni 1942.

---

[1]) F. HEIM DE BALSAC en medewerkers „l'Aouara, palmier oléifère de Guyane" en „Le maripa, palmier oléifère de la Guyane Française", Bull. Ag. Gén. Col. *19*, 1180 (1926), *20*, 73 (1927) en *24*, 595 (1931).

[2]) „De economische toestand van Suriname in 1926", blz. 5 en idem 1927 blz. 5; Ind. Mercuur *50*, 107, 180 en 312 (1927).

DE GESCHIEDENIS VAN HET COLLEGIUM NEERLANDICUM DE EERSTE EN EENIGE MIDDELBARE ONDERWIJSINRICHTING OP CURAÇAO, 1866–1871.

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Vóór 1819 was het onderwijs op Curaçao nog zeer primitief en gebrekkig. Eerst in genoemd jaar is er sprake van een regeling, toen bij Publicatieblad van 29 November No. 28 een „Provisioneel reglement op het schoolwezen" werd vastgesteld.

Voor de kinderen van een groot aantal ingezetenen, vooral van de gegoeden, was het openbaar onderwijs niet bevredigend, en zoo ontstonden er langzamerhand particuliere onderwijsinrichtingen, welke volgens de regeling van 1819 om „gewigtige redenen" konden worden toegelaten, mits het aantal dat van drie niet te boven ging.

Het regeeringsreglement van 1865 gaf voor het onderwijs op Curaçao dezelfde voorschriften als voor dat in Suriname, en in 1873 werd een verordening vastgesteld, regelende het onderwijs, welke in niets meer leek op haar voorgangster van 1819. Deze omvatte het lager onderwijs. Uitgebreid lager onderwijs deed in 1897 op Curaçao zijn intrede.

Middelbaar onderwijs is alleen in de jaren 1866 tot 1871 door een particuliere instelling gegeven. Het had dus wel een kortstondig bestaan.

De bedoeling met de oprichting van deze middelbare school was Curaçaosche jongelieden na het verlaten van de lagere school voor universitair onderwijs op te leiden, zoodat de ouders hun kinderen daartoe niet naar buitenlandsche kostscholen (in Nederland en Amerika) zouden behoeven te zenden of huisonderwijs te doen geven, waaraan groote kosten verbonden waren.

Te dien einde namen een aantal op den voorgrond tredende personen te Willemstad in 1865 het besluit een vereeniging te stichten, welke maatregelen zou beramen tot de invoering van middelbaar onderwijs.

Het waren in alphabetische volgorde de heeren Mathias Daal, dr. Ferguson, mr. J. W. Heldewier Vignon, lid van den kolonialen raad, mr. Sol. C. Henriquez, griffier bij de rechtbank, James A. Jones, koopman, lid van den kolonialen raad en lid van de rechtbank, mr. M. C. Römer, procureur, dr. Royer, mr. Abr. Matthieu de Rouville, procureur-generaal (de latere gouverneur), en ds. G. J. Simons.

Dit oprichtingscomité riep de vereeniging „Collegium Neerlandicum" in het leven, dat een kapitaal bijeenbracht voor de uitvoering van haar plannen. In korten tijd had het voldoende niet rentegevende aandeelen geplaatst, waardoor men in staat gesteld werd een gebouw aan te koopen en de uitzending en salarieering van personeel te bekostigen. Als bestuur van dit Collegium Neerlandicum traden de heeren Heldewier Vignon, Henriquez, Jones, Römer en Simons op. Tijdens de oprichting der vereeniging was gouverneur der kolonie J. D. Crol, die in 1866 aftrad en door den procureur-generaal mr. A. M. de Rouville werd vervangen. Deze gouverneur werd als „een algemeen hoogstaand man en een vriend van ontwikkeling en vooruitgang" beschouwd. Hij werd niet alleen oprichter en aandeelhouder, maar tevens beschermer van het Collegium Neerlandicum, waaraan hij zijn zoon als leerling deed inschrijven.

Er werd nu in de Nederlandsche bladen een advertentie geplaatst, waarin een directeur en verder personeel werd opgeroepen. Daarop volgde de benoeming van den heer Pieter Maronier, een op 22 December 1825 geboren Rotterdammer, die hoofd eener school te 's-Hertogenbosch was, bezitter van de hoofdakte en akten Fransch, Duitsch en Engelsch en die bereid gevonden werd deze benoeming voor den tijd van vijf jaren te aanvaarden. Met hem werd in Nederland nog aangesteld de heer E. Bolink van Deventer.

De heer Maronier (broer van den toenmaals bekenden predikant), echtgenoote en twee dochtertjes vertrokken den 29sten Juli 1866 uit Amsterdam over Texel met het zeilschip „Curaçao Packet", kapitein Ruiter (of De Ruyter). Met hen maakte de onderwijzer Bolink de reis mede en een zekere heer Tj. Baanstra.

Na een voorspoedige reis van 89 dagen, waarvan tal van bijzonderheden in een omzendbrief van den heer P. Maronier aan zijn broers en zusters te Leiden, 's-Gravenhage en Rotterdam worden verhaald, kwam het onderwijzersgezin den 25sten October, na St. Thomas te hebben aangedaan, te Willemstad aan en werd het aan de Handelskade door het bestuur van het Collegium

Neerlandicum begroet. Het begaf zich voorloopig naar een hotel om later in het gebouw zelf zijn intrek te nemen.

Het bestuur had uit het bijeengebrachte kapitaal een gebouw aangekocht, dat in gebruik van de Loge was, gelegen in de wijk Schaarloo tegenover Pietermaai, waarvan het door een breed water, het Waaigat, gescheiden was. Aangezien de Loge zelf dit gebouw had willen koopen, heeft dit aanleiding tot eenige wrijving gegeven, welke later echter tusschen beide vereenigingen werd bijgelegd.

Rondom het geelgekalkte gebouw was een flink terrein, omgeven door een hooge muur met enkele poortdeuren. Enkele bijgebouwen voor het bedienend personeel der school met hun gezinnen stonden op dit erf, waarop, zooals overal elders, een flinke regenbak aanwezig was. In den rotsachtigen tuin groeiden alleen cacteeën. Bloemen, zooals oleanders, rozen, jasmijnen en balsemienen, waren in houten bakken met teelaarde geplant.

De groote benedenzaal, waaromheen een galerij liep, werd bestemd voor de jongensafdeeling. Een meisjesafdeeling zou later in de bovenverdieping worden ondergebracht.

Over zijn woongelegenheid schrijft de heer Maronier, dat die ook in de bovenverdieping van het gebouw was gevestigd. Een ruime galerij sloot zich daarbij aan, vanwaar men een prachtig uitzicht had op de St. Annabaai. Noch in de woon- noch in de schoolruimten waren gordijnen of behang. De wanden waren wit gekalkt. Vloerkleeden en -zeil waren evenmin bekend; de vloeren waren van planken of plavuizen met het oog op kakkerlakken, schorpioenen, hagedissen enz. Jalouzieën zorgden overdag voor het temperen der zonnehitte. Als verlichting dienden kaars en kronen en kleinere hangers aan den muur, benevens enkele-patent-olielampen. Bij gebrek aan muurkasten werden kasten aangeschaft, welke, evenals ander meubilair, alle van massief mahoniehout waren. Men sliep op veldezels, en bij deze eenvoudige inrichting van huis- en slaapkamers leverde het niet zooveel bezwaar op in de kamers van de bovenverdieping slaapgelegenheid voor de in het internaat opgenomen jongelui in te richten.

Het leerplan omvatte onderricht in Fransch, Duitsch, Engelsch en Spaansch, de oude talen, wiskunde geschiedenis en aardrijkskunde, en als bijvakken teekenen, muziek en gymnastiek. Voor het Spaansch werd de heer Pierre Chevallier Leon, een Curaçaoënaar aangesteld, aan wien tevens de 2de klasse werd toevertrouwd; de heer Bolink kreeg de 3de klasse en een ander Curaçaoënaar, Paul Curiel, de 4de klasse. De heer Maronier, die in Rotter-

dam met goed gevolg de teekenakademie had bezocht, gaf twee malen per week des avonds van 8 tot 9 uur teekenles. Aangezien hij in de muziek goed was onderlegd — hij was meermalen te Rotterdam als solist in de Doelenconcerten opgetreden — nam hij ook de muzieklessen voor zijn rekening. Voor de later opgerichte meisjesafdeeling kwamen twee vrouwelijke leerkrachten uit Nederland over, nl. de op 14 Juli 1836 te Rotterdam geboren onderwijzeres Marie Maronier, zuster van den directeur, en Mej. Jeanne Cocheret, eveneens uit Rotterdam.

Het toezicht over de inrichting, het personeel en de regeling der lesuren berustte bij den directeur.

De schooltijd was vastgesteld van 9 tot 3 uur. Deze tijd werd door een rustuur onderbroken, bestemd voor het nuttigen van het middagmaal, spel en ontspanning. Negerinnen brachten voor de leerlingen het middagmaal van huis, aangezien de meesten te ver van school woonden om daarvoor weg te gaan. Des Zaterdags was er geen school. De groote vacantie duurde vier weken, van half December tot half Januari.

Het bestuur had reeds per advertentie in *De Curaçaosche courant* van 11 Augustus bekend gemaakt, dat de opening van het Collegium vermoedelijk half September zou geschieden en den ouders verzocht bij den heer Jones opgave voor plaatsing der leerlingen te doen.

Na voldoende besprekingen en voorbereidingen met den directeur was het dan zoover gekomen, dat de opening op 5 November 1866 met 30 leerlingen kon plaats hebben. Den heer Maronier werd bij gouvernementsbesluit van 2 November 1866 No. 674 vergunning verleend tot het openen eener school, teneinde onderwijs te geven in de Nederduitsche, Engelsche, Fransche en Hoogduitsche talen en de verdere vakken van het lager onderwijs. Aan deze beschikking werd uitbreiding gegeven door de vergunning, om behalve de daarin genoemde vakken ook de vakken te doceeren van het uitgebreid lager en middelbaar onderwijs.

Dat de opening van het Collegium Neerlandicum met leede oogen werd gezien door de andere onderwijsinrichtingen op Curaçao, die daarvan zware mededinging vreesden, is wel uit verschillende feiten gebleken.

Er bestonden te Willemstad 3 particuliere scholen, die van de heeren Vargas, Huyke en Brouwer. Het Collegium Vargas, waarvan de heer C. M. Diaz de directie van C. Acosta had overgenomen, maakte 11 Juli 1866 een leerprogramma bekend met de namen van de leeraren, welke het 25 Augustus nogmaals publi-

ceerde, thans uitgebreider. Het aantal leerlingen bedroeg 72, waarvan de helft intern was. Ook adverteerde het, dat op Zaterdag avond van 7 tot 8 uur „conferencias filologicas" voor leerlingen en ouders zouden worden gehouden.

De Roomsch-Katholieke onderwijzer B. J. H. Huyke plaatste in *De Curaçaosche Courant* van 8 September 1866 een ingezonden stuk van den volgenden inhoud: „Door een vriendelijke hand gewerd mij dezen morgen eene prospectus van het collegium Neerlandicum. Hoe groot voorstander ook van alles wat het nut der kolonie kan bevorderen, en der vrijheid van onderwijs, indien zij niet door onedele middelen belemmerd wordt, mijne volle adhesie schenk, zij het mij echter vergund, eene enkele aanmerking betreffende de prospectus te maken.

De bedoelde prospectus doet in een harer regels uitkomen alsof op eene of meer alhier bestaande scholen „veel beloofd, en weinig nagekomen wordt". Voor zoo veel mij stellig bekend is, hebben geene inrichtingen van onderwijs prospectussen doen verspreiden, dan het Collegie „Vargas" en mijne school. Daar gene (Vargas) zich aangaande „het beloven en nakomen" van zijne prospectus consequent gebleven is, zoo kan die insinuatie slechts alleen *mij* gelden, en daar zij eene beschuldiging inhoudt, haast ik mij, mij van die blaam te zuiveren en het goede publiek, dat zoo ligt daadzaken voor schijn aanneemt die inlichting te geven zoo noodzakelijk tot goed begrip van de zaak zelve.

Het is eene bij het hier bestaande Gouvernement, zoowel als bij het Ministerie van Koloniën bekende daadzaak, dat ik gedurende mijn 21-jarige loopbaan als onderwijzer alhier, de goedkeuring der bevoegde autoriteiten heb mogen verwerven.... Het jaar 1866 kan hierop eene uitzondering maken. Immers dit jaar ondervond ik niet alleen tegenwerking van eene te sterke en hier en daar onwettige concurrentie, maar werd ik bezocht door eene hevige en langdurige ziekte".

Huyke geeft verder op hoe hij de leerstof moest beperken en gaat dan voort:

„En ziedaar dan nu als vanzelf aangetoond, hoe in 1865 door noodzakelijkheid des middels en in 1866 per pur principe, veel beloofd is en weinig nagekomen!!

„Ik zou nu mijne taak als afgesponnen kunnen beschouwen, indien ik hare oorzaak niet in verband behoorde te brengen met hare gevolgen.... Immers donkere wolken pakten zich samen om te gelegener tijd los te barsten en evenals in 1850 bij de oprichting der school der maatschappij en in 1857 bij de aankomst

van den heer Brouwer uit Suriname, het gebouw tot in deszelfs grondslagen te schokken en aan te tasten. Met niet zonder grond, durf ik vragen, vanwaar toch steeds dit verschijnsel?"

Huyke zocht dan de reden in zijn godsdienstige richting. Hij schrijft verder: „Overigens durf ik ouders en voogden, die zich natuurlijk aangetrokken gevoelen tot het schijnbaar schone en uitlokkende van de vele, zeer vele beloften, voorkomende in de prospectus van het Collegium Neerlandicum, maar waarvan de nakoming nog ver in het verschiet ligt, aanraden op hunne hoede te zijn, zich niet te vergapen aan de uiterlijken schijn, te denken dat niet alle veranderingen verbeteringen zijn, en ook alles geen goud is wat er blinkt". (w.g.) B. H. J .Huyke.
Curaçao, 5 Sept. 1866.

De andere tegenstander was de heer A. Brouwer. Deze in 1857 uit Suriname gekomen onderwijzer, die op Curaçao een school geopend had, maakte in *De Curaçaosche Courant* van 27 October 1866 bekend, dat hij 1 Januari 1867 aan zijn school een meisjesafdeeling had verbonden, waarvan het lesgeld *f* 5.— per maand zou bedragen. Voor enkel Hollandsch onderwijs en voor het leeren van twee of meer talen zou dit lesgeld *f* 8.— in de maand zijn.

Ook wist de heer Brouwer gedaan te krijgen, dat bij gouvernementsbesluit van 16 November 1866 de vergunning van 30 October, om lager onderwijs te geven, werd uitgebreid tot uitgebreid lager en middelbaar onderwijs. Zulks werd in *De Curaçaosche Courant* van 17 November 1866 bekend gemaakt.

Na de eerste groote vacantie wies het aantal leerlingen bij de nieuwe inschrijving voor het Collegium Neerlandicum begin Januari 1867 van 30 tot over de 100, en na de toevoeging van de meisjesafdeeling breidde dit aantal zich nog aanzienlijk uit. Terecht kon men dus van een bloeiende onderwijsinstelling spreken. Na ongeveer een jaar bleek uit de opgedane ervaring, dat over het algemeen de meeste waarde aan onderwijs in Fransch, Duitsch, Engelsch en Spaansch werd gehecht, terwijl het doceeren in de zuivere uitspraak van het Nederlandsch als eerste vereischte werd gesteld. Dat er aan het Nederlandsch op Curaçao wel meer aandacht geschonken mocht worden, blijkt uit hetgeen de heer Maronier aan zijn familie schreef. „Het Hollandsch", aldus uit hij zich, „dat men hier hoort en leest is erbarmelijk, soms onverstaanbaar, dit komt, omdat er hier door al de negers, de bedienden en zelfs in het huis van vele deftige families een patois wordt gesproken, dat het papiementsch heet en een zamenraapsel is

van het indisch, spaansch, engelsch en hollandsch zonder eenige grammaticale regelen. Ook mijne leerlingen spreken voor het meerendeel dit patois zeer vlug en gaarne, terwijl slechts enkelen zich gemakkelijk in het hollandsch uitdrukken; daarbij komt dan nog, dat ik onder hen verscheidene heb, die te New-York of elders in N.-Amerika woonden en te huis altijd Engelsch spreken, die mij niet begrijpen als ik hollandsch spreek, waardoor ik enkele vakken, zooals geschiedenis, aardrijkskunde enz. in de hoogste klasse in het engelsch moet behandelen".

De heer Maronier deelt ook een en ander van zijn secondant mee, van wien hij weinig of geen dienst heeft, aangezien die nooit iets aan vreemde talen heeft gedaan en er weinig begrip van heeft. Deze was, „altijd op dorpsscholen onder boerenpummels werkzaam geweest en bezit weinig tact om met knapen uit goede kringen om te gaan". De heer Maronier beoordeelt hem als iemand, die zeer op zijn gemak gesteld is, zich spoedig vermoeit en zeer langzaam is. Zijn traktement was *f* 1200.— per jaar, en de briefschrijver meent, dat men voor dat bedrag wel wat beters had kunnen krijgen. Hij hoopt niet, dat hij 5 jaar bij hem op Curaçao zal blijven, want zijn taak, die al zwaar was, werd er niet door vergemakkelijkt.

Ook buiten Curaçao had het Collegium Neerlandicum belangstelling en vertrouwen. Kostleerlingen kwamen er van St. Domingo, St. Thomas en van plaatsen van de kust van Zuid-Amerika. Voor hen moest een internaat worden ingericht. Ook van de afgelegen plantages op het eiland kwamen leerlingen van Maandag tot Vrijdag. Deze gebruikten hun maaltijden ten huize van den directeur, wiens echtgenoote de zorg voor de huisvesting en voeding van deze kostleerlingen op zich nam, hetgeen haar heel wat drukte verschafte.

Het C.N. was, zooals de heer Maronier schreef, het onderwerp van het gesprek in alle kringen op Curaçao. De indruk van de familie Maronier was zoowel van hun persoonlijkheid als van de werkzaamheden zeer gunstig en men koesterde de beste verwachtingen van de toekomst van de school, ofschoon het Collegium ook vele vijanden had, zooals al uit de aangehaalde ingezonden stukken in *De Curaçaosche Courant* is gebleken Andere bijzondere onderwijsinrichtingen verlaagden hun prijzen om het te beconcureeren, maar aapten den heer Maronier in alles na, werkten hem tegen en benadeelden het collegium.

Deze eerste middelbare onderwijsinrichting zou zeker steeds in bloei zijn toegenomen, ware het niet, dat bij de wrijving tus-

schen de verschillende op het eiland wonende rassen, welke reeds van nature bestond, nog politieke moeilijkheden hun invloed hadden doen gelden.

De in 1870 op Curaçao ontstane moeilijkheden van politieken aard vonden voor een deel haar aanleiding in persoonlijke geschillen tusschen den heer Wagner, opvolger van gouverneur De Rouville, en den De Rouville opgevolgden procureur-generaal, mr. Sassen, die met zijn voorganger zeer bevriend was geweest. Volgens den heer Maronier kwam daardoor wrijving onder de leden van het bestuur zijner school en onder de ouders zijner leerlingen. Een en ander zou tot den ondergang, althans tot den achteruitgang, der school hebben geleid, welke in de eerste jaren met zooveel geestdrift ondersteund werd, maar die tengevolge van die woelingen op het eiland werd geschaad.

Het was begrijpelijk, dat de heer Maronier, toen de termijn van vijf jaren, waarvoor hij zich verbonden had, ten einde liep, geen lust gevoelde dien te verlengen. Zijn levenswerk, waaraan hij zich met zooveel ijver en toewijding met zijn echtgenoote had gegeven, kwijnde weg, en daarbij kwam de ziekte van mevrouw Maronier, voor wie het klimaat minder gunstig voor haar gezondheid was.

De familie Maronier keerde na de opheffing van het Collegium Neerlandicum in Juni 1871, naar het vaderland terug met den in 1857 gebouwden schoener Raphaël, kapitein Van de Velde Smit, een boot van 94 last, 178 tonnen. Het gezin bestond uit den heer Maronier, zijn echtgenoote mevrouw Maronier-Cort en drie dochters, waarvan een op 16 December 1866 op Curaçao geboren was.

Zijn zuster Marie Maronier bleef op Curaçao achter. Zij kwam van Juni 1871 tot Mei 1878 ten huize van de familie Heldewier Vignon als huisonderwijzeres, in welke betrekking zij die familie, blijkens een haar geschonken verklaring, veel voldoening gegeven heeft.

Na de opheffing van het Collegium Neerlandicum stichtte Leon met den heer A. D. Brusse een nieuwe school, terwijl ook Curiel later een school oprichtte, welke hij „Civilisador" noemde en daarna nog een andere school om tenslotte naar Panama te vertrekken. De heer Bolink ging naar Amerika, waar hij verder studeerde en promoveerde.

In Nederland teruggekeerd, bleven nog vele jaren de vriendschapsbanden bestaan tusschen de familie Maronier en vele Curaçaosche families, die zijn werk voor de cultureele verheffing

van Curaçao hebben gewaardeerd. Ongetwijfeld heeft de vijfjarige arbeid van den heer Maronier op Curaçao veel invloed gehad op tal van mannen, die later een belangrijke plaats in de Curaçaosche samenleving hebben ingenomen.

Bronnen: *Amigoe di Curaçao* van 26 Januari, 2 en 9 Februari 1935, als aanvulling op het Artikel van J. van den Bosch in *De Vacature* van 3 en 10 Juli 1934. Brieven, dagboek en aanteekeningen van de familie Maronier.

GESCHIEDKUNDIGE SPROKKELINGEN

II.

WILLEM AUGUST (VAN) SPENGLER

Deze Van Spengler behoort tot de niet zoo weinige personen, die naar de West gezonden werden, niet zoozeer omdat zij de aangewezen personen waren om bepaalde betrekkingen te bekleeden, maar meer om hen aan een baantje te helpen, soms ook om hen in het moederland kwijt te zijn.

Van Spengler is geboren te Cuyk 13 December 1770 als zoon van Laurens Spengler en Anna Geertruida Hummel. Waarschijnlijk was dan ook zijn naam Spengler zonder *van*, maar in de West-Indische archivalia wordt hij algemeen Van Spengler genoemd. Zijn vader was een broeder van den Johannes Gerardus, die in 1816 in den adelstand verheven is. Willem August wordt in de Curaçaosche stukken ook wel „baron" genoemd.

Hij trad in den zeedienst. Op 25-jarigen leeftijd week hij als luitenant uit met het Oranjehuis en kreeg in 1796 een „allowance" van den Engelschen koning; in 1799 nam hij deel aan den inval der Engelschen en Russen in Noord-Holland, waarbij hij als luitenant belast werd met het bevel over een der schepen, die bij Den Helder in handen der Engelschen waren gevallen. In Engeland huwde hij in 1801 Harriet Graham, uit welk huwelijk een dochter Suze geboren is.

Onder Lodewijk Napoleon is hij in Holland terruggekeerd. De koning benoemde hem in 1808 tot ridder in de orde der Unie.

Uit de *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck* door dr. H. T. Colenbrander (blz. 44/5 noot) is het bekend, dat Van Spengler al in dezen tijd dong naar een gouverneurschap van St. Eustatius en de koning ook wel bereid was hem te benoemen, maar Napoleon er niet van wilde weten. Falck noemt *Van* Spengler een wildzang, doch het is niet duidelijk, of hetgeen hij daarop laat volgen: „Hij vond zelfs middel van op de emolumen-

ten van dien post te anticiperen, nam deel aan alle kostbare plaisieren, vertoonde ook waar het niet of weinig te pas kwam een ronde goudbeurs, en speelde bij Bezerra (in de Groote Houtstraat waar nu Canneman woont) aan de dure whistpartij" op Van Spengler of op een anderen gegadigde voor dien post, Bentinck van Rhoon, slaat.

In ieder geval, Van Spengler moest zich vergenoegen met een postje bij het departement van de Jacht.

7 October 1816 kwam Van Spengler op Curaçao om daar tot havenmeester te worden benoemd, gelijk geschiedde. De gouverneur-generaal A. Kikkert gaf hem te verstaan, dat die post eigenlijk weinig noodig was; te voren was zij ad interim vervuld door den loods James Smith. De regeering in het moederland was ook spoedig hiervan overtuigd, en schreef den gouverneur-generaal, dat hij zich gemachtigd kon houden, bij het overlijden van Van Spengler beide posten in één persoon te vereenigen. Het liep anders. Smith bedankte als loods in 1821, en toen kreeg Van Spengler dit ambt, waaraan alleen emolumenten verbonden waren, n.l. twee derden van het loodsgeld.

Intusschen had Van Spengler, die drie maanden na zijn aankomst, en dus zeer kort na het overlijden op Curaçao van zijn eerste vrouw, met Amalia Louisa Jutting, een dochter des lands, was gehuwd, uit welk huwelijk 14 April 1818 een zoon Laurens Wilhelm geboren werd, ook andere baantjes. In 1818 was hij benoemd tot tolk voor Fransch, Duitsch en Engelsch. In 1819 volgde hij den graaf De Larrey op als ongegradueerd lid van den Raad van civiele en crimineele justitie.

Van Spengler was dus in 1821 havenmeester, tolk, rechter en loods, een wel zeldzame samenvoeging van betrekkingen. En hij bleef dat alles, tot hij in 1823 gouverneur van St. Eustatius, St. Martin en Saba werd. Bij Koninklijk besluit van 6 Juli 1822, toen Falck aan het hoofd van het departement van Onderwijs, Nijverheid en Koloniën stond, was Van Spengler benoemd. In April 1823 komt hij voor het eerst niet meer voor op de ambtenarenlijst van Curaçao, zoodat aan te nemen is, dat hij in Maart 1823 zijn gouverneurs-ambt der Bovenwindsche eilanden heeft aanvaard.

Omtrent het bestuur van Van Spengler, dat juist vijf jaar geduurd heeft, zou een opzettelijk onderzoek waarschijnlijk niet veel nieuws aan het licht brengen. Falck schrijft t.a.p.: „maar ongelukkig, dat in dit bestuur niets merkwaardigs geweest is, behalve zijn mildheid in het uitgeven van zeebrieven, welke nu

en dan zelfs gevonden zijn aan boord van vaartuigen wegens verboden slavenhandel te Sierra Leone „opgebracht". En A. H. Bisschop Grevelink, een tijdgenoot, destijds nog koloniaal secretaris van St. Eustatius, vertelde in 1846 in de *Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde kolonien* in zijn „Beschrijving van het eiland St. Eustatius", dat Van Spengler diners, bals en soirées gaf, en zich het hoofd niet brak met bestuurszaken, „en men koos het verkeer met kapers en zeeroovers"

Toen in 1827 aan den commissaris-generaal voor de West-Indische bezittingen, J. van den Bosch, den lateren gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, eerst alleen voor Curaçao bestemd, ruimer opdracht gegeven werd, werden daarin de Bovenwindsche eilanden betrokken voor een onderzoek naar het bestuur van Van Spengler. De klachten daarover betroffen oorspronkelijk het achterwege blijven van de periodieke verantwoordingsstaten, en reeds in 1826 was den voorzitter van den Raad van politie op St. Martin een onderzoek opgedragen naar den staat van zaken op St. Eustatius. Sedert waren de klachten vermeerderd. Zij betroffen, zooals Falck vermeldt, het afgeven van zeebrieven aan vreemde schepen, die verboden slavenhandel dreven en ook de bescherming, die op St. Eustatius zou verleend worden aan Columbiaansche en Buenos-airiaansche kapers met hun prijzen. Als laatste punt is daarbij gekomen een onderzoek naar de schulden, die Van Spengler in het moederland onbetaald zou hebben gelaten.

Van den Bosch, die aanstonds getroffen was door het groote zelfvertrouwen, door Van Spengler aan den dag gelegd, heeft naar alles een uitvoerig onderzoek ingesteld, waarvan de uitslag is neergelegd in zijn uitvoerig *Verbaal*, op het Algemeen rijksarchief te 's-Gravenhage aanwezig, waaruit de hoofdzaken zijn meegedeeld in de „Brieven van den commissaris-generaal voor de (Nederlandsche) West-Indische bezittingen. J. van den Bosch aan den minister voor de Marine en de Koloniën (1827—1829)" in de *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* Deel LI.

Het onderzoek omtrent Van Spenglers geldelijk beheer liet Van den Bosch instellen door den hem meegegeven financieelen deskundige A. H. Guljé, hoofdinspecteur van de directe belastingen, in- en uitgaande rechten en accijnzen in Zuid-Holland. Deze vond de saldo's, die volgens de boeken voorhanden moesten zijn, ook werkelijk aanwezig. Dit betrof rechtstreeks den gouver-

neur. Maar er was achterstand in de administratie, die verontschuldigd werd met de onbekendheid der ambtenaren met de Nederlandsche taal en zware ziekten van Van Spengler. Wel was het financieel beheer ongeregeld en onnauwkeurig gevoerd, doch dit werd geweten aan de ongeschiktheid van den boekhouder, die zonder genot van wachtgeld door Van den Bosch ontslagen werd.

Ook overigens had de commissaris-generaal bij zijn bezoek een gunstigen indruk van Van Spenglers beleid gekregen. Over het algemeen bleken de inwoners zeer tevreden met het bestuur van den gouverneur. Deze zelf had zich voldoende kunnen rechtvaardigen over de wijze, waarop hij de zeebrieven had afgegeven, waarbij hij niet afgeweken was van de bestaande voorschriften, al had door meer voorzorg het misbruik kunnen zijn voorkomen of verminderd. Onwaar was gebleken de beschuldiging, dat zeebrieven aan een niet-ingezetene waren afgegeven. Van den Bosch heeft hierin blijkbaar vooral gezien een misbruik, dat verhaald zou kunnen worden op hen, die zich voor deze schepen op St. Eustatius borg gesteld hadden.

Het moeilijkste was de kwestie van het toelaten der kaperschepen met hun prijzen. Ongetwijfeld werden kapers, behoorlijk van lettres de marque voorzien, op de reede van St. Eustatius toegelaten, maar dat was niet in strijd met stellige voorschriften, die alleen bevalen met de meest mogelijke voorzichtigheid te handelen, opdat niet aan een der partijen billijke redenen van klachten zouden worden gegeven. Eerst toen Van den Bosch al in Suriname was, kreeg hij uitdrukkelijk last de kapers te doen verwijderen. Men moet niet vergeten, alsdus schreef hij nog, dat Engeland en Frankrijk, die de klachten bij het Nederlandsche gouvernement inbrachten, groote scheepsmachten in de West-Indische wateren hebben om de kaperijen te bestrijden, en Nederland daarover niet beschikt. En toch bleek uit alles, dat het ook deze mogendheden geen ernst was met de bestrijding van wat zij zeeroof noemden. Bovendien ondervond de Nederlandsche handel, die door de kapers ontzien werd, de voordeelen van de gevolgde politiek.

Het onderzoek naar de schulden van Van Spengler schijnt niet zeer grondig geweest te zijn. De commissaris-generaal rapporteerde, in afwachting van hetgeen Van Spengler daarvan zelf nog zou vertellen, dat hij niet den indruk had, dat „zijne zaken tegenwoordig zoo gederangeerd zijn, of hij zal, vroeger of later, aan zijne verpligtingen te dien aanzien voldoen.''

Van Spengler was door Van den Bosch bij besluit van Maart 1828 ontslagen, nog vóór het onderzoek had plaats gehad. Dat moest wel gebeuren, omdat de drie Bovenwindsche eilanden voortaan niet meer een zelfstandige kolonie onder een gouverneur zouden uitmaken, maar, ondergebracht bij het eene gouvernement-generaal der West-Indische bezittingen, waarbij St. Martin dezelfde positie kreeg als St. Eustatius, door commandeurs zouden bestuurd worden. Onder nadere goedkeuring des Konings was Van Spengler een wachtgeld van *f* 6000.— 's-jaars toegekend. Zijn traktement had *f* 6000.— bedragen met *f* 3000.— tafelgeld.

Het liep alles heel anders af, dan Van den Bosch zich had voorgesteld.

Van Spengler was er blijkbaar de man niet naar om zijn schuldeischers tevreden te stellen, als zij het hem niet lastig maakten, althans met die in het moederland was het zoo. In 1822, toen hij nog op Curaçao was, had het gouvernement al eens ten bate van één hunner, die het geld ten slotte niet eens reclameerde, een goede *f* 350.— van Van Spenglers traktement ingehouden, en 8 jaar later kwamen er drie nieuwe opdagen, onder welke een kleermaker uit Zutfen, die nog *f* 250.— moest hebben, bij elkaar ruim *f* 1000.—, die heel spoedig aangezuiverd waren.

Van den Bosch bleef, in het moederland teruggekeerd, nog eenigen tijd de regeering van raad dienen in West-Indische aangelegenheden. Zoo kreeg hij ook een nieuwe klacht van het Engelsche gouvernement in handen over het optreden der ambtenaren op St. Eustatius, in een zaak van zeerooverij. De gewezen commissaris-generaal vond ook wel, dat het er ernstig uitzag en stelde voor een onderzoek door een bijzonderen commissaris of commissie. Aldus is geschied.

29 Juli 1829 vertrok de kapitein-luitenant ter zeer E. B. van den Bosch als commandant van Zr. Ms. S. *Proserpina* van Hellevoetsluis naar Suriname. Daar ontving hij van den gouverneur-generaal Cantz'laar zijn instructie, die als zijn taak voornamelijk omschreef een onderzoek naar de zaak der zeerooverijen in de West-Indische zeeën en de daarmee in verband staande gedragingen van sommige ingezetenen en ambtenaren op St. Eustatius en Saba. Zijn rapporten van 11 en 28 Februari, 6 en 15 Maart 1830 bracht hij uit aan den gouverneur-generaal. Men krijgt den indruk, dat Van den Bosch met groote nauwgezetheid zijn opdracht heeft uitgevoerd. Behalve onze bovenwindsche eilanden bezocht hij St. Thomas, St. Kitts en St. Barth om inlichtingen

in te winnen. Merkwaardig is, dat ook de commissaris-generaal Van den Bosch een veer moet laten.

De rapporteur deelt mee, dat zich onder het gouvernement van Van Spengler op St. Eustatius een stelsel van toelating en begunstiging der kapers gevestigd heeft, dat door den tijd een soort van wettigheid verkregen heeft, en waaraan de inwoners, doordien het gouvernement het ondersteunde, zich gerust overgaven. Dat stelsel bevatte zooveel verkeerdheden en was in de daad zoo onrechtvaardig, dat het oorzaak gegeven heeft tot de gegronde klachten van zoovele vreemde gouvernementen.

Dit ging vooraf aan de komst van den commissaris-generaal. Toen deze kwam, lag in de haven de kaper *Bolivar* onder John Ure met den prijs *Bella Escotha*. De commissaris-generaal keurde de regelmatige lossing van het grootste deel der lading van dezen prijs niet openlijk af, en nu dacht men, dat het zegel daaraan gehecht was. Verandering kwam eerst op den duur onder het bewind van den commandeur Van Raders.

Dit is de samenvatting van het betoog van Van den Bosch, dat met tal van feiten is toegelicht. Hij geeft verder verslag van zijn onderzoek naar het moreel gedrag, karakter en geschiktheid van de ambtenaren, waarbij Van Spengler niet genoemd wordt, en stelt maatregelen ter verbetering voor.

Cantz'laar ontsloeg dadelijk drie ambtenaren, maar onthield zich van eenigen maatregel ten aanzien van Van Spengler. Hij zond de stukken naar den directeur voor de Waterstaat, de Nationale Nijverheid en de Koloniën, die in een uitvoerig schrijven den Koning erop wees, dat wel geen bewijzen van opzettelijke medeplichtigheid aan zeeroof waren verkregen maar wel die van een ,,verachtelijke oogluiking met de onwettige handelingen der zoogenaamde kapers, eene verdachte ligtgeloovigheid in het aannemen der voorwendsels, onder welke die kapers of derzelver prijzen de Nederlandsche havens bezochten. En eindelijk eene hoogst berispelijke rekkelijkheid zoowel bij het verleenen van Nederlandsche Papieren aan de vreemde schepen die zich te St. Thomas en elders als kapers wilden gaan uitrusten, als bij het legitimeren der geroofde goederen, ten einde de kapers in staat te stellen dezelve in de naburige Deensche koloniën te gaan verkoopen". Van Van Spengler wordt dan gezegd, dat Van den Bosch hem beschouwt als ,,de middelijke oorzaak van hetgeen later is gebeurd, want het door hem gegeven voorbeeld van rekkelijkheid en dienstvaardigheid toen het eerste prijsschip ter reede van *St. Eustatius* verscheen, werd met gretigheid tot

rigtsnoer genomen door menschen, vanzelf geneigd tot onkiesche handelingen en die met derzelver betrekkingen met de kapers voordeel hoopten te doen."

Clifford, de directeur van het genoemde departement, vereenigde zich met dit oordeel van Van den Bosch, en herinnerde er nog eens aan met hoeveel gemakkelijkheid onder Van Spengler scheepspapieren werden afgegeven voor vreemde vaartuigen, bestemd tot het drijven van den verboden slavenhandel, en „voorts in het algemeen op de slordigheid, waarmede die Heer steeds de hem opgelegde pligten vervuld heeft en eindelijk op den blaam die zijne handelingen op het Nederlandsch West-Indisch bestuur geworpen hebben". Hij deed daarom het voorstel Van Spengler te ontslaan.

Een op te lossen moeilijkheid was nog, of hem pensioen moest worden toegekend. Clifford was van meening, dat de gewezen gouverneur niet mocht worden gelijkgesteld in pensioenrechten met den eerlijken en getrouwen ambtenaar, die zijn plichten steeds met nauwgezetheid heeft vervuld, want al waren er dan geen bewijzen van opzettelijke medeplichtigheid aan de misdadige bedrijven van zeeroof en verboden slavenhandel, er moest wel gesproken worden van berispelijke nalatigheid in het vervullen zijner plichten, waardoor anderen gelegenheid gegeven was om die strafbare bedrijven als onder zijn oog uit te oefenen. Een bepaald voorstel deed de minister nog niet.

Bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1831 werd Van Spengler op grond van het onderzoek van Van den Bosch definitief uit 's Rijks dienst ontslagen onder betuiging van 's Konings ongenoegen over de wijze, waarop hij zijn betrekking had uitgeoefend. Met ingang op 1 October 1831 zou het wachtgeld van *f* 6000.— ophouden, en alleen, „uit bijzondere consideratie" legde de Koning hem „een jaarlijksch onderhoud" van *f* 2400.— toe.

Groot geldelijk nadeel heeft Van Spengler van deze beschikking niet gehad. Hij overleed op Curaçao 20 October 1831.

Voor het bovenstaande zijn in hoofdzaak geraadpleegd de in den tekst genoemde bronnen. Voorts op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage het gouvernements-journaal van den directeur van Curaçao 1831, „West-Indische archieven 1828–1845 Curaçao en onderhoorige eilanden Bonaire en Aruba" nr. 3, het *Verbaal* van den commissaris-generaal J. van den Bosch, voor zoover niet gepubliceerd, „Koloniën na 1813" nrs. 1714–1717 en Koloniën „Resolutiën van 26 October 1830, no. 28". Deze laatste

portefeuille bevat alles wat op het onderzoek van den kapitein luitenant ter zee Van den Bosch betrekking heeft, hetgeen met het *Verbaal* van den commissaris-generaal een schat van gegevens inhoudt voor de geschiedenis der zeerooverijen en kaapvaart in de West-Indische wateren in dezen tijd. Onder de bijlagen der brieven van Van den Bosch aan Cantz'laar bevindt zich o.a. een origineele kapersbrief, als uit te geven door den gouverneur van St. Eustatius, St. Martin en Saba, geteekend in blanco door prins Willem V op 26 Januari 1781.

B. d. G. F.

BOEKBESPREKING

De nieuwste publicatie betreffende kolonisatie van blanken in Suriname (bl. 63 van den loopenden jaargang).

Dr. G. J. Vink vestigde er mijn aandacht op, dat ik zijn artikel in het Tijdschrift v.h. Ned. Aardrijkskundig Gen. op twee punten misverstaan had; inderdaad had ik in beide gevallen verkeerd gelezen.

De schrijver heeft niet tevens de aanteekeningen van zijn collega Dyk verwerkt, doch zijn verslag opgesteld aan de hand van de reisaanteekeningen welke de beide Heeren voor het grootste gedeelte te zamen hadden opgemaakt; zóó luidde de betreffende passage op bl. 675 van het Tijdschrift.

Verder was op bl. 689 niet sprake van gekleurde werkkrachten als nevenkolonisten, doch mede van blanken, waarvan er plus minus dertien met de honderd hoofdkolonisten, te zamen dus ongeveer honderd dertien gezinnen, de proefkolonie zouden vormen; de nevenkolonisten zouden den landbouw beoefenen, als nevenbedrijf, in de mate welke hun hoofdberoep (timmerman, slager enz.) dat zou toelaten. Van gekleurde arbeiders werd gesproken op de bladz. 682 en 689; hun aanwezigheid werd noodig geacht, zoolang het vraagstuk van het behoud der arbeidskracht van de kolonisten nog niet voldoende zou zijn opgelost. Met het oog hierop werd gerekend op woonruimten voor twee Javaansche arbeidersgezinnen per kolonistengezin.

April 1942. M.

Honderd jaar Curaçao 1842 12 Januari 1942. Uitgave zusters Franciscanessen Moederhuis „Mariadal" Roosendaal.

Dat de zusters Franciscanessen te Roosendaal, die den 12den Januari 1842 voor het eerst voet aan wal zetten op Curaçao om een maand later hun werk voor de Curaçaosche jeugd te beginnen,

hun honderdjarigen arbeid in Curaçao herdacht hebben, is te begrijpen. Dat zij dat doen o.a. door de uitgave van een gedenkboekje van bescheiden omvang maar met waardevollen inhoud, stemt tot dankbaarheid. Zoo hebben ook de familiebetrekkingen van haar, die daar werkten en nog werken, en ieder, die belang stelt in dit werk, gelegenheid om mee te leven. Dit blijkt duidelijk uit deze uitgave: wie als zuster van Roosendaal naar Curaçao gaat, stelt haar leven in dienst van dezen missie-arbeid. Ruim tweehonderd Nederlandsche zusters gingen in deze honderd jaar uit en slechts dertien keerden er weder. Een woord van waardeering voor dit zelfverloochenend werk is op zijn plaats.

B. DE GAAY FORTMAN.

Tropisch Nederland in zakformaat. 10 *Suriname* door W. R. Menkman (z.j. 1942).

Deze uitgave geschiedt „onder auspiciën" van het Koloniaal instituut afd. bureau pers en propaganda en bureau onderwijszaken.

Het verdient toejuiching, dat ook het Koloniaal instituut de belangstelling voor onze West in dezen tijd zoekt gaande te houden. In den heer Menkman heeft het voor dit geschrift een goede keus gedaan. Land van beproevingen en problemen heet de ondertitel, en de lezer krijgt hier de eigen kijk van den schrijver op de oorzaak dier beproevingen en de oplossing der vraagstukken. Men bemerkt dit bij de doorlezing telkens weer. Tegenover de gangbare opvatting: Suriname bood rijke winsten, tot de afschaffing der slavernij het te gronde gericht heeft, leest men hier: „Die emancipatie is niet méér geweest, dan één schakel in den keten der verschijnselen.... Die rijkdom van vroeger was een zeer wisselvallige, zelfs uit het exploitatie-oogpunt bezien".

Suriname landbouwkolonie? De heer Menkman profeteert voorzichtig: „Wellicht dat de toekomst van Suriname meer zal blijken te liggen bij de ontwikkeling der bedrijven in het binnenland (mineralen en boschproducten), dan bij den export-landbouw in het laagland der kuststreek".

Een frisch boekje, ook over het verleden, als wij noodig hebben.

F.

BIBLIOGRAPHIE

A. TIJDSCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.

Het Vaderland, 7 Juni 1942. Ochtendblad B. El Dorado in Guyana. Onderzoek naar mineralen in Suriname voor 200 jaar, door Fred. Oudschans Dentz.

Geneeskundige Gids. 24 April en 8 Mei 1942. Kinderhygiène en volksgewoonten in verband met de pathologie van den kinderleeftijd in Nederlandsch West-Indië, door J. A. Philipszoon. [Het stuk handelt over Suriname, Beneden- en Bovenwindsche eilanden].

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 7 Juni 1942. Ochtendblad A. Onderzoek naar mineralen in Suriname voor 200 jaar, door Fred. Oudschans Dentz.

Hervormd Nederland. 21 Mei en 4 Juni 1942, no. 145 en 146. Hervormde kerken overzee. VIII. De Nederlandsch Hervormde kerk van Paramaribo, door Fred. Oudschans Dentz.

Idem. 21 Mei 1942. no. 145. Hervormde kerken overzee. VIIa. Curaçao, door Fred. Oudschans Dentz.

Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. 6 Juni 1942, no. 23. Eenige bladzijden uit het leven van Dr. George Cornelis Berch Gravenhorst, door Fred. Oudschans Dentz. [Met 2 afbeeldingen].

Libelle 24 Mei 1940 no. 21. IV. De Hollandsche vrouw in onze West, door W. Theunisse-Bredenberg [met talrijke afbeeldingen; de drie eerste artikelen zijn vermeld in de bibliographie van Juni 1940].

Neerlandia. Augustus 1942. Middelbaar onderwijs in de West, door Fred. Oudschans Dentz [in Suriname: 15 Nov. 1877–Maart 1878; Curaçao: 5 Nov. 1866–Juni 1871].

B. BOEKEN, GESCHRIFTEN, ENZ.

Koloniaal Instituut. Amsterdam. Een en dertigste jaarverslag. 1941 [waarin opgenomen veertigste jaarverslag van het Van-Eedenfonds (over 1941). Onder de aanwinsten voor de verzamelingen der Afdeeling Handelsmuseum in 1941 komen voor die van mejuffrouw M. A. Reynvaan te Velp en mejuffrouw M. Sanches te Amsterdam].

Tropisch Nederland in zakformaat. *X*. Suriname, land van beproevingen en problemen, door W. R. Menkman. Onder auspiciën van het Koloniaal Instituut, afd. Bureau Pers en Propaganda en Bureau Onderwijszaken.

Stemmen uit Bethesda. XLVIII (1941). O.D.

K 2597

EENIGE AANVULLINGEN OP DE ENCYCLOPAEDIE VAN NEDERLANDSCH WEST-INDIË

HET ONDERWIJS IN CURAÇAO

DOOR

C. R. WEYTINGH

A. Lager Onderwijs

Bij Besluit van 10 October 1921 (P.B. No. 79) werden opnieuw geregeld de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs in de Kolonie Curaçao.

Met de akte van bekwaamheid als onderwijzer der *vierde* klasse werden bij Koninklijk Besluit van 23 Augustus 1922 No. 46 (P.B. No. 53) gelijkgesteld de akte van bekwaamheid als onderwijzer bij het voorbereidend onderwijs in Nederland behaald en de akte van bekwaamheid als onderwijzer van den *vierden* rang in Suriname behaald; met de akte van bekwaamheid als onderwijzer der *derde* klasse werden gelijkgesteld de akte van bekwaamheid in Nederlandsch-Indië of Suriname verworven, welke gelijkgesteld zijn aan de Nederlandsche onderwijzersakte.

Bij verordening van 12 Augustus 1925 (P.B. No. 52) werd de Onderwijsverordening van 1905 (geldende tekst P.B. 1924 No.9) gewijzigd in dier voege dat de in Nederland behaalde onderwijzersakte gelijkgesteld wordt met de Curaçaosche akte als onderwijzer *tweede* klasse en de hoofdonderwijzersakte met die der Curaçaosche akte als onderwijzer *eerste* klasse.

Aan de onderwijzers werkzaam aan eene school voor *meer uitgebreid lager onderwijs* werd wegens het bezit van eene bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs in Spaansch, Engelsch, Fransch, Duitsch, Handelsrekenen of Wiskunde toegekend eene jaarlijksche toelage van *f* 100.— en wegens het bezit van eene bevoegdheid tot het geven van *middelbaar onderwijs* in een der voormelde talen, in Nederlandsch, Boekhouden of Wiskunde,

eene jaarlijksche toelage van ƒ 300.— voor elke dezer bevoegdheden, indien zij niet belast zijn met het geven van onderwijs in die vakken. (Besluit van 13 September 1926 P.B. No. 45).

Bij het „Onderwijzers bezoldigingsbesluit 1923" werden opnieuw geregeld de bezoldigingen en toelagen van de onderwijzers, vakonderwijzers en kweekelingen werkzaam aan de openbare scholen en de voorbereidende klassen daaraan verbonden in de Kolonie Curaçao, alsmede de toelagen van hen, die van gouvernementswege met het geven van onderwijs aan normaallessen of leergangen worden belast. Dit Besluit heeft gewerkt tot 1 Januari 1934, op welken datum het werd vervangen door de „Onderwijzers Bezoldigingsregeling 1934" (P.B. 1934 No. 1).

Bij Besluit van 20 December 1921 (P.B. No. 83) werden regelen vastgesteld voor de heffing en invordering van het schoolgeld voor de leerlingen der openbare scholen in Curaçao. Als grondslag voor de heffing van het schoolgeld werd aangenomen het bedrag waarvoor de ouders, voogden of verzorgers der leerlingen in de inkomstenbelasting zijn aangeslagen; ouders enz. die niet in deze belasting zijn aangeslagen ,werden vrijgesteld van de betaling van het schoolgeld.

De heffing werd alleen toegepast op de openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs en de voorbereidende klassen.

Vorenstaande regeling werd ingetrokken bij Besluit van 24 December 1929 (P.B. No. 106). Bij dit Besluit werden tevens nieuwe regelen vastgesteld voor de heffing van het schoolgeld.

De grondslag der heffing wordt bij de nieuwe regeling bepaald door de soort der school, waarop de leerling is ingeschreven en aan enkele scholen mede door het leerjaar waarin de leerling is geplaatst. Vrijgesteld van de betaling van schoolgeld voor leerlingen geplaatst op eene school voor lager onderwijs werden onvermogende ouders, voogden of verzorgers.

De schoolgeldheffing werd aanvankelijk alleen toegepast op de openbare scholen en de daaraan verbonden voorbereidende klassen. Later werd ook aan de bijzondere scholen voor *meer uitgebreid lager* onderwijs schoolgeld geheven naar denzelfden maatstaf als aan de gelijksoortige openbare scholen.

Overeenkomstig de bepalingen der nieuwe onderwijswetgeving wordt het schoolgeld der gesubsidieerde bijzondere scholen van af 1 Juli 1935 in 's-Lands kas gestort.

Bij beschikking van 31 December 1920 No. 1456 (P.B. No. 73) werden regelen vastgesteld omtrent leerplan en rooster van lesuren voor bijzondere scholen en bij Besluit van 14 November

1922 (P.B. No. 65) voor bijzondere lagere scholen, die aanspraak maakten op uitkeering uit de Koloniale kas.

Voor de vergoedingen uit 's Lands kas aan de besturen van bijzondere lagere scholen ter bestrijding van de kosten verbonden aan het verleenen van binnen- of buitenlandsche verloven aan daarvoor in aanmerking komende leerkrachten dier scholen, werden bij de Verordening van 15 November 1928 (P.B. No. 69) regelen vastgesteld.

De Onderwijsverordening van 1907 (P.B. No. 5) werd bij de Verordening van 16 Augustus 1928 (P.B. No. 48) gewijzigd en aangevuld waardoor op volkomen voet van gelijkheid bekostigd worden de salarissen der leerkrachten van het bijzonder en het openbaar onderwijs.

Bij deze Verordening werd ook geregeld de toekenning van subsidie aan de besturen der bijzondere scholen voor leermiddelen en schoolbehoeften voor de leerlingen dier scholen.

Voorts werden de onderwijzers 1e klasse verdeeld in twee categoriën, t.w. in onderwijzers 1e klasse categorie A en categorie B. Onderwijzers 1e klasse categorie A zijn zij, die vóór 31 December 1922 in het bezit waren van de bevoegdheid onderwijzer eerste klasse en zij, die in het bezit zijn van de Nederlandsche hoofdakte of van de akte als hoofdonderwijzer in Nederlandsch-Indië of van de akte als onderwijzer van den eersten rang in Suriname.

Onderwijzers 1e klasse categorie B zijn zij, die boven de akte van bekwaamheid, die hen benoembaar maakt tot onderwijzer 1e klasse categorie A, in het bezit zijn van akten van bekwaamheid in minstens *twee* vakken (vreemde talen, wiskunde enz.) en zij, die boven de akte van bekwaamheid, die hen benoembaar maakt tot onderwijzer 2e klasse, in het bezit zijn van akten van bekwaamheid in minstens *drie* vakken of van eene middelbare akte in minstens één vak.

De ontwerp-verordening waarbij aan de ouders of verzorgers der ingeschreven leerlingen aan de lagere scholen in het gebiedsdeel de verplichting zou worden opgelegd om hunne kinderen of pupillen tot den twaalfjarigen leeftijd het onderwijs te doen volgen werd in het jaar 1931 bij den Kolonialen Raad ingediend, doch moest worden teruggenomen met het oog op de te verwachten kosten bij de invoering ervan, welke, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, boven de draagkracht van het Land zou gaan.

Het onderwijs in Curaçao werd opnieuw geregeld bij de Ver-

ordening van 27 Februari 1935 (P.B. No. 43); de Onderwijsverordening van 6 October 1906 (P.B. 1907 No. 5), zooals deze sedert gewijzigd en aangevuld werd, laatstelijk bij de Verordening van 26 Mei 1933 (P.B. No. 72) verviel tegelijkertijd.

De nieuwe onderwijsverordening trad op 1 Juli 1935 in werking; het onderwijs wordt daarbij onderscheiden in:

a. voorbereidend onderwijs;
b. lager onderwijs;
c. vervolgonderwijs;
d. beroepsonderwijs.

Onder *voorbereidend onderwijs* wordt verstaan het onderwijs dat aan het lager onderwijs voorafgaat.

Onder *lager onderwijs* wordt verstaan het onderwijs dat onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, dienstbaar wordt gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen, aan hunne lichamelijke opvoeding en aan hunne opleiding tot alle maatschappelijke deugden.

Onder *vervolgonderwijs* wordt verstaan het onderwijs dat ten vervolge van lager onderwijs gedurende ten minste twee achtereenvolgende leerjaren wordt gegeven aan hen, die de lagere school hebben doorloopen of om hun leeftijd deze hebben moeten verlaten.

Onder *beroepsonderwijs* wordt verstaan het onderwijs dat beoogt de leerlingen geschikt te maken voor bepaalde beroepen, ambachten of bedrijven.

Het lager onderwijs is verdeeld in:

a. gewoon lager onderwijs;
b. uitgebreid lager onderwijs;
c. meer uitgebreid lageronderwijs.

Het gewoon lager onderwijs omvat *twee* categoriën, A en B.

Lager onderwijs A wordt gegeven in scholen met *zes* achtereenvolgende leerjaren; het onderwijs omvat de vakken: lezen, schrijven, rekenen en Nederlandsche taal; voor de Bovenwindsche eilanden bovendien Engelsche taal.

Lager onderwijs B wordt gegeven in scholen met *zes* of *zeven* achtereenvolgende leerjaren. Het onderwijs omvat de vakken: lezen, schrijven, rekenen, Nederlandsche taal, geschiedenis van Nederland en van Curaçao; aardrijkskunde; kennis der natuur; zingen, teekenen en lichamelijke oefening; voor de Bovenwindsche eilanden bovendien Engelsche taal.

Het onderwijs wordt in het Nederlandsch gegeven. Op de Bovenwindche eilanden *kan* het, naar regelen door den Gouver-

neur vast te stellen, geheel of gedeeltelijk in het Engelsch worden gegeven.

Sedert 1 Januari 1935 is echter het onderwijs in de Nederlandsche taal bij alle leerjaren der scholen op de Bovenwindsche eilanden ingevoerd.

De Inspecteur van het Onderwijs houdt, namens den Gouverneur, voor het geheele gebiedsdeel toezicht op het onderwijs in zijn geheelen omvang.

Het toezicht op het lager onderwijs is op het eiland Curaçao mede opgedragen aan eene Commissie van Onderwijs.

Voor het toezicht op het eiland Curaçao, op het vervolgonderwijs, het beroepsonderwijs en de opleiding voor de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs, kan de Gouverneur Commissiën van Toezicht instellen.

Deze Commissiën bestaan uit *drie* of *vijf* leden, met den Inspecteur van het Onderwijs als lid en Voorzitter.

Voorts werden bij de nieuwe Onderwijsverondening de voorwaarden geregeld waaraan de besturen van de bijzonderen scholen voor lager onderwijs moeten voldoen tot het verkrijgen van uitkeeringen uit 's Lands kas.

Op 1 Juli 1935 (dus tegelijk met de nieuwe Onderwijsverordening) trad in werking de „Subsidieverordening Bijzonder Onderwijs" (P.B. 1935 No. 44) welke de grondslagen regelt voor de uitkeeringen uit 's Lands kas aan de besturen van de bijzondere scholen voor lager onderwijs, terwijl bij Besluit van 29 Juni 1935 (P.B. No. 50) regelen werden vastgesteld voor de uitvoering der Verordening.

Krachtens art. 2 der Verordening worden de navolgende kosten vergoed:

1°. de kosten van den bouw en het inrichten van schoolgebouwen en het aankoopen en het inrichten van terreinen voor het onderwijs in lichamelijke oefening en speelterreinen;

2°. die van het aanschaffen van schoolmeubelen;

3°. die van het onderhouden van bovengenoemde gebouwen en terreinen, waaronder begrepen het schoonhouden daarvan;

4°. die van het onderhouden van de schoolmeubelen en het aanschaffen en onderhouden van leer- en hulpmiddelen en schoolbehoeften;

5°. die van de bezoldigingen en de toelagen van de verplichte onderwijzers;

6°. die van de uitzending uit Nederland of uit Suriname van verplichte onderwijzers en de terugzending daarvan;

7°. die van het verleenen van overtocht aan de verplichte onderwijzers bij verplaatsing in Curaçao van het eene eiland naar het andere;

8°. die van het verleenen van vrijstelling van dienst en van binnen- of buitenlandsch verlof aan verplichte onderwijzers.

Bij het Besluit van 18 Februari 1938 (P.B. No. 17) werd eene wijziging van het „Subsidie besluit Bijzonder Onderwijs 1935" (P.B. No. 50) tot stand gebracht waardoor voor nieuw opgerichte scholen of voor nieuwe klassen bij bestaande scholen reeds gedurende het jaar van opening een voorloopige uitkeering voor de benoodigde leerkrachten aan de betrokken schoolbesturen gedaan kan worden. De snelle aanwas van het aantal schoolkinderen op Curaçao en Aruba stelde aan de besturen der bijzondere scholen zeer hooge eischen. Tot dusver konden de salarissen van het nieuw aangesteld personeel eerst na afloop van het dienstjaar waarin de school of de klassen werden geopend, worden uitgekeerd, hetgeen een zwaren finantieelen druk op de schoolbesturen legde, welke besturen bovendien in den regel ook reeds met het voorschieten der bouwkosten waren belast. De nieuwe bepaling was daarom urgent te achten, en bracht verlichting in de finantieering van de uitbreidingen bij het bijzonder onderwijs.

In 1934 werden voor het eerst gouvernements Mulo diploma's uitgereikt.

Bij beschikking van 29 Januari 1935 No. 185 (P.B. No. 12) werden regelen vastgesteld volgens welke de examens ter verkrijging van een Mulo-diploma door het Gouvernement van Curaçao af te geven, zullen plaats hebben. De examens worden afgenomen overeenkomstig de vastgestelde programma's van eischen en worden onderscheiden in een voor het diploma A en een voor het diploma B.

De examencommissie, welke door den Gouverneur wordt be noemd, bestaat uit den Inspecteur van het Onderwijs en ten minste *zes* leden.

Aan de bezitters van de diploma's A en B hiervoren bedoeld worden dezelfde rechten toegekend als aan de bezitters van de gelijknamige Nederlandsche diploma's.

Bij beschikking van 6 Mei 1938 No. 1096 werd bovenbedoelde regeling aangevuld. Door deze beschikking werd de Spaansche taal in het examenprogramma voor het Gouvernementsdiploma opgenomen als een vak, dat in de plaats kon treden van Fransch, Duitsch of Engelsch. Door deze aanvulling werd het behalen van

het Gouvernementsdiploma voor de leerlingen der meeste Curaçaosche scholen voor *meer uitgebreid lager onderwijs* vergemakkelijkt; niet dat het examen daardoor gemakkelijker werd gemaakt, want de eischen voor Spaansch zijn gelijk aan die voor de overige moderne talen, doch met het feit dat hier veel meer Spaansch dan Duitsch wordt onderwezen, werd nu rekening ge houden. Het gevolg was onmiddellijk een aanzienlijke stijging van het aantal candidaten voor de Gouvernements Mulodiploma's.

Voor het Gouvernements Mulo-diploma A slaagden in 1938 18 candidaten en voor het diploma B 5 candidaten.

Bij Besluit van 15 Februari 1938 (P.B. No. 16) kwam een regeling in zake de *schoolvoeding* tot stand.

Volgens het Besluit heeft voor het openbaar onderwijs schoolvoeding plaats op die scholen, welke daartoe door den Inspecteur van het Onderwijs na ingewonnen advies van den Directeur van den Openbaren Gezondheidsdienst worden aangewezen.

Van het bijzonder onderwijs kunnen voor schoolvoeding in aanmerking komen de scholen welker besturen zich bereid hebben verklaard aan de schoolvoeding hunne medewerking te verleenen; welke van deze scholen voor schoolvoeding in aanmerking komen bepaalt eveneens de Inspecteur van het Onderwijs na ingewonnen advies van den Directeur van den Openbaren Gezondheidsdienst.

Bij het verleenen hunner medewerking als hiervoren bedoeld, verplichten de besturen der bijzondere scholen zich aan de hoofden en het personeel der scholen dezelfde verplichtingen op te leggen als in dit Besluit aan de hoofden en het personeel der overeenkomstige openbare scholen zijn opgelegd.

Alleen op de kosteloos toegankelijke scholen, te zamen 11.110 leerlingen tellend, werd gedurende 1938 schoolvoeding aan 1058 (dus aan bijna 10%) leerlingen verstrekt.

Aan de leerlingen der voorbereidende scholen en aan die der scholen voor kinderen van niet-Nederlandsche nationaliteit werd geen schoolvoeding verstrekt.

Als regel ontvingen de kinderen overal vóór den morgenschooltijd een glas melk, in de middagpauze een broodje met boter en wederom een glas melk, na afloop van den middagschooltijd een glas citroenwater of een banaan.

Het wettelijk doel van de schoolvoeding is de bevordering van het schoolbezoek. Over dezen maatregel konden op 31 December 1938 nog geen vaststaande conclusies worden getrokken. Wel kon worden vastgesteld dat door het beschikbaarstellen van schoolvoeding een der voornaamste bezwaren tegen invoering

van de leerplicht uit den weg is geruimd. Armoede kan nu niet meer als hoofdreden voor schoolverzuim gelden.

Bij Besluit van 12 September 1939 (P.B. No. 99) werd een schoolartsendienst ingesteld onder leiding en toezicht van den Directeur van den Openbaren Gezondheidsdienst.

Deze dienst is belast met de richtige uitoefening van:

a. het toezicht op den gezondheidstoestand van leerlingen en leerkrachten en op de gebouwen van de openbare en bijzondere gesubsidieerde en ongesubsidieerde inrichtingen voor onderwijs en op de naleving der bepalingen van de „koepokinenting verorde ning" (P.B. 1916 No. 37) betrekking hebbende op het onderwijs:

b. het toezicht op de voeding van de schoolgaande jeugd.

Door den schoolartsendienst werden de resultaten van de inenting van de kinderen onderzocht, waarbij bleek dat slechts enkele kinderen wegens ziekte of om andere redenen niet werden gevaccineerd.

Alle scholen van Aruba omvattende ± 3000 kinderen werden op „trachoom" onderzocht. Ook op Curaçao werd dit onderzoek gedaan op de stadsscholen van dit eiland; dit onderzoek omvatte eveneens ± 3000 kinderen. Geen geval van trachoom kon worden vastgesteld, wel 60 gevallen van conjunctivitis follicularis op Aruba en 12 op Curaçao.

Ook werd op Aruba bij de kinderen der 6e klasse de toestand van het gebit nagegaan waarbij bleek dat 30% van deze kinderen carieuze tanden hadden.

Op 31 December 1938 bedroeg het aantal lagere scholen 54, t.w. 11 openbare en 43 bijzondere, verdeeld als volgt: (Zie tabel op pag. ςς9).

Van de 54 scholen waren 32 gemengd, 11 alleen voor jongens en 11 alleen voor meisjes.

Van de 43 bijzondere scholen waren 39 gesubsidieerd door het Gouvernement. De 4 niet gesubsidieerde waren het pensionnaat „Welgelegen", de Venezolaansche school, de Protestantsche school te Piedra Plat en de Amerikaansche school van de Lago Oil en Transport Company Ltd.

Het percentage van het gemiddelde schoolbezoek bedroeg op 31 December 1938 voor:

Curaçao	6.44
Aruba	9.62
Bonaire	6.82
St. Maarten	6.36
St. Eustatius	7.93
Saba	7.80

	G.L.O. *A*		G.L.O. *B*		U.L.O.		M.U.L.O.		Totaal lag. scholen	
	Openbare	Bijz.	Openbare	Bijz.	Openbare	Bijz.	Openbare	Bijz.	Openbare	Bijz.
Curaçao . .	—	8	1	12	—	—	2	6	3	26
Aruba . . .	—	4	1	2	1	2	—	1	2	9
Bonaire . . .	—	1	—	2	—	—	—	—	—	3
St. Maarten .	2	1	—	—	1	1	—	—	3	2
St.Eustatius .	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Saba	2	2	—	—	—	—	—	—	2	2
Totaal	5	17	2	16	2	3	2	7	11	43
Bovenstaande bijz. scholen werden bestuurd door .										
R.K. Missie .	—	15	—	15	—	3	—	5	—	38
C.P.I.M.. . .	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Loge „Iqualdad” . . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Prot. Gem. op Aruba . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Lago Oil & Transp. Comp	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Part. en Venezolaansch Consulaat . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Totaal .	—	17	—	16	—	3	—	7	—	43

Het volgend staatje geeft een overzicht van het aantal leerlingen aan de scholen op de verschillende eilanden en van het aantal leerkrachten aan die scholen verbonden.

	Aantal leerlingen			Aantal		Opmerkingen
	J.	M.	Totaal	Onderwijzers	Vakonderwijzers	
A. Openbaar Onderwijs						
1. *Gewoon Lager Onderw. B*						
Curaçao	130	148	278	6	1	Handwerken
Aruba	48	43	91	4	1	id.
2. *Gewoon Lager Onderw. A*						
St. Maarten	40	46	86	4	—	
St. Eustatius	57	52	109	3	1	Hand-
Saba	28	23	51	3	—	werken
3. *Uitgebr. Lager Onderw.*						
St. Maarten	73	75	148	6	1	Handwerken
4. *M.U.L.Onderwijs*						
Curaçao	247	255	502	20	2	Spaansch en handw
Aruba	89	74	163	6	1	Handwerken
B. Bijzonder Onderwijs						
1. *Gewoon Lager Onderw. B*						
Curaçao	2028	2006	4034	93	—	
Aruba	234	229	463	10	—	
Bonaire	312	304	616	13	—	
A. Gewoon Lager Onderw. A						
Curaçao	1117	1124	2341	47	—	
Aruba	557	597	1154	24	—	
Bonaire	137	117	254	6	—	
St. Maarten	15	12	27	2	—	
St. Eustatius	41	29	70	2	—	
Saba	69	60	129	4	—	
3. *Uitgebr. Lager Onderw.*						
Aruba	445	438	883	23	1	Spaansch
St. Maarten	101	114	215	6	—	
4. *M.U.L.Onderwijs*						
Curaçao	988	833	1821	60	1	Spaansch
Aruba	113	121	234	12	—	
	6869	6700	13569	354	9	

Op de voorloopig vastgestelde begrooting voor 1940 is de raming der uitgaven voor het onderwijs op al de eilanden, als volgt:

Kosten van het schooltoezicht	*f*	25.188.—
Boekwerken voor de boekerij van den Inspecteur reis- en teerkosten van het schooltoezicht en andere uitgaven	-	1.970.—
Bezoldigingen of verlofbezoldigingen en toelagen van het onderwijzend personeel bij het openbaar onderwijs en vervoertoelagen aan onderwijzers te St. Nicolaas op Aruba	-	229.462.—
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, leermiddelen en andere uitgaven (alle eilanden).	-	16.000.—
Uitkeeringen ten behoeve van het bijzonder onderwijs	-	1.036.389.—
Overtocht en studie van jongelieden, die in Neder land eene opleiding ontvangen	-	20.000.—
Tegemoetkoming aan onderwijzers of onderwijzeressen gedurende eene opleiding tot hoogere bevoegdheden	-	2.000.—
Opleiding van onderwijzers	-	9.120.—
Examenkosten	-	3.200.—
Uitgaven ter bevordering van het schoolbezoek	-	30.000.—
Kosten van het openbaar voorbereidend onderw.	-	5.760.—
Kosten van het bijzonder voorbereidend onderwijs	-	5.000.—
Kosten van leergangen	-	14.500.—
Ondersteuning ten behoeve van leerlingen die een leergang of school bezoeken, welke niet in de plaats hunner inwoning is gevestigd	-	7.000.—
Kosten van het bijzonder vervolgonderwijs. . .	-	500.—
Kosten van het bijzonder beroepsonderwijs. . .	-	500.—
Kosten in verband met de subsidieering van de ambachtsschool	-	45.000.—
Kosten van onderhoud en instandhouding van werkkampen	-	35.000.—
Kosten van openbare boekerijen en leeszalen . .	-	3.410.—
Algemeene kosten (bijdragen aan verschillende lichamen, telefoonabonnementen, enz. . . .	-	105.700.—
Totaal	*f*	1.595.699.—

B. Voorbereidend Onderwijs

Het voorbereidend onderwijs telde op 31 December 1938 1479 leerlingen, verdeeld als volgt: bij het openbaar voorbereidend onderwijs (voorbereidende klassen der Wilhelminaschool op Curaçao) 75, bij het bijzonder neutraal voorbereidend onderwijs 88 (voorbereidende klassen der H. J. A. Schroederschool 48, bewaarschool der dames Huyke 14, voorbereidende klasse der Willem de Zwijgerschool 26); bij het bijzonder Protestantsch voorbereidend onderwijs (bewaarschool op St. Maarten) 73, bij het bijzonder Roomsch-Katholiek voorbereidend onderwijs 1243 leerlingen.

Van de laatstgenoemde categorie bestonden 11 bewaarscholen of voorbereidende klassen (7 op Curaçao, 2 op Aruba, 1 op Bonaire en 1 op St. Maarten).

Het bijzonder voorbereidend onderwijs werd van gouvernementswege niet geldelijk ondersteund.

C. *Vervolgonderwijs*

In 1916 werd een leergang voor herhalingsonderwijs gegeven op scholen op Curaçao, Bonaire, Aruba en St. Martin.

Het schoolverzuim op Curaçao en Bonaire was zeer groot, zoodat deze beide leergangen einde 1916 moesten worden gesloten.

Op 1 Januari 1918 werd op St. Eustatius een leergang voor herhalingsonderwijs geopend. Deze leergang en ook die op Aruba en St. Martin moesten na korten tijd worden gesloten.

Bij Beschikking van 17 Februari 1936 No. 305 werd ingesteld een cursus voor volwassenen aan de openbare school te Philipsburg op St. Maarten. De belangstelling der cursisten was bij den aanvang over het algemeen goed. Er werd les gegeven in de voornaamste vakken van het lager onderwijs. Op 31 December 1936 volgden 25 leerlingen den cursus.

De belangstelling verminderde echter spoedig; op 31 December 1938 leidde de avondschool een kwijnend bestaan; de resultaten waren onbevredigend.

Bij Beschikking van 10 Juli 1936 No. 1172 werd ingesteld een cursus voor volwassenen aan de openbare school op St. Eustatius.

Deze cursus werd door gemiddeld 18 leerlingen gevolgd. De belangstelling der cursisten, van wie sommigen nog analphabeet waren, was zeer bevredigend. Deze cursus had betere resultaten dan die op St. Maarten.

D. Beroepsonderwijs

Bij Besluit van 23 October 1917 (P.B. No. 29) werden in de hoofdplaats van het eiland Curaçao normaallessen geopend ter opleiding voor het ecamen voor de akte van bekwaamheid als onderwijzer of onderwijzeres *derde* klasse.

Als hoofd der normaallessen treedt op de Inspecteur van het Onderwijs; met het geven van onderwijs aan deze lessen zijn belast eenige onderwijzers.

De normaallessen omvatten een vierjarigen leergang; de leerlingen volgen zoo noodig en zooveel mogelijk gedurende de eerste twee jaren het onderwijs in bepaalde vakken in de hoogste klassen eener school van *meer uitgebreid lager onderwijs.*

Ter bijwoning van de normaallessen moeten de leerlingen *f* 6.— per maand voldoen.

Aan jongelieden die tot het volgen van de normaallessen zijn toegelaten en wier ouders of verzorgers niet op Curaçao woonachtig zijn ,kan uit de koloniale kas eene maandelijksche tegemoetkoming van ten hoogste *f* 40.— worden verleend, onder voorwaarde evenwel dat zij zich verbinden om, nadat zij hunne studie zullen hebben voltooid en het examen voor onderwijzer(es) met goed gevolg zullen hebben afgelegd, gedurende 6 jaren in de kolonie Curaçao bij het openbaar onderwijs werkzaam te zijn. (De toelage werd bij Besluit van 3 Februari 1919 (P.B. No. 7) verhoogd tot *f* 50.—).

Ter practische opleiding worden de leerlingen van het derde en vierde leerjaar der normaallessen op door den Inspecteur van het Onderwijs te bepalen scholen werkzaam gesteld.

Bij Besluit van 24 Februari 1934 (P.B. No. 15) werden de normaallessen opnieuw geregeld.

Bij Beschikking van 21 December 1914 No. 1106 (P. B. No. 71) werden nieuw voorschriften vastgesteld voor den cursus in het boekhouden, welke bij beschikking van 22 Februari 1909 No. 135 (P.B. No. 81) werd in het leven geroepen.

De cursus omvat één leerjaar en staat onder toezicht van den Inspecteur van het Onderwijs. Er wordt onderwijs gegeven in boekhouden, handelsrekenen, Nederlandsche, Engelsche en Spaansche handelscorrespondentie.

Aan leerlingen die den geheelen cursus doorloopen hebben, wordt een eindexamen afgenomen door eene commissie bestaande uit den Inspecteur van het Onderwijs als Voorzitter en 2 leden door den Gouverneur te benoemen.

Aan leerlingen, die het examen met gunstigen uitslag hebben afgelegd wordt een getuigschrift uitgereikt.

Bij Besluit van 10 November 1917 No. 876 (P.B. No. 33) werden voorschriften vastgesteld voor een leergang voor handelsonderwijs op Curaçao; tegelijkertijd werden ingetrokken de voorschriften voor den cursus in het boekhouden, vastgesteld bij de beschikking van 21 December 1914 No. 1106 (P.B. No. 71).

Deze leergang is bestemd om aan jongelieden en volwassenen van beiderlei kunne, die werkzaam zijn op kantoren of in winkels en magazijnen, door voortgezet onderwijs de ontwikkeling en kundigheden te verschaffen, welke zij in hun werkkring behoeven.

Aan den leergang, die twee jaren duurt, wordt onderwijs gegeven in:

a. algemeene handelskennis en handelsrecht;
b. Nederlandsche taal en handelscorrespondentie;
c. Engelsche taal en handelscorrespondentie.;
d. Spaansche taal en handelscorrespondentie;
e. Fransche taal en handelscorrespondentie;
f. Duitsche taal en handelscorrespondentie;
g. boekhouden en handelsrekenen;
h. machineschrijven en stenografie.

Het lesgeld bedraagt *f* 18.— tot *f* 48.— per jaar, naar gelang van het aantal uren dat per week les wordt gegeven.

Aan het einde van het tweede leerjaar wordt in ieder vak een eindexamen afgenomen; zij die daaraan voldaan hebben ontvangen voor ieder vak afzonderlijk een getuigschrift.

Het toezicht op den leergang is opgedragen aan eene commissie van toezicht, bestaande uit 5 leden door den Gouverneur te benoemen. De Inspecteur van het Onderwijs is lid en Voorzitter van deze commissie.

Een der onderwijzers wordt door den Gouverneur tot leider van den leergang benoemd.

De cursus, welke werd geopend in Januari 1918, heeft niet aan de gekoesterde verwachtingen beantwoord; de belangstelling van de leerlingen was zeer spoedig verslapt en het verzuim nam toe. Een deel der leerlingen verliet den leergang om geldelijke redenen, afschoon het lesgeld zeer laag was gesteld, terwijl anderen naar het buitenland vertrokken. De leerstof kon met de overgebleven leerlingen niet afgewerkt worden, zoodat de voorgeschreven examens niet konden worden afgenomen.

Niettegenstaande de weinig bemoedigende, uitkomsten in 1918 werd in Januari 1919 een nieuwe 2-jarige leergang geopend met

52 leerlingen. Ook deze leergang voldeed niet geheel aan de gekoesterde verwachtingen. Wel werd in Januari 1920 een aantal leerlingen toegelaten tot het afleggen van een examen. Aan de gestelde eischen voldeden toen 2 leerlingen voor boekhouden, handelsrekenen en handelskennis, 4 leerlingen voor Spaansche handelscorrespondentie en 2 leerlingen voor machineschrijven. Verder ontvingen 2 leerlingen een getuigschrift voor stenografie.

De leergang voor handelsonderwijs welke op 1 October 1929 begon met 27 leerlingen, is tot 1 Januari 1932 voortgezet en toen gesloten. Van de 6 leerlingen, die de leergang aan het einde telde, onderwierpen zich 5 aan het eindexamen en slaagden er 4 van.

Besloten werd toen voorloopig geen nieuwe leergang te openen.

Bij Beschikking van 1 Februari 1913 No. 90 (P.B. No. 5) werden voorschriften vastgesteld voor den cursus in zeevaartkunde op het eiland Curaçao, welke bij Beschikking van 25 Augustus 1915 No. 740 (P.B. No. 54) door nieuwe voorschriften werden vervangen.

De cursus wordt verdeeld in twee leerjaren. In het eerste leerjaar wordt les gegeven in wis- en natuurkunde, aardrijkskunde, teekenen, theoretische en practische zeevaartkunde, en instrumentenleer; in het tweede leerjaar bovendien in meteorologie, sterrenkunde en wettelijke bepalingen op de scheepvaart.

Voor het tot stand komen van den cursus, wordt de deelname van ten minste 4 leerlingen vereischt; meer dan 15 leerlingen tegelijk kunnen niet worden toegelaten.

Aan leerlingen, die den geheelen cursus hebben doorloopen, wordt een eindexamen afgenomen door een commissie bestaande uit den Inspecteur van het Onderwijs als voorzitter en 2 leden door den Gouverneur te benoemen.

Aan de leerlingen, die dit examen met gunstigen uitslag hebben afgelegd, wordt een getuigschrift uitgereikt.

Bij Beschikking van 31 Januari 1919 No. 147 (P.B. No. 8) werd bepaald dat de leergang één jaar zal duren en dat onderwijs zal worden gegeven in de theoretische en practische zeevaartkunde, de beginselen van wiskundige aardrijkskunde en de wettelijke bepalingen op de scheepvaart.

Het onderwijs wordt *kosteloos* gegeven.

Bij Koninkijlk Besluit van 10 Juli 1919 St.bl. No. 499 (P.B. No. 86) werden regelen vastgesteld omtrent de beschikbaarstelling van koloniale studiebeurzen ten behoeve van jongelieden uit Suriname en Curaçao afkomstig voor hunne opleiding of voortgezette opleiding in Nederland.

Voorschriften ter verzekering van de goede werking van dit Besluit werden door den Gouverneur vastgesteld bij Besluit van 10 Maart 1920 (P.B. No. 15).

Sedert zijn jaarlijks aan een aantal jongelieden studiebeurzen verleend. In 1938 werden zes beurzen verleend (1 voor een kweekschool voor onderwijzers, 1 voor een H.B.S., 1 voor een gymnasium en 3 voor een kweekschool voor vroedvrouwen).

Tot 1 September 1938 studeerden 23 jongelieden geheel of gedeeltelijk voor rekening van het Gouvernement, daarna 25.

Ter bevordering van het ambachtswezen in Curaçao werd bij Verordening van 27 December 1923 (P.B. 1923 No. 73) overgegaan tot instelling van een leerlingstelsel.

Het ambachtsonderwijs bestaat in een practische opleiding bij werkgevers en in een theoretische opleiding op van gouvernements wege te openen leergangen.

Het toezicht op en de leiding van het ambachtsonderwijs is opgedragen aan een commissie van toezicht, bestaande uit den Inspecteur van het Onderwijs, den Directeur van Openbare Werken en drie door den Gouverneur te benoemen leden.

Ten overstaan van de commissie worden leerovereenkomsten gesloten tusschen werkgevers en wettelijke vertegenwoordigers van leerlingen.

Eénmaal per jaar wordt aan de leerlingen, wier leertijd is verstreken, de gelegenheid gegeven om zich te onderwerpen aan een onderzoek naar hun theoretische bekwaamheid in het door hen gekozen ambacht; dit onderzoek geschiedt ten overstaan van de commissie van toezicht. Wanneer het onderzoek naar genoegen der commissie is afgeloopen, wordt aan de leerlingen kosteloos een diploma uitgereikt.

Krachtens al. 2 sub *c.* van art. 157 der Verordening van 27 Februari 1935 (P.B. No. 43) waarbij o.m. het beroepsonderwijs wordt geregeld, is de hiervoren bedoelde Verordening vervallen. De op Curaçao gevestigde ambachtschool „St. Jozef" onder leiding van den Curaçaoschen R.K.Volksbond met gouverments-steun, opgericht in 1934, bestond op 31 December 1938 uit 4 afdeelingen (timmeren, machinebankwerken, motortechniek en electriciteit). Voor sommige onderdeelen moest klasse-combinatie plaats hebben.

De cursus is driejarig, voor de laatstgenoemde twee vakken was nog geen 3e leerjaar ,zoodat alleen voor de eerste twee afdeelingen eindexamens onder toezicht van gouvernementsgecommitteerden werden afgenomen. Aan 13 van de 20 candidaten

kon een einddiploma worden uitgereikt (3 voor timmeren en 10 voor machine-bankwerken).

Om den overgang van leerlingen der scholen voor gewoon lager onderwijs A — in de buitendistricten van Curaçao en de overige eilanden — naar de ambachtsschool gemakkelijker te maken, werd aan een der bijzondere stadsscholen voor gewoon lager onderwijs B een opleidingsklasse voor de ambachtsschool ingesteld. Deze concentratie werkte gunstig; buitenleerlingen die anders nog twee jaar op een school voor gewoon lager onderwijs B moesten doorbrengen, konden nu na 1 jaar naar de ambachtsschool overgaan. In de werkkampen werd een geschikte huisvesting voor jongens van de andere eilanden gevonden.

Op 1 October 1931 werd een leergang ingesteld ten einde aan gouvernements-ambtenaren beneden den rang van adjunct-commies de voor hen noodige administratieve kennis bij te brengen.

Deze leergang voor ambtenaren werd tot 1 December 1934 voortgezet; van de 8 personen, die zich aan het eindonderzoek onderwierpen, kon aan 6 een bewijs van met voldoenden uitslag aan dit onderzoek te hebben deelgenomen, worden uitgereikt.

Met ingang van 16 September 1935 werd wederom een leergang voor ambtenaren ingesteld. Met de leiding van den cursus, die twee jaren zou duren, werd de Inspecteur van het Onderwijs belast.

Bij Beschikking van 7 Augustus 1937 werd een nieuwe leergang voor ambtenaren ingesteld.

Jongelieden, die in gouvernementsdienst treden als „schrijver" moeten om voorgedragen te kunnen worden, minstens alle klassen van het lager onderwijs met vrucht hebben doorloopen en de Nederlandsche taal behoorlijk kunnen spreken en zonder zinstorende fouten schrijven. Om bevorderd te worden tot „klerk" moeten de jongelieden het volgens de gouvernementsbeschikking van 7 Augustus 1937 No. 1364 het „vakexamen voor klerk" afleggen. Om hiertoe te worden toegelaten moet men „schrijver" zijn en het eindexamen eener M.U.L.O.-school hebben afgelegd of in het bezit zijn van een der Gouvernements M.U.L.O.-diploma A of B. Heeft men noch eindexamen M.U.L.O. nòch M.U.L.O.-diploma behaald, dan kan men zich nog onderwerpen aan het „voorbereidend klerk-examen"; het slagen hiervoor geeft ook recht om het „vakexamen voor klerk" af te leggen. Na dit examen volgt het „vakexamen voor adjunct-commies". Deze vakexamens hebben een algemeen en een bijzonder gedeelte; dit laatste houdt

verband met de bestuursafdeeling, waar de betrokkene werkzaam is.

Met ingang van 15 September 1937 zijn de leergangen voor deze nieuwe vakexamens begonnen. De deelneming is verplicht. Het Gouvernement draagt de kosten

Behalve tot „schrijver" kunnen jongelieden, afkomstig van de gewone lagere school tot „buitengewoon hulpkommies der belastingen" worden benoemd, daarna moeten zij, om bevorderd te worden, het „vakexamen voor kommies tweede klasse" afleggen, gevolgd door het „vakexamen voor assistent". Om echter toegelaten te worden tot het daarop volgend „vakexamen voor kommies-verificateur" of „kommies-entreposeur" moet men geslaagd zijn voor een M.U.LO.-examen of voor het Gouvernements M.U.L.O.-diploma of voor het „voorbereidend klerkexamen". De cursussen voor die vakexamens zijn verplicht, de kosten draagt het Gouvernement.

Voor het „voorbereidend klerkexamen" is ook een cursus georganiseerd; de kosten hiervan rusten echter grootendeels op de deelnemers. Dit heeft het voordeel dat de jongelieden alvorens in dienst van het Gouvernement te treden zullen trachten een M.U.L.O. school volledig te doorloopen. Hierdoor kan men met verdere vakstudie zoowel bij de gewone administratie als bij de belastingen de hoogste rangen bereiken, al dient hierbij te worden opgemerkt, dat van de rangen, uitgaande boven de genoemde, de bevordering bij keuze kan geschieden.

In 1938 slaagde voor het „voorbereidend klerk-examen" 1 candidaat. Dit examen werd afgenomen door de examencommissie voor de Gouvernements M.U.L.O.diploma's. Voor de administratieve ambtenaren hadden in genoemd jaar nog geen vakexamens plaats.

Voor de douane-ambtenaren werden afgenomen: het examen voor kommies 2e klasse (hiervoor slaagden 8 candidaten); het examen voor assistent der belastingen (hiervoor slaagden 6 candidaten).

Deze examens liepen voornamelijk over practische kennis der wetgeving op het gebied der invoerrechten en accijnzen en der directe belastingen; ze werden afgenomen door de betrokken leeraren onder toezicht van een commissie van gecommitteerden onder voorzitterschap van den Inspecteur van het Onderwijs.

Krachtens de Gouvernementsbeschikking van 14 Augustus 1934 No. 973 werd aan den leergang in boekhouding en aanverwante vakken les gegeven door den gouvernements accountant.

De cursus werd tot einde 1935 gevolgd door 6 ambtenaren. Een der deelnemers slaagde voor het diploma der Nederlandsche Vereeniging van leeraren in het boekhouden.

Daarna werden voor de vakken boekhouden en handelscorrespondentie in het Nederlandsch en de moderne talen geen gouvernementsleergangen georganiseerd. Wèl werden onder toezicht van den Inspecteur van het Onderwijs in de maanden Juni en December 1938 examens in deze vakken afgenomen voor de diploma's der Vereeniging van Leeraren in het Boekhouden en der Vereeniging van Leeraren in Talen en Handelscorrespondentie (L.I.T.E.H.). De examens zijn uitsluitend schriftelijk, de opgaven worden door de bedoelde Vereenigingen verzegeld naar Curaçao gezonden; het gemaakte werk wordt eveneens verzegeld onmiddellijk na afloop der examens naar Nederland verzonden, waar de correctie en de beoordeeling plaats heeft.

Vlechtonderwijs werd op 31 December 1938 op 10 plaatsen gegeven en wel op 8 plaatsen op Curaçao en op 2 plaatsen op Aruba. 900 van de ± 1000 leerlingen waren schoolkinderen.

Voor vlechtonderwijzeres werden op Pietermaai 9 candidaten geëxamineerd voor verschillende diploma's; 4 verwierven het diploma B; 1 het diploma C, 3 het diploma D en 1 het hoofddiploma D[1]. De diploma's C, D en D[1] geven onderwijsbevoegdheid.

De hoofdleergang op Pietermaai te Willemstad bleef de inrichting waar speciaal voor voor de vlechtdiploma's werd opgeleid, aan vlechters en belanghebbenden alle inlichtingen betreffende de vlechtindustrie werden verstrekt en gelegenheid werd gegeven om hoeden in vorm te brengen, te bleeken, te wasschen en te strijken.

E. Musea en Bibliotheken

Bij Besluit van 22 October 1917 No. 840 werd het beheer van en de toezicht op de verzamelde voorwerpen, bestemd voor de doorloopende tentoonstelling, tevens Koloniaal- en Schoolmuseum opgedragen aan den Inspecteur van het Onderwijs, ten einde deze verzameling meer te kunnen doen beantwoorden aan het doel: „*Schoolmuseum*".

Het museum werd daarna ondergebracht in een vertrek der Handelsschool.

De boekerij van het Koloniaal- en Schoolmuseum, vereenigd met die van den Inspecteur van het Onderwijs, werd in 1920 grootendeels overgebracht naar de in dat jaar in eene woning

boven het postkantoor geopende openbare leeszaal en boekerij.

De boekerij bestaat uit een wetenschappelijke afdeeling, welke ter plaatse geraadpleegd kan worden en eene afdeeling bestemd om te worden uitgeleend.

Met het beheer van de boekerij is belast een commissie, bestaande uit den Inspecteur van het Onderwijs als lid en voorzitter en een viertal leden, allen door den Gouverneur benoemd.

Bij de keuze van boeken en tijdschriften heeft de commissie zich geplaatst op het standpunt van de Centrale Vereeniging voor openbare leeszalen en bibliotheken.

De uitleen-bibliotheek voor de ontspanningslectuur beschikte op 31 December 1938 over 2750 Nederlandsche werken (oorspronkelijke en vertaalde), 800 Nederlandsche werken voor de jeugd, 740 Engelsche werken, 234 Fransche werken, 149 Duitsche werken en 300 Spaansche werken. Het aantal ingeschreven lezers bedroeg op ult°. December 1938 329 terwijl aan de jeugd 136 leeskaarten uitgereikt werden. Het aantal in 1938 uitgeleende boeken bedroeg 19.992.

Op Aruba en Bonaire was op 31 December 1938 nog geen openbare boekerij of leeszaal; wel werd er toen ernstig aan plannen der voorbereiding gewerkt. Het Algemeen Nederlandsch Verbond had op deze eilanden daartoe het initiatief genomen.

Op St. Maarten, St. Eustatius en Saba waren op voormelden datum wel bibliotheken en leeszalen aanwezig, welke zich toen in ruim voldoende belangstelling konden verheugen.

Ook was nog gevestigd een particulier museum, dat ondergebracht is in het St. Thomascollege te Willemstad op Curaçao. Het werd beheerd door een der onderwijzers van die school en mocht zich in voldoende belangstelling verheugen.

Bronnen:
Verslagen van Bestuur en Staat van 1913 t/m. 1938.
Begrooting voor 1940.
Publicatiebladen.

STUDIES OVER DE PATATTA-LUIS
uit het Instituut voor Tropische Geneeskunde te Leiden

BESPROKEN DOOR

P. WAGENAAR HUMMELINCK

P. C. Flu. 1928. *Verslag van een studiereis naar Suriname (Nederlandsch Guyana) Sept. 1927–Dec. 1927 en beschouwingen dienaangaande.* Acta Leidensia III, p. 1–188, 61 figg. (Summary p. 189–192). — Als zelfstandige uitgave verschenen bij Kemink en Zoon, Utrecht (z.j.), 188 pp.

P. H. van Thiel. 1930. *Trombicula flui n. sp., a patatta-mite („patatta-luis") of Surinam.* Parasitology XXII, p. 346–354, 2 figg. — Hetzelfde artikel verscheen ook in: Acta Leidensia V, p. 212–224, 2 figg. 1930.

P. H. van Thiel. 1930. *De „patatta-luis" uit Suriname, met aanteekeningen omtrent de aetiologie der leishmaniosis americana.* Geneesk. Tijdschr. Ned. Indië LXX, p. 47–63, 2 figg.

P. H. van Thiel. 1930. *Pathological significance of the „patatta-mite" of Surinam, with notes on the etiology of leishmaniosis americana.* Acta Leidensia V, p. 225–237. (Een vertaling van het vorige artikel p. 51–63 met een nieuwe eerste alinea).

R. Schierbeek. 1937. *Trombicula vanommereni n. sp. Rouget nouveau de la Guyane néerlandaise.* Ann. Parasit. hum. comp. XV, p. 326–329, 2 figg.

P. H. van Thiel en H. van Ommeren. 1941. *Verdere waarnemingen over de „patatta-luis" uit Suriname met aanteekeningen omtrent de reactie van de huid van den mensch op de aanwezigheid dier mijtlarven.* Acta Leidensia XV–XVI, p. 289–308, 3 tabb. 16 figg. — Hetzelfde artikel verscheen vermoedelijk ook in: Geneesk. Tijdschr. Ned. Indië, 1940.

Rolander heeft omstreeks 1750 voor het eerst de mijt-larve waargenomen, welke in Suriname als patatta-luis bekend staat en door Linnaeus in 1758, op een voor onze moderne zoölogische begrippen zeer onvoldoende wijze onder den naam van *Acarus batatas* is beschreven. Tot voor kort werd van dit dier, dat zich graag op het lichaam van den mensch vastzet en een hinderlijke huidaandoening veroorzaakt, geen nieuw materiaal meer verzameld, zoodat men in het duister tastte welke mijt Linnaeus met zijn *Acarus batatas* kon hebben bedoeld.

In 1911 beschreef Oudemans een nieuwe mijt-larve uit de omgeving van Paramaribo, *Microthrombidium helleri*, welke op een kever was gevonden. In 1927 konden door denzelfden onderzoeker, aan de hand van een honderdtal exemplaren van onzekere herkomst uit dezelfde streek, nieuwe gegevens over deze soort worden gepubliceerd, zoodat het nu volgens Oudemans wel vast stond, dat zijn *Microthrombidium helleri* gelijk was aan Linnaeus' *Acarus batatas*. Als punt van twijfel bleef echter de vraag, of *Microthrombidium helleri* wel als een parasiet van den mensch mocht worden beschouwd.

In 1927 kreeg Prof. Flu gelegenheid in Paramaribo patattaluizen te verzamelen, waarbij hij boeren in grasland liet staan en de mijten wegving, die tegen hun bloote beenen kwamen opkruipen. Daar deze dieren met geen der bekende mijt-larven bleken overeen te komen, werden zij door van Thiel in 1930 onder den naam van *Trombicula flui* beschreven. Met Linnaeus' *Acarus batatas* mochten zij niet identiek worden verklaard, omdat nog altijd de kans bestond, dat Oudemans' *Microthrombidium helleri* ook op den mensch zou worden gevonden.

Om deze twijfel aangaande de identificatie van Linnaeus' *Acarus batatas* weg te nemen, werd door den districtsgeneesheer van Ommeren te Uitvlugt van Febr. 1930 tot April 1931 een aantal kinderen op de aanwezigheid van mijt-larven onderzocht, terwijl tegelijkertijd ook op kippen en hagedissen materiaal werd verzameld. Het bleek, dat van de 1689 op den mensch verzamelde larven 1651 als *Trombicula flui* moesten worden gedetermineerd; de overige behoorden tot een nieuwe soort, welke door Mejuffrouw Schierbeek in 1937 *Trombicula vanommereni* werd genoemd. *Microthrombidium helleri* A. C. Oudemans bleek bij den mensch in de Surinaamsche kuststreek, zeer waarschijnlijk niet voor te komen. Op kippen werd alleen *Trombicula flui* gevonden; op hagedissen meestal *Trombicula vanommereni* en slechts zelden *Trombicula flui*.

De kans was dus groot, dat Linnaeus, toen hij in 1758 de op den mensch in Suriname verzamelde patatta-luizen beschreef, óók *Trombicula flui* onder oogen heeft gehad, zoodat het nu alleszins gerechtvaardigd was zijn *Acarus batatas* identiek te verklaren met *Trombicula flui*. Na één en driekwart eeuw was men er dus in geslaagd een van Linnaeus' soorten terug te vinden. — De op den mensch in de kuststreek van Suriname voorkomende „patatta-luizen" behooren dus voor het allergrootste deel (i.c. $97^2/_3\%$) tot de soort *Trombicula batatas* (Linné) syn. *Trombicula flui* van Thiel, voor een klein deel (i.c. $2^1/_3\%$) tot *Trombicula vanommereni* Schierbeek.

De naam patatta-luis (patattenluis, patata-losso, grasluis, bête rouge, koereme) is in tweeërlei opzicht misleidend. Vooreerst is dit organisme niet een luis, maar de larve van een mijt, het behoort dus tot de klasse der spinachtigen en niet tot die der insecten; ten tweede is het verband met de patatta-cultuur niet duidelijk. Ze worden op het gras, in aanplantingen van kouseband (een klimplant met eetbare peulvruchten), of zelfs in het zand gevonden, terwijl over het voorkomen in patattas (batatas, sweet potatoes, eetbare wortelknollen van *Ipomoea batatas*), waaraan het dier zijn naam te danken zou hebben, door niemand wordt gesproken, behalve door Linnaeus. Een mogelijke verklaring voor deze benaming is, dat men er het organisme mee bedoeld heeft, waarvan de patatta-eters, waarmede de Nederlanders bedoeld waren, die zich in de kuststreek vestigden, zoo'n ondragelijken last hadden.

Het lichaam van de patatta-luis is rond, afgeplat en meestal niet langer dan een halve millimeter. Het dier is rood en ruig behaard. Daar het geen volwassen mijten zijn, hebben ze drie en geen vier paar pooten.

Hoewel ze overal in de kuststreek worden aangetroffen, schijnen ze ook diep in het binnenland voor te komen. Na lichte regenbuien aan het einde van een korte droogte-periode heeft men de meeste kans besmet te worden. De larven kruipen over de beenen of langs kleedingstukken naar boven en hechten zich in de huid vast, waarschijnlijk steeds naast de haarfollikels. Bij volwassenen gaan ze meestal niet verder dan tot aan den navel, bij kinderen komen ze echter veel hooger; zij concentreeren zich dikwijls op de oorschelpen, in de oksels, om den navel, aan den buik, aan de onderbeenen en in de genitaalstreek. De larven zwellen pas na een paar dagen op, worden hierbij donkerder van kleur en vallen na hoogstens vijf dagen af.

Het zich vastzetten van de larven geeft aanleiding tot een huidaandoening, waarbij in den regel eerst plaatselijke roodheid en vervolgens zelfs met vocht gevulde blaasjes optreden, welke heftig jeuken. De krabeffecten kunnen gemakkelijk door microorganismen worden geinfecteerd, waardoor kleine etterpuistjes in alle stadia ontstaan. Flu heeft er in 1928 op gewezen, dat dergelijke onschuldige zweertjes bij verwaarloozing aanleiding kunnen geven tot zware beenzweren.

Blanken reageeren in het algemeen niet heftiger dan anderen. Wordt men eenigen tijd achtereen gestoken, dan ontstaat er een tijdelijke ongevoeligheid voor het vastzitten der larven. Na een flink zeepbad, desnoods voorafgegaan door een afwrijven met een in olijfolie gedrenkte lap, komt men prompt van de mijten af. — Een mengsel van rum en bekauwde tabak is een geliefkoosd middel tegen teken op de petroleumterreinen van Venezuela. De bekende huidarts uit Nederlandsch Oost-Indië, Käyser, vermeldt, dat *Trombicula*-larven gemakkelijk zijn te verwijderen door een inwrijven met alcohol, benzine of perubalsem.

Flu heeft in 1911 het vermoeden geuit, dat in het bosch levende teken betrokken zouden zijn bij het ontstaan der bosch-yaws (boesi-jassi, pianbois), een ziekte, welke zich in zweren en knobbels in de huid openbaart en veroorzaakt wordt door dierlijke protisten uit de *Leishmania*-groep. Volgens Pedro Weiss is de door de aanwezigheid der *Trombicula*-larven stuk gekrabde huid voorbeschikt voor de ontwikkeling van deze parasieten; Escomel ziet in genoemde mijt-larven zelfs de overbrengers der Leishmaniae. Van Thiel, die in 1930 deze mogelijkheid onder oogen heeft gezien, komt echter tot de slotsom, dat, naar alle waarschijnlijkheid niet teken en mijten maar bloedzuigende muggen (*Phlebotomus*-soorten) de overbrengers zijn van de parasieten, welke tot de huid-leishmaniose in Suriname aanleiding geven. Het eenige verband met de patatta-luis (en ook met teken) zou dan zijn gegeven door de omstandigheid, dat deze muggen de neiging hebben in of bij door deze dieren gemaakte wonden bloed te zuigen.

Wanneer *Trombicula*-larven uit de huid worden verwijderd, bevindt zich vóór aan den kop vaak een buis, welke bij pas vastgehechte larven zeer kort is, doch die bij oudere larven bijna anderhalf maal zoo lang kan zijn als de larve zelf. Vroeger heeft men deze buis, welke zich als een slurf voordoet, voor een orgaan van de mijt gehouden, maar den laatsten tijd is men tot de overtuiging gekomen, dat men hier te maken heeft met een buis, gevormd uit veranderd, met speeksel van de *Trombicula* doortrok-

ken, afgestorven weefsel van den gastheer. — De bouw en het ontstaan van deze weefselbuis, of histosipho, is door van Thiel en van Ommeren in 1941, aan de hand van een aantal microfoto's zorgvuldig nagegaan. Voor de aanwezigheid van een open centraal kanaal wordt de periodieke speekselafscheiding van de larve verantwoordelijk gesteld. De groei van de histosipho vindt aan den top plaats; hier wordt het huidweefsel door het speeksel zoodanig veranderd, dat het in min of meer verteerden toestand door het centrale kanaal kan worden opgezogen.

Of dit het eenige voedsel is? Het feit dat *Trombicula*-larven een rol spelen bij het overbrengen van de bloed-parasieten bij verschillende rickettsiosen (op vlektyphus gelijkende ziekten) van den mensch, wijst erop dat het voornaamste doel van de siphovorming het bereiken der bloedvaten zou kunnen zijn. Nadere waarnemingen over de bloedopname bij de patatta-luis blijven zeer gewenscht!

ONDERNEMERSRAAD VOOR SURINAME

Uit het verschijnen van het verslag over het zeventiende vereenigingsjaar blijkt dat, ondanks de verbreking van het contact tusschen Suriname en Nederland in de eerste helft van 1940, de Ondernemersraad ook in 1941 zijn werkzaamheid zooveel mogelijk voortgezet heeft.

Het voornaamste gedeelte van het thans gepubliceerde verslag is wel dat, hetwelk betrekking heeft op de arbeidsaangelegenheden van het Surinaamsche plantagebedrijf. Als bijlagen zijn opgenomen de eindredactie van een ontwerp-arbeidsovereenkomst en een daarbij behoorende memorie van toelichting, in aansluiting op de behandeling, in het vorige jaarverslag, der verhouding tusschen de werkgevers en de uit Indië aangevoerde werkkrachten, in het Surinaamsche grootlandbouwbedrijf.

De samenstellers der ontwerp-overeenkomst vestigen in hun memorie van toelichting de aandacht op het tekort aan arbeidszekerheid — niet voor den werknemer, maar voor den werkgever — hetwelk in de laatste jaren vóór 1940 was komen te ontstaan, in het nog in Suriname uitgeoefende plantagebedrijf.

In 1929 werden voor het laatst contractarbeiders van Java aangevoerd; zij werden in 1930 en 1931 gevolgd door vrije Javaansche immigranten, de pioniers eener gewijzigde Aziatische kolonisatie van het Nederlandsche gebied in Zuid Amerika. Daarna stond de aanvoer stil, totdat in 1939 wederom Javanen arriveerden, die toegewezen zouden worden aan plantages, tot het verrichten van arbeid onder opzegbare werkovereenkomsten. Na 1934 was derhalve geen enkele plantage-arbeider meer strafrechtelijk gebonden.

Zooals in dit tijdschrift indertijd even werd aangestipt (XXIste jaarg. p. 395/396), kwamen in 1939 in Suriname klachten tot uiting betreffende een tekort aan handen voor oogstwerkzaamheden op de plantages, ondanks de destijds heerschende werkloosheid in het stedelijke bevolkingscentrum; ook de zich in die omgeving ophoudende Javaansche ex-contractant en zijn nakomelingschap, zouden niet al te bereid zijn geweest, zelfs tot tijdelijke

hervatting van den plantage-arbeid. De memorie van toelichting op de concept-werkovereenkomst van den Ondernemersraad houdt zich met het — inderdaad belangrijker — vraagstuk bezig van de vrije Aziatische kolonisten in de districten, als werkkrachten voor de nog in bedrijf zijnde groote landbouwondernemingen.

De toestanden in Suriname, zooals die nu eenmaal gegroeid zijn, maakten het even moeilijk voor den Aziatischen „settler", op de plantage nabij zijn woonplaats loonarbeid te verrichten op den tijd dat de onderneming aan zijn diensten behoefte had, als voor de plantage, hem werk te geven op den tijd dat hij zich beschikbaar kon stellen. Hierop schijnt het probleem wel hoofdzakelijk te zijn neergekomen.

De Surinaamsche immigratie-kolonisatiepolitiek van na den slaventijd is steeds een tweeslachtige geweest; móést dit wellicht ook wel zijn, gegeven de omstandigheden waaronder deze politiek aanvaard werd en zij zich verder ontwikkeld heeft. Misschien heeft men er zich destijds niet eens nauwkeurig rekenschap van gegeven, of men wel van een zuiver gestelde premisse uitging, toen maatregelen genomen schenen te moeten worden om aan een noodtoestand het hoofd te bieden; het heeft weinig zin zich thans nog in deze vraag te verdiepen. Toch moge er de aandacht op gevestigd worden, dat eigenlijk nooit duidelijk geworden is, hoe de verhouding gezien moest worden: de immigrant voor de plantages, of omgekeerd.

Het leek zoo eenvoudig — en het lijkt wellicht nog altijd eenvoudig, wanneer men niet diep in het vraagstuk doordringt: Suriname is een land met weinig bevolking, de Aziatische immigrant gewent zich, gedurende de eerste jaren van zijn verblijf in het land, op de plantage aan geregelden arbeid en aan de toestanden van zijn nieuwe woonoord, waarna hij als vrije landbouwkolonist voor de samenleving in haar geheel een nuttig element gaat vormen. Zoo eenvoudig evenwel staat de zaak er inderdaad volstrekt niet voor; afgezien nog van de vraag of in Suriname niet het tekort aan menschen een zeer relatieve beteekenis heeft, spelen twee factoren een belangrijke rol, t.w. de gedurende eenige eeuwen gebleken wisselvalligheid der resultaten van het Surinaamsche plantagebedrijf en de groote moeilijkheid welke aan het ontstaan van een kleinbedrijf in den weg staan, dat werkelijk in beduidende mate zou bijdragen tot verhooging der welvaart van het land, moeilijkheden zoowel gelegen bij het gehalte der immigranten-kolonisten, als bij de plaatselijke gesteldheid in den ruimsten zin.

En dan dringt zich ook nog een kwestie van proportie aan de aandacht op; men mag zich afvragen, of het Surinaamsche plantagebedrijf, of wat er van overgebleven is, voldoende beteekenis heeft — en genoegzame ontwikkelingsmogelijkheid in zich draagt — om te mogen verlangen dat het als van primaire belangrijkheid zal worden beschouwd, bij pogingen om Suriname uit zijn toestand van achterlijkheid op te heffen. De veronderstelling lijkt niet te gewaagd, dat de samenstellers der reeds eenige malen genoemde memorie van toelichting ook deze zijde van het Surinamevraagstuk onder de oogen gezien hebben, al gaven zij, begrijpelijkerwijze, geen besliste opinie ter zake.

Intusschen heeft zich in het jongste verleden deze toestand ontwikkeld, dat een tot geringen omvang gereduceerd grootlandbouwbedrijf beschouwd werd — en ook dienst deed — als leerschool voor een sedert 1912 wel sterk afgenomen, maar tot en met 1929 nog altijd ieder jaar aangekomen aantal Aziatische contractarbeiders, die zich, na afloop hunner verbintenissen, als vrije kolonisten voor eigen rekening op andere cultures toelegden, dan die van de meerwaardige exportproducten, welke gedurende hun „leertijd" op de plantages onder hun handen vandaan gekomen waren. Het zou niet te verwonderen zijn, wanneer de Indische regeering, die hoe langer hoe meer invloed gekregen had op de Surinaamsche immigratiepolitiek, zich bij de proeven van 1930 en 1931 op het standpunt gesteld had, dat de Javaansche dessaman in Suriname wel, zonder voorafgeganen leertijd op een plantage, rijst kan verbouwen, ten einde direct zelf in de behoefte aan zijn voornaamste voedingsmiddel te kunnen voorzien — en daarnaast ook wel zonder speciale voorbereiding loondienst kan verrichten op landbouwgebied, om zijn vrijen tijd productief te maken.

Van de resultaten dezer vrije immigratie van 1930 en 1931 werd in het Surinaamsche Verslag over 1933 gezegd, dat zij in het algemeen „niet onbevredigend" genoemd konden worden. Intusschen echter werden de proeven niet herhaald en was de immigratie van zeven jaar later wat men een half-vrije zou kunnen noemen. De in 1939 aangekomen Javanen zouden op plantages te werk gesteld worden, onder overeenkomsten welke door de arbeiders beëindigd zouden kunnen worden, zoodra zij — door de overheid — voldoende „georiënteerd" zouden geacht worden, om verder op eigen beenen te kunnen staan. Het is te begrijpen, dat deze regeling, zooals de memorie van toelichting op de ontwerp-werkovereenkomst van den Ondernemersraad zegt, aan het be-

drijf geen voldoende zekerheid verschafte van bij voortduring over een genoegzaam aantal handen te kunnen beschikken; het schijnt dat ook een waarborg ontbrak voor aan de kosten geëvenredigde arbeidsprestatie — en bovendien ligt het in de rede dat de geschikste elementen het eerst in aanmerking zouden komen om, als voldoende georiënteerd, de overeenkomst te mogen verbreken.

Er was nu in Suriname een wel zeer bijzondere toestand geschapen. De overheid was blijkbaar bereid voor den aanvoer van Javaansche immigranten te blijven zorgen, naar het schijnt van twee verschillende klassen van immigranten, te weten „vrije" arbeiders, speciaal als werkkrachten voor de ondernemingen — en landbouwersgezinnen. Wat de eerste categorie betreft was de Indische regeering genegen het belang eener passende regeling der verhouding tot de Surinaamsche werkgevers, ingeval van hervatting der stelselmatige uitzending, „nader onder de oogen te zien".

Intusschen voelde men in Suriname het gemis van een waarborg voor de behoorlijke nakoming der werkovereenkomst door de Javaansche immigranten der categorie van 1939. De poenale sanctie op de contracten van vóór 1930, welke verzekering van de nakoming der arbeidsverhoudingen in Suriname deel uitmaakte van het algemeene strafrecht, was voor de immigranten van 1939 ter zijde gesteld en kon beschouwd worden als voor goed te hebben afgedaan; eenige civielrechtelijke waarborg was er echter niet voor in de plaats gekomen. Het Surinaamsche B.W. kende nog de uit de oude moederlandsche wetgeving overgenomen bepalingen aangaande huur van dienstboden en werklieden en betreffende aanneming van werk; met deze regeling viel natuurlijk niets te bereiken, om van het moderne Nederlandsche arbeidsrecht (1907 en 1927), niet in Suriname ingevoerd, niet eens te spreken, terwijl de Surinaamsche arbeidsverordening van 1914 slechts betrekking had op de bosch- en mijnbedrijven. Volledigheidshalve zij nog opgemerkt, dat de Nederlandschindische regeling, in 1926 tot stand gekomen, van het arbeidscontract voor (Europeesche) werknemers, die buiten het gangbare begrip dienstboden en werklieden vallen, in de Surinaamsche wetgeving geen pendant gevonden had; waarmede dan een overzicht gegeven is van het arbeidsrecht in Suriname.

Door den Ondernemersraad is gezocht naar een regeling der verhoudingen tusschen den Surinaamschen planter en den Javaanschen immigrant-plantagewerkkracht, op zoodanigen

voet, dat de vroegere poenale sanctie door andere waarborgen vervangen wordt en natuurlijk ook de belangen van den arbeider behoorlijke bescherming vinden. Een andere oplossing dan deze, dat ook de „vrije" Javaansche emigrant, vóór zijn vertrek uit Indië, partij wordt eener overeenkomst, betrekking hebbend op den arbeid, gedurende langeren tijd, in dienst van een bij aankomst in Suriname aan te wijzen plantage-onderneming aldaar, hebben de samenstellers van ontwerp en memorie van toelichting begrijpelijkerwijze niet kunnen vinden. Zij zullen er zich echter wel bewust van geweest zijn, dat een zoodanige regeling noodzakelijk zwakke plekken moet vertoonen.

Het oog richtend naar Indië, waar in de „buitenbezittingen" reeds veel ervaring met vrije arbeiders van Java moet zijn opgedaan, heeft men tot voorbeeld gekozen de arbeidsovereenkomst van het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat, waarop al die wijzigingen toegepast zijn, welke de afwijkende toestanden in Suriname noodig schenen te maken. De „eigen werving" binnen het Indische rechtsgebied is één zaak, een werving in Indië voor het veraf gelegen gebied in Zuid Amerika een andere; een punt van overeenkomst echter zou men hierin kunnen zien, dat ook het hooger genoemde syndicaat, wanneer het in de overeenkomst van „de" onderneming spreekt, daarmede wel bedoelen zal de nader aan te wijzen onderneming, zooals ook bij de werving voor Suriname in het midden zou moeten blijven tegenover welken werkgever de arbeider zich bij aankomst gesteld zal zien.

De voor Suriname ontworpen overeenkomst voorziet dat zij voor vijf jaar zal worden aangegaan, dat tusschentijdsche verbreking, zoowel door de eene als door de andere partij, mogelijk zal zijn ingeval van dringende redenen, dat de arbeider, behalve op loon, ook recht zal hebben op behuizing en geneeskundige verzorging — en dat hem de gelegenheid gewaarborgd wordt, in ieder geval een zeker minimum bedrag per tijdseenheid te verdienen. Als straf op onwil, nalatigheid of ongehoorzaamheid van den arbeider zijn geldboeten gestipuleerd, als belooning voor betoonde vlijt werd een premie vastgesteld.

Een belangrijk verschil tusschen het Sumatra- en het ontwerp-Surinamecontract bestaat hierin, dat het laatstgenoemde niets zegt aangaande uitzending van Java en terugvervoer daarheen, bij de tot voorbeeld gekozen overeenkomst voor rekening der onderneming (of van het Syndicaat?) komend. Men heeft zich op het standpunt gesteld, dat het vervoer van, c.q. naar Java, voor Suriname een aangelegenheid zal blijven van het gouverne-

ment, dat immers de Javaansche kolonisatie in het Westindische gewest wil bevorderen, waartoe de werving van arbeiders voor de Surinaamsche plantages een der middelen zou zijn. Het gouvernement zou dan, zoowel bij tusschentijdsche verbreking der overeenkomst wegens lichamelijke of andere ongeschiktheid van den arbeider, als bij normale expiratie van het contract, de keuze hebben tusschen het behoud van den ontslagene, als vrije kolonist — en het betalen der kosten van zijn terugvoer; een nadeel dat zich ook onder den ouden toestand, in de dagen der poenale sanctie, moet hebben doen gevoelen.

Er zouden uit den aard der zaak een aantal andere verschillen vallen aan te wijzen tusschen het Sumatra- en het ontworpen Surinamecontract, welke echter niet alle hier besproken behoeven te worden. Een er van is deze, dat voor Suriname wederom gerekend blijkt te worden op de aanwezigheid van een ambtenaar met den titel van agent generaal (voor de immigratie), een functie welke indertijd opgeheven is. Dat zij wederom in het leven geroepen zou dienen te worden, bij een voortgezette werving in Indië, door tusschenkomst der overheid, van bij voorbaat onder contract gebonden arbeiders voor de Surinaamsche plantageondernemingen, lijkt juist gezien.

De Ondernemersraad geeft in de memorie van toelichting nog enkele desiderata, niet in de ontworpen overeenkomst belichaamd. Zij noemt het wenschelijk dat o.a. hersteld zou worden de oude regeling dat de plantage-arbeider, behalve op Zon- en feestdagen, de onderneming niet zonder verlof van den werkgever mocht verlaten. Hoewel de op de plantage gehuisveste arbeider, wiens diensten plotseling gerequireerd moeten kunnen worden, b.v. ter voorkoming van rampen, in een andere conditie verkeert dan vrije werknemers in andere bedrijven, lijkt het oude „passenstelsel" toch niet geheel in overeenstemming met den status van den alleen civielrechtelijk gebondene, aan wien slechts voor vijf dagen per week arbeidsgelegenheid in loondienst gegarandeerd is. In ieder geval echter betreft het hier inderdaad een aangelegenheid welke wettelijk, niet contractueel, geregeld zou behooren te worden; men denkt onwillekeurig aan het verbod, in het oude tweede boek, vierden titel, van het Ned. W. v. K., van het zich zonder verlof van boord verwijderen door den schepeling, een verbod dat, zij het in een vorm welke onredelijke weigering van verlof wil uitsluiten, in 1930/1937 gehandhaafd werd.

Enkele andere punten van het jaarverslag van den Ondernemersraad mogen hier nog vermeld worden. Hoewel aangaande den toestand der Surinaamsche cultures gedurende het verslagjaar 1941 geen gegevens verkregen konden worden, is voortgegaan met proefnemingen in het belang der verbetering van den smaak der in Suriname geteelde Liberiakoffie. Betreffende de nog in een stadium van zoeken en tasten verkeerende bacovencultuur kon niets nieuws worden medegedeeld.

In zake de bauxietwinning en de luchtkarteering, twee aangelegenheden in het vorige jaarverslag behandeld (zie De West-Ind. Gids XXIV, 28), worden thans geen mededeelingen aangetroffen.

Augustus 1942. M.

DE EXPEDITIE VAN JOL NAAR ANGOLA EN SÃO THOMÉ
30 Mei 1641–31 Oct. 1641

DOOR

K. RATELBAND

(*met 2 platen*)

In de nummers 1 en 2 van jaargang 1942 van de West-Indische Gids beschreef Mej. J. B. van Overeem het optreden van admiraal Cornelis Cornelissen Jol in de Caraïbische zee; zij besloot haar gedocumenteerd verhaal met de woorden:

> „In 1641 hebben de Heeren XIX hem naar de kust van „Guinee laten gaan, om, voordat vrede met Portugal werd „gesloten, het slavendepôt Angola te bemachtigen. Hij heeft „zijn opdracht volvoerd, doch ten koste van zijn leven. In hem „verloren de Bewindhebbers een trouw en moedig scheeps- „kapitein, die alom in de West-Indiën schrik had verspreid „en menige Spaansche prijs had opgebracht".

Om een aaneengesloten geheel te verkrijgen van de verrichtingen van Jol in dienst van het vaderland en de West-Indische Compagnie restte na de beide artikelen van Mej. van Overeem en het chronologisch overzicht van Prof. J. C. M. Warnsinck in deel XL der Linschoten Vereeniging pp. LXXV e.v., nog slechts een beschrijving van Jol's laatsten tocht, de expeditie naar Angola en São Thomé, welke beschrijving hieronder volgt.

Het is merkwaardig dat ook deze onderneming, gelijk alle voorgaande, slechts weinig bekendheid geniet, ofschoon de Compagnie door den uitslag haar grootste uitbreiding aan Afrika's Westkust verwierf en zich kansen schiep als geen ander handelslichaam noch eenige natie in Afrika ooit heeft bezeten. Wel wijdde Barlaeus een achttal bladzijden van zijn standaardwerk aan deze expeditie [1]), wel gaven na hem Commelyn, Dapper en Nieuhof enkele bijzonderheden, doch, gezien de structuur van hun werk,

[1]) Barlaeus, Nederlandsch Brazilië ed. Naber, n.l. over Angola pp. 267/270, over São Thomé pp. 271/4.

konden deze mededeelingen bezwaarlijk anders dan van fragmentairen aard zijn.

Mej. van Overeem veronderstelt, dat Barlaeus met Jol in verbinding heeft gestaan en aldus interessante gegevens over diens strooptochten in de Caraïbische Zee en elders kan hebben verzameld, met het doel ze later te publiceeren. Echter, waar het de reis naar West-Afrika betrof, was Barlaeus geheel aangewezen op de documenten hem door graaf Johan Maurits verstrekt, wat blijkt uit den vorm waarin Barlaeus zijn verhaal giet en uit de bewoordingen die hij gebruikt [1]).

Dit had zijn voor- doch ongetwijfeld ook zijn nadeelen. Graaf Johan Maurits kende Luanda, de hoofdstad van Angola, niet door eigen aanschouwing, hetgeen in zijn brieven aan de XIX e.a. over deze verovering meermalen tot uiting komt. Daarbij kwam nog, dat het rapport van Jol over zijn reis en de inbezitneming van Luanda, door een misverstand niet dadelijk naar Pernambuco werd opgezonden, maar eenigen tijd in Luanda achterbleef [2]). Graaf en raden, die bewindhebbers in Holland spoedig van de zege in kennis wenschten te stellen, bedienden zich dus van de inlichtingen, welke hun van andere zijde gewerden en wel in de eerste plaats van die van overste Henderson, den aanvoerder der troepen. En als dan ook 5 jaar later Barlaeus de verovering van Luanda gaat beschrijven en de betreffende documenten raadpleegt — is het niet te verwonderen, dat hij langer stilstaat bij de verrichtingen te land dan bij die ter zee, ja deze laatste slechts terloops noemt. Voor São Thomé ligt de zaak wel even anders; hierop kom ik in den loop van mijn artikel nog terug.

De Hollandsche bronnen, d.w.z. de gedrukte, waren dus weinig talrijk, zij werden evenwel op gelukkige wijze aangevuld door in het Rijksarchief bewaard gebleven rapporten en brieven alsmede door Portugeesche bronnen, terwijl ik tevens gebruik maakte van vele gegevens, tijdens mijn verblijf in Angola ten behoeve van ander werk verzameld [3]).

Het is hier niet de plaats de vraag te behandelen, of, en zoo ja

---

[1]) De brieven van Maurits, waaruit Barlaeus zijn gegevens putte, zouden zelfs nog zijn aan te wijzen.

[2]) Brief Jol d.d. 16.9.1641, W.I.C. o.c. No. 56.

[3]) Dit werk, dat de geschiedenis der Hollanders in Angola, Congo en São Thomé van ca. 1600 tot 1648 behandelt, is vrijwel voltooid en zal op een nader te bepalen tijd in druk verschijnen.

in hoeverre, graaf en raden te kwader trouw waren bij het uitzenden eener vloot naar West-Afrika, terwijl vredesonderhandelingen met Portugal gaande waren; evenmin kan hier worden ingegaan op de motieven, die tot de expeditie leidden, of op de belangrijkheid van Angola en São Thomé voor de Compagnie.

De vloot, die in den morgen van den 30sten Mei 1641 onder bevel van admiraal Cornelis Cornelissen Jol gezegd Houtebeen van het Recief naar Luanda onder zeil ging, telde de volgende 21 schepen:

	Matrozen	Soldaten		
Amsterdam, admiraalsschip	89	216	Kamer van Amsterdam	
Overijsel	58	112	,, ,, ,,	
Swol	67	134	,, ,, ,,	
Leyden	55	101	,, ,, ,,	
Orpheus	40	218	,, ,, ,,	bevracht
St. Jacob	41	155	,, ,, ,,	
Coninck David	32	91	,, ,, ,,	
Groote Gerrit	30	40	,, ,, ,,	
Liefde	22	120	Brazilianen ,,	bevracht
Steenhuys	14	120	,, ,,	bevracht
Jacht Schelvis	22	30	Kamer van ,,	
Mooriaen, vice-admiraal Jacob Huygensz.	42	122	Kamer van Zeeland	
Leeuwinne	46	104	,, ,, ,,	
Soutelande	48	128	,, ,, ,,	
Charitas	45	66	,, ,, ,,	
Jacht Hasenwint	15	15	,, ,, ,,	
Jacht Hennitgen	15	15	,, ,, ,,	
Eendracht, schout bij nacht Matheus Jansen	48	84	Kamer op de Maze	
Enchuysen	62	133	Kamer v/h Noorderkwartier	
Groene Wijff	40	82	,, ,, ,,	
Jacht Koin	20	20	Veroverd	
Totaal	851	2106		

Lt. kol. Henderson, bijgestaan door de majoors Pierre le Grand en Day, commandeerde de troepen, die uit 14 compagnieën bestonden onder de kapiteins Lobbrecht, Mulder, Schut, Waldeck,

Moet, Koin, Valet, Dammert, Ghijsseling, Dibbets, Cappel, Tack, Le Blancq en Clant [1]).

De zeilinstructies voor Jol waren al zeer eenvoudig; alles met elkaar omvatten zij nog geen vijf regels schrift. Het voorschrijven van een bepaalde route was niet mogelijk geweest, omdat de reis „in de wint sal moeten opgehaelt worden", gelijk de instructie het kernachtig uitdrukte. Graaf Johan Maurits en zijn raden beperkten zich dan ook tot de opmerking, dat de vaart om de zuid hun wel de voordeeligste en kortste weg toescheen en lieten verder alles aan Jol over, hem slechts aanbevelende den besten boeg voor te wenden [2]).

De aan de kust te volgen gedragslijn werd uitvoeriger besproken. Als eenige ankerplaats vóor Luanda werd de baai boven kaap S. Bras genoemd, waar de vloot alle voorbereidingen tot den aanval op Luanda kon treffen [3]). De beste plaats om de troepen te landen was niet bekend, evenmin bezat men eenige aanwijzing hoe de haven van Luanda binnen te loopen. Op de vloot waren slechts weinigen, die tevoren aan de Angolaansche kust waren geweest; van hen hadden er slechts drie, n.l. kapitein Jan Claesz. Cock en zijn onderstuurman, beiden van het schip Leyden, en schipper Abraham Jacob Wis van het jacht Charitas, eenige plaatselijke kennis. Er dienden dus, waar en hoe dan ook, loodsen en gidsen te worden gevonden. Was men hierin eenmaal geslaagd, dan kon met de operaties tegen Luanda een aanvang worden gemaakt. De troepen moesten bij voorkeur op eenige uren afstand van de stad landen en haar van de open, onverdedigde landzijde aantasten, hierdoor de in de laagte, aan den zeekant gelegen forten en batterijen, die door de bovenstad werden beheerscht, uitschakelende. Onderwijl zou de vloot naar den noordelijken ingang van de haven koersen, „de mede gegeven vaendels doende boven op de schepen vertoonen als ofte deselve noch vol krychsvolck ware". Tegen den tijd dat Jol zou merken, dat de strijd aan land ging beginnen

---

[1]) Mededeeling vertrek Jol d.d. 30.5.1641 p. 1. W.I.C. o.c. No. 56 Vice-admiraal Jacob Huygensz. en Pierre le Grand zijn dezelfden die zich bij den vierdaagschen zeeslag aan de Brazielsche kust zoo manhaftig gedroegen, zie o.a. Warnsinck, Een mislukte aanslag... de Gids 1940 No. 1 p. 204. Schout bij nacht Matheus Jansen had reeds te voren onder de bevelen van Jol gestaan, zie v. Overeem, W.I. Gids 1942 No. 1 p. 11.

[2]) Instructie graaf en raden d.d. 28.5.1641, art. 2. W.I.C. o.c. No. 56.

[3]) Een alleszins vage aanduiding aan een kust, die haar inhammen en baaien bij tientallen telt. Kaap S. Bras ligt op 9° 55′ Z.Br.

„sal hij mine ende gebaer maken als ofte hij te dier oorde een groote menichte van krijchsvolck aen lande werpen wilde ende haer op de rugge bestormen ende aenvallen...." [1]) in de hoop den vijand tot een splitsing van zijn troepenmacht te brengen. Op deze wijze wilde men trachten Luanda te vermeesteren, doch besefte daarbij ten volle de moeilijke en gevaarvolle taak van de expeditie, die het uiterste zou vergen van beleid en capaciteiten der aanvoerders, terwijl een mislukking in het geheel niet uitgesloten werd geacht. De sterkte van het garnizoen werd op 2500 man geschat, waarbij nog de gewapende burgerij en negerhulptroepen kwamen [2]); in de haven plachten gemiddeld 10 tot 20 schepen en een aantal kleinere kustbooten te liggen.

De ervaringen die de Compagnie t.o.v. Luanda had opgedaan waren niet bepaald aangenaam, doch Jol was eerzuchtig genoeg om juist datgene te ondernemen, waarin anderen hadden gefaald en — was het niet Piet Heyn geweest die onverrichterzake van zijn tocht naar Luanda had moeten terugkeeren? Dezelfde Piet Heyn, dien Jol gedurende zijn geheele leven had trachten te evenaren in de herhaling van diens grootste wapenfeit; hier gold het voor Jol te slagen waar Piet Heyn faalde.

De overtocht begon niet voorspoedig; men had den tijd van het jaar niet mede en ondervond veel zwarigheden om voldoende ver om de Zuid te geraken: een eerste vereischte om Angola op de juiste wijze te bezeilen. De om de Noord trekkende stroom langs de Brazielsche kust bleek veel krachtiger te zijn dan in dit jaargetijde mocht worden verwacht, zoodat de schepen slechts langzaam vorderden. Den 4den Juni „bevonden smiddaechs aen des sons hoochte maer drie mijlen suyt gewonnen te hebben" [3]). Bovendien had Jol het ongeluk twee luie zeilers onder zijn vloot te hebben, namelijk de Eendracht en de Coninck David, wier vaart hij gedwongen was te loopen. Eerst den 14den Juni werden de droogten der Abrolhos [4]) ter hoogte van 18° Z.Br. gepasseerd,

---

[1]) Instructie graaf en raden art. 5, 6, 7.

[2]) Brief Cornelis Hendricx Ouwman d.d. 28.2.1641 p. 1. W.I.C. o.c. No. 56. Ouwman was er ver naast; meer dan 850 burgers en soldaten benevens een paar duizend man negertroepen was Luanda zeker niet sterk.

[3]) Beschrijvinge van de voyagie... d.d. einde Aug. 1641 p. 1. W.I.C. o.c. No. 56.

[4]) Abre-olhos d.i. „open de oogen", „opletten" d.w.z. voor de droogten, klippen. Waarom verklaart men deze zuiver Portugeesche benaming steeds met de Spaansche woorden abre-ojos, al hebben die ook dezelfde beteekenis?

waarna de schepen, overeenkomstig het gebruik, allengs naar het Oosten overliepen.

In de nieuwe koers maakte men met ruime gelegenheid van wind aanvankelijk goeden voortgang en men bevond zich den 18den op 21° 30′ Z.Br. Helaas was de voorspoed van korten duur; na door W.NW., Z.W. en Z.ZO. te zijn gegaan begon de wind den 23sten uit het oostelijk kwadrant te waaien. Wervelbuien en regenvlagen, gepaard gaande met plotseling wisselende winden, joegen de schepen her- en derwaarts, Jol voor de schier onmogelijke taak stellende er voor te zorgen dat bij al de uit te voeren manoeuvres geen schip van zijn vlag afdwaalde.

Den 1sten Juli dreef de vloot in stilte op 27° 40′ Z.Br.; zij was dus, wellichtdoordat de om de Zuid trekkende Brazielstroom haar te veel weg deed zetten, vrij ver zuidelijk vervallen en, in plaats van in het gebied van den Zuid-Oost passaat, terecht gekomen in de zone waar kalmten of veranderlijke winden heerschten [1]). Dienzelfden dag riep Jol den Breeden Raad voor de eerste maal bijeen ter bespreking van den toestand. In normale omstandigheden zou het einde van de reis na vier weken reeds in zicht zijn geweest; hoe lang het thans nog kon duren was niet te voorzien. De watervoorraden begonnen bedenkelijk te minderen; enkele schepen hadden nog voor nauwelijks 20 dagen zoet water, „twelck op soo lange voyage als voor handen was niet en mach strecken indien Godt de Heere ons niet merckelijck en segent ende een goede wint verleent" [2]). Besloten werd daarom het waterrantsoen terug te brengen van 8 tot 5 mutskens [3]) per hoofd en per dag en daarentegen 2 mutskens brandewijn per week meer te geven.

Ook gedurende de beide volgende weken wisselden tegenwind en windstilten elkander gedurig af, zoodat de vloot den 13den Juli tot op 28° 38′ Z.Br. was vervallen [4]). De nachten werden koud en kil; den soldaten waren reeds hemden, broeken en schoeisel uitgereikt. Onder de Brazielsche hulptroepen, die dit veranderlijk klimaat niet waren gewend, braken ziekten uit, waaraan in korten tijd meer dan 20 inboorlingen stierven. „Nood leert bidden", zegt een goed Hollandsch spreekwoord: den 16den

[1]) Zou Jol te lang een Z. koers gestuurd hebben? Deze navigatiefout kwam ook bij de Portugeezen nogal eens voor. Met Zuid-Oostelijke winden kon Luanda gemakkelijk worden bezeild.

[2]) Extract uyt het resolutie bouck schip Amsterdam, resolutie d.d. 1.7.1641 p. 1, W.I.C. o.c. No. 56.

[3]) Mutsken is bijna 4 c.L.

[4]) Beschrijvinge ... p. 3.

Juli gaf Jol over de geheele vloot de order uit „dat woenisdaghen een algemeenen bededach gehouden worde om Godt almachtich om voorspoedige reise ende goeden windt te bidden" [1]).

Steeds nijpender werd het probleem der watervoorziening; reeds was bij besluit van den secreten raad besloten „soo wel voor de cajuyte als gemenen niet meer als drie mutsgens water voor elck persoon daechs tot rantsoen te geven", en om water te sparen op te houden met het bakken van brood en het schaften van erwten en boonen. Dicht opeengepakt in benauwde verblijven, gekweld door dorst, in stijgende onzekerheid wat het einde zou zijn, was de toestand van bemanning en soldaten allesbehalve benijdenswaardig. Telkens weer raadpleegden schippers en stuurlieden hun kaarten, bezorgd te zullen uitkomen op de zoo gemeden en gevreesde kusten van Climbebe en Cafraria, het tegenwoordige Zuid-West-Afrika, gemeden om de guurheid van het klimaat en de vele koude vorstnachten, gevreesd, omdat gedurende het grootste gedeelte van het jaar — van Mei tot Januari — aan geheel die uitgestrekte kuststrook vrijwel geen water was te vinden.

Traag kropen de dagen voorbij en langzaam, martelend langzaam, vorderden de schepen op den langen nog af te leggen weg. Den 20sten Juli kreeg de vloot den wind uit het N.NW., zoodat het weinigje voortgang, dat in de afgeloopen dagen was gemaakt, in een enkel etmaal weer verloren ging. De toestand zag er donkerder uit dan ooit te voren; het gevaar eener catastrophe kwam steeds naderbij —, toen de wind plotseling naar het Zuidwesten ruimde en uit dien hoek bleef waaien. Eindelijk en ten laatste was de lang verbeide goede wind doorgekomen en met een juichkreet klom Janmaat in 't want, snel en handig werden de commando's opgevolgd, ieder kende zijn taak: de raas wat opgebrast, de schooten van de onderzeilen afgevierd, al het doek bijgezet om het gansche voordeel van den wind te hebben. Balken en spanten kraakten en kreunden onder den winddruk, vol stonden de zeilen — voorbij waren de zorgen, vergeten was de misère. Vier dagen hield de zuidwester aan, O.NO. koersend liepen de schepen een flinke vaart en bevonden zich den 24sten reeds op 24° 30′ Z.Br. Wel was nog niet alle tegenspoed ten einde en kwam de vloot weer eenigen tijd in stilten te drijven, doch de schepen werden blijkbaar medegenomen door den naar het Noorden loopende Benguela-stroom, zoodat men desondanks bleef vorderen. Allerlei zeevogels begonnen zich te vertoonen,

[1]) t.a.p.

groote witte en zwarte meeuwen, die krijschend om raas en masten vlogen, Jan van Genten met hun bebrilde oogen. Massa's groenachtig zeewier dreven voorbij, het was duidelijk, dat de Afrikaansche kust niet ver meer was; volgens de bestekken van sommige stuurlieden was men zelfs reeds tientallen mijlen in het vasteland!

De maand Augustus zette in met krachtigen zuid-oosten wind, alsof de elementen hun verzuim van de vorige weken nog wilden goedmaken. Het was thans dringend noodzakelijk flink op te schieten, want aan boord van tal van schepen, o.a. de Orpheus, Eendracht, Enchuysen, Coninck David, waren de watervaten reeds sinds dagen ledig en al hadden de overige schepen van hun eigen sterk geslonken voorraden nog een enkelen legger kunnen afstaan, het liep met het zoete water op een einde. Den 6den Augustus was op de geheele vloot voor nauwelijks 10 dagen water meer, alles inbegrepen, een hoeveelheid, die onvoldoende was om de baai boven kaap S. Bras te halen. Het werd een grimmige wedloop met den tijd, met als inzet het leven van 3000 mannen, om de kust te bereiken en er een geschikte plaats te vinden waar de watervaten konden worden gevuld, een wedloop, waarbij het oponthoud van een paar dagen windstilte noodlottige gevolgen kon hebben.

De secretaris van Jol, Cuffellaer, teekende in zijn beschrijving van den tocht aan:

> „Den 7 waer het stillitgens ende dysigh weder wij en saghen
> „noch geen landt alhoewel de meeste bestecken van de schip-
> „pers ende stuurluyden 60 ende 100 mijlen int landt waren.
> „Den 8 op de hoochte van 15 graaden de coers O.ZO. de wint
> „Zuyden" [1]).

Eindelijk, in den vroegen morgen van den 9den Augustus, toen de zon opkwam, „sagen wij de custe van Africa ende bevonden ons voor de Vliege bay te wesen ontrent 2 mijlen van de wal op 70 vadem goede grondt". Woorden, die in hun nuchterheid niets doen blijken van de spanning, waarin allen de laatste dagen hadden verkeerd, noch van de vreugde en dankbaarheid, waarmede het vasteland werd begroet! 's Avonds lagen alle 21 schepen in de ruime Vliegenbaai [2]) achter hun anker. Na ruim 10 weken van strijd tegen stroom en contrarie-winden en manoeuvreeren met schepen van zoo verschillend zeilvermogen, was het Jol desniet-

---

[1]) t.a.p. p. 5. De koers O.ZO. is stellig een schrijffout voor O.NO.

[2]) De Vliegenbaai is de tegenwoordige Baai van Mossamedes op 15° 10′ Z.Br.

temin gelukt zijn vloot bijeen te houden en haar op veilige ree te doen ankeren; een prestatie die respect afdwingt en wel eens verdient in het volle daglicht te worden gesteld!

Het liep Jol buitengewoon mede, dat zijn mannen op korten afstand van het strand nog een stroomend riviertje aantroffen waar anders in dien tijd van het jaar een zandige bedding de eenige aanwijzing is, dat er zich in den regentijd een rivier bevond [1]). Ook de onderhandelingen met de negers verliepen naar wensch: voor wat kralen, messen en spiegeltjes bleken zij gaarne bereid een aantal schapen en vruchten af te staan. De rantsoenen werden nu opnieuw vastgesteld en wel op per week en per man: 1 pond spek, 1 pond vleesch, 3½ pond brood of 4 pond meel, ½ kan olie of ½ pond boter, 3/8 kruik Fransche wijn benevens voor iedere bak van 7 man, 7 kannen gort, 2 kannen boonen en 4 kannen erwten.

Jol had, zijn volk kennende, strenge instructies gegeven niemand overlast aan te doen „ofte qualijck te tracteren"; uit baloorigheid over dit verbod braken een aantal soldaten op het schip Soutelande de victualieruimen open en deden zich te goed aan brandewijn en kaas. Proviand en drank rooven was een der ergste vergrijpen, die aan boord konden worden begaan, een misdrijf, dat de schuldigen meestal met den dood moesten bekoopen. De secrete Raad, bestaande uit Jol, twee hooge civiele functionarissen der Compagnie, Henderson, Jacob Huygensz. en Pierre le Grand, hield blijkbaar rekening met de omstandigheden en strafte dit geval niet al te zwaar: twee soldaten werden gekielhaald, vier moesten van de raas loopen en kregen 50 touwslagen op hun natte baadje; „twee soldaten hadden haer in de brandewijn doot gedroncken".

Om tijd te sparen zond Jol den 12den Augustus zijn vice-admiraal Jacob Huygensz. met de schepen Groote Gerrit en Schelvis vooruit naar de baai boven kaap S. Bras. Onderweg buit maken was hem toegestaan doch hij mocht zich in geen geval laten verleiden tot een gevecht met de Portugeezen, teneinde zijn zending, die van zooveel belang was voor het welslagen der expeditie, niet in gevaar te brengen. Ter plaatse aangekomen, moest hij alles in het werk stellen en geschenken noch kosten sparen om lieden te

[1]) Het zal ongetwijfeld de Bero rivier zijn geweest. Zelden komt het voor, dat de Bero in Augustus nog zooveel water bevat, dat de vaten van een enkel schip kunnen worden gevuld, laat staan van een groote vloot. Toen ik in de maand Juli in Mossamedes verbleef, vond ik de Bero reeds geheel uitgedroogd.

vinden, die bekend waren met de haven en gesteldheid van Luanda. Om geen argwaan te wekken moest hij vermijden den naam rechtstreeks te noemen maar het doen voorkomen, alsof hij Luanda was voorbijgezeild en omtrent daar eenig volk had verloren. De vloot zou twee dagen later naar de kaap koers zetten, waar Huygensz. haar had op te wachten [1]).

In Luanda waren gedurende de afgeloopen maanden berichten ontvangen van een op handen zijnden vrede met de Hollanders, welke berichten aldaar groote vreugde verwekten. Vele jaren had de stad onder den druk geleefd van een mogelijken aanslag vanuit Pernambuco, onafgebroken waakzaamheid was geboden geweest. Hoe menigmaal waren niet Hollandsche oorlogsschepen en kapers aan de kusten verschenen, herhaaldelijk hadden zij de haven van Luanda geblokkeerd, schepen overvallen en geplunderd, een enkele maal zelfs den voedselaanvoer afgesneden. Zou dan nu eindelijk het steeds dreigende gevaar tot het verleden gaan behooren? Had men zich al die jaren noodelooze zorgen gemaakt en voor niets de forten en versterkingen, zelfs nog in het afgeloopen jaar, gebouwd? Tijdingen uit Bahia versterkten den indruk, dat alles naar wensch ging: vrede ging er komen, wellicht zelfs samenwerking met de Hollanders, de slaventransporten uit Luanda naar Rio de Janeiro, Bahia en de Westindische eilanden zouden geen gevaar meer loopen.... Wie zich echter aan al deze aangename bespiegelingen overgaf, niet aldus de gouverneur van Angola, Pedro César de Menezes. Hij had de Hollandsche geaardheid leeren kennen in Brazilië, in Vlaanderen en in Angola; hij kende de koppige vasthoudendheid, waarmede zij een eens gesteld doel najoegen; hij bleef op zijn hoede en toonde hiermede juist te hebben gehandeld [2]).

Tegen het einde van de maand Augustus 1641 vertoonde de haven van Luanda een bijzonder levendig beeld, een vijftiental schepen lagen te laden en te lossen, rivier- en kustbooten voeren af en aan, niets wees op naderend onheil — toen een boodschapper van het fort op het eiland voor de stad het verbijsterende bericht bracht, dat een Hollandsche vloot van 18 schepen, waaronder zeer groote, was waargenomen, zeilende in noordelijke richting [3]).

Het was de vloot van Jol, die den 23sten Augustus nabij het eiland was aangekomen. Den middag te voren had zich vice-admi-

[1]) Instructie voor Jacob Huygensz. d.d. 11.8.1641, W.I.C. o.c. No. 56.

[2]) Cadornega, As Guerras Angolanas, deel I, boek 2, hoofdstuk 7.

[3]) t.a.p.

raal Jacob Huygensz. weer bij zijn vlag gemeld en gerapporteerd, dat onderweg geen enkel vaartuig was opgemerkt, geen gevangenen waren gemaakt en dat men kaap S. Bras was gepasseerd zonder zich er aan te hebben verkend [1]).

Nu dus alle pogingen om de zoo noodzakelijke inlichtingen te verkrijgen hadden gefaald, besloot de scheepsraad met algemeene stemmen „om onse expeditie niet langer te tarderen" naar den noordelijken ingang van de haven te koersen en de troepen daar aan land te zetten — dus in de onmiddellijke nabijheid der stad. Wel rieden de instructies dit af, doch de militaire bevelhebbers durfden een marsch van eenige uren niet aan, in aanmerking nemende den uitgeputten toestand van hun troepen, waarvan velen leden aan scheurbuik, en anderen door het gebruik van bedorven water en gebrek aan goed voedsel zoo zwak waren, dat zij zich ternauwernood konden staande houden. Een snelvarend jacht werd vooruitgezonden „om 't lant te bekennen alsoo wij ons t'hier onbekendt vinden ende buyten hoope van eenige kennisse te becommen" [2]). Ook Abraham Wis, de schipper van de Charitas, die het jaar te voren aan deze kust was geweest en zelfs een kaart van de haven en het eiland van Luanda had geteekend, kon hier geen uitsluitsel geven. Het land vertoonde zich geheel anders dan hij op zijn kaart had aangegeven: op de plaats waar de vloot stond moest zich een opening in de kustlijn bevinden, den zuidelijken toegang tot de haven van Luanda, welke evenwel niet werd aangetroffen. Toch moest hier naar zijn meening de Zuidhoek van het eiland zijn; Jol liet daarom twee schepen, de Eendracht en de Soutelande, achter met de opdracht eventueel uit Luanda vluchtende schepen aan te houden [3]).

De voorbereidingen tot een landing werden nu getroffen: booten aangewezen voor iedere Compagnie, wapens, munitie, lonten, extra rantsoenen levensmiddelen en brandewijn aan de troepen uitgedeeld, voorschriften bekend gemaakt op het stuk van plunderen, dronkenschap en wat dies meer zij, de seinen vastgesteld voor het te boot vallen en van boord afsteken.

---

[1]) Beschrijvinge ... p. 9.

[2]) Extract uyt het resolutie bouck, resolutie d.d. 23.8.1641, pp. 8/9.

[3]) Wat men voor den Zuidhoek van het eiland hield, was kaap das Palmeirinhas op 9° 10′ Z.Br., den uitlooper van het schiereiland Casanga. De vergissing van Wis wordt duidelijk, wanneer men zijn kaart, die gelukkig is bewaard gebleven, met de situatieteekening vergelijkt. Zie bijgaande kaarten.

Het aantal schepen, dat voor Luanda verscheen: 18, komt dus met de opgave van den Portugeeschen officier Cadornega overeen.

Alle scheepskapiteins ontvingen een door Jol onderteekende instructie, waaraan zij zich hadden te houden „int bijcomen ende aendoen van de Spaensche vloot oft schepen" [1]). Bij het inloopen der haven zou het admiraalsschip voorzeilen gevolgd door den vice-admiraal; de plaats der gehuurde schepen was in de achterhoede (art. 1). De kleine jachten hadden zich zoo dicht bij het admiraalsschip te houden dat zij beroepen konden worden om orders te ontvangen (art. 12). Ieder schipper was verplicht 15 à 20 kardoezen per stuk geschut gereed te hebben liggen, verder houten proppen, lappen, leege zakken, zwabbers alsmede boven- en benedendeks vaten met water; op verschillende gemakkelijk te bereiken plaatsen moesten sabels, messen, pieken enz. voor onmiddellijk gebruik worden klaargezet, timmermansgereedschap voor de hand gelegd en de schepen van boven met planken, touwen en kabels verschanst, opdat het volk zooveel mogelijk tegen vijandelijk vuur beschermd zou zijn (art. 2/5). Jol waarschuwde tevens er acht op te geven dat door onvoorzichtig schieten niet de eigen schepen beschadigd werden „alsoo... dikwils onse schepen van ons eygen meer schaede connen lijden als van den vijant" (art. 6). Bijzonder veel aandacht wijdde hij dan nog aan het enteren, waardoor hij klaarblijkelijk bij vorige gelegenheden meermalen wanorde had zien ontstaan. „Soo wanneer een boot van onse scheepen aen de prijs is, d'ander daer off sal blijven", aldus zijn nadrukkelijke instructies, ten ware het dat men hulp noodig had, in dat geval was ieder gehouden dadelijk over te komen, wie dán zou willen doorroeien naar een ander schip verbeurde zijn leven (art. 8). Mochten zich op 's vijands vloot of aan land vrouwen bevinden, werd op lijfstraffe verboden hen eenige overlast van welken aard ook aan te doen (art. 10). Dronkenschap bij officieren of matrozen gedurende den strijd zou met den dood gestraft worden (art. 11). Ten slotte wendde Jol zich tot zijn kapiteins zelve en in zijn woorden klinkt nog de bitterheid na over de lafhartige houding van enkelen zijner onderbevelhebbers, die destijds, in 1638, zich van den strijd afzijdig hielden en werkeloos toezagen hoe de kans om een zilvervloot te veroveren hem ontging: „Sal... ieder Capt. gehouden zijn sonder eenige exceptie ofte uytvlucht te maecken, in alles ende uyterste devoir doen.... Soo dan ymandt daer inne ofte in het volvoeren van eenige der voorgaende articulen naerlaetich bevonden wordt ende synnen eedt naer behooren niet en

[1]) Instructie waer sich de Capt........... hebben te reguleren, 18 artikelen d.d. 23.8.1641, W.I.C. o.c. No. 56.

voltreckt wort gewaerschuwt dat alhier aenden lijve sonder aensien van persoonen gestraft sal worden" (art. 14/15).

Uiterst voorzichtig, dicht onder den wal blijvend, vervolgde Jol zijn tocht, onderwijl scherp uitziende naar de jachten Hasenwint en Charitas, die zich in den afgeloopen nacht van de vloot hadden verwijderd ter achtervolging van een vreemd zeil. Op twee mijl bezuiden Luanda ontdekte men een kleinen inham, die geschikt leek om troepen aan land te zetten. Een boot, uitgezonden om de vaardiepte te peilen, werd evenwel onmiddellijk door de kanonnen van een klein fort onder vuur genomen, zoodat zij zich haastte terug te keeren [1]). Juist was men aan boord van de Amsterdam overeengekomen er van af te zien op deze plaats te landen, omdat niemand wist of er onderweg naar Luanda rivieren moesten gepasseerd worden en hoe lang een marsch naar de stad zou duren, toen de beide jachten met een prijsschip werden gesignaleerd [2]). Het bleek een Spaansch karveel te zijn, de Jesus Maria José, afkomstig van de Canarische Eilanden, en met 160 pijpen wijn geladen. De belangrijkheid van deze aanhaling lag niet zoozeer in de waardevolle lading, dan wel in het feit, dat de stuurman van dit schip den noordelijken ingang tot de haven — het Noordergat — uitstekend bleek te kennen en tegen een flinke belooning bereid was de Hollandsche schepen als loods te dienen [3]). De fortuin, die zich zoo lang tegen Jol en de zijnen had gekeerd, was hun op het allerlaatste oogenblik goedgunstig gezind!

De inham bleek de Barra da Corimba te zijn, de zeer ondiepe zuidelijke ingang tot de haven, slechts geschikt voor kleine kustbooten, zoodat de Eendracht en Soutelande, wier aanwezigheid aan kaap das Palmeirinhas nu geheel overbodig bleek, fluks werden teruggeroepen.

In de stad zelf was alles in rep en roer. In allerijl verzamelde

---

[1]) Cadornega deel I, boek 2, hoofdstuk 7; beschrijvinge... p. 10; nota Mortamer d.d. 14.10.1641, p. 1, W.I.C. o.c. No. 46, gepubliceerd door Naber in Bijdr. en Meded. van het Hist. Genootschap van 1933.

[2]) Beschrijvinge... p. 10. De totale onwetendheid t.o.v. de kust komt hier wel zeer sterk tot uiting wanneer men bedenkt dat de vloot voor het eiland Luanda stond, dat niet meer is dan een smalle zandplaat van enkele honderden meters breedte, vrijwel zonder geboomte, uitgezonderd op het meest noordelijke deel.

[3]) Beschrijvinge... p. 10; brief directeuren van Angola d.d. 11.9. 1641 pp. 1 en 6, W.I.C. o.c. No. 56; nota Mortamer p. 1. Den stuurman werd later het veroverde schip afgestaan als belooning voor zijn diensten.

de gouverneur zijn troepen, die, versterkt door gewapende burgers en monniken, de borstweringen langs het strand, de talrijke forten en batterijen bezetten en alles in gereedheid brachten om den aanvallers een warme ontvangst te bereiden. In de vaargeul naar de stad liet men twee schepen zinken; het sterke fort op de klippen bij den havenmond, dat de Hollanders zouden moeten passeeren, de batterij op de rots van Caçandama op de uiterste rechterflank en het fort Santa Cruz links van het klippenfort kregen aanzienlijke versterkingen [1]). Weinig kon de gouverneur evenwel vermoeden, dat hem hier de grootste verrassing van zijn leven wachtte.

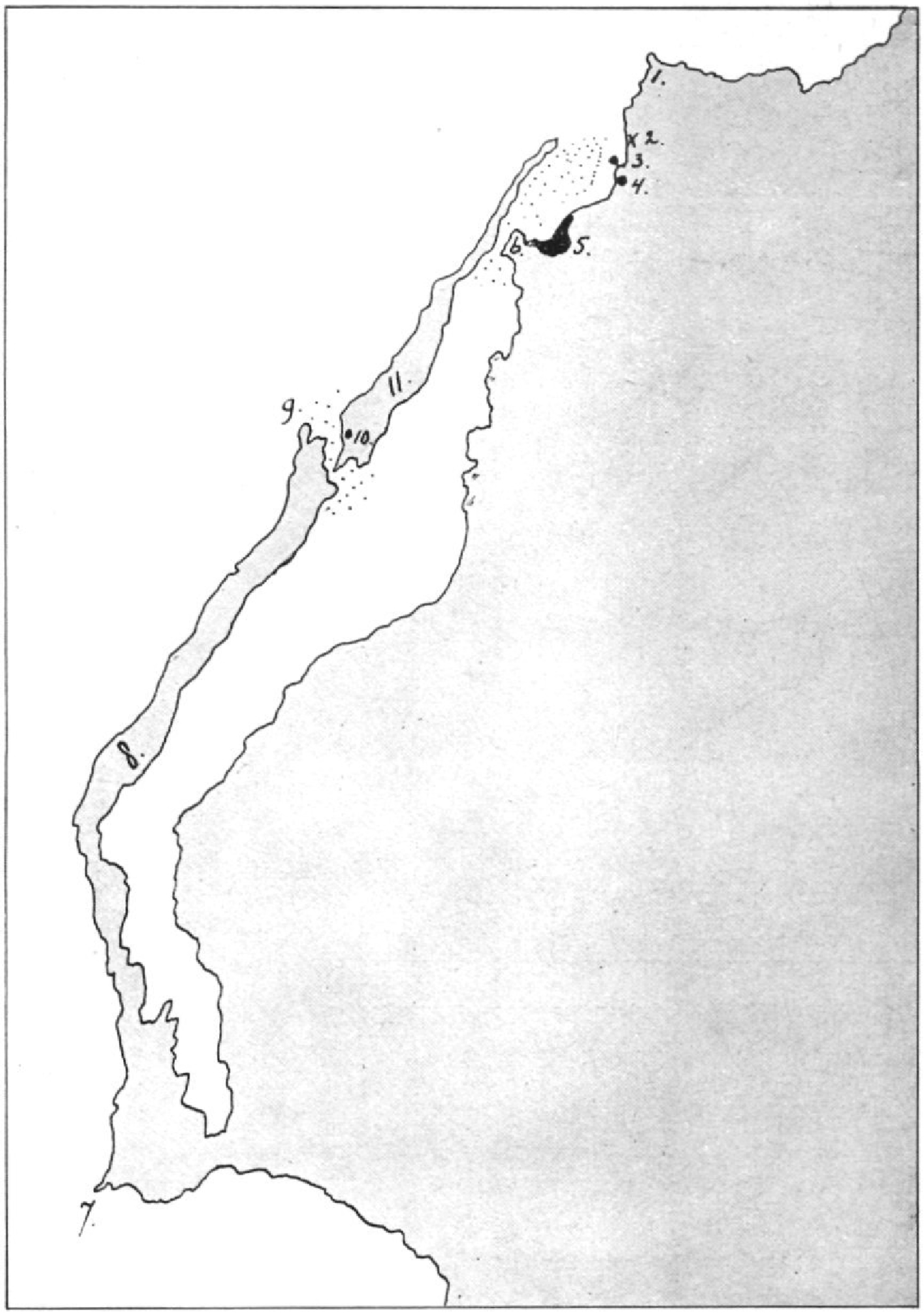
Nadat het aanvalsplan was vastgesteld, waarbij de inlichtingen, door den stuurman van het veroverde karveel verstrekt, van buitengewone waarde waren gebleken, kwam de Hollandsche vloot in den morgen van den 25sten Augustus in beweging. In wijde, waaiervormige linie sloot het grootste gedeelte der schepen den toegang tot de haven af, de booten werden gestreken en bemand, terwijl de Amsterdam, Eendracht, Overijsel en Soutelande, gebruik makende van den allengs opstekenden zeewind, den wal naderden en ligplaats kozen ,,op vier vadem sandtgrondt" tusschen het Penedo fort en de rots van Caçandama. Nauwelijks lagen deze schepen achter hun anker of aan den achtersteven van het admiraalsschip werd de bloedvlag ontplooid, aan de voorsteng ging de wimpel omhoog — het afgesproken sein voor de landingsbooten om af te stooten. Volgens voorschrift van den scheepsraad liet thans ieder kapitein aan boord van zijn schip ,,het gebet doen ende een psalm singen om Godt almachtich om hulp ende bijstant tegen onse vijanden aan te roepen" [2]). De strijd was begonnen.

Beschermd door twee met licht geschut bewapende booten roeide men uit alle macht naar het strand iets bezuiden de rots van Caçandama. De Portugeezen, die niet anders hadden verwacht dan dat de Hollanders den strijd met de forten aan het vaarwater zouden aanbinden, konden hun oogen niet gelooven. Een dergelijke manoeuvre lag geheel buiten hun berekening. Steeds meer vaartuigen vol troepen en materieel kwamen opzetten, er nauwlettend voor zorgdragende in elkanders onmid-

---

[1]) Het fort op de klippen heette Penedo (d.i. rots) en bestaat nog steeds onder denzelfden naam. De Hollanders verbasterden Caçandama in Cassant da Maer; op deze rots bevindt zich thans het fort São Pedro.

[2]) Instructie voor de Capt. . . . , art. 16.

1. Kaap Lagosta.
2. Rots van Caçandama.
3. Penedo fort.
4. Fort Santa Cruz.
5. São Paulo de Luanda.
6. Heuvel São Paulo.
7. Kaap das Palmeirinhas.
8. Eiland Casanga.
9. Barra da Corimba.
10. Klein fort. São Fernando.
11. Eiland Luanda.

:::: Droogten of zandbanken.

KAART RIJKSARCHIEF, ca. 1640.

dellijke nabijheid te blijven, aldus schijnbaar een gemakkelijk doelwit vormende voor de kanonnen der forten, welke zich dan ook niet onbetuigd lieten. Tot wanhoop der Portugeesche kanonniers trof evenwel, ondanks het heftige vuur, geen schot doel. Tusschen de van stuur- en bakboordzijde in het water neerspattende kogels bleef een breede, veilige strook over, die niet onder vuur lag en den booten genoegzame bewegingsruimte bood om ongehinderd en ongedeerd de kust te bereiken. De draagkracht van het Portugeesche geschut was te kort, hetgeen de Hollanders wisten en waarop zij hun aanval hadden gebaseerd.

Op hetzelfde oogenblik, dat het den gouverneur duidelijk werd waar de aanvallers wilden gaan landen, begreep hij, dat alles was verloren. Nooit had hij noch iemand anders kunnen vermoeden, dat de Hollanders van geheel de uitgestrekte, onverdedigde kust vanaf kaap Lagosta in het Noorden tot aan Caçandama, juist deze plek tusschen twee stellingen in, zouden uitzoeken om er aan land te gaan, de eenige plaats waar een smal pad naar boven voerde, naar het grillige, moeilijk begaanbare heuvelterrein benoorden Luanda en vandaar naar de stad zelf.

Cadornega, ooggetuige van vele gevechten tusschen zijn landgenooten en de Hollanders, had gelijk met zijn bewering, dat het niet anders kon, of de Hollanders moesten iemand bij zich hebben gehad, die het land en de wegen zeer goed kende [1]), inderdaad: den stuurman van de Jesus Maria José. Hij was het geweest, die Jol de situatie had uitgelegd, hij had Henderson en Pierre le Grand gewaarschuwd niet langs het strand op te marcheeren, waar de Portugeezen al hun macht hadden geconcentreerd, doch den hoogen, langeren weg te kiezen, waardoor de stad van achteren kon worden aangegrepen, wat ook de bedoeling der Hollanders was.

In een laatste poging den Hollanders de landing te beletten, zond De Menezes in allerijl troepen, deels te paard, naar het bedreigde punt, doch hoe deze zich ook repten, zij kwamen te laat; reeds had de eerste boot het strand bereikt. De bemanning was onmiddellijk begonnen een borstwering op te werpen, terwijl de aan land gebrachte stukjes geschut van een der booten het vuur openden op de naderende Portugeezen. Aan boord van het admiraalsschip, dat het meest nabij de kust lag, had men de oprukkende troepen eveneens opgemerkt en het zware geschut in stelling gebracht, welks vervaarlijke vierentwintigponders den

[1]) Cadornega deel I, boek 2, hoofdstuk 7.

vijand al heel spoedig deden afdeinzen. Dit was het begin van het einde; op bevel van den gouverneur trokken de Portugeezen terug, den aanvallers vrij spel latende. Kort hierop, na een krachtig bombardement der 4 schepen, zwegen het Penedo-fort en de Caçandama-batterij; kapitein Aert Jansen van het schip Soutelande, dat het dichtst bij deze batterij lag, zag nu zijn kans schoon, voer met zijn schuiten aan land en bevond, dat de bezetting was gevlucht [1]). Hiermede was reeds om 4 uur 's middags de sterke rechtervleugel der Portugeesche stellingen in Hollandsche handen. In vlug tempo werd nu de geheele troepenmacht, 2145 man sterk, geschut, munitie en verder materieel ontscheept, waarmede men nog voor het vallen van den avond gereed kwam.

In den loop van den nacht, met het opkomen van de maan, roeide Jol met zijn matrozen, „met musquets, houwers, picquen ende granaden versien", naar de forten aan de haven om die stormenderhand te veroveren. Tot hun verbazing troffen zij echter alle forten, redoutes en batterijen geheel verlaten aan, ofschoon deze, te oordeelen naar de vele kanonnen, waarvan er slechts weinige vernageld waren, toch zeer wel hadden kunnen worden verdedigd. Ook de 20 schepen, die in de haven lagen, benevens 30 kleinere vaartuigen, gaven zich zonder slag of stoot over. Henderson en Pierre le Grand waren inmiddels met hun troepen opgerukt en hadden na weinig beteekenende schermutselingen de stad bezet; ook hier werd noch in de straten, noch in de kloosters, huizen of eenig ander gebouw, verzet geboden [2]). De stad geleek uitgestorven, de bevolking en het garnizoen hadden dien zelfden nacht de wijk genomen en zich op eenige mijlen van de stad gelegerd, in de veronderstelling dat de Hollanders slechts kwamen om te plunderen en te brandschatten en niet om zich blijvend in Luanda te vestigen. Om dezelfde reden hadden de Portugeezen, na getracht te hebben een landing te verhinderen, van verderen tegenstand afgezien.

Wat niemand voor mogelijk zou hebben gehouden: de verovering van het sterke Luanda ten koste van slechts enkele dooden en gewonden, was een feit geworden! Aan zulk een overwinning was al zeer weinig eer verbonden en Jol was er de man niet naar

[1]) Brief Ariaen Donals d.d. 15.9.1641, pp. 1/2. W.I.C. o.c. No. 56.

[2]) De beschrijving van de opmarsch van Henderson en Pierre le Grand naar de stad valt buiten dit bestek; zij is opgenomen in het hierboven aangekondigde werk.

haar tot een geweldig wapenfeit op te schroeven; in zijn brief aan graaf en raden noemde hij het woord overwinning dan ook niet en schreef slechts over „het geluckig succes op de stadt St. Paulo de Loanda" [1]).

De eerste helft van zijn opdracht had Jol met deze verovering vervuld; zijn instructies schreven thans voor koers te zetten naar São Thomé en te trachten het eiland voor de Compagnie te vermeesteren — onverschillig of het exploit op Luanda gelukt was of niet [2]). Reeds den 17den September 1641 vertrok Jol met de volgende schepen naar de Bocht van Guiné:

	Soldaten
Amsterdam admiraalsschip.	93 gezonden en 11 zieken
Leyden	71 „ „ 8 „
Mooriaen	41 „ „ 4 „
Soutelande.	68 „ „ 5 „
Leeuwinne, vice-admiraal Matheus Jansen	90 „ „ 8 „
Groene Wijff.	40 „ „ 8 „
Swol	70 Brazilianen
Enchuysen, schout bij nacht Jan Fransen Groot	145 „
en de Jachten: Loanda	
D'Haen	
Henderson	
Hasenwint	
Vollenhoven	618 gezonden en 46 zieken

benevens ongeveer 400 matrozen.

De troepen, bestaande uit 5 compagnieën blanke soldaten en 3 compagnieën Brazilianen stonden onder bevel van de kapiteins Valet, Dammert, Koin en Clant [3]).

Als voornaamste doel gold de vermeestering van het fort oftewel kasteel São Sebastião, het eenige verdedigingswerk van beteekenis op het eiland, gelegen op een smalle landtong in het zuidelijk gedeelte van de baai van Anna de Chaves, de haven van

[1]) Brief Jol d.d. 16.9.1641.

[2]) Instructie graaf en raden... art. 28/30.

[3]) Lijste van de schepen gaende met den Admirael op den Tocht W.I.C. o.c. No. 56. Het aantal matrozen is aan de hand van verschillende gegevens berekend. De overige schepen, op eenige na, die in Luanda bleven, keerden successievelijk naar Brazilië terug, een deel hunner onder bevel van Jacob Huygensz. De jachten Loanda, d'Haen, Henderson en Vollenhoven zijn buitgemaakte Portugeesche schepen.

São Thomé. Het mocht met zijn 4 bastions en meer dan 24 voet hooge muren, bewapend met 30 meerendeels bronzen kanonnen, tot een der sterkste forten van de geheele Westkust worden gerekend [1]).

Jol had nadrukkelijk opdracht gekregen zich na de verovering van het kasteel te beperken tot het afsnijden der verbindingswegen der Portugeezen naar de zee. Het laatste artikel der instructies voor Jol regelde het verblijf op São Thomé zelf. Ieder had zich van den omgang met vrouwen „ende droncken drincken tonthouden, alsoo doordeselve gevaer loopen van gewisselijck om de hals te comen ende tot verlies van haer leven te geraecken". De bedoeling was ongetwijfeld goed, men had leering getrokken uit de catastrophe der expeditie van Van der Does in 1600, doch zelfs al zouden soldaten en matrozen in het onwaarschijnlijkste geval ertoe gebracht kunnen worden deze orders na te komen, dan bedreigde hen een zoo mogelijk nog grooter gevaar, waartegen geen waarschuwing hielp en waarvoor geen kruid was gewassen: de beruchte koortsen van São Thomé, die juist in den regentijd van eind September tot Juni het grootste aantal slachtoffers eischten.

Vijf dagen na de afvaart gingen de schepen, stellig meer uit vlagvertoon dan om te ververschen, ten anker in de baai van Loango waar zich een factorij van de Compagnie bevond, bleven daar tot den 24sten en vervolgden hun tocht, zonder zich verder ergens op te houden, naar het eiland, dat zij den 2den October in het zicht liepen. Aan een kleinen inham, de baai van S. Anna twee mijl bezuiden die van Anna de Chaves, zette Jol zijn troepen, versterkt met 2 compagnieën matrozen, aan land en daar de avond reeds was gevallen, sloegen zij hun bivak op nabij de suikerplantage van S. Anna [2]). Jol nam zelf het commando over het landingsleger op zich. Vice-admiraal Matheus Jansen kreeg opdracht met alle schepen zoo dicht mogelijk onder het kasteel te ankeren en het vuur niet te openen, voordat de vijand daarmede begon; in dien tusschentijd zou Jol met zijn troepen naar de stad en het kasteel marcheeren.

Op het eiland was men van de komst der Hollanders verwittigd; eenige dagen te voren had een Angolaansch scheepje het bericht overgebracht, dat de Hollanders Luanda hadden veroverd en nu van zins waren São Thomé aan te vallen.

---

[1]) Het fort S. Sebastião dat een goed verzorgden indruk maakt ondanks zijn sombere, grauwe muren, bestaat nog steeds.

[2]) Nabij de baai van S. Anna bevindt zich thans het gelijknamige dorpje.

Om ongeveer 10 uur in den morgen van den 3den October ging de vloot op een musketschot van den wal onder het fort ten anker, waar de Portugeezen haar onmiddellijk met een kanonnade ontvingen. Matheus Jansen bleef het antwoord niet schuldig en in minder dan geen tijd was de strijd ontbrand. Nauwelijks een half uur na het openen der vijandelijkheden sprong het schip Enchuysen in duizend stukken uiteen, waarschijnlijk door onvoorzichtigheid in de kruitkamer of mogelijk ook door een voltreffer. Een vijftigtal matrozen en eenige vrouwen der Brazilianen kwamen hierbij om het leven. Gelukkig was de ontploffing benedenwaarts gericht, zoodat de andere schepen geen averij opliepen [1]).

Tegen den middag kwam Jol aanrukken; hij had hier en daar tegenstand ondervonden van gewapende burgers en negers en een redoute met 6 stukken geschut genomen, terwijl het dicht begroeide terrein, dat zich tot vlak aan zee uitstrekte, zijn opmarsch zeer had bemoeilijkt [2]). Ofschoon de troepen geen ladders met zich voerden, liet Jol hen desniettemin tegen het kasteel stormloopen, een manoeuvre, die klaarblijkelijk mede ten doel had schrik en verwarring onder de bezetting te veroorzaken. Zich vastklemmend aan uitstekende steenklompen, trachtten de aanvallers zich omhoog te werken, de grove blokken boden echter nauwelijks houvast; vanaf de muren kletterde een hagelbui van steenen neer en de Portugeesche musketiers deden menig soldaat en matroos omlaag tuimelen. Een uur lang hield Jol vol, toen gaf hij bevel tot den terugtocht, waarbij zijn troepen opnieuw zwaar te lijden hadden van het moorddadige vijandelijke vuur en met gevoelige verliezen aan dooden en gewonden ten slotte stelling innamen op een kanonschot afstand van het kasteel. In gezamenlijk overleg werd besloten van verdere stormloopen af te zien, doch een batterij op te werpen nabij de kleine kapel São Sebastião, niet ver van het fort; alle schepen kregen opdracht zooveel matrozen af te staan, als zij slechts konden missen, opdat met man en macht aan het werk kon worden gegaan.

Behalve van het kasteel zelf werd in het begin veel hinder ondervonden van het fortje São João, waarom het door kapitein Valet

---

[1]) Brief Ariaen Donals d.d. 16.1.1642 p. 1, W.I.C. o.c. No. 57; brief Cornelis Heindricxz. d.d. 13.12.1641 p. 1, W.I.C. o.c. No. 57; brief Jan Claesz. Cock d.d. 16.12.1641 p. 1, W.I.C. o.c. No. 56.

[2]) Tijdens mijn oponthoud op São Thomé maakte ik den tocht in omgekeerde richting tot aan de plantage Uba Budo niet ver van de plaats waar Jol landde.

werd bestormd en met den grond gelijkgemaakt. Na drie dagen van hard werken was de batterij zoover gereed, dat de mortier kon worden opgesteld; dienzelfden dag begon het bombardement zoowel van de land- als van de zeezijde. De resultaten bevredigden Jol evenwel niet: de salvos van de schepen richtten te weinig uit, zoodat hij zes stukken scheepsgeschut op de batterij liet brengen. De verdedigers kregen het nu zwaar te verantwoorden: dreunend beukten de zware kogels op de muren, waarvan groote brokken steen losscheurden; de mortier wierp zijn granaten bij herhaling in het kasteel, waar zij krakend insloegen en verbrijzelde stukken hout hoog in de lucht slingerden. De Portugeezen verdedigden zich echter met groote hardnekkigheid tegen de geweldige overmacht. ,,Sij hielden haer vromelick ende schoten somtijts lustich wederom" berichtte de chirurgijn Cornelis Heindericsz. aan de bewindhebbers der Compagnie in Zeeland [1]). Den 12den gelukte het hun de batterij geheel in puin te schieten, zoodat het geschut der Hollanders, op de mortier na, eenigen tijd buiten gevecht werd gesteld. Jol liet hierop zes groote ankers aan land brengen en voor de batterij opstellen om als kogelvangers te dienen, terwijl hij bovendien een schans liet opwerpen halverwege de batterij en het kasteel, vanwaar de vijandelijke musketiers konden worden beschoten, die de kanonniers stelselmatig onder vuur namen. Meer geschut werd aan wal gebracht, doch dit behoefde niet meer te worden gebruikt. In den avond van den 15den had de mortier een granaat in het kasteel geworpen, ,,die schrickelich opereerde soodat men de splinteren bij menichte sach in de locht vlieghen ofte springhen"; den volgenden morgen troffen reeds dadelijk twee granaten doel, die zoo mogelijk nog grooter verwoestingen aanrichtten. Dadelijk hierop liet de Portugeesche commandant de witte vlag waaien: São Sebastião capituleerde na een heldhaftige verdediging van veertien dagen. Jol wist dapperheid en moed ook bij zijn tegenstander te waardeeren; hij bewees den officier die de onderhandelingen voor de overgave kwam voeren alle eer en begeleidde hem tot aan den ingang van het kasteel. In het geheel telde de bezetting nog slechts 63 man t.w. 25 soldaten en 38 burgers en geestelijken; hun allen werd vrijen aftocht toegestaan, ieder mocht zijn wapens en persoonlijke eigendommen behouden. De soldaten en de officieren kregen verlof zich in te schepen aan boord van een in de haven liggend Engelsch schip, dat hen naar Lissabon zou overbrengen [2]).

[1]) Brief Cornelis Heindricxz. p. 2.

[2]) Brief Ariaen Donals dd. 16/1/1642, p. 3.

Nog dienzelfden middag wapperde de princevlag boven de gehavende muren van het fort: Jol had zijn opdracht tot een goed einde gebracht en São Thomé aan het grondgebied der Compagnie toegevoegd.

De stad São Thomé zelf, waar de troepen reeds den 3den October, zonder op tegenstand te stuiten, waren binnengerukt, werd geheel verlaten aangetroffen; men had in magazijnen en huizen niet „voor een waerdij van thien stuyvers" gevonden, daar de inwoners ruimschoots gelegenheid hadden gehad alle koopmansgoederen, huisraad, kerkschatten e.d. in veiligheid te brengen. Jol dacht er geen oogenblik aan zich den buit op deze wijze te laten ontgaan en deed den inwoners bij plakkaat bekend maken binnen 14 dagen in de stad te verschijnen „omme met ons in alle vrientschap ende billicheyt te accordeeren" [1]), hetgeen de gewenschte uitwerking had. De verwoesting van de stad en de 54 suikermolens werd afgekocht met 300.000 pond suiker en 5500 cruzados, tezamen een waarde vertegenwoordigende van ongeveer 100.000 gulden, te betalen binnen 2 weken.

Hadden de Hollanders van den aanvang af zich reeds bevreesd getoond voor de ongezonde lucht van São Thomé — de werkelijkheid zou de meest sombere voorspelling verre overtreffen. Twee of drie dagen na de overgave deden zich de eerste ziekteverschijnselen voor en nauwelijks een week later waren de zieken reeds bij honderden te tellen. Het aantal sterfgevallen steeg van dag tot dag en het einde was nog niet in zicht [2]). Den 25sten October werd Jol ziek. Hardnekkig doorzettend aan wat hij eenmaal was begonnen, van ieder het uiterste vergende, had hij ook zich zelf tijdens de belegering van het kasteel geen oogenblik ontzien, „hebbende... noyt nachts uyt de loopgrave geweest ende sulcken moeyten aengewendt om 't casteel te winnen dat (hij door) een elck een hier beclaecht word" [3]), want, ondanks zijn ruwen omgang, zijn uitbarstingen van drift, gingen zijn matrozen voor hem door het vuur; één met hen was hij geweest in het gevaar, één in ontberingen. Tallooze malen had hij hen naar de overwinning gevoerd; onder Houtebeen dienen beteekende een hard leven, doch ook, en dat gaf den doorslag, buit, eer, roem.

---

[1]) Brief Jan Claesz. Cock p. 3.

[2]) De meesten hunner vielen als slachtoffer van een kwaadaardige malaria epidemie. São Thomé is nog steeds een malaria-oord.

[3]) Brief Jan Claesz. Cock p. 4.

Jol zou Brazilië niet terugzien; het fatum, dat zoo menig Hollandsch vlootvoogd trof, Van Heemskerk, Piet Heyn, De With, Van Galen, Michiel Adriaensz. de Ruyter: den dood te vinden, ver van de zeeën waar zij hun grootste triomfen hadden gevierd, zou ook Jol achterhalen. Ver van de Caraïbische zee, ver van de wateren, die getuigen waren geweest van zijn succesrijken loopbaan als schipper op een klein jacht tot admiraal van een groote vloot, zou hij zijn leven eindigen; niet, gelijk zijn voorganger admiraal Pater in een heroiek gevecht tegen den erfvijand, of gelijk Loos in de onvergetelijke vierdaagsche worsteling bij de Brazielsche kust op het hoogtepunt van zijn leven, neen — in een ellendigen uithoek aan de Afrikaansche kust streed Jol met een door ziekte en ontberingen gesloopt lichaam zijn laatsten strijd, een wanhopigen strijd tegen verraderlijke koortsen, en verloor.

Tot het laatste oogenblik bleef Jol zijn instructies en aanwijzingen geven, bleef hij de belangen van de Compagnie en van de vloot die aan zijn bevelen was toevertrouwd behartigen. Toen hij zijn einde voelde naderen, wees hij zelf zijn opvolger aan: Matheus Jansen, schipper van de Leeuwinne en als vice-admiraal Jan Claesz. Cock, kapitein van het schip Leyden. „De Heer Admirael is op den 31sten (October) Godt salichlijck inden Heere gerust... seer manjinfikelijck naer onse gelegentheit in de groote kerck begraven" schreef Jan Claesz. Cock aan graaf en raden [1]). De expeditie had hiermede haar aanvoerder verloren, die niet alleen als vlootvloogd moeilijk te vervangen was, doch wiens adviezen men ook bij de troepen slechts noode kon missen.

Jol heeft geen gelegenheid gehad een rapport voor Brazilië samen te stellen; het kan zijn dat zijn secretaris S. Cuffellaer hiertoe instructies had. Deze overleed evenwel eind 1641 of begin 1642 en zijn koffer met vele belangrijke documenten en brieven van de Compagnie en ongetwijfeld ook van Jol, werd naar Brazilië opgezonden [2]).

In de hoofdkerk van São Thomé, Nossa Senhora da Conceição, werd het stoffelijk overschot begraven; in de kerk, waarvan een oude overlevering wilde dat de evenaar haar passeerde. Hieraan dacht wellicht Barlaeus, toen hij zijn lofrede op Jol besloot met de woorden, dat thans de evenaar het lichaam van Jol bezat,

1) Brief Jan Claesz. Cock d.d. 16.12.1641 p. 4.
2) Brief Jan Claesz. Cock d.d. 22.1.1642 p. 3 W.I.C. o.c. No. 57.

waardoor „het geding tusschen Noord en Zuid over zijn grafheuvel is ondervangen" [1]).

Met deze beeldspraak had ook dit artikel beëindigd kunnen worden. Volledigheidshalve zie ik mij echter genoodzaakt ook de latere gebeurtenissen te vermelden.

Ruim een jaar na den overval gelukte het den Portugeezen de stad te heroveren — 13 November 1642 —; een der eerste maatregelen die zij troffen was den kerken hun vroegere bestemming terug te geven.

Ook het graf van Jol werd opengebroken: in de gewijde aarde was voor hem geen plaats. Zoodra de Hollanders, die op het kasteel São Sebastião werden belegerd, dit vernamen, protesteerden zij op krachtige wijze en beschuldigden den Portugeeschen bevelhebber in zijn haat tegen al wat Hollandsch was zoo ver te zijn gegaan zelfs de dooden op te graven. Het antwoord kon niet worden misverstaan:

> „Het is belachelijck dat U.E. mij de schult geeft van dooden
> „te begraven en te ontgraven, indien ghij de rechten gront
> „van onse religie weet ghij en sout sulcx niet seggen ver-
> „mits sulcx de geestelijckt. aengaet en niet de werelt-
> „lijcke" [2]).

Ergens in een vergeten hoek van het eeuwig groene eiland São Thomé vond Jol zijn laatste rustplaats, waar, is onbekend gebleven. Datgene wat hij had nagejaagd: onvergankelijke eer en roem, een onsterfelijken naam, heeft leven noch dood hem geschonken.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

CONDE DA ERICEYRA — Historia de Portugal restaurado, deel I — Lissabon 1679.

LUIS FÉLLIS CRUS — Manifesto das Ostilidades — Lissabon 1651. Ed. Academia das Sciencias de Lisboa 1920.

C. BARLAEUS — Nederlandsch Brazilië — den Haag 1923. Ed. S. P. l'Honoré Naber naar de Latijnsche uitgave van 1647.

I. COMMELYN — Frederik Hendrik van Nassauw — Amsterdam 1651.

DR. O. DAPPER — Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten enz. — Amsterdam 1668.

[1]) Barlaeus ed. Naber p. 274.

[2]) Protest van den directeur in São Thomé d.d. 17.1.1643 en antwoord d.d. 20.11.1643, W.I.C. o.c. No. 58.

JOH. NIEUHOF — Gedenkweerdige Brasiliaense Zee- en Lant-Reize — Amsterdam 1682.
DR. H. WAETJEN — Das Hollaendische Kolonialreich in Brasilien — den Haag 1921.

MANUSCRIPTEN:

Rijksarchief, den Haag:

Bundels 46, 56, 57, 58 van de West-Indische Compagnie, oude Compagnie, brieven en papieren van Brazilië. Hiervan in het bijzonder:

a. Beschrijvinge van de voyagie gedaen uyt Brasil naer de Custe van Africa... onder t'commando van den Heer Admirael Cornelis Cornelissen Jol, door S. Cuffellaer. — W.I.C. o.c. No. 56.

b. Extract uyt het resolutie bouck... op 't schip Amsterdam W.I.C. o.c. No. 56, alsmede de in de noten genoemde brieven.

Historia Geral das Guerras Angolanas door Antonio de Oliveira Cadornega, deel I, boek 2, 1680; uit dit enorme, 3 deelige manuscript werden door verschillende schrijvers extracten gegeven, die ik raadpleegde. Afschriften van dit MS. bevinden zich te Parijs, Lissabon en Londen.

BOEKBESPREKING

Julio Tamanco (W. J. van Balen). *Zuid-Amerikaansche Steden. Eenige losse grepen uit het Latijnsche Werelddeel.* Boek-, Courant- en Handelsdrukkerij v.h. Joh. de Liefde N.V., Utrecht, z.j. (Jan. 1941), 60 pp., 51 fotoreproducties en 1 kaartje (*f* 0,50).

Een reeks aardige artikeltjes over Zuid-Amerika (Buenos-Aires, Montevideo, Porto Alegre, São Paulo, Santos, Río de Janeiro, Bahía, Pernambuco, Caracas, Cartagena, Lima, La Paz, Córdoba, Valparaiso, Santiago), Midden-Amerika (Panamá-Colón, San José) en West-Indië (Havana, Port au Prince, Port of Spain), welke van 10 Oct. '40–Jan. '41 in het „Utrechtsch Nieuwsblad" verschenen en daarna als gebundelde overdrukken, met een inleiding van Jhr. Mr. Dr. H. A. van Karnebeek, opnieuw zijn uitgegeven. Een deel van de oplage werd door het „Genootschap Spanje–Spaansch Amerika" aangekocht en onder haar leden verspreid.

Het zijn korte reisschetsen, zeer vlot, maar in een weinig verzorgden stijl geschreven; soms wat eentonig door de telkens terugkeerende beschrijving van het genot van een kleintje koffie, zwarte sigaar of ingewikkelde rumcreatie op het terras van een club, restaurant, café of dansgelegenheid, — maar als geheel zeer leesbaar en belangwekkend, al zouden hier en daar nog wel vraagteekens kunnen worden geplaatst.

De schrijver, goed kenner van de latijnsche wereld, was lid van de Nederlandsche Handelsmissie naar Zuid-Amerika, zoodat we van hem een juiste typeering van land en volk kunnen verwachten.

P. Wagenaar Hummelinck.

Kinderhygiëne en volksgewoonten in verband met den kinderleeftijd in Nederlandsch West-Indie door J. A. Philipszoon, arts.

In *De Geneeskundige Gids* van 24 April en 1 en 8 Mei ll. begint de schrijver een overzicht te geven van de in onze West-Indische gebiedsdeelen voorkomende ziekten. Daarna geeft hij zijn beschouwingen over de ziekten van den kinderleeftijd en haar behandeling in de West.

Het was een gelukkige gedachte van den schrijver om zijn ervaring, die hij als arts in Suriname zoowel als op de Antillen beleefde, in dezen tijd te publiceeren.

Met een enkel woord stipt hij van Suriname en van de eilanden in de Caraïbische Zee de ligging aan en vermeldt hij eenige bijzonderheden over de geschiedenis, de samenstelling der bevolking en hun taal.

De schrijver geeft dan een opsomming van de in Suriname en op de Antillen voorkomende ziekten en beschrijft de hygiënische maatregelen daartegen. De meestte lezers van D.W.I.G. zullen over deze ziekten wel onderricht zijn. Waar de schrijver echter zijn laatste ervaringen ten beste geeft, volgt hier een kort overzicht.

Hieruit blijkt, dat de ontdekkingen van de verspreiding der verschillende tropenziekten, aan het einde der vorige en het begin dezer eeuw, eindelijk, vooral in Suriname, hun invloed ten goede beginnen uit te oefenen.

Het zijn vooral de „Sociaal Hygiënische Beschouwingen" door Dr. P. H. J. Lampe, gedurende zijn detacheering in Suriname (1924–27) en het Verslag van de studiereis van Prof. Dr. P. C. Flu in 1927, die daarop grooten invloed uitgeoefend hebben.

Na den tijd, toen referent als officier van gezondheid N.I.L. gedetacheerd was bij het Militaire Hospitaal in Suriname (1891–94), zijn de toestanden op hygiënisch gebied veel verbeterd. Zoo was destijds de verspreiding der mijnwormziekte (anchylostomiasis), waarvan de besmetting door de huid, hoofdzakelijk van de voetzool, plaats heeft, nog niet bekend. Zóó veel patienten en zóó uitgebloed als toenmaals, ziet men thans niet meer. Ook de Rockefeller-Foundation heeft voor de mijnwormbestrijding in Suriname het hare bijgedragen. Zorg voor goede latrines, waar geen besmetting met embryonen van den worm kan plaats hebben, het dragen van schoenen en volksvoorlichting zijn de voornaamste maatregelen ter bestrijding geweest.

Dat ook de bestrijding door de „Rockefeller-Foundation" op

Porto-Rico succes had, maakt referent op uit de door schrijver aangehaalde behandeling, meegedeeld in het tijdschrift *Medicine* van Sept. 1934. Deze behandeling is in de eerste plaats gericht tegen de bloedarmoede en eerst daarna tegen den worm.

Het doel is, eerst den patient te versterken om hem daarna de wormkuur te geven. Deze behandeling moge bij lichte worminfecties een spoedige verbetering tot stand brengen, zij is echter niet op haar plaats bij de ernstige gevallen van uitgebloede patienten, zooals die destijds vaak, soms stervende, naar het militaire hospitaal te Paramaribo werden gebracht. Bij eenige secties van zulke, door bloedverlies gestorven patienten vond referent de binnenwand der ingewanden geheel met anchylostomen bezet. Deze hadden zich met hun haken loodrecht op de darmwand ingebeten en deze kleine wormen waren zoo dicht op elkaar gedrongen, dat de binnenwand der darmen aan fluweel deed denken. Men begrijpt welk een bloedverlies zulke patienten leden door het aftappen van de voeding voor tienduizenden dezer parasieten. De behandeling was dan ook destijds in de eerste plaats gericht op het afdrijven der parasieten, waarvoor thymol werd gebruikt. IJzerpraeparaten en goede voeding deden de patienten binnen een paar maanden op krachten komen. De behandeling had succes, doch het herstel was niet duurzaam. We meenden toenmaals, dat de infectie via den mond plaats hebben moest. Onze voorschriften: gekookt water, eten met reine handen, algemeene zindelijkheid, hadden géén succes.

Schrijver bespreekt verder in het kort: malaria, lepra, filiriasis, tetanus, voedingsstoornissen bij kinderen, framboësia tropica en congenitale lues.

Malaria komt in Suriname, behalve in Paramaribo, veel voor. De gevaarlijke tropica slechts in de wildernis. Met de wormziekte is malaria de voornaamste oorzaak van de bloedarmoede bij kinderen. Het kind wordt, indien het den leeftijd van 5 jaren bereiken kan, onvatbaar voor malaria, doch alleen voor de soort, waaraan het geleden heeft. Op Curaçao, waar geen anophelesmuskieten voorkomen, is geen malaria.

Over lepra, waaraan in Suriname van de 160.000 inwoners, ongeveer 1500 personen lijdende zijn, weidt schrijver uitvoerig uit. Hij wijst op den uitslag van hygiënische maatregelen.

Zoo is de lepra in Noorwegen, waar in 1856 2833 lepreuzen geteld zijn, dit aantal tot 100 ingekrompen in 1926, zonder dat strenge isolatie is toegepast.

Dit succes, meent schrijver, zal nooit in Suriname te behalen

zijn, zoolang daar aan het funeste volksgeloof van „treef" wordt vastgehouden. De onontwikkelde bevolking aldaar is er rotsvast van overtuigd, dat geen andere maatregel de ziekte kan voorkomen, dan onthouding van de spijs, die voor de betreffende persoon gevaarlijk is. Welke spijs dit is, wordt voor elk kind door waarzeggers of helderzienden, die in den roep staan de treef te kunnen bepalen, aan de moeder meegedeeld.

De sterke verbreiding der ziekte in Suriname houdt zeker met dit geloof verband, daar aan besmetting niet geloofd wordt.

Een goede maatregel is in Suriname genomen door het stichten van de polikliniekschool. Hieraan is de arts, belast met de leprabestrijding, verbonden. Door onderzoek van het neusslijm maakt hij uit, of kinderen al dan niet dragers zijn van de leprabacil van Hanssen. Waar lepra een lang incubatietijdperk hebben kan, is vroege diagnose zeer gewenscht. Hoewel de besmettelijkheid van de ziekte boven twijfel verheven is, moet bij de bestrijding toch aan de erfelijkheid, waarschijnlijk van de praedispositie, een plaats worden ingeruimd. Het weinige voorkomen van lepra op de Benedenwindsche eilanden, in het geheel 40, schrijft de steller toe aan het feit, dat het geloof aan treef er niet voorkomt, en daardoor hygiënische maatregelen beter kunnen worden doorgevoerd. Dit zal in het algemeen op kleine eilanden gemakkelijker zijn, dan in groote boschrijke gebieden.

Filaria-infectie noemt schrijver terecht een der geesels der Surinaamsche gemeenschap. In Paramaribo is 90% der bevolking aan deze ziekte lijdende, waarvan 10% aan olifantsbeenen, die een gevolg van de lymphstuwing bij deze ziekte is. De ziekte wordt veroorzaakt door in het bloed zwermende filariawormen. Dit zwermen is aan perioden gebonden en wordt 's nachts gemakkelijk microscopisch waargenomen. De besmetting wordt overgebracht door muskieten, wier larven in zinkputten in de nabijheid der huizen leven. De hooge koorts, vaak bij lymphstuwing voorkomend, wordt veroorzaakt door staphylo- of streptococcen, waarvoor de patienten meer vatbaar worden. Men meende door inspuiting van tartarus-emeticus-oplossing het middel tegen de ziekte te hebben gevonden. Hoewel sommige gevallen genazen, is het middel niet onfeilbaar gebleken.

Tetanus komt veel voor in Suriname, vooral bij kinderen.

Zuigelingen worden bij slechte verzorging van den navelstreng geinfecteerd, terwijl kinderen op den leeftijd, waarop zij beginnen te kruipen en te loopen, vaak aan deze ziekte lijden. Zandvlooien, die zich in de voetzool boren, waarin zich hun eieren ontwikkelen,

zijn dan de indirecte oorzaak. Het uitpellen van de vloo met eierzak kan aanleiding zijn door het besmette instrument of door de aanraking van het wondje met de aarde tot het uitbreken van de ziekte. Dat kinderen van Britsch-Indiërs, die veel veehouders zijn, meer slachtoffers worden, dan die van de creolen, maakt het waarschijnlijk, dat de besmetting van het kleine wondje met aarde, hoofdzakelijk de oorzaak dezer, meest doodelijk verloopende, ziekte is.

In zijn overzicht over de voedingsstoornissen bij zuigelingen en oudere kinderen schildert schrijver in schelle kleuren tot welke ellendige gevolgen onkunde en bijgeloof leiden. De vieze luiers worden aan dentitie toegeschreven en er wordt niet aan voedingsstoornis gedacht. Een kind maakt die door, geneeskundige raad is niet noodig. Wel wordt de ervaren grootmoeder of buurvrouw geraadpleegd, die met allerlei papjes de dyspeptie in de hand werkt, zelfs ook door de goede kindervoeding van bekende fabrieken, waarvoor het kind in gevorderden toestand der ziekte intolerant is geworden. Er ontwikkelen zich de alimentaire intoxicatie, dysthrophieën, decomposities. De behandeling is dan onverstandig en ruw. Indien bv. een kind in een dysthrophisch stadium niet meer kweilt, wat bekend staat als een zeer slecht teeken, worden tong en lippen van het patientje ingewreven met een stuk rauw spek of pekelvleesch om kweilen op te wekken. Daar zuigelingen spruw beter verdragen dan gespeende kinderen, worden zuigelingen, wanneer de gelegenheid zich voordoet, opzettelijk geïnfecteerd om immuniteit te verkrijgen. Daar de spruw vrij algemeen is, dus elk kind deze doormaken moet volgens het volksgeloof, sterven door de onoordeelkundige behandeling zeer veel kinderen beneden het eerste levensjaar.

Op de Bovenwindsche eilanden gelooft men, dat een moeder, die weer zwanger wordt, terwijl zij zoogende is, onmiddellijk staken moet met haar voeding van haar kind. Het kind krijgt door den plotselingen overgang naar de papjes van arowroot of bananameel voedingsstoornissen. Daaraan is dan niets te doen. Het kind heet vergiftigd door de zwangerschap.

In 1928 werd te Paramaribo opgericht „Het consultatiebureau voor verloskundige hulp annex zuigelingverzorging". Alle verlossingen van on- en minvermogenden geschieden onder controle van dit bureau, terwijl de zuigelingen automatisch onder de hoede daarvan komen. Het bureau functioneert als een polikliniek voor kinderziekten.

Het sterftecijfer van de kinderen tot het einde van het eerste

levensjaar daalde als volgt te Paramaribo: van 1930 tot 1936: van 94 tot 62 pro mille, over een statistiek van 1549 kinderen, waarvan 769 ingeschreven op dat consultatiebureau. Deze statistiek is zeer gunstig. Ook op Curaçao werd in 1938 een vereeniging opgericht voor „Moederschap en Zuigelingzorg", waarvan schrijver goede verwachtingen koestert.

De framboësia tropica, vóór de ontdekking van de salvarsanbehandeling tegen luis in Suriname veel voorkomende, is door toepassing van dit middel door Dr. E. A. Koch en door prof. P. C. Flu, destijds officier van gezondheid in Suriname, uit dit gebiedsdeel zoo goed als verdwenen. Deze ziekte was door haar huidbeschadiging dikwijls oorzaak van nierziekten, na t.b.c. de meest voorkomende doodsoorzaak.

Aangeboren lues wordt in Suriname weinig gezien, meer op Curaçao, waar door het drukke havenverkeer deze meer voorkomt. Men ziet er weinig kinderen met de bekende verschijnselen der ziekte, omdat de zuigelingsterfte, zooals hier boven beschreven, onder deze besmette kinderen groot is. Kinderen, die aan een jongen dood ontsnappen en opgroeien, vallen in handen van kwakzalvers, wanneer zich ziekteverschijnselen, van neurolues vooral, voordoen. De verschijnselen van de hersen- of ruggemergsaandoening worden toegeschreven aan het booze oog. Dit geloof aan den invloed van den vijandelijken blik, door iemand van boozen wil toegeworpen, is onder de volken in Zuid-Europa zeer verbreid. Het handhaaft zich in de Spaansche landen van Amerika en doet zijn invloed gelden in onze koloniën.

In Suriname is ook de man, die ingeënt is tegen slangengift, gevaarlijk, daar hij alleen door zijn tegenwoordigheid ziekte brengen kan of oorzaak van abortus kan zijn. Het booze oog heet in Suriname Ogriaai, op Curaçao Ojada. Sneki Kotti is de man van de inenting tegen slangengift. Op de Bovenwindsche eilanden legt men, zoolang de jonggeborene nog niet gedoopt is, een geopende schaar (kruis) of een kerkboek op het kussen van de baby, om den invloed van het booze oog te ontgaan.

Referent is in zijn overzicht van de opstellen in *De Geneeskundige Gids* uitvoerig geweest. Hij meende dit te moeten zijn om het verspreiden van kennis van den gezondheidstoestand en de instelling der inheemsche bevolking tenopzichte van hygiënische maatregelen in „Onze West", in breederen kring in de hand te werken.

Waar door het bijgeloof van een bekrompen denkende bevol-

king zooveel waarde aan mystieke voorspellingen en handelingen van kwakzalvers gehecht wordt en besmette lieden en zieke kinderen in handen dezer gewetenlooze lieden vallen, heeft schrijver door zijn publicatie een nuttig werk verricht.

De heldere wijze, waarop hij de behandeling van de lepra en van kinderziekten uit de mentaliteit der bevolking verklaart, die de moderne therapie niet begrijpen kan, moet aan het bestuur der gebiedsdeelen den impuls geven tot de energie om betere maatregelen te treffen.

TH. LENS

BIBLIOGRAFIE

A. TIJDSCHRIFTEN, COURANTEN, ENZ.

Landbouwkundig Tijdschrift. Augustus/September 1942. nos. 667/668. Rubber in Suriname, door Fred. Oudschans Dentz.

Historia. 1942, blz. 191/2. De overgave van Demerary en Essequebo in 1781, door A. Wisse.

Ons Leger. Augustus 1942, no. 8. Een militaire expeditie naar Berbice in 1763, door Fred. Oudschans Dentz.

De Haagsche Post. 20 Juni 1942, no. 1496. Martinique, het eiland van Josephine.

Recueil Trav. botan. néerlandaise. Jrg. XXXVIII, 1941, blz. 141–146 Some notes on Charophyta collected in the Netherlands West Indies, North Venezuela and Colombia, door J. S. Zaneveld.

Ardea. Jrg. XXXI, 1942, blz. 146. Flamingokolonie op Bonaire. platen 3 en 4. Drie foto's met bijschrift, door Fr. Haverschmidt.

Succulenta. Jrg. XXIV, 1942. blz. 37/44, 49/55. Agave americana, bloeiende in Nederland, door P. Wagenaar Hummelinck (5 fig.).

The National Geographic Magazine. November 1940, no. 11. Saba, Crater Treasure of the Indies, door Charles W. Herbert.

De Nederlandsche Leeuw. Augustus 1942. No. 7/8. Nederlandsche grafzerken in Suriname, door Fred. Oudschans Dentz.

Olien, Vetten en Oliezaden. 25 April, 9 en 23 Mei 1942, nos. 22, 23 en 24. Plantaardige grondstoffen uit Brazilië en parallellen met Suriname en Nederlandsch-Indië. VIa. Para-noten, sapucaia- en piquia- noten uit het Amazone-gebied, door C. van de Koppel [zie Berichten van de Afd. Handelsmuseum van het Kol. Instituut, no. 180].

Voeding en Hygiëne. Maart 1942, no. 7. Surinaamsch Bananenmeel, door ir. W. Spoon en A. J. van Duuren. [zie Berichten van de Afd. Handelsmuseum van het Kol. Instituut. no. 181].

Natuur en Techniek waarin opgenomen *Onze Aarde*. Augustus 1942. Het geheimzinnige asphaltmeer op Trindad, door A. W. Franken.

B. BOEKEN, GESCHRIFTEN, ENZ.

Berichten van de Afdeeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut no. 182. Plantaardige grondstoffen uit Brazilië en parallellen met Suriname en Nederlandsch-Indië. VIb. Rubber, balata en guttapercha van het Amazonegebied, door C. van de Koppel. O. D.

JOHN GABRIEL STEDMAN

(Eenige aanteekeningen omtrent zijn geslacht, loopbaan en werkkring)

DOOR

C. K. KESLER

In 1796 verscheen in Londen bij de uitgevers J. Johnson, Saint Paul's Churchyard, en J. Edwards, Pall Mall, een werk van den luitenant-kolonel op non-activiteit John Gabriel Stedman, die in hetzelfde jaar werd bevorderd tot kolonel en belast werd met het commando over een Britsch linie-regiment, in garnizoen te Gibraltar. Een ongeval, dat hem kort na deze promotie overkwam, verhinderde hem, zich naar zijn garnizoen te begeven en noodzaakte hem, ontslag uit den militairen dienst te nemen. Dit werk verwekte destijds groote belangstelling in Holland en elders, wat o.a. blijkt uit bewerkingen ervan in het Hollandsch, Fransch en Duitsch en ook uit de inteekenaars er op. Hieronder toch komen voor Prins Willem V, de generaal Robert Douglas, drie kolonels van de voormalige Schotsche Brigade in de Republiek der Vereenigde Nederlanden en een aanzienlijk aantal andere officieren en autoriteiten.

De titel van het boek is eenigszins misleidend, ,,Narrative of a Five Years' expedition against the Revolted Negroes of Surinam from 1772 to 1777''. Vooreerst toch bevat het, behalve een verhaal van de verrichtingen van het corps, dat in 1772 onder commando van den kolonel Louis Henry Fourgeoud werd uitgezonden, om een einde te maken aan de strooptochten van weggeloopen slaven in het plantage-gebied, nog allerlei beschrijvingen van menschen, dieren en planten en ten slotte daardoorheen gevlochten, een verslag van des schrijvers amourettes met de schoone mulattin Johanna. Een expeditie van vijf jaren kan men de verschillende tochten van het corps naar het binnenland, die door langdurige periodes van werkloosheid werden onderbroken,

moeilijk noemen, terwijl het niet ging tegen opgestane negers, maar tegen wegloopers, die op de plantages trachtten te rooven, wat in het binnenland niet te verkrijgen was, voedsel, wapenen en vrouwen. De verhouding tot Johanna wordt op eenigszins sentimenteele wijze beschreven en, hoewel daaruit een zoon werd geboren, die later, vrijverklaard, dienst nam bij de Britsche marine en als adelborst stierf, zat zij den schrijver toch niet bijster diep. Kort na zijn terugkeer naar Holland toch — hij was, behalve de commandant de eenige der in 1772 vertrokken officieren, die levend terugkeerde — huwde hij met Adriana Wiertz van Coehoorn, een verre verwante van den beroemden vesting-bouwkundige Menno van Coehoorn [1]).

Het is dus geenszins als nutteloos te beschouwen, dat de schrijver in den volledigen titel van het boek op 18e-eeuwsch wijdloopige manier opsomt, wat het boek verder nog zal bevatten. De titel luidt volledig aldus: Na het woord Surinam volgt nog ter verdere inlichting:

> „in Guiana on the Wild Coast of South America, from the year 1772 to 1777, elucidating the History of that Country
> and
> describing its Productions, viz.
> Quadrupedes, Birds, Fishes, Reptiles, Trees, Shrubs, Fruits and Roots
> with an Account of the Indians of Guiana and Negroes of Guinea,
> by Capt. J. G. Stedman,
> illustrated with 80 elegant Engravings from drawings made by the author.

***

De schrijver van dit boek was een afstammeling uit een oud Schotsch geslacht, waarvan de geschiedenis bekend is tot in de

[1]) In de registers van het Regt. Stuart der Schotsche Brigade is deze aanteekening daaromtrent te vinden:

1782 Febr. 2 Mar. at Maestricht Major John A. Stedman to Miss A. Wartz of that place.

Hierin zijn blijkbaar twee verschrijvingen geschied. John A. Stedman moet natuurlijk zijn John G. Stedman en de naam der bruid was niet Wartz, maar Wiertz.

Stedman vermeldt in zijn boek in zeer pathetische bewoordingen, dat hij op 5 Augustus 1783 bericht ontving, dat Johanna in Suriname op 5 November 1782, dus negen maanden na zijn huwelijk met freule Wiertz van Coehoorn overleden was.

16e eeuw. De meeste leden van dit geslacht waren òf krijgslieden, òf predikanten van de Schotsche kerk; een enkele ook voer ter zee en vestigde zich later als reeder aan land. Eigenaardig is het wel, dat de naam van dit geslacht, waartoe verscheidene bekende Schotten behooren en dat behalve afstammelingen in het land van oorsprong ook vertakkingen heeft in ons land en in Duitschland, eigenlijk niet Stedman, maar Barton behoorde te zijn. Charles Barton toch, de zoon van Andrew Barton [1]), huwde in de 16e eeuw met Susan, de dochter van Charles Stedman en zijn vrouw Janet Neilson van Leith. De bruid bezat belangrijke eigen-

---

[1]) Andrew Barton, Schotsch admiraal (?–1511) wordt, naar het schijnt ten onrechte wel aangeduid als Sir Andrew Barton. Er zijn echter geen aanwijzingen, dat hij in den adelstand is verheven en in 1510 wordt een schenking van land aan hem in het graafschap Fife vermeld *zonder titel*. Hij was een zoon van John Barton, een koopvaarder, wiens drie zoons Andrew, Robert en John hetzelfde beroep uitoefenden. In 1746 werden door Jacobus III, koning van Schotland, aan de Bartons kaperbrieven verleend tegen de Portugeezen, die een schip van John Barton Sr. genomen en uitgeplunderd hadden. Eenige malen werden deze kaperbrieven ingetrokken, maar in 1506 werden zij hernieuwd met vergunning, de schadeloosstelling vol te houden tot een bedrag van 12.000 Portugeesche ducaten bereikt zou zijn. Andrew Barton toonde zich de meest actieve der gebroeders en raakte daardoor zeer in de gunst bij koning Jacobus IV, die in 1488 zijn vader was opgevolgd, en die evenveel belang in maritieme zaken stelde als in tournooien, met welke laatste hij in geheel Europa roem behaalde. De koning stelde een groot schip ter beschikking van Barton, die daarmede de zee zuiverde van zeeroovers van allerlei nationaliteit. Dit deed hij zoo grondig, dat hij ten bewijze daarvan drie vaten met afgehakte hoofden aan den koning kon zenden. Deze droeg hem verder o.a. op, Denemarken in zijn strijd tegen Lubeck hulp te verleenen en toen de landvoogdes Margaretha van Savoye een klacht tegen de Bartons indiende wegens het nemen van Vlaamsche schepen, werd deze door den koning afgewezen met het antwoord, dat de Bartons geen zeeroovers waren. Het optreden der gebroeders bracht intusschen ook aan den Engelschen handel schade toe, daar zij ook Engelsche schepen doorzochten, die van Portugal kwamen. Op aandrang van Sir Thomas en Sir Edward Howard gaf Hendrik VIII daarom vergunning Barton aan te vallen. In 1511 werd Bartons schip „The Lion" na een verwoed gevecht in The Downs genomen en naar de Theems opgebracht. Andrew Barton was tijdens het gevecht door een boogschutter gedood. Een klacht hierover door Jacobus IV tot Hendrik VIII gericht, werd door dezen beantwoord met de opmerking, dat „the fate of pirates was never an object of dispute among princes". Dit en andere geschillen gaven aanleiding tot een oorlog tusschen Schotland en Engeland, tijdens welken Jacobus IV in den beroemden slag bij Flodden (9 Sept. 1512) sneuvelde.

dommen en na het huwelijk nam de echtgenoot den naam zijner vrouw aan. Zoo trad de naam Stedman in plaats van dien van Barton. Dit geschiedde in de 16e eeuw, toen dus Schotland en Engeland nog afzonderlijke koninkrijken waren, Schotland onder de Stuarts en Engeland onder de Tudors. Een eeuw later ongeveer zou de eerste Stedman in betrekking komen tot Holland, het land, waar later velen der Stedmans het terrein hunner werkzaamheid zouden vinden.

Die eerste vertegenwoordiger van het geslacht Stedman, die naar Holland kwam, was Robert Stedman (1667–1738). Hij voer aanvankelijk als gezagvoerder en eigenaar met een schip tusschen Borrowstownness in Schotland en Holland. Deze reizen, die weldra uitgestrekt werden tot Denemarken, Noorwegen en Zweden, leverden zooveel voordeel op, dat Stedman later in het bezit was van niet minder dan 13 schepen. Ten slotte troffen hem echter ernstige tegenspoeden, waardoor hij zijn verzamelde rijkdommen weer verloor.

Niet lang daarna begaf zich een andere Stedman naar Holland, ditmaal als vluchteling. Drie zoons toch van den bovengenoemden Robert Stedman kozen de zijde van den Jongen Pretendent Karel Eduard, toen deze zich in Juli 1745 in Schotland vertoonde. Na diens nederlaag bij Culloden op 27 April 1746 moesten hijzelf en zijn aanhangers de vlucht nemen. Van de drie gebroeders Stedman wisten twee, Alexander en Charles, naar Amerika, de derde, John, naar Rotterdam te ontkomen, vanwaar de laatste later naar Schotland terugkeerde.

Weldra zouden de Stedmans in nauwere aanraking met onze Republiek komen. Een broeder van bovengenoemden Robert Stedman toch was in 1699 predikant te Dalmeny in het graafschap Fife en werd in 1710 overgeplaatst naar de Tron-church te Edinburg. Deze predikant had een talrijk gezin; uit zijn huwelijk met Jean Kinnaird werden drie zoons, Robert, Alexander en John en zes dochters geboren. De oudste zoon Robert trad in 1730 als vaandrig in dienst bij de z.g. Schotsche brigade van het leger onzer Republiek.

***

Deze Schotsche brigade (Scots Brigade) was een afzonderlijk onderdeel van het Staatsche leger, waarvan de geschiedenis teruggaat tot het eerste gedeelte van den 80-jarigen oorlog en zich uitstrekt tot het laatste gedeelte van de 18e eeuw en wel tot

het jaar 1782. Fransche, Waalsche, Schotsche en andere hulptroepen namen, zooals bekend is, deel aan den strijd van de opgestane gewesten tegen Spanje, o.a. bij de verdediging van Den Briel, van Haarlem en andere steden en bij verschillende gevechten. Wat de Schotten betreft, waren er in dien tijd verschillende afzonderlijke compagnieën in dienst, elke onder commando van een eigen kapitein. Omstreeks 1573 schijnen deze tot een geheel vereenigd te zijn onder bevel van een zekeren kolonel Ormis en in 1586 werden de Schotsche compagnieën samen gevoegd tot twee regimenten respectievelijk onder commando van de kolonels Balfour en Patten. Naar gelang van de talrijkheid der hulptroepen waren er in den loop der jaren soms vier of meer regimenten Schotten in dienst, maar meestal bepaalde zich het aantal tot twee, ieder van 10 compagnieën. Iedere compagnie bestond gewoonlijk uit 150 man, waarvan in den tijd van Maurits 100 musketiers en 50 piekeniers. In den loop der jaren werd de bewapening natuurlijk gewijzigd; tegen het einde der 17e eeuw verdwenen de piekeniers, de vroegere arquebusiers of busschieters waren reeds vervangen door musketiers, enz. Ook de verdere uitrusting van officieren en minderen, die door Prins Maurits voor de onder zijn bevel staande troepen in 1589 was voorgeschreven, werd in den loop der jaren belangrijk gewijzigd. Eén der voorrechten, waarop de Schotten steeds zeer gesteld waren, was, dat hun uniformen hoofdzakelijk het nationale rood zouden vertoonen. Dit voorrecht heeft de brigade tot haar oplossing in het leger der Republiek mogen behouden. Ook de regimentsvaandels die o.a. het St.-Andries-kruis en den Schotschen distel vertoonden, bleven tot dien tijd behouden [1]). Afbeeldingen uit het laatst der 18e eeuw van soldaten der brigade doen zien, dat zij, wat betreft het regiment van den kolonel John Stuart, waartoe de Stedmans behoorden, gekleed waren in een rooden rok met gele voering, geel vest en broek en tot over de knieën reikende witte slobkousen. Het hoofddeksel bestond voor de infanterie uit een van achteren opgeslagen hoed, terwijl de haren lang gedragen werden en tot een op den rug hangenden staart waren samengevlochten. Grenadiers droegen in plaats van dezen hoed

[1]) Deze vaandels worden tegenwoordig bewaard in St.-Gile's Church te Edinburgh. Behalve de gekroonde Schotsche distel en het St.-Andrieskruis vertoonen zij het opschrift: NEMO ME IMPUNE LACESSIT (Niemand tergt mij straffeloos), het motto van de Schotsche kroon en van al de Schotsche regimenten, overeenkomende met dat van het Schotsche volk: „Wha dare meddle wi' me?" (W. F. H. King, Classical and foreign quotations).

een hoogen haren soort kolbak de z.g. zwarte of donker grijze grenadiersmuts. De bwapening bestond uit geweer met bajonet, korten sabel en op den rug gedragen patroontasch.

***

Bij dit corps trad, zooals boven gezegd werd, de oudste zoon van den predikant John Stedman, Robert in 1730 in dienst. Hij was in 1701 geboren en was dus destijds 29 jaar oud. Tot zijn overlijden in 1770 te Breda bleef hij in Nederlandschen dienst en bereikte na de verschillende rangen in de brigade doorloopen te hebben, dien van luitenant-kolonel. Hij was o.a. tegenwoordig bij de slagen bij Fontenoy (1745) en Rocoux (1746) en bij de belegeringen van Dendermonde en Bergen-op-Zoom (1747). Uit zijn huwelijk met Antoinette Christina van Ceulen werden twee zoons geboren, John Gabriel in 1744 en William George in 1748. Beiden volgden het voorbeeld van hun vader en traden bij de Schotsche brigade in dienst, waarin zij bij het regiment van den kolonel John Stuart werden ingedeeld.

De geschiedenis van het corps, althans wat zijn diensten aan de Republiek bewezen, betreft, liep echter ten einde. George III had den wensch te kennen gegeven, over de brigade te kunnen beschikken in den strijd tegen de opgestane Amerikaansche koloniën; onderhandelingen hierover leidden niet tot eenig resultaat en de brigade bleef voorloopig in Holland. Tijdens den Vierden Engelschen oorlog echter namen de Staten-Generaal in 1782 het besluit, dat de brigade als zelfstandig onderdeel van de troepen in dienst der Republiek zou ophouden te bestaan en met ingang van 1 Januari 1783 geheel in het Staatsche leger zou worden opgenomen. De officieren moesten een eed van trouw aan de Staten van Holland [1]) afleggen, en moesten tevens hun trouw aan Groot-Brittannië voor altijd herroepen. Verder werden er belangrijke wijzigingen in de uniformen gebracht, de vaandels zouden van Schotsche in Hollandsche veranderd worden, de officieren zouden voortaan oranje sjerpen dragen, kortom aan het zelfstandige karakter van de brigade, als Schotsche hulptroep, dat zij tot dusver steeds gehad had, werd voor goed een einde gemaakt.

Aan deze voorwaarden weigerden een groot aantal der officieren, zich te onderwerpen. Vijf en vijftig hunner vroegen en verkregen eervol ontslag uit den Hollandschen dienst en keerden

[1]) De Schotsche regimenten stonden gewoonlijk „ter repartitie" van Holland; enkele ontvingen hun bezoldiging soms geheel of gedeeltelijk van andere gewesten b.v. Gelderland of Zeeland.

naar Engeland terug, waar zij voorloopig op non-activiteit gesteld werden. In 1793 besloot George III, de Schotsche brigade als onderdeel van het Britsche leger opnieuw in het leven te roepen; als zoodanig bestaat zij thans nog.

Onder de repatrieerende officieren was ook John Gabriel Stedman; zijn broeder William George besloot in de Republiek te blijven en liet zich als onderdaan daarvan naturaliseeren. Hij ging over in het leger der Republiek en verliet in 1796 als majoor den dienst met een pensioen van *f* 1000.— p. j. Hij overleed te Nijmegen. Uit zijn huwelijk met Charlotte Margarethe Haltmann was in 1778 te Zutfen een zoon geboren, John Andrew, die op 18e-eeuwsche manier reeds als kind tot officier werd aangesteld. Op 16-jarigen leeftijd deed hij voor het eerst actieven dienst onder den Hertog van York en den Prins van Oranje aan de Noordgrens van Frankrijk (1794). Vijf jaar later streed hij, ditmaal tegen den Hertog van York tijdens den Engelsch-Russischen inval in Noord-Holland bij Bergen (10 September 1799) en later in 1809 op Walcheren eveneens tegen de Engelschen. Tijdens de inlijving bij Frankrijk diende hij als brigade-generaal in het Fransche leger en nam als zoodanig gedurende twee jaren deel aan de krijgsbedrijven in Italië en aan de slagen bij Bautzen en bij Dresden (1813). In 1814 sloot hij zich bij de Oranje-partij aan en commandeerde in 1815 als luitenant-generaal de Hollandsche reserve bij Waterloo. Hij overleed in 1833 te Nijmegen. Uit zijn huwelijk met Nicola Geertruida van de Poll, een kleindochter van den laatsten burgemeester van Amsterdam vóór de inlijving [1]) werd een zoon Charles geboren, die zich later bij Coblentz vestigde en zich als Duitsch onderdaan liet naturaliseeren. Als Baron Barton von Stedman werd hij in den Pruisischen adel opgenomen. Hierbij kwam dus weder de oorspronkelijke naam Barton in eere.

---

[1]) Mr. Jan Wolters van de Poll was 1808–1810 burgemeester van Amsterdam. Hij was een zoon van Mr. Jacobus van de Poll en Cornelia Jacoba Wolters. Het geslacht Van de Poll, dat in de 18e eeuw een vooraanstaande plaats in Amsterdam innam, stamde af van Gijsbert Jan van de Poll, een zoon van Jan Gijsbert van de Poll, die in 1538 burgemeester van Montfoort was. Gijsbert Jan van de Poll vestigde zich als houthandelaar te Amsterdam.

In de 18e eeuw was het bankiershuis Harman van de Poll & Co. voor belangrijke bedragen in Suriname geinteresseerd, o.a. door de oprichting van twee belangrijke negotiatiën ten laste van planters in Suriname, respectievelijk in 1765 en 1769 en geheeten Letter A en Letter C.

Literatuur o.a.:

Dictionary of National Biography, LIV, p. 127 e.v.
William Anderson, The Scottish Nation III, Edinburgh 1863.
James Ferguson, Papers illustrating the History of the Scots Brigade.

Naschrift

Of Andrew Barton van adel was met den titel „knight", waardoor hij er aanspraak op zou gehad hebben, als Sir Andrew betiteld en aangesproken te worden, is zeer twijfelachtig, zoo niet onwaarschijnlijk. Evenmin wordt vermeld, dat hij deze waardigheid zou verkregen hebben, doordat hij ridder geworden was door opneming in een der Britsche of, waarschijnlijker, Schotsche orden. De eenige maal, dat hij als Sir Andrew en als „knight" vermeld wordt, is in een oude ballade, medegedeeld door William Anderson in THE SCOTTISH NATION (I. p. 257) ed. 1863, waarin eenige malen de naam Sir Andrew voorkomt met den titel „knight", b.v. aldus:

> Hast thou not heard, now Henryc Hunt,
> As thou hast sailed by daye and night,
> Of a Scottish rover on the seas,
> Men call him Sir Andrew Barton, knight?

In datzelfde werk vindt men op p. 263 omtrent den naam Barton het volgende:

Barton is vermoedelijk oorspronkelijk geweest Bereton, d.w.z. een boerderij, waar „bere" of „barley" (gerst) verbouwd wordt. Andere afleidingen zijn echter ook mogelijk.

Oorspronkelijk is Barton een *Engelsche* (niet een Schotsche) naam. Oude familiën van dien naam leefden in Lancashire met vertakkingen in Ierland en Schotland. Eén familie Barton, eveneens uit Lancashire afkomstig, die zich later in Chester vestigde, wordt reeds in 1567 vermeld.

Uit dit alles volgt, dat de Stedmans, die eigenlijk Barton behoorden te heeten, van zeer oude Britsche afstamming zijn.

CURAÇAO EN ONDERHOORIGE EILANDEN BONAIRE EN ARUBA VAN 1804 TOT 1806. HET BESTUUR VAN DEN GOUVERNEUR J. P. CHANGUION

I

DOOR

B. DE GAAY FORTMAN

Tot de leemten in de beschrijving van de geschiedenis van Curaçao, Bonaire en Aruba, voorzoover op bronnenstudie berustende, behoort het tijdvak van September 1804 tot 31 December 1806, het bestuur van den gouverneur Changuion [1]).

Deze gouverneur heeft geen goede pers. De Hooge militaire vierschaar veroordeelde hem 21 Maart 1808 wegens het verlies der kolonie op den nieuwjaarsdag van 1807 tot de straf met den kogel, die koning Lodewijk Napoleon hem kwijtschold maar met een verklaring van onbekwaamheid tot het bekleeden van eenig ambt. Zoo scheen slechts het leven gered. Wel heeft koning Willem I bij besluit van 23 November 1814 goedgevonden al hetgeen hem bij die sententie „tot delict is geïmputeerd te aboleren en te vernietigen", maar de goede naam van dezen gouverneur is daarmee niet hersteld. Aan den indruk van een ongunstig oordeel ontkomt men ook niet bij het lezen van P. A. Euwens O.P., „Curaçao's eeuwfeest, 1816–4 Maart–1916", waarvan alleen het eerste stuk over „de inneming van Curaçao op Nieuwjaarsdag 1807" verschenen is in dit tijdschrift [2]), de beste critische weergeving der bekende gegevens, die men zal vinden.

De critiek heeft niet alleen de laatste daad van dezen gouverneur getroffen. Een tijdgenoot, die hem van nabij in zijn ambt

---

[1]) Zie over de geschiedbeschrijving van Curaçao „Curaçao en onderhoorige eilanden 1816–1828", de inleiding. *De West-Indische Gids*, 9de jg., blz. 1–6.

[2]) 1e jg. II, blz. 241. Euwens gebruikte echter alleen gedrukte stukken voor zijn verhaal, en met name waren hem blijkbaar onbekend „Missives en bijlagen van Curaçao aan den Amerikaanschen raad", no. 179 van het archief van den Raad der Amerikaansche koloniën, Algemeen rijksarchief.

heeft kunnen gadeslaan, de raad-fiskaal mr. P. B. van Starckenborgh [1]), oordeelde in 1816 aldus over hem: „Changuion, die gedurende zijn regering, die twee jaren of daaromtrent geduurt heeft, en nimmer veel verder is geweest, dan op zijn Gouvernement, de buitenplaats van den Raad Fiscaal voor een dag, en in zijn onpasselijkheid op het buitenplaassie van den Heer Lauffer [2]), de eerste een quart en de andere een halv uur van het Fort gelegen, en genoegsaam met geen mensch conversatie heeft gehouden..." [3]) — Voor het minst, vriendelijk klinkt het niet.

Twee dingen, die tot nu toe verzuimd zijn, stel ik mij voor: het *geheele* bestuur van den gouverneur in oogenschouw te nemen, en ook hemzelf aan het woord te laten. Slechts onuitgegeven stukken gebruik ik; het blijkt daarbij duidelijk, dat men Curaçaosche „geschiedschrijvers" als Phoel en Bosch en Teenstra, die hun verhalen van tijdgenooten zouden kunnen hebben en af en toe ook beweren te hebben, met hun andere „bronnen" veilig verwaarloozen kan, om van Simons en Brusse maar niet te spreken.

De volgende stukken, alle aanwezig op het Algemeen rijksarchief, zijn door mij geraadpleegd:

Raad der Amerikaansche koloniën:

no. 179 Missives en bijlagen van Curaçao aan den Amerikaanschen raad 1801–1807,

nrs. 180–182 Journaal van Curaçao 1804–1806,

nrs. 183 en 184 Bijlagen van het journaal, brieven en rapporten aan den gouverneur van Curaçao 1805–1806,

no. 185 Uitgaande en inkomende brieven van Curaçao 1804–1805,

no. 186 Uitgaande brieven van Curaçao 1804–1805;

Ministerie van Koophandel en Koloniën:

no. 19 Copieboeken van brieven van den minister van Koloniën naar Guinee, Curaçao enz. 1806–1810,

alles voorzoover betrekking hebbende op de jaren 1804–1806, tenzij anders is vermeld;

---

[1]) Over hem P. A. Euwens O.P. „De eerste dagen van het Engelsche bewind op Curaçao in 1807", *D.W.I.G.* 6de jg. blz. 575 e.v., de noot op blz. 577.

[2]) Lauffer, Zwitser van geboorte, was gouverneur van Curaçao van 1796–1803. Na zijn aftreding heeft hij zich over de overgave van het eiland aan de Engelschen in 1800 moeten verantwoorden. Hij keerde terug naar Curaçao en stierf daar in 1833 op zijn plantage Blenheim.

[3]) *Koloniaal Weekblad* 23 April 1925.

Oud-archief van Curaçao en onderhoorige eilanden Bonaire en Aruba:

nrs. 452–454 Minuut-notulen der vergaderingen, met bijlagen, van den Raad van policie (Politieke raad) van Curaçao, Sept. 1804–Dec. 1806,

en nog enkele verspreide nummers.

Het journaal van den gouverneur van Curaçao in 1805 en 1806 en de bijlagen daarvan zijn afschriften, gemaakt door iemand, die de Nederlandsche taal slechts zeer gebrekkig machtig was en dientengevolge blijkbaar weinig begrip had van den inhoud van hetgeen hij schreef. Intusschen heeft Changuion onder de journalen aangeteekend, dat hij de afschriften heeft vergeleken met de oorspronkelijke stukken en daarmee in overeenstemming bevonden. Deze verklaring is in het verbaal van 1805 gedagteekend te 's-Gravenhage op 20 Februari 1808. Waarschijnlijk is de gouverneur in de gelegenheid gesteld deze afschriften en de oorspronkelijke journalen bij zijn vertrek van Curaçao naar het moederland mee te nemen; alleen de afschriften zijn in het Algemeen rijksarchief terecht gekomen.

Pierre Jean Changuion werd 23 September 1763 te Vlissingen geboren als zoon van den pensionaris van die stad. Na zijn promotie te Leiden in 1786 bekleedde hij rechterlijke betrekkingen. In Maart 1804 werd hij op een traktement van 20.000 gulden 's jaars benoemd tot gouverneur van Curaçao en onderhoorige eilanden Bonaire en Aruba.

Diep treurig en jammerlijk was de toestand der kolonie na den vrede van Amiens, en dat bleef zoo tot de eilanden in 1807 weer in Engelsche handen vielen. Het bestuur was eerst bij de leden van den politieken raad C. Berch en A. de Veer als commissarissen, die te strijden hadden met oorlogs- en kaperschepen buiten de veste, met de Engelschen als verklaarde vijanden en met zoogenaamde Fransche vrienden, met hongersnood en gebrek aan moed daarbinnen.

Euwens [1]) verhaalt, dat tengevolge van de langdurige droogte bij Changuions installatie op 10 September 1804 — hij had 27 Augustus voet aan wal gezet — aan de cavalleristen moest worden toegestaan „te voet te compareeren" van wege de zwakheid der paarden.

De kas, die de gouverneur twee dagen later overnam, was nagenoeg leeg: 784.4 pesos waren de contanten erin; 2 gouden en

[1]) „Curaçao in 1803–1804", blz. 83 (overdruk *Onze Eeuw* 1908).

1 zilveren mouwknoop vertegenwoordigden blijkbaar een waarde, die de vermelding noodig maakte, en dan had het gouvernement nog twee vorderingen van 4000 pesos te zamen, uit 1736 en 1738 dagteekenende.

De nieuwe raad van politie, civiele en crimineele justitie bestond onder voorzitterschap van den gouverneur uit den fiskaal Van Starckenborgh, den boekhouder-generaal C. A. van Eck en de leden C. Berch, B. A. Cancrijn, A. A. Beutner en R. 't Hoen, met den secretaris D. Gaerste.

Er was nog altijd oorlog met Engeland, en op afweer en aanval diende men bedacht te zijn. Zoo is er sprake van opneming van het hoekerschip „Marianne" [1]) om dit bij een vijandelijke attaque de haven te kunnen laten dekken. Het schip zou vóór de nieuwe batterij met den steven naar buiten geplaatst worden, hebbende van den boegspriet een langen kabel, die aan de duc d'Albe aan het Waterfort zou worden vastgemaakt.

6 October kwam er bericht, dat een Engelsch schip onder Amerikaansche vlag onder voorwendsel van in nood te zijn op Bonaire was binnengekomen en nu weer op zee rondkruiste. Changuion besloot er jacht op te maken. Het fregat „Kenau Hasselaar" en de in de haven in beslag genomen Engelsche oorlogskorvet „Suriname" waren juist uitgezeild. De gouverneur liet aan de commandanten boodschappen het Engelsche schip te achtervolgen, met het gevolg, dat de beide Nederlandsche oorlogsschepen onverwijld terugkwamen, omdat zij niet voldoende bemand waren [2]) en veel zeezieken hadden. Een poging om vrijwilligers te werven op aandeel in de buitgelden leverde niets op. Toen bovendien een handgeld van 4 patienjes werd beloofd, meldde zich nog maar een dertigtal aan.

De gouverneur liet daarop de burgercompagnieën aantreden en dezen een publicatie voorlezen. Daarin deelde hij mee, dat twee vijandelijke sloepen een golet uit de haven van Groot St. Martha hadden weggevoerd, en dat op een golet bij Porto Maria een mislukte aanval was gedaan. Den burgers werd lafheid verweten. Nog was er gelegenheid zich als vrijwilliger op te geven bij den majoor van de burgermacht Hueck. Hij, Changuion, verfoeide de Engelschgezinden, en zwoer, dat door zijn toedoen het eiland

---

[1]) Euwens „Curaçao in 1803–1804", blz. 46.

[1]) In zijn memorie van 1814 aan den Souvereinen vorst deelt Changuion mee, dat de bemanningen der schepen, „meestal uit onbedrevene Negers van het Eiland" bestonden.

nimmer zou worden overgegeven, zoolang er met eenige gegronde hoop van goed gevolg een voetgronds te verdedigen zou blijken.

Niemand meldde zich aan.

Dit was de kennismaking van den gouverneur met zeemacht en burgermacht.

Dan maar op tegenweer bedacht. Voor 2200 pesos zou het fort Nassau, toen Republiek, worden verbeterd; het fort St. Michiel eischte herstellingen. De forten Wreeker, Batavier, Waakzaamheid en Eendracht werden geapproviandeerd.

Telkens werden er vijandelijke schepen geseind, die soms ook wel voor korten tijd troepen landden.

Er waren klachten over tekort aan discipline bij de burgermacht; een compagnie vrijwillige burgers weigerde dienst uit hoofde van vermoeienis; bij een alarm, toen drie vijandelijke sloepen een aanslag deden op een golet in de Caracasbaai, die gelukkig afgeslagen kon worden, waren niet meer dan 160 man van de burgercompagnieën met geweren verschenen [1]).

16 October kwam er een Engelsch schip als parlementair, dat drie sloepen uitzette. Uitwisseling van gevangenen werd gevraagd. Changuion had er 7, en de vijand niet één, maar de belofte werd gedaan Hollanders of Franschen van Jamaica te zullen laten komen. Daarvan wilde de gouverneur, die er nog 50 tegoed had, en de Engelsche equipages niet wilde versterken, niet weten.

De parlementair vroeg ook, of Changuion aan den commandant der Engelsche schepen, Murray, de eer wilde aandoen bij hem aan boord te komen eten, en hem en zijn gevolg veroorloven af en toe aan land te komen, maar de gouverneur antwoordde, dat hij zeer gevoelig was aan deze beleefdheid, en als het vrede zou zijn, gaarne het eerst als gastheer zou optreden, maar dat in tijd van oorlog en blokkade die beleefdheden niet voegzaam waren. En zoo kon ook niet worden toegestaan den vijand op het eiland provisiën te laten inkoopen, ,,als zijnde het (naar ons oordeel) strijdig met de regelen van het gezond verstand, diegeenen, die ons door bloquaden en het afsnijden van schepen de keel poogden toe te knijpen, van Provisien te voorzien, hoezeer

[1]) In den loop van 1805 ontwierp de gouverneur een reglement van discipline, subordinatie en krijgstucht en een van administratie en bestuur voor de gewapende burgermacht, dat de goedkeuring van den raad verwierf, waartoe Lauffer in 1798 al opdracht gekregen had. Door ,,tusschenbeide gekomen omstandigheden" werd het in 1805 niet meer ingevoerd. 4 Juni 1806 werd het door den gouverneur onder nadere goedkeuring van den Amerikaanschen raad vastgesteld.

wij geen reeden hadden, vooreerst voor gebrek of hongersnood te duchten". Op dit officieele antwoord laat het journaal als N.B. volgen: „Dit is egter maar al te waar, zoo de bloquade voortgaat, want zoo alles werd afgesneden en het binnenvallen volkomen belet, is er voor geen maand provisie op het Eyland" [1]).

Aan den officier-parlementair werd tenslotte een wandeling door de stad niet toegestaan. Het waren nogal vreemde verzoeken in oorlogstijd aan den vijand.

De parlementair had er nog op gezinspeeld, dat het zoo gemakkelijk zou zijn op Aruba en Bonaire provisiën te gaan halen, en inderdaad kwam een week later bericht van den vice-commandeur van Aruba, Nicolaas Croes, dat het eiland had gekapituleerd voor het Engelsche fregat „Diana" onder den kapitein Mahling of Maling. Acht dagen had de Engelsche vlag op het eiland gewaaid, en daarna was de vijand vertrokken na alles, wat hij genomen had, betaald te hebben. Ook Bonaire was half December in Engelsche handen, en op het onbewoonde Klein-Curaçao lieten de Engelschen geregeld hun vee loopen.

Op voorstel van de kooplieden werd besloten een schip uit te rusten, om de schepen, die op weg waren naar Curaçao te beschermen. Daartoe werd de golet „Rosa" voor 12.000 gulden aangekocht; 29 October 1804 zeilde dit schip uit met de bemanning van 's Lands schoener „Vliegende visch" onder den kapitein-luitenant ter zee J. Sloterdijk. Een week later was het schip terug, maar het blijkt niet, dat het iets heeft uitgericht. 16 November zeilde het schip opnieuw uit onder den luitenant ter zee Bloemendaal [2]).

Over medewerking van de zeemacht had Changuion trouwens niet te roemen. Commandant van de Bataafsche navale macht

---

[1]) Euwens, „Curaçao in 1803–1804, blz. 77, ontleent aan het „Memorial" van B. Señor: „Gedurende de blocatie van 't Land tot 't jaar 1805 begin van de maand January is er een grooten duren tijd en hongersnood op 't Land, dat er geen brood op 't Land geweest, en dat alle Inwoonders zich hebben moeten onderhouden met mais à 9 stuivers de kan".

[2]) Euwens t.a.p., blz. 45: luitenant der marine N.P. Blommendal. In zijn latere *Memorie* aan den Souverreinen Vorst deelt Changuion mee, dat een koloniale schoener, bemand met een gedeelte der equipage van de „Kenau Hasselaar" onder bevel van den luitenant ter zee Blommendal, uitgezonden om verwachte koopvaardijschepen tegen de Engelsche kruisers te beschermen, in handen der Engelschen viel, gedeeltelijk door verkeerd uitgevoerde manoeuvres der bemanning.

was sinds November 1803 de kolonel C. G. Evertsz. [1]). Omdat al eenige nachten vijandelijke sloepen in de nabijheid van de Cornetsbaai waren opgemerkt, sprak de gouverneur met Evertsz af, dat iederen avond drie wèlbewapende sloepen met de beste matrozen daarheen zouden gaan, en een detachement jagers langs de kust zou patrouilleeren, maar tegen den avond kwam de luitenant ter zee De Quartel [2]) namens den commandant den gouverneur meedeelen, dat Evertsz het uitgaan eigenlijk te gevaarlijk vond. In zijn journaal teekent Changuion aan, dat hij De Quartel geantwoord heeft, dat hij zeer gevoelig was aan deze willekeurige dispositie (Evertsz toch stond onder des gouverneurs bevelen) en die zeer singulier vond, omdat die schepen al eenige dagen ter plaatse verkend waren, maar voor het oogenblik zich erbij zou neerleggen. Den volgenden dag had er een bespreking plaats met de zeeofficieren Evertsz en den kapitein ter zee Van Nes [3]), commandant van de „Suriname", waaraan ook de commandant van het garnizoen majoor P. Larzaroni de Schwartz [4]) deelnam, maar de eersten bleven bezwaar in de onderneming zien, en Changuion moest van zijn plan afzien en volstaan met patrouilles langs de kust en versterking van enkele posten.

Verder was er natuurlijk ook nu, als zoo dikwijls tevoren, ruzie tusschen de burgermacht en de militaire machten. Evertsz had bij gelegenheid van een maaltijd ten huize van de weduwe De Rochemont ter eere van zijn ondertrouw met haar dochter Helena drie gewapende matrozen voor de woning geplaatst, wat tot een botsing met den kapitein der burgerij Prince had ge-

---

[1]) Cornelis Gerardus Evertsz sneuvelde 1 Januari 1807 bij de verrassing van Curaçao door de Engelschen. Hij werd op de plantage Hato begraven. Volgens Euwens stond op zijn graf: „Den dapperen Vaderlander, den heere Cornelis Gerard Evertsz, kapitein-kolonel ter zee en commandant in de haven van Curaçao, gesneuveld den 1 Januari 1807".

[2]) H. W. de Quartel (1772–1863) was sinds 1802 als zeeofficier op Curaçao aan boord van de „Kenau Hasselaar". In 1819 kwam hij er weer, en in 1824 en 1825 maakte hij in opdracht der regeering een reis door verschillende Midden- en Zuid-Amerikaansche republieken ter voorbereiding van de aanknooping van handelsbetrekkingen. Hij was gehuwd met Sara Briard Schotborgh, een Curaçaosche. Zijn portret D.W.I.G. 9de jg. blz. 378.

[3]) Jan van Nes (1771–1843), later (1832–1837), als schout bij nacht gepensionneerd, lid van het Hoog militair gerechtshof.

[4]) P. de Larzaroni den Schwartz was de in 1803 plotseling aan pest of gele koorts overleden luitenant-kolonel van het 8ste bat. jagers John Scott als provisioneel majoor en garnizoenscommandant opgevolgd.

leid. Den majoor Hueck, commandant van de burgermacht, die zijn beklag kwam doen, antwoordde de gouverneur, dat hij geen zin had dit uit te zoeken, nu de burgerij haar plichten zoo verzuimde. In werkelijkheid wilde de gouverneur alle botsingen tusschen hen, die het eiland moesten verdedigen, vermijden, en aan Evertsz verbood hij dan ook schildwachten uit te zetten zonder zijn voorkennis [1]).

Dan was er een oude kwestie met Robert Conn, een Engelschman, eigenaar van Fuik en Duivelsklip, die al onder Berch en De Veer op verdenking van Engelschgezindheid als commandeerend officier van het oostdistrict was geschorst. Changuion ontsloeg hem, waartegen Conn protesteerde, maar ten slotte legde hij het hoofd in de schoot. En Julius Pontilius, de kapitein der 1ste compagnie artillerie der in 1803 opgerichte Nationale garde, onder de commissarissen gedegradeerd tot gewoon soldaat (Euwens: ,,de arme Pontilius moest het ontgelden"), die aan Changuion vroeg om herstelling als kapitein, kreeg nul op 't request.

5 November werd Theodorus Jutting [2]), Curaçaosch koopman, naar Caracas gezonden om provisiën aan te koopen, daar ,,wij weegens de bloquade met hongersnood bedreigd worden". Hij werd echter door de Engelschen aangehouden en kon onverrichter zake naar Curaçao terugkeeren.

De Engelschen waren ook nog gauw op hun teenen getrapt. De commandant Murray had zich beklaagd, dat in een der baaien op een ,,vlaggetroes" [3]) van hem geschoten was. De Quartel moest de zaak in 't reine gaan brengen. Er was met los kruit geschoten, om den man te beduiden, dat hij zich aan de hoofdfortres moest

---

[1]) Het voorgenomen huwelijk, dat de heibel veroorzaakt had, kwam niet tot stand. 10 November 1804 vroeg Evertsz de drie huwelijksafkondigingen tegelijk op den volgenden dag te mogen doen plaatsvinden. Dit werd geweigerd. 20 Nov. schorste de Raad van politie de huwelijksvoltrekking op verzoek van de moeder der bruid, en 12 Dec. werd op gelijk verzoek de op de voltrekking na wettig begonnen verbintenis door den raad gedissolveerd en geannuleerd, na gebleken instemming van Evertsz.

[2]) Theodorus Jutting (1772–1858) was gehuwd met Geertruida de Veer, dochter van den directeur Joh. de Veer (1782–1796); later komt hij voor als lid van den raad van politie (1818–1827), voorzitter van den Kamer van Koophandel en van het gemeentebestuur (1828), lid van den Kolonialen raad (1833). Zijn portret D.W.I.G. 9de jg., tegenover blz. 17.

[3]) Flag of truce; zie over deze instelling W. R. Menkman, ,,Oorlog en handel in West-Indië in *De West-Indische Gids*, 20ste jg. blz. 99.

aanmelden. Op Murray's fregat „La Franchise" was De Quartel ontvangen met de Marseillaise en ten eten gehouden. Murray had de gezondheid van Changuion gedronken en weder den wensch uitgesproken, dat deze ook eens bij hem zou komen eten; hij, commandant, zou dan wel zoolang gijzelaars aan den wal zenden.

Einde 1804 was er weer sprake van uitwisseling van krijgsgevangenen. Waarschijnlijk wilde Changuion bij de slechte levensmiddelenvoorziening de zijne wel kwijt. Er is sprake van een vijftal: twee Engelschen, twee Duitschers en een Schot. De laatste drie wilden niet meer in Engelschen dienst treden, en twee van hen konden als matrozen op een Amerikaansch koopvaardijschip komen. Een Engelsch cadet legde de belofte af, zoolang voor hem niet was uitgewisseld, de wapenen niet te zullen trekken tegen de Bataafsche republiek, haar inwoners en bondgenooten, maar onder de toevoeging, „tenzij tot het tegendeel gedwongen wordende", waarmee de gouverneur genoegen nam; de vijfde man was een gekwetste. Aan Murray werden zij uitgeleverd onder voorwaarde, dat hij zou zorgen voor de tegenuitlevering van het tegoed van ten minste 50 Hollandsche krijgsgevangenen, die zich op Jamaica moesten bevinden.

1805 zou een belangrijk jaar worden in de geschiedenis der kolonie. Den eersten tijd was er weinig afwisseling in den gang der krijgsbedrijven. Aruba en Bonaire waren beurtelings bezet en weer verlaten. Het gebeurde wel, dat een Engelsche prijsmeester met zijn prijs op Aruba kwam, denkende, dat de Engelschen er nog meester waren, maar het eiland alweer verlaten vond en zoo zijn prijs kwijt raakte. Murray bleef in de nabijheid van Curaçao kruisen en blokkeerde de haven. De burgermacht, de officieren incluis, bleef nalatig in de nakoming van de meest voor de hand liggende verplichtingen. De dronken luitenant der artillerie Paulus Elstrom werd in arrest gesteld, geschorst en in zijn rang gedegradeerd tot den dienst van gewoon artillerist. Later werd de burgerkapitein H. Webb wegens dronkenschap ontslagen; hij zou verder dienst moeten doen bij het vivres-magazijn. Robert Conn gaf nieuwe reden tot verdenking door een weg naar zee op zijn plantage Fuik te laten verbreeden; er konden zoo wel 12 schepen tegelijk landen, rapporteerde eerst een voor onderzoek daarheen gezonden commissie, maar later bleek, dat er toch eigenlijk in deze wegverbreeding weinig reden was gelegen om Conn van verstandhouding met den vijand te verdenken. Telkens weer viel een dergelijke verdenking op Conn, die al het mogelijke

deed, om zich te zuiveren. Kreeg hij brieven van de Engelschen — hij bracht die aan den gouverneur. Trouwens ook anderen kregen dergelijke brieven, o.a. Th. Jutting en de majoor De Schwartz. Murray trachtte ook telkens tevergeefs in persoonlijke aanraking met den gouverneur te komen. Men moet dit alles misschien hieruit verklaren, dat de Bataafsche republiek slechts als bondgenoot van Frankrijk in den oorlog betrokken was, en de Franschgezindheid van alle inwoners volstrekt niet zeker was.

Op Bonaire was een zekere De Breil, die met den commandeur Kock niet overweg kon, Murray gedurende een bezetting van zijn eiland sprak, en 11 Januari 1805 den gouverneur overbriefde, dat hij uit uitlatingen van den Engelschen commandant afleidde, dat er gevaar bestond voor een aanval op Curaçao.

Op Aruba vervingen de Engelschen den commandeur Joh. Craneveldt door den ontvanger Bruin Govertsz Quant, door Changuion op verzoek van de ingezetenen gehandhaafd, maar later werd Quant door den kapitein der Indianen, J. van der Biest, bij den gouverneur verklaagd.

Aan geldmiddelen bleef het ontbreken. Toen half Januari Evertsz eens een voorstel deed om mannen aan te werven, deze op de „Kenau Hasselaar" en de „Suriname" te plaatsen en uit te zeilen, moest de gouverneur dit afwijzen wegens de „volstrekte leedigheid van 's Lands cassa". De andere zeeofficieren, wier meening Van Nes verkondigde, waren trouwens tegen alles, wat zich niet bepaalde tot een defensief optreden.

Den 26sten Februari 1805 zou „een algemeene dag van vrolijkheid" zijn, daar men herdenken zou, dat een jaar tevoren de Engelschen het beleg hadden opgebroken [1]). Er werd rum en vleesch, wijn, brood en kaas uitgedeeld, en in de Luthersche, Roomsche en Joodsche kerken (de Gereformeerde kerk was vacant) werden dankdiensten gehouden. Aan den gouverneur werd een maaltijd aangeboden in de loge op Schaarlo, waar een dronk werd uitgebracht op de republiek en op Napoleon. Er was intusschen weinig reden tot feestvieren. Kapitein Mahling zond voortdurend brieven, waarin op capitulatie werd aangedrongen, en de gouverneur mocht den briefbrenger onthalen op een breakfast van vleesch, kaas, wijn en vooral brood, om den indruk te geven, dat er nog meel te over was, de blokkade ging door en deed haar werk.

Van Aruba en Bonaire kwamen steeds sombere tijdingen. En

---

[1]) Euwens, „Curaçao in 1803–1804" blz. 55.

als er eens een tijd lang geen feiten zich voordeden, waarvan het journaal dan verslag doet met de woorden „niets bijzonders voorgevallen", verslapte de waakzaamheid en verdween wat er nog van militaire tucht was overgebleven. Half April liep het optimistische gerucht, dat binnen drie of vier weken de blokkade zou worden opgeheven, waarvoor blijkbaar niet de minste grond bestond, want veertien dagen later, den 29sten April, landden de Engelschen op Porte Marie in het westdistrict, en daarmee waren een paar maanden van zware beproeving aangebroken. De Quartel werd den vijand met een 80 man, matrozen, jagers en burgers, tegemoet gezonden met opdracht den Grooten berg te bezetten en den Engelschen zooveel mogelijk afbreuk te doen. Er kwam niet veel van terecht, ook niet toen de luitenant-kolonel en kapitein-luitenant effectief Lewe [1]) met een detachement tot versterking uitgezonden was. De Engelschen staken de plantagehuizen en magazijnen in brand, eischten getoomde paarden op, en verspreidden een proclamatie, waarbij het den planters en inhabitanten verboden werd hun plantages te verlaten. Hun aantal werd op 200 man geschat. De burgercommandant in het westdistrict Frans Royer rapporteerde op 30 April, dat zijn compagnie niet meer dan 5 man sterk was. St. Kruis, het fort aan de baai, werd door de Engelschen veroverd, en in de Kandeeltjesbaai ging het niet anders. De vijand was 1 Mei opgerukt tot de plantage Knip, en er liepen al geruchten, dat de Engelschen weer ingescheept waren; de overste Lewe keerde met zijn detachement naar de stad terug, maar den volgenden dag was er weer bericht van een nieuwe landing, aan Westpunt. Nieuwe rooftochten teisterden de plantages.

En de gouverneur? Op 6 Mei teekent hij in zijn journaal aan: „'s Namiddags vele onaangenaamheden bijgewoond", zonder mee te deelen waarin deze hebben bestaan. Wij kunnen haar aard echter wel bevroeden, want den volgenden dag hield de gouverneur een buitengewone vergadering van den raad met de leden van den grooten en van den kleinen raad, de stafofficieren der onderscheiden korpsen en van de zeemacht, waarin hij de volgende toespraak hield:

---

[1]) Jhr. Jan Evert Lewe van Aduard (1774–1832), zeeofficier, kwam in 1816 op Curaçao terug als commandant van de „Prins van Oranje". Hij sneuvelde 12 Dec. 1832 op de Schelde a/b Zr. Ms. „Euridyce" in den rang van schout bij nacht. Hij was gehuwd met Gijsbertha Jannette Martha de Veer (1787–1846), een dochter van den commissaris Abraham de Veer.

„Mijne Heeren!

De wanorde, die hier plaats heeft, – de algemeene geest van argdenkendheid, wantrouwen, haat, nijd, verdeeldheid, personeelen wrevel, onderlingen tegenstand, – het totaal gebrek aan order, aan goede en behoorlijke discipline, aan behoorlijke ondergeschiktheid, – de onverschilligheid voor 't algemeen welzijn, – de overhellende zugt van hartstochtelijke verdeeldheid, die de beste belangen deezer noodlottige Colonie schijnt te willen opofferen aan de involging en voldoening van verneederende driftende, – minachting, welke door veelen voor het Gouvernement betoond wordt, – de verregaande onbehoorlijke uitlatingen, die men zig opentlijk durft veroorlooven, – in één woord de totale disharmonie, die er in allen opzichten op dit ongelukkig eiland plaats heeft, die hetzelve noodzakelijk in deszelfs verderf moet sleepen, zoo dezelve van nu af aan niet op het kragtdadigst worden tegengegaan, hebben mij doen besluiten om deeze vergadering zamen te roepen, en op 't ernstigste te insteeren, dat men geen ogenblik aarzele, om gemeenschappelijk zoodanige maatregelen in het werk te stellen, waardoor alleen de schandelijke val deezer Colonie kan geprovenieert worden. Wenschelijk waare het misschien daartoe het Gouvernement te stellen in handen van zodanig iemand, die meer dan ik het geluk hebben mogt de algemeene achting, het algemeene vertrouwen te bezitten, indien er zodanig iemand op dit Eiland te vinden is. Gave God, dat dit waar mogt zijn! Met hoeveel blijdschap zoude ik mij dan van het Gouvernement ontslaagen zien.

Hoe het zij, Mijne Heeren, het oogmerk deezer convocatie is aan deeze vergadering te verzoeken, dat men mij van het Gouvernement gelieve te ontslaan, daar ik voor God betuig, dat ik zonder krachtdadige medewerking van een iegelijk, die daartoe volgens eed en pligt zou behooren te contribueeren, niet in staat ben de zaaken en belangen der colonie op die wijze te behandelen, waarop dezelven ten algemeenen welzijn behooren behandelt te worden of om order, ondergeschiktheid en goede harmonie te doen herbooren worden, — en daar ik ook geen zwarigheid maak opentlijk te betuigen, dat het mij zo aan de noodige locaale kennis alhier als aan de vereischte middelen en aan de nodige macht ontbreekt om zonder krachtdadige medewerking zodanige middelen te kunnen in 't werk stellen, als tot het daarstellen eener geregelde order van zaken zoude benoodigt zijn, – ook gevoel ik op het leevendigst, dat een Gouvernement, wiens bevelen en orders veelal willekeurig worden in den wind geslaagen, terwijl men zig aan dezelve niet bekreund, en hetwelk in veele zaaken, waarin het gekend behoorde te worden, word voorbijgegaan, een zeer schadelijk en gevaarlijk ding is, — het is dan daarom, Mijne Heeren! dat ik U verzoek mij van het gouvernement te willen ontslaan en mij gelegenheid te geeven om dit ongelukkig Eiland, hoe eer hoe liever met mijne beklagenswaardige vrouw en kinderen te moogen verlaaten, mijn gehouden gedrag bij het Bestuur in het Moederland te gaan verantwoorden!"

Het gevolg was, dat de gouverneur door allen verzocht werd het bestuur te blijven uitoefenen. Ieder beloofde zijn plicht te zullen doen en met terzijdestelling van alle particuliere animositeit mede te zullen werken om het algemeen belang te behartigen. „Zoo heb ik mij daartoe laaten persuadeeren", besluit de gouverneur zijn aanteekeningen hierover.

Dienzelfden dag werd een detachement onder den kolonel Evertsz, 70 man sterk, naar de benedencontreien gezonden.

8 Mei werden de Engelschen op Fuik, de plantage van Conn, en bij fort Beekenburgh aan de Caracasbaai gezien. De gouverneur riep alle weerbare mannen, die niet bij de burgercompagnieën waren ingedeeld, op ter verdediging van het eiland.

Het was den 13 Mei 1805, toen „La Franchise" voor de haven de parlementaire vlag heesch en een brief aan wal liet brengen met den eisch aan den gouverneur om binnen 8 uur het eiland over te geven. Changuion heeft zich aan dezen termijn niet gestoord. Eerst den volgenden dag hield hij krijgsraad. Er was toen tevens een verzoekschrift van planters, kooplieden en andere ingezetenen bij den gouverneur ingekomen om hem tot capitulatie over te halen. De verzoekers wezen er op, dat, zelfs indien de Engelschen eens van het eiland zouden wegtrekken en zich tot de blokkade zouden bepalen, hun lot en daarmee dat van het geheele eiland bezegeld zou zijn. Hulp van buiten achtten zij uitgesloten. Alles was kwijnende; de koophandel te niet. De particuliere en publieke kassen waren uitgeput. De bezittingen der ingezetenen waren gedeeltelijk reeds vernield. Hongersnood stond voor de deur [1]).

Changuion legde aan de vergaderden de vraag voor: is er de uiterste nood, waarvan in art. 18 van de instructie van den politieken raad gesproken wordt, om het eiland over te geven. Het algemeen gevoelen was, dat het nog twee of drie maanden zou uit te houden zijn. Murray kreeg dus een weigerend antwoord en de tot capitulatie neigenden kregen geen bescheid. Het was

---

[1]) De onderteekenaars waren:
Henry Basden, I. G. Cambiaso, Andrs. W. Boonar, H. Chapman, Matthias Schotborgh, Tileman Cruger, Clement Davis, Johannes Brands, Matths. Scholborgh Gzn., Joseph Foulke, Daniel Specht, Marten Ls. Ellis, Is. Cardozo, Mordy. Ricardo, Is. Caprilles, A. Cath. Ellis wed. Rochemont, I. I. van Starckenborgh wed. Iden, C. van der Meulen p. proc. C. L. van Uitrecht, Jurriaan Crisson, David Sterling, Samuel Daal, Raphael Pinedo, D. Raphaël, I. Muller I. Azn. Predt. der Luth. gem., T. Bb. Jansz, G. Ringeling, D. Renaud, C. Schotborgh.

wegens de hooge zee niet mogelijk den Engelschen commandant te bereiken; telkens weer werd het op volgende dagen beproefd, en eerst 14 Juni gelukte het door Conn den brief van Changuion zijn bestemming te doen bereiken.

Maar op dezen tijd was Conn in Engelsche handen als gevangene. Hoe dat in zijn werk is gegaan, wordt niet meegedeeld. Na zijn vrijlating kwam hij den gouverneur verslag van zijn wedervaren doen en zeggen, dat hij niet geloofde, dat de Engelschen in het oostdistrict, waar hij woonde, kwaad zouden doen. Het zag er niet naar uit, dat dit uit zou komen, want den volgenden dag landdden vijf sloepen in het Spaansche water, en men zei, dat de Engelsche vlag van het gedemolieerde fort De Fuyk woei, wat Conn ontkende.

„Vele absenten en wegloopers in de burgercompagnieën", teekende Changuion aan op denzelfden dag, waarop hij de capitulatie afwees, en de luitenant Rabaine, [1]) die het fort St. Michiel commandeerde, beklaagde zich bij den gouverneur er over, dat hij meer last dan dienst van de burgers had.

In dezen tijd deed P. L. Brion van zich spreken. Volgens Euwens [2]) was hij den 15den Augustus 1803 aangesteld tot 2den luitenant bij een nieuw corps dragonders, dat was opgericht om het door gele koorts verzwakte garnizoen te versterken. Wat er van dit corps geworden is, blijkt niet, maar binnen het jaar daarna was Brion kapitein bij de 2de compagnie infanterie van de Nationale garde. Hij bleef ook varen en brak met zijn schip de Engelsche blokkade; zelfs in dezen critieken tijd wist hij, nog wel op 3 Mei 1805, toen het aan dien kant al spookte, met een schip,

---

[1]) J. H. J. Hamelberg, „Een veel bewogen tijdperk (Een achttal jaren uit de geschiedenis van Curaçao 1796–1804)" in *Eerste jaarlijksch verslag van het geschied-, taal-, land- en volkenkundig genootschap te Willemstad Curacao* noemt de „emigrant Rabaine". Jean Batiste Hyasainte Rabainne was in 1759 of 1760 te Blay in Frankrijk geboren, was eerst in Franschen dienst geweest, o.a. op St. Domingo, komt daarna voor als 2de en 1ste luitenant op 's lands fregat Medea en daarna op Curaçao, aanvankelijk als luitenant supernumeraire bij de artillerie en daarna als 2de luitenant bij het detachement 4de compagnie artillerie. Kapitein W. Schmidt prees hem later in zijn conduite als zeer actief geweest zijnde bij de beide beleggen van het eiland door de Engelschen, die hij had meegemaakt, en als kennende den practicalen artillerie-dienst. Hij overleed in 1824 op Curaçao. Volgens een mededeeling van het Krijgskundig Archief zou hij in 1810 bij de overgave van St. Martin zijn krijgsgevangen gemaakt.

[2]) „Admiraal Pedro Louis Brion. 1821–27 September–1921" in *De West-Indische Gids*, 3de jg., blz. 293 e.v.

geladen met meel, boter enz., de St. Kruisbaai binnen te loopen.

Den 14den Mei hield de gouverneur een bespreking met den majoor der burgerij Hueck en diens kapitein Brion, en deelde hun mee, dat hij uit de bestaande compagnieën een uitgelezen corps van 160 man onder bevel van Brion wilde bijeenbrengen. 's Middags traden de compagnieën aan, en desgevraagd meldde een zestigtal zich, bereid om als vrijwilliger onder Brion te dienen. Goede geweren werden hun uitgereikt. Uit hetgeen volgt is af te leiden, dat dit vrijkorps deel van Brions compagnie der Nationale garde is blijven uitmaken; het wordt ten minste afzonderlijk niet genoemd. De 2de compagnie maakte deel uit van het Oosterkamp, dat onder bevel van den majoor De Schwartz stond. 24 Mei nam Brion het commando van het fort Beekenburgh van den luitenant Rappard [1]) over zeer tegen diens zin.

Onder de 80 man sterke bezetting waren er een veertig van het „Inlandsche vrijcorps". Hiervan waren 1 korporaal, 1 bombardier en 8 man op de post Uitkijk op den Kabrietenberg geplaatst.

4 Juni bracht De Schwartz een bezoek aan Beekenburgh. Tevoren had hij de Uitkijk versterkt met 20 man onder den kapitein provisioneel der jagers B. Krapf [2]); op de hoogte was een piquet geplaatst, en den overigen een plaats achter de klippen aangewezen.

„Wij zouden gaarne den vijand zien komen om hem een doodsteek toe te brengen", schreef Brion aan den gouverneur.

Conn bleef een zwakke stee in het oostdistrict. Hij schreef een brief aan Murray om zijn district te sparen en ontving door een zijner negers het schriftelijk antwoord, dat hij ongeopend den gouverneur voorlegde, en o.a. de woorden „Your attachment to the British Nation is well known to me" bevatte. Twee dagen later kreeg hij een brief van W. C. Tremor (?) commandant van

---

[1]) Bernard Leonard Rappard was in 1793 als vaandrig onder majoor Hamelberg op Curaçao gekomen, en had ontslag gevraagd, toen 23 Sept. 1800 de Engelsche vlag geheschen was. Na het sluiten van den vrede was hij door Berch en De Veer aangesteld tot 1sten luitenant bij een door hen opgericht vrijkorps en tot commandant van Beekenburgh benoemd. Sedert woonde hij daar met vrouw en twee dochters. Zijn traktement van 4 Johanissen kon hij aanvullen door wat vee te houden. Zijn overplaatsing naar fort Piscadera was voor hem aanleiding ontslag te vragen. Hamelberg noemt hem in „Een veel bewogen tijdperk", blz. 55.

[2]) Bernardus Krapf (1764 of 1765 te Würzburg geboren, overleed op Curaçao 31 Mei 1821). In dezen tijd was hij al tien jaar in Hollandschen dienst.

Z.M. schooner „La Superieure" vóór Curaçao, met de mededeeling, dat binnenkort wel alle plantages behalve de zijne zouden verwoest zijn. De gouverneur weigerde Conn daarop verlof om bij de Engelschen verder „het lot zijner medeplanters te verbidden".

Murray was blijkbaar goed op de hoogte van de verdenking, die op Conn rustte. Hij schreef hem den 11den Juni, dat het hem bekend was, dat Conn liever niet met hem te maken had dan ten nutte der inwoners, en dat hij wenschte, dat het waar was, dat Conn zich meer beijverde om hem te dienen dan het gouvernement.

Voor Conn was die verdenking reden den gouverneur te vragen om zijn plantage te mogen verlaten en in zijn huis op Schaarlo, in het stadsdistrict, zijn intrek te nemen. Blijkbaar is dit toegestaan, maar het werd tenslotte ten nadeele van Conn uitgelegd. Toen den 18den dier maand de seinpost Gelderland door de Engelschen genomen was, zegde de gouverneur hem huisarrest aan en stelde hem onder bewaking, hetgeen hij aldus motiveerde: „Deeze dispositie is door ons genoomen, omdat de Heer Rt. Conn ons thans als zeer suspect voorkomt om van het Plan der Engelschen geweeten te hebben, als zijnde juist gister ogtend met der woon naar Schaerloo gekomen". Overigens rapporteerde majoor De Schwartz, die des gouverneurs verdenking deelde, dat de post had kunnen genomen worden, omdat de „postlieden" geslapen hadden.

Uit de verdere mededeelingen in het journaal van den gouverneur volgt niet, dat de verdenking tegen Conn gegrond gebleken is. Zijn papieren op Fuik en in zijn huis op Schaarlo zijn in beslag genomen en doorzocht, maar er is niets ten nadeele van Conn gevonden. Er waren o.a. brieven van hem aan den Engelschen admiraal en aan den commissaris op Jamaica gevonden met de antwoorden daarop, waaruit bleek, dat hij zich anderhalf jaar tevoren ernstig beklaagd had over den Engelschen kapitein Tucker, die het Berch en De Veer lastig had gemaakt [1]), waaruit de commissie van onderzoek afleidde, dat Conn destijds „een gansch niet ongunstig gevoelen omtrent het Gouvernement deezes Eilands gevoerd heeft". Verder was er een dankbetuiging bij van gouverneur en raad voor de goede diensten, door Conn bewezen gedurende de waarneming van de post van brigade-majoor. Dat was dus uit den tijd vóór de eerste inbezitneming van het eiland

[1]) Zie Euwens, „Curaçao in 1803–1804".

door de Engelschen in 1800. Minder vleiend voor hem was — ten minste ter beoordeeling van zijn houding tegenover het Hollandsche gouvernement — een korte aanteekening uit een preek van ds. Van Esch, toen gehouden, „waarin deeze *God* en *R. Conn* dankt voor het bezorgen aan dit Eiland van de gelukkige Protectie der Engelschen" [1]). Conn, die eerst nog in het fort in bewaring was gesteld, werd den 22sten Augustus uit zijn arrest ontslagen na een verklaring zijnerzijds, dat hij zich zou gedragen „als een goed en wel geintentioneerd inwooner van dit... Eiland".

In den nacht van 19 op 20 Juni hoorde de gouverneur schoten in de richting van Caracasbaai, en een half uur later kreeg hij mondeling bericht van De Schwartz, dat zes Engelsche sloepen geland waren en de post Uitkijk door den vijand genomen was, maar de onzen het kanon vernageld en van den berg afgeworpen hadden „en zig gesauveerd" hadden.

Changuion vroeg aan den cavallerist, die deze tijding bracht, of de commandant niet opgemarcheerd was, maar hierop kreeg hij ontkennend antwoord: de majoor wachtte orders af. De Schwartz gaf later als reden van zijn aanvankelijk niet-opmarcheeren op, dat hij den uitslag te onzeker vond, terwijl Beekenburgh sterk genoeg was om het uit te houden, en er voor 6 weken proviand was. De gouverneur overlegde daarop met den kapitein Schmidt [2]) over de wenschelijkheid van zoodanige orders, maar deze was van oordeel, dat het daarvoor nu wel te laat zou zijn geworden: de

---

[1]) Ds. P. J. van Esch, die in 1800 als predikant bij de gereformeerde kerk op Curaçao gekomen was, was blijkbaar zeer Engelschgezind. Van Juli 1802–Juli 1806 was hij afwezig. Na den 1sten Januari 1807 werd hij lid van den Raad van politie en hield een hoogdravende welkomstrede tot den Engelschen gouverneur. Zie Euwens, „De eerste dagen van het Engelsche bewind op Curaçao in 1807" t.a.p. blz. 580.

[2]) William Schmidt, geboren in 1762 te Thurnau in het graafschap Giech, overleden op Curaçao 18 Aug. 1819, had van 1779–1783 bij de marine gediend, van 1783–1793 bij de Oost-Indische compagnie en daarna bij de artillerie. Sinds 1795 was hij kapitein. Op Curaçao behoorde hij met de luitenants Van Brienegen, Lindenberg, Hendriks en Siecker tot de zoogenaamde „Caapsche officieren"; zij waren op reis naar Kaap de Goede Hoop door de Engelschen gevangen genomen, naar Barbados gebracht, en van daar uitgewisseld tegen Engelsche krijgsgevangenen. Op Curaçao was hij commandant der artillerie, dienende bij het 5de bataljon. In 1818 werd hij bevorderd tot majoor en het volgend jaar gepensionneerd. Hij was gehuwd met Theodora Goudberg. Euwens „Curaçao in 1803–1804" wijst zijn graf aan op Pietermaai.

Engelschen zouden waarschijnlijk alleen de post vernield hebben en daarna die weer verlaten hebben; tegen den tijd, waarop De Schwartz er zou kunnen zijn, zou de vijand al wel weer ingescheept zijn. De gouverneur teekende hierbij aan: ,,Ik was van hetzelfde begrip en oordeelde dat de Heer De Schwartz op 't hooren van 't eerste schot of immers op 't eerste berigt dat de vijand geland was, de maan nu op zijnde en den vijand langs de kust kunnende doen opserveeren, moest begreepen hebben, dat de reden om zig niet naar boven te waagen thans verviel, en dadelijk zonder eenige order af te wagten moest op zijn gemarcheerd". De majoor kreeg daarop order ,,om naar vereisch der omstandigheden te handelen". Deze order was hoofdzakelijk hierop gegrond, dat het schieten was opgehouden, en de veronderstelling van kapitein Schmidt dus waarschijnlijk juist was.

Nadat de cavallerist met deze order vertrokken was, begon om 5 uur in den morgen de kanonnade opnieuw, en daarop ging een schriftelijke order naar De Schwartz om dadelijk op te marcheeren, den vijand op te zoeken en hem alle mogelijke afbreuk te doen. Intusschen bleek om 7 uur uit een bericht, dat de commandant in afwachting van orders reeds op marsch was gegaan. De laatste order werd daarop bevestigd, en de commandant erop gewezen, dat de verbinding tusschen de hoofdfortres en Beekenburgh onderhouden moest blijven. Ammunitie werd daarheen gezonden.

De waagmeester en kapitein der infanterie bij de burgermacht B. M. A. Evertsz vroeg verlof met 30 welgezinde en uitgelezen burgers te mogen uittrekken tegen den vijand, mits niet onder commando van De Schwartz, om te voorkomen, dat deze burgers over diens pelotons verdeeld zouden worden en niet dadelijk na het gevecht zouden kunnen terugkeeren. Hij kreeg de opdracht zich gereed te houden, maar voorloopig wilde de gouverneur het hoofdfort en de stad niet teveel van manschappen berooven.

Het eerste uitvoeriger bericht kwam in de loop van den dag de overste Van Nes, ,,van boven" teruggekomen, brengen. De Engelschen hadden met 80 tot 100 man stelling op den Kabrietenberg genomen en konden van daar veel verder dan Beekenburgh schieten. De majoor De Schwartz had met 110 man stelling genomen op den Grooten berg, en zou trachten in den nacht, daar hij overdag zou kunnen beschoten worden, naar Caracasbaai te komen. Met Beekenburgh was de verbinding niet verbroken. Hij vroeg versterking met 60 man.

De burger-artillerie-kapitein Obergh was evenals Evertsz be-

reid uit te trekken, mits hij zich niet onder bevel van De Schwartz of van eenig ander officier van zee- of landmacht zou behoeven te stellen, doch hij zwichtte voor het betoog van den gouverneur, dat, als er niet één chef was, verwarring en tegenwerking te vreezen stond, evenwel onder voorwaarde, dat die 50 man een afzonderlijke compagnie onder zijn bevel zouden zijn. Deze oplossing werd „door een algemeen *Hoezee* gevolgd". Er behoefde echter niet uitgerukt te worden, dank zij de snel elkander opvolgende gebeurtenissen.

Nergens vindt men meegedeeld op welke wijze het den Engelschen is gelukt de post op den wèl-versterkten Kabrietenberg te bezetten. Hadden de postlieden weer geslapen als op St. Kruis en Gelderland?

Over hetgeen er verder gebeurd is doet Euwens uitvoerig verslag als Brions „meest beroemde heldendaad". Hij verhaalt, dat onder het moorddadig vuur der Engelschen van den Kabrietenberg op Beekenburgh de bezetting genoopt werd het fort te ontruimen. De vijand was op het punt zich van het verlaten fort meester te maken, toen een afdeeling van het garnizoen onder den majoor De Schwartz en 160 man der Nationale garde onder Brion kwamen opdagen. De majoor deinsde af op het zien der sterke stelling, en nu nam Brion het koen besluit alleen met zijn manschappen den berg om te trekken, den vijand de verbinding met zijn schepen af te snijden en aan de westzijde den berg te beklimmen. In het begin stond hij wel aan het vuur van den vijand bloot, doch zoodra hij aan den voet van den berg was gekomen, vlogen de meeste kogels over de hoofden heen. Verbaasd over dit stoutmoedig waagstuk en bevreesd voor afgesneden te worden van hun schepen, vluchtten de Engelschen naar het strand, sprongen in verwarring bij deze overhaaste vlucht in de sloepen of in de zee, waarbij velen den dood vonden in de golven of door het vuur der schutters. „De vier achter gelaten kanonnen, de ammunitie, eenige krijgsgevangenen en de roem der overwinning was het loon voor den moed en het beleid van den 23-jarigen Brion. De laffe Majoor Schwartz werd door Gouverneur Changuion den 20n Juli in arrest gesteld (en naar Holland gezonden) om zich daar voor een krijgsraad te verantwoorden".

Euwens ontleent dit verhaal aan de „Mengelingen" van den onderwijzer Phoel in *De Curaçaosche courant*, en Phoel kan wel geen andere bron gehad hebben dan de mondelinge overlevering van tijdgenooten, zeker geen betere, dan die waarover wij beschikken. Bosch en Teenstra geven bijna woordelijk hetzelfde

verhaal, en Simons en Brusse eveneens, maar verkort, en zonder de verwijten aan het adres van De Schwartz.

De officieele gegevens laten van dit relaas niet zoo heel veel over. Reeds uit de door Euwens meegedeelde feiten zou men moeten besluiten, dat Brions opzet mislukt is: de Engelschen zijn niet van hun schepen afgesneden maar met hun schepen ontkomen. Majoor De Schwartz is om geheel andere redenen, niet 20 Juli maar 11 Augustus, in arrest gesteld en later, 17 Maart 1806, naar Holland vertrokken. Er zijn niet 4 kanonnen door de Engelschen achter gelaten, maar slechts één stuk geschut viel in onze handen. Ook van het verlaten van Beekenburgh voor het geschutvuur der Engelschen blijkt niets uit de officieele rapporten, zooals de gouverneur die in zijn journaal heeft weergegeven. Het zullen mondelinge rapporten geweest zijn, die in overeenstemming met den aard der feiten sober geluid hebben. Men mag eruit afleiden, dat de Engelschen begonnen zijn vrijwillig den berg te verlaten, en eerst daarna de onzen zijn opgetreden en den vijand tot een overhaaste vlucht gedwongen hebben [1]).

Het verslag van den luitenant ter zee De Quartel heeft de gouverneur aldus weergegeven:

> „dat men tegen Zonsondergang (van den 20sten Juni) de Engelschen mouvement zag maaken om den berg te verlaaten, dat men daarop dadelijk marsch van aanval had geslaagen en gemarcheerd was om den vlugtenden vijand te vervolgen, dat van de stukken die hij op den berg had gehad hij een metaale 18 ponds karonnade [2]) had moeten agter laaten, benevens 3 krijgsgevangenen en de handspaken etc. der caronnade die terstond in verzekering gebragt was, dat men veronderstelde dat de vijand veel gekwetsten had gehad vermits men zijn weg met bloed bedekt had gevonden. Dat hij hol over bol was ingescheept en van den wal gehouden, dat het detachement zig thans op 't fort Bekenburg bevond en aldaar orders afwagtte; dat wij bij de affaire van heden 1 dooden en 3 gekwetsten gehad hebben".

Een tweede rapport was van den luitenant der gewapende

---

[1]) Oud-archief van Curaçao en onderhoorige eilanden bevat onder no. 1605 het archief van den militairen commandant. Ingekomen rapporten, 1805, 1 pak. Onder de vele rapporten, die betrekking hebben op de verschillende landingen der Engelschen, is er niet één over den aftocht der Engelschen van de Kabrietenberg.

[2]) Caronade was een licht kanon, in 1774 door den Schot Caron uitgevonden, zegt Euwens.

burgermacht, I. Obediente, een officier van Brion dus; het bepaalde zich tot de mededeeling, „dat de Engelschen op den aanmarsch der onzen op drie puncten, ingescheept zijn en de vlugt hebben genomen, en dat zij veel volk zouden hebben verlooren".

Het laatste officieele bericht is van De Schwartz zelf, gedagteekend om 6 uur 's avonds op fort Beekenburgh, en luidde:

> „Ik heb de Eer U Excellentie toe te zenden drie Engelsche Prissonniers dewelke wij bij de schandelijke retraite der Engelschen gemaakt hebben. Een der drie stukken dewelke zij op de cabrieten-berg hadden, is in onze macht. Zij hebben hetzelve half weg verlaaten; aan de traces bloed moet men conjectureeren dat zij veel geblesseerde meede gevoerd hebben, van onze kant hebben wij geen geblesseerde, maar twee doode Jagers met naam Steijner en Goedhard. De verlaate canonnade word hier na toe getransporteerd. Ik heb aan mijn Victorieux Boeltje een borrel van hier doen geeven, bedragende in 't geheel 9 kannen Rhum. De Dooden heb ik met militairen honneurs alhier doen begraaven. Ik begeef mij in het camp van deeze nagt om stadt, fort etc. te dekken" [1]).

De dooden behoorden derhalve tot de garnizoenstroepen en niet tot Brions burgercompagnie [2]).

In een brief van 15 Juni 1806 kwam Changuion naar aanleiding van het zoogenaamde beknopte defensieplan van den kapitein Schmidt, dat hij opzond, terug op deze gebeurtenis en schreef, dat de vijand in 1805 van de Kabrietenberg „niet gemakkelijk te vermytelen zoude zijn geweest", als hij niet „door ik weet niet welke *Terreur Panique* eene verhaaste Retraite gemaakt hadde van een *punt*, op hetwelk men hen dien ganschen dag niet had *durven* attaqueren". Wel had, schreef hij tevens, De Schwartz waarschijnlijk, als hij tijdig opgetreden was, de Engelschen het bezetten van die voordeelige positie kunnen beletten.

Had Brion dan niets verdienstelijks gedaan? Voorzeker, en De Schwartz was de eerste geweest om het te erkennen.

---

1) Er is in no. 185 Archief van den Raad der Amerikaansche koloniën een antwoord van den gouverneur aan De Schwartz van 20 Juni 1805 luidende: „Hartelijk feliciteeren wij ons met de spoedige en niet zoo spoedig door ons veronderstelden aftogt der Engelschen — God geeve dat dit de laatste visite moge zijn, die zij ons gedaan hebben".

2) Er waren wel gekwetsten van zijn compagnie. Brion pleitte voor hen om een uitkeering gedurende hun herstelling, en dat met goed gevolg.

Den 22sten Juli gelastte de gouverneur den majoor der burgermacht Hueck „om de burgers behoorende tot de 2e comp. Infanterie Capt. Brion die bij de affaire van den 20 Juny zig gedistingueerd hebben en alle met honorable mentie door den Majoor en Commandant de Schwartz zijn opgegeven voor hunne bewezene diensten te bedanken uit naam van het Gouvernement, met verzekering dat hetzelve van hun vertrouwd dat zij bij volgende onverhoopte gelegenheden, 't zelfde loflijk voetspoor zullen willen betreden blijven".

(Slot volgt)

EEN SURINAAMSCHE DOOPPLECHTIGHEID MET EEN KONINKLIJKEN PETER

DOOR

FRED. OUDSCHANS DENTZ

Voor zoover mij bekend is, is een koninklijke peter van een inwoner van Suriname eenig in zijn geschiedenis. Deze eer viel 142 jaar geleden het kind van den heer F. S. Pohl te beurt. De kolonie was onder protectoraat van Engeland door de capitulatie van 1799.

Afgaande op haar naam was mevrouw Pohl een Engelsche. In het doopboek van de Luthersche kerk lezen wij: „16 April 1800 gedoopt door ds. J. H. Koops: Frederik Henry Pohl geboren 14 Januari 1800, zoon van Frederik Samuel Pohl en Margaret Pohl, dochter van Cornelius en Margaret Holms. Peet: Zijne Koninklijke Hoogheid de Hertog van York Albany, hebbende in Hoogst derzelver plaats gestaan den WelEdelen Gestrengen Heer Lieutenant Colonel Rottenberg van het 60 Reg. en zijne Excellentie den HoogEdelGestrengen Heer Brigadier Generaal Magan, Commandant in de Colonie Surinamen. Doopgetuigen den WelEdel Gestr. Heer F. S. Pohl en Mevrouw Johanna Charlotte Opitz geb. Vogt, Huysvrouw van den WelEdelGestr. Heer J. C. Opitz".

De Duke of York Albany was de zoon van koning George III. Wie de heer Pohl was, heb ik niet kunnen terugvinden. Johan Christiaan Opitz, kerkmeester der Luthersche kerk, was lid van het Hof van Civiele Justitie, geboren in Mauritsburg (Saksen), en op 20 Maart 1791 op 36-jarigen leeftijd met de 25-jarige Johanna Charlotte Voogt (Vogt) weduwe J. G. Cleemen gehuwd. Hij was volgens de Surinaamsche almanak 1798 eigenaar en administrateur van de koffie plantage Klein Charlottenburg aan de rivier Tapoeripa en tevens administrateur van de aan den boedel der weduwe J. Voogt toebehoorende koffie- en katoenplantage Badenstein in de Warappakreek.

GESCHIEDKUNDIGE SPROKKELINGEN

III.

UIT HET JOURNAAL VAN DEN GOUVERNEUR CHANGUION

Uit het journaal van den gouverneur Changuion 9 Augustus 1805. Ontfangen een Request van Nicolaas Beekburger bij de Nat. Guarde deezes Eilands, te kennen geevende dat hij op 28 Meij 1805 bij 't overrompelen van den berg St. Cruis gevangen is genoomen, en niettegenstaande men hem tot matroos Hofmeester of Knegt van den Vijandelijken Capitein heeft willen engageeren hij zulks volstandig geweigerd hadt en den 22 Julij, weder is aan de wal gezet; dat hij daar door 2/m Randsoen verlooren heeft, zijn Huishuur moet betaalen, en dat zijn Ezel die ten diensten van den Lande gebruikt is, is gestorven, verzoekende alzoo afgifte van zijn agterstallig Randsoen en vergoeding van zijnen Ezel en is daarop door mij, het volgende geappoincteert.

Zoodra een militair krijgsgevangen gemaakt word staat zijn Tractement stil en hij trekt geen Randsoenen meer; Dezelven worden na zijne terugkomst niet vergoed, omdat hij bij den Vijand gevoed is. Met krijgsgevangene burgers, kan of mag men niet anders handelen. 'T is ook niet beweezen of de Burger Beek zig bij de overrompeling pligtmatig gedragen heeft of niet, dat hij zig door den vijand niet heeft laaten engageeren, was niet meer als pligt. Had hij anders gedaan dan was hij een meineedig overloper geworden. De gestorven Ezel kan niet vergoed worden omdat het Gouvernement geen schadevergoeding voor geleeden verliezen in den oorlog geeven mag, dan op uitdrukkelijken last van den Souverein.

Het verzoek word derhalven geweezen van de hand.

B. d. G. F.